

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DOKTORA PROGRAMI**

**FRANSA'DA BEŞİNCİ CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE SİYASİ MUHALEFETİN
REKABET EDEBİLME KAPASİTESİ**

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
PELİN ALİYEY**

GAZİANTEP – 2021

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

**FRANSA'DA BEŞİNCİ CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE SİYASİ MUHALEFETİN
REKABET EDEBİLME KAPASİTESİ**

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
PELİN ALİYEYEV**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ŞAKİR DİNÇŞAHİN**

GAZİANTEP – 2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Doktora Tezi olarak sunduğum **“Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesi”** başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 19/02/2021

Pelin Aliyev

ÖNSÖZ

Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini tespit etmeyi amaçlayan bu tezin siyasi muhalefetin güncel bir çalışma konusu olması, demokratik rejimler için vazgeçilmez bir değere sahip olması, konuyla ilgili karşılaştırmalı siyaset çalışmalarında yer verilen Fransa'nın bu tezde tek vaka olarak ele alınması ve böylece derinlemesine incelenmesi ve araştırma esnasında Fransa ile ilgili birincil ve en güncel kaynaklara ulaşılması nedeniyle bu tezin sonraki çalışmalar için önemli bir kaynak olabileceği kanısındayım.

Bu tezin hazırlanma sürecinde bana rehberlik eden ve çalışmalarımı destekleyen Sayın Hocam Doç. Dr. Şakir Dinçşahin'e ve katkılarından dolayı değerli jüri üyesi hocalarımız Prof. Dr. Gürhan Can, Dr. Öğr. Üyesi Orhun Cem Karsavuran, Doç. Dr. Mehmet Emin Erendor ve Dr. Öğr. Üyesi Filiz Katman'a teşekkür ederim. Prof. Dr. Yaşar Özbay, Prof. Dr. Şener Büyüköztürk ile sevgili eşi Gül Büyüköztürk ve Şüküroğlu Ailesi'ne bu süreçte ailemize verdikleri destekler için ne kadar teşekkür etsem az...

Ve aileme ve sevgili eşim Ramin Aliyev'e bu uzun ve zorlu serüvende beni hiç yalnız bırakmadıkları ve daima destekledikleri için minnettarım. Tez yazım sürecimin en büyük kahramanları ise annem Yüksel Akbulut ile çocuklarım Atahan ve Alp oldu. Ben onlarla başardım.

Gaziantep, 2021

Pelin Aliyev

ÖZET

Bu tezin amacı, Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini tespit etmektir. Günümüzde siyasi muhalefetin varlığı ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi, demokratik rejimlerin en belirgin özelliğidir ve bu özellik, bu tür rejimlerin sürdürülebilirliği noktasında zorunlu bir unsurdur. Siyasi muhalefetin varlığı ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi ise anayasal/yasal düzenlemeler ile toplumun siyasi kültürünün demokratik ve çoğulcu niteliği ile yakından ilişkilidir. Bu tez kapsamında, demokratik rejimlerde siyasi muhalefetin kavramsal ve kuramsal temelleri araştırılmakta, Fransa'da anayasal ve siyasi gelişmeler ele alınmakta ve iktidar-muhalefet ilişkileri bağlamında siyasi rejimin demokrasiye evrilme serüvenine yer verilmekte, son olarak ise Fransa'da demokrasi-muhalefet ilişkisi bağlamında anayasa, meclis içtüzüğü, seçim ve siyasi parti uygulamaları ile siyasi kültür incelenmekte ve Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi ortaya konulmaktadır.

Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmesini sağlayacak güçlü ve etkili yasal araçlarla donatıldığı ve bu araçları anlamlı ve sürdürülebilir kılacak ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin demokratik bir zeminde sürdürülmesini sağlayacak olan bir siyasi kültüre sahip olduğu görülmektedir. Bir demokratik rejim olarak Fransa'da anayasal/yasal düzenlemeler ile siyasi kültürün demokratik ve çoğulcu niteliğinin oldukça belirgin ve muhalefeti önceleyici olduğu ve siyasi muhalefetin mevcut sistemde fonksiyonlarını etkin bir biçimde yerine getirebilmesi, varlık gösterebilmesi ve iktidar karşısında rekabet edebilmesi için uygun bir ortamın var olduğu tespit edilmektedir. Bu bağlamda, Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme noktasında yüksek bir kapasiteye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak Fransa'da siyasi kültürün demokratik niteliğinin zayıflama eğilimi göstermesi nedeniyle hem demokrasinin hem de siyasi muhalefetin varlığı ve rekabet edebilme kapasitesi açısından önemli bir tehdidin var olduğu da dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Çoğulculuk, Demokrasi, Demokratik Rejimler, Fransa, Siyasi Muhalefet.

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to determine the capacity of the political opposition to compete against the government in France in the Fifth Republic. Today, the existence of political opposition and its ability to fulfill its functions effectively is the most prominent feature of democratic regimes, and this feature is an essential element for the sustainability of such regimes. The existence of political opposition and its ability to fulfill its functions effectively is closely related to constitutional / legal regulations and the democratic and pluralistic nature of the political culture of the society. Within the scope of this thesis, the conceptual and theoretical foundations of political opposition in democratic regimes are investigated, constitutional and political developments in France are discussed, and the evolutionary journey of the political regime into democracy in the context of power-opposition relations is included, and finally, in the context of the democracy-opposition relationship in France, the constitution, parliamentary standing orders, electoral and political party practices and political culture are examined and the competitiveness capacity of the political opposition in France in the Fifth Republic is revealed.

It is seen that in France in the Fifth Republic, the political opposition is equipped with strong and effective legal instruments that would enable it to fulfill its functions effectively, and that it has a political culture that would make these tools meaningful and sustainable and ensure the maintenance of power-opposition relations on a democratic ground. As a democratic regime, it is determined that the democratic and pluralistic character of the political culture with constitutional / legal regulations in France is quite evident and prioritizing the opposition, and that there is a suitable environment for the political opposition to fulfill its functions effectively in the current system, to exist and to compete against the government. In this context, it is concluded that in France in the Fifth Republic, the political opposition had a high capacity to compete against the government. However, it is noteworthy that there is a significant threat in terms of the existence of both democracy and political opposition and the capacity to compete, as the democratic character of political culture in France tends to weaken.

Keywords: Pluralism, Democracy, Democratic Regimes, France, Political Opposition.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	18
2.1. Siyasi Rejim Kavramı.....	18
2.1.1. Rejim Nedir?.....	18
2.1.2. Siyasi Rejimin Anlamı.....	19
2.1.3. Siyasi Rejimlerin Sınıflandırılması.....	20
2.2. Demokrasi Kavramı.....	21
2.2.1. Demokrasinin Anlamı.....	21
2.2.2. Demokrasinin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri.....	29
2.2.2.1. Eski Yunan’da Demokrasi.....	29
2.2.2.2. Eski Roma’da Demokrasi.....	34
2.2.2.3. Feodalite.....	37
2.2.2.4. Modern Demokrasi’nin Doğuşu ve Gelişimi.....	38
2.2.3. Demokrasinin Temel İlkeleri.....	54
2.2.4. Demokrasinin Temel Nitelikleri.....	55
2.3. Siyasi Muhalefet Kavramı.....	61
2.3.1. Muhalefet Kavramı.....	61
2.3.2. Siyasi Muhalefetin Anlamı ve Kapsamı.....	62
2.3.3. Siyasi Muhalefetin Kaynakları.....	68

2.3.4. Siyasi Muhalefetin Sınıflandırılması.....	68
2.3.4.1. Anayasal Muhalefet – Anayasal Olmayan Muhalefet.....	68
2.3.4.2. Yapısal Muhalefet – Yapısal Olmayan Muhalefet.....	69
2.3.4.3. Parlamento İçi Muhalefet – Parlamento Dışı Muhalefet.....	70
2.4. Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefet.....	70
2.4.1. Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefetin Önemi.....	70
2.4.2. Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefetin Fonksiyonları.....	75
2.4.3. Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesini Belirleyen Faktörler.....	76
2.4.3.1. Anayasa.....	76
2.4.3.2. Meclis İktüzüğü.....	78
2.4.3.3. Seçim Uygulamaları.....	79
2.4.3.4. Siyasi Parti Uygulamaları.....	84
2.4.3.4.1. Muhalefetin Anayasal Statüsü.....	86
2.4.3.4.2. Siyasi Partilerin Kapatılması.....	87
2.4.3.4.3. Siyasi Partilere Devlet Yardımı.....	89
2.4.3.4.4. Siyasi Partilerin Propaganda Yapma Hakkı.....	92
2.4.3.5. Siyasi Kültür.....	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'DA ANAYASAL VE SİYASİ GELİŞMELER.....100

3.1. 1789 Fransız Devrimi Öncesi Dönem.....	102
3.1.1. Devrim Öncesi Siyasi Yapı.....	102
3.1.2. Devrim Öncesi Toplumsal Yapı.....	107
3.1.3. Devrim Öncesi Ekonomik Yapı.....	113
3.1.4. Aydınlanma Düşünürleri.....	116
3.2. 1789 Fransız Devrimi.....	119
3.2.1. Bastille Baskını.....	119
3.2.2. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi.....	123
3.2.3. 1789 Devrimi'nin Önemi.....	125
3.3. 1789 Fransız Devrimi Sonrası Dönem.....	128

3.3.1. Devrim Sonrası İlk Dönem (1789-1792).....	129
3.3.2. Birinci Cumhuriyet Dönemi (1792 - 1804).....	135
3.3.3. Direktuvar Dönemi (1795 - 1799).....	142
3.3.4. Birinci İmparatorluk Dönemi (1804 - 1814).....	145
3.3.5. Bourbon Restorasyonu (1814 - 1830).....	149
3.3.6. Temmuz Monarşisi (1830 – 1848).....	154
3.3.7. İkinci Cumhuriyet Dönemi (1848 - 1852).....	158
3.3.8. İkinci İmparatorluk Dönemi (1852 - 1870).....	162
3.3.9. Üçüncü Cumhuriyet Dönemi (1870 - 1944).....	164
3.3.10. Alman İşgali ve Vichy Dönemi (1940 - 1944).....	169
3.3.11. Geçici Hükümet Dönemi (1944 - 1946).....	170
3.3.12. Dördüncü Cumhuriyet Dönemi (1946 - 1958).....	174
3.3.13. Beşinci Cumhuriyet Dönemi (1958’den Günümüze).....	180
3.3.13.1. 1958 Anayasası ile Ortaya Çıkan Siyasi Yapının Genel Özellikleri....	183
3.3.13.2. Beşinci Cumhuriyet Dönemi Anayasal ve Siyasi Gelişmeleri.....	191
3.3.13.2.1. Charles de Gaulle Dönemi (1958 - 1969).....	192
3.3.13.2.2. Georges Pompidou Dönemi (1969 - 1974).....	203
3.3.13.2.3. Valéry Giscard d’Estaing Dönemi (1974 - 1981).....	206
3.3.13.2.4. François Mitterrand Dönemi (1981 - 1995).....	209
3.3.13.2.5. Jacques Chirac Dönemi (1995 - 2007).....	218
3.3.13.2.6. Nicolas Sarkozy Dönemi (2007 - 2012).....	225
3.3.13.2.7. François Hollande Dönemi (2012 - 2017).....	231
3.3.13.2.8. Emmanuel Macron Dönemi (2017 - ...).....	235

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA’DA BEŞİNCİ CUMHURİYET DÖNEMİ’NDE SİYASİ MUHALEFETİN REKABET EDEBİLME KAPASİTESİ.....240

4.1. Anayasa...241

4.1.1. Siyasi Partilerde Örgütlenme Hakkı.....	244
4.1.2. Seçme ve Seçilme Hakkı.....	250
4.1.3. Düşünce ve İfade Özgürlüğü.....	253

4.2. Meclis İçtüzüğü.....	256
4.2.1. Parlamento İçi Muhalefetin Ulusal Meclis'in Yönetiminde ve Komisyonlarında Temsili.....	257
4.2.1.1. Meclis Başkanlık Divanında Temsil.....	257
4.2.1.2. Komisyonlarda Temsil.....	261
4.2.2. Parlamento İçi Muhalefetin Genel Kurul alışmalarına Katılımı.....	264
4.2.1.1. Gündem Belirleme.....	264
4.2.1.2. Söz Alma Hakkı.....	266
4.2.1.3. Kanun Teklif Etme.....	268
4.2.3. Parlamento İçi Muhalefetin Denetleme ve Hesap Verebilirliği Sağlama Fonksiyonu ve Araçları.....	270
4.2.3.1. Hükümet Açıklamaları.....	271
4.2.3.2. Soru.....	272
4.2.3.3. Hükümet Programı veya Hükümetin Genel Siyaset Beyanı Üzerine Görüşme.....	279
4.2.3.4. Meclis Soruşturması.....	280
4.2.3.5. Güvensizlik Önergesi.....	281
4.2.3.6. Parlamento Kanalı.....	284
4.3. Seçim Uygulamaları.....	287
4.3.1. Fransa'da Seçim Uygulamaları.....	288
4.3.2. Fransa'da Seçim Uygulamalarının Etkileri.....	291
4.4. Siyasi Parti Uygulamaları.....	294
4.4.1. Muhalefetin Anayasal Statüsü.....	294
4.4.2. Siyasi Partilerin Kapatılması.....	297
4.4.3. Siyasi Partilere Devlet Yardımı.....	300
4.4.4. Siyasi Partilerin Propaganda Yapma Hakkı.....	302
4.5. Siyasi Kültür.....	312
4.5.1. Fransa'da Toplumsal Hoşgörü.....	312
4.5.2. Fransa'da Kişiler Arası Güven.....	318
4.5.3. Fransa'da Siyasi ve Toplumsal Kurumlara Güven.....	324
4.5.4. Fransa'da Seçmenlerin Siyasi İlgi Düzeyleri.....	331

4.5.5. Fransa’da Demokrasiye, Sivil ve Siyasi Özgürlüklere Destek.....334

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ.....342

KAYNAKÇA.....359

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Oy Kullanma Hakkının Demokratikleşmesi – Ulusların Karşılaştırılması.....	48
Tablo 2. Modern Dünyada Demokratikleşme.....	53
Tablo 3. Fransa'nın Siyasi Dönemleri.....	101
Tablo 4. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi.....	124
Tablo 5. 1958'den Günümüze Fransa Cumhurbaşkanı ve Başbakanları.....	192
Tablo 6. Fransa'da 1958 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	193
Tablo 7. Fransa'da 1965 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	197
Tablo 8. Fransa'da 1969 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	203
Tablo 9. Fransa'da 1974 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	207
Tablo 10. Fransa'da 1981 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	210
Tablo 11. Fransa'da 1988 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	215
Tablo 12. Fransa'da 1995 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	218
Tablo 13. Fransa'da 2002 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	222
Tablo 14. Fransa'da 2002 Genel Seçim Sonuçları.....	223
Tablo 15. Fransa'da 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	226
Tablo 16. Fransa'da 2007 Genel Seçim Sonuçları.....	228
Tablo 17. Fransa'da 2012 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	231
Tablo 18. Fransa'da 2012 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları.....	233
Tablo 19. Fransa'da 2017 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.....	236
Tablo 20. Fransa'da 2017 Genel Seçim Sonuçları.....	238
Tablo 21. Dönemler İtibariyle Kanun Tasarıları ve Kanun Tekliflerinin Kanunlaşma Oranı....	269
Tablo 22. Dönemler İtibariyle Kanun Tekliflerinin İktidar ve Muhalefet Arasındaki Dağılımı.	269
Tablo 23. Dönemler İtibariyle Muhalefetin Kanun Tekliflerinin Kanunlaşma Oranı.....	270
Tablo 24. Fransa'da Dönemler İtibariyle Görüşmesiz Sözlü Soru Önergelerinin İktidar ve Muhalefet Arasındaki Dağılımı.....	274
Tablo 25. Fransa'da Dönemler İtibariyle Muhalefetin Görüşmesiz Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplanma Oranı.....	275

Tablo 26. Fransa’da Dönemler İtibariyle Hükümete Sözlü Soru Önergelerinin İktidar ve Muhalefet Arasındaki Dağılımı.....	276
Tablo 27. Fransa’da Dönemler İtibariyle Muhalefetin Hükümete Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplanma Oranı.....	276
Tablo 28. Fransa’da Dönemler İtibariyle Yazılı Soru Önergelerinin İktidar ve Muhalefet Arasındaki Dağılımı.....	278
Tablo 29. Fransa’da Dönemler İtibariyle Muhalefetin Yazılı Soru Önergelerinin Cevaplanma Oranı.....	278
Tablo 30. Fransızların Siyaset Konusunda Bilgilenmek İçin Başvurdukları Kitle-İletişim Araçlarının Kullanım Oranları.....	308
Tablo 31. Fransızların Televizyon Üzerinden Haberleri İzleme Oranları.....	308
Tablo 32. Fransa’da Komşu Olarak İstenmeyen Gruplar.....	313
Tablo 33. Fransa’da Göçmen Algısı (2009-2010).....	314
Tablo 34. Fransa’da İslam ve Göç Algısı (2015-2020).....	315
Tablo 35. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Göç ve Göçmen Algısı.....	316
Tablo 36. Fransa’da Siyasi Eğilimler (2016-2020).....	316
Tablo 37. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Siyasi Eğilimler.....	317
Tablo 38. Fransa’da Kişiler Arası Güven (2009-2020).....	320
Tablo 39. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Kişiler Arası Güven.....	320
Tablo 40. Fransa’da Başkalarına Güven (2009-2020).....	321
Tablo 41. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Başkalarına Güven.....	322
Tablo 42. Fransa’da İnsanların Davranış Algısı (2009-2020).....	323
Tablo 43. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta İnsanların Davranış Algıları (1).....	323
Tablo 44. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta İnsanların Davranış Algıları (2).....	324
Tablo 45. Fransa’da Kurumlara Güven (2009-2020).....	326
Tablo 46. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Kurumlara Güven.....	327
Tablo 47. Fransa’da Siyasi Kurumlara Güven (2009-2020).....	328
Tablo 48. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Siyasi Kurumlara Güven.....	328
Tablo 49. Fransa’da Siyasetçilere Güven (2009-2020).....	329
Tablo 50. Fransa’da Siyasetçilerin Dürüstlüğü Algısı (2014-2020).....	330
Tablo 51. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Siyasetçilerin Dürüstlüğü Algısı.....	330

Tablo 52. Fransa’da Siyasete İlgi (2009-2020).....	332
Tablo 53. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Siyasete İlgi.....	332
Tablo 54. Fransa’da Siyasete Yönelik Duygu (2010-2020).....	333
Tablo 55. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Siyasete Yönelik Duygu.....	333
Tablo 56. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Oy Verme Algısı.....	335
Tablo 57. Fransa’da Gösterilere Katılma Eğilimi (2009-2020).....	335
Tablo 58. Fransa’da Vatandaşların Alınan Kararlarda Etkili Olmalarını Sağlayan Araçlar.....	336
Tablo 59. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Vatandaşların Alınan Kararlarda Etkili Olmalarını Sağlayan Araçlar.....	337
Tablo 60. Fransa’da Farklı Siyasi Sistem Türlerine İlişkin Görüşler (2014-2020).....	338
Tablo 61. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Farklı Siyasi Sistem Türlerine İlişkin Görüşler.....	339
Tablo 62. Fransa’da Vatandaşların Demokrasinin Ülkelerindeki İşleyişine İlişkin Görüşleri...339	
Tablo 63. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Vatandaşların Demokrasinin Ülkelerindeki İşleyişine İlişkin Görüşleri.....	340

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Bkz.	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler
CEVIPOF	:	Le Centre de recherches politiques de Sciences Po (Paris Siyasi Bilimler Akademisi Siyaset Araştırmaları Merkezi)
CNCL	:	Commission Nationale de la Communication et des Libertés (İletişim ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu)
CpF	:	Centre Pour la France (Fransa İçin Merkez)
CPNT	:	Chasse Peche Nature et Traditions (Avcılık, Balıkçılık ve Gelenekler)
CSA	:	Le Conseil supérieur de l'audiovisuel (Görsel-İşitsel Yüksek Konseyi)
Çev.	:	Çeviren
DIV	:	Divers (Çeşitli)
DL	:	Démocratie Libérale (Liberal Demokrasi)
DLF	:	Debout la France (Fransa Ayağa Kalk)
DVD	:	Divers droite (Çeşitli sağ)
DVG	:	Divers gauche (Çeşitli sol)
ECO	:	Ecologistes (Ekolojistler)
Ed.	:	Editör
EXD	:	Extreme droite (Aşırı sağ)
EXG	:	Extreme gauche (Aşırı sol)
FN	:	Front National (Ulusal Cephe)
HACA	:	La Haute Autorité de La Communication Audiovisuelle (Görsel-İşitsel İletişim Yüksek Konseyi)
LCR	:	Lique Communiste Révolutionnaire (Devrimci Komünist Ligi)
LFI	:	La France insoumise (Boyun eğmeyen/Asi Fransa)
LO	:	Lutte Ouvrière (İşçi Mücadelesi)
LR	:	Les Républicains (Cumhuriyetçiler)

LRM	:	La République en marche (İlerleyen Cumhuriyet)
MAJ	:	Majorité présidentielle (Cumhurbaşkanlığı çoğunluğu)
MNR	:	Mouvement National Républicain (Ulusal Cumhuriyetçi Hareket)
MoDem	:	Mouvement Démocrate (Demokrat Hareket)
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü)
PCF	:	Parti Communiste Français (Fransız Komünist Parti)
PR	:	Pôle Républicain (Cumhuriyet Kutbu)
PRG	:	Parti radical de gauche (Radikal sol parti)
PRV	:	Parti Radical (Radikal parti)
PS	:	Parti Socialiste (Sosyalist Parti)
REG	:	Régionalistes (Bölgeciler)
RN	:	Rassemblement National (Ulusal Birleşme)
RPF	:	Rassemblement pour la France (Fransa İçin Birlik)
RPR	:	Rassemblement pour la République (Cumhuriyet İçin Birlik)
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UDF	:	Union pour la Démocratie Française (Fransız Demokrasisi İçin Birlik)
UDI	:	Union des Démocrates et Indépendants (Demokratlar ve Bağımsızlar Birliği)
UMP	:	Union pour la Majorité Présidentielle (Cumhurbaşkanlığı çoğunluğu için birlik)
vd.	:	Ve Diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Sosyal bilimler alanında pek çok kavramın tanımına ve kapsamına ilişkin üzerinde uzlaşılabilen noktalar bulunmaktadır. Siyasi muhalefet de bu kavramlardan biridir. Siyaset bilimi literatüründe siyasi muhalefet kavramının birçok farklı tanımına rastlamak mümkündür. Fakat aynı zamanda bu farklı tanımların bazı ortak unsurları olduğu da gözlenmektedir. Bu ortak unsurlardan yola çıkarak siyasi muhalefet için *iktidarı eleştirmek, denetlemek, etkilemek, sınırlamak, değiştirmek ve nihai olarak, onun yerine geçmek gibi amaçlarla siyasi anlamda birtakım eylemler gerçekleştiren, iktidar partisi dışındaki siyasi partiler* şeklinde bir tanım yapılabilir. Bu tanım itibarıyla, siyasi muhalefetin parlamento içinde veya dışında olması herhangi bir önem taşımamaktadır. Başlıca tanımlayıcı unsuru ise iktidar partisi karşısında yer alarak iktidarı ele geçirme hedefine sahip, başka bir ifadeyle iktidar mücadelesinde yer alan bir siyasi parti olmasıdır. Günümüzde siyasi muhalefetin varlığı, iktidar karşısında rekabet edebilmesi ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi demokratik rejimlerin en belirgin özelliğidir ve bu özellik, bu tür rejimlerin sürdürülebilirliği noktasında zorunlu bir unsur olarak görülmektedir. Siyasi muhalefet, bu noktada karşımıza rejimin demokratik niteliğini tespit etmeye yönelik önemli bir ölçüt olarak çıkmaktadır.

Demokratik rejimler açısından siyasi muhalefetin sahip olduğu bu öneme rağmen, siyaset bilimi alanında akademik çalışmalar yürüten bilim insanlarının büyük bir çoğunluğunun ilgilerinin iktidar olgusu üzerinde toplandığı gözlenmektedir. İktidar üzerine alan yazınında on binlerce akademik çalışmaya erişmek mümkündür. İktidar, siyasetin kilit taşıdır. Nitekim Bertrand Russell da, fizik bilimi için enerji kavramı hangi anlama geliyorsa, sosyal bilimler için iktidar kavramı o anlama geldiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, Kapani (2016: 61)'nin de belirttiği gibi, siyaset biliminin ana konusunun siyasi iktidar olduğu kabul edilmekle birlikte diğer sosyal iktidarlar ve siyasi davranışlar da siyasi iktidarın kararlarını etkiledikleri ölçüde siyaset bilimi disiplininin inceleme alanına girmektedir. Schapiro (1965: 2) da bu görüşü desteklemekte ve yönetim sürecinin salt iktidar odaklı değil muhalefetin de dikkate alınarak incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Fakat siyasi iktidar kadar siyasetin, hatta toplumsal yaşamın bir parçası olan, demokrasinin “olmazsa olmazı” olarak görülen siyasi muhalefetin siyaset bilimi çalışmalarında henüz gelişmekte olan bir çalışma konusu olduğu görülmektedir.

Böylesine kritik bir önem atfedilmiş olmasına rağmen, siyasi muhalefetin ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren akademik anlamda ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Kavram, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde akademik dünyanın ilgisini çekmeyi başarmış ve siyaset bilimi alanının önemli çalışma konularından biri olmaya başlamıştır. Bu yıllarda siyasi muhalefet üzerine birçok akademik çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında Robert A. Dahl (1966)'ın editörlüğünü yaptığı "*Political Opposition in Western Democracies*" isimli eser özel bir yere sahiptir. Bu eser, siyasi muhalefet çalışmalarında, deyim yerindeyse, bir miladı temsil etmektedir. Dahl ve 9 akademisyen, bu eserde Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Büyük Britanya, İtalya, Hollanda, Norveç, İsveç ve Birleşik Devletler'de muhalefetin rolünü analiz etmektedir. Dahl, sonuç bölümünde bu ülkelerdeki siyasi muhalefetin özelliklerini karşılaştırmaktadır. Dahl'ın bu eserini; Ghita Ionescu ve Isabel de Madariaga (1968)'nın "*Opposition: past and present of a political institution*" isimli eseri, yine Dahl (1971)'in "*Polyarchy, Participation and Opposition*" isimli eseri, editörlüğünü Rodney Barker (1971)'in üstlendiği "*Studies in Opposition*" isimli eser ve Barbara N. McLennan (1973)'in "*Political Opposition and Dissent*" adlı eseri takip etmektedir. Bu eserler günümüzde siyasi muhalefet çalışmalarında başvurulan temel kaynaklar arasındadır.

Meşru, yani anayasal siyasi muhalefetin "*liberal demokrasinin herhangi bir çeşidinin ana bileşeni*" olduğunu ifade eden Ludger Helms (2004) ise "*Five Ways of Institutionalizing Political Opposition: Lessons from the Advanced Democracies*" başlıklı çalışmasında liberal demokratik sistemlerde kurumsallaşmış siyasi muhalefetin beş farklı modelini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Helms, beş farklı gelişmiş demokrasiyi ele almakta ve bu ülkelerde siyasi muhalefetin birbirinden farklılık gösteren kurumsallaşma yollarını karşılaştırmaktadır. Helms, liberal demokrasiyi benimsemiş olan bu beş ülkedeki muhalefeti şu şekilde tanımlamaktadır: Güçlü işbirliği ve veto hakkıyla parlamento merkezli muhalefet, Almanya; işbirliği ve veto hakkı bulunmayan parlamento merkezli muhalefet, Birleşik Krallık; parlamenter ve başkanlı muhalefet modeli, Fransa; yasama ve yürütme arasında düalizm olarak muhalefet, ABD (Amerika Birleşik Devletleri); doğrudan demokrasiye bağlı muhalefet modeli, İsviçre. Carolyn Forestiere (2005), "*The Role of Opposition Activity In Evaluating Legislative Behavior*" isimli çalışmasında, parlamento içi muhalefete odaklanmakta ve on üç ülkede muhalefetin gücünü; komisyonların oluşumu, ikinci meclisin görev ve yetkileri, gündem belirleme ve yöntemi ile milletvekillerine tanınan yasama işlemleri kriterlerine göre ölçmektedir.

The Journal of Legislative Studies isimli derginin 2008 yılında yayınlanan birinci ve ikinci cildinde “*Parliamentary Opposition in Old and New Democracies*” üst başlığı altında farklı demokratik rejimlerde parlamento içi muhalefet karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. André Kaiser “*Parliamentary Opposition in Westminster Democracies: Britain, Canada, Australia and New Zealand*”, Flemming Juul Christiansen ve Erik Damgaard “*Parliamentary Opposition under Minority Parliamentarism: Scandinavia*”, Rudy B. Andeweg, Lieven De Winter ve Wolfgang C. Müller “*Parliamentary Opposition in Post-Consociational Democracies: Austria, Belgium and the Netherlands*” başlıklı çalışmalarında eski demokrasiler olarak nitelendirilen Britanya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, İskandinav ülkeleri, Avusturya, Belçika ve Hollanda’da parlamento içi muhalefet karşılaştırılırken Petr Kopecky ve Maria Spirova “*Parliamentary Opposition in Post-Communist Democracies: Power of the Powerless*”, Scott Morgenstern, Juan Javier Negri ve Anibal Pérez-Linan “*Parliamentary Opposition in Non-Parliamentary Regimes: Latin America*” başlıklı çalışmalarında yeni demokrasiler olarak nitelendirilen post-komünist ülkelerde ve Latin Amerika ülkelerinde parlamento içi muhalefet karşılaştırılmaktadır.

Siyasi muhalefeti teorik ve pratik anlamda bir araya getiren güncel çalışmalardan biri ise Michal Kubát (2010)’ın “*Political Opposition in Theory and Central European Practice*” adlı eseridir. Kubát bu çalışmasında ilk olarak siyasi muhalefeti kavramsal açıdan ele almakta, ardından demokratik rejimler ve demokratik olmayan rejimlerde siyasi muhalefeti incelemektedir. Özellikle demokratik rejimlerde siyasi muhalefeti ele alırken Robert Dahl, Klaus von Beyme ve Jean Blondel’in siyasi muhalefet tipolojilerine ayrı başlıklar halinde yer vermesi önemlidir. Kubát çalışmasının diğer bölümünde Orta Avrupa’da siyasi muhalefeti ayrıntılarıyla incelemektedir. *Revue Internationale de Politique Comparée* isimli derginin 2011 yılında yayınlanan ikinci cildinde sadece muhalefet konusu işlenmiş ve “*Opposition politiques et politiques d’opposition*” üst başlığı altında siyasi muhalefet kavramı ve muhalefet politikaları konuları ele alınmıştır. Natalie Brack ve Sharon Weinblum (2011) “*Oppositions politiques et politiques d’opposition: une introduction*” başlığı altında bir giriş yapmakta ve devamında “*Pour une approche renouvelée de l’opposition politique*” başlıklı makaleleri ile siyasi muhalefet kavramının tanımlanmasına ilişkin yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadırlar.

Michel Hastings (2011) “*Oppositions parlementaires, gouvernements minoritaires et démocraties inclusives, L’exemple des pays scandinaves*” başlıklı makalesinde azınlık hükümetlerinin kurulduğu İskandinav ülkelerinde öncelikle uzlaşma siyasi kültürünün varlığına

vurgu yapmakta, ardından bu siyasi kültürün hükümet ile parlamento içi muhalefet partileri arasında danışma ve yardımlaşmaya ilişkin çok farklı bir ilişki modeli ortaya çıkardığına değinmektedir. Elisabetta De Giorgi (2011) “*L’opposition parlementaire en Italie et au Royaume-Uni: une opposition systématique ou axée sur les enjeux?*” başlıklı makalesinde İtalya ve Büyük Britanya’da parlamento içi muhalefeti karşılaştırmakta ve iki ülkeyi muhalefet aktörleri arasındaki ilişkiler ve hükümet ile muhalefet arasındaki ilişkiler bakımından incelemektedir. Yves Surel (2011) “*L’opposition au Parlement Quelques éléments de comparaison*” başlıklı makalesinde karşılaştırmalı siyaset perspektifinde parlamento içi muhalefeti incelemek üzere bazı unsurlar öne sürmektedir.

Olivier Rozenberg ve Eric Thiers (2013) “*L’opposition parlementaire*” isimli eserlerinde Fransa’da parlamento içi muhalefeti tarihsel, siyasi ve hukuki bir perspektiften ele almakta, ardından Beşinci Cumhuriyet döneminde parlamento içi muhalefetin statüsü incelenmekte ve 2008 yılındaki parlamento içi muhalefete ilişkin anayasal reforma yer verilmekte, son bölümde ise karşılaştırma yapmak amacıyla Belçika, İtalya ve Almanya örneklerine yer vermektedir. Shkel ve Shakirova (2014)’nın “*Political Opposition in the Hybrid Regime: The Post-Soviet Russia Experience*” başlıklı çalışması özellikle tek vaka çalışması bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) sonrası Rusya’da siyasi muhalefetin durumu ele alınmaktadır. Tezin en önemli ve dikkat çekici bölümü ise siyasi muhalefetin rekabet edebilme fırsatlarını analiz etmek amacıyla bir ölçeğin geliştirilerek siyaset bilimi literatürüne kazandırılmış olmasıdır.

Konuyla ilgili önemli güncel çalışmalardan birisi de Julian L. Garritzmann (2017)’a aittir. Garritzmann, “*How much power do oppositions have? Comparing the opportunity structures of parliamentary oppositions in 21 democracies*” isimli çalışmasında, parlamento içi muhalefeti ele almakta ve “Muhalefetin ne kadar gücü var?” sorusuna 21 demokratik ülkede parlamento içi muhalefetin yapısal fırsatlarını karşılaştırarak cevap aramaktadır. Garritzmann’a göre parlamento içi muhalefetin iki ana hedefi vardır: Kontrol etmek ve alternatif sunmak. Yazar, komite sistemleri, yazılı sorular, sözlü sorular, soru zamanı ve gündem belirleme prosedürleri olmak üzere beş farklı kurumdan elde ettiği ampirik sonuçları üç farklı endekste bir araya getirmekte ve özetlemektedir: Muhalefet Kontrol Endeksi, Muhalefet Alternatif Endeksi ve Muhalefet Gücü Endeksi. Muhalefet Kontrol Endeksi, parlamento içi muhalefetin hükümeti denetlemesi için sahip olduğu kurumsal fırsatları ölçmektedir. Muhalefet Alternatif Endeksi ise parlamento içi

muhalefetin alternatif sunması için sahip olduğu kurumsal fırsatları ölçmektedir. Son olarak Muhalefet Gücü Endeksi, parlamento içi muhalefetin genel gücünü özetlemektedir.

Türkiye’de ise konu ile ilgili ilk çalışma, Mümtaz Soysal (1964)’ın “*Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*” adlı eseridir. Soysal, bu eserinde Türkiye, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Hindistan, İsveç, İtalya ve Hollanda’nın siyasi sistemlerinin kurumsal karşılaştırmasını yapmakta yürütme karşısında muhalefetin hangi denetim araçlarına sahip olduğuna ve dış politika konusunda yürütme ile ilişkilerinin nasıl gerçekleştiğine yer vermektedir. Bir başka çalışma, Günsev Evcimen (1977)’in “*Batı Demokrasilerinde Kurumsallaşmış Muhalefet İşlevleri ve Sorunları*” adlı makale çalışmasıdır. Evcimen, çalışmasında kavramın tanımını yaptıktan sonra kurumsallaşmış muhalefetin temel özelliğine, kaynaklarına, işlevlerine, araçlarına ve sorunlarına yer vermektedir.

Türkiye’de siyasi muhalefeti hem parlamenter hem de parlamento dışı boyutuyla ele alan ilk doktora tez çalışması ise Nükhet Turgut tarafından yazılmıştır. Turgut (1984)’un doktora tezinin kitaplaştırılmış hali olan “*Siyasal Muhalefet: Batı Demokrasileri-Sosyalist Ülkeler-Türkiye*” adlı çalışma, konuyla ilgili Türkçe literatürde önemli bir yere sahiptir. Siyasi muhalefet ile ilgili Türkçe literatürdeki diğer çalışmaların hemen hepsi Türkiye odaklı tek vaka çalışmalarıdır. Şerif Mardin (1966)’in, “*Türkiye’de Muhalefet ve Kontrol*” isimli makalesi, Ahmet Demirel (1994)’in “*Birinci Meclis’te Muhalefet, İkinci Grup*” isimli eseri, Abdullah İslamoğlu (2004)’nun “*II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet*” isimli eseri, Nurşen Mazıcı (1984)’nın “*Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*” isimli eseri, İsmail Akbal (2008)’in “*Milli Mücadele Döneminde Trabzon’da Muhalefet*” isimli eseri Ayşegül Komşuoğlu (2008)’nun editörlüğünü yaptığı “*Türkiye’de Siyasal Muhalefet*” isimli eseri ve Ekrem Okutan (2014)’in “*Türkiye’de Siyasal Muhalefet: Geçmişten Günümüze Muhalefette Zemin Kaymaları*” isimli eseri bu çalışmalar arasında sayılabilir.

Öte yandan Hasan Tunç (1997), tezinin kitaplaştırılmış hali olan “*Parlamento İçi Muhalefet*” isimli eserinde sırasıyla siyasi muhalefeti, uygulamada parlamento içi muhalefeti ve parlamento içi muhalefetin fonksiyonlarını ele almaktadır. Parlamento içi muhalefeti etkileyen faktörleri parti sistemi, parti yapısı, seçim sistemi ile muhalefetin tanınması ve içtüzükten oluşan diğerleri olarak sıralamaktadır. Çalışma her ne kadar tek vaka çalışması olarak görünüyorsa da Tunç, çalışmasında Avrupa ülkeleri ile Türkiye üzerinden örnekler vermesi nedeniyle farklı bir

perspektif ortaya koymakta ve bu yönüyle eser, siyasi muhalefet ile ilgili çalışmaların önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Bülent Algan (2015)'ın “*Muhalefet Hakkı ve Türkiye’deki Görünümü*” isimli eserinde muhalefet hakkı geniş bir perspektiften ele alınmış ve Türkiye’de bu hakkın genel görünümünü ortaya konulmuştur. Yazar, Osmanlı Devleti döneminden günümüze kadar muhalefet hakkını anayasal ve yasal çerçevede incelemiştir. Didem Yılmaz (2016)'ın “*Bir Denge unsuru Olarak Anayasal Muhalefetin Parlamento İçindeki İktidarı*” isimli eserinde ise ilk olarak anayasal muhalefetin iktidarı teorik ve hukuki çerçevede ele alınmakta, ardından anayasal muhalefetin iktidarının statüsü incelenmekte ve son olarak, anayasal muhalefetin iktidarının denge sağlayan araçlarına yer verilmektedir. Yılmaz, anayasal muhalefetin iktidarının denge sağlayan araçlarını; parlamentonun işleyişine katılım, parlamentonun iradesinin oluşumunda şeffaflık sağlama ve uzlaşmayı zorlama ile yöneten iktidarın hesap verebilirliğini sağlama olmak üzere üç temel başlıkta ele almaktadır.

Bu eserlerin dışında Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkileri üzerine akademik çalışmaların var olduğu da gözlenmektedir. Baran Hoccoğlu (2010), aynı zamanda tez çalışması olan “*II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri*” isimli eserinde Osmanlı Devleti'nin "en uzun beş yılı" olarak nitelendirdiği İkinci Meşrutiyet'in ilk dönemi olan 1908-1913 yılları arasında gerçekleşen belli başlı siyasi gelişmeleri, iktidar-muhalefet ilişkileri bağlamında incelemekte ve iktidar ile muhalefet kavramlarını, bu dönemin siyasi gelişmeleri ile bir bütünlük oluşturacak biçimde tarihsel ve kuramsal olarak analiz edilmektedir. Işıl Tuna (2018) ise, “*Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1960)*” isimli eserinde Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar veya muhalefette izledikleri siyasetin farklı olup olmadığını gözler önüne sermekte ve 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreci derinlemesine incelemektedir.

Sonuç olarak, hem yabancı hem de Türkçe literatürde siyasi muhalefet ile ilgili önemli çalışmalar yapılmakla birlikte henüz çok yeni ve güncel bir çalışma konusudur. Bu konuda Ionescu ve de Madariaga (1968)'nın neredeyse elli yıl önce söylediği sözün halen geçerliliğini koruması oldukça ilginçtir: “Çok az sayıda çalışma spesifik olarak ve sadece muhalefet ile uğraşmıştır.”. Neunreither (1998: 423) da siyasi muhalefet üzerine teori oluşturma konusunda fazla bir girişim olmadığını ve siyaset bilimciler tarafından bu terimin çok fazla rağbet görmediğini ileri sürerek benzer bir iddia da bulunmaktadır. Esasen söz konusu bu nicel eksiklik siyasi muhalefetin bir doktora tezi konusu olarak tercih edilmesini teşvik eden bir faktör olmuştur. Literatürdeki siyasi muhalefete ilişkin kaynak eksikliği, bir taraftan çalışmanın

yürütülmesi ve araştırmanın derinleştirilmesi sürecinde karşılaşılan en büyük sorun olurken, diğer taraftan literatüre bir katkı sunma anlamında bir fırsat yaratmıştır. Bu bağlamda, her şeyden önce bu çalışmada, bir siyasi kavram olarak son derece önemli, fakat bilimsel açıdan -deyim yerindeyse- göz ardı edilen siyasi muhalefete odaklanılmaktadır. Siyasi muhalefet konusunda yapılan çalışmaların nicel olarak az olması, buna karşın siyasi muhalefetin gelişmekte olan bir çalışma alanı olması ve demokratik rejimler açısından kritik bir öneme sahip olması siyasi muhalefetin bir tez konusu olarak ele alınmasının en önemli nedenleridir. Bu faktörler aynı zamanda bu tezin önemini de açıklamaktadır.

Öte yandan, teorik katkılar dikkate alındığında, çalışmaların bu yönden eksikliği daha barizdir. Siyasi muhalefet üzerine yapılan çalışmaların çoğu teorik çıkarımları eksik örnek olay çalışmalarıdır. Çalışmaların büyük bir çoğunluğunda kavramsal ve teorik çerçeve verilmeden doğrudan örnek ülke/ler üzerinden siyasi muhalefetin ya da iktidar-muhalefet ilişkilerinin durumunun veya tarihsel gelişiminin analiz edildiği görülmektedir. Türkiye’de yazılan lisansüstü tezler incelendiğinde ise genel olarak kavramsal ve teorik içeriğin geri planda bırakıldığı gözlenmekte ve yapılan çalışmaların büyük bir oranda tarihsel perspektifle ya da hukuk çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Siyaset bilimi kavramlarına ya da teorilerine yer verildiği nadiren görülmektedir. Bu doktora tezinde, kavramsal ve teorik çerçeve akademik bir çalışmanın temeli olarak görülmekte ve bu bağlamda bu bölüme çalışmada önemli bir yer ayrılmaktadır.

Ayrıca, bu çalışmaların çoğunda siyasi muhalefet bir bütün olarak ele alınmamaktadır. Hem parlamento içi muhalefet hem de parlamento dışı muhalefeti bir arada ele alan eserlerin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu anlamda bu çalışmanın, siyasi muhalefeti, hem parlamento içi muhalefet hem de parlamento dışı muhalefet bağlamında ele alınması nedeniyle özgün bir örnek olacağı düşünülmektedir. Siyasi muhalefetin ele alındığı bu çalışmanın inceleme alanı ise, siyasi rejimlerin iki türünden biri olan demokratik rejimler ile sınırlandırılmaktadır. Böylece, demokratik olmayan rejimler bu çalışmanın kapsamında yer almamaktadır. Özgürlük, eşitlik ve çoğulculuk ilkeleri üzerine inşa edilen demokratik rejimler; adil, özgür, eşit ve düzenli seçimlerin gerçekleştiği, yönetimin çoğunluğun elinde olduğu, siyasi iktidarın temel hak ve özgürlüklerle sınırlandırıldığı, seçilmişlerin üstünlüğünün geçerli olduğu, hukukun üstünlüğünün var olduğu ve hesap verebilirlik ilkesinin uygulandığı rejimlerdir. Siyasi muhalefet ise, bu tür rejimlerde anlamını bulmaktadır. Bu nedenle, bu tezin inceleme alanı, demokratik rejimlerle

sınırlandırılmış ve kavramsal çerçeve bölümünde siyasi muhalefetin önemi, fonksiyonları ve rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler kısımları demokratik rejimler çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu araştırmada yapılan bir başka sınırlama, siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler bağlamındadır. Siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler iç ve dış faktörler olarak ikiye ayrılabilir. Bu çalışma, dış faktörler ile sınırlandırılmakta ve siyasi muhalefetin kendilerine özgü yapı ve özelliklerinden ileri gelen ve onların hem muhalefet anlayışlarını, hem de bu fonksiyonu yerine getiriş şekillerini etkileyen faktörler (parti büyüklüğü ve gücü, sosyal tabanı, doktrin ve ideolojisi, parti içi ilişkilerin düzenleniş şekli gibi) ayrı bir çalışma olabilecek derinlikte bir konu olması nedeniyle çalışma kapsamının dışında tutulmaktadır. Dış faktörler ise, siyasi muhalefeti ilgilendiren anayasal/yasal düzenlemeler ile siyasi kültürle sınırlandırılmıştır. Bir başka sınırlılık da, siyasi muhalefetin türleri ile ilgilidir. Bu çalışmada anayasal olmayan siyasi muhalefet türüne yer verilmemektedir. Temel hedefi anayasal düzeni tamamen değiştirmek ve bu nedenle anayasa karşıtı bir niteliğe sahip olan bu tür muhalefet odaklarının demokratik işlevlerinden bahsetmek oldukça güçtür.

Bu çalışma, ülke incelemesi bakımından ise Fransa ile sınırlandırılmaktadır. Fransa, zengin tarihsel geçmişi, güçlü siyasi, coğrafi ve ekonomik konumu ve pek çok ülke tarafından model olarak görülen yönetim yapısı sebebiyle incelemeye değer bir devlettir. Fransa, Avrupa'daki en eski devletlerden biridir. Price (2012: 17)'a göre "Bizim Fransa olarak bildiğimiz varlık, yüzlerce yıllık evrimsel bir sürecin ürünüdür. Bu süreçte karmaşık bir bölgesel toplumlar yığını, siyasal eylemler aracılığıyla, yani bir dizi hükümdar, yönetici ve askeri liderin bölgesel genişleme arzularıyla bir potada eritilip bütünleştirilmiştir.". Nitekim uzun ve zengin bir tarihsel geçmişi olan Fransa, adını 5. yüzyılda bu topraklara hâkim olan Franklardan almıştır. Ülkenin siyasi birliği de ilk defa Franklar döneminde sağlanmış ve Fransa, ulusal birliğini sağlayan ilk devletler arasında yerini almıştır. Paris yakınlarında Kral 14. Louis (1643-1715) tarafından inşa edilen ünlü Versailles Sarayı, Fransa'nın siyasi birliğinin sembolü olarak kalmıştır, tıpkı Birleşik Krallık'ta Westminster Sarayı'nda olduğu gibi. Bourbon Hanedanlığı'nın hüküm sürdüğü 16 ile 18. yüzyıllar arasında Fransa, mutlak monarşinin egemen olduğu, merkezîyetçiliğin önem kazandığı güçlü bir devlet olmuştur. Fakat Avrupa'da ulus-devletin temellerini atan Fransız monarşisi 1789 Fransız Devrimi ile yıkılmıştır. Fransız Devrimi dünya tarihinde yeni bir çağ açarken, Fransa'da bu tarihsel süreç siyasi sistemin gelişimini de etkilemiştir; devrimin yarattığı

ortam ekonomik, siyasi ve toplumsal yapıyı kökten değiştirecek sonuçlar doğurmuştur. 1789 yılında devrimle birlikte “eski rejim”in yıkılmasının ardından “yeni rejim”in temelleri atılmıştır. Böylece 18. yüzyıla kadar monarşi ile yönetilen Fransa, 1789 yılında sadece kendisini değil, tüm dünyayı etkisi altında alan bir devrim yaşamıştır. Morris (1994: 3)’e göre, bu devrim tartışmasız bir biçimde modern Fransa’nın (ve Avrupa’nın) oluşumunda çok önemli bir olaydır. Hobsbawn (2003: 63)’a göre, 19. yüzyıl ekonomisi İngiliz Sanayi Devrimi ile şekillenirken siyaseti ve bu yüzyılın fikir yapısına ise Fransızlar tarafından biçim verilmiştir.

Ancak yeni rejim, Fransa’ya istikrar getirmemiş ve ülkede, uzun bir süre siyasi anlamda büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu durum pek çok anayasa değişikliği ile sonuçlanmıştır. Duverger (1964: 39-40), Fransız anayasa tarihindeki bu istikrarsızlığı iki nedenle açıklamaktadır: Öncelikle 1789 yılında ortadan kalkan eski rejimde var olan siyasi ve toplumsal dengenin 80 yıllık bir gel-gitin ardından tekrar kurulabilmesi; ikinci olarak, yazılan ve yürürlüğe giren her yeni anayasanın sert ve detaylı bir niteliğe sahip olması, bu nedenle de bu anayasaları değiştirmek yerine yürürlükten kaldırmanın daha pratik bir seçenek olarak görülmesi. Bu anayasa değişiklikleri nedeniyle Fransız anayasa tarihi, dünyanın hem en zengin hem de en çelişkili tarihi olarak nitelendirilmekte; anayasal istikrarsızlık ve siyasi sistemde değişikliğin sürekliliği Fransız siyasi hayatının iki temel özelliği olarak gösterilmektedir. Öyle ki Fransa’nın bu anayasal istikrarsızlığını anlatan meşhur bir şaka vardır: Paris’te bir kitapçıya giren müşteri “Bir Fransız Anayasası almak istiyorum” sözlerine karşılık dükkân sahibi “Periyodik dergiler satmıyoruz” şeklinde bir cevap verir. Kubalı (1971: 412) da hiçbir ülke tarihinin bu şekilde çeşitlilik göstermediğini ifade etmektedir. Charles de Gaulle (1959: 337), “Tarihten beli bükülmüş, savaşlardan ve devrimlerden yara almış, durmaksızın yükselişten düşüşe gidip gelen, ancak yüzyıldan yüzyıla yenilenme dâhiliği ile ayağa kalkan yaşlı Fransa” nitelemesiyle Fransız tarihinin bu durumunu gözler önüne sermiştir.

Fransa’da son olarak 1958 Anayasası ile “Beşinci Cumhuriyet” kurulmuştur. Bugünkü Fransız siyasi rejimi, 4 Ekim 1958 tarihli Anayasaya dayanmakta olup bu dönemin adı “Beşinci Cumhuriyet”tir. Fransa, Beşinci Cumhuriyet ile birlikte önemli sayılabilecek bir anayasal istikrara erişmiştir. Fransa’da anayasa değişikliklerinin sürekliliği karşısında değişmeyen tek şey, 1789 Bildirisi’nin varlığıdır. Bu Bildiri, Fransız kamu hukukunda anayasal bir değere sahiptir. Demokrasinin kök saldıği ülkelerin başında gelen Fransa, 1789 Bildirisi’nin ortaya koyduğu ilkeleri benimsemeye devam etmekte ve günümüzde bu ilkeleri kendisine temel alan birçok

uluslararası antlaşmaya taraf ve uluslararası örgüte üyedir. Örneğin, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi anlayışının ilkelerini koruma ve güçlendirme amacı taşıyan Avrupa Konseyi'nin üyesi olup insan haklarını ve temel özgürlükleri korumayı amaçlayan AİHS (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)'ye taraftır. Aynı zamanda demokrasi, eşitlik, özgürlük ve hukukun üstünlüğü değerleri üzerine kurulmuş olan AB (Avrupa Birliği)'nin kurucu üyesidir. Yine antlaşma metninde demokrasi, özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerine yer veren NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)'nun üyesi konumundadır. Son olarak, insan haklarının ve demokratikleşme süreçlerinin ilerletilmesi ve korunması Fransız dış politikasının önemli bir unsuru olarak nitelendirilmektedir.

Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin en belirgin özelliği, yasama karşısında güçlü bir yürütmenin var olduğu yarı-başkanlık sisteminin uygulanıyor olmasıdır. Ancak bu sistemin en büyük sakıncalarından birisi, başkanlık sisteminde olduğu gibi, rejimin otoriterleşme riskinin varlığıdır. Hem 1958 Anayasası'nın yapım sürecinde hem de Charles de Gaulle'ün cumhurbaşkanlığı döneminde siyasi muhalefetin en büyük eleştirileri bu noktada toplanmaktaydı. Özellikle 1962 yılında cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini öngören bir seçim sistemi değişikliğine gidilmesi sürecinde iktidar-muhalefet karşı karşıya gelmiştir. Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin ilk krizi de tam olarak buydu. Muhalefet partileri, rejimin otoriterleşme riskine işaret ediyorlardı. Muhalif söylemlere rağmen düzenlenen referandumla cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ilkesi kabul edilmiştir. Değişiklik sonrasında Fransa, bir otoriter bir rejime dönüşmemiş, ancak toplumsal muhalefetin görünürlüğünün arttığı bir dönem başlamıştır. 1968 olayları, bu anlamda en önemli örneği oluşturmaktadır. Ancak 1968 olayları, Fransa'da iktidarın karşısına hak ve özgürlük talepleriyle çıkan muhalefetin ne ilk ne de son girişimiydi. Fransa'da her an bir grev, gösteri veya yürüyüşle karşılaşmak olağan bir durumdur. Bu muhalefet etme biçimleri öylesine sık gerçekleşir ki Fransa'da hayat adeta felç olur. Günlük yaşamın akışı derinden etkilenir. Hükümetin aldığı kararlara tepki göstermek amacıyla benzin istasyonlarına kilit vurulur, otobüs şoförleri kontağı kapatır, tren seferleri iptal edilir, üniversite öğrencileri fakülteleri işgal eder ve eğitim durma noktasına gelir. İşçilerin çalışma koşulları nedeniyle yaptığı grevler yüzünden başkent Paris'te bulunan en önemli turistik duraklardan biri olan Eiffel Kulesi'nin zaman zaman kapılarını ziyaretçilere kapattığı da görülmektedir. Son olarak 2018 yılının son aylarında "Sarı Yelekliler Hareketi" adında bir muhalefet hareketi ortaya çıkmıştır. Bu kitlesel protesto hareketi, ülkeyi

siyasi ve ekonomik anlamda durma noktasına getirmiştir. Bir taraftan bu tarz muhalif hareketler varlığını devam ettirirken diğer yandan Fransa'da siyasi kurumlara olan güven giderek azalmakta, seçimlere katılımın düşmekte, yürütmenin başı olan cumhurbaşkanının sahip olduğu güç ve parlamentonun zayıflığı daha çok tartışılmakta olduğu gözlenmektedir. Yine son yıllarda ülkede art arda gerçekleşen terör saldırıları sonrasında aşırı sağın güçlenmeye başlaması, göçmen karşıtı fikirlerin ve hareketlerin artması ülkede endişenin artmasına neden olan diğer gelişmelerdir. Bu gelişmeler, Fransa'da demokrasi ve Altıncı Cumhuriyet tartışmalarını da beraberinde getirmektedir.

Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi ile belli bir istikrara kavuşmuş olmasına rağmen bu gelişmeler; demokrasi, siyasi çoğulculuk, özgürlük, eşitlik ve siyasi muhalefet gibi kavramların gündeme gelmesine neden olmuş, bu kavramların Fransa'da nasıl bir yere sahip olduğu tartışmaların ana merkezini oluşturmuş ve Fransa'da yaşanan gelişmelerin bir demokrasi krizinin yansıması olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu noktada Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesi önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin iktidar karşısında etkin bir şekilde rekabet edebilmesini sağlayacak koşulların mevcut olup olmadığı bu tezin ana eksenini oluşturmaktadır. Fransa'da farklı fikir ve düşünceye sahip grupların siyasi partiler çatısı altında temsilini mümkün kılacak, iktidar karşısında varlık gösterebilmesini ve rekabet edebilmesini sağlayacak koşullar mevcut mudur? İktidar karşısında siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini güçlendiren ve zayıflatan unsurlar nelerdir? Bu bağlamda eski bir demokrasi örneği olan ve uygulamaları nedeniyle çoğu zaman bir model olarak sunulan Fransa'da siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini tespit etmek ve ortaya koymak önem taşımaktadır.

Bu çerçevede, bu araştırmanın amacı, Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini tespit etmektir. Siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi analiz edilirken anayasa, meclis içtüzüğü, seçim ve siyasi parti uygulamaları ile siyasi kültür faktörleri dikkate alınmaktadır. Bu faktörlerin Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ortaya konulmaktadır. Bu çalışmada üç temel argüman ileri sürülmektedir: Bunlardan birisi, "*Anayasa, meclis içtüzüğü, seçim uygulamaları, siyasi parti uygulamaları ve siyasi kültür siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi üzerinde belirleyici faktörlerdir.*" şeklindedir. Bir diğeri, "*Fransa'da*

Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde anayasa, meclis içtüzüğü, seçim uygulamaları, siyasi parti uygulamaları ve siyasi kültür iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesi yüksek bir siyasi muhalefet ortaya çıkarmaktadır.” şeklindedir. Son argüman ise, *“Fransa’da siyasi kültürün demokratik niteliğinin zayıflama eğilimi göstermesi, demokrasinin sürdürülebilirliği, siyasi muhalefetin varlığı ve iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesi açısından bir tehdit oluşturmaktadır.”* şeklindedir.

Temel amacın dışında araştırma esnasında esas soruya verme noktasında yardımcı olan ve yol gösteren şu sorulara da cevap aranacaktır:

- Demokratik rejimler ile demokratik olmayan rejimler arasındaki farklar nelerdir?
- Demokratik rejimlerde çoğunluğun yönetim hakkının sınırları nelerdir?
- Demokratik rejimlerde siyasi muhalefetin önemi nedir?
- Demokratik rejimlerde siyasi muhalefetin fonksiyonları nelerdir?
- Demokratik rejimlerde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler nelerdir?
- Beşinci Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardındaki temel sebepler nelerdir?
- Charles de Gaulle’ün Fransız siyasi tarihindeki rolü nedir?
- 1962 referandumu Fransız siyasi sisteminde ne tür değişikliklere yol açmıştır?
- *Cohabitation* dönemlerinde yasama-yürütme arasında nasıl bir ilişki ortaya çıkmıştır?
- Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi yasama - yürütme arasında nasıl bir ilişki yapısı ortaya çıkarmıştır?
- Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi ile birlikte siyasi partilerin görünürlüğü ne yönde etkilenmiştir?
- Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi partilerde örgütlenme hakkının sınırları nelerdir?
- Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde seçme ve seçilme hakkının sınırları nelerdir?
- Fransa’da düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları nelerdir?
- Fransa’da parlamento seçimlerinde temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden hangisine ağırlık verilmektedir?
- Fransa’da uygulanan seçim sistemi parlamentoda çoğunluk - azınlık arasında nasıl bir denge yaratmaktadır?

- Fransa’da yürürlükte olan Meclis İçtüzüğü parlamentoda çoğunluk – azınlık arasında nasıl bir denge yaratmaktadır?
- Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde parlamento içi muhalefetin anayasal statüsü nasıl tanımlanmaktadır?
- Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi partilerin kapatılması rejimi nasıl işlemektedir?
- Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi partiler için devlet yardımı uygulaması var mıdır? Oy dağılımı, devlet yardımının paylaştırılmasında dikkate alınmakta mıdır?
- Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi partilerin seçim dönemlerinde kitle iletişim araçlarını kullanarak propaganda yapma hakkı nasıl düzenlenmiştir?
- Fransa’da siyasi kültürün temel özellikleri nelerdir?

Bu çalışma, bir nitel araştırma örneğidir. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Öte yandan bu çalışma, bir vaka (durum) çalışmasıdır. Sosyal bilimler araştırmalarında kullanılan önemli yöntemlerden biri olan vaka çalışması; “Bir durumun derinlemesine çalışılıp betimlenmesi” olarak tanımlanabilir (Subaşı ve Okumuş, 2017: 425). Vaka çalışmaları ‘nasıl’ ve ‘niçin’ sorularını temel almakta ve bu sorular üzerinde durmaktadır. Buna ek olarak, araştırmacının bir olgu ya da olayı derinliğine incelemesine imkân sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 277). Vaka çalışmaları, olaylar ya da davranışlar hakkında “zengin ve önemli bakış açıları” sağlamaları nedeniyle önemli bir bilgi edinme yöntemi olarak kabul edilmektedir (Subaşı ve Okumuş, 2017: 425). Vaka çalışmalarının çok vakalı, az vakalı ve tek vakalı gibi türleri olmakla birlikte bu çalışma, bir tek vakalı bir çalışma örneğidir. Tek vakalı çalışmalar, spesifik bir olguyu derinlemesine araştırmak için oldukça elverişli olup belli bir vaka hakkında olabildiğince çok ve derin bilgiye erişilmesi açısından önemlidir. Bu tezde vaka olarak Fransa ele alınmakta ve bu ülke ile ilgili derinlemesine bir araştırma yapılmaktadır. Lijphart (1971: 691-692), tek vaka çalışmalarını altı kategoride incelemektedir. Bunlardan birisi de yorumsayıcı vaka çalışmalarıdır. Genel bir teori oluşturmak yerine vakaya odaklanılmasından dolayı seçilirler. Bu tür çalışmalarda genelleme, özel bir vakaya onu açıklamak amacıyla uygulanır. Ampirik genellemelere katkı sağlamayı amaçlamadıkları için

teori oluşturma açısından değerleri sıfırdır. Bu tez de genel bir teori oluşturmak yerine bir vakaya odaklanması ve onu derinlemesine inceleyerek açıklamaya çalışması nedeniyle yorumsayıcı vaka çalışmalarının bir örneğini oluşturmaktadır. Vakanın kendine özgü yönlerine odaklanan, onları anlamaya ve açıklamaya çalışan, neden ve nasıl sorularına demokrasi kuramı çerçevesinde cevap arayan bir çalışmadır. Bu çalışmada ilgili ülkenin anayasası, meclis içtüzüğü, seçim kanunu, siyasi partiler kanunu ve ilgili yasal düzenlemeler birincil ve temel başvuru kaynaklarıdır. Ayrıca siyasi ve anayasal gelişmeleri ve mevcut siyasi rejimin ve sistemin yapısını anlayabilmek ve incelemek amacıyla ikincil kaynaklardan da yararlanılmaktadır.

Öte yandan Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi tespit edilirken anayasa, meclis içtüzüğü, seçim uygulamaları, siyasi parti uygulamaları ve siyasi kültür faktörleri dikkate alınmaktadır.

Anayasa, bir ülkede siyasi kurumları oluşturmasının yanında onların hukuksal çerçevelerini de çizen ve tüm bu kurum ve kuralların üzerinde yer alan belgedir. Anayasalar bu özellikleri ile, ülkede geçerli hukuk düzenini kuran, bu hukuk düzenini oluşturacak, işletecek kurumların nasıl işleyeceklerini gösteren, sınırlarını belirten, onların görev ve yetkilerini ve hukuksal çerçevelerini çizen metinlerdir. Bu belgenin düzenleniş biçimi siyasi muhalefetin durumunu doğrudan belirleyen faktörlerin başında gelmektedir. Rekabet kapasitesi yüksek ve etkin bir siyasi muhalefet için her Şeyden önce demokratik ve çoğulcu anlayışa sahip bir anayasanın varlığı zaruridir. Başka bir deyişle, demokratik ve çoğulcu bir anayasa rekabet kapasitesi yüksek ve etkin bir siyasi muhalefetin varlığının birincil koşuludur. Siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen ve temel hak ve özgürlükler arasında yer alan siyasi partilerde örgütlenme hakkı, seçme ve seçilme hakkı, düşünce ve ifade zgrlğnn Fransa'da bu bakış aışıyla ele alınıp alınmadığına bakılmaktadır.

Meclislerin kendi iç işleyişlerini, çalışmalarını ve faaliyetlerini düzenlemek amacıyla koydukları kurallara içtüzük adı verilmektedir. İçtüzük, Anayasa Hukuku'nun yürürlük kaynaklarından birini oluşturur. İçtüzük, bir tür "sessiz anayasa" olarak da nitelendirilir. Meclis içtüzükleri, parlamento içi muhalefetin varlığına ve fonksiyonlarını etkin bir Şekilde yürütebilmesine ilişkin hükümler içermeleri nedeniyle önem taşımaktadırlar. Fransa'da uygulanmakta olan meclis içtüzüğünün parlamento içi muhalefeti güçlü araçlarla donatıp donatmadığına ve böylece onu rekabet edebilme kapasitesi yüksek bir aktör durumuna getirecek

bir içeriğe sahip olup olmadığına, başka bir ifadeyle çoğulcu ve demokratik bir bakış açısına sahip olup olmadığına odaklanılmaktadır.

Siyasi alanda çoğulcu, demokratik ve rekabetçi ortamın varlığı, hem siyasi partiler, hem seçmenler, hem de demokratik sistemin kendisi için yaşamsaldır. Bu bakımdan, bu ortamı bir bütün olarak sağlamaya elverişli bir seçim sisteminin benimsenmesi gerekir. Anayasa ne denli demokratik olursa olsun, seçim kanunu ve ilgili diğer mevzuat demokrasi ile uyumlu değilse, demokratik seçim kavramından söz etmek imkânsız hale gelecektir. Bu bağlamda seçim uygulamalarının siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu kolaylıkla söylenebilir. Fransa'da seçim sistemi ve uygulamalarının temsilde adalet / yönetimde istikrar ilkelerinden hangisi ile daha çok uyduğuna bakılmakta ve siyasi muhalefeti nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır.

Siyasi partiler, rejimin türü ne olursa olsun bir ülkenin siyasi hayatının en önemli unsurlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Siyasi partiler, hükümetin kurulması ve sürdürülmesi işlevlerinin yanı sıra demokratik sistemlerde, iktidar-muhalefet ikiliği içerisinde, iktidarı elde etmenin bir aracı olmasının yanında özellikle muhalefet partilerinin iktidarın kullanılmasını denetleme, özgürlükler konusunda kamuoyunun dikkatini çekerek hukuksuzluğa imkân vermeme gibi rolleri demokratik yaşam için vazgeçilmezdir. Siyasi parti uygulamaları noktasında siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler; muhalefetin anayasal statüsü, siyasi partilerin kapatılması, siyasi partilerin propaganda yapma hakkı ve siyasi partilere devlet yardımı ile ilgili düzenlemelerdir. Fransa'da mevzuatın bu konularda nasıl düzenlemelere sahip olduğu, başka bir ifadeyle çoğulcu ve demokratik bir bakış açısıyla düzenlenip düzenlenmediği incelenmekte ve siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini ne derece etkilediği tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Bir toplumsal yapıda hâkim olan genel kültürün bir yönünü oluşturan siyasi kültür, aynı yapıdaki siyasi sisteme ilişkin inanç, duygu ve değerler toplamı olup siyasi davranışların yönlendirilmesinde ve ortaya çıkmasında rol oynar. Siyasi davranışla doğrudan ilgili olan muhalefetin de siyasi kültürden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu anlamda Fransa'da siyasi kültürün genel yapısını ortaya koymak önem taşımaktadır. Demokrasinin varlığı ve işleyişi için sadece anayasal demokratik kurumların varlığı yeterli değildir. Bu kurumların yanında toplumun sahip olduğu siyasi kültür de önemlidir. Siyasi kültür, demokratik siyasi sistemin işleyişinde belirleyici bir faktördür. Fransız siyasi kültürü hakkında bir değerlendirme yapabilmek için toplumsal hoşgörü,

kişiler arası güven, siyasi ve toplumsal kurumlara güven, seçmenlerin siyasi ilgi düzeyleri, demokrasiye, sivil ve siyasi özgürlüklere destek faktörleri dikkate alınmaktadır.

Türkiye’de siyasi muhalefet üzerine yapılan çalışmaların tamamının Türkiye odaklı olmasına karşılık bu tezde, en eski demokrasilerden olan Fransa tercih edilmiştir. Fransa, siyaset bilimi alanında ve siyasi muhalefetle ilgili araştırmalarda daha çok karşılaştırmalı çalışmalarda yer almasına karşılık bu tezde tek vaka olarak ele alınmıştır. Fransa’da siyasi muhalefetin durumunu tespit etmeye yönelik en son çalışmanın 1984 yılında yapılmış ve bunun karşılaştırmalı bir çalışma olması nedeniyle ülke sınırlı bir çerçevede ele alınmıştır. Bu anlamda Fransa, siyasi muhalefet bağlamında değerlendirildiğinde, özellikle Türkiye’de Fransa örneğini siyasi muhalefet çerçevesinde ele alan kapsamlı güncel bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu tezi diğer çalışmalardan farklı kılan en önemli noktalardan birisi de Fransa’nın tek vaka olarak tercih edilmesi ve bu nedenle Fransa ile ilgili derinlemesine incelemenin yapılmış olmasıdır. Araştırma esnasında Fransa ile ilgili birincil ve en güncel kaynaklara erişilmiştir. Özellikle Fransa ile ilgili birincil ve güncel kaynaklara erişim noktasında birtakım eksiklikler dikkat çekmektedir. Doğru analizler yapabilmek için Fransa’da sık sık anayasal ve yasal değişiklikler yapıldığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Nitekim bu tezin yazım sürecinde meclis içtüzüğünde pek çok değişikliğin yapılması bunun en önemli kanıtı olmuştur. Bu bağlamda araştırma esnasında Fransa’da siyasi muhalefeti doğrudan ilgilendiren anayasa ve meclis içtüzüğü maddeleri ile kanunlar derinlemesine incelenmiş ve bunlara tezde yer verilmiştir. Bunun yanında parlamento çalışmalarına ilişkin çeşitli istatistiklere erişilmiş ve bu verilere tablo halinde çalışmada yer verilmiştir. Yine siyasi kültürü anlamaya çalışırken hem Fransa’nın da aralarında yer aldığı pek çok ülkede gerçekleştirilen Dünya Değerler Araştırması verilerine hem de sadece Fransa özelinde gerçekleştirilen CEVIPOF araştırma raporu verilerine başvurulmuştur.

Çalışmanın zaman sınırlılığı ise, Fransa’nın 1958 yılında başlayan Beşinci Cumhuriyet Dönemi’dir. Bununla birlikte, Fransız demokrasisi tarihsel bir perspektiften de ele alınmakta, demokrasinin nasıl ortaya çıktığı, geliştiği, ne tür krizlerle karşılaştığı, bu krizlere nasıl cevap verdiği ve mevcut konumuna nasıl ulaştığı konusunda önemli bilgilere yer verilmektedir. Son olarak, örnek ülke Fransa’da sadece Ulusal Meclis dikkate alınmakta, parlamentonun diğer kanadı olan Senato inceleme dışında bırakılmaktadır. Muhalefet etme görevini yürüten temel aktörler olarak sadece muhalefet partileri dikkate alınmakta, bu kapsamda Cumhurbaşkanı

(*cohabitation* döneminde), Anayasa Mahkemesi ve diğer anayasal kurumların muhalefet rolü çalışma kapsamına dâhil edilmemektedir.

Bu doğrultuda, çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır:

İlk bölümde konu ile ilgili kavramsal çerçeve, “Siyasi Rejim Kavramı”, “Demokrasi Kavramı”, “Siyasi Muhalefet Kavramı”, “Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefet” başlıkları altında ele alınacaktır. İlk olarak, “Siyasi Rejim Kavramı” başlığı altında siyasi rejim kavramı tanımlanmakta ve siyasi rejimin farklı sınıflandırmalarına yer verilmektedir. İkinci olarak, “Demokrasi Kavramı” başlığı altında demokrasi kavramı, demokrasinin tarihsel ve düşünsel temelleri ile demokrasinin temel ilkeleri ve nitelikleri açısından ele alınmaktadır. “Siyasi Muhalefet Kavramı” başlığı altında muhalefet ve siyasi muhalefet kavramları açıklanacak, siyasi muhalefetin kaynakları sıralanacak ve siyasi muhalefetin farklı sınıflandırmalarına yer verilecektir. “Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefet” başlığı altında ise, siyasi muhalefetin demokratik rejimler için taşıdığı önemden ve bu tür rejimlerde ne tür fonksiyonlara sahip olduğuna yer verilecektir. Son olarak, anayasa, meclis içtüzüğü, seçim uygulamaları ve siyasi parti uygulamaları ile siyasi kültür demokratik rejimlerde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler olarak ele alınacaktır.

İkinci bölümde Fransa hakkında genel bir profil ortaya koyulduktan sonra Fransa’daki eski rejimden günümüze kadar yaşanan anayasal ve siyasi gelişmelere yer verilecektir. Bu kapsamda bu bölüm “1789 Fransız Devrimi Öncesi Dönem”, “1789 Fransız Devrimi” ve “1789 Devrimi Sonrası Dönem” olmak üzere üç başlıktan oluşacaktır. Bu bölümde Fransa’da demokrasinin nasıl ortaya çıktığı, geliştiği, ne tür krizlerle karşılaştığı ve mevcut konumuna nasıl ulaştığı konusunda önemli bilgilere yer verilecektir. Ayrıca Fransa tarihinin siyasi ve anayasal istikrarsızlıklarla dolu olduğuna fakat demokrasinin buna rağmen nasıl filizlendiğine ve gelişme gösterdiğine, bu süreçte iktidar-muhalefet ilişkilerinin nasıl bir dönüşüm geçirdiğine dikkat çekilecektir.

Üçüncü bölümde ise, “Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesi” başlığı altında ilk bölümde ortaya konulan kavramsal çerçeve ile ikinci bölümde ortaya konulan anayasal ve siyasi gelişmeler dikkate alınarak demokratik rejimlerde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler olarak ele alınan anayasa, meclis içtüzüğü, seçim ve siyasi parti uygulamaları ile siyasi kültür çerçevesinde Fransa’da siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi tespit edilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Literatürde çeşitli türlerine rastlamakla beraber siyasi rejimler, genel olarak demokratik rejimler - demokratik olmayan rejimler biçiminde sınıflandırılmaktadır. Demokratik rejimleri, demokratik olmayan rejimlerden ayıran pek çok özellik bulunmakla birlikte bunlar arasında en dikkat çekici olanı siyasi muhalefettir. Günümüzde siyasi muhalefetin varlığı, fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi ve yüksek görünürlüğe sahip olması demokratik rejimlerin en belirgin özelliğidir ve bu özellik, bu tür rejimlerin sürdürülebilirliği noktasında zorunlu bir unsurdur. Bununla birlikte rekabet edebilme kapasitesi yüksek siyasi muhalefetin kendiliğinden ortaya çıkamayacağı gerçeğinden hareketle söz konusu hedefe ulaşabilmek için her şeyden önce siyasi muhalefetin güçlü ve etkili yasal araçlarla donatılması ve uygun bir siyasi kültürün var olması gerekmektedir.

Demokrasi, demokratik rejimler ve siyasi muhalefet gibi temel kavramlar üzerine inşa edilen bu bölümde “Siyasi Rejim Kavramı”, “Demokrasi Kavramı”, “Siyasi Muhalefet Kavramı”, “Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefetin Önemi ve Fonksiyonları” ve “Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesini Belirleyen Faktörler” başlıkları altında tezin kavramsal çerçevesine yer verilmektedir.

2.1. Siyasi Rejim Kavramı

Bu bölümde “Rejim nedir?”, “Siyasi rejim kavramının anlamı ve kapsamı nedir?”, “Siyasi rejimler nasıl sınıflandırılabilir?” sorularına “Rejim Nedir?”, “Siyasi Rejimin Anlamı” ve “Siyasi Rejimlerin Sınıflandırılması” alt başlıkları altında yanıt aranmaktadır.

2.1.1. Rejim Nedir?

Fransızca kökenli bir kelime olarak rejim (*régime*, fr.), içerik bakımından zengin olup oldukça farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, TDK (Türk Dil Kurumu) tarafından, 1. Yönetme, düzenleme biçimi, düzen; 2. Diyet; 3. Bir devletin yönetim biçimi; 4. Akarsu debisinin yıl boyunca gösterdiği değişikliklerin tümü şeklinde farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Aşukin, Butirskiy, Veber ve Davidov (1979: 195)’a göre, genel olarak rejim

kavramı, 1. Devlet düzeni, egemen sınıfın kendi ekonomik ve siyasi egemenliğini uygulamaya koyduğu yönetim biçimi, metotlar bütünü (örneğin, monarşik veya demokratik rejimler gibi); 2. Tüm ayrıntılarıyla ve tam olarak saptanmış yaşayış düzeni, çalışma, dinlenme, sağlık, vb. düzeni (örneğin, işgünü rejimi, hastanın yemek rejimi gibi); 3. Herhangi bir etkinlik alanı için belirlenmiş zorunlu ilkeler ve kurallar sistemi (örneğin, seyrüsefer rejimi, tasarruf rejimi gibi) anlamlarına gelmektedir.

Aleskerov (2007: 19) da benzer şekilde rejim kelimesinin çoklu tanımını vermektedir. O'na göre rejim derken, ilk olarak, iktidarın kullanılmasında araç, metot ve yöntemlerin bir bütünü anlaşılmalıdır. İkinci olarak, beslenme, dinlenme, tedavi, uyku gibi ciddi şekilde belirlenmiş yaşam düzenini işaret etmektedir. Üçüncü olarak, deniz rejimi, orman, su, toprak kullanımı rejimi gibi herhangi bir faaliyet konusunda bağlayıcı kural, talep, norm ve ilkeler sistemi anlamına gelmektedir. Son olarak, üretim rejimi gibi belli bir durum veya konum anlamına gelmektedir. Rejim kavramının bu derece farklı anlamlarda kullanılıyor olmasının ana sebebi, onun disiplinler arası bir kavram olmasıdır. Bununla birlikte, siyasi rejim kavramı, daha ziyade siyaset ve hukuk temelli araştırmalarda günümüz toplumlarının durumunu ve bu toplumlarda ortaya çıkan değişikliklerin açıklanması için kullanılmaktadır. Bu tez çalışmasında da rejim kavramı, siyasi boyutuyla ele alınmaktadır.

2.1.2. Siyasi Rejimin Anlamı

Siyasi rejim kavramı¹, 19. yüzyıldan itibaren kullanılmakla birlikte, esas olarak siyaset bilimi literatürüne girişi, İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk düşer (Aleskerov, 2007: 19). Günümüzde siyaset biliminin özellikle de karşılaştırmalı siyaset disiplininin temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Siyasi rejim, genel olarak, siyasi iktidarın kim veya kimler tarafından ve nasıl kullanılacağına ilişkin kurallar dizisi olarak tanımlanabilir (Hekimoğlu, 2010: 29). Siyaset bilimci Maurice Duverger (1986: 9)'ye göre, bir siyasi rejim dört sorunun cevabına dayanmaktadır: “Yönetenler nasıl seçilmiştir? Her birinin yapısı nedir? Yönetim işlerini nasıl bölüşürler? Yönetilenler karşısında yetkilerinin bir sınırı var mıdır?” Siyasi rejimlerle ilgili genel bir teori ortaya koyabilmek için bu soruları derinlemesine incelemek gerekmektedir.

¹ Siyasi rejim kavramı, sıklıkla siyasi sistem kavramı yerine kullanıldığı görülmektedir. Fakat siyasi sistem, siyasi rejimden daha kapsamlı bir kavramdır. Siyasi rejim, siyasi sistemin üç temel öznesinden birisidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalaycıoğlu, E. Siyasal Sistem ve Rejim Nedir?, <https://sarkac.org/>, 08.11.2017.

2.1.3. Siyasi Rejimlerin Sınıflandırılması

Modern öncesi dönemden günümüze kadar, pek çok düşünür siyasi rejimleri sınıflandırmıştır. Örneğin, Herodot, egemenliğin sahipliği ve kullanımına göre siyasi rejimleri monarşi, oligarşi ve demokrasi olarak sınıflandırmaktadır. Yine Platon, *Devlet* adlı eserinin sekizinci kitabında siyasi rejimleri; aristokrasi, timokrasi ya da timarşi, oligarşi, demokrasi ve zorbalık olmak üzere beş çeşide ayırmış ve incelemiştir. Eski Yunan düşünürlerinden bir diğeri olan Aristoteles ise, 158 Yunan site-devletinin analizine dayalı olarak bir sınıflandırma yapmış ve hükümetlerin iki soru temelinde kategorilere ayrılabilceğini ileri sürmüştür: “*Kim yönetir?*” ve “*Yönetimden kim istifade eder?*”. Aristoteles, hükümetin tek bir bireyin, küçük bir grubun veya çoğunluğun elinde bulunabileceğini söylemektedir. Bu çerçevede Aristoteles, altı çeşit hükümet şekli tespit etmektedir: Tiranlık, oligarşi, demokrasi, monarşi, aristokrasi ve polity (Heywood, 2013: 50).

Siyasi rejimlerle ilgili sınıflandırma yapma çabası, günümüzde de devam etmektedir. Siyasi rejimlerle ilgili çeşitli kriterlere göre yapılan sınıflandırmalardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Yönetenlerin seçilme biçimi açısından yönetenlerin seçimini idare edilenlere bırakan “*demokratik rejimler*”, yönetenler seçimine yönetilenleri karıştırmayan “*otoriter rejimler*” ve yönetenlerin seçimi konusunda bu iki sistemden de bazı özellikler taşıyan “*karma rejimler*”; hükümet organlarının türleri açısından bir kral, diktatör, imparator, başkan vb. kişinin tek başına hükümeti temsil ettiği “*monokratik rejimler*”, hükümet etmeyi küçük bir grup kişiye bırakan “*direktuar rejimler*” ve hükümet etmeyi kendi içinde seçtiği bir başbakan ve bakanlara bırakan “*meclis sistemi*”; yetki ve faaliyetlerin dağılımı açısından hükümete ilişkin yetki ve faaliyetlerin, yasama, yürütme ve yargı şeklinde belirtilen “*kuvvetler ayrımı rejimi*” ve hükümete ilişkin yasama, yürütme ve yargı yetki ve fonksiyonların tek bir merkezde toplandığı “*kuvvetler birliği rejimi*”; toplumda kamu yetkisi ve bunu sınırlandırma derecelerine göre “*liberal rejimler*”, “*yarı-liberal rejimler*”, “*otoriter rejimler*” ve “*totaliter rejimler*” (Sönmezoğlu, 1996: 391). Bu sınıflandırmalara bir de kapitalist “*birinci dünya*”, komünist “*ikinci dünya*” ve gelişmekte olan “*üçüncü dünya*”dan oluşan “*üç dünya tipolojisi*” eklenebilir. Fakat bu sınıflandırma, 1980’li yılların sonu itibariyle, özellikle de SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)’nin dağılmasıyla önemini kaybetmiştir. Modern dünya için ise beş yeni rejim tipi daha ileri

sürülmektedir: Batı Poliarşileri, İslami rejimler, Doğu Asya rejimleri, yeni demokrasiler ve askeri rejimler.²

Bu sınıflandırmaları çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, günümüzde en yaygın olan sınıflandırma, yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında yapılan “*demokratik, otoriter ve totaliter rejimler*” sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırma, “*demokratik rejimler*” ve “*demokratik olmayan rejimler (otoriter ve totaliter rejimler)*”³ şeklinde de yapılmaktadır. Bu çalışmada da siyasi rejimler için demokratik rejimler ve demokratik olmayan rejimler sınıflandırması esas alınmakta ve böylece diğer rejim sınıflandırmaları bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmaktadır. Tez kapsamında bu sınıflandırmanın demokratik rejimler türüne odaklanılmaktadır.

2.2. Demokrasi Kavramı

Bu bölümde “Demokrasinin Anlamı”, “Demokrasinin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, “Demokrasinin Temel İlkeleri” ve “Demokrasinin Temel Nitelikleri” alt başlıkları altında demokrasiye ilişkin tanım, tarihsel ve düşünsel gelişim, temel ilkeler ve nitelikler ortaya konulmaktadır.

2.2.1. Demokrasinin Anlamı

Eski Yunan düşünürlerinden çağdaş düşünürlere kadar temel soru, en iyi yönetim biçiminin ne olduğu ve devletin kim ya da kimler tarafından yönetilmesi gerektiği olmuştur (Popper, 1989: 26). İnsanların daha iyi yönetime ulaşma çabasının bir ürünü olarak devletin kimler tarafından ve nasıl yönetilmesi gerektiği sorularına eski çağlardan günümüze kadar cevap aranmıştır. Fakat bu konuda çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunun sonucunda da çok farklı yönetim biçimleri ortaya çıkmıştır. Demokrasi, bu sorulara verilen cevaplardan biri olarak yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce hayata geçen ve birtakım değişiklikler geçirmeye devam ederken uygulanmakta olan bir yönetim biçimidir (Eren, 2012: 134).

Etimolojik açıdan Eski Yunanca kökenli bir kelime olan demokrasi, *demos* ve *kratos* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan *demokratia* kelimesinden türemiştir. Halk anlamına gelen *demos* kelimesiyle, iktidar veya yönetim anlamına gelen *kratos* kelimesinin

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Heywood, A. (2013). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları, s. 54-64.

³ Juan J. Linz “Totaliter ve Otoriter Rejimler” isimli kitabında demokratik düzen tanımının dışında kalan rejimleri yani demokratik olmayan veya anti-demokratik rejimleri ele almaktadır. Bkz. Linz, J. J. (2008). *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.

birleştirilmesinden oluşan demokrasi, böylece “halk iktidarı”, “halk yönetimi” veya “halkın yönetimine dayanan yönetim biçimi” anlamlarına gelmektedir (Held, 2006: 1; Robinson, 2010: 45; Sargent, 2009: 62; Sørensen, 1993: 3). Dolayısıyla demokrasi, “iktidarın halkçı kökenli olduğunu savunan ve iktidarı halka dayandıran bir teoridir” (Çam, 2005: 387). Bu yönüyle demokrasi; soylulardan oluşan azınlık yönetimi olarak aristokrasiye, birkaç kişinin yönetimi olarak oligarşiye ve tek kişinin yönetimi olarak monarşiye karşıt bir yönetim biçimi olarak çoğunluğun veya halkın kendi kendini yönetmesi ile ortaya çıkan bir siyasi rejim türüdür (Cevizci, 2013: 411)

Demokrasi, insanoğlunun düşünce gündeminden hiç eksik olmamış (Tanilli, 2001: 29), fakat her zaman olumlu anlamda da kullanılmamıştır. Eski Yunan’dan 19. yüzyıla kadar “ayak takımının yönetimi” olduğu gerekçesiyle pek çok düşünürün eleştirisine maruz kalmış (Heywood, 2013: 101) ve hatta hem ilk ortaya çıktığı dönemde hem de sonraki dönemlerde birçok düşünür tarafından en kötü yönetim biçimleri arasında gösterilmiştir (Arblaster, 1999: 20).⁴ Nitekim Rancière (2015: 8)’e göre; demokrasi sözcüğü, Eski Yunan’da ilk olarak, çokluğun korkutucu yönetimini, her türlü meşru düzenin mahvedilmesi olarak gören kişiler tarafından hareket anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Tüm bu süreçte demokrasi, istisnai bir şekilde uygulanan bir yönetim biçimidir. 20. yüzyılda ise demokrasinin bu kötü tarihi tersine işlemeye başlamış ve kavrama yönelik var olan bu olumsuz anlam yüklemeye eğilimi yok olmaya başlamıştır (Heywood, 2013: 101). Bu açıdan, demokrasinin günümüzde sahip olduğu değeri oldukça yakın bir tarihte kazanmış, kavramın olumlu değerlendirilmesi ilk kez 20. yüzyılda Batılı sanayileşmiş ülkelerde yapılmıştır (Schmidt, 2002: 18).

⁴ Örneğin Platon’a göre demokrasi, oligarşinin yıkılmasıyla ortaya çıkan bir yönetim şeklidir. Düşünür, demokrasiyi zengin olmak isteği ile bir mal açlığının sonucu olarak görmektedir. Oligarşinin yol açtığı zayıflıkla devlet de kaçınılmaz olarak sarsılır ve toplumda iç savaş baş gösterir. Bu savaşı fakirlerin kazanması halinde demokrasi kurulur. Demokraside herkes özgürdür; örneğin, herkes hayatına istediği düzeni vermekte özgürdür. Ancak ahlaki değerler önem taşımamaktadır. Bir devlet adamının nasıl yetiştiği ya da hangi bilgilere sahip olduğu önemli değildir. Bir kişinin iktidara gelmesi için kendini halkın dostu göstermesi yeterlidir. Öte yandan herkesin dilediği her şeyi yapabildiği ve aşırı özgürlüğün var olduğu bir ortamda düzen ortadan kalkar. Bu kargaşa ortamında halk iktidara birini getirir, o kişi zorbadır. Zorba, eleştirilere kapılarını kapatır ve hiçbir şeye tahammül göstermez. Platon’un öğrencisi Aristo da demokrasiyi çoğunluğun kötü yönetimi olarak görmektedir. Aristo’ya göre çoğunluk, özgür ancak varlıklı olmayan kimselerden oluşur. Bu çoğunluk yönetime gelirse demokrasi ortaya çıkar. Demokraside bir hataya düşülmektedir: Belli bir konuda eşit kabul edilen insanların her konuda eşit oldukları düşünülür. Bu eşitlik düşüncesi nedeniyle demagoglar, zenginlerin mallarına el koyar ve onları dağıtır. Sahip oldukları gücü yitiren zenginler de demokrasinin sonunu getirecek yollara başvururlar. Bkz. Göze, A. (2005). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Basım.

Demokrasinin küresel ölçekte yaygın bir siyasi düşünce haline gelmesi ise İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk düşer. Savaşı demokrasi cephesinin kazanması güçlü bir demokratikleşme dalgası yaratmıştır. 20. yüzyılın sonlarına doğru da otokratik rejimlere sahip sosyalist blokun dağılarak demokratikleşme süreci içine girmesiyle birlikte, tarihte ilk kez, demokratik ülkelerin sayısı demokrasi ile yönetilmeyenlerin sayısını geçmiştir. Böylece 21. yüzyılın başında, demokratik yönetimler artık bir istisna olmaktan çıkmıştır (Uygun, 2014: 1). Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla, demokrasi, normatif anlamda “kasabadaki tek oyun” haline gelmiştir, çünkü ona meydan okuyan komünist alternatifi artık yoktur (Bosch, 2013: 81). Üstelik günümüzde demokrasiye bağlı olmadığını ileri süren rejim neredeyse yoktur (Tanilli, 2001: 29). Çağdaş dünyanın hâkim siyasi doktrinidir (Kuzu, 1997: 105). Bu yüzyılda farklı kültür çevrelerine mensup insanların büyük çoğunluğu demokrasiyi en iyi yönetim biçimi olarak görmeye başlamıştır (Uygun, 2014: 1). Bugün demokrasi, bir siyasi toplumun ideal formunu, başka bir ifadeyle, olması gereken şekli ifade etmekte ve bu kavram, bir ideali temsil etmektedir (Dursun, 2008: 164).

İdeal bir yönetim biçimi olarak ileri sürülmesi esasen sahip olduğu avantajlardan kaynaklanmaktadır. Dahl (2001: 49-64)'a göre demokrasi; zalim ve kötü diktatörleri engellemeye yardımcı olması, birçok temel hakkı ve daha fazla özgürlük sağlaması, insanların öz çıkarlarını korumalarına yardımcı olması, insanların kendi geleceklerini belirleme özgürlüğü ve kendi seçtikleri kanunlar uyarınca yaşayabilme fırsatı sağlaması, ahlaki sorumlulukları yerine getirme fırsatı sağlaması, insani gelişimi desteklemesi, daha çok politik eşitliği sağlaması, savaşı engellemesi, daha fazla refah sunması gibi pek çok avantajı bünyesinde barındırmaktadır. Beetham ve Boyle (1998: 3-5) de “*Demokrasiyi Neden Yüceltmeliyiz?*” sorusuna demokrasinin avantajlarını sıralayarak cevap vermektedir: Tüm insanlara eşit davranılmasını amaçlayan bir yönetim sistemi olması, bir başka deyişle vatandaşların eşitliği ilkesine önem vermesi; demokratik hükümetin sıradan insanların ihtiyaçlarını diğer hükümet tiplerinden daha fazla karşılama ihtimali söz konusu olması, bir başka deyişle halkın ihtiyaçlarını karşılamaya önem vermesi; demokrasinin toplum içinde çoğulculuğu ve farklılığı öngörmesi ve ortaya çıkan farklılıkları güç kullanımı veya zorla kabul ettirme yoluyla değil de tartışma, ikna ve uzlaşma yollarıyla çözmesi; demokrasinin temel özgürlükleri güvence altına alması; demokrasinin toplumsal yenilenmeye izin vermesi nedenlerinden ötürü demokrasiyi yüceltmeliyiz.

Bu tür avantajlar sunan ve meşru, ahlaki ve insani tek yönetim biçimi olarak ifade edilen demokrasiye inanmamak, çağımızın ayıpları arasında gösterilmektedir (Tanilli, 2001: 29). Günümüzde “bir özlemi” ve “vazgeçilmez bir ideali” temsil eden demokrasi kavramı, evrensel bir geçerliliğe sahiptir (Şaylan, 1998: 1-2). Strachey (1979: 125-126)’ye göre; demokrasi, yalnız modern toplumları yönetmenin en kullanışlı yolu değil, aynı zamanda her bir insanın değerini teslim eden tek siyasi sistemdir. Kölelerin değil, özgür insanların siyasi sistemidir. Bugün artık “*Kim yönetecek?*” sorusunun cevabı, kimi zaman birbirine zıt olan yönetim şekilleri arasında değil, demokrasinin farklı yorum ve uygulamalarında aranmaktadır. “*Bugün hepimiz demokratız*” diyen siyaset bilimci Andrew Heywood (2013: 101) da, siyasetçilerin ve siyaset düşünürlerinin büyük bir çoğunluğunun bir yönetim biçimi olarak demokrasiye inanmaya başlamış olmalarının üzerinde durmakta ve bunu, siyaset tarihinin en dikkat çeken ve en önemli olaylarından birisi olarak nitelendirmektedir.

Sonuç olarak, çağımızın en belirgin özelliklerinden biri, demokrasi fikrinin yayılmış ve yaygın bir uygulama alanı bulmuş olmasıdır. Fakat bu durum, demokrasi kavramı üzerinde bir uzlaşmanın bulunduğu anlamına gelmemektedir (Gözübüyük, 2002: 22). Nitekim etimolojik anlamının dışında, demokrasi “tartışmalı bir kavram” dır. Üzerinde uzlaşma sağlanmış bir demokrasi tanımından bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Bu anlamda kavram, birbiriyle çelişen pek çok tanıma sahiptir (Heywood, 2007: 53). “Fakirler ve dezavantajlıların yönetim sistemi; profesyonel siyasetçilere veya kamu görevlilerine ihtiyaç duymaksızın, halkın kendi kendisini doğrudan ve sürekli biçimde yönettiği bir hükümet şekli; hiyerarşi ve imtiyazdan ziyade eşit fırsatlara ve bireysel liyakate dayalı bir toplum; sosyal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen bir refah ve yeniden dağıtım sistemi; çoğunluk yönetimi ilkesine dayalı bir karar verme sistemi; çoğunluğun iktidarını kontrol altına alarak azınlıkların haklarını ve menfaatlerini koruyan bir yönetim sistemi; kamu makamlarını halkın oyunu almak için yapılan rekabetçi seçimlerle doldurmanın bir aracı; halkın menfaatlerine, onların siyasi hayata katılıp katılmamasına bakmadan hizmet eden bir hükümet sistemi” gibi demokrasinin pek çok farklı tanımı bulunmaktadır (Heywood, 2013: 102). Amerikan Siyaset Bilimi Derneği’nin 1995 yılındaki kongresinde, David Collier ve Steven Levitsky’nin birlikte sundukları “Sıfatlarla Demokrasi” başlıklı makale ile farklı demokrasi tanımlarını bir eksene oturtarak işlevsel bir sınıflandırma yapmaya çalışılmış ve demokrasinin 550 farklı biçimi ortaya konulmuştur. Bu nedenle

demokrasi, “tartışmalı anlamları ile açık bir şekilde muğlak ve esnek bir kavram” (Popoola, 2007: 5) olarak görülmektedir.

Her şeyden önce demokrasi, günümüzde en yaygın kullanılan ve kendisine çok çeşitli anlamlar atfedilen, ne olduğu ve hatta ne olmadığı konusunda en çok tereddüt edilen ve adeta bir kaos yaşanan bir kavramdır (Yavuz, 2009: 284). Karadut (2015: 5) da demokrasinin bu özelliğine dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: “Demokrasi, tanımı ve ele alınış biçimi itibariyle, siyaset bilimi ve ilgili disiplinlerde tartışmaya en açık kavram ve araştırma nesnelere birisidir”. Orwell (1946)’ın da belirttiği gibi, “Demokrasi gibi bir kelime söz konusu olduğunda sadece üzerinde anlaşılan bir tanım bulunmamakla kalmaz, aynı zamanda bir tanım yapma girişimi de tüm taraflardan direnç görür”.

Sahip olduğu popülerite, kavram açısından aynı zamanda bir tehdit de yaratmaktadır. Bu popülerite, demokrasinin anlamlı bir siyasi kavram olma özelliğini kaybetmesine yol açabilir. Çoğu insan tarafından “iyi bir şey” olarak değerlendirilen demokrasi, Heywood’a göre (2013: 102), “belirli bir fikirler bütünü veya yönetim sistemini onaylamayı ima eden bir yaşasın! sözcüğünden pek fazla bir şeyi ifade etmeyen bir anlamda kullanılır hale geldi”. Bernard Crick’in ifadesiyle “demokrasi kamusal işlerin dünyasında belki de en çok rastgele biçimde kullanılan bir kavramdır.” (Heywood, 2013: 102).

Daha 1945 yılında Bertrand de Jouvenel, “Demokrasi üzerindeki tartışmaların, lehinde ve aleyhindeki görüşlerin, hiçbir düşünsel değeri yoktur, çünkü biz ne söylediğimizi bilmiyoruz.” diyerek demokrasinin anlamındaki belirsizliğe işaret etmiştir. Sartori (2014: 22)’ye göre, demokrasi hakkındaki temel görüş ve felsefenin zayıf düşmesinde birçok fikir akımı ve olayların katkısı olsa da bu zayıflatmanın asıl ögesi, politikanın sözcük varlığının (vocabulary) ayağa düşürülmesidir. İnsanlar 1940’lara kadar, desteklesinler ya da desteklemesinler, demokrasinin ne ifade ettiğini biliyorlardı. Sartori için o zamandan beri hepimiz demokrasiye yönelik olumlu duygular beslediğimizi ileri sürüyoruz ama artık bu kavramı bilmiyor, anlamıyor ve üzerinde anlayamıyoruz. Sartori, aslında tam da bu nedenle bir demokrasi kargaşası çağında yaşadığımızı ileri sürmektedir. O’nun açısından demokrasinin birkaç anlamının bulunması kabul edilebilir bir durumdur, fakat herhangi bir şey anlamına gelmesi katlanılabilir bir şey değildir.

Zira “herhangi bir kimseye herhangi bir şey ifade edebilen bir terim büsbütün anlamsız olma tehlikesiyle karşı karşıyadır” (Heywood, 2013: 102). Demokrasinin yaygın bir biçimde kullanılan bir kavram olması, onu anlamsız kılacak ölçüde belirsiz hale getirmektedir.

Demokrasinin iyi bir şey olduğu düşüncesi, insanlarda genellikle bir sisteme salt onu onayladıkları için “demokratik” deme eğilimi yaratmış ve sosyo-politik alandaki neredeyse her örgütlenme biçimine “demokrasi” veya “demokratik” denegelmiştir (Erdoğan, 2001: 194). Orwell (1946) da demokrasinin bu yönü üzerinde durmakta ve neredeyse evrensel olarak bir ülkeye demokratik dediğimizde onu övdüğümüzü düşündüklerini belirtiyor. Bunun yanında her türden rejimin savunucularının kendilerinin demokrasi olduğunu iddia ettiğinin ve demokrasinin herhangi bir anlama gelmesi durumunda bu kelimeyi kullanmayı bırakmak zorunda kalacaklarından korktuklarının altını çiziyor. Strachey (1979: 28) de Batılı devletlerin ve Komünist devletlerin kendilerini demokrasi, karşı tarafı ise o anti demokratik olarak nitelendirmeleri üzerinde durmakta ve şu sözleriyle devam etmektedir: “İki taraf da demokrasi olduklarını ileri sürdüklerine göre demokrasi çok önemli ve geçer akçe bir şey olmalı! Herkes demokrasinin – ne mene şeyse- insan toplumlarının sahip olması gereken bir şey olduğuna inanmakta.”

Christopher Hollins, kavramın bu belirsiz yönünü vurgulamak amacıyla demokrasi için şöyle demektedir: “Moskova’da başka, Roma’da bir başka şey. Sudan’da bir üçüncü ve bizim buralarda bir dördüncü” (Sözen, 2014: 56). Bu noktada demokrasinin meşrulaştırıcı tarafı dikkat çeker. Held (2006: 1) da, birbirinden çok farklı görüşlere sahip olan siyasi liderlerin demokrat olduklarını iddia etmelerinin ve her türdeki siyasi rejimlerin kendilerini demokrasi olarak tanımlamalarının, bu rejimlerin söyledikleriyle yaptıklarının birbirinden çok farklı olduğu gerçeğini ortadan kaldırmadığına, sadece demokrasinin modern siyasi hayatı meşrulaştırmaya yaradığına işaret eder. Demokrasi, modern siyasi hayatı meşrulaştırmaktadır; çünkü bugün hâkim olan siyasi algı açısından kural koymak ve yasa uygulamak, ‘demokratik’ oldukları sürece, doğru ve meşru addedilmektedir.

Oysa herkesin demokrasiye uygunluk (demokratiklik) savında bulunması ve demokrasinin giderek daha kapsamlı bir kavram biçimine evrilmesi, tanım açısından bir zenginlik sağlar ama son kertede kesinlikle bir kavram karmaşası getirir (Sartori, 2014: 19). Farklı yapı ve rejimlere sahip pek çok ülkenin yönetim biçimlerini demokratik olarak nitelendirmesi ve kavramı meşruluk aracı olarak kullanması demokrasi ile ilgili tartışmalara, belirsizliklere ve hatta kavram karmaşasına yol açmakta, demokratik devlet nedir, asgari koşulları nelerdir? sorularını gündeme getirmektedir. Tocqueville de “Bizim demokrasi ve demokratik hükümet deyimlerini kullanmamız büyük karışıklıklara yol açmaktadır. Bu kavramların, herkes tarafından kabul edilen

ortak bir tanımı yapılmadıkça, bir fikir karmaşası içinde yaşamak kaçınılmaz olacaktır. Bu da demagogların ve despotların bundan yararlanmasına yol açacaktır” diyerek demokrasi kavramının belirsiz yönünü vurgulamış ve demagog ve despotların bu belirsizlikten faydalanabileceğine işaret etmiştir (Yılmaz, 2000: 73-75).

Demokrasi teriminin açıklıktan yoksun olma hali, komünist ve faşist rejimlerin kendilerinin demokratik olduklarını ileri sürmelerine yol açmıştır. Anlamı, içeriği ve şekli konusunda ortak bir anlayış ve yaklaşımın olmaması nedeniyle demokrasi, hem sağ hem de sol gruplar tarafından kendi anlayışlarına uyumlu olacak biçimde şekillendirilerek kullanılmaktadır (Yılmaz, 2000: 74). Sadece İngiltere ve ABD’nin sistemlerinin değil, bunlardan çok farklı olan SSCB’nin totaliter nitelikteki siyasi sisteminin bile demokratik olduğundan bahsedenler vardı (Erdoğan, 2001: 194).

Diğer taraftan, demokrasinin uzun tarihsel bir geçmişe sahip olması, kavramı belirsizliğe sürükleyen bir başka unsur olarak ileri sürülebilir. Nitekim Dahl (2001: 2)’a göre de demokrasinin köklü bir tarihsel geçmişe sahip olması bu karışıklığın ve anlaşmazlığın derinleşmesine katkıda bulunmuştur, çünkü demokrasi farklı dönem ve yerlerde farklı şeyleri ifade etmiştir. Sartori (2014: 340) de, demokrasi sözcüğünün bu denli uzun bir yaşama sahip olmasının, doğal olarak bu sözcüğün, değişik anlamlar kazanmasına neden olduğuna değinmiştir. Dolayısıyla Dahl (1993: 3)’ın da belirttiği gibi, demokrasinin bin yıllar boyunca gelişmiş ve değişik kaynaklardan beslenmiş olması günümüz dünyasında demokrasinin ne demek olduğu konusundaki karışıklığın önemli bir nedenidir. Demir (2010: 598) ise, demokrasi kavramının, çeşitli tanımlamalarla ifade edilmiş olmasının nedenini, her toplumun sosyo-ekonomik, politik ve hukuksal yapısının farklılığında aramak gerektiğini ifade etmektedir. Schmitter ve Karl (1995: 68)’a göre de, bu farklılığı her ülkenin sosyo-ekonomik şartlarına, yerleşik devlet yapısına ve siyasi uygulamalarına bağlamaktadır.

Demokrasi kavramına ilişkin bu karmaşa ya da belirsizliği her siyasi ideolojinin değer yargıları, eğilim ve tutumlar açısından birbirinden farklı olması ile ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü her siyasi ideolojinin demokrasi ile ilgili değerlendirmeleri de birbirinden farklılık göstermektedir. Bu bir anlamda demokrasiye yönelik ideolojik yorumlama farklılığıdır (Mecidov, 2008: 7). Örneğin, Liberaller, demokrasiyi, seçimler bağlamında yorumlarlar. Onlar için demokrasi, oy sandığında ifadesini bulan rızadır. Bu anlamda demokrasiyi, düzenli ve rekabetçi seçimlerle eş değer görürler. Demokrasi, iktidarın kötüye kullanımını engelleme gücüne sahiptir

ve çoğunluğun yönetiminin çoğunluğun zorbalığına dönüşmesine engellemek için demokrasinin anayasal bir düzende işleyişini zaruri görmektedirler. Muhafazakârlar ise, liberal demokratik yönetimi benimsemekle birlikte demokrasi yaklaşımlarında mülkiyet ve geleneksel kurumlar ön plandadır. Sosyalistler, halkın katılımına dayanan bir demokrasi biçimini desteklerler ve liberal demokrasinin kapitalist demokrasi olduğu ileri sürerek bu demokrasi türünü dışlarlar. Anarşistler ise, doğrudan demokrasi modelini benimserler ve temsili demokrasiyi, seçkinlerin kitleler üzerindeki baskılarını gizleyen bir model olarak görürler. Faşistler için gerçek demokrasi mutlak diktatörlüktür. Ekolojistler ise, daha çok radikal veya katılımcı demokrasiyi benimserler (Heywood, 2007: 56). Görüldüğü üzere, her siyasi ideolojinin farklı bir demokrasi anlayışı vardır. Dolayısıyla tanımlar da birbirinden farklılık göstermektedir.

Sonuç olarak, siyaset bilimi literatüründe demokrasinin onlarca hatta yüzlerce tanımıyla karşılaşmak mümkündür. Nitekim komünizmi ve sosyalizmi bir tek büyük yazara, Marx'a bağlamak olasılık dâhilindeyken demokrasi aynı işleme elverişli değildir. Demokrasinin bu şekilde ünlü bir tek yazarı yoktur (Sartori, 2014: 18). Her düşünür veya siyaset bilimci demokrasiyi belirli unsurlar çerçevesinde tanımlamaya çalışmaktadır. Bunu bir bakıma tanımsal ve yorumsal karmaşa ya da zenginlik olarak nitelendirebiliriz.

Bu çıkmazdan kurtulmak için bu bölümün başında yapıldığı gibi, demokrasinin etimolojik anlamına başvurulabilir. Fakat demokrasiyi tüm ideoloji temelli tanımlardan uzak tutarak etimolojik anlamından hareketle yani *halkın iktidarına dayanan bir yönetim şekli* olarak tanımlamak eleştirilerin hedefi olabilir. Örneğin, Duverger “halkın halk tarafından yönetildiğini söylemek hiçbir şey söylememektir” diyerek demokrasi kavramının bunun ötesinde incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Yılmaz, 2000: 74). Özalp (2009: 2)'a göre ise, demokrasiyi etimolojik açıdan tanımlamak, kavramın içeriğinin tarihsel gelişimini ve dönüşümünü kapsam dışı bırakan indirgemeci ve yanıltıcı bir tanımlama olacaktır. Sartori (2014: 23) de demokrasiyi *halkın iktidarı, iktidarın halka ait olması* biçiminde tanımlamanın o terimin Yunancadaki anlamının kelimesi kelimesine çevirisi dışında bir şey olmadığını ifade eder. “Oysa demokrasi terimi, bir şeyi temsil etmektedir”.

Fakat bu tez çalışmasında, kavramın tanımsal ve yorumsal karmaşasını daha da derinleştirmemek adına demokrasinin etimolojik tanımını dikkate almak daha uygun olacaktır. Sartori (2014: 54-55)'nin de belirttiği gibi, kökenbilimsel tanım bizi pek ileriye götürmese de, bir dayanak, bir temel sağlar. İktidarın halka ait olmasıyla, iktidarın kaynakları ve meşruiyeti

hakkında bir ilke yerleşir. Buna göre iktidar, ancak aşağıdan verildiği, ancak halkın iradesinden doğduğu ve ancak açık, temel bir onaya dayandığı takdirde meşru olur.

Öte yandan, salt etimolojik tanım yapılmasına yönelik eleştirileri de göz önünde bulundurarak, durağan bir yönetim modeli olmayan ve tarihsel süreçte ortaya çıkan gelişmelerle ilgili olan demokrasinin anlaşılabilmesi için bu tarihsel süreci iyi okumak gerekir. Yarcı ve Taşkesen (2016: 560)'a göre, günümüz demokrasisi akşamdan sabaha oluşmuş bir anlayışın, aydınlanışın sonucu değildir. Demokrasi, farklı keyfi formların karşıtlıklarından doğan ve gelişen bir süreçtir. Bu bağlamda öncelikle demokrasinin bu tarihsel serüveni incelenecek, ardından birbirinden farklı demokrasi tanımlarını süsleyen demokrasinin temel ilkeleri ve temel nitelikleri ele alınacaktır. Nitekim demokrasinin tarihi arka planı bilinmeden doğru anlaşılması ve değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır. Demokrasinin bugünkü yapısını daha iyi yorumlayabilmek amacıyla temeline inilmeli, neden, nasıl ve hangi koşullarda oluştuğu ve geliştiği sorgulanmalıdır. Ardından demokrasiyi var eden ve diğer rejimlerden farklı kılan temel ilkelerine ve niteliklerine bakılmalıdır.

2.2.2. Demokrasinin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri

Tarihsel serüvenine bakıldığında demokrasinin çok uzun, neredeyse iki bin beş yüz yıllık bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Bu süreçte demokrasinin içeriği ve anlamı ilk ortaya atıldığı dönemle aynı kalmamış, tarihin akışı içinde büyük ve önemli değişikliklere uğramıştır (Eren, 2012: 147-148). Ve bugün modern demokrasiden söz etmekteyiz. “Geçmiş, bugünün, bugün de geçmişin ışığında anlaşılabilir. İnsanın geçmişi anlamasını ve bugünün toplumuna daha çok egemen olmasını sağlamak tarihin iki yönlü işlevidir.” demiştir E.H. Carr. Demokrasiyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için de Eski Yunan'dan günümüze kadar uzanan bu iki bin beş yüz yıllık tarihsel gelişimini ana hatlar çerçevesinde incelemek gerekir.

2.2.2.1. Eski Yunan'da Demokrasi

Yaklaşık beş bin yıl önce Mezopotamya topraklarında kurulan ilk devletlerden itibaren olmak üzere devletli toplumların tarihi dikkate alındığında, demokratik unsurların önem taşıdığı ilk siyasi sistemlerin iki bin beş yüz yıl önce Eski Yunan'da ortaya çıktığı görülmektedir (Uygun, 2014: 9). Robinson (2010: 45)'in ifadesiyle, “Demokrasi Eski Yunanla başlamıştır” da denilebilir. Canfora (2010: 7)'ya göre, “Demokrasinin bir Yunan icadı olduğuna ilişkin inancın kökleri oldukça derindedir”. 28 Mayıs 2003 tarihinde yayınlanan Avrupa Anayasası taslağının

giriş bölümünün Atina'yı demokrasi yoluyla neredeyse hiç kesintisiz yaklaşık 30 yıl (462-430) yönetmeyi başaran Perikles'in sözleri ile başlaması da bu anlamda dikkat çekicidir: "Anayasamız... demokrasi adıyla anılmaktadır, çünkü iktidar bir azınlığın değil tüm halkın elindedir."

Bununla birlikte, bir yönetim biçimi olarak demokrasinin birtakım özelliklerinin devletin henüz ortaya çıkmadığı ilkel toplumlarda da var olduğu gözlenmiştir (Uygun, 2014: 9). Demokrasinin Eski Yunan'dan önce uygulanmış olma ihtimalini reddetmemekle birlikte ya söz konusu devletler hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması veya oralarda demokratik olmayan unsurların çok daha fazla olması ya da bu devletlerin küçük ve daha önemsiz olması nedeniyle demokrasinin doğduğu, temellerinin atıldığı yer olarak Eski Yunan'ı göstermek yanlış olmayacaktır (Lipson, 1984: 16). Finley (2003: 23)'in de dediği gibi "Tam da Amerika'yı keşfeden nasıl kimi Viking denizcileri değil de Kristof Kolomb'sa, bu anlamda demokrasiyi keşfedenler de sadece ve sadece Yunanlılardı". Aynı şekilde demokrasi üzerine ilk yazılı değerlendirmeye de, M. Ö. 5. yüzyılda yazılmış olan Herodot Tarihi'nin üçüncü cildinde rastlanmaktadır. Eserde, demokrasi "halkın yönetimi, yasalar önünde eşitlik, bütün sorunların açık tartışmaya sunulması, yöneticilerin makamlarından hareketle sorumlu tutulmaları" şeklinde tanımlanmaktadır (Kışlalı, 1995: 198).

Eski Yunan, doğrudan demokrasi ve katılımcı demokrasi modellerinin ilk uygulama yeri olarak kabul edilmesi nedeniyle demokrasi tarihinde özel bir yere sahiptir. Modern demokrasinin sorunları incelenirken demokrasinin ilk kurumsallaştığı dönem olarak kabul edilen Eski Yunan'a bakılmaktadır. Eski Yunan demokrasisini incelemek her şeyden önce, demokrasi kavramının ilk halinin nasıl olduğunu ve nasıl bir içeriğe sahip olduğunu görme imkânı sağlamaktadır (Hüner, 2013: 1). Siyasi teori ve pratiği güçlü bir şekilde etkilemiş olan ve etkilemeye de devam eden Eski Yunan demokrasisinin ⁵ hangi özellikleri taşıdığını incelemek bu bakımdan önem taşımaktadır.

Demokrasinin ortaya çıkış tarihiyle ilgili M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısı üzerinde genel bir mutabakat olduğu söylenebilir (Dahl, 1993: 15). Eski Yunan demokrasisinin en önemli ve en belirgin özelliği, halkın siyasi sürece katılım biçimidir. Bu dönemde doğrudan demokrasi modeli

⁵ Yunan demokrasisi ilk olarak arkaik dönemin birkaç şehir devletinde (MÖ. 700- 480) ortaya çıkmış ve onu izleyen klâsik dönemde (MÖ. 480-323) daha da yaygınlaşmış, Helenistik dönemde (323- 31) devam etmiş ve Roma'nın hâkimiyeti sağlamasıyla birlikte (MÖ. 196'dan sonrası) hızla yok olmuştur. Bkz. Robinson, E. (2010). Ancient Democracy. M. Bevir (ed.). *Encyclopedia of Political Theory*. UK: Sage Publications, p. 45.

uygulanmıştır. Bu çerçevede Eski Yunan'da siyasi katılım doğrudan katılım biçiminde gerçekleşmiştir. Halk temel egemenlik haklarını temsilciler aracılığıyla değil, doğrudan kendileri kullanmaktaydı; halk tarafından yapılan kanunları ve halk tarafından alınan kararları uygulayacak olanları yine halk seçerdi (Tanilli, 2001: 30). Dolayısıyla bu dönemde profesyonel bir siyasetçi sınıfı yoktu. Halk, kararların alınacağı toplantılara bizzat katılarak alınan kararlarda doğrudan söz sahibi olduğu için hem yöneten hem de yönetilen konumundaydı (Eren, 2012: 153).

Eski Yunan'daki demokrasi uygulamasının bir diğer özelliği, hem teoride hem de pratikte, yurttaşlığın, modern demokrasideki kapsayıcı özelliğinin tersine, büyük ölçüde dışlayıcı olmasıdır (Dahl, 1993: 26). *Demos*'un genel olarak karşılığı *halk* olarak verilmekle birlikte Eski Yunan'da günümüz halk kavramından oldukça farklı bir içeriğe sahip olduğunu belirtmek gerekir. Eski Yunan'da *demos* kavramı kentte yaşayan yığınlar, kalabalıklar ve yoksulları kapsamaktadır (Sartori, 2014: 39). Bir başka deyişle, demokrasi kelimesiyle anlatılmak istenen şey, fakir çoğunluğun yönetimiydi (Erdoğan, 2003: 235). Köleliğin kabul edildiği bir sosyal ortamda gerçekleşen Eski Yunan demokrasisinde halk kavramı, Yunan toplumunda yer alan bütün insanları işaret etmemesi sebebiyle *poliste* siyasi hayata katılma hakkı olanlar, *polislerin* genel nüfusuna oranla ufak bir azınlık olan yalnızca yurttaşlardır (Göze, 2005: 5). Yani sadece 20 yaş üzerindeki Atinalı erkeklerdir. Yetişkin her erkek yurttaş Atina demokrasisinin yasama organı olan Halk Meclisi (Ekklesia)'nin doğal üyesidir (Uygun, 2014: 20). Kent-devletin içinde, yetişkin nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan kadınlar, yabancılar (metekler-metoikos) ve köleler tam yurttaşlıktan, yani, ister egemen meclisin toplantılarına katılarak, ister kamusal görevlerde hizmet vererek olsun, siyasi yaşama katılma hakkından yoksundu (Dahl, 1993: 26). Dolayısıyla Eski Yunan'da halk kavramı; köleleri, kadınları ve yabancıları (meteikos) dışlayan bir yapıya sahiptir. Bu; “köleler, yabancılar ve kadınlar dışında kalanların ülke yönetimini doğrudan üstlendiği, aracısız bir azınlık demokrasisiydi” (Kışlalı, 2010, 237-238; Holden, 2007: 56). Bu çerçevede Eski Yunan demokrasisinde sınırlı bir eşitliğin varlığından bahsetmek mümkündür. Siyasi hakka sadece ufak bir azınlığın sahip olması, Eski Yunan demokrasisinin insanlar arası eşitlik ilkesine yabancı bir demokrasi olduğunun göstergesidir (Göze, 2005: 5).

Özgürlük ise, Eski Yunan'da, yurttaşların siyasi özgürlüğü anlamına gelecek şekilde kullanılmaktaydı. Fakat özgürlük, büyük sınırlamalar içererek bunu kullanacak olanlara tanınmıştı. Yurttaşlar; yasa yapımına, yöneticilerin seçimine ve yargılamaya katılabilir, savaş ve barış durumuna karar verebilir ve antlaşmaları onaylayabilirlerdi. Fakat doğrudan

gerçekleştirdikleri bu siyasi katılımın dışında düşünce ve inanç özgürlüğü yoktur. Özetle, özgürlük, siyasi hayata katılma ve bu suretle de *polis*in yönetiminde bulunma anlamına gelmekteydi (Eren, 2012: 157; Göze, 2005: 6). Eski Yunan'daki özgürlük anlayışıyla ilgili olarak, Sartori (2014: 347) tarafından aşırı bir tutum olarak nitelendirilse de, Fustel de Coulanges'in düşüncelerine bakılabilir. O'na göre;

“Antik çağlardaki kentlerde, insanların özgürlüklerden yararlandıkları inancı, kişinin yapabileceği en büyük hatalardan biridir. Antik çağda yaşayan insanın özgürlükle uzaktan yakından bir ilişkisi olmadığı gibi bu konuda en ufak bir düşüncesi de yoktur... Siyasal haklara sahip olmak, oy vermek, magistrat için aday göstermek ve yargıç olarak atanabilmek; işte özgürlükten anlayış buydu. Ancak bu sayılanlar, insanların devletin daha az kölesi olmasını sağlayamamaktaydı.”

Modern insan hakları anlayışından farklı olarak, *özgürlük ve eşitlik* gibi değerlerin evrensel bir geçerliliği olduğu görüşü kabul edilmeyen Eski Yunan'da özgürlük “insan” olmanın değil, bir siteye ait olmanın sonucuydu. Site içinde, yalnızca siyasi hakları olan yurttaşların gerçek özgürlüğünden söz edilebilirdi (Uygun, 2014: 52). Bu anlamda köleler, kadınlar ve yabancılar dışında kalan küçük bir azınlığın özgürlüğünden bahsetmek mümkündür. Sonuç olarak, Eski Yunan demokrasisi, gerçekte, halkın ancak belli bir bölümünün demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanabildiği *kısmi* bir demokrasi, bir *azınlığın demokrasisi* idi (Tanilli, 2001: 30-31). Beetham ve Boyle (1998: 6-7)'ye göre, Atina demokrasisi bugün demokratik olarak nitelendirilen devletlerden bazı yönlerden daha fazla bazı yönlerden ise daha az demokratikti. Toplumun temel kararlarında bireylerin rol alabilmeleri açısından (doğrudan demokrasi) daha demokratikti. Diğer taraftan daha az demokratikti; çünkü vatandaşlık özgür doğan erkeklerle sınırlanmıştı; kadınlar, köleler, yabancı mukimler dışlanmıştı. Dışlanan gruplar, erkek vatandaşların politik meselelerle meşgul olmasına olanak sağlayacak üretim ve ev işlerinin devamını sağlıyordu. Kesin olarak halkın yönetimi vardı, ancak halkın yönetme hakkı ayrıcalıklı bir pozisyondan kaynaklanmaktaydı.

M.Ö. 4. yüzyılın sonlarına yaklaştıkça, Eski Yunan sitelerinin Makedonların egemenliğine girmesi sonucu yüzyıllar boyunca karşı çıkılan tüm Yunan dünyasının tek bir çatı altında birleşmesi düşüncesi dış bir gücün zorlamasıyla gerçekleşmiş oldu (Uygun, 2014: 113). Eski Yunan'da demokrasi uygulaması, Makedon egemenliği sonrasında son bulmuştur.

Bu dönem düşünürlerinin demokrasiye yönelik yaklaşımları incelendiğinde, düşünürlerin demokrasiyi savunmak bir tarafa, bu yönetim biçimine oldukça eleştirel yaklaşarak kötü yönetim biçimi sınıflandırmalarında yer verdikleri ve demokrasi yerine kendilerine göre en iyi olduğunu düşündükleri farklı tür siyasi düzenlemeleri savundukları görülmektedir.

Örneğin Platon, katı bir sınıf ayırımına dayanan aristokratik bir düzeni destekliyordu ve demokratik yönetime karşıydı. İnsanların doğuştan eşit olmadığına inanıyordu (Göze, 2005: 20). Platon, beş çeşit devlet olduğunu söyler: Aristokrasi, timokrasi ya da timarşi, oligarşi, demokrasi ve zorbalık. Platon (2007: 332-342), demokrasiyi zengin olma isteğinin ve mal edinme hırasının sonucu olarak görmektedir. Demokrasi, yoksullar ile zenginler arasında ortaya çıkan çatışmayı kazanan yoksulların zenginlerden bazılarını öldürüp bazılarını sürdükleri ve yurttaşlık hakları ile yönetim görevlerini geriye kalan yurttaşlar arasında çoğu zaman da ad çekme (kura) yoluyla eşit paylaştırdıkları zaman doğar. Böyle bir düzende insanlar özgürdür; herkes serbestçe konuşup dilediğini yapabilir. Bu serbestliğin hüküm sürdüğü yerlerde şüphesiz herkes hayatını istediği gibi düzenler. Ancak demokrasiyi yıkan da özgürlüktür.

Öte yandan Aristo için her dönem ve her toplumda geçerli olabilecek “en iyi” tek bir yönetim şekli yoktur. Bu bağlamda Aristo, birbirinden farklı yönetim şekillerinin var olduğunu kabul eder. O’na göre, yönetimlerin birbirlerinden ayrılmasını sağlayan iki kriter vardır: Nicelik ve nitelik. Nicelik kriterine göre devleti bir kişi, bir azınlık ya da çoğunluk yönetebilir. Nitelik kriteri yönetimin niteliği ile ilgilidir. O’na göre herkesin iyiliğini gerçekleştirmeyi hedefleyen yönetimler iyi ya da adil yönetimlerdir. Ortak iyilik amacına yönelen tek bir kişinin yönetimi monarşi, ahlak sahibi ve erdemli kişilerden oluşan bir azınlık yönetimi aristokrasi, tüm topluluğun iyiliğini hedefleyen çoğunluğun yönetimi ise politeia’dır. Tiranlık ise, zorba yönetimidir ve tek kişinin kötü yönetimidir. Oligarşi, zengin azınlığın kötü yönetimidir. Demokrasi ise, çoğunluğun kötü yönetimidir. Özgür ancak varlıklı olmayan kimseler çoğunluğu oluşturarak yönetimi ellerine alırlarsa, bu yönetim demokrasiye dönüşür (Göze, 2005: 44-48). Aristo’ya göre demokraside *demos* yönetmektedir ama bu demos, sokaktaki kalabalıktır. O’na göre sıradan insanlar, sahip olacakları gücü kendi çıkarları için kullanmak isteyecekler, ancak bu gücü kullanacak yeterli bilgi ve bilgeliğe sahip olmadıkları için de demogogların etkisi altında kalacaklar ve böylece demokrasi demogogların iktidarı ele geçirmesine yol açacaktır (Şaylan, 1998: 17-18). Aristo, çoğunluğun yönetimi anlamına gelen politeiayı savunur. Politeia,

diğerlerinden farklı olarak, daha sürdürülebilir olan bir düzeni ifade ettiği için iktidarın sınırlı ve ölçülü kullanıldığı düzen olması ile önem kazanır (Oktay, 2009: 69).

Sonuç olarak, Platon aristokrasiyi; Aristo ise politeai'yi ideal yönetim biçimi olarak görür ve savunur. Fakat demokrasi düşüncesinin gelişimine önemli katkılar sunmuşlardır. Modern demokrasinin fikir babaları olarak kabul edilen St. Thomas Aquinos, John Locke, Montesquieu, Jean Jacques Rousseau gibi büyük düşünürlerin Platon ve Aristo'nun görüşlerini kendilerine temel alarak demokrasi yaklaşımlarını şekillendirir ve ortaya koyarlar.

2.2.2.2. Eski Roma'da Demokrasi

Halkın yönetimi, Eski Yunan'da ortaya çıktığı dönemde İtalyan yarımadasında, Roma şehrinde de kendini göstermeye başlamıştır. Ancak Yunan ve Roma siteleri arasındaki fark, Roma şehirlerinde demokrasinin başka bir adla anılmasıdır. Romalılar kendi sistemlerine, cumhuriyet anlamına gelen *republic* adını koymayı seçmişlerdir. Son Kral Tarquinius'un despot yönetiminden memnun olmayan patriciler, kralı tahtından indirip siyasi rejimi değiştirdiler. Yeni düzene yönetim işinin halka ait olması anlamında cumhuriyet (*res publica*-kamusal olan, kamuya ait) adı verilmiştir. Ancak uygulama çok farklıydı, çünkü yönetim soylu bir oligarşinin elindeydi (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 19). Bu çerçevede Romalıların demokrasi yerine *republic* kelimesini kullanmaları nedeniyle, Roma döneminde görülen demokrasi uygulamalarının Eski Yunan uygulamasından çok değişik olduğu anlamı çıkartılmamalıdır. Roma'daki demokrasi uygulaması da, tıpkı Eski Yunan'da olduğu gibi, siyasi eşitlik ilkesinden uzak bir görüntü çizmektedir. Roma'da da toplumu oluşturan tüm kesimler yurttaş sıfatına sahip değildi (Dahl, 2001: 12-13). Siyasi eşitliğin yokluğu, tıpkı Eski Yunan demokrasisinde olduğu gibi, Roma cumhuriyetinde de eşitlik ve özgürlüğün modern anlayıştan farklı olduğunu ortaya koymaktadır. M.Ö. 2. yüzyıl sonlarında iç sorunların⁶ artması sonucu cumhuriyet yönetimi zayıflamış ve yerini imparatorluğa bırakmıştır.

⁶ M.Ö. 2. yüzyılın sonlarına doğru Roma'da düzen bozulmaya ve sınıf savaşları şiddetlenmeye başlamıştır. Senato sınıfı devlet içindeki etkisini yitirirken atlılar sınıfının (*equites*) siyasi olarak giderek daha çok etkili olması; Romalı olmayanların nüfusunun sürekli olarak artması; kölelerin sayılarının artması sonucu güçlenmesi ve iç savaşa kadar varan ayaklanma çıkarmaları; *latifundia* sisteminin gelişmesinin ekonomik ve sosyo-politik sorunlar yaratması; Roma'nın İtalyan bağlaşıklarıyla olan ilişkilerinin bozulması ve bağlaşıkların tam yurttaşlık hakkını talep etmeleri; *populares* ile *optimates* arasındaki sınıf çatışmalarının kanlı boyutlara ulaşması gibi nedenler Roma'nın gücünün sarsılmasına yol açmış, cumhuriyet yönetimi zayıflamış ve M.Ö 44'te Caesar'ın öldürülmesinin ardından yönetime geçen Caesar'ın yeğeni ve evlatlığı Octavianus döneminde Roma, Cumhuriyete veda ederek bir imparatorluğa dönüşmüştür. Bkz. Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 39-42.

Bu dönemin önde gelen siyasi düşünürlerine bakmak gerekirse, Polybios'un Roma'nın en önemli siyasi düşünürlerinden biri olduğu söylenebilir. Polybios, Roma'nın cumhuriyet dönemi yazarlarındandır. Bir devletin başarılı olup olmamasını anayasa ile ilişkilendiren Polybios, en iyi anayasa biçimini oluşturmak için çeşitli yönetim biçimlerini incelemiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 31-32).

Bu sınıflandırmada ilk yönetim biçimi, tiranlıktır, başka bir ifadeyle despotluktur. Bu yönetim biçimi, tek bir kişinin kaba gücüne dayanmaktadır. Aklın ve mantığın üstün gelmesi sonucu tiranlık yerini krallığa (monarşi) bırakır. Halk, korkudan değil, krallığın adaleti ve erdemi gözettiğine inandığı için kralı destekler. Fakat kralların istedikleri her şeyi yapabileceklerine inanırlar. Ve bu yanlış düşünceye kapılmaları nedeniyle monarhi kısa sürede yozlaşır ve zaman içerisinde monarşi yeniden tiranlığa dönüşür. Soylu önderlerin tiranlık rejimini yıkmaları sonucu aristokratik bir yönetim ortaya çıkar. İkinci kuşak soyluların esas görevi, halkı korumaktır. Ancak bunu yapmaktansa kendilerini sınırsız bir para tutkusuna kaptırırlar ve böylece aristokratik yönetim yıkılır, yerine ise oligarşik bir yönetim kurulur. Oligarşik yönetimin haksız ve adaletsiz uygulamalarına karşı kitleler ayaklanır ve bu yönetim de yıkılır. Yerine eşitlik ve özgürlüğün en yüce değerler olarak benimsendiği demokrasi kurulur. Ancak demokrasinin kaderi diğer yönetimlerden çok da farklı olmayacaktır. Demokrasinin yozlaşması da çok uzun sürmez. Yasalara karşı gelinmesi ve şiddete başvurulması sonucunda demokrasi, Platon tarafından aşırı demokrasi olarak nitelendirdiği *oklokraşiye* dönüşür. Bu yönetim biçimi ise, tek kişinin kaba kuvvet kullanarak tüm insanlara hükmettiği tiranlığa yol açar. Polybios'a göre bu döngü (*anakyklosis*) ve bu döngünün yarası bilirse, yönetim biçimlerindeki değişikliğin hangi yönde olacağı ve nasıl gerçekleşebileceği de kavranabilir (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 32-33). Bu noktada Polybios'un da demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak kendi sınıflandırmasına dâhil ettiği görülmektedir.

Polybios, karma bir anayasadan yanadır. Çünkü *Anakyklosis* öğretisinin gösterdiği gibi, her yalın devlet biçiminin kısa sürede bozulup yıkılması kaçınılmazdır. İyi yönetim biçimleri yani monarşi, aristokrasi ve demokrasi özünde bozulma tohumları taşımaktadır: "Krallığın özünde mutlakçılık, aristokrasinin özünde oligarşi, demokrasinin özünde de yasa tanımayan bir vahşet ve şiddet yatmaktadır.". Düşünürü göre bozulmayı engellemenin yolu, iyi yönetim biçimleri olarak sıralanan monarşi, aristokrasi ve demokrasinin en iyi yönlerinin alınıp bir karma anayasa yapılmasıdır. Bu çerçevede Polybios'un tamamen demokrasiden yana olduğu söylenemez; fakat

en iyi yönetim biçimleri sınıflandırmasında yer verdiği demokrasinin en iyi yönünün karma anayasaya dâhil edilmesinden yana olduğu görülmektedir. Düşünürün demokrasi düşüncesinin gelişimine bir diğer önemli katkısı ise, kuvvetler ayrımı kuramına öncülük etmesidir. Karma anayasa çerçevesinde egemenliğin devleti oluşturan farklı unsurlar arasında dağıtıldığı görülmektedir. Yasama, yürütme ve yargı unsurları, hem birbirlerine karşıttırlar hem de birbirlerini bütünlemektedirler. Bu anlamda bu unsurlar arasında bir denge bulunmaktadır (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 34-35).

Roma'nın bir başka önemli düşünürü Cicero'dur. Tıpkı Polybios gibi, Platon-Aristoteles çizgisini izleyen Cicero da siyasi rejimleri şöyle sınıflandırmaktadır: Yönetimin tek kişinin elinde olması halinde bu yönetim biçimi krallıktır yani monarşidir. Eğer yönetim, seçkin bir azınlığın elindeyse bu yönetim biçimi aristokrasidir. Son olarak, kamusal işler halkın elindeyse bu yönetim biçimi halk yönetimi ya da demokrasidir. Demokrasi, Cicero'nun en az beğendiği yönetim biçimidir. O'na göre, demokraside yönetim halkın elindedir ve özgürlüğü gerçekleştirebilmektedir. Ancak bilgisizliğinden dolayı özgürlüğün sınırlarını bilemeyen halk adaletli ve disiplinli davranamaz. Üstelik aralarında fark olmasına rağmen eşitliğin sağlanması için herkese aynı önem verildiği için aslında bir eşitsizlik ortaya çıkar. Aşırı eşitlik ve özgürlük halinde demokrasi yozlaşmaya başlar ve bu yönetim yığınların tiranlığına dönüşür (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 59).

Cicero, demokrasi hakkında negatif düşüncelere sahip olsa da, demokrasiyi tamamen kötülemekten kaçınmaktadır. Çünkü karma anayasa modelini yaratırken demokrasiden de bazı unsurlar alacaktır. Bu yüzden demokrasiye “iyi-doğru” rejimler arasında yer verir. Cicero, ilk kez Platon ve Aristoteles'in fikirlerinde görülen ve daha sonra Polybios tarafından geliştirilip savunulan karma anayasa fikrini desteklemektedir. O'na göre karma anayasa düzeni, siyasi açıdan belli bir süreklilik getirir (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 59-61).

Böylece bir yönetim biçimi olan demokrasi, Eski Yunan uygulaması ve cumhuriyet adı altında Roma uygulamasının ardından uzun bir sessizliğe bürünmüş ve Orta Çağ boyunca etkisini yitirmiştir. Demokrasinin yeniden canlanması ve modern demokrasi adı altında yeniden ortaya çıkması için 17. yüzyıla kadar beklemek gerekecekti. Bu noktada Orta Çağın sonlarında ve Yeni Çağın başlarında Avrupa'da feodalitenin zayıflamaya ve kilisenin etkisinin azalması sonucu ortaya çıkan modern devletlerin gelişim sürecini ana hatlarıyla ele almak gerekir. Zira modern devletlerin gelişim çizgisinin ikinci aşamasında demokratik unsurlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Modern demokrasinin tarihsel gelişimini anlayabilmek ve günümüzde aldığı şekli anlamlandırabilmek için de Orta Çağ döneminin siyasi sistemini temsil eden feodalizm düzenini ortadan kaldıran süreci iyi okumak gerekir. Çünkü feodal düzeninin ortadan kalkmasına neden olan gelişmeler, aynı zamanda modern demokrasinin oluşumunu hazırlamışlardır.

2.2.2.3. Feodalite

Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Avrupa'da Orta Çağın başladığı konusunda belli bir uzlaşmanın var olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Orta Çağ döneminin zaman dilimi üzerine farklı görüşler de mevcuttur. Bir görüşe göre, Roma İmparatoru Teodos'un ölüm yılı ve aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun parçalanma tarihi olan M.S. 395 ile İstanbul'un Türkler tarafından fethi ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı 1453 yılları arasındaki zaman dilimidir. Diğer bir görüş ise, Orta Çağı Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı tarih olan M.S. 476 ile Amerika'nın keşif tarihi olan 1492 yılları arasına yerleştirir. Bir başka görüş ise, Orta Çağı M. S. 476 yılı ile Avrupa'da mutlak monarşilerin gelişmelerini tamamladıkları yüzyıl olan 17. yüzyıl arasına sokar (Göze, 2005: 62). Bu farklı görüşleri göz önünde tutarak, Orta Çağ döneminin 4 ile 5. yüzyıllarda başlayıp 15. yüzyıla kadar devam eden 1000 yılı aşkın bir zaman dilimini kapsadığını söylemek mümkündür.

Orta Çağın toplumsal, ekonomik, siyasi ve hukuki yapısını belirleyen sistem feodalitedir (Göze, 2005: 59). Feodal düzenin ortaya çıkışının birçok nedeni olmakla birlikte iki neden ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Akdeniz'in Doğu ile Batı kıyılarının İslam dünyasının hakimiyeti altına girmesidir. Batı ile Doğu arasında ticaret ve kültür ilişkilerinin seyrinde hayati bir role sahip olan Akdeniz yolu, bazı Avrupa ülkelerinin kullanımına kapatılmış ve bu Avrupa ülkeleri Doğu ve dünya ticaretinin dışında bırakılmıştır. Bazı Avrupa ülkelerinin dünya ticaretinin dışında bırakılması, bu ülkelerin siyasi ve ekonomik olarak yeni bir yol izlemeleri gerektiğini göstermiştir. Feodal düzenin ortaya çıkmasının bir diğer önemli nedeni de, Barbar istilalardır. Merkezi otoritenin parçalanması ile, ülkelerin toprak bütünlüğü ortadan kalkmış ve topraklar birçok senyörlüklere (beyliklere) ayrılmıştır. İstilaların ortaya çıkardığı bu güvensiz ortamda insanlar, gücünü kaybetmiş bir merkezi otoriteye değil, senyörlere sığınmışlardır. Bu ortam, gerektiği zaman köylülerin kendilerini kalın duvarlarla çevrili şatolarında koruyacak bir senyör seçmek zorunda bırakmıştır. Ve tüm bu süreçlerin sonunda, feodalite olarak adlandırılan

kendine özgü özellikleri olan bir yapı ortaya çıkmıştır. Daha doğrusu bir “üretim biçimi” (Tanilli, 2001: 33-34; Sarıca, 1980: 14; Göze, 2005: 62-63; Kışlalı, 1995: 208).

“Orta Çağ” diye anılan bu yeni dönemi kendinden önceki dönemlerden farklı olmasını sağlayan birtakım özellikler vardır. Bu özellikler ekonomik olarak feodalitenin varlığı, siyasi olarak merkezi iktidarın olmayışı, kültürel olarak ise Hıristiyanlığın kurumsallaşmış olması şeklinde sıralanabilir. Dönemin en önemli özelliklerinden birisi kapalı tarım ekonomisinin egemen olmasıdır; siyasi iktidar, tekeli Kilise’ye ait olan skolastik anlayışa uygun olarak teokratik bir şekilde örgütlenmişti; Hıristiyanlık, siyasi iktidarın örgütlenme biçiminin yanında aynı zamanda insanların dünyaya bakışlarını, değer yargılarını ve tutumlarını belirlemektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 91-93).

Feodalite, devlet birliğinin mevcut olmadığı, ülkelerin birçok senyörlüklere ayrıldığı, tarıma dayalı bir ekonomide, toprak sahipleri ile serfler arasındaki ilişkilerin üzerine kurulmuş olan bir düzeni ifade eder. Serfler, toprak üzerinde çalışan ve üretimde bulunan kişilerdir. Böylece bu dönemin siyasi anlamda en belirgin karakteristiği, parçalanmış bir siyasi iktidar yapısının varlığı ve halkın devlet yerine toprak sahibi senyörlere bağımlı olmalarıdır (Gözübüyük, 2002: 23-24; Sarıca, 1980: 13). Kısacası siyasi görünümü ile feodalite, merkezi devlet iktidarını oluşturan yetkilerin parçalandığı ve yerelliğin ön plana çıktığı, toprağın aynı zamanda siyasi iktidar sahibini de belirlediği bir düzeni belirtmekteydi (Yıldırım, 2001: 13).

Feodal sistem, her insanın doğuştan bir mertebeye, mertebesine uygun bir toplumsal konuma ve bu konuma uygun yükümlülükler ve haklara sahip olduğu, hiyerarşik bir yapıya sahipti. Kral, en yüksek senyör konumundaydı ve feodal hiyerarşinin en tepesinde yer alıyordu. Kral, senyörlerin senyörü durumundaydı ve tüm vassallar ona tabiydi. Ancak kral, vassal senyörlerinin topraklarında yaşayan halkın hayatına karışma hakkına sahip değildi. Dolayısıyla kralın onlar üzerinde herhangi bir nüfuzundan bahsetmek güçtür. Kral, sadece kendisine ait olan dükalılık üzerinde söz hakkına sahipti. Böylece feodal düzende siyasi iktidar, “... toprak sahibi soyluların güçlü olduğu bölgesel düzeyde kökleşmişti. Merkez, bölgelere uzaktı ve bölgeler üzerindeki denetimi yüzeyseldi. Kral ile soylular arasındaki klasik orta çağ diyalogunda, üstünlük başlangıçta soylulardaydı. Kral, egemen olmaktan çok, benzerleri arasında önde giden birisiydi.” (Lipson, 1984: 172-173; Sarıca, 1993: 38-39).

Feodal düzen, sınıflı bir düzendir. Sosyal sınıfları aristokratlar (toprak soylular), rahipler, köylüler ve serflerden oluşan feodal düzeninin egemen ve giderek ayrıcalıklı olan sınıfları, tek

Üretim aracı olan toprağa sahip olmaları nedeniyle, aristokratlar ve rahiplerdir (Sarıca, 1980: 15-16; Tanilli, 2001: 35). Fakat kilise, aristokratlar karşısında daha güçlü bir konuma sahiptir. Bunun en güçlü kanıtı, dönemin iktidar söylemlerinin temelini dinsel meşruiyetin oluşturuyor olmasıdır. Bu dönemde iktidar sahiplerinin meşruiyeti Hıristiyan toplumunun temelini oluşturan tanrısal buyruklar yoluyla ya da kilise doktrini çerçevesinde açıklanmaktadır. Dini değerlere göre biçim almış bir çağ olan Orta Çağda kilise devasa bir maddi ve manevi güce sahipti. Hıristiyanlığın hedefleri doğrultusunda her türlü toplumsal ilişkilere müdahale etme gücüne sahiptir. Kilise bu çağda dünyevi iktidar olan kralın papaya bağlı olmasını ve papanın emri ve yönlendirmeleri doğrultusunda yönetmesini savunmaktaydı. Papanın krala bağlı olması fikri kabul edilebilir bir Şey değildi (Çetin, 2007: 26-28).

Kilisenin bu üstünlüğü, iki kılıç kuramı ile temellendirilmiştir. Bu kurama göre; Kilise, hem dünya işlerini hem de ruhsal alanı yönetme gücüne sahipti. Dünya işlerini yönetmeye yarayan maddi kılıç, krala verilmiştir, ancak krallar bu kılıcı Kilise'nin emirlerini doğrultusunda kullanmak zorundadır (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 180-183). Kilisenin üstünlüğüne dayanan siyasi düzen, düşünce hayatına da damgasını vurmuştur. Bu düzene muhalif olmak bir tarafa Kilise'nin izin vermediği düşünceleri ileri sürmek dahi yasaktır. Aksi takdirde düşünce sahibi kişinin eserleri yok ediliyor ve bu kişi engizisyon mahkemelerinde yargılanıp ölümle cezalandırılıyordu. Bu bağlamda Orta Çağda zgrlk, sadece Kilise buyrukları çerçevesinde hareket etmekle belirebilir.

Ancak 11. yüzyıl itibariyle bu feodal düzen çözülme sürecine girmiştir. Antik demokrasilerin yıkılmasından sonra uzunca bir süre gözden kaybolan demokrasi düşüncesi, Orta Çağın sonunda tekrar hatırlanmıştır. Bir tarafta Haçlı Seferleri, diğer tarafta İskandinav halklarının Rusya ile kurdukları ilişkiler sayesinde Doğu ticaret yolları tekrardan açılmış ve kentlerde ticaret hayatı canlanmıştır (Kışlalı, 1995: 208). Ticaretin gelişmesi sayesinde güçlenen orta sınıflar, yönetim üzerinde söz sahibi olma istek ve taleplerini dile getirmeye başlamıştır.

Feodal dönem, demokratik değerlere ilişkin herhangi bir öğe içermez. Fakat bu dönemin demokrasiye en önemli katkısı Magna Carta ile olmuştur. 1215 tarihli Magna Carta, demokrasi tarihinde kralın yetkilerini sınırlandıran ilk temel belge olma özelliği taşımaktadır. Bu belge, ülkedeki en büyük güç olan kralın yetkilerini sınırlandırarak İngiltere'nin anayasal bir hukuk devletine evrilme sürecinin temellerini atmıştır. Bu açıdan Magna Carta'yı demokrasinin ilk adımı olarak kabul etmek mümkündür (Kışlalı, 1995: 210).

2.2.2.4. Modern Demokrasi'nin Doğuşu ve Gelişimi

Feodal dönemin sona ermesiyle birlikte modern devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Modern devlet; Avrupa'da feodalitenin dağılması ve kilisenin gücünün zayıflaması sonucunda ortaya çıkan yeni siyasi iktidar yapısını anlatmak üzere kullanılan bir terimdir (Arslanel ve Eryücel, 2011: 2). Bu bağlamda modern devletlerin 15 ve 16. yüzyılda ortaya çıktığı ve bugüne kadar varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Modern devletlerin gelişimi, iki ayrı dönem altında ele alınabilir. Kilise'nin etkisinin kırılması ve feodal düzenin ortadan kaldırılması sonrasında krallar tek, mutlak ve bölünmez iktidar sahibi olarak ortaya çıkmışlardır. Bu, modern devlet anlayışının ilk aşamasını oluşturmaktadır (Çetin, 2002: 2). Bu aşama, Avrupa'da mutlak monarşilerin egemen olduğu dönemdir. Modern devleti, önceki devlet şekillerinden farklı kılan özellik de budur. Oysa önceki devletlerde çoklu ve bölünmüş iktidar yapıları mevcuttu (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 9-10). Bu çerçevede modern devlet, “çok merkezli iktidar yapısından, bölünmemiş... tek (mutlakçı) bir iktidar merkezine kayma”yı (Hague, Harrop and Breslin, 1998: 6) ifade etmektedir. Siyasi iktidar birliğinin yanında, modern devletleri farklı kılan bir diğer özellik, egemenlik ve meşruiyet anlayışıdır. “Modern öncesi dönemde devlet iktidarının tanrı kaynaklı olduğuna ve bütün iktidarların tanrıdan geldiğine inanılıyordu. Bu dönemde iktidarın/devletin meşruiyeti de dinsel, mitolojik ve geleneksel kaynaklara dayanıyordu” (Arslanel ve Eryücel, 2011: 1).

15. yüzyılın sonlarında başlayıp 16. yüzyılın ilk yıllarında gelişen ve Orta Çağın kavram ve yöntemlerine yönelik bir başkaldırı olan Rönesans, Orta Çağdan farklı bir zihniyetin doğmasına vesile olmuştur. Bu süreçte Orta Çağ düşünce sisteminden uzaklaşmış ve Aydınlanma düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır (Çüçen, 2006: 25). Avrupa'da 1688 İngiliz Devrimi'nden başlayarak 1789 Fransız Devrimi'ne kadar uzanan döneme Aydınlanma Çağı, bu çağın düşünürlerine ise Aydınlanmacılar ya da Aydınlanma filozofları denilmektedir (Ağaoğulları, 2015: 517).

Immanuel Kant'ın “Aydınlanma Nedir?” sorusuna cevap verirken kullandığı “Aklını kullanmaya cesaret et” ifadesi, Aydınlanmanın sloganı olmuştur. Kant'a göre, Aydınlanma, insanın kendi yaptığı hatalar nedeniyle maruz kaldığı olumsuz durumdan yine kendi aklını kullanarak çıkma çabasıdır. İnsan içinde bulunduğu bu olumsuz duruma akli yüzünden değil, onu kullanmaması nedeniyle düşmüş ve insan o zamana kadar aklını kendi başına kullanamayıp hep başkalarının kılavuzluğuna ihtiyaç duyarak yaşamını sürdürmüştür (Tekeli vd., 1999: 302-303).

Aydınlanma felsefesi, Kıta Avrupası'nı 18. yüzyıl boyunca etkisi altına almış insan, toplum ve doğaya ilişkin geleneksel dünya görüşüne karşı çıkan yeni düşünme biçimlerinin inşa edildiği düşünsel bir harekettir (Suğur, 2011: 7). Aydınlanma döneminin temelleri Rönesans, Reform hareketleri, doğa bilimlerindeki Newtoncu gelişmeler ve Kartezyen felsefeye dayanmaktadır. Aydınlanma felsefesi, Orta Çağ düşünce dünyasına egemen olan tanrı merkezli bilginin yerini akıl ve deneye dayanan bilimsel bilginin almasıyla ekonomik, toplumsal ve siyasi alanlarda gerçek ve sürekli bir ilerlemenin mümkün olacağını varsaymaktadır (Yılgin, 2019: 11).⁷

Aydınlanma düşüncesinde hümanizmin izlerini görmek de mümkündür. Mutluluğu arama, ahlaklı toplum anlayışı ve savaş karşıtlığı gibi konular Aydınlanma Çağı'nda yaşayan düşünürlerin üzerinde durmuştur. Aydınlanma düşünürleri düşünce ve ifade özgürlüğü, dinsel eleştiri, akıl ve bilime duyulan ihtiyaç, toplumsal ilerleme, eğitim, eşitlik, bireycilik gibi konulara önem vermişlerdir. "Ansiklopedi", Aydınlanma'nın en önemli kurumu olarak kabul edilmektedir. Yazarları arasında Diderot, Voltaire, Montesquieu ve Rousseau bulunan ve bilgilerin derlenip toplanmasının ve topluma ulaştırılmasının en tipik örneklerinden olan ve Kilise tarafından tepkiyle karşılanan Ansiklopedi cehalet, ön yargı, hoşgörüsüzlük, bağnazlık, dinsel baskı ile siyasi ve toplumsal haksızlıklar karşısında kullanılan önemli bir silah konumundadır. Aydınlanma düşüncesinin en önemli özelliklerinden birisi dine yönelik kuşku ve eleştirel tutumun varlığı olmuştur. Din, din adamlarının iktidarlarını sürdürmelerini sağlayacak bir araç olarak görülür. Bu yüzden dogmalar, gizemler ve hurafelerden faydalanırlar. Aydınlanma düşüncesinde din, cehaletin üretildiği ve beslendiği bir alandır. Bu anlamda insanın aklını kullanmasının önünde bir engel oluşturur (Eyigün, 2019: 145-146).

Amacı, "insanları baskı altında tutan tüm boyunduruklara karşı çıkmak" olan Aydınlanma felsefesi, "akla, doğaya, insanın mutluluğuna aykırı tüm peşin yargılara, boş inançlara karşıdır." Burjuva felsefesinin ilkelerine bakıldığında insanın başlı başına bir değer olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak 18. yüzyıl aydınlanma felsefesinin evrensel insan mutluluğunu amaç edindiği söylenebilir. İnsan akli, tüm insanlığı mutluluğa ulaştırabilecek yönetim şeklini bulabilir.

⁷ Bu sürecin en önemli çıktısı, pozitivism olmuştur. Pozitivism, 16. ve 18. yüzyıllar arasında başta fizik, kimya, astronomi, biyoloji ve anatomi dalları olmak üzere genel olarak tüm bilim dallarında meydana gelen Bilimsel Devrim'in bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dünya hakkında doğa bilimlerinin sunduğu bilgi dışında hiçbir gerçek bilgi olamayacağını öne sürmüştür. Pozitivism, tek geçerli bilgi olarak bilimsel bilgiyi değerlendirmektedir. Pozitivism, kelime olarak ilk defa Saint-Simon tarafından kullanılmıştır. Auguste Comte tarafından düşünceleri sistemleştirilmiş ve böylece pozitivism sistematik biçimde ilk kez Comte tarafından ele alınmıştır. Comte'dan sonra pozitivismin en önemli devamcısı olarak görülen Durkheim ise bilimi neden ve sonuçların yasa benzeri ilişkilerinin saptanması olarak görür.

Yönetimin kaynağı artık gökyüzünde değil, yeryüzündedir. Hukuki imtiyazların kaldırılmasından fayda sağlayacak olan burjuvazi, insanların kanun önündeki eşitsizliğinin akla aykırı olduğunu savunmaktadır. Bu anlayışa göre insanlar doğuştan özgürdür ve birtakım haklara eşit olarak sahiptirler. Mutlak monarşinin dayandığı feodal yapının ortadan kalkması halinde bu imtiyazlar da kalkacaktır (Sarıca, 1981: 14-15). İşte bu dönem kara Avrupasında, kilisenin etkinliğini kaybettiği ve Fransa ve İspanya’da merkezi monarşilerin kurulduğu dönemdir (Göze, 2005: 103). Böylelikle “iktidarın/devletin kaynağı dünyevileşmiş ve meşruiyeti de rasyonel esaslar üzerine oturtulmuştur” (Arslanel ve Eryücel, 2011: 1).

Bu aşama, 1789 Fransız Devrimi’ne kadar sürmüştür. Bu dönemin önde gelen modern devlet teorisyenleri Niccolo Machiavelli (1469-1527), Jean Bodin (1530-1596) ve Thomas Hobbes (1588-1679) olarak sıralanabilir. Modern devlet teorisinin kurucuları olarak nitelendirilen bu üç düşünürün ortak noktası, siyasi iktidara ya da devlete Orta Çağ düşünürlerinden farklı olarak dünyevi/laik bir temel yaratmaları ve bunu mutlak monarşiler çerçevesinde açıklamalarıdır (Arslanel ve Eryücel, 2011: 2-3). Machiavelli’den Bodin ve Hobbes’a uzanan egemenlik anlayışı, “mutlak, sınırlandırılmamış bir iktidar anlayışını” temsil etmektedir (Aydınlı ve Ayhan, 2004: 77). Bu süreç, ilk olarak; Machiavelli’nin laik/dünyevi bir siyasi iktidar/devlet kurgusuyla başlamıştır. Machiavelli’yi Bodin takip etmiş ve egemenlik kavramı ile onun mutlak, tek, bölünmez ve sürekli gibi bir dizi niteliğini ortaya koymuştur. Hobbes ise toplum sözleşmesi kuramını geliştirmiştir (Beriş, 2006: 9). Bu düşünürler, mutlak monarşiden yana tavır göstermekle birlikte, zaman içinde düşünceleri demokrasiye hayat vermiştir.

Machiavelli, *Prens* adlı eseriyle bilinir. Machiavelli, İtalya’da ulusal birliği savunan ve merkezi açıdan güçlü bir devletin kurulmasını amaçlayan bir düşünürdür. İtalya’da ulusal birliğin, Fransa ve İspanya örneklerinde olduğu gibi, sadece güçlü bir prens tarafından sağlanabileceğine inanmıştır. Machiavelli’ye göre monarşi, aristokrasi ve halk yönetimi olmak üzere üç yönetim biçimi vardır. Bu yönetimlerin bozulması üç kötü yönetim biçimini zorbalık, oligarşi ve demagojiyi doğurur, böylece yönetimler altı değişik biçimde görülür. Fakat düşünür bu yönetim biçimlerinin hiçbirisini desteklemez. Çünkü her altı yönetimin de eşit derecede sakıncalı yanları vardır. İlk üçü sürekli değildir, diğer üçü de kötü yönetimlerdir. Machiavelli, bu yönetimlerin hiçbirisini desteklememektedir. O’nun için en iyisi, sağlam ve sürekli bir yönetim için karma yönetimdir. Prens, toplumun ileri gelenleri ve halk ile birlikte birbirlerini denetleyerek bir yönetim oluşturmalıdır. Toplumsal olayları gerçekçi bir gözle değerlendiren Machiavelli,

siyaseti rasyonel bir sanat olarak görmektedir ve bu bağlamda siyaseti Tanrı düşüncesinden soyutlanarak değerlendirmiştir. Machiavelli bu görüşleriyle devleti laik temellere oturtmaktadır (Göze, 2005: 103-116)

Bir diğer teorisyen Bodin, *Devletin Altı Kitabı* adlı eseriyle bilinir. Eserinde temel kavram, devlettir. O'na göre devlet, birçok ailenin ve onlara ait ortak malların egemen güç tarafından yönetimidir. Devleti hukuka uygun, meşru bir kurum olarak görmektedir. Devletin temel unsuru ailedir. Bodin, devleti aileye benzetmektedir. Babanın aile içindeki yerini ve rolünü devlet içinde krala vermektedir (Göze, 2005: 126-127; Ağaoğulları, Akal ve Köker, 1994: 13). Öte yandan yönetimler değişir, ancak siyasi toplum süreklidir. Bu yüzden de egemenlik mutlak ve sürekli bir güçtür. Bodin'in egemenlik anlayışı, Fransız monarşisinin temelini oluşturmaktadır. Fransız kralı egemen idi, egemen olduğu için ne papaya ne de imparatora hiçbir şey borçlu değildi, onlara bağlı değildi, iktidarı geçici değildi, iktidarını kimseden almamıştı ve yeryüzünde hiçbir otoriteye karşı da sorumlu değildi. Böylece egemenlik kavramı, feodal zinciri parçalayarak ulusal birliği ve bağımsızlığı simgeliyordu. Öte yandan Bodin'in düşüncesinde egemenlik parçalanmaz, bölünmez bir özelliği sahiptir. O'na göre, egemenlik bir bütün olarak tek elde toplanmadığı sürece toplumlarda savaşların sona ermesi imkânsızdır (Göze, 2005: 126-127; Ağaoğulları, Akal ve Köker, 1994: 13).

Bodin, monarşiden yanadır. O'na göre, “Monarşi doğal düzene en uygun düşen yönetimdir. Devletin modeli olan ailede tek şef vardır. Gökyüzünde de tek güneş, evrende tek Tanrı, eski uygarlıklarda da tek kişi egemenliği.” Ancak Bodin, monarşinin zorba bir yönetim olmayacağına da vurgu yapmaktadır. “Çünkü egemen yöneticinin yasalarının üstünde, tanrısal iradenin yansıması olan doğal yasalar vardır ve bu doğal yasalar içinde de birinci planda uyrukların mülkiyet haklarına ve özgürlüklerine saygı gelir.” Bu yasa ilkelerine uyması halinde monarşi meşru olur. Bodin, mutlak ama keyfi olmayan monarşiden yanadır. Bodin, egemen monark ile halk arasında danışma görevini üstelenecek bir organa daha yer vermektedir. Fakat bu organ, kesinlikle bir karar organı değildir. Çünkü Bodin'in anlayışında “Egemenlik bölünmez, mutlak bir bütün olarak tek kişiye aittir ve bu ara kuruluş varlığını egemen güçten alır ve ona tabi kalır” (Göze, 2005: 126-128).

1588 yılında İngiltere'de doğmuş olan Hobbes ise, *Leviathan* adlı eseriyle ünlüdür. Leviathan Latincece Civitas diye adlandırılan devlettir. Hobbes'un düşüncesinde devlet, insan tarafından oluşturulan yapay bir şeydir. İnsan eseri yapay bir yaratıktır. Eski Yunan'dan

Hobbes'a kadar birçok düşünür, devleti doğal bir olgu olarak görürken Hobbes, insanları korumak ve savunmak için yaratılmış olan devleti yapay bir oluşum olarak değerlendirmiştir. Hobbes, insanlar arasında rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma tutkusu nedeniyle bir mücadelenin varlığından bahseder. Bu mücadeleden çıkılmasının yolu ise aralarında yapacakları anlaşmadır. Herkesin sahip olduğu her şey üzerinden mutlak hakından vazgeçtiği bir anlaşmadır. Bu noktada güçlü bir otoriter gereklidir. İnsanların aralarında uzlaşarak vardıkları anlaşmanın işleyebilmesi için gerekli olan gücün sahibi devlettir, yani Leviathan (Göze, 2005: 133-138; Aydın ve Ayhan, 2004: 75).

Hobbes'a göre, böyle bir iktidarın kurulması, ancak toplumdaki herkesin sahip olduğu tüm yetkilerini sözleşmeyle tek otoriteye vermeleriyle mümkün olacaktır. Bu sözleşmenin amacı, insanların barış içinde yaşamalarını ve güvenliklerini sağlamaktır. Hobbes, devletin üstün kişiliğine vurgu yapmakta ve onun en güçlü ve egemen niteliğini öne çıkarmaktadır. Hobbes'un ortaya koyduğu bu iktidar yaklaşımında egemen gücün bölünmezliği noktasına dikkat çekmektedir. O'na göre iktidarın bölünmesi, onu ortadan kaldırmak anlamına gelir (Göze, 2005: 139-141). Böylece Machiavelli, Bodin ve Hobbes, mutlak iktidar yaklaşımları ile modern devletin temellerinin atılmasına önemli katkılar sunmuşlardır.

1789 Fransız Devrimi ile başlayıp günümüze kadar devam eden süreç ise, modern devlet anlayışının ikinci aşamasıdır. Bu süreçte güçlü krallıklarla büyük sermaye sahibi burjuvanın mücadelesine tanıklık edilmektedir. Burjuvazinin güçlü merkezi krallıklara açmış olduğu savaştan Batı demokrasinin yolu açılmıştır. Burjuvazi, bu dönemin en önemli ve en güçlü toplumsal muhalefet odağını oluşturmaktadır. Burjuvazinin mutlak iktidar yönetime karşı muhalefeti sınırlı iktidar olgusunun ve modern demokrasinin ortaya çıkışı ile sonuçlanmıştır.

Egemenlik, kraldan alınarak topluma vermiştir. Böylece egemenlik kavramının demokratik karakteristiği de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte zaman içerisinde, egemenin sahip olduğu yetkilerin sınırı olduğu, başka bir ifadeyle sınırsız yetkiler olmadığı görülmüştür. Egemenlik ancak belirli sınırlar dâhilinde kullanılabilir. Bu bağlamda artık önceki egemenlik anlayışından farklı olarak sınırlı bir egemenlik anlayışından bahsetmek mümkündür (Hakyemez, 2004: 14). Bu aşamada, devleti bir kişiyle özdeşleştiren anlayış daha ciddi bir şekilde sorgulanmıştır. Egemenliğin kaynağına ilişkin anlayışların değişimine paralel olarak monarkın yetkilerinin şarta bağlandığı bir devlet anlayışı söz konusudur. Bu dönem egemenliğin sınırlandırıldığı ve devletlerin demokrasinin bazı unsurları ile tanışmaya başladığı bir dönemi

ifade eder. Çok uzun bir dönem egemen olan klasik demokrasi, zamanın şartlarında uygulanmasının artık neredeyse imkânsız hale gelmiş olması nedeniyle, yerini yeni bir demokrasi modeline, modern demokrasiye bırakmıştır. Modern demokrasi; halkın yönetime nasıl katılacağı, halkın kimlerden oluşacağı, siyasi iktidarın sınırlarının neler olacağı sorularını yeniden cevaplayarak önemli değişikliklerle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler modern demokrasinin yapı taşlarını oluşturmuştur.

İlk olarak, halkın yönetime katılma şekliyle ilgili olarak bir değişiklik gerçekleşmiş ve doğrudan demokrasi modelinden temsili demokrasi modeline doğru bir geçiş yaşanmıştır. Halkın, alınacak kararlara katılarak egemenliği bizzat ve doğrudan doğruya kendisinin kullandığı doğrudan demokrasi modelinde halkın yönetime katılmasını sağlayan herhangi bir temsilci bulunmamaktadır. Her vatandaş yönetime doğrudan katılmaktadır. Vatandaşların egemenlik haklarını maksimum düzeyde kullanmasına imkân sağlaması nedeniyle ideal bir model olarak görülmektedir. Bu sebeple, bu demokrasi modelinin, “olması gereken demokrasi”nin karşılığı olan normatif demokrasi teorisine yakın olduğu düşünülebilir (Dursun, 2008: 188; İşbir, 2009: 1575). Fakat bu model, 18. yüzyıla kadar etkisini sürdürebilmiştir. Doğrudan demokrasi modelinin bazı uygulama alanları bulunmakla birlikte demokrasinin en saf ve yalın biçimi olarak gösterilen doğrudan demokrasi modelinin uygulamasında zamanla ortaya çıkan sorunlar, demokrasinin biçim değiştirmesine neden olmuştur. Özellikle doğrudan demokrasinin siyasi toplumların büyüklükleriyle ilgili olarak uygulanmasındaki sorunlar iktidar yetkisinin temsilciler yoluyla kullanılmasını gündeme getirmiştir. Egemenliğin halk tarafından seçilen temsilci/ler tarafından kullanılması uygulaması temsili demokrasi modelini oluşturmuştur (Dursun, 2008: 191). Esasen buradaki ana sorun, ölçeğin büyümesinin doğrudan demokrasiyi olanaksız kılmasıydı. Temsil ilkesi bu soruna bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Uygun, 2014: 126). Beetham ve Boyle (1998: 8) de milyonlarca vatandaşın olduğu ve bu vatandaşların devamlı olarak siyasi konularla ilgilenmeye zaman bulamamaları durumunda hükümet üzerinde halk denetimi sağlamanın en iyi yolunun temsili sistem olduğunu ifade etmektedir.

Demokrasi ile temsili bağdaştırmaya yönelik ilk görüşler ise, İngiliz İç Savaşı sırasında, monarşiye cumhuriyetçi bir alternatif arayan Püritenler tarafından ortaya konmuştur. Özellikle Levellers, oy hakkının genişlemesine paralel olarak temsilin bir zorunluluk haline geleceğini fark etmişlerdi. Ulus devlet ölçeğinde temsili yönetim, yurttaşların haklarını devlete karşı korumak için yazılı anayasa ve kişi haklarının dokunulmaz nitelikte olduğu görüşü, ilk kez, halk

egemenliği düşüncesi etrafında örgütlenen ilk siyasi hareket olan Levellers tarafından savunulmuştur. İç savaştan yaklaşık yüz yıl sonra, John Locke, *İkinci Deneme*'de (1690), vergi konusunda halkın rızasının bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla ortaya konabileceği görüşünü dile getirmiştir. Jean Jacques. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde (1792), halkın kendisine temsilci seçmesiyle köle durumuna düşeceği görüşünü savunmakla birlikte, bu eserinden önce ve sonra yazdığı kitaplarda temsili meşru bir kurum olarak kabul etmiştir. Montesquieu, *Kanunların Ruhu*'nda (1748), büyük bir devlette halkın yasama organı içinde toplanmasının olanaksız olduğunu, bu nedenle kendisinin doğrudan yapamayacağı işler için temsilci seçmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. John Stuart Mill, *Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler* (1861) adlı eserini yazdığında, artık siyasi iktidarın kullanılacağı ölçüğün ulus olduğu ve ulusun iradesini ancak temsilcileri aracılığıyla ortaya koyabileceği görüşü yerleşmişti (Uygun, 2014: 125-126). Bu düşünörlere ek olarak, Abbé Emanuel-Joseph Sieyès'in temsile ilişkin görüşlerine de yer vermek gerekir. Zira Sieyès, Fransız Devrimi'ni en fazla etkileyen kişilerden biri olarak bilinir. Ayrıca devrim sonrasında Fransız siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştır. Sieyès'e göre ülkenin genişlemesiyle ve nüfusun artmasıyla çoğaldıkça vatandaşların ortak iradeyi kullanmaları imkânsız hale gelecektir, o zaman bu iradeyi kullanma yetkisini aralarından birkaç kişiye verirler. Bu yetkinin verilmesi toplumun ortak iradeden vazgeçtiği anlamına gelmez, ortak irade onun vazgeçilmez hakkıdır. Yalnızca ortak iradeyi kullanma hakkı verilmiştir. Temsilcinin iradesi tam, mutlak ve sınırsız değildir, ortak ulusal iradenin ancak bir bölümünü kullanabilirler (Göze, 2005: 217).

Böylece halkın yönetime katılma şekli değişmiş, klasik modelde görölen doğrudan katılma şekli yerini yeni bir katılım şekli olan dolaylı katılma şekline bırakmıştır. Dolayısıyla bazı büyük demokratik devletlerde doğrudan demokrasinin bazı özellikleri görölse de demokrasi ile genellikle temsili demokrasi anlatılmak istenmektedir (Lijphart, t.y. : 11). Demokrasi günümüzde artık halkın yönetime doğrudan katılımı şeklinde anlaşılmamaktadır. Bunun yerine halk, yeni modelde ülke yönetimine kendilerinin seçtikleri temsilciler aracılığıyla katılmaktadır (Eren, 2012: 164-165). Doğrudan demokrasiden farklı olarak halkın bizzat yönetime katılmasının ya da doğrudan devlet işleri konusunda karar almasının mümkün olmadığı temsili demokrasilerde karar alma yetkisi, seçimler aracılığıyla halk tarafından işbaşına getirilen temsilcilere aittir. Böylece halk seçtiği temsilciler vasıtasıyla egemenlik haklarını kullanmış olur (Gözübüyük,

2002: 25; İşbir, 2009: 1575-1576). Bu açıdan bakıldığında modern demokrasi anlayışının, teknik bir deyişle, temsili katılımı esas alan bir model olduğu söylenebilir (Eren, 2012: 165).

Temsili demokrasi dışında günümüzde egemenliğin kullanılması bakımından bir demokrasi türü daha vardır. O da doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasında yer alan yarı doğrudan demokrasidir. Bir başka deyişle, yarı doğrudan demokrasi modeli, doğrudan demokrasi ile temsili demokrasiyi birleştiren bir modeldir. Bu modelde, kararlar ne tümüyle vatandaşlar tarafından alınır ne de seçimler aracılığıyla iktidar yetkisini kullanacak temsilcileri seçtikten sonra yönetme sürecine hiç katılmama dâhil olmama esasına dayalıdır (Dursun, 2008: 193). Bu modelde vatandaşlar adil, dürüst ve düzenli seçimlerle temsilcilerini seçerler, temsilciler de yönetme yetkisini yönetilenler adına kullanırlar. Fakat bu durum her zaman geçerli değildir; vatandaşlar birtakım konularda son sözü söyleme, karar verme yetkisini bizzat ellerinde tutmakta ve bazı yetkileri temsilcilere devretmemektedirler. Bu modelde referandum gibi yöntemlere başvurularak vatandaşların istek, düşünce ve eğilimleri tespit edilir. Böylece egemenlik yetkisini yönetilenlerle onların seçtiği temsilciler birlikte kullanmaktadırlar (Dursun, 2008: 193; Öztekin, 2010: 88). Bu bağlamda doğrudan ve temsili demokrasi arasında bir ara form olan ve plebisiter demokrasi olarak da adlandırılan bu demokrasi türünde halk bir taraftan vekiller tarafından temsil edilirken diğer taraftan kişisel olarak da karar alma/verme ve bunu ifade etme yükümlülük ve hakkına sahiptir (Yarcı ve Taşkesen, 2016: 557).

Modern demokrasiyi klasik demokrasiden ayıran bir başka unsur, halkın kapsamıdır. Halk, Eski Yunan'dan günümüze kadar demokratik yönetim sisteminin öznesi konumunda olmuş ve hatta demokrasi bu özne çerçevesinde tanımlanmıştır. Örneğin Platon, demokrasiyi "*halkın yönetimi*"; Hobbes "*halkın egemenliğine dayalı yönetim*"; Montesquieu "*egemenliğin halkın elinde olduğu yönetim*" olarak tanımlamaktadır. Fakat Eski Yunan'da halk, fakir çoğunluk anlamında kullanılıyordu. Siyasi katılım ise 20 yaşın üstündeki erkek vatandaşlar ile sınırlıydı. Bu anlamda kadınlar, köleler ve yabancılar siyasi katılım sürecinin dışında yer alıyordu. Modern demokrasi anlayışının hâkim olmasıyla birlikte halkın kimlerden oluşacağı noktasında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, halk kavramının içeriği değişmiş ve mümkün olduğunca geniş toplum kesimlerinin siyasete katılımının sağlanması yönündeki eğilim önem kazanmış ve genel oy ilkesi uygulanmaya başlanmıştır. Genel oy, yurttaşların seçmen olabilme hakkının, servet, eğitim, cinsiyet ve ırk bakımlarından herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmadığı seçim ilkesidir. Batılı devletlerde, seçme hakkının geniş halk kitlelerine tanınması 19. yüzyıl

sonlarında gerçekleşebilmiştir. Fakat genel oy, bu yüzyılda yalnızca erkek seçmenler için geçerlidir. Kadınlara ancak 20. yüzyılın ilk yarısında oy hakkı tanınmıştır. Bu anlamda, gerçek anlamda genel oy ilkesine de ancak 20. yüzyılda ulaşılabilirdiği söylenebilir (Teziç, 2009: 256).

Tablo 1. Oy Kullanma Hakkının Demokratikleşmesi – Ulusların Karşılaştırılması

Ülke	Halkın kesintisiz oy kullanmaya başlaması	Erkekler için genel seçme hakkı (başlangıç)	Kadınlar için genel seçme hakkı (başlangıç)	Kadınların seçme hakkının başlangıcında gecikme
ABD	1788	1848	1920	72
Norveç	1814	1897	1913	20
Belçika	1831	1919	1928	10
Büyük Britanya	1832	1918	1929	2
Hollanda	1848	1917	1928	10
İsviçre	1848	1848/79	1971	123/92
Yeni Zelanda	1852	1889	1893	4
Danimarka	1855	1915/18	1918	3/0
İsveç	1866	1921	1921	0
Kanada	1867	1920	1920	0
Lüksemburg	1868	1918/19	1919	1/0
İzlanda	1874	1915	1915	0
Avustralya	1900	1903	1908	5
Finlandiya	1906	1906	1906	0
İrlanda	1921	1918/22	1918/22	0
Avusturya	1945	1907	1918	11
Fransa	1946	1848	1946	98
Yunanistan	-	1877	1952	85
İtalya	1946	1912/18	1946	34/28
Japonya	1946	1925	1947	22
Federal Almanya	-	1949	1869/71	1919 50/48
Portekiz	1976	1911	1974	63
İspanya	1977	1869/1907	1869/1931	0/24

Kaynak: Schmidt, 2002: 260.

Örneğin İngiltere’de genel oy hakkına, kadınların tüm oy haklarını elde ettikleri 1928 yılında ulaşılabilmektedir. ABD’de Afro-Amerikan vatandaşların güney eyaletlerde ilk kez oy kullandıkları 1960’lara kadar bu hak sağlanmamıştı ve İsviçre’de kadınlar 1971’de bu haklarına kavuşabilmiştir (Heywood, 2013: 103). Böylece 20. yüzyılın ortalarında, akıl hastaları, küçükler ve mahkûmlar gibi makul sayılabilecek toplumsal kesimler dışında seçme ve seçilme hakkının kullanılmasının önündeki bütün sınırlar kaldırılmış ve eşit ve genel oy ilkesi kabul edilmiştir (Uygun, 2014: 126).

Modern demokrasinin doğuşuna katkı sağlayan bir diğer unsur, iktidarın sınırlandırılması fikridir. Bu fikir, aynı zamanda İngiltere⁸, Amerika⁹ ve Fransa’da gerçekleşen devrimlerin de fitilini yakan ateştir. Sınırlı iktidar olgusunun güçlenmesinde kuşkusuz dönemin düşünürlerinin önemli etkileri olmuştur. Bu kapsamda John Locke (1631-1704), 17. yüzyılda mutlakiyetçi görüşleri derinden sarsan ve “liberal devlet düzeninin öncüsü” olarak görülen bir düşünürdür (Göze, 2005: 154). Orta Çağın düşünce kalıplarını tümenden reddederek bireye, akla ve bilime önem vermiştir. Bu özelliği Locke’u hem Aydınlanma Çağı’nın düşünürü hem de Amerikan ve Fransız devrimlerinin fikir babası yapmıştır (Çilingir, 2019: 33).

Öte yandan Hobbes’a benzer şekilde siyasi iktidarın/devletin oluşumunu doğa durumundan yola çıkarak açıklayan Locke, Hobbes’tan farklı olarak doğa halinin savaş hali değil

⁸ “Şanlı Devrim” olarak bilinen 1688 Devrimi ile gerçekleşen rejim değişikliği, herhangi bir silahlı çatışma olmaksızın gerçekleşmiştir. 1689 yılında parlamento tarafından Haklar Yasası (Bill of Rights) yayımlanmıştır. Bu kanuna göre parlamentonun onayı olmadan kralın hiçbir yasayı yürürlükten kaldırma, vergi toplama, yasalara uymaksızın birilerini tutuklama yetkisine sahip değildir. Ayrıca barış zamanlarında sürekli ordu tutulması yasaktır, parlamento seçimleri serbesttir, parlamentoda söz söylemek ve tartışmak serbesttir. İngiliz tahtına Katoliklerin oturması yasaklanmıştır. Zaman içerisinde İngiliz kralları yetkilerini yitirmişlerdir. Bkz. Kışlalı, A. T. (1995). *Siyasi Sistemler-Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 210-211; Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür* (B. Seçilmişoğlu, Çev.). Ankara: Adres Yayınları, s. 30; Üçok, C. (1975). *Hukuk Fakültesi Öğrencileri İçin Siyasal Tarih: 1789-1960*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, s. 7-8.

⁹ Amerika’da siyasal demokrasi, Avrupa’dan farklı olarak, bir aristokrasi-burjuvazi çatışmasının bir sonucu değildir. Avrupa’nın otoriter yönetimlerinden kaçan insanlar, Amerika’ya gelmiş, ancak bir süre sonra buradaki yönetimin de özgürlükçü bir yaklaşıma sahip olmadığını görmüşler ve İngiliz sömürgeciliğine karşı başkaldırmıştır. Yedi Yıl Savaşları sebebiyle mali sorunlar yaşayan kralın vergileri arttırmasıyla, isyan başlamıştır. Parlamento 1760 yılında çay, cam, kağıt ve boya üzerine bir ithal gümrüğü koymuş, 1765 yılında da yeni bir damga vergisi kabul etmiştir. Kolonilerine karşı koymaları üzerine parlamento 1766’da damga vergisini kaldırmak ve ithal gümrüklerini indirmek zorunda kaldı. Fakat çay gümrüğü uygulaması devam etti. Bunun üzerine Boston limanında bulunan gemilerin çay yükü 1773 yılında Amerikalılar tarafından denize döküldü. İngiliz hükümeti Boston’u abluka altına aldı ve Massachusetts kolonisinin anayasasını değiştirdi. Bunun üzerinde bütün Kuzey Amerika kolonilerini temsil eden milletvekillerinden kurulu bir kongre 1774 yılında Philadelphia’da toplandı. Böylece İngiltere’ye karşı 1765’te başlayan eylem, 1774’te Philadelfiya’da toplanan ülke çapındaki ilk parlamento ile önemli bir aşamaya ulaştı. 19 Nisan 1775’te, sömürgeci güçlere karşı ilk kurşun atıldı. Thomas Jefferson tarafından son biçimi verilen Bağımsızlık Bildirisi ise 4 Temmuz 1776’da yayımlandı. Bkz. Kışlalı, A. T. (1995). *Siyasi Sistemler-Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 212; Üçok, C. (1975). *Hukuk Fakültesi Öğrencileri İçin Siyasal Tarih: 1789-1960*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, s. 9-10.

barış hali olduğunu ileri sürmüştür. O'na göre insanlar hak ve özgürlükler konusunda birbirlerine saygılıdır. Bu ortamda kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur ve herkes birbirine eşittir. Ancak doğa halinde insanların doğal haklarına yapılan saldırıları cezalandıracak bir üst otoritenin olmayışı ve herkesin kendi davasının yargıçlığını yapması, doğa halini bir savaş ve güvensizlik haline dönüştürmüştür. İnsanlar, bu savaş halinden kurtulmak ve kendi doğal haklarını korumak amacıyla, bir sözleşme yaparak devleti oluşturmuşlardır (Eroğlu, 2010: 2; Çilingir, 2019: 36, 40).

Locke'a göre, kanun koyucular toplum üzerinde mutlak ve keyfi bir otoriteye sahip olmamalıdır (Eroğlu, 2010: 8). Locke, yasama iktidarının sınırsız olmadığını açık bir şekilde ifade eder. O'na göre, yasama iktidarı üstündür ama keyfi değildir (Göze, 2005: 160). Locke, siyasi iktidar sahiplerinin güç ve yetkilerinin mutlaka sınırlandırılmış olması gerektiği, yoksa yöneticilerin bu güç ve yetkileri kötü amaçlar için kullanabileceği üzerinde durmuştur. Bu anlamda yasa koyucunun sınırsız gücü olduğunu söylemek imkânsızdır. Yasama yetkisine sahip olanlar sadece genel kurallar koymalıdır (Eroğlu, 2010: 9).

Bu noktada karşımıza kuvvetler ayrılığı ilkesi çıkmaktadır. Modern devletin en önemli özelliklerinden birisi olarak kuvvetler ayrılığı esasen tarihte ilk kez Aristoteles tarafından ortaya atılmıştır. En iyi hükümet sistemini arayan filozof, devlet faaliyetlerini üçe ayırmış ve her faaliyetin de bir organa verilmesi gerektiğini söylemiştir (Gözübüyük, 2002: 74; Tanilli, 2001: 373). Fakat kuvvetler ayrılığı ilkesi, esas olarak 17. yüzyılın sonlarında John Locke ve 18. yüzyılda ise Baron Montesquieu tarafından üzerinde durulmuş ve geliştirilmiştir (Gözübüyük, 2002: 74). İktidarın sınırlandırılması fikri ile kuvvetler ayrılığı ilkesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, bir devlette birbirinden farklı üç görev olduğu, bu görevleri yerine getiren farklı kuvvetler olduğu ve bunların birbirleri karşısında oldukça bağımsız bir statüye sahip oldukları esasına dayalıdır. Bu kuvvetler; yasama, yürütme ve yargı kuvvetleridir. Yasama yasaları çıkarır, yürütme yasaları uygular, yargı ise uygulamadan kaynaklanan uyuşmazlıkları giderir. Bu ilke, her üç kuvvetin ayrı organlara verilmesini ve organların olduğunca birbirinden bağımsız olmasını öngörmektedir (Gözübüyük, 2002: 74). Bu ilkenin temel amacı, sınırlı devleti sağlayarak, güç yoğunlaşmasını önlemektir. Bu ilke ile, bir devlet organının denetimsiz kalmaması, hatta kötüye kullanılmaması için bu organlarda yoğun güç toplanmasından sakınılmasıdır. Bu yaklaşım ile kuvvetler ayrılığı ilkesi, gücün tek elde toplandığı mutlak iktidar düşüncesinin tam karşısında yer almaktadır.

Sivil Siyasal-Yönetim Üzerine İki İnceleme (1691) adlı kitabında devlet yönetiminde yasama, yürütme ve konfederatif olmak üzere üç kuvvet olduğunu ileri süren Locke'a göre, iktidarın tek elde toplanarak kötüye kullanılmasını engellemek için yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden ayrılmalıdır. Yasama kuvvetine sahip olanlar kanunları uygularken kendilerini bu sürecin dışında tutma ya da mevcut kanunları kendi çıkarlarını gözetme eğilimine girebilirler. Bu sebeple, ideal olan yasamanın yaptığı kanunları uygulamaya geçirme görevinin ayrı bir kuvvet olan yürütmeye ait olmasıdır (Erdoğan, 2011: 75; Teziç, 2009: 409). O zamanın İngiltere'sinde, parlamento, yasama organı olarak kanunları yapar; kral ve yardımcıları da, yürütme organı olarak bunları uygular ve nihayet bağımsız mahkemeler de bu uygulamadan çıkan uyuşmazlıklara bakarlardı. Locke, yaşadığı dönemdeki İngiliz siyasi rejiminin işte bu özelliğinden esinlenerek, devlette faaliyetleri üçe ayırır ve özellikle yasama ile yürütmenin ayrı ayrı ellerde toplanmasının yurttaşların özgürlüklerini korumak için en güvenli çarelerden biri olduğunu söyler (Tanilli, 2001: 374).

Kuvvetler ayrılığı teorisinin ikinci büyük ismi Montesquieu'dür. Montesquieu'ye göre iktidar sahibi herkes, bu gücü kötüye kullanma eğilimine sahiptir. İktidarın kötü amaçlar için kullanılmasını önlemenin yolu ise iktidarı iktidarla durdurmaktır. Ancak böyle bir düzende özgürlük gerçekleşir. Öyle ki herhangi bir siyasi düzende özgürlük olup olmadığını anlamak için iktidarın iktidarla sınırlı olup olmadığına bakmak gerekeceğini ileri sürmüştür (Göze, 2005: 187-188). Siyasi özgürlüğü garanti altına alabilmek için bu işlevlerin tek elde toplanmaması ve her birinin ayrı ayrı organlar tarafından yerine getirilmesi gerekir. Çünkü güçlerin tek elde toplanması siyasi özgürlüğe yönelik en büyük tehdittir. Bu tehlikenin ortadan kalkması, her şeyden önce, kuvvetlerin sınırlanmasına bağlıdır. Bunun yolu da, iktidarı iktidarla durdurmak, yani güçlerin karşılıklı olarak birbirlerini dengelemelerini sağlamaktır (Erdoğan, 2011: 76). Montesquieu'ye göre demokratik cumhuriyetin varlığı yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin ayrı toplumsal güçlere paylaşılmasına bağlıdır (Kışlalı, 1995: 201).

Bu çerçevede, kuvvetler ayrılığına ilişkin fikirlerine *Kanunların Ruhu* (1748) isimli kitabının "İngiltere'nin Anayasası" başlığı altında yer veren Montesquieu'ye göre, bir devlette üç temel görev ve bunları yerine getiren üç temel kuvvet vardır: "Birincil kuvvet olan yasama devletin iradesini temsil eder; bu sıfatla kanunları yapar, değiştirir ve kaldırır. Genel iradenin yürütülmesi ise yürütmenin işlevidir; yürütme gücü bu işlevi yerine getirmek üzere savaş ve barışa karar verir, yabancı devletlere elçiler gönderir ve onların elçilerini kabul eder, iç ve dış

güvenliği sağlar. Öte yandan, yürütme gücü, niteliği gereği, bir hükümdarın elinde bulunmalıdır. Devletin üçüncü temel işlevi ise mahkemeler tarafından yerine getirilen yargıdır. Yargı kuvveti suçluları cezalandırır ve kişiler arasındaki uyuşmazlıkları çözer” (Erdoğan, 2011: 76).

Montesquieu'nün düşünceleri kuramda kalmaz ve Fransız Devrimi'nin en önemli çıktısı olan 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde dile gelirler. Bildirinin 16. maddesinde “Bir toplum ki, içinde yurttaş hakları güven altına alınmamış ve güçler ayrılığı gerçekleştirilmemiştir, o toplumun anayasası yoktur” ifadesi yer almaktadır ve böylece, kuvvetler ayrılığı ilkesini devletin ve anayasanın temeli haline getirir. Kuvvetler ayrılığı kuramı, Amerika'ya geçer ve 1787 tarihli Federal Anayasa'ya egemen olur. Fransa ve Amerika'dan sonra da, bu görüş, 20. yüzyılın başlarına değin bütün modern anayasalarda –çeşitli biçim ve derecelerde olmak üzere- yer alacaktır (Tanilli, 2001: 375-376).

İktidarın sınırlandırılması fikrinin önemli taraflarından birisi de temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınmasıdır. Başka bir ifadeyle, bu hak ve özgürlüklerin devlet tarafından korunmasıdır. Aydınlanma dönemi düşünürlerinden Immanuel Kant da bir devlette bireysel özgürlüklerin anayasal garantilerle korunmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. İlerlemenin ve aydınlanmanın ölçüsü olarak özgürlüğe işaret eden Kant, bir toplumun ilerlemesinin o toplumdaki özgürlüğün ne ölçüde yayılıp geliştiği ile ilgili olduğunu belirterek özgürlüğü “insan türünün ve tarihin başat idesi” olarak belirlemiştir (Aydınlı ve Ayhan, 2004: 80-81; Çetinkıran Balcı, 2018: 21). Crick (2002: 13) ise modern demokrasiyi, halkın iktidarı fikriyle birlikte kişi hak ve özgürlüklerinin de yasal güvence altına alındığı bir yönetim biçimi olarak tarif etmektedir. Özellikle 1789 Fransız Devrimi sonrasında ortaya konulan “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” ile temel hak ve özgürlüklerin anayasalara girmeye başladığı ve bu hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye kavuşturulduğu görülmektedir.

Genel oy ilkesi, temsil kavramı ve iktidarın sınırlandırılması fikri çerçevesinde şekillenen yeni demokrasi anlayışının ülkeler tarafından uygulamaya geçirilmesi bir anda olmamış, zaman içinde gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, modern demokrasilerin gelişimi dalgalar halinde oluşmuştur. Samuel P. Huntington, son iki yüzyıl içinde tarihsel olarak demokrasilerin dalgalar halinde arttığını ve azaldığını ileri sürmektedir. Huntington bu bağlamda üç demokratikleşme dalgası ve iki ters dalganın gerçekleştiğini tespit etmektedir. Birinci uzun demokratikleşme dalgasının (1828-1926) ilk emarelerine Amerikan ve Fransız devrimlerinde rastlanmış olmasına rağmen demokratik rejimlerin ortaya çıkması için 19. yüzyılı beklemek gerekecektir. Bu dalga,

1820’li yıllarda ABD’de erkek nüfusun büyük bölümüne oy hakkının tanınmasıyla başlamış ve 1926’ya kadar devam ederek, 29 civarında demokrasiye vücut vermiştir (Dursun, 2008: 166-167; Huntington, 2000: 28-29; Sözen, 2014: 64).

Ancak bu dalğanın sonlarına yaklaştıkça demokrasi eğiliminin yavaşladığı ve tersine dönmeye başladığı görülmüştür. Birinci ters dalga (1922-1942) İtalya’da Mussolini liderliğinde ortaya çıkan faşist hareketin İtalya demokrasisini yerle bir ettiği tarihle başlamaktadır. Ayrıca, bu diktatörlüklerin moda olduğu dönemi 1933’te Hitler’in iktidarı ele geçirdiği Almanya, 1926’daki Portekiz, 1930 Arjantin, Brezilya’daki askeri darbeler gibi birçok ülkeyle örnekler. Özetle, savaş sonrası yabancılaşmanın ve 1929 Büyük Buhranı’nın tüm dünyayı etkisi altına aldığı 1920’lerde ve 30’larda henüz demokrasiye geçmiş ülkelerde geleneksel ve otoriter yönetim biçimlerine ya da totalitarizme dönme eğilimi gözlenmektedir (Huntington, 2011: 30; Sözen, 2014: 64).

Müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı’ndaki zaferi, 1962’de 36 ülkenin demokrasiye geçmesiyle zirve noktasına erişen ikinci demokratikleşme dalgasını (1943-1962) başlatmıştır. Fakat ikinci demokratikleşme dalgasını demokratik ülkelerin sayısını yine 30’a düşüren bir otoriterleşme dalgası izlemiştir. Huntington’ın ikinci ters dalga (1958-1975) olarak adlandırdığı bu dönemde, özellikle Latin Amerika’daki neredeyse tüm ülkelerde askeri darbe sonucu demokratik rejimler ortadan kalkmıştır. Ancak bu ters dalga sadece Latin Amerika’da ortaya çıkmamıştır. Pakistan, Kore, Yunanistan gibi birçok ülkede de demokrasiler yıkılmıştır. Bu dönemde, Huntington’ın hesabına göre, 1958 yılında 32 demokratik ülkenin üçte biri, 1970’li yılların ortalarında otoriterleşmiştir (Dursun, 2008: 166-167; Huntington, 2000: 33; Sözen, 2014: 64).

Tablo 2. Modern Dünyada Demokratikleşme

Yıl	Demokratik Devletler	Demokratik Olmayan Devletler	Toplam Devlet	Toplam Devlet İçindeki Demokratik Devlet Yüzdesi
1922	29	35	64	45.3
1942	12	49	61	19.7
1962	36	75	111	32.4
1973	30	92	122	24.6
1990	71	59	130	45.4

Kaynak: Huntington: 2011: 39.

Üçüncü demokratikleşme dalgası, 1974 yılında Portekiz'deki diktatörlüğün askeri darbe sonucu yıkılmasıyla başlamaktadır. Bu dalga, ilk olarak Güney Avrupa ülkeleri Portekiz, Yunanistan ve İspanya'da başlamış, 1970'li yılların sonlarında Latin Amerika'ya etkisini göstermeye başlamış, ardından Asya ve Doğu Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Huntington'a göre, 1922 yılında demokratik devletlerin tüm devletlere oranı %45,3 iken 1942 yılında ters dalganın ortaya çıkmasıyla bu oran %19,7'ye düşmüştür, 1962 yılında yeniden %32,4'e çıkmıştır ve 1973 yılında ikinci ters dalganın sonunda yeniden %24,6'ya inmiştir. Üçüncü dalga esnasında 1990'lı yıllarda ise bu oran tekrar %45,4 seviyesine ulaşmıştır (Huntington, 2011: 60; Sözen, 2014: 65). Özetle, 1974'te Portekiz ve Yunanistan'da demokratik rejimlerin kurulmasıyla başlayan Üçüncü Demokratikleşme Dalgası, 1980'li yılların sonlarına doğru Sovyet sisteminin çökmesiyle daha da güçlenerek yoluna devam etti (Dursun, 2008: 166-167).

Uzun bir gelişme ve olgunlaşma sürecinin ardından, bir rejimin demokratik olarak anılabilmesi için sahip olması gereken birtakım ilke ve nitelikler vardır. Tüm demokratik rejimlerin az ya da çok fakat mutlaka bu ilke ve niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu ilke ve nitelikler, demokratik rejimleri demokratik olmayan rejimlerden ayırmaktadır.

2.2.3. Demokrasinin Temel İlkeleri

Demokrasi üzerine yapılan tartışmalarda özgürlük ve eşitlik temel değerlerinin son derece önemli bir yeri vardır. Özgürlük ve eşitliğin olmadığı bir toplumda demokrasinin var olması mümkün değildir. Bireysel özgürlüğün ve bireyler arasında eşitliğin tanınıp hukuki bakımdan güvence altına alınmadığı hiçbir siyasi toplumda demokrasinin varlığından söz edilemez (Dursun, 2008: 170). Demokrasi tarihi, esasen özgürlük ve eşitlik için verilen mücadelenin tarihidir. Lipson (1999: 18) da özgürlük ve eşitlik kavramları üzerinde durur. O'na göre fizikçiler için uzay ve zaman ne idiye, demokrasi kuramcıları için de özgürlük ve eşitlik oydu ve halen de öyledir. Lipson bu iki kavramdan yola çıkarak demokrasiyi tanımlamaktadır: "Demokrasi, vatandaşları için mümkün olduğunca fazla özgürlük ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şeklindedir." Fakat bu ikiliye çoğulculuk ilkesini de eklemek gerekir. Bu bağlamda demokrasi için vazgeçilmez olan bu üç temel ilkeyi, yani özgürlük, eşitlik ve çoğulculuk ilkelerini açıklamak bu bakımdan önem taşır.

Özgürlük, bireylerin toplumsal ve siyasi hayatlarında özgür olmalarını ifade eder. Fakat özgürlük; herkesin, her yerde ve her zaman canının istediğini yapabilmesi demek değildir.

Herkesin, anayasal ve yasal sınırlar dâhilinde kalma koşulu ile başkalarının özgürlüklerini kısıtlamadan dilediğini yapabilmesidir (Öztekin, 2010: 85). Esasen bu ifadenin orijinal şekli 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 4. maddesinde yer almaktadır: “Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan özgürlüğün herkes için sınırı, başkalarının özgürlüğünün sınırıdır. Bu sınırı ancak kanun çizer”.

Demokrasinin ikinci temel ilkesi olan eşitlik ilkesi ise, tüm bireylerin eşit siyasi değerde olmalarını, bireyler arasında ayrımcılık yapılmamasını, herkese eşit şekilde davranılmasını ve siyasi katılım konusunda tüm toplum üyelerinin eşit derecede hak sahibi olduklarını ifade etmektedir (Dursun, 2008: 171). Dolayısıyla eşitlikten amaç, herkesin her yönden birebir eşitliği değil, devletin vatandaşlarına hizmet götürmesi ya da yasaların uygulanması esnasında vatandaşlar arasında din, dil, ırk, inanç, eğitim, yaş, cinsiyet, siyasi ve ideolojik görüş farkı gözetilmemesi ve uygulamanın tüm vatandaşlara eşit yapılmasıdır (Öztekin, 2010: 86). Demokrasi, tüm insanlara eşit davranılmasını amaçlar. Bu noktada İngiliz hukuk teorisyeni Jeremy Bentham, herkes bir sayılmalıdır, kimse birden fazla sayılmamalıdır demiştir (Beetham ve Boyle; 1998: 3).

Çoğunluğun iradesinin öncelikli olduğu, buna karşılık bireylerin ve azınlık gruplarının da yasalara uymakla yükümlü olduğu iddiasına dayanan çoğunlukçuluğun karşısında yer alan çoğulculuk ise, toplumsal çeşitliliği doğal bir olay olarak kabul etmektedir. Siyasi çoğulculuk ise, farklı değer sistemlerinin karşılaştırılabilir olmadığını ve hiyerarşik bir sraya sokulamayacağını kabul etmedir (Yayla, 2011: 46). Siyasi çoğulculuk, özgürlükler sisteminin doğal bir sonucudur. Çoğulculuk olmadan özgürlükler bir anlam ifade etmeyeceği gibi, özgürlüklerin varlığı da sistemi, doğal olarak siyasi çoğulculuğa götürür (Gürbüz, 1997: 8). Bu ilke, ülkeyi yönetmek amacıyla siyasi iktidarı ele geçirme yarışına hiçbir düşünce kısıtlanmaksızın örgütlenerek katılabilmesi ve her türlü düşüncenin ve tüm toplumsal katmanların mecliste ve demokratik platformlarda temsil edilebilmesi anlamına gelmektedir (Öztekin, 2010: 89-90).

2.2.4. Demokrasinin Temel Nitelikleri

Demokratik rejimler arasında çeşitlilik olmakla beraber hepsinin sahip olduğu birtakım ortak nitelikler vardır. Bunlar; özgür, eşit, adil ve düzenli seçimler, çoğunluğun sınırlı yönetimi, temel hak ve özgürlükler, seçilmişlerin üstünlüğü ilkesi, hukuk devleti ilkesi ve hesap verebilirlik ilkesi olarak sıralanabilir. Bu nitelikler bir ülkeden diğerine uygulama noktasında bazı farklılıklar

gösteriyor olsa da bütün demokratik rejimlerde bu nitelikler bulunmaktadır. Bu niteliklerin varlığı, Gürbüz (1997: 12)'ün de belirttiği gibi, siyasi iktidarın otoritesinin sınırlanması sonucunu doğurur. Siyasi iktidarın otoritesinin sınırlanması ise vatandaşın sahip olduğu özgürlük alanının genişlemesini sağlar. Şimdi sırasıyla bu nitelikler açıklanmaktadır.

Seçim, bir toplumda yönetilenlerin, yönetenleri belirlemesi ile sonuçlanan, usuller, hukuki ve maddi işlemler bütünüdür (Cotteret ve Emeri, 1975: 11). Seçimler olmadan siyasi iktidarın halka dayandırılması, halkın iktidar süreçlerine katılması, kendi kendini yönetmesi, halkın hem yöneten hem de yönetilen olması pratikte imkânsızdır. İktidar yetkisini kullananlar yetkilerini yönetilenlerin rızalarından alırlar. Yurttaşların özgür tercihleri onları iktidar mevkilerine getirmiş, onlara hükümet etme yetkisini vermiştir. Böylece demokratik siyasi sistemlere meşruluk kazandıran yegâne kurumun seçimler olduğunu söylemek mümkündür. Seçimler sayesinde siyasi iktidarı kullanacak olan yöneticiler belirlenir (Dursun, 2008: 175).

Demokrasinin pek çok tanımı olmakla beraber bazı tanımlarda demokrasinin seçimlerle aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bazen seçimin tek başına gerçekleşmiş olmasını demokrasinin varlığı açısından yeterli görür. Bu yaklaşım “electoralism” ya da “yalnızca seçimlerin yapılmasının siyasi hareketi elitler arasındaki barışçı bir müsabakaya kanalize edeceği ve kazananların halk önünde meşruiyet kazanacağı inancı” olarak adlandırılmıştır. Bu noktada seçimlerin nasıl yapıldığı ya da seçimleri kazananların bunu başka hangi şartların zorlamasıyla gerçekleştirdiği önemli değildir (Schmitter ve Karl, 1999: 5-6). Oysa seçimler, bir rejimin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için zorunlu bir unsur olmakla birlikte tek başına yeterli sayılamaz (Teziç, 2009: 252). Bir başka deyişle, demokratik bir rejimde siyasi iktidarı belirlemek için düzenlenen seçimler birtakım özelliklere sahip olmalıdır. Cotteret ve Emeri (1975: 37)'nin de belirttiği gibi, seçimler sadece siyasi değil, aynı zamanda hukuki bir süreçtir; dolayısıyla her seçim evrensel hukuk kurallarına uymayı gerektirir. Bu anlamda her şeyden önce seçimler özgür, eşit, adil ve düzenli olmalıdır:

Özgür veya serbest seçim, hem oy vermenin vatandaşlar için bir hak olmasını, hem de seçmenlerin dilediklerini seçmeleri konusunda hiçbir baskı altında olmamalarını gerektirir (Erdoğan, 2001: 242). Bir başka deyişle, seçimlerin özgür olması, vatandaşların seçimlere bir misilleme korkusu olmadan, herhangi bir tehdit ve baskıya maruz kalmadan gidebilmelerini, seçme işinin bir ödev değil bir hak olmasını anlatır. Siyasi özgürlüklerin güvence altına alınmış olması, seçimlerin yargı denetiminde yapılması, siyasi rekabetin ve yarışın yapılabilmesi gerekir.

Vatandaşlar önlerine konulmuş alternatifler arasından herhangi bir korku ve baskıya maruz kalmadan, kendi özgür tercihlerini yapamıyor, bir misilleme kuşkusu yaşıyor, seçim bir hak olarak değil bir ödev, bir zorunluluk olarak kabul ediliyor, siyasi özgürlükler güvence altında bulunmuyor, seçimler yargı denetiminde yapılmıyorsa böyle bir seçimde halkın tercihlerinin doğru olarak belirlenmesi imkânı yoktur ve bu tür bir seçimin demokrasi açısından hiçbir anlamı yoktur (Dursun, 2008: 175-176). Seçim, ancak özgür bir ortamda ve dürüst olarak yapılırsa geçerlidir. Seçmenin oyunu kullanması sırasında herhangi bir baskı ya da zorlama karşısında kalmaması özgür seçimin; açıklanan seçim sonuçlarının, seçmenlerin seçimine uygun olması da dürüst seçimin temel gereğidir (Güvenir, 2015: 217).

Seçimin özgür olmasının yanında eşit olması da gerekir. Eşit seçimin özünü oy hakkının genellik ve eşitliği oluşturur. Oy hakkının genelliği, hiçbir ayırım yapılmaksızın her vatandaşın (tercihen, her kişinin) seçimlerde oy verme hakkına sahip olmasını ifade eder. Dolayısıyla cinsiyet, ırk, renk, dil, din, sınıf ve sosyal statü gibi nedenlerle bazı vatandaşların seçme hakkından yoksun bırakılması antidemokratiktir. Eşit oy ise, herkesin yalnızca bir oya sahip olması demektir. Herhangi bir nedenle, bazı kişilerin oyunun diğerlerininkinden daha değerli sayılmasını öngören düzenlemeler eşitlik ilkesine ve dolayısıyla demokrasiye aykırıdır (Erdoğan, 2001; Güvenir, 2015). Sonuç olarak, eşit seçim, genel oy hakkını zorunlu hale getirmekte ve belli yaşa gelmiş bütün vatandaşların oylarının eşit değerde olmasını ifade etmektedir (Dursun, 2008: 176).

Seçimin adillliği ilkesi ise, seçimlerin iktidarları gerçekten değiştirebilir nitelikte olması anlamına gelmektedir. Seçimlerin özgür ve eşit şartlarda yapılması bunun ilk gereğidir. Bir defa seçim yapıp bir daha yapılmaması veya seçimlerin normal zamanının bilinmemesi yahut bu zamanda yapılacağına güvence altında olmaması durumları, çok defa, yönetimin otoriter eğilim veya yöneliminin birer işaretidir (Erdoğan, 2001: 243). Bir başka deyişle, seçimlerin belli periyotlarla tekrarlanması, yani seçilenlerin bir dönem için seçilmeleri ve seçim döneminin belirlenmesinin iktidara bırakılmaması adil bir seçim için zorunludur (Dursun, 2008: 176).

Bu hususlara ek olarak, seçimlerin yargı denetiminde yapılması ve oyların gizli sayımı da yasal güvence altında olmalıdır. Çünkü ancak bu yolla seçimlere “hile karıştırılmaması” önlenebilir. Son olarak, seçim sisteminin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak biçimde düzenlenmiş olması da adil seçim ilkesinin bir gereğidir (Erdoğan, 2001: 243).

Tüm konularda yönetenlerin tamamının aynı düşünceyi paylaşmasının olanaksızlığı siyasi iktidarı kimin kullanması gerektiği hususuna bir çözüm bulunmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda “kanunların yapılması ve kamusal alanda kararların alınmasında halkın ya da temsilcilerin çoğunluğunun zorunlu ve yeterli olması” (Dahl, 1993: 169) şeklinde tanımlanan çoğunluğun yönetimi ilkesi, farklı görüşler içerisinde uygulanabilir olana karar verilmesi noktasında pratik bir çözüm sunar (Dursun, 2008: 176-177). Üstelik Schmitter ve Karl (1999: 6)’ın da belirttiği gibi, mevcut ve geçerli oyların yarıdan fazlasını bir araya getirerek karar alan her yönetsel birimin, bu çoğunluk ister bir seçimde, ister bir parlamentoda, ister bir komitede, ister bir şehir meclisinde ya da isterse bir parti kongresinde ortaya çıkmış olsun, demokratik olduğu söylenebilir.

Fakat bir politikayı çoğunluğun tercih etmiş olması onun ahlaki olarak diğerlerinden üstün olduğu anlamına gelmemektedir (Dursun, 2008: 176-177). Çoğunluğun hakkı, çoğunluğun haklılığı anlamına gelmez. Çoğunluk bir niceliktir, nicelik ise nitelik doğurmaz. Çoğunluk kuralı büyük toplulukları söz sahibi kılarken pata durumunu, yani çıkmazı önler (Sartori, 2014: 178-179). Bu bağlamda çoğunluğun yönetimi ilkesi, demokrasinin en önemli unsurlarının başında gelmesiyle birlikte demokrasiyi, salt çoğunluğun yönetimi olarak tanımlamak mümkün değildir. Çoğunluğun yönetimi, çoğunluğun diktası da olabilir. Oysa demokrasi, çoğunluk yönetirken azınlığın yönetimin keyfilikleri karşısında korunduğu rejimdir (Kışlalı, 1995: 215). Bu bağlamda çoğunluğun hiçbir hakkı sınırsız olamaz. Bu durumda ise, azınlık haklarıyla sınırlandırılmış çoğunluk yönetimi tarzında bir demokrasi tanımı karşımıza çıkmaktadır (Sartori, 2014: 43).

Çoğunluğun yönetim hakkının sınırlandırılması, demokrasinin işleyebilmesi açısından zaruridir. Bu anlamda demokrasi, azınlık haklarını güvence altında tutan ve iktidarı dizginleyen bir sistemdir (Yavuz, 2009: 290). Bu noktada burada demokrasinin çoğunluğun sınırlı bir yönetimi olduğundan bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Yönetmek çoğunluğun hakkı olsa da bu hak sınırsız değildir. Yönetme hakkının kapsamı anayasa ile sınırlı olup temel hak ve özgürlükleri yok etme yönünde kullanılamaz. Çoğunluğa dayansa da hiçbir yönetimin, düşünce ve vicdan özgürlüğüne, mülk edinme özgürlüğüne karışmaması gerektiğini savunur. Çünkü insan kişiliğinin “girilemez sınırları” olması gerektiğine inanır (Kışlalı, 1995: 77).

Demokrasi düşüncesinin hayata geçirilmesi, demokratik bir iktidarın örgütlenebilmesi temel hak ve özgürlükler temelinde ancak mümkün olabilir. Bu anlamda demokrasi, insan haklarına ve siyasi özgürlüklere en geniş anlamda ihtiyaç duyan ve bunların yaşamasını

gerçekleştiren bir sistem olarak görülebilir. Demokrasilerde hükümetler vatandaşlarına temel hak ve özgürlükleri lütfetmezler, tam tersine her bireyin insan olarak doğumla birlikte kazandığı kabul edilen temel hak ve özgürlükleri tanırlar. Tanımak belki bunun ilk adımını oluşturur; tanımının yanında bu hak ve özgürlüklerin kullanımına müdahale etmez ve ayrıca başkalarının müdahale etmelerini de önlemeye çalışır (Dursun, 2008: 177).

Öte yandan demokrasi, “siyasi iktidarın kullanımında yurttaşlar tarafından seçilmiş temsilcilerin ve temsili kurumların nihai otoriteye sahip oldukları, son sözü söyledikleri ve atanmış memurların onlara uydukları bir sistemi” anlatmaktadır (Dursun, 2008: 179). Bu bağlamda demokratik rejimlerde karar alma yetkisi, halk tarafından seçilmiş kişi ve organlara aittir. Ancak bu kararlar, teknik uygulayıcılar tarafından alınıyorsa, ortada demokratik bir yönetim yoktur, “bürokratik bir tahakküm” var demektir. Modern dünyanın şartlarında akılcı bir biçimde örgütlenmiş ve etkin bir bürokratik aygıt olmadan sadece demokrasi değil, hiçbir siyasi sistem istikrarlı bir biçimde işleyemez. Bundan dolayı bir demokrasinin de uzmanlık esasına dayanan ve görevlerini siyasi kararlara borçlu (yani, atanmış) olan kamu görevlilerinden oluşan rasyonel bir bürokrasiye ihtiyacı olduğu şüpheden uzaktır. Ancak, bu atanmış görevlilerinin hiçbir siyasi yetkisi yoktur; onlar sadece demokratik süreçlere uygun olarak seçilmişlerce alınan siyasi kararları uygulamak ve gerektiğinde onları teknik bakımdan bilgilendirmekle (politika seçenekleri sunmakla) görevlidirler (Erdoğan, 2011: 137). Bu çerçevede temel ve genel kararlar, seçilmiş kişiler ve kurumlar tarafından alınmalı ve bu kararların uygulanmasında atanmış memurlar görev yapmalıdır. Seçilmiş temsilcilerden oluşan meclis ve hükümetler, çoğunluğun tercih ve eğilimlerini yansıttıklarından temel politikaları belirleme ve siyasi kararlar almada hak sahibidirler. Bürokrasinin siyasi iktidarın emrinde olması ve alınan kararların uygulanmasında görev yapması söz konusudur. Hiçbir siyasi toplum bürokrasi olmaksızın siyasetin yürütülmesini sağlayamaz, fakat burada temel sorun temsilciler ve temsili kurumlarla memurlar ve idari kurumların önceliği sorunudur. Demokrasilerde tartışmasız öncelik seçilmişlerde ve temsili kurumlardadır (Dursun, 2008: 179).

Schmitter ve Karl (1999: 9) da halk tarafından seçilmiş organların, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların (fiili olsa bile) ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelerini demokrasinin varlığı için gerekli görmektedirler. Seçilmişlerin üstünlüğü ilkesi, politik bilimci Myron Weiner’in demokrasinin varlığı için sunduğu dört şart arasında da yer almaktadır. Weiner’a göre, “seçilen hükümetler yönetimin gerçek sahibidirler ve seçilmemiş elitlerin

kuklları değildirler” (Berger, 1999: 33). Erdoğan (2011: 138), böyle bir sistemi bürokratik tahakküm rejimi, vatandaşlar üzerinde “memurların iktidarı”nın söz konusu olduğu bir rejim olarak tanımlamaktadır. Bu durum ise her şeyden önce, “halkın yönetimi” anlamına gelen demokrasiyle çelişmektedir.

Demokrasinin bir diğer niteliği olan hukuk devleti, devletin icraatlarında hukukun egemen olması, bütün devlet faaliyetlerinin önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş, genel, eşitlikçi ve geriye yürümeyen kurallar çerçevesinde yürütülmesi ilkesidir (Yayla, 2011: 84). Devletin iktidar alanının hukukla sınırlanmasıdır. Başka bir deyişle, hukuk devleti, “hukuku olan devlet” ya da “devletin koyduğu hukuk” değil, “hukukun egemen olduğu devlet” anlamına gelir ve aslında siyasi bir idealdir (Atar, 2011: 88). Hukuk devleti, genellikle sanıldığı gibi bir hukuki ilke olmaktan çok, siyasi bir idealdir. Anayasallık bağlamında hukuk devleti, devletin bütün işlem ve eylemlerinde evrensel hukuk ilkelerine ve önceden belli edilmiş hukuk kurallarına uyması anlamına gelir. Hukuk devleti, keyfi yönetimin karşıtı olan meşruluğunu kendi varlığından değil, hukuktan alan devlet demektir. Kurumların yetkileri anayasadan ve ona uygun yasal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple hukuk devleti ilkesi bireyler açısından bir anayasal güvencedir. Bu çerçevede hukuk devletini karakterize eden ne cebir kullanma gücü ve bu husustaki tekeldir, ne de egemenliktir. Hukuk devletinde “güçlü olduğu için haklı da olmak” yoktur; gücü ancak haklı ve meşru amaçlar için kullanabilmek vardır (Erdoğan, 2011: 71-72).

Hukuk devletinin en önemli amacı, iktidarın keyfi kullanılmasını engellemektir. Hukuk devleti daha pratik olarak devletin faaliyetlerini sıkı kurallara bağlamayı öngörür; “kurallar çerçevesinde yönetim” ilkesinin uygulanması kişiler için güvence sağlar. Çünkü bu ilke vatandaşların kendilerini güven içinde hissetmelerini mümkün kılar. Devletin keyfi davranmayacağını bilmek vatandaşlara sağlanabilecek en büyük güvencelerden biridir (Erdoğan, 2011: 72).

Hukuk devletine bağlılık devletin tarafsızlığının da güvencesidir. Hukuk devletinde karar alıcılar ve uygulayıcılar yurttaşlar arasında keyfi olarak ayrımcılık yapamazlar, ilke gereği hukuk önünde tüm vatandaşlar eşittir. Hukuk devleti ilkesinin varlığı aynı zamanda devletin şeffaflaşmasına da katkı sağlar. Devletin hukukun çizdiği sınırlar içerisinde hareket etme şansının olması onu hukuka aykırı iş ve işlemlerden uzak durmaya teşvik eder. Devletin neleri yapıp neleri yapamayacağını yurttaşlar tarafından bilinmesi devleti saydamlaştırır. Hukuka bağlı devlet yaptığı kimi faaliyetlere hukuk dışı bir neden gösteremeyeceğine göre, devlet ilan edilmiş ve

yurttaşların bilgisine sunulmuş olan hukuk kurallarının gösterdiği yolda hareket edecek demektir. Bu devletin saydamlaşmasıdır (Erdoğan, 2011: 72-73). Devlet organlarının hukukla bağlı olması, birey hak ve hürriyetlerinin tanınması ve korunması, bireylerin hukuki güvenlik içinde olması hukuk devletinin gerekleridir. Bu unsurlar, demokrasinin de varlık koşullarını oluşturmaktadır.

Demokratik rejimler için bir başka önemli unsur, hesap verebilirliktir. Yönetimler yaptıkları görevler ve kullandıkları yetkilerin sonucundan dolayı sorumludur ve bu, hesap verme sorumluluğu veya kısaca hesap verebilirlik olarak ifade edilmektedir. Hesap verme sorumluluğu, bir kişinin kendisine verilen görev ve yetkilerin gereğini yapması yükümlülüğü ve yapmaması halinde hesap sorulması demektir. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devletin ve idarenin sorumsuzluğu ilkesi hâkimdir. Fakat hukuk devleti ve sosyal devlet anlayışının gelişmesi sonucu bu ilke geçersiz olmaya başlamıştır. Karar vermek dâhil bir görev ve hizmetin gereğinin yapılması için verilen bir yetkinin kullanılması hesap verme anlamında sorumluluk gerektirir. Yönetici görev alanında yerine getirdiği veya getiremediği hizmetlerden ve kullandığı veya kullanmadığı yetkilerle sınırlı olacak şekilde sorumludur (Aydın, 2012: 131). Dolayısıyla demokratik rejimlerde açık bir hükümetin varlığı zaruridir. Hükümetin şeffaf olmaması, faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmayı imkânsız kılar. Bu durumda da hukuka aykırı faaliyetleri varsa bu bilinemediği için kamu makamları sorumlu tutulamaz ve dolayısıyla seçmenler de bilinçli tercih yapamazlar (Beetham ve Boyle, 1998: 70). Demokraside, yönetenler, yaptıklarından dolayı, seçilmiş temsilcilerinin rekabeti ve işbirliği yoluyla, dolaylı olarak hareket eder. Yöneten, vatandaşlar tarafından, kamusal alanda sorumlu tutulur (Schmitter ve Karl, 1999: 4).

2.3. Siyasi Muhalefet Kavramı

Cicero'ya göre, herhangi bir konu üzerine rasyonel bilginin her parçası, bir tanım ile başlamalıdır. Böylece herkes tartışmanın konusunun ne olduğunu anlayabilir. Sartori (2014: 230)'ye göre ise, "Bir tanım tanımlamadığı şey neyse tümüyle onu kavramalıdır, daha fazlasını değil. Nitekim tanımlamak her şeyden önce, sınırlar çizmek, sınırlandırmak demektir. Dolayısıyla, tanımlanmamış bir kavram, sınırsız bir kavram olmaktadır." Bu tezin temel kavramlarından biri olan siyasi muhalefeti anlayabilmek için de ilk olarak tanımlamak ve sınırlarını çizmek gerekir.

2.3.1. Muhalefet Kavramı

Genel olarak muhalefet kavramı, eylem/davranış ve aktör olmak üzere iki farklı boyutta tanımlanabilir. *İlk boyutta* muhalefet, Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık (bkz. TDK) olarak ele alınmaktadır. Muhalefeti daha ziyade ‘muhalif olma’ veya ‘muhalefet etme’ biçiminde yorumlayan bu yaklaşıma benzer şekilde Turgut (1984: 3), kavramı bir görüşe, bir tutum ve davranışa karşı olma, uymama, başka türlü olma, karşıtlık gibi temelde aynı anlamı içeren değişik kelimelerle açıklamaktadır. Karpen (1996: 11) de muhalefeti tek bir kişi veya bir grup insanın diğerlerinin değerleri, hedefleri ve niyetlerinden farklılaştığı temel bir duruş olarak görmektedir. *İkinci boyutta* muhalefet, bir davranış veya eyleme değil de bir aktöre işaret etmektedir ve karşı görüşte, tutumda olan kimse olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, muhalefet bu anlamıyla ‘muhalif’i, ‘muhalif olan’ı veya ‘muhalefet eden’i ifade etmektedir. Bu bağlamda, muhalefet kavramının genel olarak bu iki anlamı işaret edecek biçimde ele alındığını söylemek mümkündür.

2.3.2. Siyasi Muhalefetin Anlamı ve Kapsamı

Siyaset, Heywood (2014: 21-22)’un da belirttiği gibi, “*her şeyden önce sosyal bir faaliyet*”tir ve karşılıklı bir diyalog gerektirir, yani monolog değildir. İnsanlar, tıpkı Robinson Crusoe gibi, tek başlarına yaşayabilirler ve kimseye ihtiyaç duymaksızın temel ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Fakat ikinci bir kişi olmadığı müddetçe siyaset yapamazlar. Siyaset, en az iki kişinin var olmasıyla gerçekleşebilecek bir sosyal faaliyettir. Aristo da, insanı “siyasi bir varlık” olarak tanımlamaktadır. O’na göre insan, başkalarıyla iletişim kurabilen, söz gücüne, kendisini ifade etme yeteneğine sahip bir varlıktır (Oktay, 2009: 6-7). Bu anlamıyla siyaseti, özünde insan ilişkilerinin yer aldığı bir sosyal ilişkiler sistemi olarak görmek yanlış olmayacaktır. Bu faaliyetleri gerçekleştirme esnasında insanların daima fikir birliği içinde olması imkânsızdır. İnsanların fikirleri, tercihleri, ihtiyaçları ve çıkarları çeşitlilik gösterir. Bu durum doğal olarak insanlar arasında bir çatışma yaratır. Çatışma, tıpkı işbirliği gibi sosyal ilişkilerin bir realitesi olarak ortaya çıkar. Her insanın her bakımdan aynı olduğu aynı şekilde düşündüğü, fiziksel ve zihinsel açıdan farklılıkların olmadığı, kısacası bireysel farklılıkların hâkim olduğu bir dünyada çatışma kaçınılmazdır. Hannah Arendt’in belirttiği gibi, bu dünyada insan değil, insanlar yaşar. Bu durumda fikir birliğinin olmaması olağandır. Zira dünyada birden fazla insanın yaşıyor olması sadece bir fikrin değil birden fazla fikrin var olduğu anlamına gelir.

Doğal olarak bu çatışmanın iki tarafı vardır: Taraflardan biri, gücünü ebedi kılmak isteyen siyasi iktidardır. İktidar türleri arasında hiyerarşik bakımdan en üstün iktidar türü olan siyasi iktidar, diğer sosyal iktidar türlerine oranla en kuşatıcı ve en kapsamlı iktidar türüdür. Siyasi iktidar, ülke sınırları içinde yaşayan bütün insanlar ve topluluklar üzerinde bağlayıcı kararlar alma ve bu kararları yürütme yetkisine sahiptir. Bu iktidar türü, toplumun tümü üzerinde hüküm sahibidir. Siyasi iktidarın en önemli karakteristiği ise, onun maddî kuvvet ve zor kullanma gücüne ve tekeline sahip oluşudur (Kapani, 2005: 48-49). Kısacası, siyasi iktidar, en genel, en kapsamlı, en üstün, toplumu oluşturan bireyler üzerinde zor kullanma tekeline sahip bulunan bir iktidar biçimidir (Kışlalı, 1994: 95).

Söz konusu çatışmanın diğer tarafında ise siyasi muhalefet vardır. Siyasi muhalefet, oldukça kapsamlı, fakat bir o kadar da karışık bir kavramdır. Literatürde pek çok tanımına rastlamak mümkündür. Siyasi muhalefet kavramı; genel muhalefetin siyasi içeriğe bürünmüş şekli (Metin, 2007: 63) veya “genel muhalefet kavramının siyasi perspektif içinde ele alınması” (Turgut, 1984: 4) olarak basit bir biçimde tanımlanabilir. Fakat bu tanımlar, siyasi muhalefetin sınırlarını çizme konusunda yeterince başarılı değildir. Bir tanım için gerekli olan tanımlayıcı unsurları yeterince barındırmamaktadırlar. Bununla birlikte, muhalefet kavramı, “abartılı bir kavram”dır, çünkü kavram birçok farklı olayı kapsamak için pek çok farklı şekilde kullanılmıştır. Nitekim konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde siyasi muhalefetin tanımı konusunda bir uzlaşımın olmadığı görülmektedir. Fakat Robert A. Dahl, tanım konusunda ortaya çıkan zorlukla yalnızca muhalefet alanında değil, sosyal teorinin anahtar kavramları söz konusu olduğunda da karşılaşılabileceğini dile getirerek (Turgut, 1984: 5) bu durumun olağanlığına dikkat çekmiştir. Aleskerov (2007: 44)’a göre, “genel olarak siyasi kavramların ifade ettikleri anlam kişilerin ideolojisine, dünya görüşüne, inançlarına, hayat tecrübesine ve dünyayı algılama tarzına göre değişmektedir. Bu kavramlar, kullanıldıkları yerlere ve döneme göre farklı şekilde tanımlanmıştır. Buna göre de siyaset bilminde kullanılan değişik kavramlar, kategoriler ve sınıflandırmalarda bir kavram kargaşasının yaşandığını görmekteyiz.”.

Muhalefet kavramında olduğu gibi, siyasi muhalefetin de akademik çalışmalarda genel olarak iki farklı biçimde kullanıldığı gözlenmektedir: 1) Eylem, davranış veya fonksiyon olarak siyasi muhalefet; 2) aktör olarak siyasi muhalefet. Eylem, davranış veya fonksiyon olarak muhalefet, “muhalefet etme” anlamıyla ele alınmaktadır. Bu anlamıyla siyasi muhalefetin temel aktörü siyasi partilerdir. Siyasi muhalefet, iktidar partisi dışında kalan siyasi partiler eliyle

yürütülen bir siyasi faaliyet olarak tanımlanabilir. Aktör olarak siyasi muhalefet ise, iktidar partisi dışındaki, parlamentoda olsun veya olmasın, tüm siyasi partilerden oluşmaktadır. Bu tür siyasi muhalefet için muhalefet partisi terimi de kullanılmaktadır. İktidarı etkilemek, sınırlamak, engellemek, değiştirmek, onun yerine geçmek gibi amaçlarla siyasi alanda birtakım eylemler gerçekleştiren partilerdir.

Siyasal bilim sözlüklerinde de siyasi muhalefetin iki anlamının birden karşılandığı görülmektedir: İlk ve öz anlamıyla, siyasi muhalefet, genel muhalefetin siyasi içeriğe bürünmüş şekli olarak ele alınmakta, farklı fikir ve çıkarları temsil eden partilerin hükümetin faaliyet ve politikasına karşı koymaları ya da engellemeleri şeklinde açıklanmakta, ikinci anlamıyla, bizzat bu karşı koyma olgusunu yansıtan partileri karşılayacak şekilde tanımlanmaktadır.

Aynı şekilde İslamoğlu (2004: 20) da eserinde bu farklılığa benzer bir şekilde yer vermekte ve siyasi muhalefeti ilk olarak genel muhalefetin siyasi yüzüyle karşımıza çıktığı ve farklı düşüncelerin yansımalarını karşılayan partilerin hükümetlerin politikalarına karşı koyuş ya da engelleyişi olarak ifade etmektedir. Siyasi muhalefetin ikinci anlamıyla ise bizzat iktidar karşısındaki partileri karşıladığını ileri sürmektedir.

Meynaud (Meynaud, 1968'dan akt. Turgut, 1984: 4) tarafından da benzer bir ayırım yapıldığı ve muhalefetin “davranış olarak muhalefet” ve “grup olarak muhalefet” olmak üzere iki şekilde ele alındığı görülmektedir. Davranış olarak muhalefet, hükümetin yaptığı işlere karşı olduğunu yazı ve tartışmalarla ortaya koymak, kısaca muhalefet etmek anlamını içermektedir. Grup olarak muhalefet ise, iktidarın gidişini benimsemeyen, onaylamayan muhalefet partilerini ifade etmekte ve Meynaud tarafından yeni bir faaliyet ve çalışma programı temelinden hareketle, görev başındaki yönetici grubun yerini alma istek ve eğilimlerini gösteren siyasi görevliler grubu (groupe d'agents politiques) şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu yaklaşım Venedik Komisyonu tarafından da kabul edilmektedir. Komisyon (2010: 8), yayınladığı raporda, terimin iki anlamı olduğunu belirtmektedir. Buna göre; muhalefet, bir taraftan çoğunluğun ve hükümetin politikalarına muhalefet eden tüm işlem ve eylemleri kapsayan bir fonksiyonu diğer taraftan ise yönetme hakkı bulunmayan bir ya da birden fazla siyasi partiyi ifade etmektedir.

Bu tez çalışmasında ise, siyasi muhalefet aktör anlamıyla ele alınmaktadır. Hem günlük yaşamda hem de konuyla ilgili çalışmalarda siyasi muhalefetin ağırlıklı olarak bu anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada da kavramsal karmaşaya yol açmamak adına

siyasi muhalefet bu anlamıyla ele alınmaktadır. Norton (2008: 237)'a göre de muhalefet partileri, yasamada sandalyeye sahip olsun ya da olmasın hükümet dışındaki tüm partileri içine almaktadır. Dahl (1966: xviii) da siyasi muhalefeti bu anlamıyla kullanmıştır: “Varsayalım ki belli bir siyasi sistemde, A hükümetin davranış biçimini belirli bir süre belirliyor... Varsayalım ki bu süre içinde B, hükümetin davranış biçimini belirleyemiyor ve A'nın hükümet faaliyetine muhalefet ediyor. Şu halde B, muhalefet dediğimiz şeydir.”. Macridis (1973: 51) de muhalefetin bir hükümeti belirli anayasal kurallara göre değiştirmeye yönelik organize ve yapılandırılmış bir giriş olduğunu savunur.

Bu bağlamda siyasi muhalefet; iktidarı eleştirmek, denetlemek, etkilemek, sınırlamak, değiştirmek ve nihai olarak onun yerine geçmek gibi amaçlarla siyasi alanda birtakım eylemler gerçekleştiren, iktidar partisi dışındaki, parlamentoda olsun veya olmasın tüm siyasi partiler olarak tanımlanabilir. Bazı çalışmaların aksine, bu tezde iktidarın izlediği siyasete eleştiriler ve alternatifler sunan toplumsal muhalefet aktörleri siyasi muhalefet çerçevesinde ele alınmamaktadır. Tanımda esas alınan nokta, aktörün iktidar iddiasına sahip olmasıdır. Oysa toplumsal muhalefet için böyle bir iddiadan söz edilemez.

Bu noktada siyasi parti kavramı, bu tez çalışmasının en önemli unsurlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Parti sözcüğünün kökeni, Latince “*pars*” kelimesidir ve “*parça*” anlamına gelmektedir. Kavram olarak “*parti*”, dilimize Fransızca “*partie*” kelimesinden girmiş olup “*kısım*”, “*bir bütünün parçası*”, “*insan topluluğu*” gibi anlamlara gelmektedir (bkz. TDK). Bugün parti olarak adlandırılan kuruluşa Osmanlı döneminde fırka denmektedir ve fırka, “fark, tefrik, firak” gibi bölünme ve ayrılma ifade eden kelimelerle aynı kökten gelmektedir (Tanilli, 2001: 205). Bu çerçevede parti, belirli meseleler karşısında daima birtakım insanların başkalarından ayrılışını ifade eder (Kuzu, 1987: 146). Fakat siyasi fikirler düzleminde ayırt edici bu özelliğinin yanında siyasi parti, bu anlamda birleştirici bir özellik de taşımaktadır. Ortak siyasi düşünceye sahip insanları bir çatı altında toplamaktadır.

Geniş anlamıyla siyasi parti, “belli bir yapıya sahip bir insan topluluğu” (Duverger, 1974: 10) şeklinde tanımlanabilir. Fakat siyasi partilerin tanımı konusunda esas itibariyle çok farklı görüşler mevcuttur. Nitekim siyasi parti; “İktidarı seçimle ya da başka yollarla kazanmak için örgütlenen insan topluluğu” (Heywood, 2013: 320), “Siyasal iktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmak amacıyla örgütlenmiş insan toplulukları” (Öztekin, 2010: 95), “Bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacı güden, sürekli bir

örgüte sahip kuruluşlar” (Kapani, 2005: 160), “Programını uygulamak ve üyelerini iktidara getirmek amacıyla hükümetin kontrolünü sağlamaya çalışan organize insan topluluğu” (Daver, 1993: 223), “Halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluk” (Tunaya, 1952: 245), “Kendisini siyasal bir etiketle tanımlayan, yasal ve meşru yolları kullanarak, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığı ile seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan bir siyasal topluluk” (Sarıbay, 2001: 6), “Halkın desteğini sağlamak suretiyle siyasal iktidarın denetimini ele geçirmeye ve sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluk” (Özbudun, 1974: 4) gibi farklı şekillerde tanımlanabilmektedir.

Fransız siyaset bilimcilerinden F. Goguel’e göre siyasi parti, “Üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için, iktidarı kısmen, ya da tamamen elde etmek amacı ile, siyasal hayata katılan teşkilatlanmış bir gruptur.”. La Palombara ve Weiner ise siyasi partileri dört ölçüt kullanarak tanımlamaktadırlar: Bunlardan ilki partinin sürekliliği olup bu partinin herhangi bir parti lideri ile sınırlı olmamasını da içermektedir. İkincisi partinin örgütsel bir yapıya sahip olması olup, partinin iş ve işlemlerini çeşitli ve sürekli bir şekilde sürdürmesi ile ilgilidir. Üçüncüsü ise partinin ve parti yöneticilerinin amacının iktidara etki yapmaktan ziyade, yalnız ya da başka liderlerle işbirliği yaparak iktidarı ele geçirmek suretiyle çıkarlarını maksimize etmeye çalışmalarıdır. Dördüncü ve son ölçüt ise partinin seçimler ya da başka yollarla halkın desteğini almaya çalışmasıdır. Bu tanımlar doğrultusunda Teziç (2009: 322) de kendi siyasi parti tanımını oluşturmuştur: “Siyasal parti, merkezi ve yerel düzeyde kurulmuş, siyasal iktidarı elde etmeyi ve kullanmayı amaçlayan ve bunun için de halkın desteğini sağlamaya çalışan sürekli bir kuruluştur”.

Sonuç olarak siyasi parti için üzerinde herkesin uzlaşma sağladığı tek bir tanım yapmak zordur. Ancak siyasi partileri, diğer oluşumlardan farklı kılan birtakım unsurlar bulunmaktadır: Siyasi partilerin en önemli unsuru, siyasal iktidarı “ele geçirmek” veya hiç değilse onu başka partilerle “paylaşmak” amacıdır. Bütün partilerin ortak hedefini oluşturan bu unsur, onları diğer sosyal gruplardan (özellikle, siyasal iktidarın kullanılmasını sadece etkilemeye çalışan baskı gruplarından) ayırt etmeye yarayan başlıca kriterdir (Kapani, 2005: 160). Böylece siyasi partiler, politik çoğunluğu kazanarak iktidarı ele geçirmeyi amaçlarlar (Heywood, 2013: 320). Bir başka deyişle, “siyasi parti faaliyetlerinin odak noktasını, siyasal iktidarı ele geçirmek oluşturmaktadır.

Partinin amacı, devlet iktidarının işleyişi, kullanılışı, kamu ve hükümet işlerinin sevk ve idaresi üzerinde etki yapmak ve nihayet hükümetin yerine geçmektir” (Tunaya, 1995: 3; Odyakmaz, 1996: 233). Siyasi partiler dışındaki hiçbir toplumsal örgütün bu tür amaçları olamaz, en azından kuruluş amaçları bunlar olamaz (Öztekin, 2010: 95). İkinci önemli unsur da, siyasi partilerin geçici kuruluşlar olmayıp, sürekli ve ülke çapında oldukça yaygın bir örgüte sahip bulunmalarındır. Bu da, partileri parlamento içinde kurulan gruplardan, kliklerden, siyasi gruplardan ayıran bir nitelik olarak belirir (Kapani, 2005: 160-161).

Siyasi parti; ülke çapında örgütü olan, toplumda siyasi dayanak arayan, bu amaçla çalışmalar yapan bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlamanın gösterdiği üzere, iktidar konusunda hiçbir iddiası olmayan örgüt kurmayan, örgütünün yaygınlığı olmayan, toplumda dayanak arama amacıyla çalışmalar yapmayan bir kuruluş, hukuken parti adını taşısa bile, siyaset bilimi açısından gerçek bir parti olarak kabul edilemez. Yine meclisteki milletvekilleri gruplaşmaları ya da belli fikirleri savunmak amacıyla kurulmuş dernekler siyasi amaçlar gütmelerine karşı birer siyasi parti görünümüne sahip değildirler: Ülke çapında örgütleri olan, siyasi mücadelelere yoğun olarak katılan baskı grupları da; iktidarı ele geçirme isteği taşımadıkları için, siyasi parti niteliği taşımazlar. Az gelişmiş ülkelerde bazen rastlanan, belli bir kavim ve aşiretin uzantısı olan örgütler de, parti adını taşıyalar da, yukarıdaki belirleme çerçevesinde siyaset bilimi açısından birer parti olarak tanımlanamazlar. Bir diğer istisnayı da, lider çevresi içinde kümelenen geçici gruplaşmalar oluşturur. Siyasi parti, örgütü yaygın ve sürekliliği olan bir kuruluştur. Adını değiştirmesi çeşitli ülkelerde değişik zamanlarda rastlanmıştır, fakat bu durum, onun sürekli ve kurucusundan sonra devam eden bir örgüt olduğu gerçeğini değiştirmez. Bir kişi etrafında, belirli bir alanda; geçici olarak ortaya çıkan, örgüt kuramayan bir iz bırakmadan ortadan kaybolan gruplaşmaya siyasi parti gözüyle bakmak olanağı yoktur (Çam, 2005: 416-417).

Sonuçta yukarıdaki tanımlar ve siyasi partilerin unsurları da dikkate alınarak, siyasi parti için; belli bir ülkede, halkın desteğini kazanıp seçimler yoluyla siyasi iktidarı ele geçirerek iktidar olmak veya muhalefette bu yönetimleri denetlemek veya etkilemek suretiyle programlarını gerçekleştirmek için kurdukları tüzel kişiliğe sahip sürekli bir örgüt şeklinde genel bir tanımlama yapılabilir. Dolayısıyla siyasi partiler, iktidarda olup olmamalarında göre ikiye ayrılabilir: İktidar partileri ve muhalefet partileri, yani siyasi muhalefet.

2.3.3. Siyasi Muhalefetin Kaynakları

Siyasi muhalefetin temel nedeni siyasi çatışma olup bunun da iki değişik kaynağı mevcuttur: Bunlardan birincisi, toplumdaki farklı kesimler arasında oluşan çıkar çatışmalarıdır. Toplum geliştikçe farklılaşmakta ve böylece toplumda farklı çıkar kesimleri ortaya çıkmaktadır. İkinci kaynak ise, toplumdaki sosyolojik olarak farklı kesimler arasındaki değer çatışmalarıdır. Bu değer çatışmalarının içeriğini ise farklı inanç, düşünce, tutum, örf vb. unsurlar oluşturmaktadır (Ionescu ve Madariaga, 1988: 13). Daha spesifik bir değerlendirme yapmak gerekirse; siyasi iktidar sahiplerinin izlediği politikaların onaylanmaması; siyasi iktidar sahiplerinin temel hak ve özgürlükleri ihlal etmesi ve baskı yoluna başvurmaları; siyasi iktidar sahiplerinin toplum nezdinde meşruluklarını yitirmeleri; var olan siyasi yapının işleyişinde ortaya çıkan bozukluklar veya aksaklıklar; siyasi kurumların çağın gelişmeleri ve yenilikleri karşısında reform yapamaması; ulusal ya da uluslararası çapta ekonomik bunalımlar veya krizler ve siyasi iktidar sahiplerinin toplumun beklentilerini karşılayacak gerekli önlemleri alamaması; toplumsal yapılarda zaman içinde ortaya çıkan farklılık, değişme ve gelişmelerin yarattığı yeni sorunlar ve siyasi iktidar sahiplerinin toplumun bu yeni sorunlarına çözüm getirememesi ve toplumun beklentilerini karşılayamaması gibi bir dizi faktör siyasi muhalefetin ortaya çıkış nedenleri olarak sıralanabilir.

2.3.4. Siyasi Muhalefetin Sınıflandırılması

Siyasi muhalefetin pek çok türü vardır. Fakat genel itibariyle anayasal muhalefet – anayasal olmayan muhalefet, yapısal muhalefet – yapısal olmayan muhalefet ve parlamento içi muhalefet – parlamento dışı muhalefet şeklinde üçlü bir ayırım yapılmaktadır.

2.3.4.1. Anayasal Muhalefet - Anayasal Olmayan Muhalefet

Her ülkenin kendine özgü siyasi ve hukuki bir yapısı bulunmaktadır. Bu nedenle, muhalefetin anayasallık yönünden değerlendirilmesi ülkeden ülkeye farklılık gösterecektir. Bu bağlamda, bir muhalefetin anayasal ya da anayasa dışı olup olmadığına karar vermek için ilgili ülkenin anayasasının incelenmesi gerekmektedir. Fakat bu iki tür arasında kavramsal düzeyde bir ayırım yapmak gerekirse, anayasal muhalefet, var olan anayasal düzene uygun olarak oluşmuş ve faaliyetlerini yine bu düzene uygun olarak gerçekleştiren muhalefet partilerini işaret etmektedir. Anayasal muhalefet, devletin meşruiyetini kabul etmektedir ve anayasa tarafından şart koşulmuş yapılar ve süreçler içinde çalışmaya hazırdır. İktidar ile uyuşamayabilirler, fakat faaliyetlerini

anayasal çerçevede gerçekleştirmeye ve iktidarı mevcut anayasal çerçevede etkilemeye çabalarlar (Norton, 2008: 236-237).

Öte yandan, eğer muhalefetin anayasa ilkeleri tarafından oluşturulan bir sistemle uyuşmayan hedef farklılaşması varsa bu muhalefet anayasa-dışıdır (Kircheimer, 1966: 237). Anayasal olmayan muhalefet, devletin varlığına karşı çıkan bir yapıya sahiptir. Barışçıl olabilir ya da savaştan yana olabilir, fakat nasıl bir yapıya sahip olursa olsun, devletin meşruiyetini kabul etmezler. Muhalefeti yapan grubun ortaya çıkışının, kuruluşunun veya varlığının anayasaya aykırı olması, muhalefetin yapılış tarzı, kullanılan araçlar, başvuru yolları kısaca muhalefet için benimsenen stratejinin anayasa dışı olması, muhalefetin hedefinin anayasa dışı olması durumlarında bir muhalefetin var olan anayasal yapıya aykırı olabileceği saptanabilir. Bununla birlikte, bir muhalefet anayasal düzeni, toplumsal yapıyı yıkmak ya da değiştirmek istediği halde, yasal olmayan yollara başvurmayarak sistemin sınırları içinde kalabilir. Anayasallığın saptanmasında hedef de duruma göre rol oynamakla beraber asıl etkileyici kıstaslar, muhalefetin yapılış şekli, başka bir deyişle benimsenen muhalefet stratejisinin uygulamaya aktarılma tarzı ve kısmen de muhalefet yapan grubun varlığıdır (Turgut, 1984: 10-12).

Bir diğer sınıflandırma, sistem içi muhalefet ve sistem dışı muhalefet şeklindedir. Bu ayrım, bir ölçüde anayasal ve anayasa dışı muhalefet ayrımı ile özdeşleştirilebilir. Fakat sistem içi-sistem dışı muhalefet sınıflandırması daha ziyade muhalefetin yapılış şekli açısından yapılan bir ayrım olup, muhalefetin sistemin kurallarına uygun olarak ya da bu kurallara aykırı bir şekilde gerçekleştirilişini vurgular. Başka bir deyişle, sistem içi ve sistem dışı muhalefet ayrımında, muhalefetin yapılış tarzı esas alınır (Turgut, 1984: 12). Sistem dışı muhalefette, bir muhalif hareket, mevcut siyasi rejimi ve ekonomik yapıyı yasa dışı yollardan zorla değiştirmeyi amaçlar. Sistem içi muhalefet ise, mevcut sistemde değişiklik istemez ancak sadece hükümet değişikliği ya da politika değişikliğini hedefler ve meşru yollardan mücadele etmeyi tercih eder (Taner, 2002: 10).

2.3.4.2. Yapısal Muhalefet – Yapısal Olmayan Muhalefet

Yapısal muhalefet, var olan siyasi rejimde ve sosyo-ekonomik düzende herhangi bir değişikliği amaçlayan muhalefet partileridir. Yapısal muhalefet kavramının içine var olan yapıyı tamamen yıkıp yeni bir yapı oluşturmayı isteyen bir muhalefet de, var olan toplumsal yapıda sadece siyasi ya da sosyo-ekonomik nitelikte bazı reformlar gerçekleştirmek isteyen muhalefet de

girmektedir. Yapısal olmayan muhalefet ise, ya hükümet değişikliği ya hükümet politikasında değişiklik veya her ikisini birden hedef almaktadır (Turgut, 1984: 13-14).

2.3.4.3. Parlamento İçi Muhalefet – Parlamento Dışı Muhalefet

Parlamento içi muhalefet ile parlamento dışı muhalefeti birbirinden ayıran temel faktör, parlamentoda temsil edilip edilmeme olayıdır. Bu yönüyle parlamentoda temsil edilme gücüne erişemeyen siyasi partiler parlamento dışı muhalefeti oluşturmaktadır. Parlamento içi muhalefet ise iktidar partisi dışındaki parlamentoda temsil edilen siyasi partiler ile bağımsız üyelerden (milletvekilleri) oluşmaktadır. Bu anlamda parlamento içi muhalefet, seçimlerde iktidar olmaya yetecek oyları alamayan fakat parlamentoda temsil gücüne erişen siyasi partiler ve bağımsız milletvekillerini ifade etmektedir. Parlamento içi muhalefet, parlamentoda temsil imkânına sahip ve çoğunluğun politikalarına yönelik olarak bir veya birkaç parti çatısı altında veya partisiz milletvekilleri eliyle yapılan muhalefetin aktörlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda parlamento içi muhalefet, yasama organında bulunan ancak yürütme organında temsil edilmeyen bir siyasi parti çatısı altında olan ya da olmayan tüm siyasi görüşleri kapsamaktadır. Parlamento içi muhalefette temel amaç, iktidarı elde etmek veya en azından iktidar ortağı olabilmektir. Bu yüzden parlamento dışı muhalefete oranla daha büyük ölçüde teşkilatlanmış ve kurumsallaşmış bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Tunç, 1997: 11). Colliard (1976: 53) da parlamento içi muhalefet için benzer bir tanım vermektedir. O'na göre; parlamento içi muhalefet, “Hükümete katılmayan ve oylarıyla hükümeti düzenli olarak desteklemeyen tüm grup veya parlamenter”dir. Bir başka tanıma göre, parlamento içi muhalefet, “Anayasa ve diğer normlardan aldığı imkân ve yetkiler ile çeşitli araçları kullanarak yasama, yürütme ve yargı organları üzerinde çeşitli tasarruflarda bulunabilen, siyasi iktidarı elinde bulundurmayan, mecliste bulunan siyasi parti ve bağımsız milletvekillerinin oluşturduğu bir grup” (Tekin, 2019: 2) tur.

2.4. Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefet

2.4.1. Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefetin Önemi

Özgürlük, eşitlik ve çoğulculuk ilkeleri üzerine inşa edilen demokratik rejimler; adil, özgür, eşit ve düzenli seçimlerin gerçekleştiği, yönetimin çoğunluğun elinde olduğu, siyasi iktidarın temel hak ve özgürlüklerle sınırlandırıldığı, seçilmişlerin üstünlüğünün geçerli olduğu, hukukun üstünlüğünün var olduğu ve hesap verebilirlik ilkesinin uygulandığı rejimlerdir. Bu

özellikleri nedeniyle, demokratik rejimler demokratik olmayan rejimlerden farklılaşmaktadır. Bu ilke ve nitelikler olmaksızın bir rejimi demokratik olarak nitelendirmek imkânsızdır. Demokrasiyi var eden bu tanımlayıcı unsurlar, aynı zamanda siyasi muhalefeti de var eder ve anlamlı hale getirir. Bu tür rejimlerde siyasi muhalefet hangi hükümet sisteminin uygulandığına bakılmaksızın yaşama şansı bulur. Bu durum, demokrasi ile siyasi muhalefet arasında sıkı bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır.

Demokrasi, farklılıkların birlikte yaşama biçimidir, amacı ise toplumda var olan farklılıkları ortadan kaldırmak değil, aksine onları uzlaştırmaktır (Kışlalı, 1991: 174). Taşkesen (2011: 56)'e göre, demokrasinin temel felsefesi, kendinden başkasının varlığını kabullenmek ve onların da en az bizim kadar önemli ve değerli olduklarını kabullenme erdemliliğini göstermektir. Mill, bu noktada demokrasiyi farklılıkları ve çeşitliliği koruyarak özgürlüğün var olabilmesi için en uygun siyasi ortamı sağlayan ve aynı zamanda da bireysel ve toplumsal çıkarlara ve mutluluğa en elverişli olan sistem olarak görmektedir (Bayram, 2014: 60). Bu anlamda siyasi muhalefetsiz bir demokrasinin düşünülmemeyeceği bir gerçektir. Muhalefet, niteliği ne olursa olsun her rejimde vardır; ancak sadece demokrasilerde anlam kazanır. Demokratik rejimlerin aksine, muhalefet otoriter ve totaliter rejimlerde ya görüntüden ibarettir ya da yasaktır, bu durumda da yer altı faaliyeti gösterir (Öztuna, 2006: 427).¹⁰

Dahl (1966: 116)'a göre; bugün muhalefetin varlığı demokrasinin en belirgin özelliğidir ve muhalefet partisinin yokluğu siyasi sistemin demokrasi olmadığını gösteren tek kanıttır. Algan (2015: 1) da bu görüşlere katılmakta ve muhalefetin varlığını “demokratik rejimin varlığı için zorunlu bir bileşen” olarak görmektedir. Muhalefetin varlığı ve faaliyetlerini özgürce ve güvenli biçimde yerine getirebilmesi, doğrudan doğruya rejimin demokratik nitelikte olup olmamasıyla ilişkilidir. Spitz (1994: 15-26) de demokrasi ile siyasi muhalefet arasındaki ilişki konusunda benzer görüşlere sahiptir. O'na göre, muhalefet demokrasilerde sistemin zorunlu bir parçası olarak hoş karşılanır ve kötü gözle görülmez. Fikirlerde ayrılık demokratik siyasetin can damarı sayılır. Demokrasi, yaşayabilmek için değişik görüşlerin serbestçe tartışılmasına dayanır. Demokrasiyi diğer bütün sistemlerden ayıran çizgi buradadır. Bütün antidemokratik fikirlerin kökeni buradadır. Beetham ve Boyle (1998: 4)'ye göre, “Demokrasi açık tartışmaya, ikna ve uzlaşmaya dayanır. Tartışmada demokratik vurgu, sadece farklı görüşlerin olması değil aynı

¹⁰ Demokratik olmayan rejimlerde muhalefetin yeri ve rolüne ilişkin detaylı bilgi için bkz. Stepan, A. (1997). Democratic Opposition and Democratization Theory. *Government and Opposition*; Stepan, A. (1999). On the Tasks of a Democratic Opposition. *Journal of Democracy*.

zamanda farklı görüşlerin açıklanma ve dinlenme haklarıdır. Vatandaşlar arasında eşitliği olduğu kadar toplum içinde çoğulculuk ve farklılığı da öngörür demokrasi. Ortaya çıkan farklılıkları çözmenin yolu tartışma, ikna ve uzlaşmadır; basitçe güç kullanımı veya zorla kabul ettirme değildir.”

Aron (1968: 41)’a göre, demokrasiler, iktidarın kullanılması için barışçıl rekabetin anayasal olarak var olduğu sistemlerdir. Muhalefetin durumu, çoğulcu siyasi sistemin genel dengesinin yanında kurumların demokratik niteliğini de belirler. Popper (1989: 25)’a göre demokrasinin esas belirleyici özelliği yönetenin kim ya da kimler olduğu değildir, iktidarın nasıl el değiştirdiğidir. Bu noktada yöneticilerin kan dökülmeden ve halkın oyuyla yönetimden uzaklaştırılabilmesi kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla hükümetlerden kansız kurtulunabildiği sürece kimin yönettiği pek önemli değildir. Dahl (1971: 105-123)’a göre, insanlar arasındaki kültürel, ekonomik ya da siyasi bölünmelerden kaynaklanan çatışmalarla ancak ona rekabetçi bir karakter kazandıran siyasi sistemin kapsayıcılığı artırılarak başa çıkılabilir. İktidar partisine ya da partilerine muhalefet edebilme izni, rekabetçi bir demokratik sistemin temel ön şartıdır. Shapiro (1996: 51) da, “Demokrasi, hükümetin olduğu kadar muhalefetin de ideolojisidir” sözleriyle demokrasi için iktidar kadar muhalefetin de önem taşıdığına vurgu yapmaktadır. Helm (2008: 6)’un “Muhalefetsiz gerçek bir demokrasi olamaz” sözleri de bunu doğrular niteliktedir. Muhaliflik otoriter, totaliter ya da demokratik fark etmeksizin her rejimde mevcuttur; fakat sadece demokrasilerde anlam kazanır.

Duverger (1974: 525)’e göre, örgütlenmiş bir muhalefetin varlığı “Batı” demokrasisinin, yokluğu ise “Doğu” demokrasisinin başlıca özelliklerindedir. “Doğu” ifadesiyle komünist bloka vurgu yapan Duverger’in bu düşüncesi günümüze aktarıldığında, “örgütlenmiş bir muhalefetin varlığı demokratik rejimlerin, yokluğu ise demokratik olmayan rejimlerin başlıca özelliklerindedir” denilebilir. Barker (1971: 2) da, “Bugün gerçek bir demokrasinin varlığını kanıtlayan genel kabul görmüş belirti, hükümetin yaptığı işleri toplum için kontrol altında tutan sıkı, yasal, alternatif bir hükümetin varlığıdır” sözleriyle muhalefet partilerinin demokrasi için vazgeçilmezliği noktasına vurgu yapmıştır. Yine Mayo, “...Siyasi hürriyetler ve meşru muhalefet ortadan kalkarsa demokrasi de ortadan kalkar” diyerek siyasi özgürlükler ve anayasal muhalefetin demokrasi ile bağına dikkat çekmiştir. Smith ise, meşru muhalefetin tanınmasını liberal demokrasinin ana ilkesi olarak görür (Turgut, 1984: 41). Lippmann (1939: 6)’a göre,

demokrasilerde muhalefet anayasal olarak sadece hoş görülmez, aynı zamanda korunmalıdır çünkü muhalefet demokrasiler için vazgeçilmezdir.

Çoğunluk-azınlık arasındaki dengeye dikkat çeken Kelsen (aktaran Turhan, 1995: 235)'e göre, "Çoğunluk ilkesi hiçbir zaman çoğunluğun azınlık üzerindeki diktatörlüğü ile eş anlamlı değildir. Çoğunluk tanımı gereği azınlığın varlığını içerir ve çoğunluğun hakkı azınlığın varolma hakkını kapsar. Bir demokraside çoğunluk ilkesi ancak bütün vatandaşlar hukuk düzeninin yaratılmasına, her ne kadar bu düzenin içeriği çoğunluğun iradesi ile belirlenecek ise de, katılmaya izin verildiğinde gözetilmiş olur. Herhangi bir azınlığı hukuk düzeninin yaratılmasının dışında bırakmak, bu dışarıda bırakma çoğunluk kararı ile de olsa, demokratik değildir; çünkü çoğunluk ilkesine aykırıdır.". İktidar olmanın yolu, çoğunluğu elde etmektir. Ancak demokrasi kayıtsız şartsız bir çoğunluk yönetimi değildir. Bu, azınlık hakları ile sınırlandırılmış bir çoğunluk yönetimidir (Touraine, 1997: 39).

Muhalefeti vazgeçilmez olarak gören Lippmann (1939: 6-7)'ın da belirttiği gibi, demokratik sistemler etkili bir muhalefet olmaksızın işleyemez. İktidar partisinin çoğunluğa sahip olması yeterli değildir. Azınlığı dinlemesi ve azınlığın eleştirilerinden etkilenmesi gerekir. Bu, önlemlerde azınlığın itirazlarının dikkate alınması gerektiği ve önlemleri uygularken azınlığın çoğunluk haline gelebileceğinin hatırlanması gerektiği anlamına gelmektedir. Lippman, iyi bir devlet adamının, ateşli taraftarlarına kıyasla muhaliflerinden her zaman daha çok şey öğreneceğini belirtmektedir. Muhalifleri tehlikenin nerede olduğunu göstermedikçe taraftarları onu felakete itmeye devam edeceklerdir. Lippman'a göre, bir devlet adamı eğer akıllıysa kendisini felakete sürükleyen bu tür taraftarlarından kurtulmak için ve asla rakipsiz/muhalifsiz kalmamak için dua etmelidir. Çünkü muhalifleri onu akıl ve sağduyu yolunda tutarlar.

Mill, çoğunluğun yönetme hakkına sahip olmasını normal karşılamaktadır. Ancak çoğunluğun iradesinin üstün olması gerektiği fikrini kabul etmekle birlikte siyasette doğruluk ölçütünün halkın iradesi değil halkın faydası olması gerektiğini düşünmektedir. Mill'e göre gerçek demokrasi, salt çoğunluğun hak ve çıkarlarının savunulduğu bir rejim olarak değerlendirilmemelidir. Demokrasi, aynı zamanda çoğunluğun baskısını engelleyen bir rejimdir. Mill'in yaklaşımında demokrasi salt çoğunluğun temsil edildiği, azınlıkta kalanların ise dışlandığı bir sistem değildir. Mill, halkın gerçek anlamda temsil edildiği demokrasiye "doğru demokrasi", salt çoğunluğun temsiline dayanan demokrasiye de "yanlış demokrasi" tanımlaması yapmaktadır. Çoğunluğun yönetme yetkisine sahip olmasını ideal kabul etmekle birlikte bunun azınlıkların

temsil edilmemeleri anlamına gelmediğini söyler. Mill'in düşüncesinde gerçek eşitlikçi bir demokraside her bir bireyin veya grubun temsil edilmesi gerekir. Aksi takdirde toplumda çoğunluğu oluşturan kesimin geri kalan kesimler üzerindeki eşitsiz ve ayrıcalıklı yönetimi ortaya çıkacaktır (Bayram, 2014: 62-64).

Guglielmo Ferreroise “Demokrasilerde muhalefet, iktidar kadar önemli olan bir halk egemenliği organıdır. Muhalefeti bastırmak, halkın egemenliğini bastırmaktır” diyerek (Sartori, 2014: 52) muhalefetin demokrasi açısından önemine dikkat çekmiştir. Sartori (2014: 172) de muhalefet engellenir, kösteklenir veya ezilirse, bir “çoğunluk zorbalığı” ndan söz edilebileceğini dile getirmiştir. Çoğulcu demokratik sistemlerde özgür bir muhalefetin varlığı şarttır. Hükümetin politika ve icraatlarını serbestçe eleştirebilecek, azınlığın haklarını gündeme getirebilecek, hükümete karşı ve ona rakip olabilecek bir muhalefet sayesinde çoğunluğun zorbalanması önlenabilir (Gözübüyük, 2007: 27). Spitz (1994: 25) de muhalefetin varlığına vurgu yapmaktadır. O'na göre çoğunluğun yönetimi demokratik sistemin kaçınılmaz bir gereğidir. Ancak bu sabit bir ekseriyet değil, daima dalgalanan, geçici bir ekseriyettir. Azınlıklar devamlı olarak kendi muhalefetlerini takip etmekte serbest olmalı, siyasi iktidarı ele geçirmeye matuf mücadeleleri hiçbir surette engellenmemelidir. Schapiro (1965: 4) da benzer şekilde, parlamento içi muhalefetin olmadığı bir sistemde siyasi iktidarın zorba bir yönetim anlayışına kayacağı üzerinde durmaktadır. Lipset (1986: 1), istikrarlı bir demokrasi için çatışma ya da ayrılımların ortaya çıkması gerektiğini söyler. Bu olmalıdır ki, yönetim yerlerini ele geçirmek için çarpışsın, iktidardaki partilere meydan okunsun ve işbaşına geçen partiler değişsin. Esasen bunu şöyle yorumlamak gerek; iktidar karşısında muhalefet olması halinde iktidarın el değiştirmesi mümkün hale gelmektedir. Aksi takdirde bir iktidar mücadelesinden bahsetmek imkânsızlaşacaktır.

13-15 Haziran 2007 tarihleri arasında İsveç/Stockholm'de düzenlenen “Forum for the Future of Democracy (Demokrasinin Geleceği Forumu)”nda muhalefetin rolü ve sorumlulukları ele alınmış ve her ülkenin hükümeti olduğu ancak sadece demokrasilerin muhalefete sahip olduğuna vurgu yapılmıştır. Parlamentodaki muhalefet partilerine işlevlerini gerçekleştirmeleri için araçlara sahip olmalarına olanak sağlayan adil ve yasal çerçeve ile maddi koşulların oluşturulmasının parlamenter demokrasinin iyi işleyişi için önkoşul olduğu vurgulanmıştır. Forum, parlamentoda güçlü bir muhalefetin yokluğunun protestoların sokaklarda şiddet biçiminde dile getirildiği parlamento-dışı muhalefet şekline yol açabileceğine dikkat çekmiştir. Avrupa Konseyi Avrupa Parlamenterler Meclisi'nin 23 Ocak 2008 tarihli toplantısında da

parlamento içi muhalefet ile demokrasi arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiş ve “Her ülkenin hükümeti vardır; sadece demokrasiler muhalefete sahiptir” ifadesi kullanılmıştır (PACE, Doc. 11465, RES 1601(2008)).

Venedik Komisyonu’nun muhalefet hakkında hazırlamış olduğu bir raporda da yasal olarak tanınan ve korunan muhalefetin demokratik olgunluğa ulaşılması noktasında “bir mihenk taşı” olduğu üzerinde durulmuştur (Venice Commission, 2010: 6). 11-12 Eylül 2014 tarihlerinde Norveç’in Oslo şehrinde düzenlenen Avrupa Parlamento Başkanları Konferansı için Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Başkanı’nın talimatıyla sekretarya tarafından hazırlanan bilgi belgesinde demokraside çoğunluk ile muhalefet arasındaki denge konusuna yer verilmiştir. Bu kapsamda, demokrasinin, çoğunluk ile muhalefet arasında hassas bir denge kurulmasını gerektirdiği üzerinde durulmuştur. Bunun yanında seçimlerin galibinin yönetecek konumda olması, ancak tüm gücü tekelleştirmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca rolü hükümete karşı çıkmak olan muhalefetin siyasi sürece etkin ve sorumlu bir şekilde katılabilmesinin gerekliliğinin altı çizilmiştir (Avrupa Konseyi, 2014: 2).

2.4.2. Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefetin Fonksiyonları

Siyasi partiler demokratik rejimlerin en iyi şekilde işleyebilmesi için mihenk taşı mahiyetindedirler. Siyasi partiler, “toplum içinde farklı düşünenlerin, farklı inananların, farklı tercihleri olanların, farklı yaşam biçimi olanların, farklı değerleri olanların kısacası farklı olanların demokratik kurallar çerçevesinde kendilerini ifade edebilecekleri en önemli kurumlardan birisidir” (Yavuz ve Özgül, 2016: 1). Genellikle siyasi partilerin birtakım fonksiyonlar temelinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bunlar; temsil, siyasi devşirme, politikaların belirlenmesi, çıkarların birleştirilmesi, siyasi sosyalleşme ve mobilizasyon, eğitici olma şeklinde sıralanabilir. Bu işlevler, siyasi partilerin ortak işlevleridir. Bir siyasi parti olarak siyasi iktidara sahip iktidar partisi olsun veya bu iktidarı elde edecek güce henüz erişmemiş fakat iktidar üzerinde etkin olmaya çalışan muhalefet partileri olsun bu işlevleri yerine getirirler. Bununla birlikte bu partileri birbirinden ayıran birtakım işlevler de mevcuttur. Bu çerçevede iktidar partisini diğer partilerden farklı kılan nokta, iktidarı yani buyurma, zor kullanma gücünü ele geçirmesidir. İktidar partisi, sahip olduğu bu güç ile hükümeti yönetme işlevini yerine getirmektedir (Erdoğan, 2011: 127).

İktidar partisi gibi, muhalefet partileri olarak da anılan siyasi muhalefet de kendine özgü birtakım işlevlere sahiptir. Seçimi kaybetmesi bu parti/partiler için her şeyin bittiği anlamına gelmez. Bir sonraki seçime kadar yerine getirmekle yükümlü oldukları ve toplumsal muhalefetin üstlenemeyeceği birtakım işlevler vardır. Bu çerçevede seçimi kaybeden muhalefet partilerinin tek rolünün kendi sıralarını beklemek olduğu söylenemez. Siyasi muhalefetin nihai amacı, bir sonraki seçimlerde seçmenlerin çoğunluğunun oyunu alarak iktidarı ele geçirmektir. Fakat bir sonraki seçimlere kadar muhalefetin tek fonksiyonu iktidara karşı çıkmak değildir. Demokratik rejimlerde siyasi muhalefetin pek çok fonksiyonu bulunmaktadır.

Her şeyden önce iktidar karşısında bir karşı ağırlık oluşturur ve iktidarın çoğunluğun zorbalığına dönüşmesine engel olurlar. Daha spesifik olarak, siyasi muhalefetin fonksiyonları hükümetin programını, kararlarını ve eylemlerini, yasa tasarısını ve bütçesini yakından inceleyerek eleştirmek; kendi programlarını geliştirerek ve hükümet ve çoğunluğun temsilcileri tarafından planlanan kararlara alternatif çözümler önererek siyasi alternatifler sunmak; seçmenlerin çıkarlarını belirgin biçimde açıklamak ve korumak; farklı görüşlerin görüşülmesi, analizi ve sunumunu sağlayarak parlamento içi karar alma prosedürünü iyileştirmek; hükümetin ve idari makamların faaliyetlerini izlemek ve denetlemek; siyasi sürecin istikrarını, meşruiyetini, hesap verebilirliğini ve şeffaflığını güçlendirmek (ECPP, 2014: 2-3) olarak sıralanabilir.

2.4.3. Demokratik Rejimlerde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesini Belirleyen Faktörler

Belirtmek gerekir ki bunlar kuramsal nitelikteki fonksiyonlardır ve bunların uygulamada ne ölçüde gerçekleştirileceği ülkeden ülkeye çeşitli faktöre bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Siyasi muhalefetin rekabet kapasitesini belirleyebilmek için bu faktörlerin neler olduğunu sıralamak gerekir. Bu tezde anayasa, içtüzük, seçim uygulamaları, siyasi parti uygulamaları ve siyasi kültür siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler olarak ele alınmaktadır.

2.4.3.1. Anayasa

Anayasa kelime anlamı ile “temel yasa” anlamına gelir. Anayasanın “temel yasa” olmasının nedeni, “ülkede geçerli tüm hukuk kurallarının –yasalar dâhil- temelinde ve üzerinde yer alan ve onların tümüne temel oluşturan bir belge” olmasından ileri gelir. Anayasa, “bir ülkede geçerli olan tüm siyasi kurumları kuran, hukuksal çerçevelerini oluşturan, onların tümüne temel

ve dayanak oluşturan ve tüm bu kurum ve kuralların üzerinde yer alan belgeyi ya da kurallar bütünü” ifade etmektedir. Anayasalar bu özellikleri ile, ülkede geçerli hukuk düzenini kuran, bu hukuk düzenini oluşturacak, işletecek kurumların nasıl işleyeceklerini gösteren, sınırlarını belirten, onların görev ve yetkilerini ve hukuksal çerçevelerini çizen metinlerdir (Batum, 2010: 1-2). Başka bir deyişle, bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın el değiştirme biçimini ve devlet karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen bir belgedir (Teziç, 2009: 8). Böylece anayasalar sadece “Devleti belirleyen, hukuksal çerçevesini çizen metinler” değil, aynı zamanda “kişilerin hak ve özgürlüklerine yer veren ve o hak ve özgürlükleri güvence altına alan belgeler” olarak kabul edilmektedir (Batum, 2010: 2-3). Anayasalar, iktidarın (gücün) kullanımını kurumlar ve kurallar aracılığı ile düzenleyen, sınırlayan ve yasaya bağlayan siyasi araçlardır (Lipson, 1984: 352). Hayek (2011: 525)’e göre, demokrasilerde yetkiler sınırlı olmalıdır. Bu anlamda mutlak yetkilere sahip bir demokrasiye karşı çıkar ve sınırsız yetkiye sahip hükümetleri bir felaket olarak görür.

Bu belgenin düzenleniş biçimi, siyasi muhalefetin durumunu doğrudan belirleyen faktörlerin başında gelmektedir. Siyasi iktidar karşısında rekabet edebilen ve fonksiyonlarını yerine getirme noktasında etkin bir siyasi muhalefet için her şeyden önce demokratik ve çoğulcu anlayışa sahip bir anayasanın varlığı zaruridir. Başka bir deyişle, demokratik ve çoğulcu bir anayasa rekabet edebilme kapasitesi yüksek ve etkin bir siyasi muhalefetin varlığının birincil koşuludur. Devletin temel nitelikleri arasında demokratik devlet ilkesine veya benzeri ilkelere yer veren ve bu ilkenin gereği olarak siyasi muhalefeti doğrudan ilgilendiren ve etkileyen temel hak ve özgürlükleri gözeten anayasalar siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi üzerinde belirleyicidir.

Turhan (1995: 235) da temel hak ve özgürlükleri demokratik sürecin ayrılmaz parçaları olarak görmektedir. Mayo (1964: 158) ise düşünceyi ifade özgürlüğü, seçme ve seçilme ve siyasi faaliyette bulunma, siyasi parti kurma, siyasi partilere girme ve partilerden çıkma ve dernek kurma özgürlüklerinin demokratik süreçte siyasi katılma açısından son derece önemli olduğu üzerinde durmaktadır. O’na göre demokrasi, bu hakların ve bunlarla ilişkili diğer bazı hakların çoğunluğun yönetme hakkına gerekçe olan eşitlik ilkesinden kaynaklanmaktadır. Çoğunluğun bu hakları tanımama veya ortadan kaldırma hakkı olması durumunda azınlıkta kalanların gelecekte çoğunluk olabilme ihtimalleri ortadan kaldırılmış olur.

Bu doğrultuda, anayasalar siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini güçlendiren ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesini kolaylaştıran demokratik ve çoğulcu bir bakış açısıyla düzenlenmelidir. Siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen ve temel hak ve özgürlükler arasında yer alan siyasi partilerde örgütlenme hakkı, seçme ve seçilme hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü de bu bakış açısıyla ele alınmalıdır.

2.4.3.2. Meclis İctüzüğü

Yasama organları, tarihin en eski kurumları arasında yer alan ve geçmişleri iki bin beş yüz yıl öncesine kadar uzanan yapılardır. Eski Yunan site devletlerindeki ve Roma İmparatorluğu'ndaki yasama organları, yasaların çıkarılması ve yürürlüğe konmasının koşullarının hazırlanmasından sorumlu tutulmuşlardır. Avrupa'nın diğer ülkelerindeki parlamentoların gelişimine bakıldığında yine çok eski ve köklü oldukları gözlemlenmektedir. Avrupa'da bu kurumların ilk örneklerinin eski kraliyet mahkemelerine dayandığı görülmektedir. Önemli yasal konuların tartışıldığı bu mahkemeler, kralların karar alma süreçlerinde oldukça etkili organlardır. Zaman içerisinde bu yapılar, aristokratlar ve ruhban sınıfı ile kentlerde yaşayan ve ticaretle uğraşan orta sınıfları da temsil eden kurumlara dönüşüp süreklilik kazandılar. 13. ve 14. yüzyıllardan itibaren krallar bu kurumlara savaş, yönetim, ticaret ve vergi gibi önemli konularda daha sık danışır oldular. Bu durum, ilk yasama organlarının düzenli aralıklarla toplanan ve krallara giderek artan sıklıkta tavsiye ve destek veren önemli ve etkin kurumlara dönüşmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda yasama organları merkezi hükümetlerin icraatlarını meşrulaştıran yararlı araçlara dönüştüler. Avrupa'daki yasama organlarının gelişiminde kilit rol oynayan önemli bir etken, bu kurumların kralın isteği dışında ya da kralın onları toplantıya çağırmasını beklemeden toplanmaya başlamaları olmuştur. Bu süreç sonucu Avrupa'daki yasama organları, yürütmenin, yani kralın gücünü denetlemenin de önemli bir aracı haline geldiler. Örneğin, 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İngiliz Kralı'nın parlamentonun onayı ve desteği olmadan karar verebilmesi mümkün olmaktan çıkmıştır. 18. yüzyılda ise Avrupa parlamentoları yasa yapmakla görevli temel kurumlar halini almışlardır. 19. yüzyıl, yasama organlarının "altın çağı" olarak tanımlanan bir dönemdir. Yasama organlarının sayısında hızlı bir artış olmuştur. Yasama organı üyelerinin bireysel olarak etkin olduğu ve bağımsız davranabildiği bu dönemde yasama hem halkı temsil etme hem de yasa yapma konularında en güçlü kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugünün dünyasında ise yasama organları, üye sayısı, görevleri, yapısı anayasa

tarafından belirlenmiş bulunan ve tüm toplumu ilgilendiren konularla ilgili genel ve bağlayıcı kuralları (yasaları) belirlemekle görevli kurumlar olarak tanımlanmaktadır (Akçalı, 2016: 31-33).

Yasama organları genel olarak çalışmalarını kendi koyacakları kurallar çerçevesinde yürütürler. Çalışma düzenlerini kendilerinin belirleyebilmesi yasama organlarının “yöntemsel bağımsızlığı” (procedural independence) olarak ifade edilmektedir (Tunç, Bilir ve Yavuz, 2015: 177). Yasama meclislerinin iç çalışmalarını düzenlemek amacıyla oluşturdukları kurallara içtüzük denilmektedir. Yasama meclislerinin çalışma ve faaliyetlerini düzenleyen içtüzük, Anayasa Hukuku’nun yürürlük kaynaklarından birini oluşturur. İçtüzük, bir tür “sessiz anayasa” olarak da nitelendirilir (Teziç, 2009: 60).

İktidar/muhalefet ilişkilerinin parlamento çatısı altında dengeli bir biçimde yürütülmesinde, içtüzüğün önemli bir rolü vardır (Teziç, 2009: 60). Meclis içtüzükleri, parlamento içi muhalefetin görünürlüğünü artıran ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yürütebilmesine ilişkin hükümler içermeleri nedeniyle önem taşımaktadırlar. Bunlar parlamento içi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini güçlendirmektedir. Bu anlamda bir ülkede anayasanın demokratik olması gerekli, ancak tek başına yeterli değildir. Parlatentonun çalışma hayatını düzenleyen kurallarda da antidemokratik usullere yer verilmiş olması rejimi yozlaştırır. Antidemokratik kurallar ihtiva eden içtüzükler, özellikle parlamentoda muhalefetin sesini kısmak ve çalışmalarını engellemek amacıyla kaleme alınmaktadır. İktidarlar bu yolla meclislere tümü ile hâkim olarak, ülkede fiili tek parti rejimi kurabilirler. Bu yönü ile, yasama meclisi içtüzükleri, parlamentoda yer alan muhalefet partilerinin varlığını ve çalışmalarını önemli ölçüde etkileyen kurallar bütünüdürler. Parlatentoda yeterli çoğunluğa sahip siyasi iktidarlar, içtüzük değişiklikleri ile muhalefet partilerinin parlatentodaki denetim imkânlarını kısıbilmekte ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmesini engelleyebilmektedirler. Oysa demokratik ülkelerin parlamento içtüzüklerinde, genellikle, bu şekilde muhalefeti engelleyici hükümlerden kaçınılmakta ve ancak meclis iç düzenini sağlamak amacı ile bazı disiplin hükümlerine yer verilmektedir (Tunç, 1997: 59-61). Bu anlamda meclis içtüzüklerinin çoğulculuk ilkesini göz önünde bulunduracak şekilde düzenlenmesi demokratik rejimlerin olmazsa olmaz unsuru olan parlamento içi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi ve etkinliği açısından önem taşımaktadır.

2.4.3.3. Seçim Uygulamaları

Temsil fikrinin ve temsili yönetimlerin ortaya atıldığı dönemlerde seçim, her zaman kimin yöneteceğini belirleyen bir araç olarak düşünülmüştür. Bu yöntemden önce kura, Antik Yunan'da sonraları Roma İmparatorluğu ve küçük İtalyan devletlerinde karar verenleri belirlemek için kullanılmaktaydı. Günümüzde ise artık karar verenler seçimle belirlenmektedir (Yılmaz, 2016: 61). Demokrasilerde halkın siyasi hayata katılmasında başlıca rolü oynayan ve bu anlamda bir temsil aracı olan seçim, klasik demokrasideki “temsil” ilkesinin sonucu olarak uygulanan bir mekanizmadır (Güvenir, 2015: 215). Yapılan oylama sonucunda belirli bir süre için, başka bir ifadeyle, gelecek seçim dönemine kadar geçerli yönetenler ve yönetilenler ayrımı ortaya çıkmaktadır. Oylama sonucunda önceki yöneticiler değişebilir ya da aynı kalabilir. Ancak seçimler kaybedeni sonsuza kadar ortadan kaldıran son karar değildir. Aksine seçim, özellikle parlamenter rejimlerde çoğunluğa muhalefetin denetiminde yönetme hakkını vermektir. Bu yönüyle de seçim, muhalefete hem iktidar hem de meşruiyet sağlayan bir araçtır (Yılmaz, 2016: 61). Berger (1999: 33)'in de belirttiği gibi, demokrasilerde iktidarlar muhalefet partilerinin katıldıkları seçim mücadelesiyle seçilirler.

Seçim sistemi ise temsilcilerin belirlenmesinde uygulanan teknik bir yöntemdir (Gürbüz, 1997: 14). Seçim sistemleri, oyların sandalyelere nasıl dönüştürüleceğini belirler (Sartori, 1997: 15; Teziç, 2009: 285). Seçimlerde kullanılan oyların hangi usule (matematiksel teknik) göre temsilciliklere dönüştürüldüğünü düzenleyen sistemlerdir. Seçim sistemleri neredeyse seçimlerin kendisi kadar önemlidir. Çünkü seçim sonuçlarını ciddi ölçüde etkilemektedirler. Diğer bir deyişle, halkın kimler tarafından temsil edileceğinin belirlenmesinde seçim sistemlerinin etkisi büyüktür. Bu nedenle, seçim sistemleri anayasada açıkça yer almasa bile, seçim sistemleri ile anayasanın diğer kısımları birbirini etkilediği için bunu anayasal sistemin bir parçası olarak görmek yanlış olmayacaktır (Dahl, 2001: 130).

Sartori (1997: 43-44), seçim sistemlerinin öneminin uzun zamandan beri küçümsendiğini ve bilim adamlarının büyük çoğunluğunun seçim sistemlerinin bağımsız bir değişken olmadığını ve/veya etkilerinin en iyi ihtimalle belirsiz olduğunu ileri sürdüklerini ifade etmektedir. Fakat Sartori bu düşünceye ve iddialara katılmamaktadır. Sartori bu konudaki aksi görüşünü şu şekilde belirtmektedir: “Eğer seçim sistemlerinin pek etkisi olmasaydı, politikacılar niçin bu konuda böylesine sert mücadelelere girişirlerdi? Keza reformcular bunları değiştirmek için neden böyle inatla kavga verirlerdi? Hiç anlamı olmayan bir çekişme mi?”. Nitekim Yılmaz (2016: 62)'a göre

seçim sistemleri, seçimlerden sonra oluşan yasama organının yapısının ve işleyişini etkilediğini gibi çoğunluk-muhalefet ilişkisi üzerinde de önemli bir rol oynamaktadır.

Demokratik ülkeler, günümüzde seçim kanunları ve sistemlerinde genellikle iki temel ilke; adalet ve istikrar ilkeleri üzerinde durmaktadırlar. Bu ilkeler, temsilde adalet ve yönetimde istikrar olarak da açıklanabilir. İstikrar ilkesi, seçim sisteminin hangi siyasi partinin hükümet kurabilecek yeterlilikte bir meclis çoğunluğu kazanacağını belirleme işlevini ifade eder. Adalet ilkesi ise, seçime katılan siyasi partilerin veya bağımsız adayların aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilmelerini sağlama işlevini açıklamaktadır. Her ülke, bu iki ilkeyi kendi koşullarına uygun olacak şekilde dengelemeye çalışmaktadır (Türk, 1995: 556). Bu bağlamda seçim sistemlerinin seçiminde, her ülkenin kendine özgü koşulları ve bu koşulların ortaya çıkardığı ihtiyaçları, toplum yapısı, kültür düzeyi ve demokratik geleneği rol oynamaktadır. Bu nedenle, her ülkede, birbirinden farklı seçim yöntemi uygulanmaktadır (Gürbüz, 1997: 14-15). Dolayısıyla en iyi sistemin hangisi olduğunu söylemek oldukça zordur. Bununla birlikte, seçim sistemleri arasındaki temel ayrım, nispi ve çoğunlukçu temsil arasındadır (Sartori, 1997: 15). Bu bağlamda dünyada genellikle uygulanan iki temel seçim sistemi vardır: Çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi.

Çoğunluk sistemiyle, kanun ile belirlenmiş oranlarda oyların çoğunluğunu alan parti adaylarının milletvekili seçilmesi sağlanır (Gürbüz, 1997: 15). Çoğunluk sistemi, oyların dağılımını yansıtan bir parlamentoyu amaçlamaz; açık bir galibi amaçlar. Buradaki amaç, sadece bir parlamento seçmek değil, aynı zamanda (zımnen dahi olsa) bir hükümet seçmektir. Çoğunluk sistemleri arasındaki başlıca fark, bunların nispi (basit) bir çoğunluğu mu, mutlak bir çoğunluğu mu gerekli kıldığı noktasındadır. Her iki durumda da genellikle tek isimli seçim çevreleri söz konusudur; dolayısıyla her iki durumda da, kazanan tek kişi her şeyi kazanır; ancak basit çoğunlukla kazanan, sadece çizgiyi ilk geçen kişidir ve bu yüzden çoğu zaman en büyük azınlığın temsilcisidir; mutlak çoğunlukla kazanan ise, gerçek (%50'nin üzerinde) bir çoğunluğu temsil eder (Sartori, 1997: 17-18). Bu sistem, ülkedeki büyük partilerin seçilmesini sağladığından “yönetimde istikrar” ilkesinin uygulanmasına zemin hazırlar. Buna karşılık “temsilde adalet” ilkesi arka planda kalır. Küçük partiler, parlamento dışında kalır ve böylece oy oranı ne olursa olsun temsil edilme imkânı elde edemezler ve kullanılan oylar bir bakıma boşa gider. Küçük partilerin, muhalefet partisi olarak parlamentoya girme şansları çok düşüktür. Bir sonraki seçime

kadar parlamento dışında muhalefetini sürdürür. Parlamenter denetim araçlarından yoksun kalması nedeniyle de muhalefet etme konusundaki etkisini büyük ölçüde kaybetmiş olur.

Dolayısıyla çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkelerde siyasi parti sistemi, Duverger'nin tespitiyle iki partiden, siyasi yaşam parlamentoda temsil edilen çoğunluk partisi ve onun karşısında yer alan muhalefet partisinden oluşmaktadır. Klasik örneği ise İngiliz sistemidir. Birleşik Krallık'ta seçimlerden sonra muhalefetin kurumsal bir kimlik kazanması kendiliğinden olmamakta, anayasal teamül gereği, buna Meclis Başkanı (Speaker of the House) karar vermektedir. Bu şekilde muhalefet resmi bir sıfat kazanmaktadır. Çoğunluk sistemlerinde her ne kadar ikiden fazla siyasi parti temsil edilme şansına sahip olsa da, iki büyük parti dışında parlamentoda temsil edilen diğer siyasi görüşlerin kararları doğrudan etkileme güçleri bulunmamaktadır. Ancak bu onları etkisiz yapmamaktadır. İki durumda, partizan çalışmanın uzak olduğu komisyonlarda, siyasi uzmanlıkları sayesinde ve genel kurul tartışmalarında halka hitap ederken etkili olabilmektedirler (Yılmaz, 2016: 63).

Yönetimde istikrarı destekleyen bir etkisi bulunan çoğunluk sisteminde, iki büyük parti dışında kalan küçük partilerin karşısında aynı sonuca yönelmiş iki seçenek bulunmaktadır: Ya çoğunluğa sahip partiye ya da muhalefet partisine destek vermek. Böylece gelecek seçimlerde öncelikle oylarını artırmak sonra da iktidarı elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Ancak, her iki durumda da kararın alınmasını ya da alınmamasını sağlamakta tek başlarına belirleyici olamamaktadırlar (Yılmaz, 2016: 63-64).

Nispi temsil sistemi ise her partinin aldığı oy oranında parlamentoda temsil edilmesini amaçlar (Gürbüz, 1997: 15). Bütün nispi temsil sistemleri oyları sandalyelere orantılı olarak dönüştürmeyi amaçlamakla beraber, orantılılık ya da orantısızlık dereceleri açısından hayli büyük farklarla birbirlerinden ayrılırlar. Bu sistemler arasındaki farklar, matematiksel farklardır. Ancak, nispi temsilin orantılılığı ya da orantısızlığı temelde seçim çevresinin büyüklüğü tarafından belirlenir. Bu büyüklük, her çevrenin seçtiği milletvekili sayısı ile ölçülmektedir. Seçim çevresi ne kadar büyükse, orantılılık da o kadar yüksektir (Sartori, 1997: 20-21). Bu sistem, kullanılan oyların çoğunluğunun değerlendirilmesini sağlayarak, "temsilde adalet" ilkesinin gerçekleşmesini olanaklı kılar. Toplumdaki farklı siyasi eğilimlerin meclis çatısı altında temsil edilmelerini sağlamasına ek olarak, çoğunluk sistemine kıyasla daha az oyun boşa gitmesini mümkün hale getirir. Bu sistem, küçük partilerin temsilini sağlayarak sisteme yeni ve dinamik aktörler kazandırır. Bu bağlamda küçük partilerin muhalefet partisi olarak parlamentoya girme şansı çok

yüksektir. Fakat temsilde adalet ilkesini sağlamaya çalışırken yönetimde istikrar ilkesini gerçekleştiremez.

Nispi temsil sistemi kural olarak, hiçbir partinin mutlak çoğunluğa sahip olmadığı bir sonuç yaratmaktadır. Muhalefetin katılım yoluyla etkili olabildiği anayasal düzenlerde bunun genellikle azınlık hükümetleri döneminde ya da iktidar ile muhalefet arasında sandalye sayısı arasındaki farkın çok olmadığı zamanlarda gerçekleştiği görülmektedir. Azınlık hükümetleriyle sıklıkla karşılaşılan İskandinav ülkelerinde uygulanan nispi temsil sisteminin, muhalefetin gücünü pekiştiren bir etki yarattığı görülmektedir. Dolayısıyla da nispi temsil sisteminin parlamenter rejim özelinde parlamentoda temsil edilen siyasi görüşler arasında denge sağlayan bir etkisi olduğu dile getirilmektedir (Yılmaz, 2016: 65).

Bu bağlamda Duverger'nin de tespit ettiği gibi, çoğunluk sistemi ve nispi temsil sisteminin siyasi yaşamdaki parti profili üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Çoğunluk sistemi iki partili bir siyasi işleyişi desteklerken nispi temsil sistemi ikiden fazla partinin yarıştığı bir siyasi yapıyı doğurmaktadır (Yılmaz, 2016: 61).

Öte yandan nispi temsil sistemi, toplumdaki farklı siyasi görüşlerin yasama organında temsilini sağlarken yönetimde istikrarın korunması için, ülkedeki siyasi görüş yelpazesine göre “baraj” uygulamaları tercih edilebilmektedir. Seçim barajı, bir partinin mecliste temsil edilebilmesi için ulaşması gereken oran olarak tanımlanabilir. Ülke veya seçim çevresinde belirlenen oranı geçemeyen bir parti, parlamentoda temsil hakkına sahip değildir (Tekin, 2019: 99). Sabuncu (2006: 193), seçim barajları ile ulaşılmak istenen amaçları istikrar ile ilişkilendirilmesi gerektiğinin altını çizerek şu şekilde sıralamaktadır:

- “Parlamentoda bir tek parti çoğunluğu sağlamak, böylece uzun süre görev yapabilecek istikrarlı hükümetlerin kurulmasını sağlamak;
- Bu olmazsa bile parlamentodaki parti sayısını sınırlayarak parçalanmış bir parlamento yapısının oluşumunu engellemek;
- Ülke barajını geçmenin zor olması nedeniyle çok sayıda siyasi partinin kurulması ve seçimlere girmesine yol açabilecek siyasi etkileri en aza indirmek;
- Muhtemel bölgesel partilerin oluşumunu zorlaştırmak, bu olmazsa en azından parlamentoya girmelerini engellemek;
- Seçmenleri, ziyan olması riskini göze almamak için oylarını büyük partilerde, tercihen iki büyük partide toplamaya teşvik etmek”.

Bu oran Danimarka'da %2, İsveç'te %4, Almanya, Çek Cumhuriyeti ve Romanya'da %5, Bulgaristan'da %8 ve Türkiye'de %10 olarak gerçekleşmektedir. Seçim barajı uygulaması, küçük partilerin muhalefet partisi olarak parlamentoya girmesinin önünde en büyük engeli oluşturmaktadır. Fakat baraj, parlamentonun karar alma kabiliyetini yitirecek şekilde çok partili bir yapıya sahip olmasının önüne geçerken, muhalefetin temsilini engelleyecek sonuçlara da yol açmamalıdır. Burada önemli olan temsil ve yönetim arasında kurulması gereken hassas dengedir (Yılmaz, 2016: 66).

Siyasi alanda çoğulcu, demokratik ve rekabetçi ortamın varlığı, hem siyasi partiler, hem seçmenler, hem de demokratik sistemin kendisi için yaşamsaldır. Bu bakımdan, bu ortamı bir bütün olarak sağlamaya elverişli bir seçim sisteminin benimsenmesi gerekir (Algan, 2015: 274-275). Tekin (2019: 94)'in de belirttiği gibi, "hangi seçim sistemi benimsenirse benimsensin, amaç, muhalefeti dışlamayarak, çok sesliliği sağlamak olmalıdır". Anayasa ne denli demokratik olursa olsun, seçim kanunu ve ilgili diğer mevzuat demokrasi ile uyumlu değilse, demokratik seçim kavramından söz etmek imkânsız hale gelecektir. Bir seçim sisteminin sürekli olarak belli bir siyasi partiyi ya da toplumsal kesimi sistemden dışlaması halinde bu toplumsal kesimin üyeleri sistem karşıtı tepkilerini daha farklı yöntemlerle gösterebilirler. Böyle bir siyasi dışlanma, siyasi sistemin meşruiyet krizine dönüşüp sistemin bütününe tehdit etme potansiyeline sahiptir (Erdoğan, 1999: 15). Bu bağlamda seçim uygulamalarının siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu kolaylıkla söylenebilir.

2.4.3.4. Siyasi Parti Uygulamaları

Siyasi partiler, rejimin türü ne olursa olsun bir ülkenin siyasi hayatının en önemli unsurlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Modern anlamda siyasi partilerin ortaya çıkışları yeni olmakla beraber, bu siyasi kurumlar siyasi hayatın temel unsuru ve başlıca dinamik gücü haline gelmişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan modern anlamdaki siyasi partiler siyasi rejimlerin işleyişinde kilit öneme sahiptir. Siyasi rejimin türü ne olursa olsun çağdaş toplumların hepsinde partiler birinci derecede önemli rol oynarlar. Günümüzde partisiz rejimlere ancak bazı geleneksel toplumlarda rastlamak mümkündür. Bu bakımdan siyasi partileri her türlü değer yargısının ötesinde, modern devletin salt olguları olarak kabul etmek gerekir (Kapani, 2005: 159). Duverger (1974: 453)'nin de vurguladığı üzere,

“Klasik anayasa hukukunu bilen, fakat siyasi partilerin işlevini bilmeyen bir kişi, çağdaş siyasi rejimler hakkında yanlış bir görüş sahibidir; siyasi partilerin işlevini bilen ve fakat klasik anayasa hukukunu bilmeyen bir kişi ise, çağdaş siyasi rejimler hakkında eksik, ama doğru bir görüş sahibidir”.

Bununla birlikte, siyasi partiler, demokratik siyasi rejimler için ayrı bir öneme sahiptir. Bir başka deyişle, siyasi partiler, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurudurlar. Siyasi çoğulculuğun taşıyıcıları partilerdir. Bugün artık partiler olmaksızın bir demokratik rejim düşünülemez. Çünkü siyasi partiler halkın siyasete katılımının araçları oldukları kadar, çoğulcu siyasetin de temel unsurları, hatta güvenceleridirler. Siyasi partilerin araç olma özelliği, modern demokrasilerde toplumsal ve fikri çoğulculuğun, esas itibariyle, partiler sayesinde siyasi alana yansıtılabilmesinden kaynaklanmaktadır. Siyasi partiler çoğulculuğun güvencesidirler; çünkü siyasi partiler meşru sayıldıkları ve faaliyetlerini özgürce yerine getirebildikleri süreçte, toplumdaki farklı çıkar, yönelim ve düşüncelerin bastırılması zorlaşır (Erdoğan, 2011: 124). Toplum içinde farklı düşünenlerin, farklı inananların, farklı tercihleri olanların, farklı yaşam biçimi olanların, farklı değerleri olanların kısacası farklı olanların demokratik kurallar çerçevesinde kendilerini ifade edebilecekleri en önemli kurumlardan birisidir. Kendi düşünce, ideoloji ve amaçlarını yönetime yansıtmayı amaçlayan insanlar siyasi parti kurarak bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar (Yavuz ve Özgül, 2016: 1). Ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak varlık bulan siyasi partiler, demokratik hayatta bir tarafta yurttaşların kendileri gibi düşünen kişilerle bir araya gelmelerini sağlayan bir örgütlenme diğer tarafta ise halkın seçimler dışında siyasi olan ya da alan ile ilgilenmesine engel olan depolitizasyon sürecinin reddiyesini içeren etkin bir siyasi katılım aracıdır (İnan, 2014: 20). Siyasi partiler, günümüz demokrasilerinin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi hususunda merkezi bir öneme sahiptir (Erdoğan, 2001: 59).

Siyasi parti uygulamaları noktasında siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler; muhalefetin anayasal statüsü, siyasi partilerin kapatılması, siyasi partilerin propaganda yapma hakkı ve siyasi partilere devlet yardımı ile ilgili düzenlemelerdir. Bu kısımda muhalefetin anayasal statüsü, siyasi partilerin kapatılması, siyasi partilerin propaganda yapma hakkı ve siyasi partilere devlet yardımı ile ilgili düzenlemeler siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi bağlamında ele alınmaktadır.

2.4.3.4.1. Muhalefetin Anayasal Statüsü

Demokratik rejimlerde muhalefetin önemini göstermek amacıyla ana muhalefet partilerine ya da parlamento içinde yer alan muhalefet partilerine veya gruplarına yasal statünün tanındığı da görülmektedir. Bu uygulama, çoğulculuk ilkesinin bir gereği olarak değerlendirilebilir. Bu konuda pek çok uygulama olmakla birlikte Birleşik Krallık özel bir yere sahiptir. Avrupa’da ilk olarak Birleşik Krallık parlamento içi muhalefete bir kurum statüsü vermiş, onun kurallarını ve sorumluluklarını tanımıştır. Muhalefet partilerinin meşruluğu kanunla, sözleşmelerle ve siyasi kültürle tasdiklenmiştir. En çok sandalye kazanan ya da parlamento üyelerinin çoğunluğunun desteğine sahip parti genellikle hükümeti oluşturmakta, hükümeti oluşturmayan en büyük parti ise “Majestenin Muhalefeti” olarak da bilinen “Resmi Muhalefet” olmaktadır. Özellikle 1937 yılında çıkan ve muhalefet liderine devletçe maaş ödenmesini öngören kanunla parlamento içi muhalefet açıkça kurumlaşmış, varlığı resmen tanınmış ve artık bir kamu görevi haline gelmiştir. 1975 yılında parlamentoda temsilcisi bulunan siyasi partilere devlet yardımının kabulü ile muhalefetin kurumlaşma düzeyi daha belirgin ve yaygın bir hal almıştır. Birleşik Krallık’ta siyasi sistemin esas eksenini hükümet çoğunluğu ile muhalefet arasındaki yarıştan ibarettir. Bu gelişme, teşkilatlı siyasi partilerin kurulması ve aktif politikada yerlerini almaları sonucunda gerçekleşmiştir. Bugün Birleşik Krallık’ta, resmi muhalefet teşkilatlanmış en büyük azınlık konumundadır. Muhalefet liderleri ve onların başlıca çalışma arkadaşları “Gölge Kabineyi” oluştururlar. İngiliz parlamenter sisteminde, Majestenin Muhalefeti; yapıcı eleştirilerle politika yapımı ve yasama sürecine katkı sağlar, uygun olmayan hükümet tekliflerine karşı çıkar ve hükümetin kanun tasarılarında değişiklik yapmaya çalışır, bir sonraki seçimleri kazanma şansını artırmak için kendi politikalarını ortaya koyar. Yasal statüsü ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, parlamento içi muhalefet birçok ülkede resmen kabul görmüş ve taslak olarak sınırları çizilmiştir (Tunç, 1997: 29-30; Chau, 2002: 2-3).

Parlamento içi muhalefete, yasal metinler üzerinden anayasal güvencenin sağlanması onu güçlü kılmakta ve siyasi sistemdeki fonksiyonlarını yerine getirme noktasında onu daha etkin duruma getirmektedir. Muhalefetin iktidar karşısında üstlendiği konum, iktidar tarafından lütfedilmiş değildir, aksine muhalefetin sahip olduğu haklar açık bir şekilde belirlenmiş ve muhalefetin varlığı sözde değil özde yasalar tarafından güvence altına alınmıştır. Nitekim muhalefete yasal statünün tanınması, Avrupa demokrasilerinde artan bir eğilim olduğu da

gözlenmektedir. Bu kapsamda muhalefetin yasal araçlarla donatılmasının yanında ona yasal bir statünün tanınması, muhalefetin görünürlüğüne artırması bağlamında rekabet edebilme kapasitesi üzerinde belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4.3.4.2. Siyasi Partilerin Kapatılması

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin, serbestçe kurularak iktidar yarışına dâhil olmadıkları bir siyasi düzenin demokrasi olarak nitelendirilmesi çok zordur. Partiler, ülke sorunlarının çözümüne yönelik farklı görüşler üreten, farklı toplum kesimlerinin taleplerini devlete yansıtan kuruluşlar konumundadır (Uygun, 2000: 258). Siyaset kurumunun en önemli sorunlarından birisi, demokratik siyasi hayatta anahtar bir role sahip olmakla birlikte siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin düzenlemelerin varlığıdır. Siyasi partilerin hangi durumlarda kapatılabileceği devletlerin anayasalarında veya siyasi partilerle ilgili yasal düzenlemelerinde yer almaktadır. Fakat bu konuda ülkeler arasında ortak bir anlayış ve uygulama bulunmamaktadır. Her ülkede siyasi partilerin kapatılması konusunda farklı bir düzenleme bulunmaktadır (Aliyev ve Aydın, 2017: 155).

AİHS, siyasi partilerin özgürlüğü açısından çok güçlü bir uluslararası belgedir. Sözleşmenin örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesinde siyasi partilerin özgürlüğü güvence altına alınmaktadır. Buna göre; “1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir. 2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.”. Bu bağlamda siyasi partilerle ilgili özel bir hüküm Sözleşme’de bulunmamakla birlikte siyasi partiler Sözleşme’nin 11. maddesi kapsamında değerlendirilmektedir. Sözleşmenin bu maddesinde, örgütlenme hak ve özgürlüklerinin “ulusal güvenlik”, “kamu güvenliği”, “suçun önlenmesi”, “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” gibi sebeplerle sınırlandırılmıştır (Aliyev ve Aydın, 2017: 155).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından anayasal konularla ilgilenmesi için 1990 yılında kurulan, Avrupa Konseyi’nin anayasal konularda danışma organı olan ve bağımsız

uzmanlardan oluşan Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu, diğer adıyla Venedik Komisyonu, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin talebi üzerine, siyasi partilerin yasaklanması ve benzeri tedbirler hakkında bir inceleme yapmış ve 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde “Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Kapatılması İle Benzeri Tedbirler Hakkında Yol Gösterici İlkeler” başlıklı bir rapor yayınlamıştır. Venedik Komisyonu tarafından belirlenen ilkeler şöyle sıralanabilir (Venice Commission, 2010):

- “Devletler, herkesin siyasi partilere serbestçe üye olma hakkını haiz olduğunu kabul etmelidirler. Bu hak, siyasi görüşe sahip olma ve bir devlet makamının müdahalesi olmaksızın ve sınırları bilgi alma ve verme özgürlüğünü de kapsar. Siyasi partilerin tescil edilmesi şartı, tek başına, bu hakkın ihlali olarak yorumlanmayacaktır.
- Yukarıda atıfta bulunulan temel insan haklarının siyasi partilerin faaliyetleri vasıtasıyla kullanılmasına ilişkin olarak normal zamanlarda ve olağanüstü hallerde getirilecek sınırlamalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası antlaşmaların ilgili hükümleri ile tutarlıdır.
- Siyasi partilerin yasaklanması veya zorla sona erdirilmesi, ancak şiddet kullanımının savunuculuğunu yapan veya demokratik anayasal düzeni yıkmak için şiddeti bir politik araç olarak kullanan ve böylece anayasa tarafından güvence altına alınan hakların ve özgürlüklerin altını kazıyan partilere ilişkin olarak mazur görülebilir. Bir partinin, Anayasanın barışçıl bir şekilde değiştirilmesinin savunuculuğunu yapması, bu partinin yasaklanması veya kapatılması için yeterli olmamalıdır.
- Bir siyasi parti, üyelerinin, siyasi/kamu ve parti faaliyetleri çerçevesi içerisinde parti tarafından izin verilmeyen şahsi davranışlarından sorumlu tutulamaz.
- Bilhassa geniş kapsamlı bir tedbir olarak siyasi partilerin yasaklanması veya kapatılması, azami sınırlamalar çerçevesinde kullanılmalıdır. Yetkili yargı makamından bir partinin yasaklanması veya kapatılması istenmeden önce, hükümetler ve diğer devlet organları, söz konusu ülkenin durumunu da göz önünde bulundurarak, partinin gerçekten özgür ve demokratik siyasi düzen ya da bireylerin hakları için tehlike teşkil edip etmediğini ve diğer, daha az radikal önlemlerin bu tehlikeyi önleyip önleyemeyeceğini değerlendirmelidirler.
- Siyasi partilerin yasaklanmasına veya kapatılmasının hukuken icrasına yönelik hukuki tedbirler, anayasa ihlaline ilişkin bir yargı tespitinin bir sonucu olmalıdır ve

istisnai nitelikte olduğunun ve orantılılık ilkesine tabi olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bu tür tedbirlerin, partinin üyelerinin değil kendisinin, anayasaya aykırı vasıtalar kullanarak veya kullanmaya hazırlanarak politik amaçlar takip ettiğine ilişkin yeterli delile dayanmalıdır.

- Bir siyasi partinin yasaklanması veya kapatılmasına gereğince işlem yapma, açıklık ve adil yargılama garantileri sunan bir prosedür kapsamında Anayasa mahkemesi ya da diğer bir uygun yargı organı karar vermelidir.”

Siyasi partilerin hangi hallerde kapatılabileceği devletlerin anayasalarında veya siyasi partilerle ilgili yasal düzenlemelerinde yer almaktadır. Fakat demokratik rejimin işleyişinde taşıdığı önem nedeniyle, siyasi partiler kuruluş ve faaliyetleri bakımından geniş güvencelerden yararlanmalı, ciddi bir zorunluluk olmadıkça özgürlükleri kısıtlanmamalıdır. Aksi takdirde en temel hak olan örgütlenme hakkı engellenmiş olur. Muhalefetin örgütlenme özgürlüğü en önemli unsur olarak karşımıza çıkar. Nitekim modern demokrasinin en ayırt edici özelliklerinden biri resmi ve kabul edilen bir muhalefet örgütlenmesinin kabulüdür. Lindsay'dan Dahl ve Sartori'ye kadar pek çok düşünür örgütlü ve kabul edilen muhalefet partilerinin varlığını demokrasi için temel şart olarak görmektedir. Dahl, Poliarşi adlı klasik eserinde katılma kadar karşı çıkma hakkında da demokrasinin gereği olduğu üzerinde önemle durmaktadır. Bu anlamda demokrasi, parti yasağının olmaması veya en azından aşırı ve şiddet yanlısı ve tahrikçisi partiler dışındaki partilerin yasaklanmamasını gerektirmektedir. Sartori de demokrasinin parti içi demokrasiyle değil partiler arası rekabetle şekillendirdiğini vurgulamaktadır (Yılmaz, 2000: 24).

2.4.3.4.3. Siyasi Partilere Devlet Yardımı

Siyasi partilere doğrudan devlet yardımı, 20. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanmış olmakla birlikte ancak son çeyreğinde Batı demokrasilerinin çoğunda uygulama alanı bulabilmiştir. 1960'lı yıllarda, siyasi partiler açısından önemli bir gelişme yaşanmış ve parti faaliyetleri kamu hizmeti olarak sayılmaya başlamıştır. Böyle bir anlayışın hâkim olması, devlet yardımını gündeme getirmiştir. Özellikle iletişim teknolojilerinin ve yöntemlerinin gelişmesine paralel olarak siyaset yapma şekli de değişmiş ve büyük oranda yazılı ve görsel medya siyasetin vazgeçilmez bir aracı olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın siyasi partilerin üye kaybına uğraması ve siyasi ilginin azalması sonucunda siyasi partilerin üyelerden topladıkları aidatlar

azalmıştır. Üstelik siyasi partiler, seçim kampanyaları sırasında kendileri için hiçbir ücret almadan çalışan gönüllüleri de kaybetmeye başlamıştır. Bunun yanında kitle partilerinin yaygınlaşması ve siyasi partilerin seçim kampanyaları için yaptığı harcamaların artması nedeniyle siyasi partiler daha fazla mali desteğe ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda siyasi partilere devlet tarafından mali desteğin sağlanması daha fazla gündeme gelmiştir. Gelirler azalırken giderlerin artması karşısında, siyasi partiler düzenli ve sürekli kaynaklar aramaya yönelmiştir. Siyasi partilere devlet yardımı ilk olarak 1954 yılında Kosta Rika’da başlamıştır. Daha sonra Avrupa’da Batı Almanya’nın öncülüğünde siyasi partilere devlet yardımı yapılması uygulaması yaygınlık kazanmıştır (Evrans Topuzkanamış, 2013: 168-171; Hatipoğlu, 2009: 239; Yüksel, 2007: 7).

Devlet yardımlarının siyasi partilere dağıtımında oranlılık ya da eşitlik ilkeleri dikkate alınmaktadır. Oranlılık ilkesi, bir siyasi partinin alacağı devlet yardımı miktarının o siyasi partinin sahip olduğu toplumsal destekle orantılı olmasını gerektirir. Bu desteğin göstergesi de genel olarak partinin seçimlerde elde ettiği oy ya da mecliste sahip olduğu sandalye sayısıdır. Eşitlik ilkesinde ise her siyasi partinin ya da her adayın elde ettiği oy ya da sandalye sayısı hiçbir şekilde dikkate alınmaz ve tüm siyasi partiler ya da adaylar eşit miktarda devlet yardımı alırlar. Devlet yardımının dağıtılmasında eşitlik ilkesine öncelik veren ülkeler küçük partiler açısından daha avantajlıdır. Böyle bir ortamda küçük partiler de büyük partilerle eşit koşullarda rekabet etme olanağına sahip olmaktadır. Oranlılık ilkesine öncelik veren ülkelerde ise siyasi partiler seçimlerde elde ettikleri oy ya da mecliste kazandıkları sandalye sayısı oranında devlet yardımından yararlandıkları için büyük partiler küçük partilere kıyasla daha fazla devlet yardımı almaktadırlar. Böylece oranlılık ilkesinin benimsendiği ülkelerde büyük partiler lehine bir durum ortaya çıkmaktadır (Çoban, 2008: 606-607).

Bununla birlikte, kamu kaynaklarının dağıtımı hususunda ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Siyasi partilere devlet yardımının yapıldığı ülkelerde bu uygulama iki şekilde gerçekleşmektedir: Bunlardan birisi, siyasi partilere seçim giderlerini karşılamaları amacıyla yardım yapılması, bir diğeri ise siyasi partilere günlük giderlerini karşılamaları amacıyla yıllık, düzenli ve belli oranlarda yardım yapılmasıdır (Aydın, 2005: 237).

Demokratik rejimlerin en önemli niteliklerinden birisi çok partili siyasi hayatın varlığıdır. Ancak siyasi partilerin var olabilmesi için belli bir gelire sahip olmaları gerekir. Demokratik rejimlerde siyasi partilerin fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri, benimsedikleri siyaset

anlayışını seçmen kitlelerine ulaştırabilmeleri ve seçim dönemlerinde kampanyalarını etkin bir şekilde yürütebilmeleri noktasında siyasi partilerin finansmanı konusu önem taşımaktadır. Zira seçim giderlerini karşılayacak herhangi bir kaynağa sahip olmayan siyasi partilerin, seçimlere katılmaları ve seçim kampanyası düzenlemeleri imkânsızdır. Bu anlamda devlet yardımı, siyasi partiler açısından yaşamsal önemi olan bir gelir kaynağıdır. Siyasi partilerin fonksiyonlarını yerine getirebilmesinin en büyük güvencelerinden biri devlet yardımudur. İktidar yarışının eşit koşullarda gerçekleşmesini sağlamak amacıyla siyasi partilere devlet tarafından mali desteğin sağlanması demokratik ülkelerde görülen uygulamalardan biridir (Aydın, 2005: 235-239).

Özellikle seçim dönemlerinde siyasi partilere devlet yardımında adillik ilkesinin gözetilmesi, seçimlerde siyasi partilerin eşit ve adil rekabet edebilmelerini sağlamaktadır. Siyasi partilere devlet yardımına ilişkin düzenlemeler, bu anlamda özellikle muhalefet partileri açısından özel bir öneme sahiptir. Muhalefet partilerinin seçim öncesi dönemde iktidar karşısında alternatif politika ve programlarını tanıtılabilmeleri ve toplumun her kesimine erişebilmeleri adil devlet yardımı ile sağlanabilir. Tekin (2019: 105)'in de üzerinde durduğu gibi, siyasi iktidar kamunun tüm kaynaklarını elinde bulundururken muhalefetin maliyeti yüksek olan seçim kampanyalarının giderlerini karşılayacak mali kaynağa sahip olmaması, çoğulculuk ilkesine zarar vermesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, seçime katılacak siyasi partilerin, özellikle de muhalefet partilerinin, bu rekabette maddi açıdan desteklenmesi gerekmektedir.

Avrupa Konseyi'nin çeşitli organları da siyasi partilerin finansmanına ilişkin çeşitli çalışmalar yürütmüş ve birtakım kararlar almışlardır. Bunlardan birisi, Avrupa Parlamenterler Meclisi'nin 2001 yılında yayınladığı Siyasi Partilerin Finansmanına İlişkin 1516 sayılı Tavsiye kararıdır. Karar kapsamında öncelikle siyasi partilerin faaliyetlerini gerçekleştirdikleri koşulların eskisi gibi olmadığına ve partilerin görünürlük kazanmaları ve fikirlerine siyasi destek bulabilmeleri için finansal kaynaklara ihtiyaçları olduğuna vurgu yapılmıştır. Ardından siyasi partilerle ilgili yasal düzenlemelerin bu faktörlerin dikkate alınarak yapılmasının ve siyasi partilerin işlevlerini gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyacakları kaynakları elde etmelerine olanak tanınmasının gerekliliği hatırlatılmıştır (Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 2001, m. 6).

Parlamenterler Meclisi, siyasi partilerin finansmanına ve seçim kampanyalarına ilişkin kuralların şu ilkelere dayanması gerektiğini belirtmiştir: “Kamusal ve özel finansman arasında makul bir denge, devlet katkılarının partilere dağıtımı için adil kriterler, özel bağışlarla ilgili katkı

kurallar, seçim kampanyalarıyla bağlantılı partilerin harcamalarında bir taban, hesapların tam şeffaflığı, bağımsız bir denetim otoritesinin kurulması ve kuralları ihlal edenler için anlamlı yaptırımlar” (Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 2001, m. 7). Ayrıca karar kapsamında siyasi partilerin özel bağışçılara bağımlılığının önlenmesi ve siyasi partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması için devlet bütçesinden mali yardım almaları gerektiği ifade edilmiştir. Devlet yardımının, bir yandan siyasi partilerin aldığı desteğin (aldığı oy ya da kazanılan sandalye sayısı) dikkate alınarak hesaplanması ve böylece objektif kriterlere göre değerlendirme yapılması; diğer yandan yeni siyasi partilerin siyasi arenaya girmesine ve daha köklü siyasi partilerle adil koşullar altında rekabet etmesine olanak sağlaması tavsiye edilmiştir (Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 2001, m. 8/A-ii).

Bu tavsiye kararlarına paralel olarak Bakanlar Komitesi de 8 Nisan 2003 tarihinde 835. toplantısında Siyasi Partilerin ve Seçim Kampanyalarının Finansmanında Yolsuzluklara Karşı Ortak Kurallara ilişkin üye devletlere tavsiye kararı almıştır. Ortak Kuralların, Siyasi Partilere Özel ve Kamusal Yardım başlığının ilk maddesinde, devletin siyasi partilere mali olarak yardım etmesi ve bu yardımın makul bir katkı ile sınırlı olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Yine aynı maddede devlet yardımlarının dağıtılmasında objektif, adil ve makul olunması gerektiği yer almaktadır (Council of Europe Committee of Ministers, 2003).

Avrupa Konseyi Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) da 9-10 Mart 2001 tarihinde yapılan 46. toplantısında Parti Finansmanına ilişkin Rehber İlkeleri kabul etmiştir. Bu kapsamda; kamusal finansmanın parlamentoda yer alan tüm partileri kapsamı gerekmektedir. Bununla birlikte, siyasi partiler arasında fırsat eşitliğini sağlayabilmek için kamusal finansman, seçmenlerin önemli bir bölümünü temsil eden ve seçimlerde aday gösteren siyasi partileri de kapsayabilir. Ayrıca devletin kamusal yardımdan yararlanan siyasi partilerin finansal şeffaflığını sağlayacak bir politika benimsemesi gerektiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak, devlet yardımı, muhalefet partilerinin iktidar mücadelesinde etkin bir şekilde yer alabilmesi açısından önem taşımaktadır. Avrupa Konseyi'nin bağlayıcı olmayan, sadece tavsiye niteliğinde olan bu üç belgesinde de görüldüğü üzere, devletin siyasi partilere yardım yapması gerektiği, ancak bu yardımın makul bir düzeyi aşmaması ve yardımın dağıtımında objektif, makul ve adil ölçütlerin kullanılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

2.4.3.4.4. Siyasi Partilerin Propaganda Yapma Hakkı

Propaganda, Oxford sözlüğünde “bir doktrin ya da uygulamayı yaymak için desteklemek ya da tasavvurda bulunmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Domenach (2003: 17) tarafından propaganda; “toplumun görüş ve davranışını, kişilerin belirli bir görüşü, belirli bir davranışı benimsemelerini sağlayacak biçimde etkileme girişimi” şeklinde tanımlanmaktadır. Doob (1966: 23) ise; “propaganda yapımcıların, telkin vasıtasıyla grupların tutumların ve bu tutumlar doğrultusunda ortaya çıkan hareketlerini kontrolleri altına almak için yaptıkları sistematik faaliyetler bütünü” olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanıma göre “propaganda fikir ve tutumları değiştirmek için yapılan her şeydir.” (Alçora, 2015: 97). Tanımlardan yola çıkarak propagandanın amacı üç madde altında kısaca ifade edilebilir: Hedef kitlede yeni bir düşüncenin doğmasını ya da eylemin gelişmesini sağlamak, hedef kitlede var olan bir düşüncenin ya da eylemin şiddetini arttırmak ve son olarak, hedef kitlenin sahip olduğu bir düşünce ya da eylemi değiştirmek (Köseoğlu ve Al, 2013: 107).

Bu amaçlar doğrultusunda propaganda; farklı yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bunlardan birisi de kitle iletişim araçları üzerinden yapılan propagandalardır. Görsel-işitsel iletişim, meydana gelen teknolojik gelişmeler sonucunda, yaygın bir şekilde kullanılan bir kitle iletişim türüne dönüşmüştür. Kitle iletişim araçları, başta radyo ve televizyon olmak üzere, en etkili propaganda araçları olmuştur. Görsel-işitsel iletişimin, yazılı basının ifade edemediği unsurları görüntü ve ses yoluyla iletme imkânına sahip olması bunun en temel sebebidir (Azer, 2011: 206). Günümüzde özellikle televizyon, kullanılmasının kolay olması nedeniyle hedef kitle açısından en çok tercih edilen iletişim aracıdır. Ortaya çıkan yeni yöntemler sayesinde klasik propaganda yöntemlerinin aksine daha düşük maliyetlerle ve çok daha kısa süre içerisinde geniş kitlelere ulaşma imkânı doğmuştur (Köseoğlu ve Al, 2013: 108).

Propaganda, siyasi etkinliğin her aşamasında vardır, ancak en yoğun ve önemli kullanımı seçimler sırasındadır. Seçimler demokratik siyasi sistemlere meşruluk kazandıran yegâne kurumdur. Temel amacı, siyasi iktidarı ele geçirmek olan siyasi partiler, bu amaç doğrultusunda özellikle seçim dönemlerinde seçmen kitlelerini etkilemeye çalışmaktadırlar. Kamuoyu da bu dönemde büyük bir ilgi ve merak içindedir ve siyasi etkiye açıktır (Sav, 1999: 331). Özellikle bu dönemde adayların radyo ve televizyon programlarına katılmaları, siyasi programlarını açıklamaları ve bu şekilde siyasi reklam yapmaları günümüzde en çok tercih edilen propaganda yöntemlerindedir. Siyasi partiler tarafından özellikle seçim dönemlerinde kullanılan siyasi

propaganda araçlarının, seçmen ile siyasi partiler arasında bir bağın oluşmasında önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir (Çavuşoğlu ve Pekkaya, 2015: 108).

Çağdaş dünyada kitle iletişim araçları olmadan seçim fikri düşünülemez çünkü bu araçlar seçimlerin seçmenlere ulaştırıldığı başlıca alandır. Adaylar ve partiler, manifestolarını ve ideolojik mesajlarını halka taşımak için medyaya güveniyorlar. Medyanın en önemli kamusal işlevlerinden biri, sadece politika hakkında bildirimlerde bulunmak değil, aynı zamanda seçim kampanyaları sırasında, vatandaşlara kendilerini temsil edecekleri adaylar hakkında görüşme, temsil ve tartışma platformu sağlıyor olmasıdır. Seçim zamanlarında medyaya erişim devlet kurumlarına seçilmeyi bekleyen adaylar açısından çok önemlidir. Adaylar mitinglerde hitap edebileceği kitleden çok daha fazlasına kitle iletişim araçları aracılığıyla ulaşır. Seçmen kitlesine ulaşmak için radyo ve televizyon seçim kampanyası sırasında adaylar açısından ayrıcalıklı bir platform olma özelliği taşımaktadır. Radyo ve televizyon, çağdaş dünyada seçim mesajlarının ulaştırılması noktasında kilit yerlerdir (Lange ve Ward, 2004: X).

Fakat burada esas olarak, görsel-işitsel medya araçlarında siyasi çoğulculuğun ne derece gözetildiği konusu üzerinde durmak gerekir. Bu araçlarda sadece iktidarın temsil ettiği düşüncelere değil, iktidara gelmeyi hedefleyen muhalefetin de düşüncelerine yer verilmesi gerekmektedir. Zira medyada seçim sürecinde her siyasi eğilimin adil hatta eşit bir şekilde siyasi reklam yapması siyasi çoğulculuk açısından önem taşımaktadır. Muhalefetin görsel-işitsel medya üzerinden siyasi reklam yapamaması, adil siyasi rekabet ilkesinin göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. Böylece muhalefet kanadının seçmen kitlesine ulaşma olanağı da ortadan kalkmış olmaktadır. Dolayısıyla seçimlerde iktidar karşısında dezavantajlı duruma düşmektedir. Bu durumu muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini sınırlandıran bir faktör olarak değerlendirmek mümkündür. Görsel-işitsel medyada ayırt etmeksizin her türden düşünceye yer verilmesi siyasi çoğulculuk ilkesinin gözetildiğinin bir göstergesidir.

Bu konuya Parlamenterler Konseyi tarafından 1994 yılında Paris'te oybirliği ile kabul edilen "Özgür ve Adil Seçim Kriterleri Deklarasyonu"nda da yer verildiği görülmektedir. Deklarasyonun "Aday, Parti ve Kampanya Hak ve Sorumlulukları" başlığı altında herkesin kendi ülkesinin hükümetinde yer alma hakkına ve ayrıca seçimlerde aday olmak için eşit fırsatlara sahip olduğu belirtilmekte ve herkesin siyasi görüşlerini müdahale olmaksızın ifade etme, bilgi arama, alma, bilgi verme ve bilinçli bir seçim yapma, seçim kampanyası için ülke içerisinde serbestçe dolaşma ve mevcut hükümeti oluşturan taraf da dâhil olmak üzere diğer siyasi partilerle eşit

şekilde kampanya yürütme haklarından bahsedilmektedir. Buna ek olarak her aday ve siyasi partinin siyasi görüşlerini ortaya koymak için medyaya özellikle kitle iletişim araçlarına eşit erişim imkânına sahip olduğu üzerinde durulmaktadır (IPU, 1994).

2.4.3.5. Siyasi Kültür

Siyasi kültür kavramını tanımlamadan önce, kültürün ne olduğundan bahsetmek gerekir. Kültür, uzun yıllar boyunca pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş ve birçok araştırmaya konu olmuş bir kavramdır. Birbirinden çok farklı disiplinler tarafından ele alınması kültüre yönelik farklı yaklaşım ve tanımlarını da beraberinde getirmektedir. Örneğin, Kroeber ve Klockholn, çalışmalarında kültürün 160 farklı tanımına yer vermişler ve kültür kavramının üzerinde uzlaşmış tek bir tanımla ifade etmenin güçlüğüne dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla kültür kavramını tek bir şekilde tanımlamak imkânsız hale gelmektedir. Bununla birlikte, kelime anlamı olarak kültür; yetiştirmek veya bakmak anlamına gelen Latin dilindeki *colere* veya *cultura* fiillerinden gelmektedir. TDK (Türk Dil Kurumu) tarafından, “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçlar bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır. Duverger (1975: 107) kültürü; “bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden, rolleri oluşturan, düzenlenmiş davranışlar, düşünceler ve duygular bütünü” olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Öztekin (2010: 237) de, “bir toplumda yılların, hatta yüzyılların birikimi sonucunda oluşan ortak değerler bütünü” şeklinde bir tanımlama yapmaktadır.

Siyasi kültür, kültürün bir çeşididir. Almond ve Verba (1972: 14)’ya göre, bir toplumun siyasi kültürü, o toplumun üyelerinin siyasi sisteme yönelik kavrayışları, kanaatleri ve değerlendirmelerinin içselleştirilmesini ifade etmektedir. Turan (1986: 3) da benzer bir tanım vermektedir. O’na göre, siyasi kültür, siyasi sisteme yönelik tüm inançlar, tutumlar ve davranışların toplamını ifade etmektedir. Siyasi kültür denilince akla ilk gelen araştırma, Almond ve Verba tarafından 1958-1963 yılları arasında ABD, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika’da yürütülmüş olan çalışmadır. Almond ve Verba yaptıkları araştırma sonucunda üç tür siyasi kültür tipi elde etmişlerdir. Bunlar; yerel (mahalli) kültür, tebaa (uyrukluk) kültürü ve katılımcı siyasi kültürdür.

Yerel kültür; ulusal bir kültürün bulunmadığı, yerel siyasi kültürlerin birbirlerine eklenmesiyle oluşan kültür tipidir. Yerel (mahalli) kültürde, insanlar sistemle ilgili çok az bilgiye sahip olmaları nedeniyle siyasi olaylar karşısında tavır gösteremezler. Bireyler kendilerini geniş toplumdan ziyade içinde yaşadıkları dar topluluk ile özdeşleştirirler. Ülke siyasetinin bir parçası olmanın onlar için herhangi bir önemi yoktur. Bundan dolayı da siyasi sistemden beklentiler düşüktür. Siyasi konularda tartışma, oy verme gibi siyasi katılım türleri konusunda herhangi bir ilgi ve istek göstermezler. Bu tür kültürün var olduğu toplumlarda demokrasinin yerleşebilmesi ve uygulanabilmesi neredeyse imkânsızdır (Kurt, 2016: 17). Bu tür kültüre sahip toplumlarda bireylerin ulusal düzeydeki sorunlar ve hükümet işlerine ilgisiz bir tutum geliştirmeleri olağan bir durumdur. Bireyler daha çok, daha kısıtlı ve dar olan yöresel nitelikteki sorunlar ve yapılanmalarla ilgilidir (Akay, 2006: 72). Bu tür kültüre sahip toplumlarda dikkate değer bir siyasi inanç, değer ve semboller ağına rastlamak zordur. Bunların siyasete ilişkin dağarcıkları geleneksel bazı dogmalarsan ibarettir (Görmez, 1997: 30). Sarıbay (1998: 51)'a göre, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde okuryazar oranı yüksekliği, kitle iletişim araçlarının yaygın nüfusu gibi etkilerle saf yerel siyasi kültür tipine rastlamak zordur, bu yüzden bu tür kültür, geleneksel ve geçiş toplumlarına özgüdür.

Tebaa kültüründe birey siyasi sistemin varlığının ve sistemin uygulamalarının farkında olmasına rağmen birey yine de aktif bir katılımcı konumunda değildir. Birey, hükümet otoritesinin farkındadır ve sisteme duygusal olarak adapte olmuştur. Bununla birlikte, siyasi sistemin kenarında yer alır (Almond ve Verba, 1972: 19). Bireyler, siyasete ilgi duymakla birlikte bu ilginin seviyesi düşüktür. Bu nedenle de siyasi katılım da daha düşüktür. Siyasetle ilgili tartışma, oy verme gibi siyasi katılım türleri konusunda daha çekingen ve ilgisiz bir portre çizerler. Siyasi yetkinlik hissi düşük olup siyasi süreçte bireyin önemli olduğuna dair inanç da azdır. Toplumdaki diğer bireylere karşı duyulan güven düşüktür. Demokrasinin bu kültür içinde uygulanması zordur (Kurt, 2016: 17).

Katılımcı siyasi kültürde, vatandaşlık olgusu öne çıkar ve vatandaşlar sisteme aktif bir biçimde katılarak sistemi şekillendirirler. Bireyler kendilerinin vatandaş olduklarının farkındadırlar ve siyasete bu bilinçle ilgi gösterirler. Siyasi sistemle ilişkin ulusal gurur yüksektir. Vatandaşlar, toplumsal ve siyasi katılımın önemli olduğunun farkındadırlar. Vatandaşların siyasi yetkinlik hisleri yüksektir ve demokrasi için en gerekli siyasi kültür yapısına sahiptirler (Kurt, 2016: 17). Akay (2006: 73)'a göre bu kültürde birey siyasi sistem içinde aktif bir rol ile yerini

alır. Siyasi sistemin işleyişini etkileyebilme olanağının ve alınan kararın sonuçlarından da etkileneceğinin bilinciyle hareket eden birey, olumlu ya da olumsuz yönelimlerde bulunabilmektedir. Görmez (1997: 31) de benzer şekilde bireyin siyasi sistemin çıktılılarıyla olduğu kadar girdileriyle de yoğun bir ilişki içinde olduğunu ve katılım için fırsatları değerlendirme yeteneğine, dolayısıyla siyasi etkinlik duygusuna sahip olduğunu belirtmektedir.

Herhangi bir toplumda ya da siyasi sistemde siyasi kültürün hiçbir biçimi saf halde bulunmaz (Almond ve Verba, 1972: 21). Siyasi kültür tiplerinden herhangi birinin varlığı diğerlerinin varlığını ortadan kaldırmaz. Başka bir ifadeyle, bir toplumun yerel, tebaa ve katılımcı siyasi kültür tiplerinden yalnızca birine sahip olmasını beklememek gerekir (Görmez, 1997: 31). Almond ve Verba (1972: 21)'ya göre her toplum bu üç siyasi kültür tipini de içinde barındırmaktadır. Sadece her toplumda bunların önceliği ve ağırlığı birbirinden farklılık göstermektedir. Bununla birlikte genel olarak, yerel siyasi kültür en çok gelensek siyasi yapıya, tebaa kültürü merkezileşmiş otoriteryan yapıya ve son olarak katılımcı siyasi kültür demokratik siyasi yapıya uygundur. Almond ve Verba bu noktada yerel, tebaa ve katılımcı kültürün farklı boyutlarda bir arada bulunduğu siyasi kültür yapısına ilişkin olarak yurttaşlık kültürü modelini ileri sürmektedir. Bütün toplumlar karışık bir kültüre sahiptirler. Sistemin bazı üyeleri daha aktif bir rol oynarken diğerleri daha pasif kalabilirler. Bu üç tür eğilimin karışımından oluşan alt sınıflanmalar da söz konusu olabilir. Yurttaşlık kültürü bütün bu eğilimlerin bulunduğu bir kültürün, yani bir yurttaşın sisteme katıldığı ve etkilediği ve bunun yanı sıra kendi bu sisteme bağlı olarak gördüğü ve geleneksel olarak bağlandığı bir kültürü ifade etmektedir.

Öte yandan siyasi sistem ile siyasi kültür arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Başka bir ifadeyle, siyasi sistem siyasi kültürü etkilerken siyasi kültür de siyasi sistem üzerinde belirleyiciliğe sahiptir. Çam (2005: 2001) da bu yaklaşıma katılmakta ve siyasi yapının siyasi kültür ile anlam kazandığını siyasal kültürün de bireylerin siyasi sistem karşısındaki eylem biçimleri, inanç ve tutumlarıyla biçimlendiğini ileri sürmektedir.

Arend Lijphart, 36 ülkede yönetim biçimleri ile performanslarını karşılaştırarak incelediği araştırmasında demokratik ülkeleri çeşitli yönleriyle ele almıştır. Lijphart incelediği 36 ülkenin kurumsal, ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan türdeş bir grup oluşturduklarını ve aralarında belli bir yakınlık olduğunu tespit etmiştir. Lijphart'ın elde ettiği en önemli sonuçlardan birisi de uzlaşmacı bir siyasi kültür tarafından desteklenmeyen bir demokrasinin yerleşip kurumsallaşması ve sürdürülebilir olma olasılığının zayıf olduğudur. Benzer şekilde Robert Dahl (2001: 152-160)

da demokrasi için gerekli olan unsurlar arasında demokratik inançlar ile kültürün varlığının altını çizmektedir. Dahl (2001: 159); “Bir ülkede istikrarlı bir demokrasi olması ihtimali, eğer vatandaşlar ve liderler demokratik düşünceyi, değerleri ve uygulamaları desteklerse artar. En güvenilir destek, bu inançlar ve eğilimler bir ülkenin kültürü yerleşmiş olursa ve çoğunluğu bir nesilden diğerine aktarılırsa var olur. Başka bir deyişle, ülkede demokratik siyasi kültür mevcutsa olur.” sözleriyle demokrasi ile kültür arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Demokratik kültür ise “demokrasi ve siyasi eşitliğin istenir hedefler olduğuna askeri güçlerin ve polisin kontrolünün tamamen seçimle gelmiş liderlerin elinde olmasının temel demokratik varlıkların sürdürülmesinin ve vatandaşlar arasındaki siyasi farklılıkların ve anlaşmazlıkların hoşgörüyü karşılanıp korunmasının gerekli olduğuna inanan vatandaşlar” meydana getirir. Durdu (2013: 25)’ya göre demokratik bir siyasi kültür, bireylerin içinde yaşadıkları ülkenin vatandaşı hissettiği, aktif bir şekilde siyasi sürece katkıda bulunabildiği, sivil toplumun karar mercileri üzerinde etkisinin olduğu, vatandaşların hem görevlerinin hem de haklarının önemli olduğu bir sistemde var olabilir.

Almond ve Verba (1963: 498), demokrasilerin varlığını siyasi kültür faktörü ile açıklamaktadırlar. Onlara göre demokrasinin başarıya ulaşması yalnızca siyasi partiler, seçimler, anayasa, yasalar ve bürokrasi gibi faktörlere bağlanamaz. Tüm bunlara ek olarak demokratik sistemi destekleyen bir siyasi kültürün var olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Dursun (2008: 79)’a göre, bir toplum eğer anti-demokratik bir kültür yapısına sahipse bu, o toplumda demokrasinin gelişmesini zorlaştıracaktır. Bu nedenle kültürün demokrasiyi teşvik eden ve güçlendiren bir nitelikte sahip olması gerekir. Vatandaşların büyük bir kısmının demokrasiyi ve demokratik kurumları tercih etmediği ve demokratik uygulamaları savunan siyasi liderlerin desteklenmediği toplumlarda demokrasiyi inşa etmek, kurumsallaştırmak ve işlerlik kazandırmak çok zordur.

Bir ülkede demokratik unsurların varlık derecesi ve niteliği o ülkede demokrasi kültürünü geliştirirken demokratik kültürün gelişmesi de o ülkedeki demokratik unsurların daha sağlıklı ve işlevsel olmasını sağlar. Bu anlamda demokratik kültür ve demokrasi unsurları birbirlerini karşılıklı olarak besler (Mamur Işıkcı, 2016: 529). Demokratik özellikler göstermeyen bir kültürün var olduğu toplumda demokratik kural ve değerlerin yaygınlaşması güçtür (Diamond ve Plattner, 1995: 41). Bu anlamda demokratik bir siyasi kültürün hâkim olduğu bir toplumda siyasi muhalefetin varlık göstermesi, görünürlüğünün yüksek olması, fonksiyonlarını etkin bir şekilde

yerine getirmesi ve böylece iktidar karşısında rekabet edebilmesi mümkün hale gelecektir. Dolayısıyla siyasi muhalefetin bulunduğu toplumun siyasi kültürünün niteliği onun iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Sonuç olarak, siyasi muhalefet; iktidar partisi dışında, parlamento içinde ve dışında yer alan siyasi partileri ifade etmek amacıyla kullanılan bir terimdir. Siyasi muhalefet, demokratik rejimlerin en önemli unsurudur ve demokratik rejimleri, demokratik olmayan rejimlerden ayıran özelliğidir. Siyasi iktidar, demokratik olsun veya olmasın her siyasi rejimde vardır, ancak siyasi muhalefet yalnızca demokratik rejimlerde değer kazanır ve bu rejimlerde siyasi muhalefetin özgürce varlık göstermesine imkân tanınır. Demokratik rejimlerde siyasi muhalefet; pek çok fonksiyona sahiptir. Fakat siyasi muhalefet, demokratik rejimlerin olmazsa olmaz unsuru olmakla birlikte her demokratik rejimde bu fonksiyonları yerine getirme konusunda aynı etkinliğe sahip değildir. Anayasa, meclis içtüzüğü, seçim ve siyasi parti uygulamaları ile siyasi kültür siyasi muhalefetin rekabet kapasitesi üzerinde belirleyici olan faktörlerdir. Siyasi muhalefetin güçlü bir yapıya sahip olması ve iktidar karşısında etkili bir şekilde rekabet edebilmesi için gerekli olan faktörlerdir. Bu faktörlerin siyasi muhalefeti sınırlayıcı ya da sistemin dışına iten bir niteliğe değil, aksine onu sistemin önemli parçası haline getiren, çoğulculuk ilkesini ön planda tutan bir niteliğe sahip olması gerekir. Rejimin demokratik niteliğini pekiştiren de tam olarak bu özelliklerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'DA ANAYASAL VE SİYASİ GELİŞMELER

Avrupa coğrafyasının en eski ve köklü devletlerinden biri olan Fransa, 1789 Devrimi'nden Beşinci Cumhuriyet'in kurulduğu 1958 yılına kadar geçen 170 yılı aşkın sürede hangi rejimle yönetilmesi gerektiği konusunda bir uzlaşımın sağlanamamasından muzdarip olmuştur. Bu sürecin en önemli sonucu ise, aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, siyasi istikrarsızlık olmuştur. Bu sebeple, Fransız anayasa tarihi, dünyanın hem en zengin hem de en çelişkili tarihi olarak nitelendirilmekte; anayasal istikrarsızlık ve siyasi sistemdeki değişikliğin sürekliliği Fransız siyasi hayatının iki temel özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu sancılı tarihsel gelişmelere rağmen Fransa, günümüzde demokratik rejimlerin en önemli temsilcilerinden biridir. Fransa'nın da aralarında yer aldığı demokratik rejimler, "demokratik" sıfatını elde ederken uzun ve krizlerle dolu bir süreçten geçmiştir. Oktay (2018: 73)'in de vurguladığı gibi, Fransa'da demokrasi "ciddi ve derin toplumsal mücadelelerin ürünü" olarak ortaya çıkmıştır. Bugün pek çok ülke için ideali temsil eden bu rejimi, Fransa açısından kendi içinde yaşadığı sancılı bir sürecin sonucu olarak görmek gerekir.

Fransa'da demokrasinin inşası sürecinde muhalefetin oldukça güçlü ve önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür. İktidar-muhalefet ilişkileri oldukça sancılı ve çatışmalı süreçlerden geçmiştir. Fransa'da anayasal ve siyasi gelişmeler, aynı zamanda demokratik siyasi kültürün Fransa'da nasıl kök saldığını, iktidar-muhalefet ilişkilerinin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ve muhalefetin siyasi sistemdeki mevcut konumuna erişme sürecini gözler önüne sermektedir. Bu süreci daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için meselenin kırılma noktalarına bakmak gerekir.

Tablo 3. Fransa'nın Siyasi Dönemleri

Dönemin adı	Yıllar	Hatırlatıcıları
Eski Rejim	-1789	Mutlakıyetçi monarşi; merkezi yönetim; denetimli ekonomi.
Devrim	1789-1799	Çalkantı; işgalcilerin püskürtülmesi; Terör Dönemi; Thermidor.
Napoléon	1799-1814	Medeni kanunun yeniden yapılması; Avrupa'nın çoğunun işgali; kendine imparator tacı giydirmesi.
Bourbon Restorasyonu	1815-1830	Fena halde bölünmüş olan Fransa'da monarşinin yeniden getirilmeye çalışılması.
Orleancı	1830-1848	Liberal monarşi
İkinci Cumhuriyet	1848-1852	Liberal cumhuriyet girişimi
İkinci İmparatorluk	1852-1870	Louis Napoléon'un muhafazakâr istikrarı
Üçüncü Cumhuriyet	1871-1940	Burjuva liberal demokrasi
Vichy	1940-1944	Alman kuklası hükümeti
Geçici Hükümet	1944-1946	De Gaulle önderliğindeki koalisyon
Dördüncü Cumhuriyet	1946-1958	İstikrarsız, kavgacı, immobilize; Çinhindi ve Cezayir savaşları
Beşinci Cumhuriyet	1958-	De Gaulle kuvvetli başkan; devlet öncülüğünde modernleşme

Kaynak: Roskin, 2009: 116.

Bu bölümde Fransa'da anayasal ve siyasi gelişmeler, “1789 Fransız Devrimi Öncesi Dönem”, “1789 Fransız Devrimi” ve “1789 Fransız Devrimi Sonrası Dönem” olmak üzere üç ana bölümde ele alınmaktadır. “1789 Fransız Devrimi Öncesi Dönem” başlığı altında eski rejim (*ancien régime*)¹¹ genel hatları ile ele alınmakta, dönemin siyasi ve toplumsal yapısına yer verilmekte, eski rejime yönelik toplumsal muhalefetin ilk filizlenme sürecine ışık tutulmaktadır. “1789 Fransız Devrimi” başlığı altında toplumsal muhalefetin güç kazanma süreci, devrime yol açan ve sürece hız kazandıran sebepler ile devrimin sonuçları üzerinde durulmaktadır. Fransa'da mevcut rejimin bir bakıma başlangıç noktası olan Fransız Devrimi'nin nedenlerini, bugünün

¹¹ “Eski rejim” (*ancien régime*), 1789 Devrimi öncesindeki mutlakıyetçi siyasi yapıları nitellemek için kullanılan bir kavramdır. Yayla, A. (2011). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları, s. 19. Bir başka tanım; “Avrupa'da Rönesans, Reformasyon ve coğrafi keşiflerle yıkılan Orta Çağ düzeninden Fransız Devrimi'ne kadar olan dönem”. Price, R. (2012). *Fransa'nın Kısa Tarihi* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 63.

Fransa'sının siyasi yapısını ve özellikle muhalefetin sistem içerisindeki konumunu ve sahip olduğu gücü anlayabilmek ve yorumlayabilmek için biraz geriye giderek devrim öncesinin yönetim ve toplumsal yapının özelliklerine bakmak gerekir. “1789 Fransız Devrimi Sonrası Dönem” başlığı altında ise devrimin hemen ertesinden günümüzde kadar Fransız siyasi tarihini şekillendiren belli başlı siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelere yer verilmekte, iktidar-muhalefet ilişkileri tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Böylece bu bölümde ortaya konulan tarihsel arka plan sayesinde Fransa'da mevcut anayasal düzenin, iktidar-muhalefet ilişkilerinin ve muhalefetin siyasi sistem içerisindeki konumunun, sahip olduğu gücün yani rekabet edebilme kapasitesinin daha anlaşılır olması amaçlanmaktadır.

3.1. 1789 Fransız Devrimi Öncesi Dönem

3.1.1. Devrim Öncesi Siyasi Yapı

Devlet inşası, birtakım aşamaları olan inişli çıkışlı ve kesintili bir süreçtir (Price, 2012: 31). Fransa da bu konuda bir istisna oluşturmamaktadır. Uzun ve zengin bir tarihsel geçmişi olan Fransa, adını 5. yüzyılda bu topraklara egemen olan Franklardan almıştır. Roma İmparatorluğu döneminde otoriteye itaat etmeyen kavimlerle karşılaşılması sebebiyle etkin bir merkezi yönetim kurulamayan ülkede siyasi birlik ilk kez Franklar tarafından sağlanmış ve Fransa, ulusal birliğini sağlayan ilk devletler arasında yerini almıştır. Franklar tarafından kurulan krallık, 7. yüzyılda Karolenj Hanedanlığı (732-947)'nin kontrolüne geçmiştir. Şarlman'dan sonra yerine tek oğlu Louis le Pieux'nün¹² geçmesi ile herhangi bir veraset meselesi yaşanmasa da imparatorluk, 843 yılında Verdun Anlaşması ile Louis le Pieux'nün oğulları arasında bölüşülmüştür (Lothaire, Louis le Germanique ve Charles le Chauve). Louis le Pieux'nün oğullarından Charles le Chauve'un payına düşen topraklar (Lyon'un batısı) zaman içerisinde bugünkü Fransa'yı oluşturmuştur. Bu nedenle, Fransa'nın doğusunun bazen Verdun Anlaşması'nın tarihine dayandırıldığı görülmektedir (Nitas, 2005: 202; Smith, 1997: 2-3; Fayet and Fayet, 2009: 21-22). Price (2012: 47), tam da bu nedenle, “Fransa Krallığı, Karolenj İmparatorluğu'nun yıkıntılarında doğmuştu” demektedir.

Fakat Fransa'da bu dönemde siyasi ve idari birliğin varlığından bahsetmek imkânsızdır. Fransa topraklarında her ne kadar bir hanedanlık hüküm sürse de feodal sistem hâkimdir, feodal

¹² Bazı eserlerde “I. Ludwig” veya “Louis le Débonnaire” isimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Price, R. (2012). *Fransa'nın Kısa Tarihi* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 47.

toplum oldukça küçük hükümlerlik alanlarına parçalanmış ve bu yüzden kral, ülkeyi uzun bir süre neredeyse kontrolü altına alamamıştır. Ortaya lordluk ve prensliklerin gelişimine çok büyük bir oranda savaşların neticeleri ve savaş örgütlenmesi tarafından şekillendirilen toplumsal yapılar belirlemektedir. Halk güvenliklerinin sağlanması için yerel lordlardan, yerel lordlar da bölgesel prenslerden medet umuyordu. Özellikle yetersiz iletişim imkânları ve bilgi eksikliği, düşük nüfus yoğunluğu, kısıtlı gelirler ve maaşlı devlet görevlilerinin yokluğu geniş bölgesel birimleri bir araya getirmeyi imkânsız kılmaktaydı. Bu nedenle adem-i merkeziyetçilik yöneticiler için kaçınılmaz hale gelmiştir. Böylece Fransa'da 12. yüzyıla kadar süren bir siyasal ve bölgesel parçalanma dönemi ortaya çıkmıştır (Price, 2012: 47; Bookchin, 2012: 321).

Zamanla krallar ülkeyi savaşlar, hanedan evliliklerinin yarattığı ittifaklar ve diplomasi sayesinde bir araya toplamayı başarabilmiştir (Bookchin, 2012: 321). Yine Valois Hanedanı'ndan Kral Yakışıklı Philippe (1268-1314)¹³, Papa ile yaşadığı siyasi-dini temelli iktidar çatışmasını Papalık güçlerini yenilgiye uğratmasıyla sona erdirmiştir. 11. Louis (1423-1483) ise soyluların güçlerini belirgin şekilde dizginlemeyi başarmış ve merkezi monarşiyi kurmaya yönelik önemli bir adım atmıştır (Nitas, 2005: 202; Gosselin and Filion, 2007: 186). Böylece 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa'da iktidarı ele geçirme ya da iktidar üzerinde etkili olma iddiasına sahip önemli muhalefet odakları zayıflamaya ve feodal düzen yerini yavaş yavaş merkezi monarşiye bırakmaya başlamıştır.

17. yüzyılda, Fransa'yı güçlü bir krallığın çatısı altında birleştirmeyi ve merkezileştirmeyi isteyen iki kardinal, Richelieu ve Mazarin, 13. Louis ve 14. Louis dönemlerinde mutlak monarşiyi güçlendirecek önemli adımlar atmışlardır (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 289; Nitas, 2005: 203; Bookchin, 2012: 322). 13. Louis'nin krallığı döneminde (1610-1643) kralın başbakanı ve Kilise'nin kardinali olan ve Roskin (2009: 108) tarafından "Fransa'ya tüm zamanları kapsayan bürokratik mührünü basmış bir teşkilatlanma dâhisi" olarak nitelendirilen Richelieu, merkezi otoriteyi reddeden kale ve kentleri ortadan kaldırmak için ordudan etkili bir şekilde faydalanmıştır. Böylece, monarşinin hâkimiyeti Fransa'nın neredeyse her yerinde ilk kez tam anlamıyla sağlanmıştır (Sander, 2006: 98).

Bununla birlikte 14. Louis döneminde (1643-1715) monarşi ile aristokrasi arasında yaşanan mücadeleler dikkat çekicidir. 1648 ve 1653 yılları arasında, monarşi - aristokrasi

¹³ Yakışıklı Philippe, tahtını doğrudan Tanrı'dan aldığını vurgulamaktaydı. Papalığın zayıflama süreci için bkz. Price, R. (2012). *Fransa'nın Kısa Tarihi* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 64.

çatışması, soyluların kardinaller tarafından zorla kabul ettirdiği kısıtlamalara öfkelenmesi ile ortaya çıkan silahlı bir isyanda, Fronde’de, kraliyet otoritesine doğrudan meydan okuduğunda doruk noktasına ulaşmıştır. Fakat soyluların monarşi karşısında muhalif tutumlarının yok edilmesi ve bu sınıfın zayıflatılması amacıyla birtakım adımlar atıldığı da görülmektedir (Bookchin, 2012: 322). Bookchin (2012: 322), soyluların zayıflatılma süreçlerini şöyle açıklamaktadır:

“...Genç XIV. Louis, onları kayıtsız aylak bir hayatın hazları ile ayartarak, ayrıntılı aristokratik unvanlarla deli gömleği giydirerek ve onların çocuklarını bitkin ve itaatkâr saray adamları haline getirmek için eğiterek, büyük ölçüde bir zamanların kurlsız soylularını bir araya getirmek ve nezaret altında tutmak için Paris’in yaklaşık on beş mil uzağındaki Versay’a bir saray kurdu. Saraya “takdim edilen” soylulara, onları Versay’da kalmaya ikna etmek için, sonunda onları zararsız ve bağımlı parazitlere dönüştürecek olan imkânlar, aylıklar ve arpalıklar verdi.”

14. Louis, gelecekteki isyanları önlemek amacıyla, soyluları mümkün olduğunca karar ve yönetim mekanizmalarından uzaklaştırmış, bu sorumlulukları da giderek artan sayıda avamdan kişilere vermiştir (Bookchin, 2012: 322).

Böylece soylular, 14. Louis döneminde Versailles’da oturan kuklalar haline dönüştürülerek Fransa’da merkezi otorite güçlendirilmiştir (Bıçak, 2013: 8). Fransız soyluları, kralın etrafında onun beslediği bir süs unsuru haline gelmiştir (Moore, 1989: 37). Güneş Kralı olarak bilinen Louis soyluların siyasi gücünü sınırlandırmış ve Versaille’daki sarayında aristokrasiyi etkisizleştirmeyi başarabilmiştir. Fransa’da feodalizmin bütün kalıntılarını ortadan kaldırmaya çalışmış ve Fransız Devrimi’ne kadar sürecek olan bir mutlak monarşi sistemi kurmuştur (Marriott, 2015: 100).

14. Louis, ülkeyi merkezileştirmesinin yanında Fransa’da merkantilist dönemin öncülüğünü yapmıştır. 16. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında Avrupa ülkeleri arasında yaygın olan merkantilizme göre, altın, gümüş gibi değerli madenler bir devletin gücünü belirleyen esas unsurlardır. Merkantilizm, mutlak monarşilerin daha da güçlenmelerini sağlayan bir araç haline gelmiştir. Bu kapsamda, monarşiler daha güçlü olabilmek amacıyla denizaşırı sömürge edinme yoluna gitmişlerdir. 14. Louis de bu anlayış doğrultusunda Kanada, Antil Adaları’nın bir kısmı ve Madagaskar’ı Fransız kolonisi yapmıştır. 14. Louis, bu şekilde bir tarafta burjuvazinin hem ülke içinde hem de bu sömürgelerde ticaretini kolaylaştırarak gelişmesini desteklemiş diğer taraftan da

soyluların ayrıcalıklarını korumuştur. İzlediği bu politika sayesinde bu toplumsal güçlerin kendisine muhalif olmalarına engel olmuştur (Hekimoğlu, 2010: 206).

14. Louis, hükümdarlığı döneminde Fransa'nın itibarını zirveye çıkarmış ve mükemmel bir “mutlak” hükümdar olması nedeniyle sunduğu bu monarşi modeli uzun süre zirvede kalmıştır. Bir yapının veya içindeki yaşamın taklit edilmesi Versailles dışında çok az binaya nasip olmuştur. 18. yüzyılda Avrupa'nın birçok yerinde, 14. Louis'nin yaptırdığı dev sarayın ve içindeki yaşamın minyatür kopyaları ortaya çıkmıştır. Bu taklitler, 14. Louis dönemindeki büyük savaşların hemen ardından gelen istikrar ve devamlılık yıllarında diğer sözde büyük hükümdarlara örnek oluşturmuştur (Roberts, 2015: 358). Böylece Bourbon Hanedanlığı'nın hüküm sürdüğü 16 ile 18. yüzyıllar arasında Fransa, mutlak monarşi ile yönetilen, merkeziyetçiliğe dayanan, güçlü bir devlet haline gelmiştir (Eroğul, 2005: 141).

Bu dönemde Fransa'daki devlet anlayışı, egemen devlet anlayışıdır. Bu anlayışa göre; devlet, toplumun yönetimine ve kontrolüne sahiptir (Dereli, 2011: 20). Mutlak monarşide devletin yetki ve fonksiyonları kralın elinde toplanmaktadır. Nitekim Fransa kralı yasama, yürütme ve yargı ile ilgili tüm yetkilere sahiptir. Kralın mutlak iktidarının teorik dayanağı ise, her türlü iktidarın kaynağını Tanrı'da bulan ilahi hukuk anlayışıdır. Buna göre, yeryüzündeki bütün iktidarların tek kaynağı Tanrı'dır. Ve kral da iktidarını doğrudan Tanrı'dan almıştır. Kral kutsal bir kişidir, doğrudan Tanrı'dan aldığı varsayılan iktidarını kullanırken de yalnızca iktidarın asıl sahibi olan Tanrı'ya karşı sorumludur. Dolayısıyla Tanrı toplum düzenini yarattığı gibi iktidarı da yaratmış ve toplum düzenini sağlamak için iktidarı kullanacak kişileri yani kralları da seçmiştir (Göze, 2005: 538-539).

Tanrıyı temsil eden Kral, mührünü taşıyan bütün mektuplarında kendini “Tanrı'nın inayeti ile, Fransa ve Navarre kralı” olarak ilan etmekteydi. Kilisede yapılan taç merasimi ise krala kutsal niteliğini kazandırmaktaydı. Reims katedralinde yapılan kutsama merasiminde kral ilk olarak kiliseye ve halkına sadakat göstereceğine dair yemin etmekteydi. Ardından kutsanmaktaydı ve başpiskopos bu sırada şu sözleri söylemekteydi: “Tanrının sana idare edesin diye bağışladığı bu krallığa seni kral yaptım, kutlu ol.” Böylece kralın mutlak iktidarı tanrısal niteliğinden gelmekteydi. Krallık rejiminin dini niteliği, bu iktidara her alanda mutlak bir tahakküm sağlamaktaydı. Kaynağını Tanrı'dan alan bir iktidarı kontrol etmeyi istemek tebaaya yakışmazdı (Soboul, 1969: 73-75).

Kral, iktidarının kaynağını Tanrı'ya dayandırarak her türlü güce sahiptir. 17. yüzyılda hükümdarlığa ait kurumların merkeziliği ve üstünlüğü artmıştı ve hükümdar iktidarının ayrıcalıklı yapısı iyice vurgulanmaktaydı (Poggi, 2016: 63). Kral 15. Louis, 13 Mart 1766 tarihinde Parlamentoda şu sözleri söylemiştir: “Yüce iktidar yalnız bendedir. Yasama gücü kayıtsız şartsız yalnız bendedir. Toplum düzeni tamamıyla benden doğar, milletin hak ve menfaatleri tabii ki bende toplanmıştır ve yalnız benim elimdedir.”. Aralık 1770'teki konuşmasında ise “Biz tacı yalnız tanrıdan aldık. Tabalarımızı sevk ve idare eden kanunları vücuda getirmek hakkı kayıtsız şartsız yalnız bize aittir.” (aktaran Soboul, 1969: 76-77).

İktidarının kaynağını Tanrı'da gören kral, devletin bütün yetki ve fonksiyonlarına sahiptir. Kralın hükümlerlik hakları dünyevi hiçbir sınıra tabi değildir. Devletin tek, asli ve birinci derecede organı kraldır. Kralın otoritesinin tek sınırı ise kendi vicdanıdır (Kubalı, 1971: 239). Bu bağlamda, siyasi iktidarın tek sahibi olan kralın karşısında onu sınırlandıracak herhangi bir siyasi kurumdan bahsetmek imkânsız görünmektedir. 14. Louis'nin “Devlet, işte o benim” (*L'état, c'est moi*) ifadesi bu dönemin sınırsız iktidar olgusunun sembollerinden biridir (Sander, 2006: 102). Bu deyiş, merkeziyetçiliğin ve mutlak monarşinin simgesi haline gelmiştir (Oktay, 2018: 77). Poggi (2016: 65)'ye göre, hükümdar, bu muhteşem sahnenin en tepesinde yaşayan ve eylemde bulunan yüce bir beden olarak artık yalnızca hanedanını değil daha büyük ve daha soyut bir varlığı temsil ediyordu, o da Fransız Devleti idi.

Ancak Soboul (1969: 74-76), kralın iktidarının mutlaklığı üzerinde dururken müstebit olmadığını da eklemektedir. Kral sahip olduğu tahakkümü Tanrı'nın temsilcisi olarak kullanmaktaydı. Dolayısıyla kutsal kanuna saygı göstermek ve “tanrının dilediği kral” olmak zorundaydı. Kral emirnameler ve fermanlar çıkarır, yani genel ve devamlı bir nitelik taşıyan kararlar verir; fakat ne kutsal kanuna ne de tabii ahlaka karşı gelebilir. Krallığın ana kanunlarına da saygı göstermek zorundaydı. Kral tahakkümü kullanmakta Tanrı'ya karşı sorumluydu. Bu nedenle, kral müstebit bir hükümdar değildi. Fakat kamu menfaatinin temsilcisi olduğu için krallığın bütün düzenlerinin ve bütün adli ve idari teşkilatının üstündeydi, sınırsız imkân ve araçlara sahipti ve hiçbir kontrole tabi değildi. Kralın tahakkümü bir bütündür, bölünemez ve devrilemezdi. Kral adli ve idari teşkilattan, krallık divanları, kurulları, Eyalet meclisleri gibi birtakım meclislerden yardım almaktaydı, fakat bunlar krallık imtiyazlarını sınırlayamayacak birtakım danışma kurullarıydı. Mutlak idare gücüne sahip olduğu için kral bütün iktidarlara

sahipti ve iktidarları sınırsızdı. Bu yönetim anlayışında, egemenliğin bölünmezliği ve devredilemezliği ilkeleri açık bir şekilde görülmektedir.

3.1.2. Devrim Öncesi Toplumsal Yapı

Devrim öncesi Fransa, toplumsal yapı bakımından hukuk önünde birbirinden çok kesin ve katı kurallarla ayrılmış üç farklı sınıftan oluşmaktaydı: Din adamları sınıfı, soylular sınıfı ve üçüncü sınıf (*Tiers Etat*) ya da halk. İlk iki sınıf ayrıcalıklı olarak oluştururken, geniş halk kesimini içine alan üçüncü sınıf ise ayrıcalıkları bulunmayanları kapsamaktadır (Göze, 2005: 541). Bookchin (2012: 321)'in de vurguladığı gibi, Fransa, Devrim arefesinde “kaotik, genellikle baş döndürücü bir idari ve dinsel yasal yetkiler, yüzyıllarca öncesinden miras kalmış gelenekler, ayrıcalıkta devasa eşitsizlikler ve kültürel arkaizmden oluşan bir kolajdı”.

Devrim öncesi Fransız toplumunda, kraldan sonraki en güçlü ve ayrıcalığı en çok olan sınıf, din adamları sınıfıdır. Orta Çağda dindar Hristiyanların bağışlarıyla zenginleşen kilise¹⁴ en büyük ekonomik güç durumundadır. Kral yetkisini Tanrı'dan ve onun yeryüzündeki temsilcisi Papa'dan aldığı için krallık rejiminde din adamları büyük bir güce sahiptir (Göze, 2005: 541). Ruhban sınıfı toplam nüfusun yaklaşık %1'ini oluşturmaktaydı. Buna karşılık, toplam toprakların %10'una sahiptirler ve vergi ödememekteydiler (Nitas, 2005: 204). Önemli birtakım siyasi, kazai ve mali imtiyazları vardı (Soboul, 1969: 26). Ayrıca kendilerine ait meclisleri bulunmaktaydı. Temsilcileri beş yılda bir toplanarak bu mecliste birtakım kararlar alabilmekteydi. Rahipler sadece özel mahkemelerde yargılanabilirlerdi. Sahip oldukları servetin yanında tarım ürünlerinden belli bir vergi toplama hakları vardı. Bununla birlikte, rahipler de kendi aralarında zengin rahipler ile yoksul rahipler olarak iki sınıfa ayrılmıştı. Kilisenin gelirinin büyük bir kısmı çoğunlukla soylu sınıftan gelen sayıları 56 bini geçmeyen yüksek rütbeli rahiplerin elinde toplanıyordu. Sayıları 60 bin civarında olan yoksul rahipler ise çoğunlukla üçüncü sınıftan (*tiers état*) gelen kimselerden oluşuyordu ve oldukça düşük bir gelire sahiptirler (Sarıca, 1981: 8; Bookchin, 2012: 329).

¹⁴ Aydınlanma'nın en önemli simgelerinden birisi Voltaire (1694-1778) idi. Voltaire, fikirleriyle Katolik Kilisesi'nin tam karşısında yer almaktaydı. Katolik Kilisesi'ni hoşgörüsüz, ikiyüzlü ve akıldışı buluyordu. O'na göre; “Katolik dini, peşin yargılar, boş inançlar ve bağınazlıkla eşanlama gelir.” Voltaire, bağınazlıktan arınmış bir dini savunmaktadır. Dinle kilise ve papazlar arasında bir ayrıma gider ve dine inanılması ancak papazlara asla inanılması gerektiğini ifade eder. Bkz. Ekinci, E. (2016). Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 149-172; İşler, E. (1999). Voltaire ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazınına Bir Bakış. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 48-54; Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Din adamlarının dışındaki bir diğer ayrıcalıklı sınıf ise toprak sahipleridir. Orta Çağda 9. yüzyıldan itibaren toprak sahibi senyörlere “soylu” denmeye başlanacaktır.¹⁵ Devrime kadar en güçlü ve hegemonyacı sınıfı soylular oluşturmaktaydı (Timur, 2016: 22). Toplumun güvenliğinin sağlanması görevini üstlenmiş bulunan toprak sahipleri, ordunun tam donanımlı atlı süvarilerini (şövalyeler) oluşturmaktadır. 13. yüzyıldan itibaren savaşa katılmasa bile dedesinin soylu olması nedeniyle torunu da soylu sayılmaktaydı. Soylular, din adamlarıyla birlikte Fransa kralını seçmeye başlamış ve böylece ülkenin yönetiminde doğrudan etkili olmaya başlamışlardır (Bloch, 1983: 363).

14. Louis döneminde soyluların güçlerinin önemli derecede azaltılmasına rağmen, 14. Louis'den sonra gelen krallar soyluları kontrol altında tutma konusunda yeterince başarılı değillerdi. Güçsüzlüklerinden hoşnut olmayan 1780'lerin soylular, 14. Louis döneminde kaybettikleri gücün yeniden kazanmak istiyordu. Bu amaçla, yönetimde tekrardan yer almaya başlamışlardı. Alınan kararlar üzerinde etkili olma konusunda başarılı olmuşlardır. Örneğin, 1781 yılında ordudaki bütün muvazzaf subay ailelerinin dört kuşak soylu olduklarını kanıtlamalarını zorunlu kılan bir kararın uygulanmasını sağlamışlardır. 1789 yılına gelindiğinde ise, Fransa'da soylu ailelerden gelen tüm piskoposlar hem ordu ve Kilise'deki önemli pozisyonları hem de Louis'nin bakanlıklarından birini bütünüyle doldürmüşlardı. Eski aristokrasinin siyasete tekrar dönmesiyle soylular, bağımsızlıklarını önemli oranda yeniden kazanmışlardır (Bookchin, 2012: 322-323).

Soylular, daha iyi örgütlenmiş olan ruhban sınıfı kadar olamasa da, birçok önemli ayrıcalığa ve feodal vergiler koyma hakkına sahipti (Hobsbawn, 2003: 66). Bütün soyluların kılıç kuşanmak, kilisede kendilerine ayrılan sırada oturmak, idama mahkûm edilince asılmayıp boynu vurulmak gibi şerefli, dolaysız vergiden, yol angaryasından, savaşta askerleri evinde barındırmaktan muaf olmak gibi, vergi, avlanma hakkı, ordunun en yüksek kademelerine, kilisenin en yüksek mevkilerine, hâkimliğin en yüksek derecelerine yükselme tekeli gibi ekonomik imtiyazları vardı. Ayrıca tımar (fief) sahibi soylular köylülerden derebeylik hak ve vergilerini toplarlardı. Soylular, toplam nüfusun yaklaşık olarak %2'sini oluşturuyordu ancak ülke topraklarının %25'ini elinde tutuyor, vergi ayrıcalıklarından yararlanıyor ve üst bürokratik kadrolar ile orduda önemli görevlerde yer alıyorlardı (Nitas, 2005: 204; Ağaoğulları, 2010: 185; Soboul, 1969: 21-22). Fransız soyluları daha ziyade köylülerden topladıkları mal ya da para ile

¹⁵ Bazı kaynaklarda “asil” kelimesi de kullanılmaktadır.

yaşamlarını sürdürüyorlardı. Savaşlar nedeniyle sık sık toprağından uzaklaşmak zorunda kalan soylu, toprağı işleyecek emekçiyi bulma konusunda zorluklar yaşıyordu. Bu sorunu, ekip biçme yükümlülüğünün geniş toprakları işleyebilen kiracılara veya doğrudan doğruya köylülere bırakarak çözüyordu. Büyük toprak sahipleri genellikle köylü işletmelerini korumaktan yana bir tutum sergilemekteydi, çünkü küçük köylüler, büyük mülk sahibinin varlığının dayandığı temelleri sağlamaktaydı (Moore, 1989: 37-39).

Mutlak monarşinin gelişimiyle siyasi ve yönetsel etkilerini büyük ölçüde yitirmiş olsalar da önemli ekonomik ayrıcalıklara ve feodal haklara sahip olmayı sürdüren soylular da homojen bir yapıya sahip değillerdi. Kendi aralarında bölünmüş durumdaydı ve içinde çeşitli kesimleri barındırıyordu. Öncelikle kökleri bakımından ikiye ayrılıyorlardı: Kılıç soyluları ve cüppe (rob/kıyafet) soyluları. Kılıç soyluları, merkezi krallık kurulmadan önce topraklara sahip olan senyörlerin torunlarıdır. Cüppe soyluları ise ya sonradan kral tarafından soylulaştırılmış ya soylulardan satın aldıkları toprak veya unvan nedeniyle soylu olmuş ya da devlet kademesindeki görevleri nedeniyle soylu olmuş kimselerdir. Öte yandan soylular, sosyal durumlarına göre saray soyluları ve taşra soyluları olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Saray soyluları, lüks bir hayat sürerlerken taşra soyluları, genellikle eski şatolarında az bir gelire yaşamak zorundaydılar. Kralın hizmetinde olan soylular; yüksek memuriyetlerde, orduda, sarayda ve kilisede görev alabilirlerdi. Bunların dışında ise topraklarından elde ettikleri gelirlerle yaşarlardı. Yukarıda sayılanlar dışında herhangi bir işle uğraşmak soyluluk unvanını kaybetmelerine neden olurdu (Sarica, 1981: 8-9; Ağaoğulları, 2010: 185).

Sayıları 4.000 kadar olan saray soyluları, Versailles'da kralın etrafında yaşarlardı. Kralın sağladığı maaşlar, asker aylıkları, kraliyet görevlerinden gelen gelirler, bazı manastırların gelirleri ve kendi büyük malikânelerinden sağladıkları gelirler ile beslenirlerdi. Kilise'nin büyük hazinesinden istedikleri gibi yararlanabiliyorlardı. Gelirlerinin büyük bir kısmı, konumlarını muhafaza etmek amacıyla harcanıyordu. Saray soyluları Krallıktan elde ettikleri geliri uygun şekilde harcamamışlardır. Ülkenin kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak Bookchin'in ifadesiyle, "Tarihteki en asalak toplumsal hiyerarşilerden biri olan Fransız soyluluğu, genellikle üretimden çok tüketime odaklanmıştı." Bu nedenle yüksek soylular hep borç içindeydiler. Borçları milyonlara varan rakamlara çıkmıştı. Zengin mirası olan burjuva kızlar ile yapılan evlilikler bu mali sorunlarına bir çözüm getirmiyordu. Taşra soylularının başlıca gelir kaynakları ise köylülerin tabi oldukları feodal haklarından toplanan paralardı. Yüzlerce yıl

önce tespit edilmiş tarifelere göre, para olarak alınan bu haklar ve vergiler pek az bir şey getirmekteydi. Çünkü paranın satın alma gücü sürekli düşmüş ve hayat pahalılığı artmıştı (Soboul, 1969: 22-23; Bookchin, 2012: 328-330).

Böylece aristokrasi, 18. yüzyılın sonunda, bir çöküntü manzarası göstermekteydi. Saray soyluları Versailles'da iflas ederken taşra soyluları da giderek yoksullaşmaktaydı. Bu yüzden aristokrasi, iflasa yaklaştıkça eski haklarının uygulanmasını daha sert bir şekilde istemekteydi. Siyasi bakımdan aristokrasi, devletin, kilisenin, ordunun bütün yüksek görevlerini tekeline alma amacındaydı. Ekonomik bakımdan ise aristokrasi senyörlük sistemini iyice ağırlaştırmıştı. Senyörler, “ormandan odun kesme hakkı” fermanları çıkartarak köylere ait ortak malların üçte birini kendi üzerlerine geçirmişlerdi. Haklarının neler olduğunu gösteren eski defterleri, kütükleri yenileyerek, hükümsüz kalmış eski haklarını yeniden yürürlüğe koymuşlar, bütün alacaklarını tam olarak istemişlerdi (Soboul, 1969: 24-25).

Devrim öncesi Fransa'da ayrıcalıklı bu sınıflar dışında kalan geniş halk kitlesi üçüncü sınıf (tiers état) olarak adlandırılmaktaydı. Bu sınıf giderek derinleşen toplumsal farklılaşmalar ve çelişkiler içindeydi (Timur, 2016: 23-24). Hekimoğlu (2010: 206)'na göre, üçüncü sınıfın bu kadar farklı toplumsal grubu kapsıyor olması, bir araya gelerek iktidar karşısında muhalefet etmelerini güçleştiriyordu. Fakat zaman içerisinde bir araya gelerek siyasi iktidar ve uygulamaları karşısında en güçlü toplumsal muhalefet haline geleceklerdir.

Üçüncü sınıf içinde ticaret yoluyla zenginleşen ve ülke ekonomisini elinde bulunduran burjuvalar yanında, loncalara bağlı olarak çalışan esnaf ve zanaatkârlar, köylüler ve hiçbir şeyi olmayan yoksul halk da yer almaktadır. Üçüncü sınıf bu çeşitli grupları içine almakla beraber genel olarak iki kitleden “burjuvazi”¹⁶ ve “halk”tan oluştuğu kabul edilmektedir (Göze, 2005: 541-542; Sarıca, 1981: 7). Nüfusun %97'sini oluşturan üçüncü sınıf, toprakların yarısından yararlanabiliyordu. Bu sınıfın hiçbir ayrıcalığı bulunmuyordu. Üstelik ekonominin ve vergilerin tüm yükünü çekmekteydi (Armaoğlu, 1997: 34). Eski Rejim'in güçlü muhaliflerinden ve Fransız Devrimi'ni ve sonraki siyasi gelişmeleri en çok etkileyenlerden biri olan Sieyès¹⁷ de üçüncü

¹⁶ Burjuvaları; gayrimenkul kirasından geçinen pasif burjuvalar, serbest meslek sahipleri (avukatlar, noterler, doktorlar v.b.), orta ve küçük burjuvaziyi meydana getiren esnaf ve zanaatkârlar, geliri meta üretimiyle ticarete dayanan, kar yoluyla iktisadi üstünlüğü ele geçirmiş olan büyük burjuvazi gibi çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi. s. 12.

¹⁷ Emmanuel Joseph Sieyès, “Üçüncü Sınıf Nedir?” adlı ünlü broşürünün ilk sayfasında üç soru sormakta ve bu soruları cevaplandırmaktadır: 1- Üçüncü sınıf nedir? – Her şey. 2- Siyasi düzen içinde bugüne kadar beydi? – Hiç. 3- Ne istiyor? – Bir şey olmayı. Bkz. Sieyès, E. J. (2002). *Qu'est-ce que le Tiers état?*. Paris: Editions du Boucher, s. 1.

sınıfın devrime kadar hiçbir şey olmadığını ve mecliste de temsil edilmediğini, devamlı engellendiği ve ezildiğini dile getirmektedir (Göze, 2005: 215).

18. yüzyılın sonunda Fransa'da halen feodalitenin birtakım özellikleri hüküm sürmekteydi. Fransa'da beylere ait olan toprakları köylüler işliyordu. Fransa'da 18. yüzyılın sonunda toprak köleliği yoktu, ancak köylüler sayısız feodal yükümlülüğün boyunduruğu altında bulunuyordu. Bu dönemde özellikle vergilerin ağırlığı dikkat çekicidir. Köylüler; veraset vergisi, köprü geçiş parası, tahılın beyliğe ait olan değirmende öğütülmesi, ekmeğin yine beyliğe ait fırında pişirilmesi esnasında ödenen vergi, tuz vergisi ve şarap vergisi gibi bir dizi maddi yükümlülüğe sahipti. Köylülerin bu vergileri ödeyebilmeleri tek çareleri hasatlarının bir kısmını satmaktı. Ancak belirtmek gerekir ki köylü nüfusu türdeş değildi. Fransa'da büyük toprak sahibi köylüler de bulunuyordu, fakat bu köylülerin sayısı oldukça azdı. Köylülerin önemli kısmı yoksullaşıyor ve sahip oldukları mallarını kaybediyorken çok azı zenginleşiyordu. Köylülerin bu durumundan faydalanan zengin çiftçiler ise onlara yüksek faiz karşılığında borç para veriyorlardı. Köylüler borcunu ödeyemeyince aldıkları borçların karşılığında hayvanlarına ve topraklarına el konuluyordu (Yeliseyeva, 2010: 49-51).

Fransız Devrimi'nin en önemli aktörü olan burjuvazi, üçüncü sınıftaki en güçlü ve ekonomik açıdan üstün olan sınıftır. Ancak ayrıcalıklı sınıflardan farklı olarak hukuki ayrıcalıklara sahip değillerdi. Vergiden muaf olmadığı gibi her devlet memuriyetine de giremezdi. Tarihsel gelişimine bakmak gerekirse, her şeyden önce "burjuva", kentte oturan anlamına gelmekteydi. "Burgensis" kelimesi ilk olarak 1007 yılında Burg'da yaşayanlar için kullanılmaya başlanmıştır. 11. yüzyıl sonrasında burjuva, kentte yaşayan ya da oturan anlamında kullanılmıştır. Burjuva, toprağa bağlı olmayan geçimini ticaret ve zanaatla sağlayan bir sınıftır. Fransa'da 15 ve 16. yüzyıllarda gelişmeye başlayan burjuvazinin bir kısmı soylular sınıfına girme çabasıydı. Bunlar toprak sahibi olmayı ve soylulaşıp feodal ayrıcalıklardan yararlanmayı amaçlayan üst burjuvaziydi. Bunun dışındaki diğer burjuva kesimler, çıkarları farklı, hatta birbirine karşıt olsa da, ayrıcalıklı sınıfa duydukları düşmanlık nedeniyle bir araya gelebilmişlerdi. Burjuvazi ekonomik açıdan sürekli güçleniyordu; 1713-1789 yılları arasında Fransa'nın dış ticaret hacminin beş kat artması, özellikle ticaret ve finans burjuvazisinin artan gücünün en iyi göstergesiydi. Yükselen fiyatlar, yine tüccarlar ile bazı esnafların büyük karlar elde etmesini sağlıyordu. Kendilerine yüklenen vergiler ise, köylülerinkiyle karşılaştırıldığında, hiç de ağır değildi. Fransız Devrimi'nin sosyalist tarihi üzerine yazan Jean Jaures, ticaret,

faizcilik, manüfaktür üretimi ve vergi mültezimliğini burjuvazinin zenginleşme kaynakları arasında göstermekte ve 18. yüzyılda mali açıdan burjuvaların devlette egemen konuma ulaştıklarını belirtmektedir. Avusturya, İngiltere ve Prusya'ya karşı yürütülen savaşlarda verdikleri krediler nedeniyle de devletten alacağı giderek artan burjuvaziye siyasi iktidarın kapıları açılmaya başlamıştı. İktisadi olarak bu kadar güçlenen bir toplumsal sınıfı, uzun süre ülke yönetiminden uzak tutmanın olanaksız olduğu 1789 yılında çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmıştır (Sarica, 1981: 11-12; Ağaoğulları, 2010: 185; Kışlalı, 1995: 213).

Giderek güçlenen burjuvazi ile feodal toplum düzeninin devam etmesini destekleyen soylular ve kilise arasındaki anlaşmazlık 18. yüzyılda şiddetlenmiştir. Burjuvazi, feodalizmin ekonomik açıdan gelişimine engel olduğunu düşünüyor ve feodalizmle özdeşleştiği başta Kilise olmak üzere tüm kurumlar ile siyasi yapılanmanın değiştirilmesini hedefliyordu. Sanayinin ve serbest ticaretin önündeki bütün engellerin ortadan kalkmasını istiyordu. Bunun gerçekleşmesinin ise, ancak ayrıcalıkların yok edilip hukuksal eşitliğin sağlandığı bir düzende mümkün olacağını bilincindeydi. Ayrıca burjuvaların Eski Rejim'e yönelik muhalif tavırlarının duygusal bir boyutu da bulunmaktaydı. Soylular tarafından küçümsenmek, monarşiden ikinci sınıf yurttaş muamelesi görmek ve Kilise'nin ya da ordunun yüksek makamlarını kendilerine kapalı bulmak ağırlarına gidiyordu. Burjuvazi, gittikçe büyüyen ekonomik gücüyle orantılı toplumsal ve siyasi haklar elde etme peşindeydi (Sarica, 1981: 11; Ağaoğulları, 2010: 185). Böylece burjuvazi, ekonomik açıdan güç kazanması sonucu Eski Rejim karşısında en güçlü toplumsal muhalefete dönüşmüştür.

Sarica (1981: 7-8), bu dönemde Fransız toplumunun dövüşen asiller, dua eden rahipler ve bu iki grubu beslemek için çalışanlardan meydana geldiğini ifade etmektedir. Voltaire, 1756 yılında bu birbirinden ayrışan sınıfları (ordres) nitelemek için "Milletin içinde Milletler" ifadesini kullanmıştır. Nitas (2005: 204), bu toplumsal dengesizliğin toplumsal huzursuzluğun kaynağı olduğunu ve merkezi krallık otoritesinin zayıflamasıyla birlikte devrimin şartlarının oluşmaya başladığını belirtmektedir. Nitekim sınıflar arasındaki eşitsizlik devrimin en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Monarşinin bu eşitsizliğe bir çözüm getirememesi, aksine söz konusu eşitsizliği körükleyecek adımlar atması Fransa'da toplumsal muhalefetin güç kazanmasına neden olmuş ve bu durum Fransa'yı devrimle birlikte yeni bir döneme taşımıştır. Bundan dolayıdır ki Devrim'in üç mottosundan birisi eşitlik idi. Fransız Devrimi, Küçük (2013:

436)'ün de belirttiği gibi, "Aydınlanma Çağında toplumun içine işlemiş hoşnutsuzluğun bir yansıması"dır aslında.

3.1.3. Devrim Öncesi Ekonomik Yapı

18. yüzyılda monarşi giderek daha az etkili ve daha yozlaşmış olmaya başlamış, şehirlerde güçlenen burjuvazi, devletin soyluları kontrol etmedeki yetersizliği, ülkeyi genişletmek ve iç konsolidasyonu sağlama yönelik atılan adımların yarattığı kamu maliyesindeki süregelen kriz, azalan uluslararası saygınlık monarşinin otoritesine meydan okumuştur (Cole, 2005: 5; Üçok, 1975: 6). Özellikle 14. Louis başa geçtikten sonra özellikle yüksek savaş giderleri ve ülke içinde düzeni sağlamaya yönelik giderler devlet borçlarını yönetilebilir olmaktan çıkarmış ve sonraki hükümdarlar döneminde, 1733 yılından sonra fiyatlarda artmaya başlamış ve sarayda yaşayan ayrıcalıklı sınıfların harcamaları oldukça şişmişti. Bununla birlikte, 1733 ve 1783 yılları arasında gerçekleşen dört büyük savaş nedeniyle yapılan harcamalar ve ruhban sınıfının, soylu sınıfın ve soylu unvanı verilmiş görevlilerin vergiden muaf olmaları borçları kontrol altına alma çabalarını başarısız kılan en önemli faktörler olmuştur (Bookchin, 2012: 337-338).

16. Louis henüz yirmi yaşındayken 1774 yılında tahta çıktığında, Fransa gün geçtikçe artan mali ve ekonomik güçlükler ile toplumsal huzursuzluklar içinde bulunuyordu. Birçok tarihye göre 16. Louis, bu sorunlarla baş edebilecek kadar becerikli ve yetenekli bir kral değildi. Üstelik çok kararsız bir karaktere sahipti. 16. Louis iyi niyetli, fakat zayıf iradeli bir hükümdardı. 1789'a kadarki dönemde, birbirinden çok farklı politikalar savunan başbakanlar atandı, ama kısa sürede görevlerine son verildi; krallığı iyileştirme yönünde reform girişimleri başlatıldı, ama hemen ardından geri adımlar atılmak zorunda kalındı. Kısacası başlatılan hiçbir iş sonuna kadar götürülemedi; her yeni düzenleme ise, sorunları çözmektense yeni sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Böylece atılan adımların hiçbiri bu yaralara bir merhem olamamıştır (Ağaoğulları, 2010: 186-187; Üçok, 1975: 6, 14).

1778 yılında ekonomik yükselişin tersine dönmesi, önce İngiltere ile yapılan ve her iki tarafa da ağır maliyetler yükleyen Yedi Yıl Savaşları (1756-1763)'nin kaybedilmesi¹⁸, ardından

¹⁸ Yedi Yıl Savaşları (1756-1763)'nda sonuçlar felaketti. Rusya ve Avusturya ile yapılan ittifaklara rağmen Fransız ordusu Prusyalılar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Denizde İngilizler hem Atlantik hem de Akdeniz filolarını yok etmiştir. Fransız gücünü Hindistan ve Kuzey Amerika'dan çıkarmış ve Fransız Karayipleri'nin ticaretini neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır. Paris Barışı (1763)'nda Fransa, hiçbir Avrupalı devletin desteğini alamamış ve Kanada'yı ve Hindistan'daki çoğu yerleşimini kaybetmiştir. Yenilgi Fransa için sadece bir utanç kaynağı olmakla

ise bu savaşın rövanşını almak amacıyla ve bir intikam duygusuyla Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na yardım edilmesi¹⁹ Fransa'nın kşn hızlandıran faktörler olmuştur. Sağlanan destek, Amerika açısından hayati önemde olsa da ortaya çıkan yüksek kamu borçları, Fransa açısından büyük bir yıkıma dönüşmüştür. Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na dâhil olması, monarşi için mali açıdan bardağı taşıran son damla olmuştur. İngiltere ile uzun zamandır rekabet içinde olan Fransa'nın eski rakibine karşı Amerikan Devrimi içinde yer almasının bedeli, monarşinin sırtına ezici bir mali yük eklemişti. İngiltere'nin aşağılanması dışında önemli bir kazanç sağlamayan Fransa, buna karşılık hükümdarlarının 1630'dan beri Avrupa'da üstünlük kurup bunu sürdürmek için çabalaması sonucu biriken dev borç yığınına yeni bir katman daha eklemişti. 16. Louis'nin hükümdarlığı sırasında art arda göreve gelen bakanlar bu borcu tasfiye edip monarşinin sırtındaki bu ezici yükten kurtulmaya çalıştı. Ancak çabalar sonuç vermedi. 1780'ler Fransa'sında devletin iflasına yönelik tehlike çanları çalıyordu. Öte yandan nüfusun hızla artması²⁰, 1785 yılında şiddetli kuraklığın yaşanması, 1786 yılında Fransız hükümetinin İngiliz manufaktr ürünleri üzerine koyduğu gümrükleri önemli ölçüde düşürmesi sonucu pek çok kişinin işsiz kalması, 1788 yılında hasadın kötü olması nedeniyle fiyatların ykselmesi²¹,

kalmamış, krallığı muazzam bir borç yüküyle karşı karşıya bırakmıştır. Bkz. Doyle, W. (2001). *French Revolution-A Very Short Introduction*. USA: Oxford University, s. 20.

¹⁹ Kuzey Amerika'daki on üç koloninin 4 Temmuz 1776 tarihinde Philadelphia'da yayınladıkları Bağımsızlık Bildirisi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın patlak vermesine yol açmıştır. Bu olayı İngilizlerden "rövanş"ı almalarını sağlayacak bir fırsat olarak değerlendiren Fransızlar, 1778'de kolonilerin yanında savaşa girdiler. 1783'te İngilizlerin yenilgisiyle son bulan bu savaş, Fransızların gururunu okşadı, ama kraliyet hazinesini ciddi biçimde etkilemiştir. Fransızların 1778-1783'te İngilizlerin onurunu kırma ve bağımsızlıklarını kazanmaları için Amerikalılara yardım etme yolunda kazandıkları başarıların sonucu, hükümetin umutsuz bir iflasa sürüklenmesi oldu. Ağır borçların altından kalkamayan Fransız krallığı, bankerlerin kendisine ödünç para vermeyi reddetmeleri üzerine tam anlamıyla iflasa doğru gitmeye başlamıştır. Bkz. Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 187-188; Doyle, W. (2001). *French Revolution-A Very Short Introduction*. USA: Oxford University, s. 20; McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi* (A. şenel, ev.). Ankara: İmge Kitabevi, s. 658.

²⁰ Fransa'da nüfus, 18. yüzyılda, özellikle de 1740 yılından sonra hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Üstelik bu artış, uzun bir durgunluğun ardından aniden ortaya çıkmıştır. Devrim öncesinde ülke nüfusu 25 milyondur. Nüfus artışı ise yaklaşık olarak %40'tır. Ölüm oranının da 1778 yılından sonra dştğu görülmektedir. Nitekim Soboul'a göre, açlık, gıdasızlık ve salgın hastalıklara neden olan büyük bunalımların ortadan kalması bu nüfus artışı üzerinde önemli faktörlerdir. Diğer yandan nüfus artışı, köylerin aksine kentlerin nüfusunu etkiliyordu. Bu nüfus artışı, tarım ürünleri ne yönelik talebi artırmıştır ve bu da doğal olarak fiyatların artmasına neden olmuştur. Bkz. Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 25.

²¹ 1788 yılında hasadın çok kötü olması nedeniyle ekmek fiyatları 14. Louis döneminden sonraki en yüksek değere ulaşmıştı ve Fransa halkı açlık tehlikesiyle karşı karşıyadı. Bkz. Timur, T. (2016). *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*. İstanbul: Yordam Kitap, s. 16. Temel olarak alınan 1726-1741 dönemine kıyasla hayat pahalılığı 1771-1789 arasında %45, 1785-1789 arasında ise %62 oranında artmıştır. Fiyatlardaki artış yüzünden ekmeğin halk bütçesinde tuttuğu yer, 1789 öncesinde %58'i bulmuş, 1789'da ise %88'e kadar yükselmişti. Öteki masraflar gelirin ancak %12'si ile karşılanabilecekti. Fiyat artışları hali vakti yerinde olan sosyal kategorilere hiçbir zarar vermediği halde, halkı korkunç bir yük altında eziyordu. Bkz. Soboul, A. (1969). *1789 Fransız İnkılabı Tarihi* (ř. Hulusi, ev.). İstanbul: Cem Yayınevi, s. 45-46.

1788-89 yıllarında kışın aşırı soğukların ve ilkbaharda şiddetli fırtınalar ve sellerin yaşanması rejime yönelik hoşnutsuzluğu artıran ve güçlü bir toplumsal muhalefetin ortaya çıkmasına yol açan diğer faktörler olmuştur. 1789 yazına gelindiğinde, doğal afetler, siyasi belirsizlik ve endişeler ile birleşince Fransa'nın birçok yerinde panik başlamış, bir dizi köylü ayaklanması ortaya çıkmıştır (Ağaoğulları, 2010: 182-183; Bıçak, 2013: 9-10; Lewis, 2003: 123; Roskin, 2009: 109; Sarıca, 1981: 9; Moore, 1989: 62-63; Roberts, 2015: 420-422).

Öte yandan bu dönemde siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimleri geniş toplumsal uzlaşılarda gerçekleştirebilecek geniş tabanlı ve etkin parlamenter yapıdan bahsetmek de güçtür. *Etats Généraux*²², halkın dilek ve şikâyetlerini krala iletmekle görevli basit bir aracı organdır ve bu anlamda herhangi bir yasama yetkisine sahip değildir. Kralın istediği zaman toplantıya çağırdığı danışma organları konumundaydı (Nitas, 2005: 205; Sarıca, 1981: 28; Hekimoğlu, 2010: 206).

16. Louis, 1774 yılında tahta geçtiğinde Fransa mali açıdan çetrefilli bir süreçten geçiyordu. Halk, vergilerin ağırlığı altında eziliyor ve şikâyet ediyordu. Köylülerin ve kent nüfusunun yoksul kesimlerinin ayaklanmaları giderek artıyordu. Kral ise bu sorunu düzeltebilecek güce ve yeterliliğe sahip değildi. Üstelik yeni saraylar yaptırmaya devam ediyordu. Maliye Bakanlığı görevine getirilen kişiler de mevcut sorunlara köklü çözümler getirme konusunda başarılı olamamıştır. Toplanan vergiler, artık hazinenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek güce sahip değildi ve hazinenin en önemli mali kaynağı olan burjuvazi de borç verme konusunda artık isteksizdi. Böylece maliyeyi düzeltmek için gösterilen çabalardan hiçbir sonuç alınamamıştır. Sonuç olarak çaresiz kalan kral süregelen mali bunalıma bir çözüm bulabilmek için, 1614 yılından beri toplanmayan *Etats Généraux*'yu toplantıya çağırmak zorunda kalmıştır (Uçarol, 1995: 14; Üçok, 1975: 14; Yeliseyeva, 2010: 57). Yeliseyeva (2010: 58), Lenin'in o dönemin Fransa'sını oldukça iyi niteleyen şu sözlerini aktarmaktadır: "Aşağı tabakalar artık eskisi gibi yaşamayı istemiyordu" ve "yukarı tabakalar yönetemiyordu".

²² *Etats-Généraux*'ların ilk ortaya çıkışı feodaliteye dayanmaktadır. Feodal düzende devletin bütünlüğü yoktur. Yasama yetkisi kral ile senyörler arasında paylaşılmaktadır. Kral, sadece tahta doğrudan bağlı olan topraklar üzerinde bu yetkiyi kullanabiliyordu. Diğer topraklar üzerinde bu yetkiyi kullanabilmek için ise "Curia Regis" adı verilen meclislerde senyörler ile rahipler sınıfını bir araya getirerek çeşitli konularda karar verebilmek için onların rızasını alması gerekiyordu. Fransa Kralı Philippe le Bel, ilk kez 10 Nisan 1302 tarihinde, Curia Regis'lere katılan soylular ve ruhban sınıfına ek olarak ayrıcalıklı kentlerin temsilcilerini de Paris'te Notre Dame kilisesinde düzenlenecek olan toplantılara çağırmış ve böylece *Etats-Généraux*'ların kurulmasını sağlamıştır. Bkz. Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 28.

3.1.4. Aydınlanma Düşünürleri

Devrime giden yolda siyasi, ekonomik ve toplumsal etkenlere değinilmişti. Bu süreçte Aydınlanma düşünürlerini es geçmemek gerekir. Nitekim Ağaoğulları (2010: 173-174)'na göre, Aydınlanma düşünürleri ortaya koydukları düşüncelerle Fransız Devrimi'ni hazırlamışlardır.²³ Bununla birlikte, devrimin tamamen bu düşünürlerin ürünü olduğu veya Eski Rejim'in bir devrim sonucunda ortadan kalkmasının 18. yüzyılın düşünceler yumağı sayesinde gerçekleştiği gibi bir yargıya varmamak gerektiğini belirtmektedir. Bu düşünürler ile düşüncelerini devrimin temel nedeni ya da hazırlayıcı nedeni olarak algılanması, bir yanılsamadır. Jironen lider Brissot'nun, 1791'de "Bizim devrimimiz bir ayaklanmanın ürünü değil, fakat yarım yüzyıllık Aydınlanma'nın eseridir" sözleri bu yanılgının örnekleri arasında gösterilmektedir. Aynı şekilde Robespierre'in Nisan 1789'da Rousseau hakkında söylediği "Ey tanrısal insan! Bana kendimi tanıtmayı öğrettin; henüz gençken, (insanlık) doğamın saygınlığını kavramamı ve toplumsal düzenin büyük ilkeleri üzerinde düşünmemi sağladın" sözleri bu anlamda bir başka yanılgı örneği olarak görülmektedir. Oysa devrimin altında yatan üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişkidir. Düşünceler, ikincil nedenlerden biri olarak Devrim üzerinde etkide bulunmuştur. Bu düşünürlerin Fransız Devrimi'ni hazırlamaları, yücelttikleri özgürlükler ile hakların elde edilmesine yönelik girişimci bir anlayışın, bir düşünce yapısının toplumun çeşitli kesimlerince benimsenmesine ve hareketin ön saflarında yer alacak devrimcilerin kişiliklerinin oluşumuna yaptıkları katkı anlamındadır.

Sarıca (1981: 16)'ya göre, 18. yüzyılda, devrimden önce yazılmış olan iki önemli eserin Fransız Devrimi'ni etkileyen faktörlerin başında geldiği konusunda hemen hemen bir fikir birliği bulunmaktadır. Bunlar, Montesquieu'nün²⁴ *Kanunların Ruhu* ve Jean Jacques Rousseau'nun

²³ Fransız Devrimi'ne düşünceleriyle destek olan düşünürler kadar bu devrime eleştirel yaklaşan düşünürler de olmuştur. Bunlar arasında Edmund Burke ve Auguste Comte ön plana çıkmaktadır. Burke, Fransız Devrimi'nin soyut ilkelerini eleştirmiş ve bunların İngiltere için tehlikeli olacağına inanmıştır. Burke zaman, yer ve kişi kavramlarından arınmış, soyut değerleri tartışmak istemez. Geleneklere ve göreneklere saygı gösterilmesini ve bunların korunmasını savunur. Burke, geçmişin mirasına, ayrıcalıklı hiyerarşik toplum düzenine ve bu düzenin kurum ve kurallarına bağlıdır. Üstelik Burke'nin 1789 Fransız Devrimi'ne yönelttiği eleştirilerin yer aldığı Fransa'daki Devrim Üstüne Düşünceler adlı eseri, bir ideoloji olarak muhafazakârlığın gelişimi üzerinde çok önemli etki yaratmıştır. Comte ise Fransız Devrimi'ne karşı olan pozitivist düşünürlerden biridir. O'na göre devrim sonucunda birey, yaşadığı toplumdaki koparılmış ve toplumun birlik ve bütünlüğü bozulmuştur. Comte'a göre birey bir soyutlamadır, gerçek olan toplumdur. Birey, bencilliğini yenerek toplumla tek vücut olabilmelidir. İnsanların eşitliğine inanan Comte, aydın bir azınlığın etkin rolüne inanmaktadır. Birey hakları kavramını reddederken kişinin yalnızca içinde yaşadığı topluma karşı görevleri olduğunu ileri sürer. Bkz. Göze, A. (2009). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler. İstanbul: Beta Yayınları.*

²⁴ Aristokrat kökenli bir düşünür olan Charles de Secondat Baron de la Brede et de Montesquieu (1689-1755), Bordeaux kentinde doğmuş, 1707 yılında Bordeaux Üniversitesi'ni bitirmiştir. Daha sonra Bordeaux Bilimler Akademisi'ne katılarak anatomi, fizik, fizyoloji gibi doğa bilimlere merakla eğilir ve denemeler kaleme alır. 1748 yılında Kanunların Ruhu adlı eserini yayınlar. Montesquieu bu eserinde var olan düzendeki çarpıklıkları düzeltmenin

Toplum Sözleşmesi adlı eserleridir. Roskin (2014: 110), bu düşünürlere Voltaire'i de eklemektedir. O'na göre Voltaire, Montesquieu ve Rousseau Fransız tarihini, Devrim'i ve bugünkü Yarı Başkanlık sistemini felsefi açıdan etkileyen üç Fransız düşünürdür. Bu üç düşünür, Eski Rejim'in çürümüş olduğu ve Eski Rejim'in yerine daha iyi bir sistem inşa etmenin mümkün olduğu konusunda birçok Fransız'ı ikna edebilmiştir (Roskin, 2014: 110).²⁵ Çam (2000: 148-149) da 1789 Devriminin fikir açısından Voltaire'in ekonomik ve toplumsal reformlar görüşünden, Montesquieu'nün kuvvetler ayrımı ilkesinden ve Rousseau'nun kişi hakları ile birlikte halk egemenliğini kuran "toplumsal sözleşme" anlayışından etkilendiğini ileri sürmektedir.

Montesquieu, *Kanunların Ruhunu* adlı eserinde yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirinden ayrılması gerektiği üzerinde durmuş ve kuvvetin kuvveti durdurması gerektiğini öne sürmüştür (Sarica, 1981: 16). Montesquieu, kralın mutlak iktidarına ve Katolik kilisesine karşı mücadele ediyordu. İngiliz parlamenter sisteminden övgüyle bahsediyor, Fransız burjuvazisinin İngiltere'de olduğu gibi etki gücünün yüksek olmasını istiyordu. Montesquieu, monarşiye tümüyle karşı çıkmıyordu, aksine onu korumak istiyor; ancak kralın iktidarını soylular ve burjuvalar ile paylaşmasını savunuyordu. Kısacası, Montesquieu, meşruti bir monarşiden yanadır. Başka bir ifadeyle, burjuvazi ile soylu sınıfın devlet işlerinin yönetimine bir parlamento aracılığıyla katılmasını öngören anayasalı bir krallığı destekliyordu (Yeliseyeva, 2010: 55). Montesquieu'ya göre, Fransa'daki despotluğun nedeni, kral ile halk arasında dengeleyici bir unsur olarak aristokrasinin olmamasıydı. Özgürlük, İngiltere'de olduğu gibi yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrı olmasıyla sağlanabilirdi. Bu güçler ancak birbirinden ayrı olursa birbirlerini denetleyebilecekler ve ülke despotluğa gitmeyecektir. Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı kuramı, burjuvazi tarafından benimsenmiş ve mutlak monarşiyi yıkmak amacıyla

yollarını, siyasi toplumu meydana getiren bütün öğeleri; fiziki ortam, ırksal nitelikler, ekonomik ve dinsel kurumları açıklayarak göstermeye çalışır. Bkz. Şenel, A. (2010). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 380; Akad, M. ve Dinçkol, B. V. (2009). *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, s. 145; Gürkan, Ü. (1998). Montesquieu ve Kanunların Ruhunu. *AÜHF*, 40(1) s. 9-10; Göze, A. (2009). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları, s. 184.

²⁵ Ancien Régime'i en çok eleştiren düşünürlerden biri olan ve ütöpik düşünürler arasında gösterilen Jean Meslier (1664-1729)'ye göre, monarşiler "haydutların, korsanların, hırsızların birliğinden", soylular "gaddar kan dökücülerden", yöneticiler de halkın kanını emen "asalaklardan" başka bir şey değildirlir. Kilise ise, despotik krallık iktidarının en büyük destekçisidir. Bu iki kurum el ele verip halk üzerinde sürekli bir baskı ve şiddet uygularlar. Meslier, bu noktada insanların yeryüzündeki nesnelere ve zenginlikleri ortaklaşa ellerinde bulundurup kullandıkları, herkesin bir aile gibi kaynaştığı ve en erdemlilerin yönettiği kırsal ağırlıklı bir toplum önerisinde bulunur. Bunun için öncelikle halka itaatsizliği önerir. Bireysel terör yerine kitlesel hareketi tavsiye eder. Halk devrimine çağrıda bulunur. Halka zalim iktidarın boyunduruğunda kurtulmak için birlik olmayı önerir. Bir başka ütöpik düşünür olan Gabriel Bonnot de Mably (1709-1785) de toplum kangrene uğrayıp yok olma ve despotluk altında ölüp gitme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında iç savaşı bir kurtuluş olarak görmektedir. Bkz. Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 175-178.

kullanılmıştır. Devrim başarıya ulaşip mutlak monarşi yıkılınca bu ilke, Fransız devletinin anayasasına girmiş ve varlığını çağdaş anayasalara kadar sürdürebilen bir anayasa ilkesi durumuna gelmiştir (Şenel, 2010: 386-387).

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde, insanların kendi aralarında bir sözleşme yaptıklarını ve bu sözleşmeyle devleti kurduklarını ileri sürmektedir. O'na göre insanlar böylece kendi iradeleri ile devleti kurarlar. Bu yaklaşım, egemenlik anlayışına yenilik getirmiştir. Sarıca (1981: 16)'ya göre "Böylece kralın tanrısal egemenliğini yıkmış, yerine halkın egemenliği görüşünü getirerek eski rejime ikinci büyük darbeyi vurmuştur". Rousseau'ya göre iktidar halka ait olmalıydı. Kendisine uygun yönetim şeklini seçme hakkı da halka aitti ve devlet sorunlarının temsilciler aracılığıyla değil, tüm halkın bir araya geleceği toplantılarda çözümlenmesi gerektiğini savunuyordu (Yeliseyeva, 2010: 56).

Voltaire (1699-1778) ise feodal düzen ve kilise karşıtı fikirleriyle tanınıyordu. Düşünür, kralın mutlak iktidarını sınırlandıran ve soylu sınıf ile din adamlarının sahip olduğu imtiyazları ortadan kaldıran bir anayasa istiyordu. Voltaire, Katolik kilisesi için ağır ithamlarda bulunuyor ve "Yalanın eski kalesini yıkınız!", "Rezaleti ortadan kaldırınız!" çağrısı yapıyordu. Bununla birlikte "ayak takımı"nın kontrol altında tutulmasını gerekli görüyordu. Tanrıya inanmayanların toplandığı bir yeri yönetmenin olanaksızlığına inanıyor ve "Eğer Tanrı olmasaydı, onu icat etmek gerekirdi", diyordu. Voltaire, rejimin bir devrimle değil de, aydın bir hükümdar ya da bir filozof tarafından değiştirilmesini bekliyordu (Yeliseyeva, 2010: 54-55). Voltaire, vicdan ve düşünce özgürlüğünü destekliyordu. Bu nedenle eserlerinde özellikle kiliseye ve mevcut kurumlara saldırmıştır. Krallığın Tanrı kaynaklı olmadığını göstererek mutlakiyetçi rejimi yıpratmak istemiştir (Uçarol, 1995: 11).

Ağaoğulları (2010, 174), devrimi hazırlama doğrultusunda son düşünür olarak Sieyès'i göstermektedir. Birçok tarihçi tarafından da devrimi başlatan ve sona erdiren adam olarak gösterilmektedir. Sieyès, üçüncü tabakanın tarih boyunca içinde bulunduğu durumu, gerçekte ne olduğunu ve neler istediğini gözler önüne serebilmek için, ayrıcalıklar üzerine kurulu düzeni mahkûm etmekle işe başlar. O'na göre bu düzenin kabul edilemez oluşunun temel sebebi, ayrıcalıkların akıldışı ya da doğal hukuk karşıtı olmasıdır. Sieyès, ayrıcalıklılar sınıfına yalnızca soyluları dâhil eder. Din adamlarını kamusal bir meslek grubunu oluşturmaları sebebiyle ayrıcalıklı bir kesim olarak görmez. Sieyès'e göre soylular toplumsal örgütlenmenin içinde bulunmazlar. Çünkü bir toplum, ortak bir düzen ile ortak bir hukukun varlığını zorunlu kılar.

Oysa soylular, bu ortak şeylerin dışındadırlar; dolayısıyla, toplumun içinde değildirler. Bu ayrıcalıklı sınıfı, toplumun sırtındaki bir yük olarak görmektedir. Bu sınıfı, bedenden ayırıp etkisiz kılınması gereken bir tümör olarak görmektedir. Bir ulusun varlığını devam ettirebilmesi ve refaha erişmesi için yerine getirilmesi gereken özel işler ve kamusal görevler bulunmaktadır. Üçüncü sınıf; tarım, sanayi, ticaret, sanat, bilim, serbest meslekler ya da hizmet sektörü gibi alanları kapsayan özel işleri yerine getirmektedir. Bu alandaki en zor ve en ağır görevleri sıradan insanlar üstlenirken kazançlı ve onurlu görevler yalnızca ayrıcalıklı tabakanın üyelerine ayrılmıştır. Dolayısıyla ayrıcalıklıların topluma herhangi bir yararı olmadığını ileri sürer. Ayrıcalıklılar, hem tembellikleri hem de siyasi hakları nedeniyle ulusun dışındadırlar. Genel çıkarı değil özel çıkarları savunurlar. O'na göre bu yararsız, hatta zararlı tabaka dışlanırsa ulus çok daha sağlıklı bir yapıya kavuşacaktır. Özünde her şey olan üçüncü tabaka, soyluların baskısı sebebiyle o zamana kadar bir hiç konumuna indirgenmiştir. Sieyès, bugün artık yeterince güçlenmiş olan üçüncü tabakanın güç kullanarak soyluları geldikleri “eski Almanya'nın ormanlar ile bataklıklarına” kolaylıkla geri yollayabileceğini vurgular. O'na göre, üçüncü sınıfın hiçbir zaman ne siyasi hakları olmuştur ne de Etats Généraux'da gerçek temsilcileri. Bu nedenle özgür değildirler. Oysa üçüncü sınıf özgür değilse, ulusun tümünün, hatta herhangi bir tabakanın özgür olması olanaksızdır. İnsan, ayrıcalıklara değil, fakat herkese ait olan haklara sahip olmakla özgür olur. Üçüncü sınıf her şey olması gerekirken halen hiçbir şeydir. Bunun nedeni ise gerçekte hiçbir şey olan soylu tabakanın her şey olması, her şeyi elinde bulundurmasıdır. Sieyès'e göre Fransa bu nedenle aslında monarşi değil, gerçekte aristokratik bir yönetim hüküm sürmektedir. Halkın bu noktada üç isteği vardır: Üçüncü sınıfın Etats Généraux'da gerçek temsilcilere sahip olması, üçüncü sınıfın temsilcilerinin sayısının ilk iki tabakanın toplam temsilcilerinin sayısına eşit olması ve Etats Généraux'daki oylamaların tabaka başına değil, adam başına olmasıdır. (Ağaoğulları, 2010: 189-195).

3.2. 1789 Fransız Devrimi

3.2.1. Bastille Baskını

1788 yılında Maliye Bakanı hazinenin iflas ettiğini ilan etmişti. Bu, yeni vergiler anlamına gelmekteydi. 16. Louis, yönetimde reform yapılması düşüncesine karşı değildi. Hükümet ile halk kitleleri arasında daha sıkı bağların kurulmasının uygun olacağını düşünüyordu. Vergi gelirlerini artırma yolundaki çabaları bir direnişle karşılaşınca Fransa'nın Etats

Généraux'yu yeni vergileri onaylatmaya ikna edip hükümeti mali sıkıntılardan kurtarma umuduyla yeniden canlandırmaya karar vermişti. Ancak Meclis'in Kral tarafından toplantıya çağırılması, devrimi başlatan ilk kıvılcım olmuştu. 5 Mayıs 1789 tarihinde toplanan Meclis'te soylular, ruhban sınıfı ve üçüncü sınıf temsil edilmekteydi. Bir araya gelen temsilciler arasında toplantının hemen başında büyük tartışmalar çıkmıştı. Soylular ve ruhban sınıfı oylamanın üç kesimde ayrı ayrı yapılması gerektiğini söylerken, üçüncü sınıf ise üç kesimin temsilcilerinin hepsinin beraber oylamaya katılmasını savunuyorlardı. Soylular ve rahipler birlikte oy vereceklerinden üçüncü sınıf daima azınlıkta kalacaktı (Hekimoğlu, 2010: 206-207; Üçok, 1975: 19-20; McNeill, 2002: 658; Hamon and Troper, 2014: 307).

Etats Généraux'nun açılış oturumunda, kraliyet, kişi başına oylama ilkesi de dâhil her türlü siyasi değişimin karşısında olduğu izlenimi vererek, özellikle üçüncü sınıf sıralarında büyük bir düş kırıklığına yol açtı. Ancak üçüncü sınıf temsilcileri yüksek ruhban ve aristokratların desteklediği krallık iktidarına karşı mücadeleye girişti. İlk olarak, ayrıcalıklı tabaka üyelerine kendilerine katılma çağrısında bulundular, ardından 17 Haziran'da Sieyès'in önerisi üzerine, kendilerini "Ulusal Meclis" olarak ilan ettiler. Kralın bu karara karşı girişimleri hiçbir sonuç vermedi. Kral, bu meclisin toplanmasına engel olmak üzere Versailles Sarayındaki toplantı salonunu kapattı. 20 Haziran'da toplantı salonunun kapılarını kapalı bulan üçüncü sınıf temsilcileri, Jeu de Paume salonunda toplanıp anayasa yapılıncaya kadar dağılmayacaklarına and içtiler. Bu karışıklığı düzeltmek amacıyla 23 Haziran'da sarayda bir krallık meclisi toplandı. Bu toplantıda, basın serbestliği, iç gümrüklerin ve mecburi yol yapma hizmetinin kaldırılması, Etats Généraux'nun oyu alınmadan yeni vergi konulmaması gibi birçok önemli konuda kararlar alınmasına rağmen sınıflara ve eski feodal haklara dokunulmamıştır. Kral, ayrıca her üç sınıfın ayrı ayrı toplanarak sorunları görüşmesini salık verdi. Kralın Etats Généraux'ya gelip kapatma tehdidinde bulunması ve temsilcilerden salonu terk etmelerinin istenmesi üzerine, üçüncü sınıf tam bir direniş eylemi başlattı. Ulusal Meclis'in yeni bir anayasa hazırlamak üzere harekete geçmesi, monarşi yönetimini değiştirmeyi hedefleyen bir hareketti. Esasen bu hareket krala karşı gelmek anlamındaydı. Böylece devrim başlamış oluyordu. Üçüncü tabakanın bu kararlı tutumu karşısında, ertesi gün, durumlarından memnun olmayan küçük papaz sınıfından ve soylulardan bazı üyeler de Ulusal Meclis'e gelip yerlerini aldılar. Bunun üzerine Ulusal Meclis bir anayasa hazırlamaya başladı ve kendini Kurucu Meclis ilan etti. Kral, teslim olmak zorunda kaldı ve 27 Haziran'da ayrıcalıklı tabakaların bütün üyelerinin Ulusal Meclis'e katılması buyruğunu verdi.

Böylece 17 Haziran kararı kral tarafından da onaylanmış oluyordu (Ağaoğulları, 2010: 207-208; Uçarol, 1995: 15; Üçok, 1975: 20; McNeill, 2002: 658-659; Yeliseyeva, 2010: 58-59; Hamon and Troper, 2014: 307).

9 Temmuz'da Ulusal Meclis, bir anayasa hazırlamak için kendini Kurucu Meclis ilan etmiştir. Meclisin anayasa teklifi, Fransa'da geleneksel olarak yönetme yetkesini Tanrı'dan alan kralın yetkilerinin sınırlanması ve yönetimi bir anlamda meclise devretmesi anlamına gelmekteydi. Eski rejimi yaşatmak için uğraşan kral ve soylular için tek düşünülebilir çözüm kuvvete başvurarak Kurucu Meclis'i dağıtmak olacaktır. Gücünü yitirmeye başladığı için monarşinin eski gücünü yeniden tesis etmek adına mutlakıyetçi bir eğilim sergileyen 16. Louis, yetkilerinin sınırlandığı anayasa teklifini reddetmiş ve meclisi kapatmak istemiştir. Üstelik bu süreçte kral 11 Temmuz'da reform yanlısı Necker'ı görevden almış, katı aristokratları bakanlıklara atamış, Paris çevresine asker yığmayı sürdürmüştür. Tüm bunlar halkta sarayın bir karşı saldırı hazırlığı içinde olduğu izlenimi yaratmıştı. Kralın Ulusal Meclis'i ortadan kaldırmaya hazırlandığı yolunda söylentiler ortaya çıkmıştı Sayıları her gün artan gazetelerin, broşürlerin, el ilanlarının da etkisiyle Paris halkı ayaklandı. Burjuvazi, yeni bir belediye yönetimi (Komün) oluşturarak ve "Ulusal Muhafızları"ı kurarak halk hareketini denetimi altında tutmaya çalıştı, ama başarılı olamadı. Bu olaylar neticesinde 14 Temmuz'da silahlı halk (sans-culottes, baldırı çıplaklar)²⁶ tarafından Fransız Devrimi'nin fiili ilk halk hareketi ve ilk şiddete dönük eylemi sayılabilecek Bastille Baskını gerçekleşmiştir (Kışlalı, 1995: 213; Koç, 2018: 68-69; Fayet and Fayet, 2009: 197-198; Oktay, 2018: 78; Göze, 2005: 547; Ağaoğulları, 2010: 209; Üçok, 1975: 20-21; McNeill, 2002: 659).

"Devrim zamanlarında hiçbir şey, simgelerin yıkılmasından daha etkili değildir." demektedir Hobsbawn (2003: 72). 14 Temmuz gününün sabahında Paris halkı zulme karşı ayaklanmaya başlamış ve ilk iş olarak Bastille hapishanesini ele geçirmiştir (Timur, 2016: 15).²⁷ Timur, devrimin simgesi olarak Bastille'in zaptının önemine şu sözleriyle işaret etmekte: "Tarihte büyük olaylar gelecek nesillerin kolektif belleğine genellikle birtakım simgeler eşliğinde

²⁶ Fransız Devrimi'nde önemli rol oynayan ve özellikle soyluların kullandıkları, yüksek ve orta burjuvaların da tercih ettikleri dizlere kadar bacakları saran "culotte" yerine bol pantolon giydikleri için sans-culottes (culotte'suzlar) şeklinde adlandırılan devrimci halk kesimleri, saflarında işçiler bulunuyorsa da, büyük ölçüde küçük burjuvalardan, daha açıkçası küçük dükkân sahipleri ile zanaatkârlardan oluşuyordu. Bkz. Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 209.

²⁷ Timur'a göre, 14 Temmuz sabahı isyancıların ilk hedefi Bastille değildi. Ayaklanan halk önce Invalides'e, silah deposuna koşmuş ve oradaki silahlara el koymuştu. Baskında isyancılar tüfek ve topları ele geçirmişti. Fakat bunları kullanmak için gerekli olan barutun Bastille'de bulunduğu haberlerinin yayılması üzerine halk, Bastille'e yönelmiştir. Bkz. Timur, T. (2016). *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*. İstanbul: Yordam Kitap, s. 16.

yerleşir. Toplumsal buhran ve dönüşümler esnasında, kitleler, kaygı ve korku ile bakışlarını geçmişe çevirerek yüzyılların taşıdığı geleneğe sığınır ve geçmişin görkemli dönemlerinde teselli ararlar. Eğer devrim başarıya ulaşır ve kaygıların yerini umutlu beklentiler alırsa, bu kez de kazanılan zaferi temsil eden kült simgeler yaratılır. Fransız Devrimi de tarihe “Bastille’in zaptı” simgesi ile yerleşti.” Moore (1989: 65) da, “Bastille’in alınışı, somut bir siyasal ya da askeri zafer olmaktan çok, sembolik anlamda önemliydi” sözleriyle Bastille’in ele geçirilmesinin bu süreçteki önemine dikkat çekmektedir.

Bastille Baskını, Fransız Devrimi’nin başlangıcı olarak kabul edilmekte ve Üçüncü Cumhuriyet Dönemi’nden beri 14 Temmuz günü Fransızlar tarafından ulusal bayram olarak kutlanmaktadır. Bununla ilgili ilginç bir detay vardır: Bastille olayını duyan Kral, “C’est une révolte” deyimini kullanır. Yani O’na göre, “Bu bir isyan”dı. Ancak bir düğün, Kralın bu yaklaşımı karşısında “Non, Sire, c’est une révolution”, yani “Hayır majesteleri bu bir devrim” diyerek o ünlü devrim kelimesini kullanmıştır. Timur (2016: 280)’un da belirttiği gibi, devrimler tarihi hızlandıran, toplumsal yaşamda bir kesinti yaratan ve düzen değişikliğine yol açan dönüşümlerdir. Nitekim Fransa’da da tam olarak aynı şeyler yaşanmıştır.

Bastille’in zaptı, despotluğun yıkıldığını ilan etmiştir. Bastille’in yıkılışı, devrimi taşra kentlerine ve kırsal alana yaymıştır. Dilek defterlerinde dile getirdikleri isteklerinin hiçbirinin karşılanmadığını gören, soyluların haydut sürüleriyle üzerlerine yürüdükleri söylentisi nedeniyle paniğe kapılan köylüler silahlanıp harekete geçtiler. Artık krallığın her yanında senyörlerin şatoları yağmalanıyor, soyluların evleri yakılıyor, topraklara el konuluyordu. Fransız feodalizminin toplumsal yapısı ve krallık Fransası’nın devlet mekanizması, 14 Temmuz’u izleyen üç hafta içinde darmadağın olmuştur.²⁸ Tüm feodal ayrıcalıklar resmen kaldırılmış ve tüm Fransızların yasalar önünde eşitliği kabul edilmiştir.²⁹ Feodalizmin yıkılması³⁰, Lewis (2003:

²⁸ Fransa’da 1789 yılında 20 Temmuz-6 Ağustos arasında “büyük korku” olarak adlandırılan bir süreç yaşanmıştır. Fransa’da komplo hazırlıkları kulaktan kulağa yayılıyordu. Söylentilere göre komplonun amacı, meclisi dağıtmak ve soyluların ayrıcalıklarını güçlendirmektir. Bu söylentiler üzerine köylüler soyluların şatolarına saldırmaya başlamışlar ve köylülerin soylulara vermek zorunda oldukları vergilerin ve yerine getirmekle yükümlü oldukları angaryaların kayıtlı olduğu “terriers” denilen belgeleri yakarak yok etmişlerdir. Bkz. Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 35.

²⁹ 4 Ağustos 1789 tarihinde Ulusal Meclis tarafından ayrıcalıkların kaldırılması onaylanmıştır. Bu olay tarihte “4 Ağustos Gecesi” olarak bilinmektedir. Birkaç saat içinde yüzyıllık adaletsizliğe son verilmiş, Eski Rejim sistemi yıkılmıştır. Bkz. Fayet, A. and Fayet, M. (2009). *L’Histoire de France*. Paris: Eyolles, s. 198.

³⁰ Georges Lefebvre gibi bazı yazarlar, 1789 öncesinde feodaliteden söz edilemeyeceği, gerçek feodal rejimin çoktan aşılmış olduğu kanısındadırlar. Ancak feodalite, sadece parçalanmış siyasi yapı anlamında değil, iktisadi ilişkileri kapsayacak şekilde daha geniş anlamda ele alınırsa devrimin yıktığı sosyal ve ekonomik düzen için feodalite kelimesi kullanılabilir. Bkz. Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 6.

124) tarafından “ancien régime’in ayrıcalığına öldürücü darbeyi vuran meşhur bir eylem” olarak nitelendirilmektedir. (Kışlalı, 1995: 213; Sander, 2006: 161-164; Fayet and Fayet, 2009: 197-199; Sarıca, 1981: 36; Ağaoğulları, 2010: 210; McNeill, 2002: 659).

3.2.2. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

Eski düzen devrimle yıkılmıştı; artık yeni bir düzen inşa etmek gerekiyordu ve bu yönde çalışmalara başlanılmıştı. Bu gelişmelerden hemen sonra oluşturulan ve toplanan Kurucu Meclis, Amerika’daki çizgiyi izleyerek öncelikle bir “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” yayınlamıştır. Böylece bu Bildiri ile devrim resmîyetini kazanmıştır.

Tablo 4. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

Madde 1: İnsanlar, haklar yönünden özgür ve eşit doğarlar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak yarara dayanabilir.

Madde 2: Her siyasi toplumun amacı, insanın doğal ve zamanaşımı ile kaybedilmeyen haklarını korumaktır. Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.

Madde 3: Egemenliğin temeli, esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz.

Madde 4: Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan sınırlarla belirlidir. Bu sınırlar ise ancak yasa ile belirlenebilir.

Madde 5: Yasa ancak toplum için zararlı fiilleri yasaklayabilir. Yasanın yasaklamadığı bir şey engellenemez ve hiç kimse yasanın emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

Madde 6: Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşların, bizzat ya da temsilcileri aracılığı ile yasanın yapılmasına katılma hakları vardır. Yasa ister koruyucu, ister cezalandırıcı olsun herkes için aynıdır. Tüm yurttaşlar yasa önünde eşit olduklarından, yeteneklerine göre her türlü kamu görevi, rütbe ve mevküne eşit olarak kabul edilirler, bu konuda yurttaşlar arasında erdem ve yeteneklerinden başka bir ayırım gözetilmez.

Madde 7: Bir kimse, ancak yasanın belirlediği hallerde ve yasanın öngördüğü şekillere uyarak suçlanabilir, yakalanabilir ve tutuklanabilir. Keyfi emirler verilmesini isteyenler, keyfi emirler verenler, bunları uygulayanlar ya da uygulatanlar cezalandırılır. Ancak yasaya uygun olarak yakalanan, yasaya uymaya çağrılan her yurttaş anında itaat etmelidir, direnirse suçlu olur.

Madde 8: Yasa ancak açık ve zorunlu olarak gerekliliği beliren cezaları koymalıdır ve bir kimse ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan usulüne göre uygulanan bir yasa gereğince cezalandırılabilir.

Madde 9: Her insan suçlu olduğuna karar verilmeye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde, yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış yasa tarafından ağır biçimde cezalandırılmalıdır.

Madde 10: Hiç kimse inançları nedeniyle, bunlar dini nitelikteki inançlar olsa bile, tedirgin edilmemelidir; meğerki bu inançların açıklanması, yasayla kurulan kamu düzenini bozmuş olsun.

Madde 11: Düşüncelerin ve inançların serbest iletimi insanın en değerli haklarından biridir. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yayınlatabilir, ancak bu özgürlüğün yasada belirlenen kötüye kullanılması hallerinden sorumlu olur.

Madde 12: İnsan ve yurttaş haklarının güvenliği bir kamu gücünü gerektirir, bu nedenle bu güç herkesin yararı için kurulmuştur, yoksa bu gücün emanet edildiği kişilerin özel çıkarları için değil.

Madde 13: Kamu gücünün devamını sağlamak ve idarenin masraflarını karşılamak için herkesin bir vergi vermesi kaçınılmazdır. Vergi tüm yurttaşların arasından olanakları oranında eşit olarak dağıtılır.

Madde 14: Tüm yurttaşların bizzat ya da temsilcileri aracılığı ile verginin gerekliliğini belirlemeğe, vergilemeyi serbestçe kabul etmeye, vergi gelirlerinin kullanılmasını gözlemeye ve verginin miktarını, matrahını, tahakkuk biçim ve süresini belirlemeye hakkı vardır.

Madde 15: Toplumun tüm kamu görevlilerinden, görevleriyle ilgili olarak hesap sormak hakkı vardır.

Madde 16: Hakların güven altına alınmadığı kuvvetler ayrılığının yapılmadığı bir toplumda Anayasa yoktur.

Madde 17: Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olması nedeniyle, yasa ile belirlenen kamu ihtiyacı açıkça gerekmedikçe ve adil ve peşin bir tazminat ödenmedikçe, kimse bu haktan yoksun bırakılamaz.

Giriş ile 17 maddeden oluşan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, Ulusal Meclis tarafından 26 Ağustos 1789 tarihinde kabul edilmiştir. Hazırlanacak olan anayasanın baş kısmına insan haklarını ve özgürlüklerini açıklayan bir bildirinin konması zorunlu görülmüştür. Çünkü “toplumların uğradıkları felaketlerin ve yönetimlerin bozulmasının tek nedeninin insan haklarının bilinmemesi, unutulmuş olması ya da hor görülüp dikkate alınmaması olduğuna inanılmıştır.” (1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, Başlangıç Bölümü). Bu Bildiride, insanların özgürlüğüne, yasalar önünde eşitliğine, herkesin memur olabilme hakkına sahip olduğuna, söz ve basın özgürlüğüne, özel mülkiyetin dokunulmazlığına ve vergilerin toplumda dengeli bir biçimde dağıtılmasına yer veriliyordu. Hekimoğlu (2010: 207)’nin da belirttiği gibi, bu bildiri, Fransa’da demokrasinin gelişiminin temelini oluşturduğu için çok önemlidir. Kışlalı (1995: 214)’ya göre, tıpkı Marx ve Engels’in 1848’de yayınladıkları “Komünizmin Manifestosu” gibi, bu bildiri de “Liberalizmin Manifestosu”dur. Bildiri, ilan edilmesinin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen önemini korumaya devam etmekte ve “evrensel bir değerler çerçevesi” oluşturmaktadır.

Literatürde Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin karşılaştırıldığı ve benzerlik ya da farklılıklarına dikkat çekildiği çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Rudé (2015: 20-21), 1789 Bildirisi’nin içeriğinin, Amerikalıların 1776 yılında ilan ettikleri Bağımsızlık Bildirgesi’nin içeriğiyle benzer olduğunun ileri sürülemeyeceğini belirtmekte, fakat her ikisinin de o dönemde hâkim olan “felsefi” düşüncelerden esinlenerek yazıldığını da eklemektedir. Rudé, her iki bildirinin tarz olarak benzerlikler taşıyor olsa da amaç ve içerik olarak ortak yanlarının çok az olduğunu dile getirmektedir.

3.2.3. 1789 Devrimi’nin Önemi

Roberts (2015: 420)’a göre Fransız Devrimi, “çalkantılı, planlanmamış, eşi benzeri olmayan ve o zamana kadar hayal bile edilmeyen bir olaylar zinciriydi. Burada meydana gelenler daha çok fokur fokur kaynayan bir tencerenin kapağının açılması ya da büyük bir heyelanın önüne set çekip ardından bu seti kaldırmak gibiydi.”. Oktay (2018: 75)’a göre, Fransa’nın modernleşme süreci dikkate alındığında devrimi “bir milat noktası” gibi düşünmek mümkündür. Devrim, Fransa’da ulusal egemenlik, yurttaşların kanun önünde eşitliği, ulusal dayanışma gibi bşr dizi yeni ilkenin ortaya çıkmasına ve bu ilkelerin benimsenmesine aracı olmuştur. Moore (1989: 89) da, *ancien régime*’in şiddet yoluyla yıkılmasını Fransa’nın demokrasiye giden uzun yolda

attığı çok önemli bir adım olarak görmektedir. Devrim, Fransız siyasi tarihinde sade ya da basit bir olay değildir. Fransızlar için devrim çok değerlidir. Edebiyattan tarih yazımına, okul müfredat programlarına kadar devrimin önemi belirgin bir şekilde görülebilir. Devrim, siyasi hayatın anlamı ve siyasi kültürün atıf kaynağı olmuştur (Oktay, 2018: 77).

Siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler ve değişmelerin bir ürünü olan Fransız Devrimi'nin en önemli sonucu mutlak monarşinin varlığına son vermiş olmasıdır. 1789 Devrimi ile, kralın Tanrı'nın temsilcisi olduğu gerekçesiyle monarşinin halkın itaatini bekleme hakkı olduğu fikri reddedilmiştir. Yönetimin meşruiyetini, yani otorite iddiası, bundan böyle ulusun rızasından kaynaklanmaktadır. Fransız Devrimi'nin amacı, Fransız siyasi düşünürü Tocqueville'in ifade ettiği üzere, Orta Çağ'dan miras kalan toplumsal kurumları ortadan kaldırmaktır. Nitekim eski rejimin dayandığı sınıf ayrımı, devrimle birlikte ortadan kalkmıştır. Devrim, eski toprak aristokrasisinin siyasi ve ekonomik gücünü ezmiş, ilahi hakla hükmettiği iddia edilen mutlakiyetçi monarşiyi ortadan kaldırmış ve onu özgürlük, eşitlik ve kardeşlik değerlerine bağlı cumhuriyetle değiştirmiş, bir süre sonra da ülkede liberal demokrasinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Cole, 2005: 5; Morris, 1994: 4; Sarıca, 1981: 5). Yeni dönemin iktidar kaynağı, artık Fransa halkıdır (Oktay, 2018: 76). Böylece Devrim, temel bir kopuşu ve yavaş yavaş cumhuriyeti inşa eden anayasal bir hareketin başlangıcını temsil etmektedir (Piastra, 2017: 7). Bu sebeple, Olivier Duhamel (1995: 13)'in de belirttiği gibi, devrimin başlangıcını tespit etmek sonuna kıyasla daha kolaydır.

Fransız Devrimi; “meydana getirdiği gelişme ve olaylarla çeyrek yüzyıl bütün Avrupa'nın siyasi, sosyal, ekonomik hayatını altüst etmiş, sonuçları bakımından da etkileri bütün dünyada çok yönlü duyulmuş bir olay” (Uçarol, 1995: 9-10) biçiminde ifade edilmektedir. Fransa'nın “antik bir yönetim anlayışından modern bir yönetim anlayışına geçişinin en önemli aşaması” (Çelik, 2016: 95) olarak değerlendirilen Fransız Devrimi, ortaya çıkardığı sonuçlar açısından sadece Fransa için değil aynı zamanda dünyanın önemli bir bölümünün siyasi yapısının yeniden biçimlenmesi noktasında güçlü etkiler yaratmış olan bir harekettir. Bu anlamda Fransız Devrimi'nin etkileri Fransa toprakları ile sınırlı kalmamış, evrensel bir nitelik göstermiştir. Nitekim Alexis de Tocqueville, “Tüm siyasal ve sivil devrimler bir vatana sahiptir ve onunla sınırlı kaldılar. Fransız Devrimi ise kendine ait bir toprağa sahip olmadı; dahası, bütün eski sınırları haritadan silecek bir etki yaptı (...) ve bütün özel ulusal bağların üzerinde her ulustan insanların vatandaş olabileceği ortak bir entelektüel vatan yarattı.” demektedir (Tocqueville,

1866'dan akt. Timur, 2016: 279). Schapiro (1966: 14), Fransız Devrimi'nin küresel bir etki yaratmasının nedenini bu devrimin siyasaldan çok toplumsal bir nitelik taşımasına bağlamaktadır. Kışlalı (1995: 212-213)'ya göre İngiliz ve Amerikan deneyimlerinin ardından meydana gelen Fransız Devrimi, liberal demokrasinin oluşumu açısından büyük önem taşımaktadır, fakat İngiliz Devrimi zamana yayıldığı için, Amerikan devrimi ise coğrafi olarak çok uzaklarda ve farklı koşullarda gerçekleştiği için, Fransız Devrimi kadar evrensel etkisi olamamıştır.

Nitekim Wallerstein (1989: 155)'ın da belirttiği gibi Fransız Devrimi'nin anlamı ve önemi genellikle ya Fransız tarihinde kendi seyri ve sonuçları olan, ya da diğer devletlerin tarihinde belirli bir etkisi bulunan bir olay olarak değerlendirilir. Böylece Devrim ilk olarak Fransa'da, ardından Avrupa'da, bir süre sonra ise tüm dünyada önemli siyasi, toplumsal, ekonomik ve hukuksal değişikliklere neden olmuştur. Devrim hareketinin özellikle çok uluslu devletler nezdinde ciddi sonuçlar doğuracağı öngörülmekteydi ve öyle de olmuş, bu devletlerde uluslar bağımsızlıklarını kazanmak için ayaklanmaya başlamıştır. Hekimoğlu (2010: 205) da Fransız devriminin Fransa'nın yanında önce diğer Avrupa ülkelerini sonra tüm Dünyayı etkilediği fikrine katılmaktadır. Devrim Fransa'da eski rejimin yıkılması, sınıfsal ayrımların ortadan kalkması, rejim değişikliği, ulus-devletin kurulması gibi bir dizi gelişmenin yaşanmasına neden olurken Napolyon döneminde güçlenen Fransız milliyetçiliği hemen hemen bütün Avrupa ülkelerini kısıp altına almış ve birçok çok-uluslu devletin yıkılarak ulus-devlete dönüşmelerine yol açmıştır.

Hobsbawn (2003: 64)'a göre Amerikan Devrimi, "Amerikan tarihinin can alıcı olayı" olmasına rağmen içinde yer alan ve yanına kattığı ülkeler dışında, çok ciddi bir iz bırakamamıştır. Oysa diyor Hobsbawn, "Fransız Devrimi bütün ülkelerde bir dönüm noktası oldu.". Fransız Devrimi, gerçekleştiği dönemdeki diğer olaylara kıyasla daha kökten ve daha derin sonuçlar yaratan bir hareket niteliğindedir. Hobsbawn (2009: 5), başka bir eserinde Fransız Devrimi'ne önem atfetmeye devam etmekte ve devrimin bütün modern dünya tarihinde derin dönüşümlere yol açtığını belirtmekte ve devrim için "benzeri görülmedik derecede önemli bir epizod" yorumunu yapmaktadır. Ardından Holland Rose'un alıntısına yer vermektedir: "Bütün tarih boyunca görülmüş en korkunç ve devasa önem taşıyan olaylar dizisi... 19. Yüzyıl tarihinin gerçek başlangıç noktası; Avrupa Kıtası'nın siyasal ve -dahası- toplumsal hayatını derinden etkileyen o büyük altüst oluş." (Hobsbawn, 2009: 5). Timur (2016: 279), 1789 Devrimi'nin önemini şu sözleriyle dile getirmektedir:

“İnsanlık tarihi zulüm rejimleri ve bunlara karşı halk ayaklanmaları ile doludur. Oysa sayısız tarihi örnek gösteriyor ki, bu ayaklanmaların çoğu, zalim yöneticilerin yerini başka zalimlerin almasıyla sonuçlandı. Buna karşılık Fransa’da, 14 Temmuz 1789’da, halkın ayaklanması ve Bastille’i zaptetmesi ile başlayan toplumsal dönüşüm, tarihte sadece tek bir ulusa değil, bütün insanlığa eşitlik ve özgürlük kapılarını aralayan bir dönüşüm olarak yorumlanmıştır.”

Lewis (2003: 118), Fransız Devrimi’nin “tüm modern devrimlerin anası” olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği olduğunu belirtmektedir. Bookchin (2012: 317-318)’e göre de Fransız Devrimi, sonraki süreçte ortaya çıkan devrimci hareketler için bir tür şablona dönüşmüştür. Her türden devrimci lider, olayların seyrinin Fransız Devrimi’nde gerçekleşen olayların yinelenmesini beklemiş ve bu devrimin tarihini, kendi devrimlerinin takip edebileceği aşamaların anlaşılacağı bir kaynak olarak kullanmıştır. Nitekim Bookchin, Fransız Devrimi imgesinin 1917-21 Rus Devrimi üzerinde çok güçlü bir etkisi olduğunu ileri sürmektedir.

Devrim sonrasında kabul edilen 1789 Bildirisi, ulusal bir metin olmakla birlikte, içerik açısından sadece 18. yüzyıl sonu Fransız vatandaşlarına değil tüm insanlar için de geçerli olabilecek ilkeleri kapsadığı için evrensel nitelikli bir metin olmuş, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ni kaleme alanlara adeta “esin kaynağı” olmuştur (Civelek, 2011: 2). Morange (1990: 189)’ın da belirttiği gibi, 1789 Bildirisi, 19 ve 20. yüzyıllarda ve özellikle 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde yeniden ele alınacak olan insan haklarının anahtar öğelerinin çoğunu ortaya koymuştur.

1789 Devrimi ile Fransa “karanlıktan aydınlığa” (Piastra, 2017: 7) geçiş yapmasına rağmen siyasi istikrara hemen ulaşamamış ve siyasi dengenin kurulması oldukça zor olmuştur. Siyasi-kurumsal yapıyı istikrara kavuşturmak için yaklaşık 170 yıl beklemek gerekmiştir. Bu süreçte pek çok şey değişikliğe uğramış, tüm krizlere rağmen değişmeyen ve önemini yitirmeyen tek şey ise o ünlü 1789 Bildirisi olmuştur. Bu bildiri, Fransız siyasi kültürünün en önemli unsuru haline gelmiştir.

3.3. 1789 Fransız Devrimi Sonrası Dönem

Bu bölümde, 1789 Devrimi sonrasında günümüze kadar Fransa’da yaşanan rejim değişiklikleri ve bu rejim değişiklikleriyle meydana gelen farklı yönetim dizgeleri ele alınmaktadır. Bu kapsamda Devrim Sonrası İlk Dönem (1789-1792), Birinci Cumhuriyet

Dönemi, Direktuar Dönemi, Birinci İmparatorluk Dönemi, Bourbon Restorasyonu, Temmuz Monarşisi, İkinci Cumhuriyet Dönemi, İkinci İmparatorluk Dönemi, Üçüncü Cumhuriyet Dönemi, Alman İşgali ve Vichy Dönemi, Geçici Hükümet Dönemi, Dördüncü Cumhuriyet Dönemi ve Beşinci Cumhuriyet Dönemi incelenmektedir. Fakat tezin esas inceleme dönemi Beşinci Cumhuriyet olması sebebiyle bu dönem üzerinde daha ayrıntılı durulmaktadır. Bu bağlamda öncelikle 1958 Anayasası'nın ortaya çıkardığı siyasi yapı ele alınmakta, ardından Charles de Gaulle, Georges Pompidou, Valéry Giscard d'Estaing, François Mitterrand, Jacques Chirac, Nicolas Sarkozy, François Hollande ve Emmanuel Macron dönemlerinde yaşanan belli başlı anayasal ve siyasi gelişmelere odaklanılmaktadır.

3.3.1. Devrim Sonrası İlk Dönem (1789-1792)

Devrim sonrasında meclis hemen çözülmesi gereken sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle hükümetin iflasına bir çare bulunması gerekiyordu (McNeill, 2002: 659). Bu nedenle Fransız Devrimi'nin ilk yıllarını, eski rejimin temelini sarsıldığı, toplumsal ve kurumsal dönüşüm süreci olarak değerlendirmek mümkündür (Lee, 2004: 20). 1789 ile 1791 yılları arasında Ulusal Meclis, kurumlar üzerinde önemli reformlar gerçekleştirmiştir: Ekonomik sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla 2 Kasım 1789 tarihinde Kilise mülkleri kamulaştırılmış ve satışa sunulmuştur.³¹ Merkezi temsili hükümet kurulmuş, feodal bölünmeler ortadan kaldırılarak yerine bölgeler kurulmuştur. Ayrıca burjuvazinin itici gücüyle iç ve dış ticaretin özgürleşmesi yönünde önemli adımlar atmış ve loncaları, yol vergilerini, iç gümrükleri kaldırarak bütünleşmiş bir ulusal pazar yaratmıştır. 14 Haziran 1791 tarihli Le Chapelier Yasası ile sendikalaşmayı ve grevi yasaklamıştır (Ağaoğulları, 2010: 211-212; Smith, 1997: 8; Üçok, 1975: 24; Yeliseyeva, 2010: 63).

³¹ Bu dönemin en tartışmalı konularından biri, Kilise ile ilgili düzenlemelerdir. Ruhban mallarına devlet tarafından el konulması, Kilise'nin yeniden örgütlenmesini zorunlu kılmıştır. 12 Temmuz 1790 tarihinde "Ruhbanın Sivil Yapılanması"na (Constitution civile du clergé) ilişkin yasa kabul edilmiş, böylece Fransa'daki Katolik Kilisesi ile Papalık arasındaki bağlar gevşetilerek Fransız Kilisesi ulusal bir kiliseye dönüşmüştür. Rahipler, devlet memuru olmuşlardır. Yüksek rütbeli rahipler artık Papa tarafından seçilmeyeceklerdi. Bundan böyle artık seçmenlerce seçileceklerdi. Kendilerinden bu yasaya sadakat yemini etmesi istenen rahiplerin yarısı bu yemini etmemiş, böylece Katolik Kilisesi Fransa'da "Devrim yandaşı" ve "Devrim karşıtı" olarak değerlendirilen yeminliler ile yeminsizler şeklinde ikiye bölünmüştür. Öte yandan bu yasa, aynı zamanda Fransa halkını, bir yanda bu yeni düşünceleri destekleyenler diğer yanda Roma Katolik Kilisesi'nin eski geleneklerinden yana olanlar olmak üzere iki gruba bölmüştür. Bkz. Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 211-212; Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 41; Üçok, C. (1975). *Hukuk Fakültesi Öğrencileri İçin Siyasal Tarih: 1789-1960*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, s. 25; McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi* (A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi, s. 660.

Bu çalkantılı ortamda, siyasi düzeyde söz sahibi olmayı, hatta iktidarda yer almayı hedefleyen dernekler/kulüpler hızla çoğalmıştır. Bunlar arasında en önemlisi Jakobenler Kulübü'dür.³² Başlarda birbirinden çok farklı siyasi eğilimler taşıyan milletvekillerinden oluşan Jakobenler zaman içerisinde bölünerek daha türdeş bir yapıya kavuşmuştur. İlk olarak 12 Nisan 1790'da Mirabeau ile Le Chapelier'nin başını çektiği ılımlı bir grup Jakobenlerden ayrılarak Société de 1789'u (1789 Derneği) kurmuş, ardından 16-17 Temmuz 1790'da dört milletvekili³³ haricindeki tüm milletvekilleri Barnave ile La Fayette'in önderliğinde Jakobenlerden ayrılarak Club des Feuillants'ı (Feuillant'lar Kulübü) oluşturmuşlardır. Devrim'in ilk yıllarında önemli rol oynayan bir başka kulüp ise, 27 Nisan 1790'da kurulan ve sans-culottelarla yakın ilişki içinde bulunan ve gerçek adı *Société des amis des droits de l'homme et du citoyen* (İnsan ve Yurttaş Haklarının Dostları Derneği) olan *Club des Cordeliers* (Cordeliers Kulübü)'ydi (Ağaoğulları, 2010: 212-213).

Siyasi örgütlenmelerin hız kazandığı bu dönem aynı zamanda monarşi ile ilgili ciddi çatışmaların da yaşandığı bir dönemdir. Meclisin arka arkaya aldığı devrimci kararlar karşısında sistemin dışına itildiğini düşünen ve giderek umutsuzluğa kapılan 16. Louis, bu duruma çare bulmak amacıyla kendisine destek aramaya girişmiştir. Kral, 20-21 Haziran 1791 gecesini Ren kıyısında toplanmış soylu Fransız göçmenleriyle buluşmak ve devrimci Fransa'ya karşı bir Avrupa kralları koalisyonu oluşturmak amacıyla Paris'ten kaçmış, ancak Varennes'de yakalanarak Paris'e geri getirilmiştir. Mecliste ılımlıların ağır basması nedeniyle kralın kaçırıldığı yönünde bir iddia ortaya atılmış ve kral aklanmıştır. Böylece monarşinin devamından yana açık bir tavır koyulmuştur. Ancak monarşi taraftarları ile monarşi karşıtı olan devrim taraftarları arasındaki çatışmalar farklı bir boyut kazanmıştır. 17 Temmuz 1791 tarihinde Cordeliers Kulübü'nün örgütlediği krallık karşıtı bir halk gösterisi, ılımlı devrimcilerin hâkim olduğu meclis tarafından kanlı bir biçimde bastırılmıştır. La Fayette'in komutasındaki burjuvalardan oluşan

³² Birbirinden farklı siyasi eğilimlere sahip milletvekillerininin 30 Nisan 1789 tarihinde Versailles'da kurdukları Club Bréton (Bréton Kulübü), daha sonra Société des Amis de la Constitution (Anayasa Dostları Derneği) ismini almıştır. Bir süre sonra Paris'e taşınan dernek, Saint-Honoré sokağında bulunan bir Dominiken manastırının salonunda toplanmaya başlamıştır. Dominikenlerin merkez binasının Saint-Jacques sokağında olması sebebiyle, rakipleri tarafından katı tutumları ve disiplinleriyle alay etmek amacıyla "Jacobins" ya da "Jacobites" olarak adlandırıldılar. Kulüp üyeleri, zamanla bu Jacobin (Jakoben) adlandırmasını benimsediler ve 22 Eylül 1792 tarihinde kulübün adı bir kez daha değiştirildiğinde bu sözcüğe de resmîlik kazandırdılar: *Société des Jacobins, Amis de la Liberté et de l'Egalité* (Jakobenler Derneği, Özgürlük ve Eşitlik Dostları). Jakobenler Kulübü, yalnızca Paris ile sınırlı kalmayıp kendisine bağlı taşra örgütleri aracılığıyla bütün Fransa'ya yayıldı. Bkz. Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 212-213.

³³ Robespierre, Pétion, Antoine ve Caroller.

Ulusal Muhafızlar, Champ de Mars meydanında toplanmış olan göstericilerin üzerine ateş açmış ve elliden fazla kişiyi öldürmüşlerdir (Ağaoğulları, 2010: 213-214). Böylece devrim sonrasında iktidar-muhalefet ilişkilerinin daha uzlaşmacı bir zeminde ilerlemesi beklenirken aksine siyasi şiddetin Fransız siyasetine hâkim olmaya başladığı görülmüştür. İlk dönemde iktidar mücadelesi, devrim taraftarları ile monarşi taraftarları (karşı devrimciler) arasında yaşanmıştır.

Bu kanlı olayın ardından, 3 Eylül 1791 tarihinde Fransa’da yeni bir anayasa kabul edilmiştir. 1789-1790 yılları arasında yazılan ve kral tarafından 13 Eylül 1791’de onaylanıp yürürlüğe giren 1791 Anayasası, 1789 Fransız Devrimi sonrası dönemin ilk anayasasıdır. Montesquieu’nun *Kanunların Ruhunu* eserinde yer verdiği kuvvetler ayrılığı ve Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi* eserinde yer verdiği halk egemenliği gibi Aydınlanma Dönemi’nin önemli felsefi ilkelerinden ilham alınarak hazırlanmış bir anayasadır. 1791 Anayasası’nın hemen başında 22 Ağustos 1789 tarihli “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” yer almaktadır. Anayasa’nın 3. Başlığının ilk maddesinde “Egemenlik tek, bölünemez, devredilemez ve zamanaşımına uğrayamaz. Egemenlik Ulus’a aittir.” denilmektedir. Ulus, tüm erklerin kaynağı olarak görülmektedir. Ulus, bu iktidarını yalnızca temsilcileri aracılığıyla kullanabilir. Kurumsal düzeyde, 1791 Anayasası kuvvetler ayrılığı ve bağımsızlığı ilkesini onaylamaktadır. Bu anayasa, Fransa’da ulusal egemenlik, kuvvetler ayrılığı ve anayasanın üstünlüğü ilkelerinin ilk deneyimi olması açısından önem taşımaktadır (Ghérardi, 2002: 9; Hekimoğlu, 2010: 207; Uçarol, 1995: 16; Hamon and Troper, 2014: 309; Duverger, 1971: 41).

Devrim sonrasında ulusal egemenlik ilkesi kabul edilmekle birlikte monarşi hemen ortadan kaldırılmamıştır. Ancak krala eski rejimin aksine sınırlı bir rol biçiliyordu. Nitekim 1791 Anayasası, meşruti bir monarşi öngörmektedir. Böylece Fransa’da mutlakıyetçi monarşinin yerini meşruti monarşi almıştır. 16. Louis, artık “Fransa Kralı” değil, “Fransızların Kralı”dır. 1791 Anayasası’nın iktidarın dağıtımını düzenleyen 3. Başlığın 4. maddesinde hükümetin monarşi niteliğine yer verilmiştir. Anayasa, yürütme gücünü krala vermekteydi. Kral, meclise karşı sorumlu olmayan bakanları atama ve görevden alma yetkisine sahipti. Kraliyet otoritesi sorgulanamazdı. Fakat kralın meclisi lağvetme yetkisi yoktu. Böylece yetkileri anayasa ile sınırlandırılıyordu (Duhamel, 1995: 18; Sarıca, 1981: 40; Uçarol, 1995: 16). Fakat 16. Louis’ye sınırlı olmakla birlikte önemli yetkiler vermesi, bu anayasanın en zayıf yanını oluşturuyordu. Özellikle bu anayasa ile tanınan veto yetkisi, ilerleyen süreçte Fransa’da yeni karışıklıkların çıkmasına ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin sertleşmesine neden olacaktı.

Bu anayasanın ortaya çıkardığı sorunlardan birisi de kısıtlı oy hakkıydı. Anayasa çalışmalarında egemenliğin ulusa ait olduğu konusunda belli bir uzlaşma varken Kurucu Meclis'te ulusun "kim" olduğu konusunda belirsizlik hâkimdi. Meclis'te bir kısım milletvekili ulus'un hiçbir sınırlama olmaksızın herkesi içerecek şekilde tüm halkı kapsadığını, bir kısım milletvekili ise egemenliğin sıradan insanlara ait olamayacağı fikrini savunmakta ve bu bağlamda egemenliğin malvarlığı olan, vergi ödeyen kişilere ait olabileceğini savunmuşlardır. Yapılan tartışmalar neticesinde sadece belirli niteliklere sahip kişilerin ulusu oluşturabileceği fikri kabul edilmiştir. Bu, herkesin oy hakkına sahip olmadığı anlamına gelmekteydi. Ulus adına egemenliği kullanacak olanlar malvarlığı olan ve vergi ödeyen "etkin yurttaşlar"dı³⁴ (Kışlalı, 1995: 74; Hekimoğlu, 2010: 207). Böylece Fransa'da ilk anayasa ile sınıfsal ayırım ortadan kaldırılmış, fakat bu düzenleme siyasi eşitliği sağlayamamıştır.

Nitekim 1791 Anayasası'nda, her ne kadar başlangıç kısmında 1789 Bildirisi'ne yer vermiş olsalar da, bu Bildiri'de yer alan eşitlik ilkesine aykırı davranılmış ve oy verme hakkı herkese tanınmamıştır.³⁵ Sınıflar ortadan kaldırılmıştı, ancak bu siyasi haklar bakımından eşitliği sağlayamıyordu. 1789 yılında Bildiri'de yer verilen hakların eşitliği ilkesini görmezden gelinerek bu anayasa kapsamında halk oy verme hakkı olan ve olmayan şeklinde ikiye bölünüyordu. Anayasa kapsamında kadınlara oy verme hakkı verilmemiştir. Sadece erkekler oy verme hakkına sahiptir. Fakat tüm erkekler de oy verme hakkına sahip değildir. Erkekler için 25 yaşı doldurmayı ve 3 günlük çalışma ücreti ederinde bir ödemeyi şart koşmaktaydı. 25 milyonluk nüfusun ancak 4 milyonu bu gruba girebiliyordu. Dolayısıyla anayasada ulusal egemenlik ilkesi kabul edilmiş olmakla birlikte genel oy ilkesine yer verilmemiştir (Göze, 2005: 553; Safran, 2016: 3; Üçok, 1975: 24; Yeliseyeva, 2010: 63).

Egemenliğin ulusa ait olduğu, ama kralın da ulusun bir temsilcisi olarak veto hakkını içeren yürütme gücüne sahip olduğu 1791 Anayasası doğrultusunda görev yapacak olan Yasama Meclisi (L'Assemblée Législative), 1 Ekim 1791 günü toplanıp çalışmalarına başlamıştır. Ancak

³⁴ 1791 yılında aktif yurttaş sayısı, toplam 24 milyonluk nüfus üzerinden yaklaşık 4.3 milyondur. Yaklaşık 2 milyon pasif yurttaş ilk aşamada oy hakkından muaf tutuluyordu. Üstelik ikinci aşamada, seçmen olabilmek için ödenmesi gereken vergi (cens) miktarının çok yüksek olması nedeniyle burjuvazinin üstünlüğü güvence altına alınmıştı. Bu da o dönemin liberalizminin normal bir sonucu olarak görülmektedir. Bkz. Gicquel J. and Gicquel, J. E. (2001). *Droit constitutionnel et les institutions politiques*. Paris: LGDJ, p. 442-443.

³⁵ Sieyès'in düşüncelerinde bu uygulamanın izlerini bulmak mümkündür. Sieyès, seçmen ve seçilebilir olma hakkını ulusu oluşturan bütün bireylere tanımaz. Başkalarına bağımlı insanlar olarak kabul ettiği kadınları, dilencileri ya da hizmetçileri seçme-seçilme hakkından yoksun bırakır. Açıkça dile getirmese de bu hakkı mülkiyet ölçütüne bağlayan anlayışa kapıyı aralar. Bkz. Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 203.

yeni meclis eskisine göre farklı bir siyasi yapıya sahipti. Sağ kanadı oluşturan milletvekilleri, aşırı kralcılar ile aristokratlar değil, Feuillant'lardı. Epey kalabalık olan ve zaman zaman "tarafsız" milletvekillerinin de desteğini alan Feuillant grubunun karşısındaki sol muhalefet ise, sayıları 130'u bulan Jakoben Kulübü'ne bağlı milletvekillerinden oluşuyordu. Jakoben Kulübü, iki akıma ayrılmış durumdaydı. Çoğunlukta olan akım, önderleri Brissot nedeniyle Brissotin'ler olarak adlandırılıyordu. Bu grup, daha sonra, önde gelen milletvekillerinin önemli bir kısmının Gironde bölgesinin kenti Bordeaux'dan olmaları nedeniyle Girondins (Jironde'ler) olarak adlandırılmıştır. Aşırı sol olarak nitelenebilecek azınlıktaki akım ise, üyeleri meclisin yukarı sıralarında oturdukları için kısa bir süre sonra Montagnards (Dağlılar) olarak anılacaktır (Ağaoğulları, 2010: 214-215; Üçok, 1975: 26).

Ardı ardına oluşturulan hükümetler, hiçbir sorunun üstesinden gelememiştir. Ekonomik krizin giderek büyüdüğü bir ortamda enflasyon ve kıtlık halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunu artırıyordu. Karşı-devrimci hareketlerin de Devrim'i tehdit ettiği bu dönemde, Jironde kabine, Fransa'yı oldukça güç bir duruma sokmuştur. 2. François'nın Fransa'ya Alzas'taki Alman prenslerinin feodal haklarının iade edilmesini, Avignon üzerindeki Papalık haklarının yeniden tanınmasını isteyen bir nota vermesi üzerine, meclis, 20 Nisan 1792 tarihinde birkaç milletvekilinin muhalefetine rağmen büyük bir çoğunlukla Avusturya'ya savaş ilan etmiştir. Savaşın nedenleri çok karmaşık olmakla beraber Fransız halkı yabancı güçlerin devrime müdahale edip saatin dönüşünü tersine çevirmek istediğine inanıyordu. Düzensizlik içinde olan ve yeterince donanımı bulunmayan ordunun başarılı olması imkânsızdı. Bu karar, Fransız Devrimi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Krallığın yıkılmasında, terör rejiminin, hatta Napolyon'un diktatörlüğünün ve imparatorluğunun kurulmasında bu savaşın büyük etkisi olmuştur. Nitekim art arda gelen askeri yenilgiler, Devrim'in geleceğini daha da tehlikeli bir duruma sokmuştur (Ağaoğulları, 2010: 215; Sarıca, 1981: 43; Ateş, 2002: 120; Roberts, 2015: 423).

Öte yandan karşı-devrimci güçlerle ilişkisini sürdüren kral, önüne gelen her radikal yasayı veto ediyordu. Sarayın bu uzlaşmaz tutumu, büyük bir halk ayaklanmasına yol açmıştır. Kralın bu davranışını protesto etmek üzere, Jeu de Paume Andı'nın yıldönümü olan 20 Haziran 1792'de büyük bir miting düzenlendi. Halk, meclis önünde toplanarak kralın veto hakkının kaldırılmasını istedi. Kırmızı başlık giyen binlerce insan kasma ve mızrak gibi silahlarını eline alarak meclis binasına girmiş ve protesto bildirimlerini vermiştir. Daha sonra kalabalık, kralın bulunduğu

Tuileries Sarayı'na yönelmiş ve Ulusal Muhafızlar'ın müdahale etmemesinden faydalanarak sarayın bahçesine girmiştir. Fakat kral veto hakkında direnmiş ve bu ayaklanmadan hiçbir sonuç alınamamıştır. 11 Temmuz'da Prusya orduları Lorraine'e girmiş, bunun üzerine Meclis "Vatanın tehlikede olduğunu" ilan etmiştir. Halk, Meclis'in bu ilanı sonrasında heyecanlanmıştı. Burjuvazinin temsilcisi olan Jironde'ler, halkın mevcut rejimi yıkmasından korkuyordu. Robespierre'in yönettiği Jakobenler de vatanın ve devrimin korunması için herkesi birleşmeye çağırıyorlardı. Jironde'lerin tek bir amacı vardı, o da iktidarı ele geçirmek. 10 Temmuz 1792 tarihinde Föyyanlara üye olan bakanların görevlerinden istifa etmesi üzerine Jironde'ler, iktidarı ele geçirmek amacıyla sarayla gizli müzakereler yürütmeye başlamıştır. Sınırdan Fransa'ya girmeye hazırlanan Avusturya ve Prusya ordularının komutanı ve aynı zamanda İmparator 2. Frederik'in yeğenlerinden biri olan Brunswick Dükü, Avusturya asıllı kraliçe Marie Antoinette'in isteği doğrultusunda Fransız halkını tehdit ettiği, krala karşı ayaklanmaların, Yasama Meclisi ile Belediye Meclisi üyelerinin kendi kuracakları askeri mahkemelerde yargılanacağını, Tuileries Sarayı'na müdahale edilmesi halinde Paris halkının kılıçtan geçirileceğini belirten bir manifesto yayınlamıştır. Bu manifestonun 1 Ağustos günü Paris'te öğrenilmesi üzerine işler çığırından çıkmıştır. Robespierre'in çağrısı üzerine, 48 seçim komitesinden 47'si, 9 Ağustos akşamına kadar kralın tahttan indirilmemesi halinde, bu görevi halkın yerine getireceğini meclise bildirmiştir. Meclisin bu konuda bir adım atmaması üzerine, 10 Ağustos günü halk ayaklanmıştır. 10 Ağustos 1792 tarihinde Tuileries Sarayı kanlı bir biçimde ele geçirilmiş ve kral ailesiyle birlikte tutuklanmıştır. Böylece monarşi, yani Fransa'nın bin yıla yakın süren rejimi fiilen yıkılmıştır. Bunun üzerine Yasama Meclisi, Amerika'dan esinlenerek Konvansiyon (Convention) adını almış ve yeni bir anayasa hazırlayacak olan bir kurucu meclisin genel oyla seçilmesini kararlaştırmıştır (Ağaoğulları, 2010: 216-217; Sarıca, 1981: 44-45; Üçok, 1975: 26-27; Yeliseyeva, 2010: 65-67).

10 Ağustos 1792 ayaklanması, 14 Temmuz 1789 ayaklanması kadar önemlidir. 10 Ağustos hareketi, zanaatkarların, esnafın ve emekçi halkın bir başarısı olarak görülmektedir. Bu ayaklanma, liberal aristokratlar ve büyük burjuvalardan meydana gelen Föyyanları silip süpürürken Sarayla anlaşarak ayaklanmayı durdurmaya çalışan Jironde'leri zayıflatmıştır. Robespierre ve Montagnard'lar ise güç kazanmışlardır. 10 Ağustos ayaklanması sonucunda 1791 Anayasası'nın pasif vatandaş olarak nitelediği halk, elde ettiği zafer sayesinde artık aktif duruma geçmiştir (Sarıca, 1981: 45).

Sonuç olarak, 1791 anayasasının kurduğu siyasi düzen, bir yıl sürmüş ve bu sürede gerçekleşen iç ve dış olaylar Fransa'yı Birinci Cumhuriyete götürmüştür. Çok kısa sürmesine rağmen bu dönem Fransa'da devrim sonrası süreci etkileyecek önemli siyasi ve anayasal gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönem ile birlikte halk egemenliği kavramı ortaya çıkmış, kilisenin gücü azalmış ve siyasette seküler dönemi başlamıştır (Safran, 1991: 2-3). Demokrasi ve demokratik değerlerle tanışılmış olsa da halen uygulamada birtakım engeller vardır. Dolayısıyla demokrasi, Fransız siyasetine henüz yabancı bir kavramdır. İktidar-muhalefet ilişkileri sert, şiddetin var olduğu bir zeminde ilerlemeye devam etmektedir.

3.3.2. Birinci Cumhuriyet Dönemi (1792-1804)

Anayasal monarşinin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında siyasi gelişmeler hızını kesmeden devam etmiştir. Ağustos sonunda Vendée bölgesinde bir karşı-devrim ayaklanmasının başlaması, 2 Eylül'de de Verdun kentinin Avusturya ordusu tarafından sarıldığı haberinin Paris'e ulaşması sonucunda, sans-culottelar, aralarındaki "hainler"i cezalandırmak amacıyla silahlanıp harekete geçtiler. 2-6 Eylül günlerinde hapishaneler basıldı ve çok azı siyasi suçlu olan çoğu 1.200 ile 1.400 aralığında suçlu ayaküstü yargılanıp idam edildi (Ağaoğulları, 2010: 269-270; Sarıca, 1981: 46). 1792'nin Ağustos ve Eylül aylarında yaşanan şiddet olayları, Devrim'in kendi ilkelerinden uzaklaştığının ve radikalleştiğinin göstergesi oldu (Bağceci, 2020: 250). Sarıca (1981: 46)'ya göre Eylül olaylarının hem milli hem de toplumsal bir yönü bulunmaktadır. Çoğunluğunu pasif vatandaşların meydana getirdiği halk, bu hareketlerle bir taraftan başka devletlerin, diğer taraftan da, burjuvazinin ve aristokratların ülke siyasetinde yeniden etkin olma tehdidine karşı tepkisini göstermiştir (Sarıca, 1981: 46).

Yeni meclis olan Konvansiyon, Fransız ordusunun Avusturyalıların ilerleyişini durdurduğu 20 Eylül 1792 günü ilk toplantısını yaptı. Konvansiyon'daki sağ grubu Jironenler, sol grubu ise üyelerinin çoğu Jakoben Kulübü üyesi olan Montagnard'lar (Dağlılar) oluşturuyordu. Jironenler, meclisin sağ tarafında oturuyorlardı ve Paris'in bütün Fransa'ya egemenliğini kaldırmak istiyorlardı. Sanayi ve ticari burjuvazinin temsilcileriydiler. Montagnard'lar grubu ise, meclisin solunda oturuyorlardı ve üyeleri Paris halkının ve Komün denilen belediye yönetiminin üstünlüğünü sürdürmek isteyen aşırı cumhuriyetçilerden oluşuyordu. Bu iki grubun arasında yer alan ve Plaine (Ova) ya da Marais (Bataklık) olarak adlandırılan merkez, dağınık olmasına rağmen sayısal üstünlüğü nedeniyle, hangi grubun üstün

geleceğini belirleyebilecek bir güce sahipti. Etkili olan partiyi destekleme siyasetini izliyorlardı. Bu milletvekillerinin belirsiz ve kararsız politikaları, kendilerine “bataklık” ya da “ova” adının takılmasına sebep oldu. Halk ise “bataklık kurbağaları” adını vermişti (Ağaoğulları, 2010: 270-271; Üçok, 1975: 27-28; Yeliseyeva, 2010: 69).

Yeni meclisin ilk günleri, farklı eğilimler taşıyan milletvekillerinin tam bir birlik ve beraberlik sergiledikleri, kararları oybirliğiyle aldıkları günlerdi. Yeni bir anayasa yapmak için toplantılarına başlayan Konvansiyon, 21 Eylül’de krallığın kaldırılmasını oybirliği ile kabul etmiştir. Ertesi gün ise 20 Eylül 1792 tarihinde Fransız Cumhuriyeti’nin birinci yılının başladığı kabul edilmiştir. Böylece Cumhuriyet, resmen ilan edilmiştir (Ağaoğulları, 2010: 270-271; Üçok, 1975: 28).

Öte yandan Konvansiyon’un ilk günlerinde yaşanan birlik ortamı, yanıltıcıydı. Kısa bir süre sonra, mecliste bu birlik görüntüsü yerini çatışmaya bırakmıştır. Montagnard’lar grubu ile Jironenler arasında rekabet bu dönemde oldukça şiddetlidir. Jironenler ile Montagnard’lar, birçok ortak noktaya sahip olmakla birlikte, aynı zamanda birçok noktada birbirlerinden ayrılıyorlardı. Benzeştikleri noktaların başında, aynı sosyo-ekonomik kökenden olmaları gelir; yani her iki grubun üyelerinin büyük çoğunluğu burjuvazinin orta kesimine dâhildi. Her Jironenler hem de Montagnard’lar feodalizmi tümüyle tarihe gömmek, 1789’un ilkelerini yaşama geçirmek ve Devrim’i başarıyla gerçekleştirmek istiyorlardı. Ayrıca özel mülkiyet konusuna yaklaşımları da aynıydı; yani kapitalizmin temelini oluşturan özel mülkiyet sistemini savunuyorlardı. Ayrıldıkları noktalar ise şöyle sıralanabilir: Jironenler, büyük burjuvanın, ticaret ve finans kapitalinin temsilcisi konumundaydılar; Montagnard’lar ise, “enfasyondan, ulusal malların satışından, ordunun donatılmasından ve daha sonraları silah üretiminden çıkar sağlayan burjuva kesimini temsil etmelerine” karşın yoksul halkın, köylülerin, özellikle de sans-culotte’ların isteklerine duyarlıydılar. Aralarındaki bu “sınıfsal tutum” karşıtlığı, Devrim’i başarıya ulaştırmada izledikleri stratejilerin, yöntemlerin farklılığından besleniyordu. Jironenler, burjuvazinin çıkarlarından hiçbir şekilde ödün vermeden, örneğin ekonominin liberal işleyişini hiçbir şekilde kısıtlamadan ya da bireysel özgürlüklere herhangi bir sınırlama getirilmeden bu işi başarabileceklerini düşünüyorlardı. Oysa Montagnard’lar, Fransa’nın içinde bulunduğu kritik ortamdan kurtulması için aşağı sınıfların desteğine, (fiyatları saptamaya varacak) olağanüstü önlemlere, dolayısıyla da Devrim’in “radikalleşmesine” gerek olduğu kanısındaydılar. Bu

nedenle de, meclisin önüne gelen her sorun karşısında, bu iki grup birbirinden farklı, hatta birbirine zıt bir tutum takınıyordu (Ağaoğulları, 2010: 271-273).

Örneğin, Montagnard'lar, koşulların Paris'te yoğunlaştırılmış bir merkezîyetçiliği zorunlu kıldığını savunuyor, Jironenler ise diğerleri gibi üniter devlet anlayışını benimsemelerine karşın, genelde ılımlı burjuvaların hâkim olduğu yerel otoritelere daha fazla yetki tanınmasını istiyorlardı. Bu bakımdan birbirlerini, "Paris diktatörlüğü" kurmakla ve "federalizme, bölücülüğe" yol açmakla suçuyorlardı. Ya da savaşın yönetilmesi konusunda anlaşamıyorlar, kralın yargılanmasında zıtlaşıyorlar ve ekonomik öncelikler sorununa çok farklı yaklaşıyorlardı. Kısacası, her konuda birbirleriyle çatışma içine girmeleri aralarını iyice açıyordu; birbirlerinden çekinmeleri ve kuşkulandırmaları, birbirlerini komplolar kurmakla suçlamaları aralarındaki düşmanlığı körüklüyor, hatta Robespierre ile Brissot arasında olduğu gibi birbirlerinden kişisel olarak nefret etmelerine neden oluyordu (Ağaoğulları, 2010: 273-274).

Konvansiyon'un çalışmalarına başlamasıyla birlikte, Jironenler, Marais'nin ılımlı burjuva milletvekillerinin desteğiyle meclise hâkim oldular. Fakat Jironenler, kralın yargılanması konusunda getirdiği önerilerin tümünün reddedilmesi ile büyük bir siyasi yenilgi almışlardır. Egemenlik mücadelesi veren iki taraf, 16. Louis'ye karşı açılmış olan vatana ihanet davasında da karşı karşıya gelmiştir. Montagnard'lar grubu, kral hakkında verilmiş olan ölüm hükmünün yerine getirilmesini, Jironenler ise bunun için kamuoyuna gidilmesini istediler. Kralın oybirliğiyle suçlu bulunmasının ardından verilcek cezanın halkoyuna sunulması benimsenmedi. Böylece Montagnard'lar grubu hükmün yerine getirilmesi konusunda çoğunluğu sağlamışlardır. 21 Ocak 1793'te kralın başı giyotinle kesilmiş, bir süre sonra da kraliçe Marie-Antoinette idam edilmiştir. Kralın idam edilmesi, Cumhuriyet bakımından geri dönülemez bir yola girildiğinin bütün dünyaya bildirilmesi gibidir (Ağaoğulları, 2010: 274; Üçok, 1975: 28).

Bu dönemin en önemli sorunlarının başında yiyecek gelmekteydi. Yiyecek sorunu, Montagnard'lar ile Jironenleri karşı karşıya getirmiştir. Bu dönemde toplumsal muhalefet siyasi süreç üzerinde belirleyici olmuştur. Söz konusu dönemde yiyecek maddelerinin fiyatları gün geçtikçe yükseliyordu.³⁶ Jironenlerin buğday ticaretine sınırsız özgürlük tanıyan bir kanun geçirmesi kentlerdeki yoksul nüfusun hoşnutsuzluğunu arttırmıştı. 1793 ilkbaharında

³⁶ Bu dönemde Fransa neredeyse tüm Avrupa'yı karşısına almıştı. Savaş giderlerinin ağır yükü ile sürekli yükselen enflasyon nedeniyle ekonomi rayından çıkmıştı. Paris'te ve diğer kentlerde, hayat pahalılığına ve kıtlığa karşı halk ayaklanmaları başgösterdi. Bkz. Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 275.

burjuvazinin “kudurmuşlar”³⁷ adını taktığı aşırılık taraflıları, Paris’te şiddetli bir kampanya yürütmeye başladılar. “Kudurmuşlar” olarak anılan bu grubun en etkili üyesi yoksul bir köy rahibi olan Jacques Roux” idi. “Herkesin bir şeylere sahip olması, kimsenin çok şeye sahip olmaması gerekir” fikrini savunuyorlardı. Roux ise “Eğer bir sınıf ceza görmeksizin bir başka sınıfı açıktan ölmeye mahkûm edebilirse, özgürlük sadece bir hayaldir” diyordu. Yığınların baskısı nedeniyle Jakobenler, yiyecek maddeleri için azami fiyat belirlenmesini istemiştir. Mayıs 1793 yılında Konvansiyon, azami fiyat kanunu çıkararak tespit edilen fiyatların üzerinde satış yapılmasını yasaklamıştır. Yoksul halkın gösterilerine ve “kudurmuşlar” grubunun taleplerine son vermek isteyen Jironde’ler, Paris Komünü’nü ve devrimci takımları ortadan kaldırmaya karar vermiş ve bu amaçla, Onikiler Komisyonu’nu kurmuşlardır. Bu gelişme üzerine köylerde başlayan ayaklanma Paris’e sıçramıştır (Yeliseyeva, 2010: 70-71).

31 Mayıs 1793 günü silahlı isyancılar harekete geçerek Paris sokaklarına inmiş ve 2 Haziran’a kadar bu ayaklanma devam etmiştir. Marat’ın, Belediye Sarayı’ndan şafak vakti işaret vermesiyle kenar mahalleler ayaklanmış ve 40 bin kişi Konvansiyon’un kapılarına dayanmıştır. Silahlı isyancılar Konvansiyon’u sarınca, Meclis, Jironde şeflerinin tutuklanmaları için kararname çıkarmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler sonrasında Jironde’ler, 2 Haziran 1793 tarihinde gerçekleştirilen ani bir darbe sonucu tasfiye edilmiş ve Jakobenler, Konvansiyon’a egemen olmuştur. Böylece Fransa’da Jakobin Cumhuriyet dönemi başlamıştır. Halk ayaklanması sonucunda Fransa’da Jakobinler, demokratik devrimci bir diktatörlük kurmuşlardır. Jakobinler, ülkenin gelişmesini engelleyen sorunların çözümü için devrim düşmanlarını acımadan cezalandıran devrimci bir hükümet kurmuşlardır. “Devrimci hükümet iyi vatandaşlara ulusal himayeyi göstermek zorundadır” diyordu Robespierre; “ama halk düşmanlarının sonu ölüm olacaktır.” (Yeliseyeva, 2010: 71-72).

1793 yazından itibaren Konvansiyon tarafından seçilen hükümete, başında Robespierre’in bulunduğu Kamusal Kurtuluş Komitesi’ne tam yetki verilmiştir. Halk nezdinde önemli bir desteğe sahipti. “Eğer uğruna her şey yapılmamışsa, vatana yeterince hizmet edilmemiş demektir” diyordu Robespierre. Devrim düşüncesi ile vatan kavramını birbirine sıkı sıkıya bağlamıştır. Oluşturulan Genel Güvenlik Komitesi ise, devrimin iç düşmanlarına karşı şiddetli bir savaş sürdürmüştür (Yeliseyeva, 2010: 73). Yeliseyeva (2010: 74), halk düşmanlarını şöyle

³⁷ Başka çalışmalarda Öfkeli’ler ya da azgınlar olarak da görülebilir.

sıralamaktadır: Kralcı soylular ve rahipler, karşıdevrimci Jironen burjuvazi, ajanlar ve casuslar, açlık çekerek zenginleşen ürün hırsızları madrabazlar.

Konvansiyon, tüm yetkileri elinde toplamıştır. Konvansiyon sistemi, kuvvetler ayrılığına değil, kuvvetler birliğine dayanmaktaydı. Tüm iktidar Konvansiyon (La Convention) adı verilen bir meclis tarafından kullanılmaktaydı. Yani Konvansiyon Meclisi hem yasama hem de yürütme işlevlerini birlikte yürütmekteydi.³⁸ Bu dönemde “kamu selameti” ilkesi her şeyin, insan haklarının ve özgürlüklerinin de üstünde tutulacaktır. “Kamu selameti”, en üstün yasadır. İç bölünmelere ve dış düşmana karşı ülkenin bütünlüğünü sağlayabilmek başlıca hedeftir. Bunun için de iktidarın tek elde toplanması da yeterli görülmez, iktidar daha ufak bir azlığın elinde toplanır. Bu da “Kamu Selameti Komitesi”nin (*Comité de Salut Public*) kurulması demektir. Böylece Ulusal Konvansiyon döneminde bütün yetkiler “komitelere” ve özellikle de “Kamu Selameti Komitesi”ne geçmiştir. Kamu Selameti Komitesi içinde de bütün yetkilerin tek bir kişiye, Maximilien Robespierre’e geçtiği görülür. Komitede bir başkan yoktu, ama uygulamada Robespierre komite üyeleri üzerinde olağanüstü bir otorite kurmuştur. Son aşamada, Robespierre diktatörlüğünü ilan etmiştir. Bu dönem tek kişinin mutlak diktatörlüğü monokrasi diye de adlandırılmaktadır (Göze, 2005: 556-559; Nitas, 2015: 205; Roskin, 2009: 112; Manière, 2019; Smith, 1997: 9; Timur, 2016: 314, 321-322; Hekimoğlu, 2010: 208).

Komite, Jakoben kulüplerine ve bunların taşradaki binlerce şubesine, her yerde devrimci komiteler kuran komünlere ve kentlerdeki devrimci takımlara güveniyordu. Jakoben hükümetin en önemli güç kaynağı ise halktı (Yeliseyeva, 2010: 73-74). Robespierre liderliğindeki Jakobenler, sahip oldukları halk desteğiyle kapsamlı bir kıyım hareketine girişmişlerdir. Bu otoriter tavır nedeniyle genç rejim kısa sürede toplumun belli bir kesiminin tepkisini çekmiştir. Jakobenlerin kendilerinden olmayanlara karşı sergilediği sert tutum, eski rejimin tekrar gündeme gelebileceğine dair endişeleri de artırmıştır. Jakobenler büyük bir dönüşümü sonucu ne olursa olsun gerçekleştirmek istemişlerdir. Rejim bir süre sonra anti demokratik bir yapıya bürünmüştür. Jakobenler, yürütmenin kendilerine bağlı kalması için ve yıkılmalarına neden olabilecek girişimlere karşı ciddi önlemler almıştır (Çelik, 2013: 115-117).

Sonuç olarak, meclis içinde ve ülkede Robespierre’in uyguladığı terör –tedhiş- sonucu konvansiyon içinde muhalefet yok edilmiştir. Jakobenler özgürlük ve eşitlik talebi ile yola

³⁸ Bu uygulama, daha sonra siyaset bilimi yazınına “konvansiyon sistemi” veya “meclis hükümeti sistemi” olarak geçmiştir.

çıkışlardı ancak kendileri terör dönemi olarak adlandırılan sürecin baş mimarı olmuşlardır. Devrim, özgürlük sağlamak yerine terörün hüküm sürdüğü ve insan yaşamının değersiz hale geldiği bir durumla sonuçlanmıştır. Giyotin³⁹ bu dönemin sembolüdür. Giyotin, Konvansiyon meclisinin yurtdışı düşmanlarının gözünü korkutup devrimi korumak için mücadele ettiği Terör Döneminin simgesiydi. Kral 16. Louis, Ocak 1793'te halkın gözleri önünde idam edilmiştir.⁴⁰ 10 Mart 1793'te bütün siyasi suçluları cezalandırmak üzere "Tribunal Revolutionnaire" adı verilen olağanüstü bir yüksek mahkeme oluşturuldu. Bu mahkeme, Mart 1793'ten Temmuz 1794'e kadar yalnız Paris'te 2774 kişiyi ölüme mahkûm etti. 6 Nisan 1793'te Kamu Selameti Komitesi adı verilen 9 üyeli bir kurul meydana getirildi. Bu komite, bütün gücü elinde topladı. Başında Danton sonradan da Robespierre bulunmaktaydı. Ulusal Konvansiyon, cumhuriyet rejiminin dayanacağı hukuki temeli kurmak için bir anayasa hazırlamış ve halkoyuyla 24 Haziran 1793 tarihinde yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Güçler birliği esasına göre hazırlanmış olan bu anayasada yürütme ve yasama organları birleştirilmiştir. Anayasa tek meclis sistemine ve bu meclisin kabul ettiği kanunların yürürlüğe girebilmesi için referandum usulüne yani yarı doğrudan demokrasiye dayanmaktaydı (Göze, 2005: 556-559; Nitas, 2015: 205; Roskin, 2009: 112; Manière, 2019; Smith, 1997: 9; Timur, 2016: 314, 321-322; Hekimoğlu, 2010: 208; Woodruff, 2006: 56; Roberts, 2015: 424; Üçok, 1975: 28-29).

1791 Anayasası'na kıyasla daha kısa olan bu anayasa⁴¹, Fransa'da cumhuriyet rejimini ilk kuran anayasadır. Böylece Fransa'da 1793 Anayasası (Montagnards'lar Anayasası)'nın kabulü ile

³⁹ Ancien Régime döneminde ölüm cezasına çarptırılan suçlular, toplumsal statülerine ve suçlarının türüne göre asılmak, kellesi kılıçla uçurulmak, yakılmak ya da kol ve bacakları koparılmak gibi farklı yöntemlerle idam edilmekteydi. Parisli bir hekim olan ve Etats Généraux'da yer alan Joseph Ignace Guillotin (1738-1814), ölüm cezasında eşitliğin sağlanması amacıyla yalnızca başın kesildiği idam önerisini getirir. Meclis bu öneriyi 6.10.1791 tarihinde kabul eder, ardından 16. yüzyıldan beri bilinen bir ölüm aletinin Doktor Antoine Louis tarafından geliştirilmiş biçimini idam aleti olarak benimser. Bu ölüm aletine, ilk öneriyi getiren giyotin (guillotine) adı verilir. İlk kez 25.4.1792'de kullanılan giyotin terör döneminde sık sık başvurulacak ve halk tarafından "eşitlik orağı", "ulusal ustura", "Cumhuriyet katillerinin kolyesi" ya da "yasanın kılıcı" gibi adlar yakıştırılacaktır. Giyotin, Fransa'da son kullanıldığı tarih olan 10.9.1977'ye kadar işlemeye devam edecektir. Bkz. Ağaoğulları, M. A. (2015). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler. İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 627.

⁴⁰ Konvansiyon Meclisi'nin Ocak 1793'te kralın idamı için yaptığı oylama geçmişten simgesel bir kopuş anlamına geliyordu. Bkz. Roberts, J. M. (2015). Avrupa Tarihi (F. Aytuna, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 424.

⁴¹ 1791 Anayasası 208 maddeden oluşurken, 1793 Anayasası 124 maddeden oluşmaktadır. Bkz. 1791 Fransız Anayasası (Constitution de 1791 - 3 et 4 septembre 1791), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1791.5082.html>; 1793 Fransız Anayasası (Constitution de l'An I - Première République - 24 juin 1793), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-du-24-juin-1793.5084.html>, ayrıca bu iki anayasayı karşılaştıran çalışma için bkz. Gürcan, E. (2011). 1791 ve 1793 Fransız Anayasaları'na İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 183-214.

Birinci Cumhuriyet dönemi başlamıştır. Tıpkı 1791 Anayasası gibi, 1793 Anayasası'nın başında da "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" yer almaktadır. Fransız Cumhuriyeti'nin bölünmezliğine vurgu yapan 1793 anayasası demokrasi adına da önemli hükümler içermektedir. Sadece erkekler için genel oy ilkesi kabul edilmiş, kadınlara bu anayasada da oy hakkı tanınmamıştır. Ayrıca siyasi haklar konusunda mal varlığı ve servet koşulu kaldırılmıştır. Fakat anayasa açık oy ilkesini kabul ederek, seçim özgürlüğünü esaslı biçimde zedeliyordu. Bu anayasanın normal koşullara döndüğünde yani savaş bittikten sonra uygulanması öngörülmektedir, ancak hiçbir zaman uygulanmadan rafa kaldırılmış ve devrimci bir diktatörlük kurulmuştur (1793 Anayasası; Göze, 2005: 554; Edmiston and Duménil, 2010: 92-93).

17 Temmuz 1793 tarihinde Jakobenler tarafından tüm feodal ayrıcalıkların hiçbir tazminat ödenmeksizin kaldırıldığına ilişkin bir kararname çıkarılmıştır. Aynı zamanda Konvansiyon, beylerin vassallar üzerindeki haklarının yazılı olduğu tüm fermanların yakılması emrini yayınlamıştır. Kamusal topraklar köylülere geri verilmiştir. Kilisenin ve dış ülkelere sığınan soyluların toprakları, köylüler tarafından kolaylıkla satın alınmaları için düşük fiyatlarla satışa çıkarılmıştır (Yeliseyeva, 2010: 74).

Eylül 1793'te Paris'te halk bir kez daha sokaklara inmiş ve Konvansiyon'un bulunduğu binayı sarmıştır. Baskı altındaki Konvansiyon, temel ihtiyaç maddelerinin tespit edilen fiyatlar üzerinde satışını yasaklayan azami fiyat kanununu onaylamıştır. Halk yığınlarının sürüklediği Jakoben diktatörlük, şiddete yönelmişti. 17 Eylül 1793 tarihinde Terör yönetiminin giyotin uygulaması önündeki tüm engelleri kaldıran Şüpheliler Kanunu kabul edilmiş ve kanunda yapılan oldukça genel bir şüpheli tanımı ile devrim düşmanlarına yönelik terör uygulaması hız kazanmıştır. Robespierre ve taraftarları, kral, kraliçe ve soylulardan başlayıp çok geçmeden Robespierre'i kuşkulandıran herhangi bir kimseye varıncaya kadar yirmi binden fazla insanı giyotine göndermişlerdir. Bütün devrim düşmanlarına karşı uygulanan bu sert tedbirler ayaklanmaların bastırılmasını ve cephede zafer kazanılmasını sağlamıştır. Halk, devrim düşmanlarını ve feodal rejimi ortadan kaldıran Jakobenleri destekliyorlardı (Yeliseyeva, 2010: 75; Göze, 2005: 556-559; Nitas, 2015: 205; Roskin, 2009: 112; Manière, 2019; Smith, 1997: 9; Timur, 2016: 314, 321-322; Hekimoğlu, 2010: 208; Woodruff, 2006: 56; Roberts, 2015: 424; Üçok, 1975: 28-29).

Ancak bu dönem uzun sürmemiştir. Kentlerin ve kırsal bölgeler halkının yoksul tabakaları, yaşam koşullarında köklü bir iyileşme talep ediyorlar ve "özgürlük, eşitlik ve

kardeşlik” ilkelerinin hayata geçmesini istiyorlardı. Fakat Jakoben diktatörlük döneminde, aristokratların yerini burjuvalar almıştı. Paris Komünü’nün önde gelen siyasetçilerinden biri olan Chaumette de, “Kendilerinden öncekilerden ne daha az korkunç, ne de daha az açgözlü olan yeni efendiler, feodalizmin kalıntıları üzerinde yükseldiler. Eski efendilerine ait olan mülkiyeti ele geçirdiler, aynı suç yolunda ilerlemeye devam ettiler.” sözleriyle eski sistemin devam ettiğine sadece efendinin değiştiğine değiniyordu. 1794 Martında Hébert tarafından yönetilen ve “kudurmuşlar”ın genel çizgisini izleyen bazı komün şefleri, iktidarı ele geçirmeyi denemiş ancak başarılı olamayınca tutuklanmış ve idam edilmişlerdir. Halk yığınlarının temsilcilerine indirilen bu darbe ile Jakobenler, aslında kendi otoritelerine zarar vermiş oluyorlardı. Halk desteğini kaybetmeye başlıyordu. 1791 yasası halen yürürlükte olduğundan Jakobenler işçilerin örgütlenmelerini yasaklıyorlar ve grev yapan işçileri cezalandırıyorlardı. Kırsal bölgelerdeki köylüler halen yoksulluk içinde yaşıyorlardı. Böylece kentler ve kırsal bölgelerdeki halk desteğini kaybetmişlerdir. Halk desteğini kaybeden Robespierre ve Jakobenler, azami fiyata itiraz eden burjuvazinin temsilcilerinin kışkırttığı, karşıdevrimci bir hükümet darbesi tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu gelişmeler neticesinde bir darbe sonucu 17 Temmuz 1794 günü, Konvansiyon Jakobenleri devirmiş ve bu hareketin liderleri giyotine gönderilmiştir. Jakobenler kulübü kapatılmış, kapıları mühürlenmiş, şubeleri dağıtılmıştır. Devrimci Paris Komünü kapatılmıştır. Devrimci Jakobenler tutuklanmışlardır (Yeliseyeva, 2010: 77-81).

Böylece Konvansiyon aşırılarından ölçülülerin eline geçmiştir. Hobsbawn (2009: 5), Robespierre’in düşüşü ve idamını, Devrim’in en radikal evresinin sona ermesi olarak değerlendirmektedir. Terör Dönemi’nin sona ermesiyle Fransa, yeni bir anayasanın kabul edildiği Direktuvar Dönemi’ne girmiştir. Lee (2004: 25)’ye göre 1794 yılında Robespierre’in devrilmesi ile devrim zirve noktasına ulaşmış ve sonrasında sağ eğilimin güç kazanması, Napoléon Bonaparte’ın 1799 yılında iktidarı ele geçirdiği sürecin zeminini hazırlamıştır.

3.3.3. Direktuvar Dönemi (1795 – 1799)⁴²

Yeni dönem Fransa’ya yine istikrar getirmemiştir. Ekonomik sorunlar bu dönemde dikkat çekmektedir. Thermidorcu Konvansiyon, ticaret malları ile ilgili azami fiyat yasasını kaldırmıştır.

⁴² Lee’ye göre tarihçiler 1795-1799 dönemini, Devrim’in faaliyet alanının dışında olduğu gerekçesiyle dikkate almadılar. Bu dönemi daha önemli ve daha ilginç olarak nitelendirilen iki sürecin arasındaki belirsizlik durumunun bir parçası olarak gördüler. Ancak son zamanlardaki çalışmalar, bu dönemi, hakkını iade edecek biçimde ele aldılar. Bkz. Lee, S. J. (2004). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980* (S. Aktur, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 25-26.

Madrabazlar, fiyatları yükseltmek için bunu bir fırsata çevirmişlerdir. 1795 ilkbaharında halk iki defa ayaklanmayı denemiştir. İlk ayaklanma, Nisan ayında Paris'te olmuştur. Halk "Ekmek ve 93 Anayasası" diye bağıyordu. Aç yığınlar, Thermidorcu Konvansiyon'u istila etmişlerdi. Jakobenlerin iktidara dönmelerini ve 1793 anayasasının tekrar yürürlüğe konulmasını istiyorlardı. Fakat tüm Paris burjuvazisi halka karşı durmuştur. Ordu, işçileri kenar mahallelere kadar kovalamış, tutuklamalar, sürgünler ve idamlar bu dönemde iki katına çıkmıştır. İkinci ayaklanma ise Mayıs ayında gerçekleşmiştir. İlk ayaklanma, bir ayaklanmadan ziyade bir gösteri şeklinde gerçekleşirken bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Mayıs ayında gerçekleşen ikinci ayaklanma ise Direktuar'ı alarma geçirmiştir. Radikal gruplar tarafından organize edilen bu ayaklanma, birinci ayaklanmanın bütün simgelerini taşıyordu, geçmişteki ayaklanmalardan daha iyi organize edilmişti. 21 Mayıs'ta tehlike işaretleri ve Kilise çanları bütün başkentte çalmış, bunu uyarı topları ve seksiyon taburlarının Konvansiyon üzerine yürümleri takip etmiştir. Birkaç çarpışmadan sonra Konvansiyon silahlı kitleler tarafından ele geçirilmiştir. Ancak ayaklanan insanları, silahlarını Direktuar'ın daha disiplinli ve daha kararlı askeri güçlerine kısa sürede teslim edecekleri kendi bölgelerine geri sürdüler. Hükümet, işçi mahallelerini topa tutturmuş ve ayaklanma bastırılmıştır. Ancak karşıdevrimci burjuvazinin uyguladığı şiddet yönetimi doruk noktasına ulaşmıştır. Jakobenler hapisanelerde kurşuna dizilerek öldürülmüşlerdir. Karşıdevrimci şiddetin yarattığı ortamdan yararlanan kralcılar da eyleme geçmiştir. Vendée, yeni bir ayaklanmaya sahne olmuş ve bastırılmasında büyük güçlükler çekilmiştir (Yeliseyeva, 2010: 81-82; Bookchin, 2012: 457-458).

Thermidorcu Konvansiyon devrimci ayaklanmaları bastırdıktan sonra merkezi iktidarı güçlendirmek için pek çok önlem almıştır. Öncelikle 1795 yılında yeni bir anayasa kabul etmiştir. 27 Ekim 1795 tarihinde yürürlüğe giren bu anayasa, 377 madde ile Fransız anayasa tarihinin en uzun anayasasıdır. Bu anayasa, Cumhuriyetçi düzene tekrar dönüşü temsil etmektedir. 1793 Anayasası'nın tersine, 1795 Anayasası genel oy ilkesini de, tek dereceli seçim sistemini de kabul etmemiş, 1791'de olduğu gibi oy verme hakkı servet esasına dayanmıştır. Bu anayasa ile servete dayalı seçmen hakkı geri getirilmiştir. Bunun anlamı sınırlı oy hakkıdır. Nedeni ise şu şekilde açıklanmaktadır: "Toplumun en iyiler tarafından yönetilmesi gerekir, en iyiler ise iyi eğitim görmüş kimselerdir, iyi bir eğitim görmek için de servet sahibi olmak gerekir." 1795 Anayasası, referanduma da yer vermemiştir. 1793 Anayasasının kuvvetler birliği ilkesi yerine kuvvetler ayrılığı ilkesini getirmiştir. Böylece Konvansiyon ve Kamu Selameti Komitesi döneminin tekrarı

önlenmek istenmiştir. Bu anayasa ile Fransa'da ilk defa çift meclisli bir yasama organı öngörülmüştür. Yasama yetkisi “beşyüzler meclisine” ve 250 kişilik “yaşlılar meclisine” verilmiştir. Yasayı beşyüzler meclisi yapar. Yaşlılar meclisinin de veto yetkisi vardır. Yasama gücü iki meclise bölünerek parlamentonun üstünlüğüne son verilmiştir. Yürütme ise Direktuvar'a bırakılmıştır. Direktuvar, beşyüzler meclisinin hazırladığı on kişilik liste içinden yaşlılar meclisince seçilen beş kişiden⁴³ oluşur. Direktuvar da yürütme iktidarının kullanılmasında kendisine yardımcı olacak bakanları seçer. Bakanlar idari işlerle, Direktuvar ise, hükümet işleriyle ilgileneceklerdir. Böylece 1795 Anayasası'nda idari fonksiyon ile siyasi fonksiyon ayrımı yapılmıştır. 1795 Anayasası katı bir kuvvetler ayrılığını öngörür, yasama ve yürütme kalın çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. 1795 Anayasası'nda yer alan haklar bölümünde ise, daha önceki belgelerde yer alan özgürlüklerin tekrarı ile yetinilmiştir, ancak daha yumuşak formüller kullanılmış, haklar bildirisine bir de ödevler bildirisi eklenmiştir (1795 Anayasası; Göze, 2005: 559; Nitas, 2005: 205; Hekimoğlu, 2010: 208; Ghérardi, 2002: 12; Yeliseyeva, 2010: 82; Üçok, 1975: 30; Lee, 2004: 26-27; Fayet and Fayet, 2009: 212).

Anayasanın kabul edilmesinin ardından mayıs ayaklanmasını bir “beyaz terör” takip etmiştir. Bir araya gelmeyen radikaller, giderek gerici bir yapıya dönüşen rejime karşı gizli komplolara geri dönmüştür. Bunlar arasında en dikkate değer olanı Gracchus Babeuf'un önderliğini yaptığı 1796 yılında komünist bir darbe yapmak isteyen Eşitler Komplosu'ydu. Babeuf'un amacı, Fransa'yı üretim araçlarının herkese ait olduğu bir komün haline getirmektir. O'na göre; mallarını paylaşmak istemeyen mülk sahipleri cezalandırılmalıydı. Bu kişiler medeni haklardan yoksun bırakılmalı, şüpheli kişi ilan edilmeli ve hapse atılmalıydı. Komünde eşitlik egemen olmalıydı. Ürünler toplum üyeleri arasında eşit olarak paylaşılmalıdır. Babeuf, zenginlerin direncini kırmak istiyordu ve bu nedenle de bir yoksullar diktatörlüğü kurmayı planlıyordu. Bu hedefleri doğrultusunda 1796 yılında burjuva iktidarını devirmek üzere bir darbe düzenlemiş, ancak başarılı olamamıştır. Taraftarları kendisinin tutuklanmasının ardından tekrar ayaklanmış ancak onlar da başarısız olmuştur (Yeliseyeva, 2010: 82-83; Bookchin, 2012: 458).

1795-1799 dönemi, tarihte “kapitalizmin hızla geliştiği, aşırı spekülasyon ve borsa oyunlarının çoğaldığı bir dönemi simgeler”. Bu yıllar aynı zamanda, halk için büyük felaket ve yoksulluk yılları olmuştur. Ekonomik bunalım ciddi bir hal almıştır. Temel ihtiyaç maddelerinin

⁴³ Seçilen beş direktör Barras, Reubell, La Revelliere, Le Tourneur ve Sieyès'tir. Sieyès direktörlüğü kabul etmediği için yerine Carnot geçmiştir. Bkz. Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 63.

fiyatları normalin çok üstünde artarken ücretler bu artış oranının çok altında kalmıştır (Yeliseyeva, 2010: 82; Sarıca, 1981: 63). Direktuvar yönetimi, yurttaşlık meseleleri, ekonomik istikrarın sağlanması ve askeri konulara ağırlık vermiş, demokrasi konusu görece geri planda bırakılmıştır. Monarşiye geri dönüşe ve tek adamın diktatörlüğüne karşı kurumlar korunmuştur. Bununla birlikte, Babeufcu solcular ve kralcı sağcıların saldırılarıyla Direktuvar yönetimi zayıflamış ve bu zafiyet cumhuriyetçi ordunun güvensizliğiyle birleşerek Konsüllük ve Birinci İmparatorluk Dönemi'ni getirmiştir (Nitas, 2005: 206). Sieyès ile Napolyon Bonaparte'ın işbirliği sonucu 9 Kasım 1799 tarihinde Direktuvar yönetimi bir hükümet darbesi sonucu yıkılmış ve Korsikalı Napolyon Bonaparte tarafından bir konsülün kurulduğu yeni bir dönem başlamıştır. 1799 yılı bu açıdan Roberts (2015: 430) tarafından "önemli bir noktalama işareti" olarak nitelendirilmektedir.

3.3.4. Birinci İmparatorluk Dönemi (1799 -1814)

1799 yılına gelindiğinde, yaygın inanç, cumhuriyeti ancak Sieyès'in kurtarabileceği noktasında toplanmıştı. Fransa'nın Avrupa devletleri karşısında yenilgiye uğraması seçimleri etkilemiş ve muhalefet partileri çoğunluğu kazanmıştır. Direktuvar'ın başta gelen muhaliflerinden olan Sieyès de bu seçimler sonucunda beşyüzler meclisine seçilmiş ve Direktuvar'a atanmıştır. Bütün partiler Direktuvar Dönemi'nde uygulanan 1795 Anayasası'nın başarılı olmadığı ve yeni bir değişikliğin kaçınılmaz olduğunda birleştiler. Bu sırada Mısır'dan dönen Napolyon⁴⁴, Sieyès'i de yanına alarak 9 Kasım 1799'da bir hükümet darbesiyle Direktuvar'ı devirmiştir. 10 Kasım gecesi üç Konsül'den oluşmuş bir geçici hükümet kurulmuştur. Bu konsüller Sieyès, Ducos ve Napolyon idi. Böylece Fransa'da Konsüllük dönemi denen yeni bir dönem açılmıştır (Üçok, 1975: 32).

Fransa'da 1799 yılında Napolyon döneminde yeni bir anayasa yapılmıştır. Bu anayasa, Sieyès ile Napolyon'un işbirliği ile hazırlanmış, ancak anayasaya son şeklini veren Sieyès değil, Napolyon olmuştur. Anayasanın son maddesi, anayasanın halk oylaması ile yürürlüğe gireceğini açıklamış, ancak anayasa için yapılan referandum Napolyon için yapılan bir plebisit şeklini almıştır. Anayasa bütün siyasal gücü üç konsüle vermektedir. Bunlardan birincisi iktidarın

⁴⁴ Napolyon'un en büyük destekçisi, burjuvaziydi. Burjuvazi için Direktuvar'ın bir önemi kalmamıştı. Burjuvazinin kralcıları ve Jakobenleri etkisi altına alabilecek, dış koalisyona ve İngiltere'ye başlatılmış olan savaşı iyi bir şekilde yürütebilecek güçlü bir hükümete ihtiyaç duyuyordu. Bu nedenle burjuvazi, dikkatini Napolyon üzerine çevirmiş ve Parisli bankerler ona gerekli olan parayı vermeleri ile Napolyon darbe yapmaya karar vermiştir. Bkz. Yeliseyeva, N. V. (2010). *Yakın Çağlar Tarihi* (Ö. İnce, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap, s. 87.

gerçek sahibiydi. Diğer ikisinin ise yalnız danışma yetkileri vardı. Napolyon kendisini birinci konsül seçmiştir. Böylece 1799 Anayasası cumhuriyet rejimi görünümü altında fiilen bir diktatörlük getirmiştir. Anayasanın sunulduğu gün, halk arasında “anayasada ne var” sorusuna, “Bonaparte var” cevabı da, bu gerçeği aksettirmektedir (Göze, 2005: 561; Üçok, 1975: 32).

Konsüllerden başka bu yeni anayasaya göre 80 üyeden oluşmuş bir Senato kuruluyordu. Bu Senato’ya Yargıtay üyelerini, büyük memurları ve illerden gönderilen aday listelerinden Yasama Meclisi üyelerini ve konsülleri seçme hakkı veriliyordu. Yasama ile görevli iki meclis kuruluyordu: 100 üyelik Tribunat meclisi ile 300 üyelik Yasama Meclisi. Tribunat meclisinde hükümetin kanun önermeleri görüşülecek fakat yalnızca bu kanunun ikinci mecliste savunulup savunulmaması için oy verilecekti. Yasama Meclisi’nde ise kanun hakkında görüşülmeyecek. Tribunat meclisinin gönderdiği temsilciler dinlendikten sonra kanun kabul veya red edilecekti. Her iki meclise de kanun önerme hakkı verilmemişti. Senato ise bütün bu meclislerin verdikleri kararları reddedecek veya onaylayacaktı. Konsülün yanında bir de danışma divanı vardı. Bunun üyelerini de birinci konsül atıyordu. 1799 anayasasının başlangıç kısmına bir haklar ve özgürlükler bölümünün konmasına gerek duyulmamıştır. Yalnızca anayasanın bazı maddelerinde özgürlüklerin korunacağından söz edilmiştir. Yasama gücünün zayıflatıldığı, buna karşılık yürütme gücünün üstünlüğünün sağlandığı bir anayasadır (Göze, 2005: 561; 1799 Anayasası; Smith, 1997: 9-10; Üçok, 1975: 32-33).

Napolyon, Birinci Konsül olarak iktidarı ele geçirdikten sonra, Fransa tarihi bakımından önemli sayılabilecek birçok reform hareketine girişmiştir. Başlarda savaşlar nedeniyle bu reformların üzerinde çok fazla duramamış olsa da Lunéville ve Amiens barışlarının Avrupa’ya bir sükûnet getirmesinden faydalanan Napolyon reformlara yeniden hız vermiştir. Napolyon öncelikle Fransa’nın idari taksimatını merkeziyetçi sistem esasına göre yeniden düzenlemiştir. Bugünkü il (département) ve ilçe (arrondissement) sistemi Napolyon tarafından kurulmuştur. Vendée’de iç savaş tekrar başlamıştı. Ve savaşta alınan yenilgiler orduyu eritmişti. Napolyon bu süreçte sorunları çözmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Fransa’yı 25 tümen bölgesine ayırarak her bölgeye bir tümen ve bir tümen komutanı göndermiştir. Vendée’deki ayaklanmayı bastırmıştır. O zamana kadar Fransa’da yargıçlar halk tarafından seçiliyordu. Yapılan reformlar çerçevesinde yargıçlar hükümet tarafından tayin edilmeye başlanmıştır. Vergilerin toplanması görevi, hükümet adına memurlara verilmiştir. Valiler ve kaymakamlar yerine merkezden atanan memurlar geçirilmiştir. Mali sahadaki en büyük yenilik ise, günümüzdeki Fransız Merkez

Bankası olan Banque de France'ın kurulmuş olmasıdır. Devlet adına para basma yetkisi bu bankaya verilmiştir. Yeni bir kağıt para çıkarmıştır. Memurların daha iyi yetişmesini sağlamak için Napolyon, orta öğretim kuruluşlarının yönetimi Devlet'e verilmiştir. Bugünkü liseler Napolyon tarafından kurulmuştur. Napolyon herkesi daha fazla çalışmaya teşvik etmek üzere "Légion d'Honneur" nişanını ihdas etmiştir. İlk Fransız Medeni Kanunu da Napolyon tarafından çıkarılmıştır. Buna "Code Napoléon" denilmekteydi. "Din olmadan Devlet içinde dirlik ve düzen sağlanamaz" diyen Napolyon, 1801 yılında Papa ile barışmıştır. Fransız devrimcilerinin Nisan 1790'da yayınladığı Kilise Yasası üzerine Papa'nın Fransa ile arası açılmıştı. Daha sonra 1797 Campo Formio barışı ile Napolyon Papalık Devleti'ne son vermiştir. Fakat Lunéville barışı ile Papalık Devleti'nin yeniden kurulmasını kabul etmiş ve Papa ile barışmıştır. Ardından Napolyon, bütün papazları bir hiyerarşiye tabi tutmuştur. Papazların artık devletten maaş almaları kararlaştırılmıştır. Katoliklik, resmi ve ayrıcalıklı bir din haline getirilmiştir. Napolyon'un din alanında gerçekleştirdiği bu reformlar kendisine büyük bir prestij sağlamıştır. Ayrıca savaş alanlarında da ardı ardına zaferler elde edilmiştir. Ekonomi gelişmeye başlamış, fakat barış rahatlığı içinde Fransız toplumu cumhuriyet ülkülerini unutmaya başlamıştır. Napolyon devrim günlerini hatırlatan herşeyi ortadan kaldırmaya çalışıyordu (Üçok, 1975: 33; Armaoğlu, 1997: 61). Bütün bu reformlar, toplumsal hayatın her alanı üzerinde Devlet'in kontrolünü arttırmış ve dolayısıyla Napolyon'un ülkedeki otoritesini kuvvetlendirmiştir. Ayrıca Fransa'yı her bakımdan birleşik ve bütünleşmiş bir yapıya kavuşturmuştur. Eski rejimde kültürel, siyasi ve idari bakımdan dağınık olan ve devrimin özgürlük fikirlerinin etkisiyle büsbütün dağınıklaşan Fransa'yı Napolyon'un reformları derli toplu hale getirmiştir (Armaoğlu, 1997: 62).

1799 Anayasası Napolyon Bonaparte'ın iktidardan uzaklaştırılış tarihi olan 1814 yılına kadar yürürlükte kalmış, ancak bu arada bazı değişikliklere de uğramıştır. Bu değişikliklerle, Konsüllük rejiminden monarşi rejimine ve daha sonra da İmparatorluk rejimine geçilmiştir. Mayıs 1802'de Senato, Tribunat'ın önergesi üzerine, Napolyon'u gelecek 10 yıl için birinci konsüllüğe atadı. Napolyon bundan hoşnut görünmedi ve böyle bir vazifeyi ancak ulusun çoğunluğunun isteği ile kabul edebileceğini ileri sürerek Senato'dan kendisinin ölünceye kadar konsül kalıp kalmaması ve ölmeden önce de yerine geçecek konsülü ataması içi kamuoyuna başvurulmasını istemiştir. 1802 yılında halk oylamasına sunulan bir Senatus-Consulte ile Napolyon Bonaparte'ın ömür boyu Birinci Konsül olarak kalması kabul edilmiştir. Böylece Napolyon 4 Ağustos 1802 tarihinde ölünceye kadar konsül seçilmiş oldu. Napolyon artık

suçluları affedebilecek, antlaşmaları onaylayabilecek ve Senato üyelerini atayabilecekti. Böylece Fransa gerçekten ve yeniden bir monarşi haline gelmiş oluyordu. Napolyon'a karşı yapılacak bir suikastın ortaya çıkarılması ve elebaşlarının idam edilmesi konsüllüğün imparatorluğa çevrilmesine ve Napolyon'un imparator olmasına sebep olmuştur. 18 Mayıs 1804 tarihinde Senato, devletin sağlanması ve Napolyon'un kişisel güvenliğinin sağlanması için konsüllüğün imparatorluğa çevrilmesine ve Napolyon'un da I. Napolyon adıyla imparator olmasına karar vermiştir. Bunun için yapılan bir halkoylamasında Napolyon 3,5 milyondan fazla oy almış ve böylece mutlakıyetçiliğe karşı ayaklanmayla başlamış olan Fransız Devrimi bir askeri mutlakıyetçilikle sona ermiştir. Böylece konsüllük yönetimi irsi imparatorluk şeklini alır. Napolyon, kendisine imparatorluk tacı giydirtmiştir. 1804 yılında Papa tarafından taç giydirilmesinden 1815 yılındaki Waterloo'daki son yenilgisine kadar bir Napolyon efsanesi yaratılmıştır (Göze, 2005: 562-563; Nitas, 2005: 206; Roskin, 2009: 112-113; Smith, 1997: 10; Üçok, 1975: 33-34).

Napolyon'un kendini İmparator ilan etmesi, "milli irade" kavramı başta olmak üzere, Devrim'in neredeyse bütün kazanımlarını ortadan kaldırmış oluyordu. Napolyon, Tuileries Sarayı'na yerleşmiş ve Bourbon'lar zamanındaki gösterişli saray hayatı tekrar başlamıştır. Ailesinin bütün üyeleri "Prens" veya "Prenses" ünvanını almıştır. Bourbon'lar zamanında olduğu gibi, bir asiller sınıfı meydana gelmiştir. Bu dönemde özgürlüklere sınırlamalar getirilmiş, polis rejimi şiddetlendirilmiştir. Napolyon'un bu faaliyetleri ve bu yönetim şekli ikili bir muhalefet doğurmuştur: Bir tarafta Cumhuriyetçilerin, diğer tarafta Kralcılarının muhalefeti. Her iki grup da Napolyon'a karşı suikastler düzenlemeye başlamışlardır (Armaoğlu, 1997: 62).

Anayasa'da Devlet Konseyi, Tribunat, Yasama Meclisi ve Senato olmak üzere dört meclis bulunmaktadır. Devlet Konseyi'nin üyeleri Konsül olan Napolyon tarafından seçilmekteydi. Tribunat ve Yasama Meclisi'nin üyeleri ise Senato tarafından belirlenmekteydi. Senato da, Napolyon'un etkisi altında kendi üyelerini seçmekteydi. Devlet Konseyi tarafından hazırlanan tasarıların Yasama Meclisi'nde tartışılmadan onaylanmasıyla yasama faaliyetleri gerçekleşiyordu. Yürütme gücü üç kişilik konsülden oluşuyordu ancak işleyişte sadece Napolyon vardı. Başka bir ifadeyle, yürütme gücünün farklı kurumlar arasında dağıtılması sistemi daha demokratik hale getirmemiştir. Yetkiler yine Birinci Konsül yani Napolyon'un elinde toplanmıştır. Böylece kuvvetler ayrılığı ilkesi terk edilmiştir. 1807'de bir Senatus-Consulte ile Tribunat kaldırılmıştır. Rejim giderek daha sert bir diktatörlük şeklini almıştır. Devlet Konseyinin

görüşüne daha seyrek başvurulmuş, yasama meclisi giderek daha seyrek toplanmıştır. 1812’de ise hiç toplanmaz olur. Senato bu süre içinde hiçbir varlık gösteremez. Tüm yetkileri kendinde toplayan Napolyon Bonaparte ülkeyi kararnamelerle yönetmeye başlamıştır. İmparatorluk rejimi de uzun ömürlü olmayacak ve Napolyon Bonaparte’ın savaş alanlarındaki yenilgileri bu yönetimin de sonu olacaktır. Mart 1814’te Senato, Napolyon Bonaparte’ın düşürülmesine, ailesinin iktidar üzerindeki veraset haklarının kaldırılmasına ve geçici bir hükümet kurulmasına karar vermiştir. Napolyon’un Moskova yenilgisinin ardından 1814 yılında Elbe Adası’na sürülmesiyle imparatorluk dönemi sona ermiştir. Napolyon, ertesini yıl geri dönmeye kalkışmış, binlerce eski askeri, Waterloo’da savaşmak üzere etrafında kenetlenmiş, fakat savaşı kaybetmişlerdir (Göze, 2005: 562-563; Nitas, 2005: 206; Roskin, 2009: 112-113; Smith, 1997: 10; Üçok, 1975: 33-34, 45; Armaoğlu, 1997: 73).

Böylece Fransa’da Birinci İmparatorluk dönemi de sona ermiştir. Roskin (2009: 113)’e göre, Napolyon, ardında “muğlak bir miras” bırakmıştır. Devleti daha güçlü duruma getirmek istemiş, ancak bunun yerine despotik bir polis devleti yaratmıştır. Rousseau’nun “genel irade”sini somutlaştırmaya çalışan Napolyon, her zaman kendisinin galip geldiği birçok referandum düzenletmiş ve yetkesinin halkın iradesine dayandığını öne sürmüştür.

3.3.5. Bourbon Restorasyonu (1815 – 1830)

Restorasyon döneminin ilk aşaması 18. Louis’in tahta çıkışı ve yeni anayasa dönemi ile başlamaktadır. Böylece Napolyon’un sürgün edilmesiyle ortaya çıkan iktidar boşluğu yeniden Bourbon hanedanı tarafından doldurulmuş ve ülkede meşruti monarşi kurulmuştur. Geçici hükümetin 5 Nisan 1814 tarihinde sunduğu bir anayasa tasarisinin Senato ve Yasama Meclisleri tarafından kabul edilmesi ile irsi monarşi rejimi yeniden kurulmuş ve yurtdışında olan 18. Louis tahta çağrılmıştır. Böylece Bourbonlar Fransa’ya dönerek tahta yeniden oturmuşlardır. Bourbon’ların bu ikinci saltanatına “Restorasyon Dönemi” denilmektedir. Fransa yeniden Bourbonların bulunduğu bir monarşi olmuştur. 1814 – 1815 yıllarında siyasi gelişmeler ise birbirini takip etmiştir. 18. Louis halkın kendisini istemediğini bildiğinden kendisini sevdirmek amacıyla tahta çıkmadan bir anayasa ilan edeceğine söz vermişti. Yeni anayasa 4 Haziran 1814 tarihinde “Esas Teşkilat Fermanı” (Şart) adı altında ilan edilmiştir. Bu anayasa, 1814 Şartı olarak da bilinmektedir (Göze, 2005: 564; Roskin, 2009: 114; Üçok, 1975: 45; Armaoğlu, 1997: 78-79).

Şartın hiçbir yerinde ulusal egemenlik ilkesine yer verilmez. Şart ilahi hukuk görüşüne dayanmaktadır. Şart'ta bazı özgürlüklere yer verilmiş, ancak bunlar 1789'da olduğu gibi, bireyin doğal olarak sahip olduğu haklar değildir, kralın uyruklarına lütfettiği bir bağıştır. Herkes kanun önünde eşitti ve eşit vergi verecekti. Oldukça sınırlı olmakla beraber kişi, mülk, din ve basın özgürlükleri ve dokunulmazlıkları tanınıyordu. Şart eski rejimin ayrıcalıklarını da güvenceye almış, eski soylular tekrar unvanlarına kavuşmuşlardır, kral yeni soyluluk unvanları da verebilecektir. 1814 Şartı, parlamenter sistem ile temsili sınırlı monarşi arasında bir siyasi yapı ortaya çıkarmıştır. Yasama iktidarı iki meclise verilmiştir: Meclislerden biri olan “Chambre des Pairs” aristokratik bir yapıya sahiptir. Meclisin üyeleri kral tarafından atanır ve atamalar ömür boyu olarak yapılabileceği gibi irsi nitelik de taşıyabilir. Bu mecliste kral hâkim konumdadır. Temsilciler Meclisi ise, doğrudan ulusun temsilcilerinden değil fakat “Yönetim Bölgeleri”nin – Departments- temsilcilerinden oluşmaktadır ve seçim süreleri beş yıldır. Böylece yasama organında kral ile millet arasında bir denge sağlanmak istenmiştir. Fakat milletin seçme hakkı son derece kısıtlanmış durumdaydı. Genel oy ilkesi kabul edilmez, siyasi haklara sahip olabilmek için çok yüksek bir vergi ödeme koşulu getirilmiştir. Milletvekili olabilmek için en az 40 yaşında olmak ve yılda en az 1000 frank aracısız vergi ödemek gerekiyordu. Seçmen olabilmek için ise en az 30 yaşında olmak ve 300 frank aracısız vergi ödemek gerekliydi. Yürütme gücü, kralın elindedir, kralın şahsı kutsal ve dokunulmazdır. Yasa önerileri ancak kraldan gelebilirdi, bununla birlikte, herhangi bir konuda yasa önerisinde bulunması için meclisler krala ricada bulunabilirlerdi. Kralın veto yetkisi vardı bu nedenle yasayı onaylar ya da reddedebilirdi. Kral yardımcılarını meclis içinden seçecekti, bakanların meclis çalışmalarına katılma ve söz hakları vardı. Kralın temsilciler meclisini feshetme yetkisi vardır. 1814 Şartı'nda bakanların sorumlu oldukları açıklanmıştır, ancak bu sorumluluk siyasi sorumluluk biçiminde değil, fakat cezai sorumluluk şeklinde anlaşılmalı ve düzenlenmiştir. 1814 Şartı'nın Fransız kamu hukuku alanında önemi üzerinde durulur. 1814 Şartı ile Fransa'da ilk defa parlamenter rejim denemesi yapılmıştır (1814 Şartı; Göze, 2005: 565-567; Çam, 2000: 190; Hamon and Troper, 2014: 303; Üçok, 1975: 45-46; Armaoğlu, 1997: 115-116).

Bununla beraber, Bourbon'lar kısa zamanda memnuniyetsizlik yaratmaya başlamıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Örneğin, Bourbon'lar, Devrim'in üç renkli bayrağını terk edip kendilerine ait olan beyaz renkli bayraklarını Fransız bayrağı olarak kabul etmişlerdir. Devrim zamanında Fransa'dan kaçan soylulara topraklarını geri vermeye çalışmışlardır. Oysa bu

topraklar artık halka aittir ve halk bu toprakları tekrar vermek istemiyordu. Bu nedenle krala kızıyorlardı. Napolyon'un az bir maaşla terhis edilen ve Bourbon'lar tarafından hor görülen Büyük Ordusu'nun (Grande Armée) subayları ve askerleri Napolyon dönemini arıyordu. Öte yandan İngiliz malları yeniden Fransız piyasasına girmeye başlamıştı ve ticaret ve sanayi erbabı da bu durumdan memnun olmadılar. Ve son olarak, Bourbon'ları yeniden iktidara getiren yabancı devletlerdi. Savaşta büyük bir yenilgi alan Fransa, ağır bir barış antlaşması imzalamak zorunda kalmış ve yüklü bir savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmişti. Tüm bu faktörler, Fransız halkı'nın Bourbon'lara yönelik yaklaşımları üzerinde etkili olmuştur (Armaoğlu, 1997: 79). Ayrıca seçim sisteminin etkisiyle ülke yönetimi tamamen soyluların ve kral taraftarlarının eline geçmiştir. Bu koşullar altında 18. Louis mutlakıyetçi yönetimini herhangi bir engel olmaksızın yürütmeye başlamıştır. Daha önce kabul edilen kişi hak ve özgürlükleri zamanla tamamen kaldırılmıştır. Basına sansür konmuş, okullar ve üniversiteler tamamen denetim altına alınmıştır (Armaoğlu, 1997: 116).

Fakat bu birinci restorasyon deneyimi, 1815 yılında Yüz Gün Savaşları ile kesintiye uğramıştır. Napolyon, Elba'dayken her yana göndermiş olduğu gizli ajanları aracılığıyla Avrupa'daki durumdan haber almaktaydı. Fransa'da halkın Bourbon'lardan gittikçe yüz çevirdiğini ve Viyana Kongresi'nde anlaşmazlıkların gittikçe arttığını duyan Napolyon bunun üzerine yitirmiş olduğu tacını yeniden elde etmeyi tasarladı. 1100 askerle 26 Şubat 1815'te Elba'dan gemilere bindi ve 1 Mart'ta Cannes yakınlarında karaya çıkarak Paris üzerine yürümeye başladı. Napolyon, Fransa'ya giriş yaptığı andan itibaren halk tarafından büyük ilgi gösterileriyle karşılanmıştır. 20 Mart'ta Paris'e askerlerinin omuzları üzerinde girmiştir. Bourbon hanedanı ise bir gece önce Paris'i bırakarak kaçmıştı. Napolyon bir yıl önce kendisine muhalefet eden liberalleri kazanmak amacıyla liberal birtakım hükümler kapsayan buyruklar ilan etmiştir. 1 Haziran'da iller, ordu ve filo temsilcilerinin önünde yeni liberal imparatorluk anayasası ilan edilmiştir. Ancak yeni imparatorluk hiçbir devletçe tanınmadığı gibi, Napolyon'un Rusya ve Avusturya'ya 1792 sınırları ile yetineceğine söz vererek anlaşmaya çalışması da bir meyve vermedi. Bütün Avrupa tekrar Napolyon'a karşı birleşmiştir. Yeni ve kuvvetli bir ordu hazırlayan Napolyon, Avusturya ve Rusya kuvvetleri yetişmeden İngiliz ve Prusya kuvvetlerini yenmek üzere Belçika'ya girdi. Prusyalıları yendiyse de 18 Haziran'da Waterloo'da İngilizler onu büyük bir yenilgiye uğrattılar. 21 Haziran'da Paris'e dönen Napolyon yeniden tahttan vazgeçmek zorunda kaldı. Napolyon ABD'ye gitmek niyetiyle Rochefort limanına gittiyse de İngilizler o

gelmeden bu limanı abluka altına almış oldukları için İngiliz koruyuculuğuna sığınmak zorunda kaldı. St. Helen adasına sürüldü. 5 Mayıs 1821 tarihinde de hayatını kaybetti. Napolyon'un ikinci imparatorluk dönemi tam 100 gün sürmüştür (Üçok, 1975: 52-53; Armaoğlu, 1997: 79-80).

Napolyon Fransa'dan çıkarken 18. Louis İngiliz koruyuculuğunda yeniden Paris'e geldi ve tahtına oturdu. Böylece Fransa'da devrimden sonra ikinci defa Bourbon saltanatı yeniden kurulmuş oluyordu. Waterloo yenilgisinin ardından ikinci restorasyon başlamıştır. Napolyon yandaşlarına karşı şiddetli koğuşturma başladı ve ileri gelenler idam edildi. Bu koğuşturmanın etkisiyle yeni yapılan seçimlerde aşırı kralcılar kazandılar ve kral bile izlemek istediği liberal politikadan vazgeçmek zorunda kaldı (Üçok, 1975: 53).

18. Louis'nin 1824 yılında hayatını kaybetmesinin ardından tahta çıkan 10. Charles (1824-1830) parlamenter sisteme doğru gidişi durdurmuştur. 10. Charles rejimin monarşik karakterini ön plana çıkaran uygulamalara sahiptir. 10. Charles, sınırsız absolutizmi egemen kılmak ve anayasayı büsbütün ortadan kaldırmak için çalışmaya başladı. Fransız Devrimi'nin ve getirdiği düşüncelerin düşmanıydı. Fransa'da değişim ve gelişmeleri dikkate almamıştır. 18. Louis, Fransız Devrimi'nin Fransa'da gerçekleştirdiği değişimleri az da olsa anlamıştı. Ancak 10. Charles, bu kadar da anlayış gösterememiş veya göstermek istememiştir. Mutlakiyetçi rejimi güçlendirmek amacıyla her gün yeni bir önleme başvurmuştur. Bu önlemler, özellikle özgürlüklerin kısıtlanması şeklinde kendisini göstermiştir. Sonuç olarak, 10. Charles ile halk arasındaki mesafe gün geçtikçe derinleşmiştir. İlk olarak, devrim esnasında başka ülkelere kaçan imtiyazlıların uğradıkları zararların karşılanması amacıyla bunlara yüklü tazminatlar ödenmesini sağlayan bir karar çıkarmıştır. Ayrıca dini ve kiliseyi koruyan kanunlar çıkarmış, okulları kilisenin denetimi altına vermiştir. Böylece, eskiden olduğu gibi, iktidarını ayrıcalıklı sınıf ile ruhban sınıfına dayamak istemiştir. Bu ve bunun gibi bir dizi önlem ve girişimler karşısında, liberal kesim memnuniyetsizliklerini belli etmeye başladılar. Bu da, Tanrı dışında hiçbir şeye ya da kimseye hesap vermek zorunda olmadığını düşünen kral ile 1789 Devrimi'nden güç alan halk arasında, "kesin bir karşıtlık" yaratmıştır. Sonraki süreçte Kral, basına sansür uygulamış ve birçok özgürlüğü kısıtlama yoluna gitmiştir. Ağustos 1829'da da başbakanlığa aşırı kralcı Polignac'ı getirdi. Bu sırada Fransa ikiye bölünmüş durumdaydı: Bir tarafta kral, diğer tarafta halk. Meclisteki liberal muhalefet, çoğunluğu elde etmiştir. Arkasından liberallerin güçlü olduğu meclisi, güveni kalmadığı gerekçesiyle dağıttı. Meclis, Mart 1830'da toplandı. Ancak liberaller mecliste çoğunluğa sahipti ve bunlar hükümet tarafından almış olunan kısıtlayıcı önlemlere karşı

cephe almışlardır. Bu gelişme üzerine kral, her kesimden muhalefeti ortadan kaldırmak amacıyla 26 Temmuz 1830 tarihinde bir buyruk çıkarmıştır. Bu buyruğa göre; basın özgürlüğüne karşı sert bir kanun çıkarılıyor ve basın hakları kısıtlanıyor, henüz seçilmiş olan meclis feshediliyor, burjuvaların oy hakkı sınırlanıyor ve seçim hakkı sadece zengin toprak sahiplerine veriliyor, tüccar ve sanayicilerden bu hak alınıyordu (böylece seçmen sayısı 100.000 den 25.000'e düşüyordu), yeni seçimlerin ise Eylül ayında yapılacağı bildiriliyordu. Yeni seçim, aslında mecliste bulunan liberal muhalefeti tasfiye etmek için başvuru olan bir yoldan başka bir şey değildi. 10. Charles mutlak monarşiyi tekrar kurmak istiyordu. Kralın bu buyruğuna ilk tepki gazetecilerden geldi. National Gazetesi'nin başında bulunan Thiers'in liderliğinde liberal düşünceye sahip 44 gazeteci bir araya gelerek bir protesto bildirisi hazırlamışlardır. Bu bildiriye, "Hukuk devletinin sona erdiği, yerine kuvvet rejiminin başladığı, bundan dolayı hükümete karşı itaat zorunluluğunun kalmadığı" dile getiriliyordu. Bildirinin yayınlanmasının ardından halk, 27 Temmuz günü hükümet aleyhine gösterilere başlamıştır. İlk harekete geçenler, liberallerin aşırı kolunu oluşturan Cumhuriyetçilerdi. Bunlara öğrenciler ve işçiler ve halk da katılınca, Paris sokaklarında kanlı çarpışmalar başlamıştır. Paris'in her yerinde barikatlar kurulmuş ve kralcı birliklere karşı hep birlikte mücadele vermişlerdir. Bu gelişmeler neticesinde Kral 10. Charles, çatışmalara yol açan buyruğunu yürürlükten kaldırdığını ve yeni bir hükümet kuracağını açıklamıştır. Fakat bu adım, olayların sona ermesini sağlayamamıştır. Paris sokaklarında üç gün süren kanlı çarpışmaların ardından belediyede toplanan liberaller geçici bir hükümet kurmuşlardır. 10. Charles, bu olaylar karşısında torunu lehine tahttan çekildiğini ilan ederek İngiltere'ye kaçmıştır. Böylece Cumhuriyetin yeniden kurulmasını isteyenler ile krallığın devamından yana olanlar karşı karşıya gelmiştir. Sonuçta İngiltere'deki gibi bir rejim kurmak isteyen liberaller, 30 Temmuz 1830 günü Orléans ailesinden Duc d'Orléan'ı Louis Philippe⁴⁵ adı ile kral seçtiler. Fransız Devrimi'ne olan sempatisi ve liberal düşünceleri ile bilinen yeni kral halk tarafından olumlu karşılanmıştır. 1814 Şartının yerine de 1830 Şartı yayınlanmıştır (Uçarol, 1995: 118-119; Üçok, 1975: 78; Yeliseyeva, 2004: 101; Göze, 2005: 567; Nitas, 2005: 208; Tilly, 1995: 250; Armaoğlu, 1997: 116-117). Bu devrim, "Temmuz Devrimi" olarak da bilinmektedir.

⁴⁵ Louis Philippe (1773-1850), kral olduğunda 57 yaşındaydı. 1793 yılında, Fransa'dan kaçmıştır. Napolyon'un iktidar düşmesinin ardından Bourbon'lar Fransa'ya dönünce o da onlarla beraber Fransa'ya dönmüştür. Bourbon'ların Orléan koluna üyeydi. Fransa'ya döndüğünde diğer soylular gibi onun da bütün malı mülkü iade edilmiştir. Çok zengin olmakla birlikte liberal fikirlere sahipti. Bu nedenle 18. Louis ve 10. Charles'a karşı mücadele eden liberal çevrelerde hemen tanınmıştır. Bkz. Armaoğlu, 1997, s. 134.

Böylece Temmuz Devrimi, eski soylu sınıfın egemenliğine darbe indirmiş olmasına rağmen Fransa’da monarşiye son verememiştir (Yeliseyeva, 2004: 101).

3.3.6. Temmuz Monarşisi (1830-1848)

Bu gelişmelerin ardından Fransa’da yeni bir hükümet kurulmuş ve 3 Ağustos’ta bir araya gelen meclis, anayasayı gözden geçirmek amacıyla bir komisyon seçmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan metin, 7 Ağustos 1830 tarihinde mecliste kabul edilmiş ve böylece anayasanın Katolikliğin devlet dini olduğu maddesi ile, krala geniş yetkiler veren 14. Maddesi kaldırılmıştır. Seçmen yaşı 30’dan 25’e, seçilme yaşı ise 40’dan 30’a düşürülmüştür. Ayrıca anayasanın giriş kısmı da kaldırılmıştır. Çünkü bu girişte, ulusun aslında sahip olduğu hakları anayasa lütfen veriyormuş gibi bir anlam vardı ve bu anlam ulusal egemenlik duygusunu yaralıyordu. 1830 Devrimi’nden sonra Fransız ulusunun egemenlik hakkı tartışma dışında kalmıştır. 9 Ağustos’ta yeni kral mecliste yemin ederek I. Louis Philippe adını aldı. Yeni kral tanrısal bir hakka dayanmadan halk tarafından seçilerek tahta oturmuştu ve ulusal egemenliğe dayanıyordu (Uçarol, 1995: 119; Üçok, 1975: 78-79).

Bu dönem için “Temmuz Monarşisi” ismi kullanılmıştır. Temmuz Monarşisi, Fransa’da 1830 Temmuz Devrimi sonucunda 10. Charles’ın devrilmesinin ardından Louis-Philippe’in kral olmasıyla başlayan döneme verilen addır. Devrimin ardından ilan edilen 1830 Şartı ise siyasi rejim değişikliği değil, sadece hanedan değişikliği getirmiştir. Zira 1830 Şartı kapsamında kralın kişiliğinin dokunulmaz ve kutsanmış olduğu ifade edilmektedir. Ancak kral Louis-Philippe’in kendisini “Fransa’nın Kralı” olarak değil, “Fransızların Kralı” olarak adlandırmasını yönetim anlayışındaki değişikliğin önemli bir ipucu olarak görmek gerekir. Kral bu şekilde halk onayına önem verdiğini göstermek istemiştir. Meşruiyetlerini halk iradesine dayandırma eğilimi göstermeleri yönetim anlayışlarındaki değişimi göstermektedir. Nitekim yemin töreninin Katedral’de değil de meclis önünde gerçekleşmesi ve kutsal kitap üzerine değil de anayasaya el basması bu değişimin önemli göstergeleridir. Öte yandan bu dönemde parlamenter sistemin lehinde bazı gelişmeler de gerçekleşmiştir. Kralın iktidarı aşamalı olarak daha güçlü bir parlamento tarafından sınırlandırılmıştır. 1830 Şartı’nda siyasi haklara sahip olabilmek için yine servet koşulu aranmıştır ancak aranan servet miktarı düşürüldüğünden, siyasi hakka sahip olanların sayısında artış olmuştur. 1830 Şartı, ulusal egemenlik ilkesini kabul eder. Böylece kral gücünü halka dayandırmaktadır. Aristokratik yapıya sahip “Chambre des Pairs” üyeleriyle ilgili

irsiyet kuralı kaldırılmış, bu meclis üyelerinin sadece hayatları boyunca üye kalacakları kuralı kabul edilmiştir. 1830'lu yıllarda Fransa'da parlamenter sistemin geliştiği görülmektedir. Bakanların siyasi sorumluluğu kabul edilmektedir, ancak kralın da siyasi hayatta rolü önemlidir. Kral, devlet yönetiminin başı olarak kabul edilmektedir. Kralın sahip olduğu güç oldukça fazlaydı: Herşeyden önce sorumluluğu olmayan bir devlet başkanıydı. Buna ek olarak, parlamentonun feshedilmesi, yasaların uygulamaya konulması, yaptırım, yasaların ısdarı, bakanların atanması ve görevden alınması gibi bir dizi geniş yetkiye sahipti. Yasama gücü, kral, *la Chambre des pairs* ve *la Chambre des députés* tarafından kolektif bir biçimde yürütülmektedir. Kanun teklif etme yetkisi krala, *la Chambre des pairs*'e ve *la Chambre des députés*'ye aittir. Tüm tasarılar önce *la Chambre des députés*'de oylanır. Tüm kanunlar her iki *Chambre*'in her ikisinde ayrı ayrı özgür bir şekilde oylanmalıdır. Sadece kral kanunları onaylar ve resmi olarak yayımlar. Vatandaşların eşitliği konusunda devrimin temel ilkeleri korunmaktaydı, fakat oy hakkı daha ziyade burjuvalar ile mülk sahiplerine verilmekteydi. Öte yandan bu dönemde bireyin devlete karşı ileri sürebileceği ve "kamu özgürlükleri" diye adlandırılan özgürlüklerin bulunduğu düşüncesi yerleşmiştir. Bu dönem anayasalarında hak ve özgürlüklerin niteliği ve genişliği farklıdır ama artık devletin mutlak bir iktidara sahip olmadığı kabul edilmiştir (1830 Şartı; Duhamel, 1995: 47; Göze, 2005: 567-568; Oktay, 2018: 76; Yeliseyeva, 2004: 101; Armaoğlu, 1997: 117).

1830 Devrimi ile Fransa'da daha liberal bir anayasaya dayalı meşruti bir krallık kurulmuş ve liberal fikirleri nedeniyle Louis Philippe tahtın yeni sahibi olmuştur. Fakat toplumun her kesimi yeni kraldan hoşnut değildi. Öncelikle, 10. Charles'ı destekleyenler Louis Philippe'e karşıydılar. 1830 Temmuz devriminde önemli rol oynayan Cumhuriyetçiler ile Bonapartçılar da kralın karşısında yer alıyorlardı. Louis Philippe ise, iktidarını özellikle zengin burjuvaziye dayandırmak istemiştir. Oysa Kral 10. Charles, hükümdarlığı döneminde sırtını soylulara ve kralcılara dayamıştı. Louis Philippe ise, zengin burjuvaziye dayanarak iktidarını sağlamlaştırmak istemiş ve bu grupla yakın ilişkiler kurmuştur. Fakat burjuvaziyi toplumun egemen sınıfı yapan ekonomik yapı değişikliği, bir işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sınıfın ise çalışma koşulları ile ilgili birçok sorun vardı (Uçarol, 1995: 123; Üçok, 1975: 100; Armaoğlu, 1997: 134).

1830-1850 arasındaki dönemde, büyük sanayinin gelişmesine paralel olarak hayat koşulları oldukça kötü olan proletaryanın da çoğaldığı görülmektedir. Bu sınıf, Temmuz

Özgürlüklerin kısıtlanması, liberaller ile sosyalistlerin birleşmesine neden olmuştur. Liberaller ve ılımlı cumhuriyetçiler demokratik gelişmenin eksik kaldığına inanıyorlardı. Bu ise, Krala ve rejime karşı muhalefeti güçlendirmiştir. Muhafif gruplara Bourbon'ları da eklemek gerekir. Bourbon'lar, meşruti bir rejimi desteklemekle birlikte kralın gerçek bir Bourbon olmasını istiyorlardı. Mısır Sorunu'nda Fransa'nın izlediği politikanın başarısızlığa uğraması ve 13 Temmuz 1842'de çok sevilen veliahtın da ölmesiyle memnuniyetsizlik son sınırına varmıştır. Birçok rüşvet davaları ile iktidarın ve yüksek tabakanın kirli çamaşırları ortaya çıkmıştır. Bu ve daha birçok küçük dava halkın hükümete olan güvenini tamamen sarsmış ve birçok parti seçim kanununun değiştirilmesini topluca istemeye başlamıştır. Louis Philippe'in izlediği siyaset kendisinin sonunu hazırlamıştır. Muhalefet şiddetlendikçe Louis Philippe de liberal fikirlerden uzaklaşmaya başlamıştır. Liberal yoldan uzaklaştıkça da muhalefet şiddetlenmiştir. İşçilerin memnuniyetsizliğinin nedenleri ortadan kaldırmak yerine, işçileri susturmak için güç kullanma yoluna başvurmuştur. Basın özgürlüklerini kısıtlamış, gazete çıkarmak için ağır şartlar koymuştur. Yazarlar ağır cezalara çarptırılmıştır. Louis Philippe 18 yıl hükümdarlık yapmıştır. Bu 18 yıllık dönem iki ayrı döneme ayrılmaktadır: 1830-1840 yılları arası, burjuvaziye dayanan Louis Philippe ile muhalefet arasındaki bir denge dönemini ifade etmektedir. 1840-1848 yılları arası ise, şiddet önlemlerinin arttırıldığı ve buna paralel olarak muhalefetin de şiddetlendiği bir dönemi anlatmaktadır. 1847 yılında muhalefet "Reform Ziyafetleri" adı verilen toplantılar düzenleyerek propagandalarını geliştirmeye çalışmışlardır. Muhalefet partileri hükümetin başarısızlıklarını ortaya dökerek seçim kanununun değiştirilmesi yolunda propaganda yapmışlardır. Halkın dilekleri tespit ediliyor ve bu dilekler yazılı hale getirilip hükümete iletiliyordu. Louis Philippe ve rejiminin yol açtığı memnuniyetsizlik, buna karşılık çeşitli fikir akımlarından doğan muhalefet ve talepleri, Fransa'yı bir kez daha devrime sürüklemiştir. En büyük muhalefet ise Sosyalistler ve Cumhuriyetçilerden gelmekteydi. Bunlara, eski kraliyet ailesi olan Bourbon'ları tekrar iktidara getirmek isteyen meşrutiyetçiler ile, Bonapartçılar da eklenmekteydi. Bütün Fransa'nın ayaklanmaya hazır olduğu bir sırada 28 Aralık 1847'de kral parlamentoyu açmış ve açılış konuşmasında seçim kanununun düzeltilmesine karşı konuşmuştur. Bunun üzerine muhalefet, 22 Şubat 1848'de Paris'te toplanmayı kararlaştırmıştır. Hükümetin 22 Şubat 1848'de muhalifler tarafından yapılacak "Reform Ziyefeti"ni yani toplantıyı yasaklaması, olayların farklı bir boyut kazanmasına neden olmuş ve devrimin patlamasına yol açmıştır. Burjuvazi bu yasağa uymayı kararlaştırmış ve siyasetçiler evlerinden çıkmamışlardır. Fakat

işçiler, esnaf ve öğrencilerden oluşan muhalefet toplantının yapılacağı yere gitmiştir. Sosyalist ve Cumhuriyetçi devrimci örgütler ayaklanma çağrısında bulunmuşlardır. Hükümet, ulusal muhafız birliklerini harekete geçirmişlerdir, ancak onlar işçilerle anlaşmayı tercih etmişlerdir. Böylece Ulusal ordu ve şehir halkı da muhalefetin yanında yer almıştır. Halk “Yaşasın reformlar” diye bağırarak gösteriye başlamıştır. Ancak, gösteri yapan halkın üzerine hükümet güçlerinin ateş açması ile slogan değişmiş ve “Yaşasın cumhuriyet”e dönüşmüştür. Paris’te üç gün boyunca kanlı çarpışmalar gerçekleşmiştir. Gösteriler 24 Şubat günü de devam etmiştir. Louis Philippe tarafından gösterileri engellemek üzere gönderilen askeri birlikler, ateş açmak yerine halk tarafına geçmiştir. Olayların ikinci gününün sonunda Louis Philippe her şeyin bittiğini anlamış, oğlu Paris Kontu lehine tahttan feragat etmiş ve ülkeden kaçmıştır. Bunun üzerine 24 Şubat 1848 gecesini “Fransız Cumhuriyeti’nin Geçici Hükümeti” adı ile bir hükümet kurulmuş ve Fransa’da İkinci Cumhuriyet ilan edilmiştir. Rejimin güçsüzlüğü ve hükümetin toplumdaki gelen isteklere, özellikle de oy hakkının genişletilmesi isteğine cevap vermekte direnmesi, halkın ekonomik ve toplumsal değişiklik isteklerinin yayılması 1848 İhtilali’nin temel nedenleri arasında sayılabilir (Uçarol, 1995: 123; Üçok, 1975: 100; Yeliseyeva, 2010: 131; Göze, 2005: 570-571; Till, 1995: 251; Smith, 1997: 13; Armaoğlu, 1997: 135-136).

3.3.7. İkinci Cumhuriyet Dönemi (1848-1852)

İşçiler devrimden önce saflarda yer almıştı ancak işçilerden daha iyi örgütlenmiş durumda olan ve ulusal muhafız birliklerinden destek gören burjuvalar tarafından İhtilalin ardından geçici bir hükümet kurulmuştur. 5 Mart’ta çıkarılan bir kararname genel seçim ile bir Kurucu Meclis’in seçileceğini bildirmiştir. Aynı zamanda basın özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve herkese Ulusal Ordu’ya girme hakkı tanınmıştır (Göze, 2005: 570-571; Üçok, 1975: 101; Yeliseyeva, 2010: 132).

Ancak Louis Philippe’in kurduğu siyasi düzene karşı işbirliği yapan ve krallık rejimini ortadan kaldıran Liberaller ve Sosyalistler, bu noktadan itibaren birbirlerinden ayrılmaya başlamışlardır. Bu nedenle geçici hükümet içerisinde ikilik çıkmıştır. Mavi-beyaz-kırmızı bayrak altında toplananlar cumhuriyetçi ve yalnız siyasi bir devrim taraftarıydılar; kırmızı bayrak altında toplanan diğerleri ise cumhuriyeti, sosyalist devrim için bir araç kabul ediyorlar ve geçici hükümet üyelerinden ünlü sosyalist Louis Blanc’ın kuramlarını uygulayacak bir hükümet istiyorlardı. 25 Şubat’ta hükümet Louis Blanc’ın önermesi ile işçilere “çalışma hakkı”nı tanımış

ve ertesi gün de *Ateliers Nationaux* yani ulusal atelyeler adı verilen işçi kurumları kurulmuştu. Ayrıca kurulan bir işçi komisyonunun başına da Louis Blanc getirilmiştir. Bu komisyon işçinin durumunu düzeltmek için kararlar almıştır. İş gününü 10 saate indirmiştir. Ulusal atelyeler bu komisyonlar kadar başarılı olmamıştır. İş isteyen yüzbinlerce işçi üniforma giydirilerek siper kazmaya gönderildi. Yine de buraya başvuranların sayısı çoğalınca, bunlara haftada iki gün ve iki frank gündelik bağlandı. Bu işçileri memnun bırakmadığı için hükümete olan güven sarsıldı. Gerek ulusal atelyeler gerek diğer giderler çok geçmeden hükümeti mali sorunlarla karşılaştırdı. Hükümet açığı kapamak için dolaysız vergilerde %45 oranında artırma yaptı. Bu ise, bu kez köylüleri ve diğer halkı hükümetten soğumaya yöneltti. Devrimden birkaç hafta sonra, yeni durumdan memnun hemen hemen hiç kimse kalmamış gibiydi (Üçok, 1975: 101-102).

Bu gruplardan, önce Sosyalistler hükümete egemen olmuş ve ülkede ideolojileri ile uyumlu birçok önlem almışlardır. Fakat bu önlemler, kısa süre sonra toplumda hoşnutsuzluk yaratmaya başlamıştır. Bu durum seçim sonuçlarına da yansımıştır. Mart 1848’de gerçekleştirilen Kurucu Meclis seçimlerinde, 900 üyelik meclisin ancak 100 üyeliğini sosyalistler kazanabilmiştir. Geri kalan sandalyeler Kralcılar ile Cumhuriyetçiler arasında paylaşılmıştır. 300’ü kralcı, 500’ü ise Cumhuriyetçilerden seçilmiştir. Böylece meclise Cumhuriyetçiler hâkim olmuştur. Kurucu Meclis, 4 Mayıs 1848 tarihinde toplanmıştır. İlk olarak, Sosyalist hükümetin aldığı ve halkta büyük bir memnuniyetsizliğe yol açan önlemleri kaldırmış ve cumhuriyeti resmen kurmuştur. Bu gelişme, 24 Haziran 1848 tarihinde Sosyalistlerin yeniden ayaklanmasına yol açmıştır. Bu olayların devamında Fransa’da “Haziran İhtilali” patlak vermiştir. Fakat olaylar, hükümet tarafından bastırılmıştır. Böylece “Şubat İhtilali”nde krala karşı bir araya gelen ve birlikte hareket eden Cumhuriyetçiler ve Sosyalistler, bu kez kesin olarak birbirlerinden ayrılmışlardır ve aralarında belirgin bir karşıtlık ortaya (Uçarol, 1995: 123).

Ulusal Atelyelerin kapatılması işçiler üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. İşsiz işçilerin ya orduya girmeleri ya da ekilmemiş toprakları kazmaları istenmişti. Pujol isimli bir işçi başına 70.000 kadar işçi toplayarak 24 Haziran’da hükümete karşı ayaklanmış ve Paris’te yine sokak savaşı başlamıştır. Meclis bütün yürütme gücünü savaş bakanı General Cavaignac’a vermiştir. 26 Haziran’da diğer generallerin desteğiyle ayaklanma bastırılmıştır. Yeni anayasa kabul edilinceye kadar iktidar General Cavaignac’ta kalmıştır. Paris’te Ekim sonuna kadar sıkıyönetim sürmüştür. Gazeteler yeniden sıkı bir kontrole tabi tutulmuşlardır. Meclis esir edilen işçilerin büyük bir kısmını sıkı göz hapsine almıştır. 1848 ihtilali sonucu, ölçülü cumhuriyetçilerle sosyalistlerin

arası tümden açılmıştı. İŖçiler kendilerine yapılan iŖlemi, halk da kızılıların saçtıkları korkuyu unutmadılar. Ŗubat ihtilali bütün memnun olmayanların krala ve hkmetine karŖı ortaklaŖa bir ayaklanmasđ olduğu halde; haziran ihtilali sosyalistlerin ölçülü cumhuriyetilere, liberalizme karŖı bir ayaklanmasđ niteliğini almıŖtı. Liberalizm ile savaŖan yeni siyasi mezhepler de artık sahneye ıkmıŖ bulunuyordu (ok, 1975: 102).

Kurucu meclis, 4 Kasım 1848 tarihinde bir anayasa hazırlamıŖtır. 12 Kasım 1848'de Kurucu Meclis'e kabul edilmiŖtir. 1848 Anayasası, anayasanın Fransız halkđ adına, Ulusal Meclis tarafından kabul edildiği ve Ulusal Meclis BaŖkanı tarafından yürürlüğe konuduğu ifadesi ile baŖlamaktadır. Fransa'nın bir cumhuriyet olduğu, Fransız cumhuriyetinin demokratik, bir bütün ve bölünmez olduğu ifadesine yer verilmektedir. Cumhuriyetin ilkeleri özgürlük, eŖitlik ve kadeŖliktir. Aile, iŖ, mülkiyet, kamu düzeni ilkelerine dayanmaktadır. Anayasada egemenliğin Fransız vatandaŖlarına ait olduğu açıklanıyor, hiç kimsenin, hiçbir topluluğun ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamayacağı belirtiliyor, tek dereceli seçim, genel oy ve gizli oy ilkelerine yer veriliyordu. Yasama ve yürütme güçleri birbirinden ayrılmıŖtır. Yasama gücü, 21 yaŖındaki erkek Fransızlarca  yılda bir yapılacak tek dereceli seçimle seilmiŖ bir meclise verilirken yürütme gücü bir kereye mahsus olmak üzere, halk tarafından dört yıl için doğrudan seçilecek olan cumhurbaşkanına verilmiŖtir. Meclis kanunları, vergileri, bütçeyi kabul ediyor ve ancak kendi kararı ile dağılıyor veya tatil edilebiliyordu. Cumhurbaşkanı ise bakanları atıyor veya iŖten uzaklaŖtırabiliyor, bütün memurları atıyor, kanunları ilan ediyor. Cumhurbaşkanı meclise karŖı sorunluymdu ve meclis onu Yüksek Adalet Divanı'na verebilirdi. Demokrasi yalnız siyasi planda değil sosyal planda da dŖnlmeye baŖlanmıŖtı. Anayasada eğitim görme hakkına, yardım görme hakkına ve bir ölçüde alıŖma hakkına yer verilmiŖtir (1848 Anayasası; Göze, 2005: 572-573; Uçarol, 1995: 124; ok, 1975: 102-103). Safran (1991: 4)'a göre, 1848 Anayasası özellikle 20. yüzyıl refah devletlerinin anayasalarının habercisi olan sosyal hükümleri nedeniyle belirgin bir Ŗekilde demokratik ve modern bir belgeydi.

Fransa'da karıŖıklıđı ve düzensizliği önleyecek güçlü bir iktidar istenmekteydi, bu da güçlü bir yasama ve güçlü bir yürütme ile gerekleŖtirilmeye alıŖılacaktı. 1848 Anayasası, yasama iktidarı için tek meclis öngörür, tek dereceli seçimle ve genel oyla  yıl için seçilen meclis davetsiz toplanacaktır. Anayasada yürütme iktidarı, dört yıl için seçilen cumhurbaşkanına bırakılmıŖtır. Halk tarafından tek dereceli seçimle ve genel oyla seçilen cumhurbaşkanına geniŖ yetkiler tanınmıŖtır. 10 Aralık 1848 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıŖ ve Napolyon

Bonaparat'ın kardeşi Louis'nin oğlu Louis Napolyon Bonaparte büyük bir çoğunlukla cumhurbaşkanı seçilmiştir. 20 Aralık 1848 tarihinde büyük bir törenle cumhuriyet ve anayasaya bağlı kalacağına dair ant içmiştir. Bonaparte'ın seçilmesinde Liberal ve Katolik partileri kritik bir rol oynamışlardır. Böylece, 1848 devrimi ile bir Bonapart, cumhurbaşkanı sıfatı ile olmasına rağmen, Fransa'nın başına geçmiştir (1848 Anayasası; Gökdemir, 1961: 160–161; Göze, 2005: 573; Uçarol, 1995: 124; Üçok, 1975: 103). Böylece Napolyon'un cumhurbaşkanı seçilmesiyle, ikili yürütme sistemi geleneğine son verilmiştir.

Mayıs 1849'da işi bitmiş olan Kurucu Meclis de dağıldı. Yeni anayasaya göre yeniden seçim yapıldı. 28 Mayıs 1849'da toplanan yeni mecliste Orléaniste'ler, Legitimiste'ler ve Katolikler'den birleşik olup Düzen partisi adı verilen sağcılar büyük çoğunluğu kazanmışlardı. Ölçülü cumhuriyetçiler kaybetmişlerdi. 250 kadar bağımsız cumhuriyetçi vardı, bunların çoğu da aşırı solcuydu. Eski geleneğe uyularak bunlara Montagnard'lar adı verildi. Louis Napoléon ve meclis çoğunluğu cumhuriyetçi partiyi yok etmek için çalışmaya başladı. Roma'da çıkan bir ihtilal sonucunda Papa kaçmış ve bir Roma cumhuriyeti kurulmuştu. Bu cumhuriyete karşı Fransa'nın kuvvet göndermesi ve Roma'nın kuşatılması cumhuriyetçileri kuşkulandırdı, bunların giriştikleri ufak çapta bir ayaklanma bastırıldı. Gazeteler kapatıldı. Paris'te sıkıyönetim ilan edildi. Nisan 1850'de yapılan ara seçimlerinde Montagnard'ların kazanması üzerine, meclis seçim hakkını, ancak üç yıl süreli olarak bir bucakta oturmuş olup kişisel vergi defterlerinde adları yazılı olanlara tanıdı. Böylece çoğunluğu işçi olan 3 milyon kadar seçmen seçim hakkından yoksun bırakılmış oluyordu. Bu kanun, halkın meclise olan güvenini sarstı. Louis Napolyon bundan faydalanarak iktidarı tamamen eline geçirmek için planlar yapmaya başladı (Üçok, 1975: 104).

Ancak Napolyon'un istediği imparatorluktu, nitekim cumhurbaşkanı olmasının ardından amcasının izinde gitmeye ve Fransa'da tekrardan imparatorluğu inşa etmek için girişimlere başlamıştır. Anasayaya göre ikinci defa seçilemeyeceğini bildiği için görev süresinin sonlarına doğru anayasada değişiklik yapılması için harekete geçmiştir. Anayasanın değiştirilmesi hakkında halk arasında sondajlar yaptı. Meclis yeniden açılınca başkan ile meclisin arası açıldı. Başkanın bazı önerilerinin meclisçe reddedilmesiyle başlayan bu açılış, 14 Temmuz'da anayasanın değiştirilmesi yolundaki önergesinin 2/3 çoğunluk elde edememesi üzerine daha da arttı. Başkan bunun üzerine yeni seçim kanununun kaldırılarak eskisinin yeniden yürürlüğe konmasını istedi. Bunun reddedilmesi, yeni seçim kanunu ile hakları elinden alınmış olan 3

milyon seçmeni başkana kazandırdı. Louis Napolyon monarşi taraftarı meclisin desteği ile Aralık 1851’de bir hükümet darbesi yapmış ve darbenin ertesi günü 14 Aralık 1851 tarihinde halkı şu konular için oy vermeye çağırmıştır: 1. Genel seçim hakkı tanınacak; 2. Cumhurbaşkanı on yıl daha bu görevde kalacak; 3. Bakanlar Cumhurbaşkanına bağlı olacaklar; 4. Yasama meclisi yeniden genel seçimle seçilecek. Ayrıca memleketin ileri gelenlerinden ikinci bir meclis kurulacak. Muhalefet hemen harekete geçti. Napolyon’un sözünü tutmadığı ileri sürülerek halk silaha sarılmaya çağrıldı. Yine her yerde barikatlar kuruldu. 3 Aralıkta iki taraf arasında savaşlar başladı. 4 Aralık’ta askeri kuvvetlerin top kullanması üzerine başkan zaferi elde etti. İllerden 32’sinde sıkıyönetim ilan edildi. Birçok kişi tutuklandı ve sürüldü. Bu koşullarda yapılan plebisitte 7 milyon 400 bin “evet” oyu ve sadece 640 bin “hayır” oyu çıkmıştır. Böylece Napolyon ezici çoğunlukla zafer elde etmiştir (Gökdemir, 1961: 160 – 161; Göze, 2005: 574; Uçarol, 1995: 124; Üçok, 1975: 104-105). Böylece İkinci Cumhuriyet Dönemi sona ermiştir. İkinci Cumhuriyet (1848-1852) sırasında erkekler için genel oy ilkesi yürürlüğe girmiş ve plebisit – başkanın halkoyuyla seçilmesi- Fransız siyasi hayatına girmiştir (Safran, 1991: 3).

3.3.8. İkinci İmparatorluk Dönemi (1852 – 1870)

Plebisitin ardından Napolyon’un isteğine göre hazırlanan ve 14 Ocak 1852 tarihinde ilan edilen yeni bir anayasa yapılmıştır. Bu anayasada bir haklar ve özgürlükler bölümüne yer verilmez, sadece 1789 Bildirisinin Fransız kamu hukukunun temeli olduğu ve 1789 ilkelerinin kabul edildiği açıklanır. 1852 Anayasası ile kurulan rejimin temeli on yıl için seçilen cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı yürütme gücünün sahibidir, bu gücü bakanlar aracılığı ile kullanır, bakanlar yalnızca cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. Yasa teklif etme yetkisi de yalnızca cumhurbaşkanına aittir. Yasama gücünü kullanacak iki meclise yer verilmiştir. Bunlardan biri milletvekilleri meclisidir, üyeleri genel oyla seçilir. İkinci meclis senatodur, bir kısım üyeleri cumhurbaşkanı tarafından atanır bir kısım üyeleri de kardinaller, mareşaller ve amiraller gibi doğal üyelerdir. Senato anayasanın koruyuculuğunu üstlenmiştir: Yasaların anayasaya uygunluğunu denetler, *senatus-consultes*’lerle anayasanın yorumunu yapar ve gerektiğinde anayasanın boşluklarını doldurur. Böylece, 1852 Anayasası yetkileri tek bir elde cumhurbaşkanında toplamıştır ve bu kişi yalnızca ulusa karşı sorumludur, yasama meclisi gerçekte bir görünüşten ibarettir. Bu anayasa ile halkın rızasına dayanan bir diktatörlük ortaya çıkmıştır. Bu anayasa ile Napolyon yetkilerini çoğaltmıştır. Yasama ve yürütme organları

üzerindeki otoritesini güçlendirmiştir (1852 Anayasası; Göze, 2005: 574-575; Nitas, 2005: 208; Safran, 1991: 4; Uçarol, 1995: 124; Üçok, 1975: 105).

Bundan sonraki aşamada ise, halka imparatorluk düşüncesini aşlamaya çalışmıştır. Napolyon imparatorluğu kurmak yolundaki adımları sıklaştırdı. 4 Kasım'da Senato Louis Napolyon'un kişiliğinde imparatorluğun yeniden kurulup kurulmaması için kamuoyuna başvurmayaya karar verdi. Sonuçta, bunun ve uyguladığı sıkı rejimin de etkisi ile, 21 Kasım 1852'de yapılan ikinci bir halk oylaması sonucu büyük bir destekle imparator olmuştur. Böylece cumhurbaşkanlığını bir geçiş dönemi olarak gören Louis Napolyon, halk oylaması sonucunda esas amacı olan İmparatorluğa kavuşur. 2 Aralık 1852 tarihinde, aynı zamanda amcasının imparatorluğunun ve Austerlitz Zaferi'nin yıldönümü olan günde, 3. Napolyon unvanı ile Fransız İmparatoru olmuştur. Böylece Fransa'da daha çok özgürlük elde edebilmek amacıyla gerçekleşen 1848 Devrimi ile kurulan İkinci Cumhuriyet Dönemi, dört yıl gibi kısa bir uygulamanın ardından sona ermiş ve yerine İkinci İmparatorluk, başka bir ifadeyle, 3. Napolyon dönemi (1852-1870) başlamıştır (Göze, 2005: 575-576; Nitas, 2005: 208-209; Uçarol, 1995: 124; Üçok, 1975: 105).

3. Napolyon, bu dönemde Fransa'yı, yitirdiği eski gücüne ulaştırabilmek ve uluslararası siyasette tekrar söz sahibi yapabilmek amacıyla pek çok adım atmıştır. Bağımsızlık hareketlerini destekleyerek ve Katolikliğin koruyuculuğunu üstlenerek ve dış politikasında bu unsurları esas alarak hedefine ulaşmak istemiştir (Uçarol, 1995: 125).

1852 - 1860 yılları arasındaki dönemde henüz bir diktatörlük uygulaması yoktur, mevcut anayasa üçlü bir yürütme organı yaratmıştır, ancak yürütmeye ek olarak seçimle göreve gelen bir de yasama organına yer vermiştir. 1860 yılına kadar seçimler etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır. 1860'dan sonra liberal bir gelişme dikkat çekmektedir. İktidar yıpranmıştır ve muhalefet giderek güçlenmiş, hükümetin meclis tarafından denetlenmesini isteyen liberal eğilimler dikkate alınmış, bir ara kesintiye uğrayan bu gelişme 1867'den sonra tekrar canlanmıştır. 1870'de bir *senatus-consultes* ile ve plebisitle anayasa liberal parlamenter rejim yönünde değiştirilmiştir. Fakat bu değişiklik daha uygulamaya konmadan Temmuz 1870'de Prusya ile savaş başlamış ve birkaç hafta sonra savaşta uğranılan yenilgi ile birlikte imparatorluk da yıkılmıştır. Prusya Savaşı, İkinci İmparatorluğun sonunu getirmiştir (Göze, 2005: 575-576). Marx, Fransa'nın İkinci İmparatorluğu'nu "Fransız toplumunun gövdesini bir zar gibi saran ve bütün gözeneklerini tıkayan iğrenç bir asalak" olarak tanımlamıştır (Mooers, 1997: 60).

Bununla birlikte, İkinci Cumhuriyet deneyiminin Fransız kamu hukukuna kazandırdığı en önemli değer, Fransa’da demokrasi düşüncesini yerleştirmiş olmasıdır. İmparatorluk rejimi demokrasi ile bağdaşmaz ama imparatorluk döneminde de yapılan seçimler, başvuru plebisitler demokrasi düşüncesine bağlılığı gösterir. Eski rejim özlemi artık toplumda eskisi kadar güçlü değildir. Arada bir eskiye dönüş girişimleri olacaktır ama bunlar başarıya ulaşamayacaktır. İmparatorluk yönetiminin bütün engellemelerine karşın genel oy uygulaması yerleşmiştir (Göze, 2005: 576-577).

3.3.9. Üçüncü Cumhuriyet Dönemi (1870-1944)

3. Napolyon’un 1 Eylül 1870’de Sedan’da seksen bin kişilik ordusu ile esir düşmesi üzerine Lyon ve Marsilya’daki radikaller Kamu Güvenliği Komiteleri ile birlikte cumhuriyetin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Böylece 4 Eylül’de imparatorluk sona ermiş ve Üçüncü Cumhuriyet ilan edilmiştir. Paris’te ayaklanmalar olmuş, kitleler Ulusal Meclis’i işgal etmiş, Belediye Sarayı’na yürümüş ve orada bir devrim hükümeti kurulmuştur (Göze, 2005: 578-580; Cole, 2005: 8; Tilly, 1995: 251). Kurulan hükümet, Şubat 1871’e kadar yönetimi elinde bulundurmıştır. 12 Şubat 1871 tarihinde gerçekleşen seçim sonucunda yeni bir meclis kurulmuştur. Versailles’da toplanan Ulusal Meclis bünyesinde cumhuriyet karşıtı bir çoğunluk bulunuyordu ve Thiers’in başkanlığında sosyalist ve radikal Paris Komünü’nü bastırmak üzere sert önlemler alınmıştır. Nisan ayındaki meşhur “Kanlı Hafta”da başkent caddelerinde 20.000 insan katledilmiştir (Lee, 2004: 142). Meclis’te monarşi taraftarları çoğunluğu ellerinde bulunduruyorlardı ve krallığı yeniden getirmeyi amaçlıyorlardı. 1873 yılında krallığın ateşli savunucularından ve Sedan felaketinin sorumlularından biri olan Mareşal Mac-Mahon cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kralcılar ve din adamları, Mac-Mahon’un desteğiyle, Fransa’da yeniden krallık kurmayı planlıyorlardı (Lee, 2004: 255).

Üçüncü Cumhuriyet, Monarşistler ile Cumhuriyetçiler arasında süren çekişmelerin ardından 24-25 Şubat ve 16 Temmuz 1875 tarihlerinde kabul edilen yasalara ve uzlaşma belgesi niteliğinde olan 1875 Anayasası’na dayanmıştır (Eldem, 2007: 44). Üçüncü Cumhuriyet, güçlü yürütme ile donatılan bir parlamenter rejim inşa etmiştir. Yasama organı olan parlamento iki meclisten oluşur: Senato ve milletvekilleri meclisi. Milletvekilleri meclisi tek dereceli ve yalnızca erkeklerin katıldıkları genel oyla seçilir. Kadınlar ve sömürgelerin yerli halkı oy hakkına sahip değildi. Senato’nun ise aristokratik bir yapısı vardır. Senato üyelerinden yetmiş beşi *cooptation*

ile belirlenmektedir, diğ er üyelerin seçimi kırsal kesime ağırlık verecek biçimde düzenlenmiştir. Her iki meclis de aynı yetkilere sahipti, yasa teklif ediyor ve yasa yapıyordu. Cumhurbaşkanı ve bakanlar hükümeti oluşturuyordu. Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından değil, yasamanın iki meclisi tarafından seçiliyordu. Cumhurbaşkanı geniş yetkilere sahipti, ancak seçilme şekli gücünün zayıflamasına neden oluyordu. Nitekim sahip olduğu yetkileri fiilen kullanmıyordu, cumhurbaşkanının bütün kararlarının yetkili bakanlar tarafından imzalanması gerekiyordu. Dolayısıyla yürütme erki gerçekte siyasi sorumluluğa sahip bakanlar tarafından kullanılıyordu. Siyasi sorumluluğu yoktu, ancak vatan hainliği durumunda cezai sorumluluğu vardı (1875 Anayasası; Göze, 2005: 581; Nitas, 2005: 209; Edmiston ve Duménil, 2010: 95; Duverger, 1971: 81; Lee, 2004: 255-256). 1875 Anayasası bir haklar bildirisine yer vermemiştir. 1789 Bildirisine atıf da yapmamıştır, ancak üçüncü Cumhuriyet rejimi 1789 ilkelerine bağlı kalmış, bu dönemde basın özgürlüğü, söz ve toplantı özgürlüğü gelişmiştir (Göze, 2005: 584).

Üçüncü Cumhuriyet Dönemi'nin ilk evresinde (1870-1914), ayakta kalabilmek amacıyla kendisini tehdit eden sağcı gruplarla mücadele edilmiştir. Bu mücadele, birincil öncelik haline gelmiştir. Siyasi kurumların ilerleyebilmesi için gerekli olan rekabet ve uzlaşmanın önemine yeterli ilgi gösterilmemiştir. Bu nedenle Üçüncü Cumhuriyet'in ikinci evresine kalan miras, siyasi çıkmaz olmuştur. Ana sorun, “anayasanın iki ana bileşeni olan yasama ve yürütme arasındaki denge ve uyum eksikliğiydi”. O dönem uygulanmakta olan 1875 Anayasası, bu iki organı aynı statüye tabi kılmıştı. Ancak 1870'ler ve 1880'ler boyunca Ulusal Meclis, yürütmenin başı olan başkan ile anlaşmazlıklar yaşamaya başlamıştır. Yasama sisteme ağırlığını koyarken cumhurbaşkanlığı makamı bir hayli zayıf kalmıştır. Yasamanın kendi içinden alternatif bir yürütme gücü ortaya çıkartılmıştır. Bu ilk bakışta bir uzlaşma olarak görülebilir, ancak olay şey Ulusal Meclis ile Cumhurbaşkanı arasındaki çatışmanın yerini, hükümeti oluşturmak isteyen gruplar arasındaki parlamento içi çekişmenin almasıydı. Bu çekişme, yönetim istikrarsızlığı ile sonuçlanmıştır (Lee, 2004: 280-281).

Üçüncü Cumhuriyet, üç önemli kriz ile karşılaşmış, her ne kadar siyasi istikrarsızlık bu döneme damgasını vursa da bu tehlikeleri atlama konusunda başarılı olmuş ve uzun süre ayakta kalabilmiştir. Bunlardan ilki, 1870'li yılların başlarındaki monarşiyi yeniden kurma girişimleridir. İkincisi, 1870'lerde Macmahon ve 1880'lerde ise Boulanger'nin yasamayı zayıflatma pahasına yürütme organını güçlendirmeye dönük çalışmalarıdır. Üçüncüsü ise,

Dreyfus Olayı'nın ve aşırı sağ ile aşırı sol arasında yaşanan fikir ayrılıklarının yol açtığı Fransız siyaseti ve toplumu arasındaki derin uçurumdu (Lee, 2004: 142-143).

Üçüncü Cumhuriyet Dönemi istikrar açısından değerlendirildiğinde 1871 ve 1914 arasında en az elli kabinenin kurulduğu görülmektedir. Bunlardan yirmi altısı 1899-1914 ve on biri 1909-1914 arasında görev almıştır. Kabinenin sürekliliğini önleyen başlıca faktör ise, belirli partilerin olmayışıydı. Milletvekilleri, duruma göre mecliste yer alan gruplar arasında geçiş yapma konusunda kendilerini serbest görüyorlardı ve ittifaklar veya federasyonlar etrafında gevşek bir biçimde gruplaşma eğilimine sahiplerdi. Bu anlamda parti disiplini kavramı Fransa için henüz yabancı bir kavramdır. Sonuç olarak, belli bir politika üzerinde büyük bir anlaşmazlık yaşandığında yeni kabinelerin hızlı bir şekilde başa geçmesi bir zorunluluk haline geliyor (Lee, 2004: 151).

Bununla birlikte, çıkmaza girdiği dönemlerde cumhuriyeti yıkılmaktan kurtaran bazı faktörler de mevcuttu. İlk olarak, kabinelerin değil de kabinede yer alan bakanların istikrarı dikkat çekmektedir. Hükümetler sık sık değişmekle birlikte bakanlıklarda çalışan personel görevde kalmaya devam etmiştir. Örneğin, Delcassé 1898 ve 1905 arasında altı defa dışişleri bakanlığı görevinde bulunmuştur. 1870 ile 1940 yılları arasında atanan 561 bakandan, en az 120 tanesi beş ve daha fazla sayıda hükümet içinde görev almıştır. Bu anlamda Fransa'da bu dönemde hükümetin tamamen deneyimsiz olması ya da yeni bir hükümetin yeni bir yönetim sürecini başlatması gibi bir durum söz değildi. İkinci olarak, Fransız idaresi, savaş öncesi dönem boyunca ismen olmasa da fiilen değişmeden görevde kalmıştır. Üçüncüsü, nüfusun çoğunluğunun ve 1875 sonrasında mecliste yer alan milletvekillerinin yarısından fazlasının cumhuriyet taraftarı olmasıydı. Hangi cumhuriyet biçiminin hayata geçirilmesi gerektiği konusunda radikaller, radikal-sosyalistler, sosyalistler ve sendikalistler arasında büyük ayrılıklar ortaya çıkıyordu. Ancak sağdan cumhuriyetin kurumlarına yönelik büyük bir tehdit ortaya çıktığında bütün bu eğilimler bu tehdide karşılık vermek için geçici de olsa bir araya geliyordu (Lee, 2004: 151-152).

Üçüncü Cumhuriyet'in zayıflamasının birçok nedeni vardır: Birincisi, bazı toplumsal gruplar kendilerini siyasi sistemden tamamen dışlanmış hissediyordu. Bu özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında sanayileşme ile gelişen yeni kentsel işçi sınıfı için geçerliydi. Üçüncü Cumhuriyet, genel olarak kentsel toplumun sahip olduğu sorunlardan kaçındığından, sanayi işçilerinin kaygılarını gidermekten kesin olarak kaçınılmıştır. İkincisi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra karşılaşılan güçlükler ve siyasi sisteme yönelik talepler belirgin şekilde

değişmiştir. Fransız toplumu –ezici bir şekilde kırsaldı- büyük ölçüde kendi kendine yeterli ve içe dönük görünüyordu. Ancak ekonomik bunalım ya da faşizmin yükselişi gibi uluslararası krizler hükümetin ileriye görebilen kararlar alabilmesini talep ettiğinde iki savaş arası dönemde siyasi sistem giderek daha az tolere edilebilir hale gelmiştir. 1920 ve 1930’larda iç ve dış zorlukların artması, Hitler’in agresif planları karşısında savunmasız bırakmış ve Cumhuriyet’i daha da zayıflatmıştır. 1936 seçimlerinde sol kanattan Halk Cephesi koalisyonunun zaferinin yol açtığı kutuplaşma “Blum yerine Hitler” sloganıyla sembolize edilen siyasi haklar üzerinde bir yenilgiyi ve intikamı körüklemiştir. İçsel bütünlüğün bozulması, Avrupa faşizmi adına saldırgan bir genişleme dönemine denk gelmiştir. Üçüncü Cumhuriyet Temmuz 1940’ta parlamentonun anayasayı askıya alan ve Nazi Almanyası ile bir ateşkes imzalayan Mareşal Pétain’e tam yetki verdiği zaman sona erdirilmiştir. Fransa, en azından 1920’lere kadar içinde toplumsal ve coğrafi hareketliliğin nadir olduğu, geniş ölçüde kırsal içe dönük bir toplum olarak kalmıştır. Ancak 1930’larda hareketsiz bir siyasi sistem, dünya çapında bir ekonomik kriz ve kaotik bir uluslararası ortam arasında net bir işlevsizlik yaşandığında rejim sorumluluklarını üstlenmeye adapte olmuş görünüyordu (Cole, 2005: 10; Edmiston ve Duménil, 2010: 95).

Fransa savaştan yenerek çıkmış, ancak batı cephesinin bütün yükünü üzerinde taşımış olduğundan ülkenin kuzey ve doğu kısımları büyük yıkımlara uğramıştı. Buna rağmen siyasi ve ekonomik bakımdan dengeyi bir süre koruyabilmişti. Ancak Fransa’da da hayatın gittikçe pahalılaşmasından ötürü toplumsal bunalımlar kendini göstermekte gecikmedi. Bu koşullar altında işçilerin desteklediği solcu partiler güç kazanmaya başladılar. Sosyalist partinin bir bölümü ayrılarak III. Enternasyonal ile işbirliğine başladı ve Komünist partisini kurdu. Yıkılmış bölgeleri onarılması için girişilen çalışmalardan ötürü Fransa borç almak zorunda kaldı. Bunun sonucunda ise mali bir bunalım Fransa’yı tehdide başladı. Ancak hükümetin aldığı yerinde önlemlerle mali durum düzeltildi. Giderek Fransa’da işsizlik kalmadı ve ihracat ithalatı geçti. Ancak 1929 yılında ABD’de ortaya çıkan büyük ekonomik bunalım Fransa’yı da etkiledi. İşsizlik başladı ve hazine boşaldı. Parlamentoda en küçük sebeplerden ötürü hükümetlerin düşürülmesi, Fransa’da otoriter hükümet isteyenlerin çoğalmasına ve bu da Fransa’nın totalitarizm yandaşları ve düşmanları olarak iki gruba ayrılmasına sebep oldu. Daha çok Almanya ve İtalya gibi sağcı totaliterlere dayanmak isteyen birinci grubun karşısında komünistler hükümeti tutmaya başladılar ve 1936’da yapılan seçimlerde solcu partiler birlikte harekete geçerek “Halkçı cephe” (Front Populaire) adı altında seçimleri çoğunlukla kazandılar ve ilk olarak Fransa’da sosyalistler bir

hükümet kurdular. Fakat toplumsal bunalım devam etmiştir. 1937’de Halkçı Cephe’nin iktidardan düşmesi üzerine durum yine düzelmemiştir. Böylece 1. Dünya Savaşı çıktığı zaman Fransa gerek siyasi gerekse ekonomik bakımdan parçalanmış bir durumda bulunmaktaydı (Üçok, 1975: 248-249).

70 yıl süren Üçüncü Cumhuriyet, Fransa’nın devrim sonrasında en uzun süren rejimidir (Cole, 2005: 9; Safran, 1991: 7). “Üçüncü Cumhuriyet”, sürekli hükümet bunalımları içinde yaşamış olmasına karşın, yine de Fransa’nın en uzun ömürlü siyasi dizgesi olmuştur. Fransız geleneğinin aksine, ortadan kalkması bir iç patlama sonucu olmamış, 1940’ta Alman ordularının Fransa’yı işgal etmesiyle gerçekleşmiştir (Eroğul, 2010: 84; Mény, 2002: 96; Safran, 1991: 7). Üçüncü Cumhuriyet; General Boulanger’nin ayaklanmasına (1886-89), rejim açısından ciddi tehdit yaratan sendikalistler ile anarşistlere, Dreyfus Olayı’na (1894-1906), grev dalgalarına, kilise ile devletin ayrılması konusundaki mücadelelere (1901-05), Birinci Dünya Savaşı’na (1914-18) ve Halk Cephesi öncülüğünde başlayan geniş işçi hareketine (1936-39) dayanmış, fakat 1940 yılındaki Alman işgaliyle çökmüştür (Tilly, 1995: 253; Safran, 1991: 6).

Üçüncü Cumhuriyet Dönemi’nin en belirgin özelliği, parçalanmış bir siyasi parti sisteminin varlığıdır. Parlamentoda çok sayıda partinin yer alması ve hükümet istikrarsızlıkları bu dönemin öne çıkan özellikleridir. 70 yıl kadar süren bu dönemin neredeyse tamamı koalisyon hükümetleri ile yönetilmiş ve hatta ülkenin hükümeteşiz kaldığı dönemler de yaşanmıştır. Bununla birlikte bu olumsuz gelişmeler, bazı olumlu gelişmelere zemin hazırlamıştır. Öncelikle sıklıkla gerçekleşen hükümet değışiklikleri etkin bir bürokratik yapının geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. İkinci olarak, çok sayıda siyasi partinin var olması toplumda yer alan farklı sınıf ve çıkarların temsil edilmesini ve bu toplumsal grupların siyasi parti biçiminde örgütlenmesini sağlayarak çoğulculuk anlayışının ve demokrasinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda günümüzde Fransız siyasetinin önemli partilerinin kökenleri Üçüncü Cumhuriyet Dönemi’ne dayandırılabilir. 1929 ekonomik krizi ve akabinde Avrupa’da faşist rejimlerin ortaya çıkmasına rağmen Fransa’da farklı siyasi partiler bir araya gelerek giderek güçlenen faşizme karşı ortak bir cephe oluşturmuşlardır. Bu gelişme, Üçüncü Cumhuriyet Dönemi’nin ülkede demokratik geleneği yerleştirme açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir (Hekimoğlu, 2010: 209).

Üçüncü cumhuriyet ile birlikte Fransa’da cumhuriyet kurumları yerleşir. Toplumun çoğunluğu artık cumhuriyetçidir. Dolayısıyla cumhuriyetin ve Devrimin kurum ve ilkelerinin Fransız halkının çoğunluğunca benimsenmesi sonrasında monarşist fikir ve hareketlerin gücünü

büyük ölçüde kaybettiği gözlenmektedir. Buna ek olarak, temel hak ve özgürlüklerin kabul görmesine karşılık bu hak ve özgürlüklerin toplumsal boyutunun yeterince uygulamaya geçirilemediği bir dönem olmuştur (Göze, 2005: 584; Nitas, 2005: 209).

3.3.10. Alman İşgali ve Vichy Dönemi (1940 – 1944)

1 Eylül 1939 tarihinde Nazi Almanyası, Polonya'ya saldırmış, iki gün sonra ise Fransa, Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Tarihe “Tuhaf Savaş” olarak geçen yaklaşık bir yıllık zaman zarfında iki ülke arasında ciddi bir çatışma çıkmamıştır. Fakat Mayıs 1940'ta Nazi Almanyası Hollanda ve Belçika üzerinden Fransa'ya saldırmıştır (Caplan, 2017: 209; Woodruff, 2006: 257). 10 Mayıs 1940 günü başlayan Alman saldırısının üzerinden çok geçmeden Fransa'nın Almanya'ya karşı savaşı kazanmasının neredeyse imkânsız olduğu anlaşılmıştı. Alman saldırıları neticesinde Fransız ordusu büyük oranda dağılmıştı. Başbakan Reynaud, İngiltere Başbakanı Winston Churchill'i aramış ve Fransa'nın siyasi geleceği konusunda destek almaya çalışmıştır. Fakat beklentilerin aksine, Churchill, Reynaud ile görüşmeler yapmak amacıyla Paris'e gelmiş olmasına rağmen, somut bir destek sözü verememiştir. Haziran ayına gelindiğinde ise Alman orduları büyük bir hızla Paris'e doğru ilerliyordu (Özen ve Akdevelioğlu, 2017: 84) ve Fransız orduları Alman orduları karşısında kesin yenilgiye uğramıştır. Böylece Naziler, Fransa'nın kuzeyini işgal etmiştir. Bu sırada Fransa'da 1875 Anayasası yürürlüktedir. 9 Temmuz 1940'da Vichy'de toplanan meclis, ertesi gün tek maddeli anayasa niteliğini taşıyan bir yasa ile Mareşal Pétain'e anayasa yapması için tam yetki vermiştir. Kurucu iktidar niteliği kazanan Mareşal Petain yasama, yürütme ve kısmen de yargı yetkisini şahsında toplamış ve Vichy Hükümeti kurulmuştur. Vichy Hükümeti'nin kadroları, bir tür gerici gruptan, demokrasiden yana olmayan ve otoriter Almanlara hayran insanlardan oluşuyordu. Esasen bu rejim, Naziler tarafından kurulmuştur. Vich Fransası'nın anayasası da Nazi Almanyası'nın güdümünde oluşturulmuştur Bu nedenle de Vichy Fransası Nazilerin denetimi altındaydı (Curran, 1998: 2; Roskin, 2009: 117; Oktay, 2018: 80). Böylece Alman işgalinin henüz ilk yıllarında Fransa, Almanya tarafından parçalanmıştır. Fransa, doğrudan Alman denetimine bağlı kuzeydoğu ile Nazilerle işbirliği içinde olan Vichy hükümetinin yönetimindeki bölge olmak üzere planlı biçimde ikiye bölünmüştü (Tilly, 1995: 253; Edmiston ve Duménil, 2010: 95).

Vichy rejimi gerçekte, Nazilerin hoşgörüsü sayesinde hüküm süren Marshall Pétain'ın yönetiminde kişisel bir diktatörlüktü. Vichy rejiminin ideolojik eğilimi, karşı-devrimdi. Pétain'in

Ulusal Devrim söyleminde, “iş, aile ve ulus” rejimin temaları olarak “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik”in yerini almıştır. Vichy rejimi deneyimi Fransa’da oldukça tartışmalı bir dönemdir. Almanlarla yapılan işbirliğinin niteliği ve kapsamı ile Vichy rejimi içindeki anti-Semitizm’in yeri şiddetli tartışmalara konu olmuştur (Cole, 2005: 14). Yahudiler, Naziler tarafından Fransa’da işgal propagandasının bir parçası olarak kullanılmıştır. Vichy Hükümeti Dönemi’nde Yahudilerin Almanya’nın olduğu kadar Fransa’nın da baş düşmanı olduğu yönünde sürekli olarak propaganda yapılmıştır. Örneğin, Nazi Propaganda Bakanı Goebbels’in denetiminde Fransa’da gösterime giren propaganda filmlerinde Yahudiler dünyanın başındaki en büyük tehlike olarak gösterilmiştir. Bu dönem boyunca Fransa’da Yahudilere yönelik sert uygulamalara başvurulduğu gözlenmiştir (Marrus ve Paxton, 1995: 330).

Pétain’in amacı Fransa’yı muhafazakâr ve hiyerarşik hedefler doğrultusunda yeniden şekillendirmektir. Pétain, demokratik ve eşitlikçi siyasi kültürü ortadan kaldırarak ulusal birliği sağlamaya çalışmıştır. Fakat Vichy rejimi ülkeyi birleştirme yerine, ülke içindeki ayrılığı derinleştirmiştir (Morris, 1994: 14). Fransız topraklarının 1940 yılında iki bölgeye bölünmesi, 1940-1944 yılları arasında görevde olan Vichy Hükümeti açısından bağımsızlık sorununu ortaya çıkarmıştır (Cole, 2005: 14). Vichy Fransası, Nazilerin taleplerini yerine getirdiği sürece yarı bağımsız olarak hareket edebilecekti. Bu nedenle 1942 yılının sonlarına kadar Vichy Fransası Nazilerin hemen her isteğini yerine getirmeye çalıştı. Ancak Nazilerin Mısır’ın El-Alameyn şehrinde durdurulması, Nazilere yönelik tavrın değişmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bu süreç uzun sürmemiş, Hitler’in emriyle 1942’nin Kasım ayında Vichy Fransası’nın tamamı Naziler tarafından ele geçirilmiştir (Hart, 2015: 451). Böylece Kasım 1942’de, daha önce özgür olan Vichy bölgesinin Alman işgali, bağımsızlığın olmadığı gerçeğini su yüzüne çıkarmıştır (Cole, 2005: 14). Vichy Fransası’nın bütün yönetim birimleri Nazilerin kontrolü altına girmiştir. Waffen-SS, ülkenin önemli yerlerinde konuşlandırılırken Alman gizli polisi Gestapo tüm ülkede sıkı bir denetim mekanizması kurmuştur. Naziler, Pierre Laval’ı tamamen kontrolleri altında tutabileceklerini düşünüyorlardı ve bu nedenle onu Başbakan olarak görevlendirmişlerdir (Sweets, 1986: 149). Ülke, Nazi Almanyası’nın işgaline uğramasına karşın, Vichy rejimi 25 Ağustos 1944 tarihine kadar varlığını korumuştur.

3.3.11. Geçici Hükümet Dönemi (1944 – 1946)

Vichy rejimine ve Alman işgaline direniş iki biçim almıştır: İç ve dış. Dış direniş, Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Fransa'dan kaçan Fransız ordusunun genç bir generali olan Charles de Gaulle'ün önderliğinde ortaya çıkmıştır (Cole, 2005: 14). De Gaulle, 1940 yılında İngiltere'ye sığınmıştı. Fransa'ya dayatılan askeri koşulları ve yeni Vichy rejiminin meşruiyetini kabul etmeyi reddetmiştir. 1940 yılının Haziran ayında, de Gaulle, tüm Fransızları Londra merkezli Özgür Fransız Direnişi ordusuna katılmaya çağırmıştır. De Gaulle böylece Fransız Direnişi'ne liderlik etmeye başlamıştır. Direnişin baş şefi olarak statüsü müttefikler ve belli başlı iç direniş hareketleri tarafından tanınmıştır (Cole, 2005: 14; Edmiston ve Duménil, 2010: 95; Gaffney, 2010: 2). De Gaulle, 18 Haziran 1940 tarihinde, ilk ve en önemli yayınında, BBC'nin Londra stüdyosundan yaptığı çağrı ile yurttaşlarına seslenerek Nazilere karşı mücadeleye devam etmelerini söylemiştir (aktaran Ozankaya, 1992: 379-380):

"Fransız hükümeti, silah bırakılması isteğinde bulunduktan sonra şimdi de düşman tarafından buyurulan koşulları kabul etmektedir. Bu koşullara göre Fransa'nın kara, deniz ve hava güçleri tümüyle dağıtılacaktır; silahlarımız teslim edilecektir; Fransa toprakları baştanbaca işgal edilecektir; Fransa hükümeti de Almanya ve İtalya'nın boyunduruğu altına girecektir. Görüldüğü gibi bu silah bırakılması sözleşmesi yalnız teslim olmayı değil, köleleşmeyi de anlatmaktadır. Oysa pek çok Fransız ne teslim olmayı, ne de köleleşmeyi kabul etmiyor. Şeref, sağduyu ve yurdun yüksek yararları gerekçeleriyle kabul etmiyor. Şeref diyorum! Çünkü Fransa, ancak müttefikleriyle anlaşarak silahı bırakacağına söz vermiştir. Müttefikleri savaştığı sürece, Fransa hükümetinin düşmana teslim olmaya hakkı yoktur. Polonya hükümeti, Norveç hükümeti, Hollanda hükümeti, Belçika hükümeti, Lüksemburg hükümeti, ülkelerinden kovulmuş olmalarına karşın, görevlerinin bu olduğunu kavramışlardır. Sağduyu diyorum! Çünkü savaşı yitirilmiş saymak saçmadır. Evet, büyük bir yenilgiye uğradık; kötü bir askeri düzen, harekâtın (askeri işlemlerin) yürütülmesinde yapılan yanlışlar, bu son çarpışmalar sırasında hükümetteki yenilmeci ruh, Fransa Savaşını yitirmemize neden oldu. Ama çok geniş bir imparatorluk, dokunulmamış bir deniz filosu, pek çok altın daha elimizde bulunuyor. Kaynakları sınırsız denecek genişlikte olan ve denizlere egemen bulunan müttefiklerimiz var. Amerikan sanayisinin dev olanakları var. 5000 uçak ve 6000 tankla bizim yenilmemize yol açan aynı savaş koşulları bize 20.000 uçak ve 20.000 tankla zafer getirebilir.

Yurdun yüksek yararı diyorum! Çünkü bu savaş bir tek çarpışmanın, kararlaşırabileceği bir Fransız-Alman savaşı değildir; bu bir dünya savaşıdır! Bugün tarafsız olan ulusların yarın da böyle kalacaklarını kimse söyleyemez. Almanların müttefikleri bile hep onun müttefiki olarak mı kalacaklar? Özgürlük, güçleri sonunda tutsaklık güçlerini yendiginde düşmana teslim olan Fransa'nın yazgısı nice olur? Şeref, sagduyu, yurdun yüksek yararları bütün özgür Fransızların, buldukları her yerde ve ellerinden gelen her biçimde savaşı sürdürmelerini buyurmaktadır. Bundan dolayı, olanak bulunan her yerde elden gelecek en büyük çapta bir Fransız gücü toplamak zorunludur. Fransız askerleri ve silah üreticileri olarak bir araya gelebilecek herkes, her yerde örgütlenmelidirler. Ben, General de Gaulle, burada, İngiltere'de bu ulusal ödevi başlatıyorum. Fransız kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bütün askerlerini, İngiltere topraklarında bulunan ya da buraya ulaşabilecek olan silah uzmanı Fransız mühendis ve işçilerini bana katılmaya çağırıyorum. Fransız kara, deniz ve hava ordularının komutanlarını, erlerini, denizcilerini, pilotlarını, şu anda nerede bulunurlarsa bulunsunlar, benimle ilişki kurmaya çağırıyorum. Özgür kalmak isteyen tüm Fransızları beni dinlemeye ve beni izlemeye çağırıyorum. Yaşasın, şeref ve bağımsızlık içinde, özgür Fransa!"

Fransız halkının Vichy rejimine karşı çıkmasının farklı nedenleri bulunmaktaydı. Bazıları, Pétain'in Almanya ile işbirliği politikasını ulusal bağımsızlıktan vazgeçme olarak görmüş ve rejime karşı öfkelenmişti; diğerleri Cumhuriyet'in ilkelerine sadık kalmış ve Vichy yönetiminin Yahudilerin zulmü gibi özelliklerinden bıkmıştı; Alman fabrikalarına çalışmaya gönderilmekten kaçmak için birçok genç silahlı direnişe katılmıştı. Ayrıca Hitler Sovyet Rusya'yı işgal ettiğinde ve Fransız Komünist Partisi Almanlara ve kuklalarına karşı mücadeleye giriştiğinde Direniş gücüne Haziran 1941'de önemli bir katılım sağlanmıştır (Morris, 1994: 14). İç direniş, ideolojik çizgiler bakımından bir dereceye kadar bölünmüş, ancak Vichy rejimi ve Nazi işgaline karşı bir araya gelmesiyle birleştirilen çeşitli gruplardan oluşuyordu. İç direnişte aktif olan ana güçler Komünistler, Sosyalistler ve Hristiyanlardı. Direnişin iki tarafı arasında birçok gerginlik vardı. İç direniş hareketine, de Gaulle tarafından bir ülke (Almanya) yerine bir ideolojiyle (Nazizm) savaşmakla tasvir edilen ve dış direniş savaşçıları tek gerçek vatansever olarak gören Komünistler egemen olmuştur. Bir dereceye kadar Komünist egemenliğindeki iç direniş yeni bir

Fransa hayal etti; Gaullist liderliğindeki dış direniş, her şeyden önce reform yapılmış bir siyasi sistemle eski Fransa'yı restore etmeye çalışmıştır (Cole, 2005: 14).

1943 yılı itibariyle savaş, Almanların aleyhine dönmeye başlamış ve Nazilerin güdümünde olan Vichy rejiminin kamuoyundaki desteği de buna paralel olarak azalmaya başlamıştır (Mazower, 2014: 611). Bu gelişmelere ülkede terör ve şiddet olaylarının tırmanışa geçmesi eşlik etmiştir. 1943'te İtalya'nın teslim olması ve Nazilerin Rusya'da büyük bir hezimete uğraması, General Charles de Gaulle liderliğinde başlayan Fransız direnişinin güçlenmesini sağlamıştır (Macksey, 2012: 219). 1944'ün başlarına kadar, Direniş kuvvetleri ile Almanlar tarafından desteklenen Vichy güçleri arasında bir iç savaş yaşanmıştır. Pétain liderliğindeki Vichy rejimi üç ana hedefinde de başarısız olmuştu: Fransa'nın savaşa daha fazla dâhil olmasını engellemek, devlet otoritesini korumak ve solu, özellikle de Komünist Parti'nin etkisinin yok edilmesi. 1944 yazında Fransız toprakları savaş alanına dönüşmüş, Pétain hükümetinin otoritesi neredeyse çökmüş ve Komünist Parti ülkedeki en güçlü parti olarak ortaya çıkmıştır. Müttefik Kuvvetleri 1944'ün Haziran'ında Fransa'nın kuzey batısındaki Normandiya sahillerinden büyük bir çıkarma harekâtına başlamışlardır (Gaffney, 2010: 2; Macksey, 2012: 219; Morris, 1994: 15). De Gaulle 6 Haziran'da Fransız halkına şöyle sesleniyordu (aktaran, Ozankaya, 1992: 381):

“Büyük savaş başlamış bulunuyor. Onca çarpışmalardan, şiddet ve acılardan sonra, işte öylesine özlenen kesin çullanma zamanı geldi. Kuşkusuz bu Fransa Savaşıdır ve Fransa'nın savaşıdır! Sınırsız saldırı araçları, yani bizim için yardımlar, dost İngiltere kıyılarından yağdırılmaya başlanmıştır. Avrupa'nın batıdaki bu son kalesi önünde daha önce Alman baskıcılığının saldırıları durdurulmuştu. Bugün ise burası, özgürlük saldırısının başlangıç üssüdür! Dört yıldır istila edilen, ama diz çöktürülemeyen ve yenilmeyen Fransa bu savaşa katılmak üzere ayakta. Nerede olurlarsa olsunlar ve ne durumda bulunurlarsa bulunsunlar, Fransa'nın oğulları için yalın ve kutsal ödev, ellerindeki tüm araçları kullanarak savaşmaktır. Düşmanı yok etmek gerekiyor: Yurdumuzu çigneyip kirleten düşmanı; tiksiniç düşmanı, şerefsiz düşmanı!”

Müttefik Kuvvetleri iki ay içerisinde Wehrmacht'ı bozguna uğratarak ülkeden geri çekilmesini ve Almanya'ya dönmesini sağlamıştır. Almanlar geri çekilirken Müttefik ve Özgür Fransa güçlerinin gelmesini bekleyen kitleler, grevleri bir tür ayaklanmaya dönüştürüp kentlerdeki belediye binalarını ele geçirmiştir. De Gaulle Paris'e “Özgür Fransız kuvvetlerinin

komutanı, ulusun özgürleştiricisi ve Direniş'in kahramanı" olarak zaferle girmiştir. Her ne kadar 1945 sonbaharına kadar ulusal toprakların bazı kesimleri Alman kontrolünde kalmasına rağmen 1944 yılının sonlarında Fransa artık kurtarılmış bir ülkeydi (Gaffney, 2010: 2; Macksey, 2012: 219; Morris, 1994: 15; Till, 1969: 253).

25 Ağustos 1944 tarihinde Paris'in kurtarıldığını de Gaulle şöyle haber veriyordu (akt. Ozankaya, 1992: 381):

"Hepimizi kaplamış bulunan heyecanı neden saklayayım? Erkeğimizle, kadınımla hep buradayız; evimizdeyiz; bağımsızlığı için ayaklanan, kendielleriyle tutsaklığı yenen Paris'te, dimdik duruyoruz. Bu derin ve kutsal heyecanımızı saklamayacağız... Paramparça edilen Paris, hakarete uğrayan Paris, şehit edilen Paris! Ama kurtulan Paris; kendi kendisini kurtaran, halkınca ve ordularının yardımıyla, yani tüm Fransanın, gerçek Fransa'nın, ebedi Fransa'nın yardım ve desteğiyle kurtulan Paris!"

Direniş kuvvetlerinin Paris'in özgürleşmesi sonrasında de Gaulle'ün kontrolü altında birleşmesi iç savaş olasılığını önlemeye yardımcı olmuştur. Ağustos 1944'te, de Gaulle ana direniş kuvvetlerinden oluşan geçici bir hükümetin öncüsü olmuştur: Komünistler, Sosyalistler, Hristiyan Demokratlar ve de Gaulle'ün kendisi. Bu yeni bir başlangıcın işaretiydi (Cole, 2005: 14). General de Gaulle, Komünistler de dâhil olmak üzere tüm kurulu siyasi partilerin üyelerini içeren geçici bir hükümete başkanlık etmiştir. Yeni hükümet, yakın zamanda iç savaşın kıyısında olan ülkede otoritesini hızlı bir şekilde kurmuş ve bir dizi sosyal ve ekonomik reformu uygulamaya koymuştur.

3.3.12. Dördüncü Cumhuriyet Dönemi (1946-1958)

Ağustos 1944'te Nazilerin ülkeden çekilmesi ve Fransa'nın özgürleşmesi sonucu Vichy rejimi ortadan kalkmış ve Fransa'da Dördüncü Cumhuriyet'in ilanı ile Fransız siyasi tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Fakat bu yeni dönemin hemen başında rejime yönelik farklı görüşler bulunmaktaydı. Böyle bir siyasi ortamda Fransa, 21 Ekim 1945'te gelecekteki düzenini belirlemek üzere referanduma başvurmuştur. Referandumda halkın cevaplandırması istenen sorular üç tanedir: 1875 Anayasasına dönüş isteniyor mu?, Sınırsız yetkilere sahip bir kurucu meclis mi?, Yoksa sınırlı yetkilere sahip bir kurucu meclis mi isteniyor? (Göze, 2005: 585-586).

Kadınların ilk kez oy kullandıkları bu oylamada⁴⁷, seçmenler bir yandan referandumda sorulan soruları cevaplandırırken, diğer yandan da kurucu meclis için temsilcileri belirlemişlerdir. Nispi temsil sistemiyle gerçekleştirilen bu seçim, sola ezici bir kayma olduğunu ortaya koymaktaydı. Eski siyasetçiler grubu silinerek yerini parlamentoya ilk kez girenlere (%85) bırakmış ve bunların çoğunluğu (%80) direnişe katılmıştı. Gerçekten de seçmenlerin dörtte üçü, çoğu Kurtuluş ile açıkça özdeşleşen Komünistler (Parti, Communiste Français, PCF), Sosyalistler (Section Française de l'Internationale Ouvrière, SFIO) ve Hıristiyan Demokratları (Mouvement Républicain Populaire, MRP) desteklemişti (Göze, 2005: 585-586; Price, 2012: 333).

Referandum sonucu, seçmenlerin hemen hemen tamamına yakını 1875 Anayasasına dönüş istemediklerini ve üçte iki çoğunlukla da, sınırlı yetkili bir kurucu meclis istediklerini ortaya koymuştur. Seçmenler referandumda kendilerine sunulan ve yeni anayasa yapılıncaya kadar ülkenin yönetim biçimini düzenleyecek olan 2 Kasım 1945 tarihli yasayı da kabul etmişlerdir. Yeni anayasa yapılıncaya kadar ülke yönetimini belirleyen bu yasada, hükümet başkanından başka bir devlet başkanına yer verilmemiştir ve meclisin yürütmeye karşı üstünlüğü ilkesi kabul edilmiştir (Göze, 2005: 586-587). Böylece referanduma katılan büyük bir halk çoğunluğuyla Üçüncü Cumhuriyetin tarihe karıştığı en sonunda ilan edilmiştir (Price, 2012: 333).

Komünist ve sosyalist partiler güçlü bir yürütmenin burjuvazi elinde oyuncak olacağına inanıyorlardı. Yürütmenin bu yüzden bir şekilde temel hak ve özgürlükleri kısıtlayacağına düşünüyorlardı. Bu nedenle güçlü yasama organı ile zayıf bir yürütmeden oluşan bir siyasi yapı hedefliyorlardı. De Gaulle ise bunun tam aksine Üçüncü Cumhuriyet tecrübesine dikkat çekmekteydi ve yaşananlardan ders alınması gerektiğini, dolayısıyla siyasi yapının zayıf bir yasama organı ve güçlü bir yürütme organı üzerine inşa edilmesi gerektiğini ifade etmekteydi (Çam, 2000: 159). De Gaulle, Üçüncü Cumhuriyet'in sahip olduğu siyasal sistemin, yani nispeten zayıf bir yürütme gücüne yol açacak şekilde çekişme içerisindeki partilere sahip bir parlamenter otoritenin 1940'taki felaketin başlıca nedeni olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden de güçlü bir başkanlık rejiminin kurulması gerektiğinde ısrarcıydı. Devlet başkanı olarak rakipsiz konumu başlangıçta meclis tarafından kabul edildi; ama otoriter ve "Bonapartçı" niyetleri bir şüphe yaratmaktaydı (Price, 2012: 333). Ortakları ile siyasi sistem konusunda aynı fikirde olamayan ve meclis egemenliğinin olduğu bir rejime geri dönmeye şiddetle karşı çıkan de Gaulle, Dördüncü

⁴⁷ Ancak var olan partiler çok az sayıda kadını aday göstermiş ve siyaset ağırlıklı olarak erkek egemen kalmaya devam etmiştir. Bkz. Price, R. (2012). *Fransa'nın Kısa Tarihi* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, s. 333.

Cumhuriyet'in Üçüncü Cumhuriyet'le aynı kurumsal zaafı barındıracağı uyarısı yaparak 20 Ocak 1946 tarihinde istifa etmiştir (Cole, 2005: 15; Roskin, 2009: 118).

Direnış kahramanının istifa etmesi ile prestij kaybına uğrayan genç Cumhuriyet ciddi bir darbe almıştır. De Gaulle istifa ettikten sonra, kurucu meclisin çoğunluğunu ellerinde bulunduran PCF ve SFIO, istedikleri gibi bir anayasa taslağı sunmuşlardır. PCF ve SFIO ikinci meclis olan Senato'nun kaldırılmasını ve tek meclisli bir parlamenter sistem oluşturulmasını önermişlerdi. Sol; kırsal ve küçük kasaba Fransa'nın çıkarlarını temsil eden, Üçüncü Cumhuriyet'te sürekli olarak sosyal reformu engelleyen Senato'nun varlığına karşıydı. Anayasa taslağında tümüyle meclis üstünlüğüne dayalı parlamenter model öngörülmekteydi. Solun anayasa taslağı Nisan 1946'daki anayasa referandumunda 9,4 milyona karşı 10,5 milyon oyla reddedilmiştir (Cole, 2005: 15-16; Roskin, 2009: 118; Çam, 2000: 159; Price, 2012: 334). Price (2012: 334)'a göre, anayasa taslağının referandumla reddedilmesinin en büyük nedeni, öngörülen koşullara göre oluşacak mecliste Komünistlerin olası hâkimiyetine dair duyulan endişeydi.

Bunun üzerine başka bir kurucu meclis sosyalist, komünist ve cumhuriyetçiler arasında bir uzlaşma sonucu yeni bir anayasa taslağı hazırlamış ve bu defa 13 Ekim 1946 tarihinde düzenlenen bir referandumla kabul edilmiştir. Bu anayasa, Fransa'nın 27 Ekim 1946 tarihli Dördüncü Cumhuriyet Anayasası'dır. Yeni anayasa, 9 milyon oyla kabul edilmişti, ancak 7.8 milyon vatandaş referanduma katılmamıştı. Bir o kadar da "hayır" oyu bulunuyordu. Yeni bir dönem için iyi ve cesartlendirici bir başlangıç değildi (Göze, 2005: 587; Dunbay, 2012: 300; Atkin, 2005: 14).

1946 Anayasası'nda bir giriş bölümüne yer verilmiş ve bu bölümde 1789'un ilkelerinin benimsendiğı açıklandıktan sonra, bu ilkelerin "çağımızın son derece gerekli" yeni sosyal, ekonomik ve siyasal ilkeleriyle tamamlanacağı belirtilmiştir. Anayasada, kadınlara, erkeklerin tüm alanlarda sahip olduğı haklar tanınmıştır. Bu anayasa göre Fransa, bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyettir. Cumhuriyetin ilkesi; halk için, halk tarafından, halk yönetimidir. Egemenlik ulusa aittir ve hiç kimse, halkın hiçbir kesimi, ulusun egemenliğini kullanma yetkisinin kendisine ait olduğunu ileri süremez. Halk egemenliğini temsilcileri aracılığı ile ve referandum ile kullanır. Parlamento, Ulusal Meclis ve Cumhuriyet Konseyi'nden oluşur. Ulusal Meclis üyeleri, genel, eşit, gizli oyla ve tek dereceli bir seçim sistemi ile belirlenir. Hükümet, cumhurbaşkanı ile hükümet başkanı ve bakanlardan oluşur. Cumhurbaşkanı, parlamento tarafından yedi yıl için seçilir, sadece bir defa daha seçilebilmesi mümkündür.

Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder. Her yasama döneminin başında Cumhurbaşkanı, Başbakanı atar (1946 Anayasası).

Sonuç olarak, Dördüncü Cumhuriyet Dönemi anayasası, 1946 yılında, siyasi iniş ve çıkışların ardından kabul edilmiştir. Sosyalist Parti'den Vincent Auriol, 1947'de Dördüncü Cumhuriyet'in ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve Sosyalist Paul Ramadier'e hükümeti kurma görevini vermiştir. Ramadier tarafından bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. “*Tripartisme*” olarak adlandırılan bu koalisyon hükümeti, Sosyalistler, Komünistler ve Hristiyan Demokratlar'dan oluşuyordu. Özen ve Yeşilyurt (2018: 104)'un ifadesiyle bu hükümet, “üç tane büyük, ama siyaseten birbirinden farklı siyasi hareketin bir araya gelmesiyle oluşmuştu” (Özen ve Yeşilyurt, 2018: 104).

Direnişin üç büyük partisi (PCF, SFIO ve MRP) bir arada kalırlarsa Fransa'nın ilerici bir sol çoğunluğa dayanan istikrarlı bir siyasi sisteme sahip olacağına inanılıyordu. Bu varsayım temelsizdi, zira Mayıs 1947'de Sosyalistlerden olan İçişleri Bakanı Jules Moch'un Komünistleri hükümetten ihraç ettiğinde üçlü yönetim koalisyonu vardı. PCF'nin gidişi üzerinde iç ve dış baskılar bir bütün olarak belirleyici olmuştur. Komünistlerin hükümetten çıkarılmasının Fransa'nın Marshall planı çerçevesinde muazzam finansal yardım almasının şartı olduğunu açıkça belirten ABD yönetiminin rolü ise dikkate değer. Ayrıca Stalin'in Doğu Avrupa'ya olan tutkusunun artmaya ve Stalizm güçlenmeye başlarken 1947 yılında Soğuk Savaş başlamıştı. PCF, Moskova'ya sadakatini ilan ederek ve dışlanmış bir işçi sınıfı karşı kültürü üzerindeki kontrolünü güçlendirerek tepki göstermiştir. 1947'den 1958'de Dördüncü Cumhuriyet'in çöküşüne kadar Komünist Parti rejime karşı topyekûn düşmanlığını ilan etmiştir (Cole, 2005: 16-17).

Dördüncü cumhuriyet aynı zamanda 1947'den sonra sağda güçlü yeni düşmanların gelişmesinden de müzdarıpti. Solun bölünmeleri, 1947'de Soğuk Savaş'ın başlaması ve seçmenlerin sol kanat partilerden beklediğini bulamaması sağın etki alanını genişletmesine imkân sağlamıştır. 1947 yılında sağ, yeni şampiyonunu Dördüncü Cumhuriyeti daha başkanlık tarzı bir rejim ile değiştirmeye adanmış bir hareket olarak RPF'yi kuran General de Gaulle'de bulmuştur. 1947'den 1951'e kadar RPF, Fransa'nın en iyi örgütlenmiş ve en popüler partisi olarak Komünist Parti ile rekabet etmiştir. 1947'den sonra solun (PCF) ve sağın (RPF) güçlü rakipleri Dördüncü Cumhuriyet'e muhalefet etmişlerdir. Bu, sözde merkez partileri (Sosyalistler, Radikaller, Hristiyan Demokratlar ve ılımlı Muhafazakârlar) 1947-1951 yılları arasında tek mantığı

Cumhuriyet’i korumak olan bir dizi savunma amaçlı “üçüncü güç” ittifakına zorlamıştır (Cole, 2005: 17).

Üç partililiğin yıkılmasının ardından, 1947 yılında siyasi istikrarsızlık Fransız siyasi hayatına geri dönmüştür. Fakat bu dönem karşılaşılan en önemli olayların başında Cezayir sorunu gelmekteydi. Dördüncü Cumhuriyet kısacık ömründe bir dizi darbe almış ancak bunların sonuncusu olan Cezayir krizi bu rejim için ölümcül olmuştur. Cezayir, 1830 yılında ele geçirilmiş, 1848 yılından beri de Fransa’nın bir parçası olarak yönetilmekteydi. Fransa’nın bir parçası olarak kabul edilmesine rağmen Cezayir’de yerleşimciler ile Müslümanlar arasında ciddi bir eşitsizlik vardı. Ülkede yaşayan yaklaşık bir milyon Avrupalı yerleşimci on milyon Müslümana egemendi. Yerleşimciler Cezayir toplumundaki eşitsizliklerin çözülmesinde en önemli engeldi ve bu yaklaşımlarını Paris yönetimine empoze ediyorlardı. Fakat 1954 yılında Cezayir’de ciddi iç karışıklıklar başlamıştır. Cezayir Bağımsızlık Savaşı, 1 Kasım 1954 tarihinde başlamıştır. Fransa’nın bir “savaş”ta olduğu asla dile getirilmemiş çünkü Cezayir, Fransa’nın bir parçası olarak görülüyordu. Düzenin sürdürülmesi için yürütülen operasyonlar İçişleri Bakanı François Mitterrand’ın sorumluluğu dâhilindeydi. Savaş her iki tarafta da acımasızca yürütülmüştür (Smith, 1997: 18; Bell, 2002: 11). Fransız ordusu, 1830’dan beri Fransız kolonisi olan ve en sol görüşlü olanlar tarafından bile Fransa’nın normal bir parçası olarak kabul edilen Cezayir’den çıkılmaması yönünde ısrarcı olmuştur. Cezayir’de iç savaş ve milliyetçi isyan Kasım 1954’ten itibaren şiddetli bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. Fransız hükümeti ordunun, sömürge yönetiminin veya yerli Fransız yerleşimcilerinin faaliyetlerini kontrol altına alma konusunda giderek daha da yetersiz hale gelmiştir. Hükümetin kontrolü kaybettiğinin en önemli göstergesi Ekim 1956’da FLN lideri Ben Bella’nın kaçırılmış olmasıydı. Cezayir sorunu esasen dört yıl önce çıkmıştı, fakat 1958 yılına gelindiğinde hükümet halen devam eden krize çözüm arıyordu. Fransız ordusunun çoğu isyanı bastırmak için Cezayir’deydi. Hükümet için asıl sorun, Fransız devletinin Cezayir’deki otoritesinin zayıf olmasıydı. Paris’te ardı ardına kurulan istikrarsız hükümetler reform uygulamada ve bağımsızlık hareketlerini bastırma konusunda başarılı olamamıştır. Bu kriz, 1958 yılının başlarında Fransız hükümetinin otoritesini neredeyse tamamen yitirmesine yol açmıştır. 15 Mayıs 1958 tarihinde General de Gaulle bir demeç vererek Fransa’nın parçalanmaya doğru gittiğini, bu nedenle kendisinin cumhuriyetin sorumluluklarını üstlenmeye hazır olduğunu açıklamıştır (Göze, 2005: 590; Gaffney, 2010: 1; Bell, 2002: 12).

Sivil savaşa dönüşme riskiyle karşı karşıya kalan ulusal meclis, anayasayı gözden geçirme konusunda Dördüncü Cumhuriyet'in son başbakanı olarak de Gaulle'ü desteklemiş ve yetki sağlamıştır. Böylece sık sık değişen hükümetler, Cezayir problemi ile baş edemeyince ordunun baskısı ile, hükümet başkanlığı General de Gaulle'e devredilmiştir. Cumhurbaşkanı René Coty, de Gaulle'ü başbakan olarak atamıştır. Böylece 1 Haziran 1958 tarihinde Charles de Gaulle, Fransa'da iktidara Dördüncü Cumhuriyet'in son başbakanı olarak geri dönmüştür. De Gaulle'ün siyasete dönüşünün altında iki amaç yatmaktaydı: Bir yandan Cezayir sorununu çözecekti ve Cezayir'i Fransa toprakları içinde tutacaktı. Diğer yandan devletin bütünlüğünü ve hükümetin etkinliğini tekrar kazandıracaktı. 2-3 Haziran 1958 tarihinde de Gaulle tarafından kurulan hükümet altı ay boyunca tam yetki almıştır. Yeni hükümet aynı zamanda anayasayı gözden geçirme hakkı elde etmiştir. Cezayir konusundaki uğraşları dört yıl sürmüş, fakat çözümü beklentilerin tam tersiydi. Zira çözüm, Cezayir'in bağımsızlığıydı. İkinci amacında daha başarılıydı. Altı ay içinde de Gaulle, yeni bir anayasa ve yeni bir cumhuriyet ortaya çıkarmıştır. De Gaulle'ün yürüttüğü ilk reform, kurumların yenilenmesiydi (Smith, 1997: 18; Gaffney, 2010: 1-2; Bell, 2002: 12-13; Woodruff, 2006: 354). De Gaulle Fransız siyasetine Cezayir krizini çözen ve Fransız devlet otoritesini yeniden kuran ulusun kurtarıcısı olarak dönmüştü. Cezayir krizine çözüm bulmak üzere Ulusal Meclis tarafından göreve çağrılan Charles de Gaulle, hemen Dördüncü Cumhuriyet Anayasası'nı askıya almış ve yeni bir anayasa yapımı için yetkilendirilmiştir (Cole, 2005: 23; Bell, 2002: 12-13).

Dördüncü Cumhuriyet, yüksek kabine istikrarsızlığı ile meşhurdur. Fransa'da on iki yıl (1946-1958) süren Dördüncü Cumhuriyetin siyasi yapısı en başından itibaren, zayıf, dağınık ve kısa ömürlü koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir kabinenin ortalama süresi yaklaşık 6 aydır. Rejimin 12 yıllık tarihi boyunca 16 başbakan altında 24 kabine kurulmuştur (Huber ve Martinez-Gallardo, 2004: 27). Bu hükümetlerde her zaman küçük gruplar gücü ellerinde tutup, siyasi ağırlıklarının ötesinde etkiye sahip olabilmişlerdir. Lefort bu durumu, "Dördüncü Cumhuriyette, bazı küçük gruplar ve birtakım siyasiler hep hükümetlerin kaderi üzerinde söz sahibi olmuştur" şeklinde ifade etmektedir. Dördüncü Cumhuriyet Dönemi, genellikle siyasi istikrarsızlık, karar alma sürecinin tıkanması ve yürütmenin zayıflığı gibi olumsuzlukla hatırlanmaktadır. Bu dönemdeki hükümetler belli bir siyasetin izlenmesi noktasında bir bütünlük gösterme konusunda zayıf kalmışlardır. Parçalanmışlık öykesine derindir ki hükümetler kendi içlerinde birer küçük koalisyon hükümetine benzemişlerdir. Parti içi

gruplaşmalar herhangi bir konuda hükümetin içinde değişken koalisyonların kurulmasına yol açmıştır. Bu sebeple Dördüncü Cumhuriyet Dönemi boyunca görev alan başbakanlar olumsuz bir profil çizmişlerdir. Hükümetin lideri olmaktan çok, hükümet içinde yer alan birbirinden farklı siyasi gruplar arasında bir arabulucu rolü üstlenmişlerdir (Özen ve Yeşilyurt, 2018: 103).

Sonuç olarak, parlamentonun tahakkümü, Üçüncü Cumhuriyet'te olduğu gibi, istikrarsız hükümetlerin ortaya çıkmasına yol açmış ve bu durum Dördüncü Cumhuriyet'in sonunu getirmiştir. Bu sebeple, 1958 Anayasası yapıcıları için öncelikli konu bu soruna çare aramak olmuştur. Dördüncü cumhuriyet ve anayasası on iki yıl yaşamıştır. 1948'den ve özellikle 1951'den sonra Fransa'da hükümet buhranlarına bir çözüm bulunamaz. Yasama organının yürütme organı karşısında sahip olduğu güç ve bununla bağlantılı olarak hükümetlerin önemli kararları alamaması ve hükümet istikrarsızlıkları, siyasi partilerin gittikçe artan disiplinsizliği ve güçsüzlüğü karşısında zaafa düşen Dördüncü Cumhuriyet dönemi, 1958 yılında bir hükümet darbesiyle, yerini, yeni bir anayasaya ve onun kurduğu rejime bırakmıştır (Kubalı, 1971: 414-415; Safran, 2003: 99; Safran, 2016: 9; Morris, 1994: 20-21; Huber, 1996: 1-2).

Fakat Dördüncü Cumhuriyet'in tek mirası bu siyasi kargaşa değildir. Dördüncü Cumhuriyet, aynı zamanda "trente glorieuses" olarak ifade edilen ekonomik açıdan önemli ilerlemelerin kaydedildiği yılların başlangıcıdır. Fransa bu yıllarda ekonomik modernleşme ve yatırım konularında kararlı bir çaba göstermiştir. Tarım sektöründe önemli dönüşümler gerçekleştirilmiş, sanayi daha geniş Avrupa pazatına ve yeniden inşayı teşvik eden politika değişikliğine yanıt vermeye başlamıştır (Bell, 2002: 11).

3.3.13. Beşinci Cumhuriyet Dönemi (1958'den Günümüze)

Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet dönemlerinde var olan siyasi parçalanma, de Gaulle'ü yeni bir rejimin zaruri olduğu düşüncesine sevk etmiştir. De Gaulle, Fransa'nın Bayeux kasabasında 1946 yılında gerçekleştirdiği meşhur konuşmasında şu sözleriyle yeni sistemin nasıl olması gerektiğine dair önemli ipuçları vermektedir: "Sahip olduğumuz ilkeler ve edindiğimiz tecrübeler, yasama, yürütme ve yargının birbirinden kesin bir biçimde ayrı olmalarını ve birbirlerini dengelemelerini emrediyor.". De Gaulle, yürütme parlamentoya bağımlı hale geldiği için yönetme kapasitesinin zayıfladığını, bu durumun ise Fransa'yı yönetilebilir olmaktan çıkardığını düşünüyordu. Yürütmenin güçlendirilmesi halinde Fransa'nın yönetilebilir bir ülke olacağını ileri sürmekteydi (Eldem, 2007: 49-50). Beşinci Cumhuriyeti ve özellikle de

cumhurbaşkanlığı kurumunu şekillendirme de baskın etki Charles de Gaulle'dür. De Gaulle'ün anayasa reformu üzerine görüşleri onun Üçüncü Cumhuriyet ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki deneyimlerine dayanmaktadır. De Gaulle, bu görüşlerini 16 Haziran 1946 tarihindeki Bayeux konuşmasında dile getirmiş, Dördüncü Cumhuriyet deneyimi ve Cezayir çatışması da analizindeki haklılığını göstermiştir. De Gaulle, Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet'in parti rekabeti ve kavgaları nedeniyle zayıfladığına inanıyordu. Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet'ler kronik hükümet istikrarsızlığı ile bilinmekteydi. Bu ise karmaşık meselelerle karşılaştığı zaman çökme eğiliminde olan çok partili hükümet koalisyonlarının zayıflığından kaynaklanıyordu. De Gaulle, Fransa'nın kurumlarının ulusun siyasi kargaşalarına son verecek şekilde dizayn edilmesi gerektiğini düşünüyordu. De Gaulle'ün düşüncesine göre cumhurbaşkanı, Fransa'nın Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet dönemlerinde karşılaştığı hükümet istikrarsızlıklarının bir daha yaşanmamasında ve Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı ve Cezayir krizinde sahip olmadığı liderliği acil durumlarda sağlamada kilit bir role sahip olacaktı. Fakat cumhurbaşkanlığı rolünün güçlendirilmesi tam anlamıyla bir başkanlık sistemi kurma niyeti olarak anlaşılmamalıydı (Turner, 1997: 26). De Gaulle'e göre sadece cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile cumhurbaşkanının kurumlar üzerindeki hâkimiyeti gerçek anlamda güvence altına alınabilir. Bu sebeple, eski Üçüncü Cumhuriyet'in parlamenter sisteminden bir kopuşu, onun yerine güçlü cumhurbaşkanlığı rejimi yaratmayı istiyordu (Nord, 2010: 1).

De Gaulle'ün düşüncelerine göre, ulusal düzeyde hakemlik görevini yerine getirebilecek olan makam Cumhurbaşkanlığı makamıdır. Bu görevi, siyasi partiler ve günlük tartışmalardan bağımsız olarak ancak cumhurbaşkanı yerine getirebilir. Bu anlamda devletin bir başı olmalıdır. Yürütmenin asıl sorumluluğu cumhurbaşkanına ait olmalıdır. Ancak cumhurbaşkanı partilerin üstünde yer alabilmeli ve seçmenlerle doğrudan diyalog kurabilmelidir. Bu kapsamda de Gaulle, ulusal düzeyde ve herkesin üzerinde bir şef tasarlarken partiler arasındaki kısır çekişmelerle baş edebilecek ve bu yolla genel çıkarı koruyabilecek bir makam oluşturmanın peşindedir (Oktay, 2018: 81).

Anayasa çalışmaları Michel Debré tarafından yönetilen bir komisyona emanet edilmiştir. Bu komisyona Pflimlin ve Mollet gibi, eski rejimin önde gelen temsilcileri de katılmıştı. Üç ayda yeni bir anayasa yazılmıştır. Ortaya çıkan anayasa çoğunlukla generalin görüşlerini yansıtmaktaydı. Yeni anayasa, de Gaulle tarafından Fransızlara Üçüncü Cumhuriyet'in ilanının

yıl dönümü olan 4 Eylül 1958 tarihinde Paris'teki Place de la République (Cumhuriyet Meydanı) tanıtılmıştır (Fayet and Fayet, 2009: 387; Price, 2012: 351-352).

Yeni anayasa, sağ partiler tarafından güçlü bir şekilde desteklenmekteydi. Ancak sol partilerden muhalif tepkiler gelmiştir. Özellikle Komünistler ile Mendès-France ve Mitterrand gibi önemli fakat tecrit edilmiş kişiler yeni anayasa karşısında muhalif bir tutum sergilemişlerdir (Price, 2012: 352). Sevinç (2012: 217)'in belirttiği gibi, anayasalar, siyasi mücadelelerin sonunda doğan metinlerdir. Mücadelenin taraflarından baskın olan ideoloji kendi kurallarını dayatır. Fransa'da da yeni anayasa böyle bir sürecin ürünüdür. Eleştirilere rağmen yeni anayasa 28 Eylül'de referanduma sunulmuş ve halkın çoğunluğu tarafından onaylanması üzerine 4 Ekim'de yürürlüğe girmiştir. 1958 Anayasası, çok büyük bir çoğunluk ile referandumda kabul edilmişti. 1958 Anayasa'nın kurduğu yeni rejim, daha önceki cumhuriyetlerin başaramadığı modernleştirici reformları mümkün kıldığı ve iç barışı yeniden sağladığı için yaygın olarak kabul görmekteydi. Bu geniş halk desteği, anayasanın ortaya çıkmasına neden olan sıkıntılı koşulları unutturmuştur. Üstelik bu anayasa, cumhuriyetçi sistemin meşruiyetinin sorgulanamayacağı koşullar altında hazırlanmıştı. 3 Haziran 1958 tarihli yasa anayasa projesinin zorunlu olarak cumhuriyetçi geleneğin temel ilkelerine uyması ve "1946 Anayasası'nın önsözünde ve Bildiri'de atıfta yapılan temel özgürlüklere saygıyı" güvence altına alması gerektiğini öngörüyordu (Raynaud, 2017: 3).

1958 Anayasası; Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet dönemlerinin siyasi istikrarsızlıkları nedeniyle bir tepki metni niteliğinde olduğu ileri sürülmektedir. Bunun yanında toplumsal bunalımları çözmeye yönelik yeni önlemler içermektedir. Beşinci Cumhuriyet Anayasasının ilk amacı, önceki dönemlerde tecrübe edilen siyasi istikrarsızlık ve toplumsal bunalımlar karşısında çaresiz kalmayacak güçlü bir yürütme gücü yaratmaktır (Nitas, 2005: 211). Nitekim 1958 Anayasası'nın kabulü ile kurulan siyasi yapıda Turner (1997: 25)'ın da belirttiği gibi, cumhurbaşkanlığı Fransız devletinin köşe taşıdır. Beşinci Cumhuriyet anayasasını tanıtırken rejim açısından cumhurbaşkanlığının önemini belirtmek için Michel Debré tarafından "kilit taşı" (clé de voute) ifadesi kullanılmıştır.

Kirchheimer (1958: 379), anayasa referandumunu 1799 yılında yapılan referandumla karşılaştırmakta ve şöyle yazmaktadır: "1799'da olduğu gibi 1958'de Fransızlara soruldu: Anayasada plebisitte onaylamamız istenen ne var? Cevabın benzerliği – Bonaparte ve de Gaulle – açık olduğu kadar yanıltıcı.". Nitekim anayasanın hazırlanması sürecinde birçok kişi çalışmış

olmakla birlikte de Gaulle, Beşinci Cumhuriyet'in "kurucu babası" olarak anılmaktadır (Kubalı, 1971: 415; Safran, 2003: 99; Safran, 2016: 9; Morris, 1994: 20-21; Huber, 1996: 1-2).

3.3.13.1. 1958 Anayasası ile Ortaya Çıkan Siyasi Yapının Genel Özellikleri

Literatürde demokrasiyi ele alan sayısız çalışma bulunmakla birlikte Arend Lijphart'ın "Demokrasi Modelleri 36 Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları" adlı eseri farklı bir yere sahiptir. Lijphart, bu eserinde yönetim biçimi demokrasiyi olarak uygulayan ülkeleri belirlediği kriterler üzerinden değerlendirmektedir. Siyaset bilimci, bu ülkelerdeki demokrasi uygulamalarını Westminster (çoğunlukçu) ve oydaşmacı (çoğulcu) olarak kategorileştirmiştir. Lijphart tarafından geliştirilen bu ayırım, günümüzde pek çok akademik çalışmada ülkelerin demokratik yapılarının incelenmesinde kullanılan önemli bir sınıflandırmadır.

Lijphart'a göre, Westminster (çoğunlukçu) demokrasi modeli ile oydaşmacı (uzlaşmacı) demokrasi modeli şu soru ile birbirinden ayrılır: *Hükümet kimin çıkarına hizmet etmelidir?* Bu sorunun iki cevabı vardır: Birinci cevaba göre, *hükümet halkın çoğunluğuna hizmet etmelidir.* İkinci cevaba göre ise, *hükümet mümkün olduğunca çok kişinin çıkarına hizmet etmelidir.* Birinci cevap, Westminster (çoğunlukçu) demokrasi modelinin, ikinci cevap ise oydaşmacı (uzlaşmacı) demokrasi modelinin özünü oluşturur (Gözler, 2011: 646).

Westminster (çoğunlukçu) demokrasi modelinde yönetme hakkı çoğunluğa aittir. Başka bir ifadeyle, hükümeti çoğunluk kurmaktadır. Azınlık ise hükümetin bir ortağı değildir. Azınlık muhalefet görevini üstlenmektedir. Hükümeti yaptığı eleştirilerle etkileyecektir. Azınlık, karar alma sürecinden formel olarak dışlanır. Azınlığın gelecekte bir gün iktidar olma, yönetme hakkı vardır. Ancak bunun için çoğunluk olması gerekir. Azınlık seçmen düzeyinde çoğunluk olmadıkça, çoğunluğun yönetme hakkını yaptığı eleştirilerle etkileyebilir; ama engelleyemez. Bu modelde muhalefet etme görevi ne kadar önemli ve etkili olursa olsun, azınlık muhalefettir ve iktidarın ortağı değildir (Gözler, 2011: 646). Ancak bu modelde belirli bir dönem azınlıkta kalan bir siyasi parti, sonsuza kadar muhalefette kalmaya mahkûm değildir. Çoğunlukta ve azınlıkta olanlar ve dolayısıyla hükümet edenler dönem dönem değişir. Lijphart'ın eserinde Westminster (çoğunlukçu) modelinin tipik özellikleri sıralanmaktadır. Bunlar; yürütme gücünün tek parti ve dar çoğunluk hükümetlerinde toplanması, hükümetin üstünlüğü, iki partili sistem, çoğunlukçu ve gayri nispi seçim sistemi, çıkar grubu çoğulculuğu, üniter ve merkezîyetçi hükümet, yasama yetkilerinin tek meclisli bir yasama organında toplanması, anayasal esneklik,

yargısal yorumun olması ve yürütme tarafından kontrol edilen merkez bankasıdır (Lijphart, 2006: 21-31).

Oydaşmacı (uzlaşmacı) demokrasi modelinde hükümet mümkün olduğunca çok kişinin çıkarına olacak bir siyaset izlemelidir. Bu amaçla, azınlık da yönetimde yer alabilmelidir. Uygulanacak politikalar, sadece çoğunluğun iradesine değil, azınlığın da rızasına dayanmalı, çoğunluk ile azınlık arasında geniş bir anlaşma, uzlaşma, oydaşma olmalıdır. Lijphart (2006: 44-50), oydaşmacı (uzlaşmacı) demokrasi modelinin özelliklerini ise, yürütme gücünün geniş koalisyonlar tarafından paylaşılması, yasama ve yürütme arasında güçler dengesi, çok partili sistem, nispi temsil, çıkar grupları korporatizmi, federal ve adem-i merkeziyetçi yönetim, güçlü iki meclislilik, katı anayasa, yargısal yorum ve merkez bankasının bağımsızlığı olarak sıralamıştır.

Birleşik Krallık, Westminster (çoğunluk) modelin önemli bir örneğidir. Yürütme gücü, tek partiye aittir. Dönem dönem koalisyonlar kurulmuş olsa da İngiliz siyasi sistemi temelde tek bir partinin çoğunluğuna dayanmaktadır. Azınlık hükümetlerine az rastlanır.⁴⁸ İngiliz siyasi sisteminde hükümet, parlamentoya kıyasla daha güçlüdür. Hükümet, İngiliz siyasi sisteminin en güçlü organıdır. Bakanlar, meclisin çoğunluğunu oluşturan siyasi partinin üyeleri arasından seçilmektedir (Lijphart, 2014: 26). İki parti sistemi mevcuttur. Sistemin ayırıcı özelliği iki büyük partinin varlığıdır. Çoğunluk temsil sistemi hâkimdir. Baskı ve çıkar grupları örgütlenme konusunda zayıf kalmıştır. Birleşik Krallık'ta üniter ve merkeziyetçi bir devlet yapılanması bulunmaktadır. İngiliz siyasi sisteminde yasama organı iki meclisten oluşmaktadır. Bunlardan birisi halk tarafında seçilen Avam Kamarası, bir diğeri ise soya dayanan, asilzade üyelerin yer aldığı Lordlar Kamarasıdır (Lijphart, 2014: 35). Ancak yasama gücü tek bir mecliste Avam Kamarası'nda toplanmıştır. Yazısız ve yumuşak bir anayasaya sahiptir. Yazılı bir anayasaya sahip olmadığı için mahkemelerin çıkarılan kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyebilme şansı yoktur. Son olarak, Birleşik Krallık'ta Merkez Bankası bağımsız değil, iktidarın elinde bulunmaktadır. Bu anlamda Merkez Bankası yürütmenin kontrolündedir.

⁴⁸ Özellikle 2010 yılında gerçekleşen seçimler neticesinde Muhafazakâr Parti ile Liberal Demokrat Parti arasında koalisyon hükümetinin kurulmasıyla artık bu ülke için de tüm özelliklerin geçerli olmadığını söylemek mümkündür. 2015 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Muhafazakâr Parti tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu elde etmesine rağmen 2017 yılındaki erken seçimlerde bu parti tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu yitirmiş ve Demokratik Birlik Partisi (DUP)'nin desteğiyle azınlık hükümeti kurulmuştur. Dolayısıyla Lijphart'ın bu modelinin artık tipik örneğinin Birleşik Krallık olduğunu söylemek de zordur.

Bu model, çoğunlukçu demokrasi modeli olarak bilinse de azınlık haklarının korunmaması ya da azınlığın görmezden gelinmesi söz konusu değildir. Bu modelde de çoğunluğun yönetim hakkı sınırlıdır ve muhalefetin yaşam hakkı güvence altındadır. Üstelik Birleşik Krallık'ı sistem olarak diğerlerinden farklı kılan en önemli özelliklerden birisi, muhalefete vermiş olduğu anayasal statüdür. Dolayısıyla Lijphart'ın çoğunlukçu demokrasi modeli, çoğunluğun despotizmi anlamına gelen “çoğunlukçu demokrasi” kavramından tamamen farklıdır.

Avrupa demokrasisinin önemli temsilcilerinden biri olan Almanya ise, ağırlıklı olarak oydaşmacı demokrasi modeline uymaktadır. Almanya siyasi sisteminde yürütme önemli bir yere sahiptir. Cumhurbaşkanı'nın sembolik yetkilerine karşılık Başbakan üstün yetkilerle donatılmıştır. Yürütmenin karşısında iki meclisli olan ve üyelerinin seçim yöntemleri birbirinden farklı gösteren parlamento yer almaktadır. Bu anlamda parlamenter sistemin benimsendiği Almanya'da yasama ile yürütme arasında güçler dengesi kurulmuştur. Güçlü ama birbirine karşı üstünlüğü olmayan yasama ve yürütme organları vardır. Almanya'da çok partili sistem bulunmaktadır. Almanya'da karma seçim sistemi uygulanmaktadır. Tek isimli çoğunluk sistemi ile d'Hondt nisbi temsil sisteminin karışımı benimsenmektedir. Baskı ve çıkar grupları bütünleşik bir yapıya sahiptir. Ortak çıkarları için bir araya gelirler. Oydaşmacı demokrasi modelinde federal ve adem-i merkeziyetçi yönetimler mevcuttur. Federal bir yapıya sahip olan Almanya'da da iktidar merkezi ve merkezi olmayan hükümetler arasında bölünmüştür. Bu bağlamda Almanya'da iki meclisli bir yasama organı bulunmaktadır. Birinci meclis genel olarak bütün federal halkı temsil eden Bundestag, ikinci meclis ise federe devletleri temsil eden Bunderat'tan oluşmaktadır. Almanya'da sert bir anayasa vardır ve yargısal yorumla korunmaktadır. Anayasada değiştirilemeyecek madde ve ilkeler vardır. Federal Alman Anayasasının 79'uncu maddesine göre, Federasyonun eyaletlere bölünmesine ve eyaletlerin yasamaya katılmasına ve Anayasasının 1 ve 20'nci maddelerinde öngörülen prensiplere ilişkin anayasa değişiklikleri yapılamaz. Son olarak, Merkez Bankası, Almanya'da hükümetten bağımsız bir yapıya sahiptir.

Bu tezin esas odak noktası olan Fransa'ya bakıldığında ise, iki modelin özellikleri dikkate alındığında Fransa'nın Westminster (çoğunlukçu) model ile oydaşmacı (uzlaşmacı) demokrasi modelinin bir karması olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla hiçbir modele tam olarak uymamaktadır.

Her şeyden önce Beşinci Cumhuriyet'in başkanı, Fransa'da yeni rejimin kilit taşıdır. Yetki ve görevleri Anayasasının 5 ila 18. maddeleri arasında düzenlenen cumhurbaşkanı, Anayasaya saygı duyulmasını gözetir ve hakemlik yetkisine dayanarak, kamu güçlerinin düzenli çalışmasını sağladığı gibi devletin devamlılığını temin eder. Fransa'da cumhurbaşkanı ulusal bağımsızlığın, ülkenin bütünlüğünün ve antlaşmalara saygının garantörü olarak görülür (1958 Anayasası, m. 5). Konumu “sembol” veya “simgesel” olmanın çok ötesinde olan Cumhurbaşkanı, devletin başı olarak görülür. Fransa'da 6 Kasım 1962 tarihindeki reform ile Cumhurbaşkanının seçim şeklinin değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile Cumhurbaşkanının tek dereceli bir seçimle doğrudan halk tarafından seçileceği kuralı getirilmiştir (Dunbay, 2012: 305; Eroğul, 2005: 147; Göze, 2005: 592). Charles de Gaulle'ün girişimiyle organize edilen bir referandum sonucunda kabul edilen yasa taslağı 28 Ekim 1962 tarihinde yasalaşmış ve Cumhurbaşkanının referandum (halk oylaması) ile seçilmesi ilkesi Anayasaya dâhil edilmiştir. Cumhurbaşkanının genel oyla ve tek dereceli seçimle (doğrudan) seçilmesi Beşinci Cumhuriyet'in en temel ve belirgin özelliği olarak nitelendirilmektedir (www.vie-publique.fr). Yeni düzenlemeye göre Cumhurbaşkanı, kullanılan oyların salt çoğunluğu ile seçilir. Oylamanın ilk turunda bu çoğunluk sağlanamazsa, seçimleri izleyen on dördüncü gün ikinci tura gidilir. Bu ikinci tura, ilk turda en çok oy alan iki aday katılabilir (1958 Anayasası, m. 6-7). 1958 Anayasası ile parlamenter sistemin özelliklerini taşıyan Fransız siyasi sistemi bu değişiklik sonrasında yarı-başkanlık sistemine dönüşmüştür (Aydın ve Aliyev, 2013; Elgie, 2006b: 2).

“Yarı-başkanlık sistemi” kavramı ilk olarak, *Le Monde* gazetesinin kurucusu ve yazarı Hubert Beuve-Méry tarafından 1959 yılında kullanılmıştır. Kavramı akademik bir çerçevede ise ilk kez Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger 1970 yılında politik kuruluşları ve anayasa hukukunu konu alan bir kitabında kullanmıştır. Bununla birlikte Duverger'in konuyla ilgili geniş çaplı çalışması 1978 yılında yayımlanmıştır. Konuyla ilgili ilk makale İngilizce olarak yine Duverger tarafından yazılmış ve 1980 yılında yayımlanmıştır. 1984 yılında Duverger'in çalışmasını temel alan ilk büyük çalışma, İspanyolca dilinde Güney Amerika Akademisi tarafından yayımlanmıştır. 1990'ların başında demokratikleşme süreci Doğu Almanya ve eski Sovyetler Birliği'nde hız kazanırken Almanya'da konuya yönelik artan bir ilgi olmuştur. 1990'ların sonunda ise bu kavrama yönelik atıflar yaygınlaşmış ve yarı başkanlık sistemi siyaset kitaplarında bir bölüm olarak yer almaya başlamıştır. Duverger, birçok tanım denemelerinin ardından, yarı başkanlık sistemini 1978 yılında son kez bir makalesinde tanımlamıştır.

Duverger'in 1980 yılında yayınlanan bu makalesi, Avrupa Siyaset Araştırmaları Dergisi (European Journal of Political Research)'nin ilk 25 yıllık tarihinde yayınlanmış olan en etkili eserlerden birisi olarak seçilmiştir. Duverger'in tanımına göre, sistemin üç temel unsuru vardır: Cumhurbaşkanı genel oyla sabit bir dönem için seçilir; Cumhurbaşkanı oldukça önemli yetkilere sahiptir; yürütme ve yönetme gücüne sahip ve Parlamento karşı olmadığı sürece görevde kalan bir Başbakan ve Bakanlar vardır. Bu sistemin genel çerçevesi, az önce de belirtildiği gibi ünlü siyaset bilimci Duverger tarafından çizildiği için, yarı başkanlık sistemi, Duverger ile neredeyse özdeşleşmiştir. Sistemin tanımlanması esnasında genel olarak Duverger'in kavramsallaştırmasına başvurulduğu görülmektedir.

Böylece Fransa, siyasi sistem bakımından yarı başkanlık kategorisinde yer almaktadır. Ancak Lijphart, bütün hükümet sistemlerinin iki ana hükümet sistemi olan başkanlık ve parlamenter sistemden birisine dâhil edilebileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla hükümet sistemlerini parlamenter ve başkanlık sistemi olarak ikiye ayırmış ve yarı başkanlık sistemini ayrı bir hükümet sistemi olarak sınıflandırmanın gerekli olmadığını belirtmektedir. Lijphart eserinde, yarı başkanlık sistemini benimseyen Fransa'yı parlamento çoğunluğunun başkanı desteklediği zamanları başkanlık sistemi, parlamento çoğunluğunun cumhurbaşkanına muhalif olduğu zamanları başka bir ifadeyle parlamento çoğunluğunun cumhurbaşkanından farklı siyasi görüşlere sahip olduğu *cohabitation* dönemlerini ise parlamenter sistem olarak tanımlamaktadır (2006: 121-123).

2000 yılında yapılan anayasa değişikliği ile, önceki halinde görev süresi yedi yıl olan ve birden fazla kez seçilmeye izin veren ilgili maddedeki süre beş yıla indirilmiştir. Görev süresinin azaltılması sonucu cumhurbaşkanlığı seçimi ile yasama seçimlerinin aynı yıl yapılması sağlanmıştır. Böylece birlikte yaşama anlamına gelen *cohabitation*'un ortaya çıkardığı yürütme içindeki gerilim gibi birtakım istikrarsızlıklar engellenmeye çalışılmış ve Charles de Gaulle tarafından ifade edilen "Chef de l'Etat" (Devletin şefi, başı)'nın yeri hiçbir zaman olmadığı kadar belirginleşmiştir (Drogus ve Orvis, 2008: 220; Karahanoğulları, 2009: 62-63; Schain, 2010: 205; Dunbay, 2012: 305; Elgie, 2006a: 20; Bhagwan ve Bhushan, 2010: 334). Yapılan anayasa değişikliği ile cumhurbaşkanı ve parlamento seçimlerinin aynı yıl yapılmasının uygulamaya konulmasıyla istikrarsızlıkların yanında aslında temel olarak *cohabitation* döneminin engellenmesi amaçlanmıştır. Başka bir ifadeyle parlamento çoğunluğunun cumhurbaşkanını desteklediği bir sistem istenmiştir. Başbakan her ne kadar cumhurbaşkanı tarafından atansa da

parlamentoya karşı sorumlu olması dengeleri etkilemektedir. De Gaulle'ün hedeflediği sistem de tam olarak böyleydi. Lijphart'ın modelinde Fransa'nın bu özellikleri dikkate alındığı başkanlık sistemine daha uygun düşmektedir.

Dördüncü ve Beşinci Cumhuriyet arasındaki temel farklılıklar, cumhurbaşkanlığının güçleri ve nispi temsil sisteminin uyumlu çoğunluklar ortaya çıkarmak üzere tasarlanmış olan iki türlü tek isimli çoğunluk sistemi lehine terk edilmesi yatmaktadır (Smith, 1997: 18). Eylül 1958'de kabul edilen Beşinci Cumhuriyet Anayasası, güçlü bir yürütme gücüne dayanmaktaydı. Dördüncü Cumhuriyet'in aksine yeni rejim devlet başkanına geniş yetkiler vermekteydi. Artık 80.000 seçmen tarafından seçilen ve ciddi bir kriz durumunda olağanüstü yetkilere sahip olan cumhurbaşkanı, referandumla vatandaşlara danışabilir, görüşme olmaksızın bazı yasaları kabul edebilir ve Ulusal Meclis'i feshedebilirdi. Nitekim bu yetki, cumhurbaşkanı tarafından 1962, 1968, 1981, 1988 ve 1997 yıllarında olmak üzere beş defa kullanılmıştır. Devlet başkanı tarafından atanan hükümet, yasa yapma yetkisini parlamento ile paylaşmakta ve ulusun siyasetini belirleyen ve yürüten başbakan tarafından yönetiliyordu. Beşinci Cumhuriyet parlamenter bir rejimdi, ancak Ulusal Meclis ve Senato'nun azalan yetkileri vardı (Fayet and Fayet, 2009: 388).

Cumhurbaşkanının yasama, yürütme ve yargı ile ilgili görevleri 1958 Anayasasında belirtilmiştir: Başbakanı atamak, Başbakan tarafından Hükümetin istifasının sunulması üzerine görevine son vermek, Başbakanın önerisi ile Hükümetin diğer üyelerini atamak ve bunların görevine son vermek, Bakanlar Kuruluna başkanlık etmektir (1958 Anayasası, m. 8-9). Cumhurbaşkanı, kesin olarak kabul edilmiş yasaları onaylamak ve ilan etmekten sorumludur. Bu durum, ısdar işlemi (promulgation) olarak adlandırılmaktadır. Bu sürenin bitmesinden önce, yasanın ya da bazı maddelerinin yeniden müzakere edilmesini parlamentodan isteyebilir. Bu istem parlamento tarafından reddedilemez (1958 Anayasası, m. 10). Ayrıca Cumhurbaşkanının bazı yasa tasarılarını referanduma sunma yetkisi de bulunmaktadır (1958 Anayasası, m. 11). Öte yandan Cumhurbaşkanının, Başbakan ve Meclis Başkanlarının görüşünü aldıktan sonra Ulusal Meclisi feshetme, Bakanlar Kurulunda görüşülen kararname ve kararları imzalama, devletin sivil ve askeri görevlilerinin atamasını yapma, yabancı ülkelere gönderilen büyükelçi ve olağanüstü elçilere güven mektubu verme, yabancı ülkelerden gelen büyükelçileri ve olağanüstü elçilerin güven mektubunu kabul etme, silahlı kuvvetlerin başı olma, Milli Savunma Yüksek Kurul ve Komitelerine başkanlık etme gibi yetki ve görevleri de vardır (1958 Anayasası, m. 12-15). Cumhurbaşkanı; cumhuriyetin kurumları, ulusun bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğü ya da

uluslararası antlaşmaların yerine getirilmesi ciddi ve acil bir şekilde tehdit edildiği ve anayasal kamu otoritelerinin düzenli işleyişi sekteye uğratıldığı zaman, Cumhurbaşkanı; Başbakan, Meclislerin Başkanları ve Anayasa Konseyi ile resmi bir danışmanın ardından durumun gerektirdiği önlemleri alır (1958 Anayasası, m. 16).

Hükümetin görev ve yetkileri anayasanın 20 ila 23. maddeleri arasında belirtilmektedir. Hükümetin en temel görevi, ulusal politikayı belirlemek ve yürütmektir. İdareden ve silahlı kuvvetlerden yararlanır (1958 Anayasası, m. 20). Başbakan ise, Hükümetin faaliyetlerini yönetir, ulusal savunmadan sorumludur, kanunların uygulanmasını sağlar, Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Komiteleri'ne Cumhurbaşkanı'na vekâleten başkanlık eder, istisnai hallerde Cumhurbaşkanı'nın açıkça verdiği yetkiye dayanarak ve belirli bir gündem için Bakanlar Kuruluna, Cumhurbaşkanı'na vekâleten başkanlık edebilir (1958 Anayasası, m. 21). Fakat Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde, Bakanlar Kurulunun gerçek başı Cumhurbaşkanı'dır. Başbakanın, Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi ancak gündemin önceden belirlenmiş olması ve Cumhurbaşkanı'nın yazılı biçimde vekâlet vermesi halinde mümkündür (Dunbay, 2012: 308).

Yasama organı olan Parlamento, Ulusal Meclis ve Senatodan oluşur. 577 üyeden oluşan Ulusal Meclisi'in üyeleri tek dereceli seçimle seçilirler. 348 üyeden oluşan Senatodan üyeleri iki dereceli seçimle seçilir. Senato, ülkedeki yerel yönetimlerin temsilini sağlar. Fransa dışında yerleşmiş Fransız vatandaşları Ulusal Meclis'te ve Senatoda temsil edilirler (1958 Anayasası, m. 24). Parlatentonun hiçbir üyesi, görevini ifa ederken ileri sürdüğü fikirlerden ve kullandığı oylardan dolayı kovuşturulamaz, aranamaz, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Parlatentonun hiçbir üyesi, suç ve kabahatlerinden dolayı, ait olduğu Meclisin izni olmaksızın, tutuklanamaz, hürriyetini kaldırıcı veya sınırlandırıcı tedbirlere tabi tutulamaz. Ancak ağır cezalı suç veya suçüstü hali yahut kesin mahkûmiyet durumlarında bu izin gerekli değildir. Parlatentonun bir üyesi hakkındaki kovuşturma, tutuklama yahut hürriyetini kaldırıcı veya sınırlandırıcı tedbirler, ait olduğu Meclisin kararıyla Meclisin toplantı dönemi sonuna kadar ertelenir (1958 Anayasası, m. 26).

Parlatentonun temel fonksiyonlarından biri, yasa yapmaktır (1958 Anayasası, m. 24). Fakat Fransa'da parlatentonun yasama konusunda etkinliği Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde belirgin biçimde azaltılmış ve yasanın kural koyabileceği alanlar anayasada şu maddeler altında belirtilmiştir:

- Medeni haklar, kamusal özgürlüklerin kullanılması için vatandaşlara tanınan temel güvenceler; basın özgürlüğü, çeşitliliği ve bağımsızlığı; Milli savunma nedeniyle vatandaşların kişilik ve mallarına getirilen yükümlülükler.

- Tabiiyet, kişilerin hal ve ehliyetleri, evlilik rejimleri, veraset ve karşılıksız kazandırmalar.

- Cürüm ve suçların tayini ve bunlara uygulanacak cezalar, ceza usulü, af, yeni yargı düzeninin ihdası ve yargı üyelerinin statüsü.

- Her türlü vergilerin matrah, oran ve tahsil biçimleri; para bastırma rejimi.

- Parlamento, yerel meclislerin ve yurtdışında yerleşik Fransız vatandaşlarının temsil edildiği meclislerin seçim rejimi ve yanı sıra mahalli idarelerin özel meclislerinin üyelerinin seçimle atandıkları görevler ve unvanlar.

- Kamu kurumlarının kategorilerinin ihdası.

- Devletin sivil ve askeri memurlarına tanınan temel güvenceler.

- Teşebbüslerin millileştirilmesi, kamu sektörü teşebbüslerine ait mülkiyetin özel sektöre devri (1958 Anayasası, m. 34).

Yasalar, şu konularda da temel ilkeleri belirleyebilir:

- Milli savunmanın genel teşkilatlanması.

- Mahalli idarelerin serbest yönetimi, yetki ve kaynakları;

- Öğrenim.

- Çevrenin korunması.

- Mülkiyet rejimi; aynı haklar, medeni ve ticari borçlar;

- Çalışma, sendika ve sosyal güvenlik hakkı (1958 Anayasası, m. 34).

Fransız siyasi sisteminde yasama karşısında güçlü bir yürütme organı bulunmaktadır. Dolayısıyla yasama ile yürütme arasında bir dengenin olduğunu söylemek güçtür. Bu özelliği sebebiyle Fransa, oydaşmacı demokrasi modelinden ziyade Westminster (çoğunlukçu) demokrasi modeline benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak, yetkileri kısıtlanmış bir Parlamente'nin ve yasama karşısında güçlü bir yürütmenin yaratılması, ölçülü parlamentarizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu siyasi yapıda Parlamento yetkileri sınırlı olsa da Hükümetin Parlamento karşısından denetlenmesine imkân veren denetim yolları Fransız iç hukukunda düzenlenmiştir (Aliyev, 2017: 69).

Fransız siyasi sisteminin en belirgin özelliklerinden birisi de çok partili hayatın varlığıdır. Bu anlamda oydaşmacı demokrasi modelinin özelliklerinden birine sahiptir. Atay (1999: 198), 1958 yılından bu yana dört büyük siyasi olay Fransız siyasi partiler sisteminin yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Bunlar; Beşinci Cumhuriyet'in süreklilik kazanması, sol ile sağ arasında iktidarın el değiştirmesi, Fransız Komünist Partisi'nin çökmesi, 1980 ve 1990'larda aşırı sağcı Ulusal Cephe (FN) ve Çevrecilerin yani Yeşiller'in siyaset sahnesinde yer alması. Bu olaylar neticesinde, Fransız siyasetinde dört, beş veya altı partiden oluşan çok partili bir sistem ortaya çıkmıştır.

Fransız siyasetinin en önemli özelliklerinden bir diğeri ise partilerin ittifak kurmalarıdır. Bunu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde görmek mümkündür. Doğrudan doğruya genel oyla ve oyların mutlak çoğunluğuyla seçilen cumhurbaşkanının seçiminde hiçbir parti yalnızca kendi oylarıyla kendilerinden birini seçtirebilmek için yeterince güçlü değildir. Cumhurbaşkanı adaylarının tamamı seçimi kazanabilmek için programı üzerinde etrafında bir koalisyonu oluşturabilecek bir yeteneğe sahip olmalıdır (Atay, 1999: 198-199). Aday, bir partiden çıksa da kurulacak koalisyondan destek alabilmelidir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı çoğunluğu, bu sistemin en temel özelliğidir.

Lijphart'ın kriterleri bağlamında Fransız siyasetinin diğer özelliklerine bakıldığında, Almanya'nın aksine Fransa'da İngiltere'de olduğu gibi çıkar grupları korporatizminin zayıf olduğu görülmektedir. Çıkar grupları arasında bölünmüşlük vardır. Bu noktada da Westminster modele benzemektedir.

Merkeziyetçilikle anılan Fransa'da 2000'li yıllarda yapılan değişiklikle anayasaya adem-i merkeziyet ifadesi eklenmiştir. Fransa'da bölgesel politikalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Fransa, Almanya'da olduğu gibi sert bir anayasaya sahiptir. Fransa'da anayasaya uygunluk denetimi ise Anayasa Konseyi tarafından yapılmaktadır. Son olarak, Fransa'da Merkez Bankası bağımsızdır. Adem-i merkeziyetçiliğe doğru evrilmesi, sert bir anayasaya sahip olması, anayasaya uygunluk denetiminin yapılması ve Merkez Bankası'nın bağımsız olması özellikleri nedeniyle Fransa, oydaşmacı demokrasi modeline uymaktadır.

3.3.13.2. Beşinci Cumhuriyet Dönemi Anayasal ve Siyasi Gelişmeleri

1789'dan beri Fransa'nın ikinci en uzun rejimi olan Beşinci Cumhuriyet'in cumhurbaşkanları sırasıyla; Charles de Gaulle (1958-1969), Georges Pompidou (1969-1974),

Valéry Giscard d'Estaing (1974-1981), François Mitterrand (1981-1995), Jacques Chirac (1995-2007), Nicolas Sarkozy (2007-2012) ve François Hollande (2012-2017) olmuş, 2017 yılından bu yana cumhurbaşkanlığı görevini Emmanuel Macron yürütmektedir. Tezin bu bölümünde bu cumhurbaşkanlarının döneminde ne tür anayasal ve siyasi gelişmeler olduğuna yer verilmektedir.

Tablo 5. 1958'den Günümüze Fransa Cumhurbaşkanı ve Başbakanları

Göreve Geliş Yılı	Cumhurbaşkanı	Başbakan
1959	Charles de Gaulle	Michel Debré
1962		Georges Pompidou
1968		Maurice Couve de Murville
1969	Georges Pompidou	Jacques Chaban-Delmas
1972		Pierre Messmer
1974	Valéry Giscard d'Estaing	Jacques Chirac
1976		Raymond Barre
1981	François Mitterrand	Pierre Mauroy
1984		Laurent Fabius
1986		Jacques Chirac
1988		Michel Rocard
1991		Edith Cresson
1992		Pierre Bérégovoy
1993		Edouard Balladur
1995		Jacques Chirac
1997	Lionel Jospin	
2002	Jean-Pierre Raffarin	
2005	Dominique de Villepin	
2007	Nicolas Sarkozy	François Fillon
2012	François Hollande	Jean-Marc Ayrault
2014		Manuel Valls
2016		Bernard Cazeneuve
2017	Emmanuel Macron	Edouard Philippe
2020		Jean Castex

3.3.13.2.1. Charles de Gaulle Dönemi (1958-1969)

23 ve 30 Kasım 1958'de yeni rejimin ilk yasama seçimleri gerçekleştirilmiştir. Seçimlerde Yeni Cumhuriyet için Birlik (Union pour la nouvelle République, UNR) partisi, de Gaulle'cüler

ve muhafazarların bir araya gelmesiyle büyük bir çoğunluk elde etmişlerdir. Seçilen vekillerin yaklaşık %70'i Charles de Gaulle'ü destekliyordu. Sol ise, bu seçimlerde sağ karşısında ağır bir yenilgi almıştır. De Gaulle'e yönelik belirsiz veya düşmanca tutumları, bu yenilgi üzerinde önemli bir etken olarak değerlendirilmiştir. Yeni rejimin Mendès-France ve Mitterrand gibi güçlü muhalifleri yenilgiye uğramışlardır (Price, 2012: 352).

Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin ilk cumhurbaşkanlığı seçimi ise, yasama seçimlerinin hemen ardından 21 Aralık 1958 tarihinde gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı, bu seçimde milletvekilleri, konsey üyeleri, denizaşırı toprakların meclislerinin milletvekilleri ve belediye konseyinin seçilmiş temsilcilerinden oluşan ortalama 80.000 kişilik bir topluluk tarafından seçilmiştir. Bu anlamda cumhurbaşkanlığı için dolaylı bir seçim uygulaması vardır. 1958 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde üç aday yarışmıştır: Charles de Gaulle, Georges Marrane ve Albert Chatelet. Seçim sonucunda Charles de Gaulle, oyların %78,51'ini alarak Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur (Décision n° 59-2 PDR du 8 janvier 1959; Smith, 1997: 18; Price, 2012: 352-353).

Tablo 6. Fransa'da 1958 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Aldığı Oy
Charles de Gaulle	62.394
Georges Marrane	10.355
Albert Chatelet	6.721

Kaynak: Décision n° 59-2 PDR du 8 janvier 1959.

De Gaulle, 10 Ocak 1959 tarihinde, en önemli destekçilerinden biri olan ve Cezayir'deki Fransız denetiminin sürmesinden yana olan Michel Debré'den hükümeti kurmasını istemiştir (Price, 2012: 353). Ekonomik sorunlar öncelikler arasında yer almaktaydı. Beşinci Cumhuriyet, Dördüncü Cumhuriyet Dönemi'nde başlatılan ekonomik yeniden toparlanma politikalarını başarılı bir şekilde sürdürebilmiştir. Devlet başkanı, referandum yoluyla ulusa danışarak güçlü ve istikrarlı bir yürütme gücünü güvence altına almak istiyordu. Fakat rejim herşeyden önce Cezayir sorunu ile karşı karşıyaydı. De Gaulle son derece milliyetçi, Avrupa hakkında şüpheci, anti-Amerikancıydı, fakat Fransa'yı şekillendirmeden önce Cezayir probleminde kurtulmak zorundaydı (Smith, 1997: 18). Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin ilk safhalarında Cezayir ile ilgili sorunlar ve de Gaulle'ün otoritesini sağlamlaştırma çalışmaları Fransız siyasetine hâkim

olmuştur. 1958-1962 yılları arasındaki siyasi koşullar, de Gaulle'e ülkeyi bir şahıs yönetimine dönüştürmesine imkân tanımıştır. De Gaulle'ün bu yönetim şekli, cumhurbaşkanlığının yeni rejimdeki en güçlü kurum olarak ortaya çıkması için gerekli temelleri oluşturmuştur (Cole, 2005: 24).

1958-62 yılları arasında, hükümeti etkili bir şekilde idare etmek için de Gaulle, anayasaya aykırı bazı araçları uygulamaya koymuştur. Bunlardan ilki, çarşamba sabahları kendisinin başkanlık ettiği bakanlar konseyi dışında hükümet toplantılarını yasaklamasıydı. Aynı zamanda Elysée Sarayı'nda cumhurbaşkanlığı genel sekreteri, Topluluk işleri sekreteryası ve cumhurbaşkanlığı kabinesi gibi siyasi kurumları devreye sokmuştur. Birçok önemli karar Bakanlar Kurulu tarafından değil, cumhurbaşkanı liderliğinde bakanlıklar-arası konseyde toplanan daha küçük gruplar tarafından alınmıştır. Dışişleri, savunma ve Cezayir gibi bazı alanlarda de Gaulle dışişleri bakanı ile düzenli toplantılar yapmıştır. Son olarak, hükümet sözcüsü olmuş ve önemli politika değişikliklerinin açıklandığı ana forum olan cumhurbaşkanlığı basın toplantılarına katılmıştır (Thiébaud, 2014: 2).

Bu süreçte, de Gaulle'e yönelik iki önemli noktada muhalefet gösterilmiştir. Bunlardan birisi Cezayir sorunu, diğeri ise Avrupa politikalarıdır. Cezayir 1962 yılında Mart ayında bağımsız olmuş ve bir milyondan fazla Avrupalı nüfus sahip oldukları tüm malvarlıklarını terk ederek Fransa'ya kaçmış ve bu nüfus de Gaulle'ün karşısına güçlü muhalif odakları olarak çıkmıştır (Smith, 1997: 18). Bir diğer mesele olan Avrupa politikalarında ise de Gaulle, daha bağımsız politikalar izleme eğilimi göstermiş ve bunun en önemli göstergesi olarak da Fransa NATO'nun askeri kanadından çıkmıştır. Bununla birlikte Cezayir savaşının yol açtığı krizler, de Gaulle'ün Beşinci Cumhuriyet'te etkinliğini ve gücünü artırmasına zemin hazırlamıştır. 1958 ile 1962 yılları arasında devlet başkanı, anayasada öngörülenin aksine, bakanları çıkarına uygun olarak atamış ve görevden almış, Debré Hükümeti'ni sadece politikalarının bir yürütücüsü yapmıştır. De Gaulle, medyayı Fransızlarla doğrudan konuşmak için kullanarak ve referandumların sayısını artırarak parlamentonun rolünü azaltmıştır. 22 Ağustos'ta OAS üyeleri tarafından düzenlenen ve neredeyse başarıya ulaşacak olan Petit-Clamart saldırısının neden olduğu duyguları kullanarak de Gaulle, halefinin halk tarafından seçilerek güçlü bir liderlik oluşturacak meşruiyete erişmesini sağlamaya karar vermişti (Price, 2012: 353). Raynaud (2017: 3-4)'ya göre de bu reformu nihai amacı, de Gaulle'ün yeniden seçilmesini garantilemek ya da yeni bir referandumla de Gaulle'ün otoritesini sağlamlaştırmak değil, kendisinden sonra gelecek olan ve

kendisinin sahip olduğu tarihi ve karizmatik meşruiyetten yararlanamayacak olan cumhurbaşkanlarının zayıflıklarının üstesinden gelmelerini sağlayabilmektir.

Bunun üzerine Eylül 1962’de cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesine izin veren bir referandum düzenleyeceğini açıklamıştır. Bu yeni anayasa taslağı, muhalefet tarafından endişe ile karşılanmıştır. Pek çoğu için bu taslak demokrasi açısından bir tehditti. Üstelik bu girişimi sebebiyle Charles de Gaulle, Louis-Napoléon Bonaparte’a benzetiliyordu. Muhalifler, halk oylamasıyla seçilen son devlet başkanının Louis-Napoléon Bonaparte olduğunu ve bu başarısının ardından diktatörlüğün geldiğini hatırlatıyorlardı. Gaullist olmayan siyasi partilerin tümü, anayasa taslağına karşı “hayır” oyu verilmesi çağrısında bulunmuştur. Ekim ayında, güvensizlik önergesi ile Debré hükümeti istifaya zorlanmıştır. Bu dönemde parlamento içi muhalefetin neredeyse hükümeti devirecek kadar güçlendiği gözlenmiştir. De Gaulle’ün buna cevabıysa meclisi feshetmek ve referandumu düzenlemek olmuştur. Ekim 1962’de düzenlenen anayasa referandumu sonucu, cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ilkesi %62 gibi yüksek bir oy oranıyla kabul edilmiştir. Sonuçlar cumhurbaşkanlığı sistemini güçlendirmiştir. Bir ay sonra yapılan parlamento seçimleri UNR için güçlü bir çoğunluk sağlamıştır. Bu seçimler hükümet çoğunluğunu güçlendirmiştir. Pompidou’nun ikinci kabinesi aralık ayında kurulmuştur. Böylece de Gaulle’cü cumhuriyet kesin olarak kurulmuştur (Thiébaud, 2014: 2; Edmiston ve Duménil, 2010: 98; Fayet and Fayet, 2009: 388-389; Price, 2012: 353). Fayet ve Fayet (2009: 389), bu yüksek oyun De Gaulle’ün Dördüncü Cumhuriyet sonrasında Fransa’yı bloke edebilecek tek siyasi kişilik olarak gördüğünü gösterdiğini belirtmektedir.

Price (2012: 354)’a göre, bu başarılar, Beşinci Cumhuriyet’in başkanlık sistemini oluşturan anayasal reform sürecinin tamamlanmasının tanıklarıydı. Kurumsal değişim süreci ve anayasal geleneklerin kademeli olarak gelişimi, sonuç olarak yeni bir siyasi kültür yaratacaktı. De Gaulle’ün, son derece yapıcı bir hükümet dönemi boyunca belki de en büyük başarısı, neredeyse tüm nüfusun kabul ettiği bir siyasi sistemin yaratılması olacaktı. Devrimden beri ilk kez, cumhuriyet kurumları lehine genel bir fikir birliği oluştu.

Cole de Price’ın bu görüşlerini desteklemektedir. O’na göre, bu referandum, rejimin güçlenmesi açısından bariz bir öneme sahiptir. Doğrudan halk tarafından seçilmiş cumhurbaşkanı artık en az Ulusal Meclis kadar halk meşruiyetine sahipti. Fransızlarla sahip olduğu doğrudan bağ ile güçlenen cumhurbaşkanlığı kurumu, Beşinci Cumhuriyet’in siyasi sisteminin meşruiyetinin

ana unsurunu oluşturmaktaydı. Cumhurbaşkanının bu tartışmasız konumu büyük ölçüde 1986 yılına kadar korunmuştur. Öte yandan cumhurbaşkanının doğrudan seçime tabi tutulmasıyla de Gaulle, cumhurbaşkanlığı kurumunu rekabetten korumak yerine, bu görevi siyasi rekabetin bir konusu haline getirerek cumhurbaşkanlığı kurumunu siyasallaştırmayı başarmıştır (Cole, 2005: 24-25). Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger yapılan referandumun önemini bir cümle ile özetlemektedir: “1962 anayasa referandumu cumhurbaşkanına yeni güçler vermedi, ama ona güç verdi” (aktaran Morris, 1994: 28). Söz konusu reform, partiler rejimine dönme riskini azaltmak amaçlıydı. Ancak yine de siyasi partilere yeni ve önemli bir güç kazandırmıştır. Çünkü yeni sistemde hiçbir aday, büyük bir partinin desteği olmaksızın kazanma şansına sahip değildi. Hiçbir cumhurbaşkanı, çoğunluk koalisyonunun desteği olmaksızın yürütme gücüne hâkim olamaz. Bu kapsamda, iki turlu çoğunluk sistemi, iki parti etrafında oluşan ve sol/sağ eksenine göre ayrılan iki koalisyonun karşı karşıya geldiği Maurice Duverger’in *le quadrille bipolaire* olarak adlandırdığı bir yapı ortaya çıkmaktadır (Raynaud, 2017: 4).

1958’den sonra oluşturulan siyasi sistem, cumhurbaşkanına dayalıydı. De Gaulle, savunma ve dış politikanın yanı sıra Cezayir sorunuyla da kendisi bizzat ilgilenmek istemiştir. Anayasanın ona sağladığı konum ne olursa olsun, başbakan pratikte büyük ölçüde cumhurbaşkanının etkisi altındaydı. Bakanlar ise, bürokrasiden devşirilen ve istenildiği zaman görevden alınabilen uygulayıcılardı. Kendisinin en önemli destekçilerinden olan Başbakan Debré’nin yerine Nisan 1962’de Pompidou’nun getirilmesi, de Gaulle’ün bu konudaki yaklaşımını açık bir biçimde gözler önüne sermiştir. Pompidou’nun parlamentodaki bir güvensizlik oyuyla istifa etmek zorunda kalmasının hemen ardından Ekim ayında yeniden atanması da de Gaulle’ün sistem konusundaki kararlılığının önemli bir göstergesiydi (Price, 2012: 354).

Seçimlerin ardından belirgin hale gelen bir önemli eğilimde, bir “çift kutuplaşma” sürecinin başlamasıydı. Bu aslında çeşitli partilerin de Gaulle’cü ve muhalif gruplarla birleşme eğilimi sergiledikleri, Radikaller ve MRP gibi merkez partilerinse büyük ölçüde başkanlık koalisyonunda yer aldığı bir siyasi yeniden yapılanma süreciydi. Çift kutuplaşmayı teşvik eden diğer bir etken de bizzat başkanlık sistemiydi. Bu sistem, dikkatleri sadece iki adaya izin veren nihai oylamada bu ana makamı ele geçirebilecek şahsiyetleri destekleme gereğine yoğunlaştırmaktaydı. Oy verenlere göre, partiler arasındaki rekabetin azalışı, seçme özgürlüğünü kısıtlaya bile, en azından daha belirgin alternatifler getirmekteydi (Price, 2012: 354-355).

Fransa'da 1965 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ilk kez iki türlü doğrudan oy ilkesi uygulanmıştır. Seçimlerin ilk turu 5 Aralık 1965, ikinci turu ise 19 Aralık 1965 tarihinde gerçekleşmiştir. 5 Aralık 1965 tarihindeki ilk turda, Marcel Barbu, François Mitterrand, Jean Lecanuet, Pierre Marcilhacy, Charles de Gaulle ve Jean-Louis Tixier-Vignancour yarışmıştır. 24 502 916 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %84,75'ine denktir) ilk turun galipleri Charles de Gaulle ve François Mitterrand olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı 19 Aralık 1965 tarihindeki ikinci turda 24 371 647 seçmen (toplam seçmenin %84,32'sine denktir) oy kullanmış, de Gaulle oyların %55,2'sini alarak Fransa'da 1965 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci defa cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.conseil-constitutionnel.fr). Seçim öncesinde yürütülen kampanyalar sırasında televizyon ilk defa önemli bir rol oynamıştır (www.vie-publique.fr). Bu seçimlerde Mitterrand'ın elde ettiği sonuçlar, en az de Gaulle'ün zaferi kadar önemlidir. De Gaulle'ün izlediği politikalara yönelik muhalefetin de oldukça güçlü olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Fransa'da 1965 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
Charles de Gaulle	10 828 521	%44,6	13 083 699	%55,2
François Mitterrand	7 694 005	%31,7	10 619 735	%44,8
Jean-Louis Tixier Vignancour	1 260 208	%5,2		
Pierre Marcilhacy	415 017	%1,7		
Michel Barbu	279 685	%1,2		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Gaullist rejim; siyasi istikrar, toplumsal uzlaşma ve ekonomik büyüme konularında önemli sayılabilecek başarılar elde etmiştir. Fakat Gaullist partinin devletin her kademesinde hâkimiyet kurması Fransızlar tarafından hoş karşılanmamaktaydı. De Gaulle, 1965 yılında yeniden seçilmiş ancak paternalist hatta otokratik yönetim tarzı toplumun bazı kesimlerini rahatsız etmeye başlamıştır. 1958 Anayasası ile siyasi istikrar sağlanmış fakat yönetimin otoriterleşme riski ortaya çıkmıştır. Nitekim 1965 yılı itibariyle de Gaulle, partilerüstü konumunu kaybetmeye başlamıştır. De Gaulle, 1965 seçimlerini kazanmıştı, fakat Gaullizm dışında siyasi alternatiflerin

olduğu da ortaya çıkmıştır. 1965 seçimlerinde elde ettiği sonuçlar nedeniyle artık sol muhalefetin Fransız siyasetinde var olduğu görülmüştür (Cole, 2005: 27; Smith, 1997: 18-19).

De Gaulle'ün kan kaybetmekte olduğu, 1967 seçimleri ile daha belirgin hale gelmiştir. Zira 5-12 Mart 1967 tarihlerinde gerçekleşen yasama seçimlerinde Komünistler ve Sosyalistler mecliste %40'lık bir temsil elde etmiştir. Buna karşılık de Gaulle'ün partisi mecliste tek başına çoğunluğu elde edememiş ve hükümeti Giscard'ın Bağımsız Cumhuriyetçiler'i ile birlikte kurmuştur. Sol partilerin ittifakı Mart 1967'deki yasama seçimlerinde tam hızıyla devam ediyordu. Gaullistler ise mutlak çoğunluğunu koruyordu ancak sandalye kaybediyordu. Seçimlerin ardından Başbakan Georges Pompidou yeniden başbakan olarak hükümeti kurmuştur. De Gaulle tarafından inşa edilen siyasi yapı, iktidara geldikten yaklaşık on yıl sonra yenilmez olmaktan uzak görünüyordu (Cole, 2005: 27; Smith, 1997: 18-19).

Esasen Beşinci Cumhuriyet'in oluşumu sol açısından potansiyel olarak olumsuz bir durum ortaya çıkarmıştı. 1958 seçimlerinde sadece 10 Komünist, 47 Sosyalist ve 40 Radikal milletvekili meclise girebilmişti. Komünistler, uzun sürecek bir gerileme sürecine girmişti. Sosyalistler ise tıpkı Radikaller gibi, kamuoyunun nezdinde Dördüncü Cumhuriyet'in başarısızlıklarıyla ilişkilendirilmekteydiler. Üstelik Komünistlerin katı Stalinci ve Sovyet yanlısı tutumu, bu partiler arasında yapılacak bir işbirliğini çok daha olasılık dışı hale getirdi. De Gaulle'ün Cezayir meselesinin çözümü dolayısıyla itibar gördüğü 1962 yasama seçimleri, bu belirgin nihai gerileme görüntüsünü iyice pekiştirmiştir. Bununla birlikte 1960'lar boyunca sol, cumhurbaşkanının aşırı "kişisel" iktidarına karşı giderek daha fazla tavır alarak toplumsal adaletsizliği kınayacaktı. De Gaulle'ün ilk turda tam bir çoğunluğu sağlayamadığı ve Mitterrand ile balotaja girmek zorunda kaldığı Aralık 1965'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yanı sıra Mart 1967'de yapılan yasama seçimleri de bu bakış açısının giderek taraftar topladığını ortaya koydu (Price, 2012: 360).

Muhaliflerin iyileşmiş görüntüsü, Komünistlerin artık işbirliğine biraz daha yanaşmasından ve François Mitterrand'ın kişiliğiyle de Gaulle'e karşı güvenilir bir alternatifin ortaya çıkmasından kaynaklanıyordu. Mitterrand, Radikallerin yanı sıra anaakım Sosyalistleri ve çeşitli dağınık grupları yeni oluşturulan Demokrat ve Sosyalist Sol Federasyonu'nda (Fédération de la gauche démocrate et socialiste, FGDS) toplayıp işbirliği yapmaya ikna etmişti. Mitterrand'ın uzun vadeli stratejisi, siyasal dengeyi solun lehine değiştirmek ve Komünistleri son

derece önemsiz bir konuma düşürerek muhalefetin seçimlerdeki cazibesini artırmak olacaktı (Price, 2012: 360-361).

1968'de patlayıp yayılan ve hiç beklenmedik karışıklıklar aslında mevcut hoşnutsuzluğun diğer bir kanıtıydı. 1968 yılının Mayıs ayı Fransa için ciddi krizlerin yaşandığı bir dönemdir. Hükümet ve işyerinde olduğu kadar ailedeki otoriterliğe, toplumda seçkinciliğe ve bu seçkinciliğin orta ve yükseköğretimdeki belirtilerine, aşırı kalabalık ve yetersiz kaynağa sahip öğretim imkânlarına, hızlı toplumsal değişimin beslediği eşitsizlik, adaletsizlik ve güvensizliğe karşı için için beslenen tüm kızgınlıklar bir anda su yüzüne çıkmıştı (Price, 2012: 361). Mayıs 1968'de Nanterre Üniversitesi'nde başlayan öğrenci hareketleri hızla diğer kampüslere yayılmış ve grevler ülkenin ekonomik yaşamını felç etmiştir. Gösterilerdeki şiddet ve kaos ile katılımcıların çoğunun sahip olduğu ütopyik idealizm Smith'e göre 1848 devrimini ve 1871 Komünü'nü hatırlatıyordu (Smith, 1997: 19). Polis ve göstericiler arasında sokak çatışmalarının yaşandığı büyük bir krizle karşı karşıya kalınmıştır. Bazı öğrenci gruplarının yol açtığı kargaşa, kısa süre içerisinde sol siyasi gruplar tarafından desteklenmiş, fakültelerin ve diğer eğitim merkezlerinin işgalini, fabrikaların ve iş yerlerinin işgali izlemiştir. Mayıs ayının sonunda, milyonlarca işçi grevdeydi ve göstericilerle polis arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Ülkede ekonomik hayat durma noktasına gelmiş ve mevcut siyasi rejime karşı itirazlar yükselmiştir. Toplumsal muhalefet, bir anda Fransa'yı tüm kurumlarıyla birlikte felç etmiştir (IPU, France, Elections in 1968; Annesley, 2005: 92; Price, 2012: 361).

Bu olaylar artık yaşanmış bir devlet başkanının aldığı kararlara bağlı olup beklenmedik bir krize cevap veremeyen ve son derece merkezileşmiş bir siyasi sistemin dezavantajlarının bir kısmını ortaya çıkarmıştı. Aynı zamanda, mevcut kurumlara olan güvenin de epeyce yitirilmiş olduğunu gösteriyordu (Price, 2012: 362). Bu durum karşısında Charles de Gaulle, her şeyden önce referandum yoluyla ulusal bir reform programı sunma niyetini açıklamıştır. İktidar partisinin görüşüne göre, 1967 seçimlerinden beri meclisteki çoğunluğun zayıflığı ellerini bağlamış ve reformların yapılmasını engellemiş, bu da krizin derinleşmesine yol açmıştı. Bu görüş aynı zamanda seçim kampanyalarının da temalarından biri olmuştur (IPU, France, Elections in 1968; Annesley, 2005: 92). De Gaulle, 30 Mayıs'ta gerçekleştirdiği bir yayında, Ulusal Meclis'in fesh edildiğini duyurarak anarşi ve komünizm tehlikesine karşı Cumhuriyeti savunmak için birleşme çağrısı yapmıştır (Price, 2012: 362).

23-30 Haziran 1968 tarihlerinde parlamento seçimleri gerçekleşmiş ve iki turlu seçimin sonucunda, UDR meclisteki 292 sandalyeyi alarak çoğunluğu elde etmiştir. UDR'yi 61 sandalye ile RI takip etmektedir. Georges Pompidou'nun yerine Maurice Couve de Murville gelmiştir. Böylece seçimler sonucunda, seçmenlerin çoğunluğu mevcut yönetime halen güvendiğini göstermiştir. Mart 1967'deki seçimlerle kıyaslandığında, bu seçimde çok sayıda adayın oyların mutlak çoğunluğunu aldığı görülmektedir. Reform Hareketi, Teknik ve Demokratik ve aşırı sağ-kanat grupların hiçbir adayı kayıtlı seçmenlerin %10'una eşit sayıda oy elde edememiş ve sonuç olarak, ikinci tura katılamamıştır. Benzer şekilde, Mayıs ayında öğrenci ve işçi gruplarını güçlü bir şekilde destekleyen Birleşik Sosyalist Parti'nin, 1967 yılında oy elde eden tek sol-kanat grup olmasına rağmen, 232 adayının 229'u bu şekilde elenmiştir. Sol kanatta yer alan gruplarda birliğin olmamasının, kendi içlerinde bölünmüş olmalarının seçmenler üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu durum, Mendes-France gibi bazı siyasetçilerin seçimlerde başarısız olmasının en büyük nedenlerinden birisidir (IPU, France, Elections in 1968).

23-30 Haziran seçimlerinde bir kanun ve düzen platformunda mücadeleye devam eden rejim, meşruiyetini yeniden kazanmak için büyük mesafe kaydediyordu (Price, 2012: 362). Raynaud (2017: 4) da bu olayların, rejimin Fransız toplumundaki bölünmelerin üstesinden gelme konusunda yetersiz kaldığını gösterdiğini belirtmekte, ancak gaullistlerin ve ortaklarının haziran seçimlerindeki zaferinin, de Gaulle'ün ve Gaulle'ün somutlaştırdığı gücün meşruiyetini yeniden teyit etmek için yeterli olduğunu da eklemektedir.

Seçim sonuçları, siyasi muhafazakârlığın gücünü de ortaya koymuştu. Bu, aslında büyük ölçüde toplumsal ayaklanma korkusuna dayanan içgüdüsel bir tepkiydi. Kazanılan zafere rağmen, Mayıs olaylarının cumhurbaşkanının otoritesini önemli ölçüde zayıflattığı anlaşıldı. Olaylar sadece krizle daha iyi baş edebilen Başbakan Pompidou'nun itibarını artırmıştı. Bu yüzden de sonraki süreçte onun görevden alınması, Generalin olaylar nedeniyle potansiyel bir halefe dönüşmüş olan eski bir astı ortadan kaldırmaya çalışan darkafalı bir çabası olarak görünecekti (Price, 2012: 363).

Charles de Gaulle cumhurbaşkanlığı makamının daha fazla ağırlık kazandığı bir Beşinci Cumhuriyet kurmuş, Cezayir sorununu çözüme kavuşturmuş, Fransız Kuzey Afrika'sındaki sömürge yönetimlerini kaldırmış ve uluslararası bir grandeur politikası izlemiştir. On yıl boyunca iktidarda kalan de Gaulle, Mayıs-Haziran 1968'deki geniş öğrenci ve işçi hareketleri üzerinde denetim sağlamış, ancak bölgesel yönetimin yeniden düzenlenmesi yolundaki önerisinin Nisan

1969'daki referandumda reddedilmesi üzerine aynı gece istifa etmiş ve hayatını kaybettiği Kasım 1970'e kadar da tüm kamu görevlerinden ayrılmıştır. De Gaulle, Fransızların bu olumsuz oyunu izlediği siyasete güven eksikliği olarak yorumlamış ve istifa etmiştir (Till, 1969: 254; Smith, 1997: 19; Edmiston ve Duménil, 2010: 99-100; Oktay, 2018: 82).

Cole (2005: 25)'e göre, de Gaulle, savaş sonrası dönemde, Fransa'nın Beşinci Cumhuriyeti'nin en önemli cumhurbaşkanı ve Avrupa'nın önde gelen devlet adamlarından biri olarak değerlendirilmelidir. O'na göre, de Gaulle'ün mirasının birçok yönü arasında, şunlardan bahsetmeliyiz: güçlü bir başkanlık oluşturulması, Fransız parti sisteminin yeniden düzenlenmesi, Cezayir çatışmasının çözümü, daha bağımsız bir dış politikanın benimsenmesi, Avrupa Topluluğu'nun kalbindeki Fransız-Alman ittifakının konsolidasyonu ve yeni bir ulusal özgüven ve ekonomik refah ruhunun teşvik edilmesi. De Gaulle'ün Fransız siyasetindeki etkisi siyaset terminolojisinde yeni bir terim olan "Gaullizm" in ortaya çıkmasını sağlamıştır. De Gaulle, "Gaullist" siyasi akımının kurucu babası olarak görülmektedir (Annesley, 2005: 92).

Gaullizmin ilk yönü, güçlü bir başkan tarafından şekillenmiş, güçlendirilmiş yürütmeye dayanan iyileştirilmiş bir siyasi sistemdi. De Gaulle, siyasi partilerin temsil ettiği özel çıkarlar olarak tanımladığı şeyin üstünde, tüm Fransız milletinin çıkarlarını temsil edilmesine imkân tanıyan güçlü bir başkanlığı savunmuştur. O'na göre Fransa uluslararası saygınlığını yeniden kazanmasını sağlayacak güçlü bir hükümete ihtiyaç duyuyordu. De Gaulle'ün terminolojisinde bu, Fransa'nın "kendisi olması" için bir ön şarttı. Cumhurbaşkanlığı, siyasi sistemin merkezi çekirdeğini oluşturuyordu (Cole, 2005: 26; Fayet and Fayet, 2009: 390-391).

Gaullizmin ikinci önemli özelliği, dış politika alanında yatmaktaydı. De Gaulle'ün dış politikasının merkezinde, daha fazla ulusal bağımsızlığa ve Fransa'nın büyük bir güç olarak tanınması gerektiğine dair bir inanç vardı. Gaullizm'e göre, Fransız dış ve güvenlik politikası Atlantik İttifakından ve ABD'den çok daha uzaktaydı. Nitekim 1966'da de Gaulle Fransa'nın NATO'nun askeri komuta yapısından ve ABD ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki askeri ittifaktan çekildiğini açıklamıştır. ABD'den daha fazla bağımsız olmak için de Gaulle, Fransa'nın Avrupa'daki rolünü güçlendirmeye çalışmıştır. Bu iki şekilde gerçekleşmiştir. İlk olarak, de Gaulle, AET'nin itici gücü olarak Paris/Bonn eksenini güçlendirmeye çalışmıştır. De Gaulle ve Alman şansölyesi Konrad Adenauer bir Fransa-Almanya barışı için büyük çaba harcamışlardır. 1963'te bir Fransız-Alman işbirliği anlaşması bu yönde atılmış açık bir adımdı. Avrupa politikasının diğer bir yönü, bir Amerikan Truva atı olarak görülen İngiltere'nin çıkarları

pahasına Fransa'nın çıkarlarını geliştirmektir. De Gaulle'ün Avrupa'da egemen bir Fransa vizyonu, İngiltere'nin AB'ye katılma arzusuna bağlıydı. De Gaulle, 1963 ve 1967'de olmak üzere iki kez İngilizlerin topluluğa katılımını veto etmiştir⁴⁹ (Cole, 2005: 26; Fayet and Fayet, 2009: 390-391; Price, 2012: 358; Woodruff, 2006: 354-355). Bu politikaların lehine geniş bir halk uzlaşmasının geliştirilmesi, sonraki on yıllar boyunca sağ hükümetler için önemli bir siyasi dayanak sağlayacaktı. Fransa'nın büyük bir güç olarak "gerçek" konumuna yeniden ulaştığı görülmektedir. SSCB ile yakınlaşma çabalarına rağmen sürekli bir komünizm karşıtlığı ve Batı ittifakına bağımlılık söz konusuydu (Price, 2012: 358).

Gaullizmin üçüncü yönü, 1940'ların ve 1950'lerin sonundaki zayıf yılların ardından bir ekonomik refah döneminin geliyordu. Her ne kadar ekonomik canlanmayı mümkün hale getiren mekanizmalar Dördüncü Cumhuriyet Dönemi'nde uygulamaya konulsa da meyvelerini de Gaulle döneminde vermiştir. De Gaulle döneminde ekonomik büyüme ve yeniden yapılanma süreci hızlı bir tempoyla devam etmiştir. De Gaulle'ün başkanlık döneminin temel özelliği olan daha etkili bir anti-enflasyonist politika ve hükümetin mali titizliğiyle birlikte sağlanan siyasi istikrar bunu büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Fransa'yı Avrupa Ekonomik Topluluğu'na alan Roma Antlaşması 1957'de imzalanmış ve 1 Ocak 1959'dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Potansiyel ekonomik avantajlarının yanı sıra AET, Fransa'ya dirilmekte olan Batı Avrupa'da egemen bir rol üstlenme ve uluslararası meselelerde daha fazla etkili olma fırsatı vermiştir. De Gaulle'ün 11 yıllık görev süresinde Fransız ekonomisinin büyüme oranları diğer AB üyelerini geride bırakmıştır. Ekonomik büyüme, 1958-69 döneminde Fransa'da %5,8⁵⁰, Almanya'da %4,8, ABD'de %4 ve İngiltere'de %2,7'ye ulaşmıştır (Cole, 2005: 26; Fayet and Fayet, 2009: 390-391; Price, 2012: 358-359).

Beşinci Cumhuriyetin kurucusu olarak de Gaulle, Fransa'ya yeni kurumlar kazandırmıştır. Eserleri dikkate değerdi: dekolonizasyon, devletin yeniden inşası, Fransız-Alman uzlaşması,

⁴⁹ Price'a göre ABD'nin hegemonya oluşturma niyetlerine yönelik şüphe, de Gaulle'ün İngiltere'nin Avrupa Topluluğu üyeliğini reddetmesinin bir nedeniydi. İngiltere'nin, ABD'nin çıkarlarını çok sıkı temsil edeceği varsayılıyordu. Bkz. Price, R. (2012). *Fransa'nın Kısa Tarihi* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 358.

⁵⁰ Fransa'da ekonomik büyüme yaşam standartlarının düzelmesini de sağlamıştır. 1959-1973 aralığında kişi başına gelirler yılda ortalama %4,5 artmıştır. Buna rağmen toplumda belli bir hoşnutsuzluk da vardı. Bu hoşnutsuzluk büyük ölçüde servet dağılımında eşitsizlikler yaratmasından, sürekli büyümenin yarattığı enflasyonu düşürmek için tasarlanan hükümet politikalarının konutlar, okullar ve hastanelere yapılan toplumsal yatırımların ihmal edilmesinden, ücret denetimlerine, işsizlik oranında periyodik artışlara ve daha fazla güvensizliğe yol açmasından kaynaklanıyordu. Bkz. Price, R. (2012). *Fransa'nın Kısa Tarihi* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 360.

ekonomik büyüme. Öncelikleri ise ulusal bağımsızlık ve Fransa'nın dünya üzerindeki etkisiydi (Flahault ve Tronquoy, 2017: 12). Fakat Gaffney (2010: 3)'e göre, de Gaulle Fransız siyasetine sadece Gaullizm'i getirmemiştir, siyasi olarak "kendisi"ni de getirmiştir (Gaffney, 2010: 3). Böylece de Gaulle'ün siyasi kişiliğinin izlerini Beşinci Cumhuriyet'in kurumlarında görmek mümkün hale gelmiştir.

3.3.13.2.2. Georges Pompidou Dönemi (1969-1974)

Fransa'da 1969 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 1 Haziran 1969, ikinci turu ise 15 Haziran 1969 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk turda, Alain Krivine, Jacques Duclos, Michel Rocard, Gaston Defferre, Louis Ducatel, Alain Poher ve Georges Pompidou yarışmıştır. 22 898 960 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %77,59'una denktir) ilk turun galipleri Alain Poher ve Georges Pompidou olmuştur. Poher ve Pompidou'nun yarıştığı ikinci turda 20 311 287 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %68,85'ine denktir), Pompidou oyların %58,21'ini alarak Fransa'da 1969 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin ikinci cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.conseil-constitutionnel.fr). Jacques Chaban-Delmas başbakanlık görevine getirilmiştir.

Tablo 8. Fransa'da 1969 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
Georges Pompidou	10 051 783	%44,5	11 064 371	%58,2
Alain Poher	5 268 613	%23,3	7 943 118	%41,8
Jacques Duclos	4 808 285	%21,3		
Gaston Defferre	1 133 222	%5,0		
Michel Rocard	816 470	%3,6		
Louis Ducatel	286 447	%1,3		
Alain Krivine	239 104	%1,1		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

De Gaulle'ün gidişi sonrasında Fransız kurumları için yeni bir dönem başlamıştır. Charles de Gaulle'ün referandum başarısızlığı ve istifası sonrasında, Georges Pompidou, 29 Nisan 1969'dan sonra adaylığını açıklamıştır. Pompidou Gaullist partinin, bağımsız Cumhuriyetçilerin ve merkezde bulunan İlerleme ve modern demokrasi grubunun desteğini hızlı bir şekilde

sağlamıştır. De Gaulle'ün istifası sonrasında Gaullist UDR, Pompidou'nun arkasında kenetlenmiştir (Cole, 2005: 29; Fayet and Fayet, 2009: 396). Yoksullaşan Cantal bölgesinden sosyalist bir öğretmenin oğlu olup Ecole Normale Supérieure ve bankacılık dünyası sayesinde tepeye yükselen Pompidou, de Gaulle kendisini başbakanlık makamına getirene dek halk tarafından pek tanınmıyordu. Fakat sonraki altı yıl içerisinde siyasi bir lider olarak becerisini kanıtlamış ve 1968'de de Gaulle'ün kendisini görevden almasına neden olacak şekilde bir varis olarak ortaya çıkmıştı (Price, 2012: 364).

Pompidou'nun cumhurbaşkanı olarak seçildiği 1969 seçimleri, Beşinci Cumhuriyet'te de Gaulle sonrası aşamaya geçişin meşrulaştırılmasına yardımcı olmuştur. Görev değişimi rejim açısından önem taşımaktaydı, fakat Pompidou'nun siyasi otoritesi sadece sol muhalefet tarafından değil, aynı zamanda kendi cumhurbaşkanlığı çoğunluğu içinden de tartışılmaktaydı. Pompidou'nun kendi parlamento çoğunluğu ile yaşadığı sorunlar, de Gaulle'ün yokluğunda Gaullist koalisyonunun kırılma eğilimini gösteriyordu. Gaullistler, siyasi geçmişi nedeniyle Pompidou'dan şüpheleniyorlardı. Bu şüphenin kaynağı ise Pompidou'nun Gaullist Direniş'e katılmamış olmasıydı. İkinci konu ise Pompidou tarafından 1969 yılında başbakan olarak reformcu Jacques Chaban-Delmas'ı seçmesiydi. Delmas, ülkeyi modernleştirmeyi amaçlayan "yeni toplum" projesini başlatmıştır. Delmas, muhafazakâr Gaullistleri merkezden yönetme fikriyle endişelendirmeye başlamıştı. Bunun üzerine 1972 yılında Pompidou, başbakanlık görevine Özgür Fransa'nın kahraman askerini ve saf ve katı Gaullizm savunucusu muhafazakâr Pierre Messmer'i atamıştır. Messmer'in başbakanlığa seçilmesi, rejimin cumhurbaşkanlığına dayanan niteliğinin ve mali ortodoksiyle ekonomik büyümeye olan bağlılığının yeniden ifade edilmesi demektir. Pompidou'nun Gaullist parti içinde bağımsız görüşlere sahip olması parti içinden birtakım baskılara maruz kalmasına neden olmuştur. Buna ek olarak, Cumhurbaşkanı Pompidou, cumhurbaşkanlığı çoğunluğundaki Gaullist olmayan en önemli oluşum olan bağımsız Cumhuriyetçilerin lideri Valéry d'Estaing'in siyasi iddialarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. (Cole, 2005: 29; Fayet and Fayet, 2009: 396-397; Price, 2012: 367).

Georges Pompidou'nun cumhurbaşkanlığına getirdiği üslup, de Gaulle'ünkinden çok farklıydı. De Gaulle'ün siyasi tavrı silahlı kuvvetler ve Fransız Direnişi'ndeki tecrübesi ile şekillenmişti. Pompidou ise bankacılık ve sanayi alanındaki geçmiş tecrübesi ile Fransız iş dünyasına daha açıktı. Cumhurbaşkanlığı görevinin yürütülmesinde de Gaulle'e oranla daha müdahaleciydi. Pompidou yönetimindeki Fransa, Avrupalı ortaklarının çoğundan daha yüksek

ekonomik büyüme oranlarına sahip olmaya devam etmiştir. Bu dönemde de Gaulle dönemine kıyasla Avrupa politikasında önemli bir değişim dikkat çekmektedir. Pompidou, önemini kabul etmekle birlikte Fransız-Alman eksenini konusunda selefine kıyasla çok daha az istekliydi. Almanya Başbakanı Helmut Schmidt ile mesafeli ilişkilerin tersine Pompidou, İngiltere Başbakanı Edward Heath ile iyi ilişkilere sahipti. Bu ilişkideki en çarpıcı gelişme ise de Gaulle'ün İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girişine ilişkin veto kararının Pompidou tarafından kaldırılmasıydı. İngilizlere karşı daha sempatik bir tutum, ABD'ye yönelik daha uzlaşmacı bir tonla birleştirilmiştir. Böylece Pompidou döneminde İngiltere ve ABD ile olan ilişkiler ilerletilmiştir. İngiltere ile müzakereler, 18 Haziran 1970 tarihindeki seçimleri muhafazakârların kazanması ile kolaylaşmıştır. Pompidou, Fransa'nın NATO'ya katılması konusunda da hiçbir sorun olmayacağını açıkça belirtmiştir (Cole, 2005: 30; Thiébaud, 2014: 3; Woodruff, 2006: 355).

Öte yandan sol muhalefet Pompidou'nun cumhurbaşkanlığı döneminde önemli bir dönüşüm yaşamıştır. 1969 cumhurbaşkanlığı seçimleri, Fransız solunu çok fazla temsil etmiyordu. Seçimlerde oy oranları düşüktü. Sosyalistlerin resmi adayı, %21 oy alan Komünist Duclos'un çok gerisinde kalmış ve %5'in çok az üzerinde oy alabilmiştir. Temmuz 1969'da eski SFIO kendisini Sosyalist Parti'ye dönüştürmüştür. Haziran 1971'de Epinay Kongresi'nde 1965'teki eski birleşik sol başkan adayı François Mitterrand, eski SFIO'daki müttefiklerinin yardımıyla yeni partinin kontrolünü ele geçirmiştir. Mitterrand'ın liderliğinde yeni PS, PCF ile bir ittifak kurmaya yönelmiştir. Bu ittifakı gerçekleştirmek için Mitterrand, PCF'nin iki parti tarafından imzalanan detaylı bir siyasi manifesto olan ortak bir hükümet programı talebini kabul etti. Bu anlaşma, sola geniş çapta kamuşaltırma, yerelleşme ve artan işçi haklarını içeren radikal yapısal reformlar sözü veriyordu. Haziran 1972'de PS, PCF ve Mouvement des Radicaux de Gauche ortak hükümet programını imzaladılar. Ortak programla, sol ittifak iktidar koalisyonunun tek güvenilir alternatifi gibi görünüyordu. Sol ittifak, 1973 parlamento seçimlerinde önemli kazanımlar elde etmiştir (Cole, 2005: 30-31; Fayet and Fayet, 2009: 397-398; Julaud, t.y.). Mitterrand, 1965 seçimlerinin ardından bir kez daha Fransız siyasetinde görünürlüğünü artırma şansı elde etmiştir.

4-11 Mart 1973 tarihlerinde parlamento seçimleri gerçekleşmiştir. Seçimlerinde rekabet eden siyasi grupların başında URP, UDR, Bağımsız Cumhuriyetçiler ve CDP bulunmaktadır. Seçimler sonucunda, URP mecliste sandalyelerin 262'sini alarak çoğunluğu elde etmiştir.

URP'yi, 101 sandalye kazanan UGSD takip etmektedir (www.ipu.org). Price (2012: 367)'a göre seçim zaferi, toplumsal düzeni yeniden sağlamanın yanı sıra enflasyonla mücadele etmek, bütçeyi dengelemek, iş güvencesi sağlamak ve devam eden ekonomik modernleşmeyi teşvik etmek üzere tasarlanan ekonomi politikalarının başarısının ödülüdür. Pompidou açısından ise tarihteki yerini sağlama almanın bir yoluydu.

1970'ler tüm Batı için olduğu gibi Fransa için de bir dönüm noktası olmuştur. 1973 yılının sonunda, Arap-İsrail savaşının sonucunda petrol fiyatlarının aniden dört katına çıkması ve büyük bir uluslararası krizin başlamasından kaynaklanan yeni sorunlar baş göstermiştir. Savaş sonrası dönemin başlıca teknolojik yeniliklerinden biri, temel enerji kaynağı olarak kömürün yerini petrolün almasıydı. 1973 yılına gelindiğinde petrol Fransızların enerji ihtiyacının %76'sını karşılıyordu; kullanımı nispeten ucuz ve kolaydı. Ama petrol ithalatının maliyeti artınca dış ticaret dengesi de kaçınılmaz olarak ciddi anlamda bozulmuştur. Şubat 1974'te enflasyon %15,6'ya yükselirken ekonomik büyüme oranı yarıya düşmüştü, ama yine de %3 ile halen önemli sayılabilecek bir orandaydı. Böylece 1973 petrol krizi ile 30 yıllık savaş-sonrası refah dönemi - the trente glorieuses – sona ermiştir. Ekonomik büyüme aniden durmuş ve bir daha asla eski seviyesine ulaşamamıştır. Ücretler ve maaşlar düşmeye, işsizlik ise artmaya başlamıştır. Bunlara toplumsal gerilim ve genel huzursuzluğun artması eşlik etmiştir (Sowerwine, 2018: 321; Price, 2012: 369).

Pompidou, de Gaulle'ü izlemek gibi çetin bir işte büyük başarı elde etmişti. Beşinci Cumhuriyet'in kurumlarını güçlendirmiştir. Ekonomik ve teknolojik ilerleme niyetiyle Fransa'yı modernleşme sürecine sokmuş ve Avrupa'nın inşasını desteklemiştir. Nitekim 1972'de İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı kapsayacak şekilde topluluğun genişlemesini kabul etmiştir. Enerji bağımsızlığı için nükleer santrallerin inşası programına karar vermiştir (Flahault ve Tronquoy, 2017: 12; Price, 2012: 367-369). Güçlü bir hükümetin gerekli olduğu dönemde hastalanarak güçten düşen Pompidou, 2 Nisan 1974 tarihinde kanserden hayatını kaybetmiştir. Cumhurbaşkanlığı koltuğunun boş kalması üzerine bu olağanüstü durum karşısında bir ay sonra cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır.

3.3.13.2.3. Valéry Giscard d'Estaing (1974-1981)

Fransa'da 1974 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 5 Mayıs 1974, ikinci turu ise 19 Mayıs 1974 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk turda, François Mitterrand, Valéry Giscard d'Estaing,

Jacques Chaban-Delmas, Jean Royer ve Edgar Faure yarışmıştır. 25 775 743 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %84,23'üne denktir) ilk turun galipleri François Mitterrand ve Valéry Giscard d'Estaing olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı ikinci turda 26 724 595 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %87,33'üne denktir), d'Estaing oyların %50,81'ini alarak Fransa'da 1974 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin üçüncü cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.conseil-constitutionnel.fr).

Tablo 9. Fransa'da 1974 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
Valéry Giscard d'Estaing	8 326 774	%32,6	13 396 203	%50,8
François Mitterrand	11 044 373	%43,2	12 971 604	%49,2
Jacques Chaban-Delmas	3 857 728	%15,1		
Jean Royer	810 542	%3,2		
Arlette Laguiller	595 247	%2,3		
René Dumont	337 800	%1,3		
Jean-Marie Le Pen	190 921	%0,7		
Emile Muller	176 279	%0,7		
Alain Krivine	93 990	%0,4		
Bertrand Renouvin	43 722	%0,2		
Jean-Claude Sebag	42 007	%0,2		
Guy Héraud	19 255	%0,1		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Valéry Giscard'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, rejimin evriminde bir dönüm noktasıydı. İlk defa cumhuriyetin kilit kurumu üzerindeki kontrol Gaullist partinin elinden çıkmıştır. Giscard d'Estaing, başbakanlık koltuğu için tercihini cumhurbaşkanlığı seçiminde yaptığı yardımın karşılığı olarak Chirac'tan yana kullanmış ve 27 Mayıs 1974 tarihinde Chirac'ı başbakan olarak atamıştır. Giscard bu atamasıyla, UDR'nin desteğinin sağlanacağını hesaplamıştı. Fakat Chirac, Gaullist kalmış ve Giscard d'Estaing'e bağlı kalmayı reddetmiş ve Ağustos 1976'da görevinden istifa etmiştir. Chirac'ın yerine, resmi olarak parti üyesi olmayan ve

bir üniversite profesörü olan Raymon Barre gelmiştir. Barre, 1981 cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar bu görevi sürdürmüştür. Giscard d'Estaing, dinamik ve açık kapitalist bir ekonomi ile her türlü toplumsal dışlamayı reddeden ve tüm toplumsal grupların katılımına dayanan bir toplumun bir sentezi olan “gelişmiş bir liberal toplum”dan yana olduğunu ilan etmiştir. Fakat bu siyasi hırslarını yerine getirecek araçlardan yoksundu. En başından beri, üçüncü cumhurbaşkanının yönetiminin siyasi temelleri kırılıyordu. En dar çoğunluk tarafından seçilen Giscard d'Estaing'in destekçileri başkanlık yanlısı koalisyonun küçük bir azınlığını oluşturuyordu. Başkanlığı boyunca ve özellikle 1976'dan sonra Giscard d'Estaing, hükümetlerini desteklemek için disiplinli bir parlamento koalisyonuna güvenemedi (Cole, 2005: 31-32; Fayet and Fayet, 2009: 398).

1974 başkanlık kampanyası sırasında Giscard d'Estaing, devamlılıkla ve risk almadan değişim sözü vermişti. Görevinin ilk iki yılında, Fransız toplumunu özgürleştirmeye ve siyasi sistemin işleyişini değiştirmeye yönelik birkaç reform yapmıştır. 1976 yılından sonra bu reformist ruh yerini temkinli bir toplumsal ve ekonomik muhafazakârlığa bırakmıştır. Cumhurbaşkanlığı koalisyonu içindeki muhafazakâr Gaullistlerin baskınlığı, ilerleyen dönemlerde toplumsal reformların önünü kesmiştir. 1974-1976'nın kilit reformların gerçekleşmesi (kürtaj, boşanma, Anayasa Konseyi reformu) sol kanattaki millevekillerinin oylarına bağlıydı. 1973'teki petrol krizinden sonra şiddetli ekonomik krizin başlaması, diğer ülkelerdeki gibi Fransız hükümetlerinin de hareket alanlarını büyük ölçüde daraltmıştır. Chirac öncülüğünde başarısız bir ekonomik yeniden başlamanın ardından, Raymond Barre bir dizi sert enflasyonla mücadele planı hazırladı. Barre, cumhurbaşkanı tarafından “Fransa'nın en iyi ekonomisti” olarak nitelendiriliyordu. Yeni başbakan, liberal bir ekonomi politikası uygulamaya koymuştur. Barre hükümetlerinin izlediği ekonomi politikaları, Avrupa'daki diğer hükümetlerin politikalarına benziyordu. Barre'nin enflasyonu azaltmaya yönelik ekonomi politikası Fransa'da özellikle Sosyalist-Komünist muhalefet tarafından, bir dereceye kadar da Gaullist RPR tarafından eleştirilmiş ve kötülenmiştir. 1974-6 dönemi, Fransa cumhurbaşkanlığının müdahaleci bir aşamasını temsil ediyordu. Seleflerinin uygulamalarına devam eden Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing, başbakanlarına 6 ay boyunca görevlerini belirttiği “yönerge mektupları” yazmıştır (Cole, 2005: 32-33; Fayet and Fayet, 2009: 399).

1976'dan sonra Giscard d'Estaing dikkatini dış politika, Avrupa işleri ve savunma gibi konulara vermeye başlamıştır. Dış politika konusunda Giscard d'Estaing Beşinci Cumhuriyet'in en az Gaullist cumhurbaşkanı olarak ortaya çıkmıştır. De Gaulle'ün “the weak's defence against

the strong” nükleer doktrin sözünü sorgulamış ve NATO’nun “flexible response” doktrinine yakınlaşmıştır. Öte yandan seleflerinin politikalarında önemli bir devamlılık göstermiştir. İngiltere’den uzaklaşarak Batı Almanya Şansölyesi Schmidt ile yakın ilişkiler kurmuştur. 1974’te Avrupa Birliği Konseyi’nin kurulması Avrupa Ekonomik Topluluğu devletlerinin liderleri için görüşme yapmak ve siyasi kararlar almak için düzenli bir forum sağlamıştır. 1979’da Avrupa Para Sistemi’nin kurulması da Avrupa ekonomik ve parasal işbirliği için bir mekanizma sağlamıştır (Cole, 2005: 33).

12-19 Mart 1978 tarihlerinde gerçekleşen parlamento seçimlerinin öncesinde üç haftalık kampanya sırasında, genel olarak ekonomik konular üzerine odaklanan ve Cumhurbaşkanı Giscard d’Estaing’nin politikalarını destekleyen çoğunluk partileri, UDF’nin bayrağı altında toplanmıştır. UDF, Fransa’da 1978 yılında Valéry Giscard d’Estaing tarafından kurulan ve Gaullist olmayan merkez sağ ittifakıdır. Avrupa yanlısı üç liberal-sağ partiden (Parti Républicain, Centre des Démocrates Sociaux, Parti Radical) oluşan bir birliktir. Sosyalistler ve Komünistlerden oluşan Sol Birliği partileri ise, Eylül 1977’deki Ortak Yönetim’e ilişkin anlaşmazlığın ardından rakip olmuşlardır. 12-19 Mart 1978 tarihlerinde gerçekleşen parlamento seçimlerinin sonucunda, iki turun sonunda RPR mecliste 150 sandalye kazanarak çoğunluğu elde etmiştir. RPR’yi 129 sandalye ile UDF takip etmektedir (www.ipu.org, erişim tarihi: 28.03.2019; Annesley, 2005: 340). Esasen 1978 seçim sonuçları bir hayli öngörülemezdi. 1973 yılından beri, oy verme yaşı 21’den 18’e düşürülmüştü ve bu gençlerin siyasi eğilimleri henüz bilinmiyordu. Ayrıca yönetim için Ortak Program’a taraf olan sol partiler, en son yapılan belediye seçimlerinde başarı elde etmiştir, senatör seçimlerinde bazı ilerlemeler kaydetmişler ve kamuoyu yoklamaları mecliste sandalye kazanma noktasında onları iyi bir konuma getirmiştir.

Bu dönemin en belirgin etkisi, Gaullizmin siyaset sahnesinde önemini yitirmesiydi. 1974 seçimleri, iktidara liberal, merkezci ve Avrupalı bir cumhurbaşkanı getirmiştir. Bu durum Gaullist mirastan uzaklaşılacağına önemli bir göstergesiydi. Beşinci Cumhuriyet, Gaullizm etkisinin sona ermesinin ardından sağ kalmayı başarabilmişti. Bu, rejim açısından büyük bir başarıydı (Raynaud, 2017: 5).

3.3.13.2.4. François Mitterrand Dönemi (1981-1995)

Fransa’da 1981 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 26 Nisan 1981, ikinci turu ise 10 Mayıs 1981 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk turda, Arlette Laguiller, Alain Krivine, Roger Garaudy,

Georges Machais, Huguette Bouchardeau, François Mitterrand, Michel Crépeau, Brice Lalonde, Valéry Giscard d'Estaing, Jacques Chirac, Michel Debré, Marie-France Garaud ve Jean-Marie Le Pen yarışmıştır. 29 516 082 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %81,09'una denktir) ilk turun galipleri François Mitterrand ve Valéry Giscard d'Estaing olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı ikinci turda 31 249 552 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %85,85'ine denktir), Mitterrand oyların %51,76'sını alarak Fransa'da 1981 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin dördüncü cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.conseil-constitutionnel.fr; Fayet and Fayet: 2009: 400).

Tablo 10. Fransa'da 1981 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
François Mitterrand	7 505 960	%25,8	15 708 262	%51,8
Valéry Giscard d'Estaing	8 222 432	%28,3	14 642 306	%48,2
Jacques Chirac	5 225 845	%18,0		
Georges Marchais	4 456 922	%15,3		
Brice Lalonde	1 126 254	%3,9		
Arlette Laguiller	668 057	%2,3		
Michel Crépeau	642 847	%2,2		
Michel Debré	481 821	%1,7		
Marie-France Garaud	386 623	%1,3		
Huguette Bouchardeau	321 353	%1,1		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Cumhurbaşkanı Mitterrand, Beşinci Cumhuriyet'te bir dizi önemli değişikliği katalizörü olmuştur. Bu sebeple 1959 – 1995 yılları arasında Fransız siyasetinde ağırlığı olan iki isimden birinin Charles de Gaulle, diğerinin ise François Mitterrand olduğu söylenmektedir (Fayet and Fayet, 2009: 387). Beşinci Cumhuriyet'in siyasi kurumları 1980'lerde Mitterrand'ın himayesinde çifte bir evrim geçirmiştir. 1) 1981'de sağ ve sol arasında iktidardaki ilk değişim 2) 1986'da sol ve sağ arasındaki ilk birlikte yaşama dönemi. 1981'de iktidarın sağdan sola transferi, Beşinci

Cumhuriyet’i iki önemli anlamda meşrulaştırmıştır. Rejimin iktidardaki demokratik değişime direnebileceğini kanıtlamış; bu, de Gaulle tarafından oluşturulan cumhurbaşkanlığı kurumlarına yönelik solun son bir araya gelişini temsil etmiştir. 1986’da birlikte yaşamının ortaya çıkışı, cumhurbaşkanlığı ve Ulusal Meclis’i kontrol eden siyasi güçlerin baskısı altında rejim çökmediği için eşit derecede önemliydi. İlk defa, 1958 anayasası yazıldığı gibi uygulandı. Cumhurbaşkanı başkanlık etmiş, ancak hükümet yönetmiştir (Cole, 2005: 34).

1958-1969 yılları arasında de Gaulle tarafından oluşturulan ve selefleri tarafından konsolide edilen güçlü cumhurbaşkanlığı, böylece Mitterrand’ın 1981 yılında cumhurbaşkanı seçilmesiyle daha da güçlenmiştir. Fakat programlarını daha iyi uygulayabilmek için sol çoğunluğa sahip bir parlamento istiyordu bunun için seçilmesinin hemen ardından Muhafazakârların egemen olduğu parlamentoyu feshederek ve mutlak bir sosyalist çoğunluğun seçilmesini güvence altına alarak Mitterrand siyasi iktidarın temel kurumları üzerinde tam bir kontrol sağlamayı başarmıştır (Cole, 2005: 34; Edmiston ve Duménil, 2010: 134).

Sosyalist Parti lideri ve Cumhurbaşkanı Mitterrand, seçimler sonrasında hükümeti kurmuş ve 22 Mayıs 1981 tarihinde meclisin dağılması çağrısında bulunmuştur. İlimli sol Sosyalist Parti azınlıktaydı. Merkez-sağ RPR ve UDF’nin ardından üçüncü sıradaydı. Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle gelen önemli değişimin 1 Haziran’da başlayan seçim kampanyaları, yürütülmesi ve sonuçları üzerinde etkileri olmuştur. Ana mesele, parlamento seçimlerinden cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki çoğunlukla uyumlu yeni çoğunluğun ortaya çıkıp çıkmayacağıydı. Aksi takdirde meclis ve Cumhurbaşkanı arasında zıtlık olurdu. Komünist Parti’nin hükümete katılma imkânı sorunu da yine kampanya sırasında önemli bir konuydu. 14-21 Haziran 1981 tarihlerinde gerçekleşen parlamento seçimlerinde, RPR mecliste sandalyelerin 150’sini alarak çoğunluğu elde etmiştir. RPR’yi, 130 sandalye ile UDF takip etmektedir. 22 Haziran 1981 tarihinde Pierre Mauroy başbakanlık görevine başlamıştır. Kabinesi dört Komünist Parti üyesi ve Sosyalist olan diğerlerinden oluşmaktaydı (IPU, France, Elections in 1980-1981).

1981-1986 arasında Mitterrand, yalnızca cumhurbaşkanlığı görevini yürütmemiş, aynı zamanda Ulusal Meclis’in ve cumhurbaşkanlığı partisinin liderliğini üstlenmiştir. De Gaulle’den beri hiçbir cumhurbaşkanı böylesi bir güce sahip değildi. Mitterrand’ın cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında sisteme yüksek derecede müdahalesi vardı. Mitterrand, yeni bir siyasi düzeninin gelişinin sembolü olmuştu. Görevinin ilk dönemlerinin temel siyasi kararların çoğuna dâhil olmuştur. Örneğin, 1982 kamulaştırma programına ilişkin seçim taahhütlerini sürdürme

konusunda ısrarcı olmuştur. Cumhurbaşkanlığı müdahalesi, Mauroy'un başbakanlığının reformist yılları (1981-4) sırasında özellikle dikkat çekiciydi. Ancak Mitterrand kademeli olarak iç politikadaki sorunlara daha az müdahale etmeye başlamıştır (Cole, 2005: 34-35; Edmiston ve Duménil, 2010: 134).

François Mitterrand, Beşinci Cumhuriyet'in ilk sosyalist cumhurbaşkanıydı. 1981 yılında seçim zaferini omuzladığında Sosyalist Parti'nin birinci sekreteriydi. Sosyalist ve komünistlerle imzalanan ortak hükümet programını uygulamak istemiştir. Parlamentodan çok sayıda kamulaştırma oylaması yapmasını ve hükümete ekonomiye devlet müdahalesi politikası izlemesine izin vermesini istemiştir. Mitterrand, Aralık 1981'deki ilk televizyon röportajında "Fransız sosyalizmi"nin Marksizm olmadığını, fakat sosyal demokrasi de olmadığını ifade etmiştir. Kamulaştırma, bu sosyalizmin önemli bir enstrümanıydı. Banka ve sanayi sektöründe geniş bir kamulaştırma programı başlatmıştır. Ayrıca sosyal adalete sürekli atıfta bulunmaktaydı. Sosyal yardımları artırmak, gelir vergisini değiştirmek ve büyük servetler üzerinde vergi oluşturmak için harekete geçmiştir. Kurumlar açısından adem-i merkeziyetçilik (desantralizasyon) politikası İçişleri Bakanı Gaston Defferre tarafından uygulamaya konmuş ve yerel yönetimler yetki anlamında güçlendirilmiştir. Ayrıca idam cezalarının kaldırılması, haftalık çalışma süresini 40'dan 39 saate düşürülmesi ve özel ve Katolik eğitimin kontrolü kabul edilmiştir. Ancak bu reformların bazılarını oylama ve uygulamadaki zorluklar Mitterrand'ı daha pragmatik bir duruş sergilemeye zorlamıştır (Thiébaud, 2014: 9; Fayet and Fayet, 2009: 401).

Mitterrand'ın cumhurbaşkanlığının ilk iki yılı, en azından 1946-1947 savaş sonrası tripartite hükümetinden bu yana, daha önce görülmemiş bir reformist çaba dönemi olarak göze çarpıyor. Mauroy Hükümeti'nin yürüttüğü reformlar sosyal, ekonomik ve sanayi politikaları alanındaki klasik yeniden dağıtımçı sol politikaları diğer alanlardaki "yaşam kalitesi" reformları ile (özellikle adem-i merkeziyetçilik, güçlendirilmiş işçi hakları, çeşitli liberal sivil hak önlemleri) birleştirilmiştir. 1984 yılından itibaren Mitterrand'ın dikkati dış politika, savunma ve hepsinden önemlisi Avrupa konularına odaklanmıştır. Dış politikanın kilit alanlarında Mitterrand, General de Gaulle tarafından öne sürülen ulusal bağımsızlık modeline kendinden önceki cumhurbaşkanlarına göre daha sadıktı. Mitterrand, bağımsız bir Fransız nükleer gücünü ve SSCB ile ABD karşısında güçlü bir dış politikayı desteklemeye devam etmiştir. Fransız bağımsız nükleer caydırıcılığını destekleyen stratejik doktrinleri kabul ettiği gözlenmekteydi. Mitterrand'ın Fransız-Alman ilişkilerine verdiği önem de, yaklaşık 20 yıl önce de Gaulle'ün verdiği önemi

hatırlatmaktaydı. Avrupa bütünleşmesi konusunda ise, de Gaulle'den farklılık göstermekteydi. Mitterrand birleşmiş bir Avrupa'nın yararına gerçekten ikna olmuş ve Avrupa entegrasyonunun çıkarları için ulusal egemenlik unsurlarını feda etmeye istekli olduğunu kanıtlamıştır (Cole, 2005: 35-36; Woodruff, 2006: 356).

Yapılan reformlara rağmen Fransa büyük ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle 1983 yılından itibaren bir kemer sıkma planı uygulamaya konulmuştur. İthalat desteklenince ihracat düşmüş ve Fransız şirketleri rekabet güçlerini kaybetmiş, böylece ticaret dengesi çökmüş ve teşvik politikası başarısızlığa dönüşmüştür. Mitterrand, başbakanlıkta değişikliğe gitmiş ve göreve Laurent Fabius'u atamıştır. Fabius, ılımlı sosyalist gibi görünüyordu. Sayesinde Mitterrand, Rainbow Warrior skandalına rağmen kamuoyu yoklamalarında yükselişe geçmiştir (Fayet and Fayet, 2009: 401-402).

16 Mart 1986 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerde ilk kez, 1985 Seçim Kanunu ile yürürlüğe giren nispi temsil sistemi uygulanmıştır. 24 Şubat 1986 tarihinde seçim kampanyaları resmi olarak başlamış ve kamuoyu yoklamalarının yayınlanmasına 8 Mart 1986 tarihinde kadar izin verilmiştir. Sosyalist Parti ve iki merkez sağ parti ile neo-Gaullist RPR ve merkez parti UDF bu seçimde yarışan başlıca taraflardır. Ekonomik konular özellikle işsizlik ve seçim sonrası parlamentoda sağ kanat çoğunluğu ile sol kanat Cumhurbaşkanı (Sosyalist Parti'den François Mitterrand) arasında "birlikte yaşama" (*cohabitation*) ihtimali kampanyaların en önemli tartışma konularının başında gelmekteydi. Sosyalistler, hükümetlerinin büyük başarılarını savunmuşlar ve tüm işçiler için garantili minimum gelirin yanı sıra daha fazla sosyal korumadan yana olmuşlardır. RPR-UDF platformu, Sosyalist Parti'nin 1982 yılında halka açtığı ekonominin çeşitli sektörlerin devletin elinden çıkarması (gayri millileştirme), nispi temsil sisteminin kaldırılması ve hem konvansiyonel hem de nükleer savunma için harcamaların artması çağrısında bulunmuştur (www.ipu.org).

Fransa'da 16 Mart 1986 tarihinde gerçekleşen parlamento seçimlerinde, PS mecliste sandalyelerin 212'sini alarak çoğunluğu elde etmiştir. Fakat PS, bu seçimlerde parlamentodaki mutlak çoğunluğunu kaybetmiştir. PS'yi, 155 sandalye ile RPR takip etmektedir. Seçimler öncesinde göç karşıtı kampanya yapan ve daha önce parlamentoda temsil edilmeyen Jean-Marie Le Pen'in liderliğindeki aşırı sağ parti Ulusal Cephe ise bu seçimlerde 35 sandalye kazanarak parlamentoya girmeyi başarmıştır. Sağın parlamentoda çoğunluğu elde etmesi üzerine Mitterrand sağcı bir başbakan atamak zorunda kalmıştır. Zira başbakan meclis tarafından onaylanıyordu. 18

Mart 1986 tarihinde Cumhurbaşkanı Mitterrand, RPR lideri Jacques Chirac'ı başbakan olarak atamış ve "birlikte yaşama" (*cohabitation*) dönemi resmen başlamıştır. Böylece beşinci cumhuriyette ilk kez bir siyasi tendanstan cumhurbaşkanı bir başka tendanstan başbakan ile "birlikte yaşamak" zorunda kalmıştır (www.ipu.org; Edmiston ve Duménil, 2010: 134; Fayet and Fayet, 2009: 402; Gosselin and Filion, 2007: 203).

Fransızların büyük bir çoğunluğu bir bakanlık krizinin yaşanmasından ve beşinci cumhuriyetin yıkılmasından korkmuştur, fakat bu yeni durum ciddi bir kriz yaşanmadan atlatılmıştır. Beşinci Cumhuriyet anayasasında öngörülmeven "birlikte yaşama", böylece yaşanabilir olduğunu göstermiştir (Edmiston ve Duménil, 2010: 134). Cumhurbaşkanı kendisine ayrılan savunma ve diplomasi alanlarında otoritesini koruyarak karar veriyordu. İç politika anlamında cumhurbaşkanının hareket alanı oldukça sınırlıydı. Böylece hükümet liberal reformların yer aldığı programını başlatabilme imkânına sahip olmuştur. Nitekim 1986-8 birlikte yaşama dönemi sırasında, Chirac'ın RPR-UDF koalisyonu, radikal bir ekonomik liberalizm programı başlatmıştır. Reform yapma konusunda aceleci davranan Chirac hükümeti, Fransız toplumunun görüşlerini yanlış yorumlamış ve bir toplumsal sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir hükümet izlenimi yaratmıştır. Chirac'ın ekonomik liberalizm ve siyasi muhafazakârlık karışımı, işsizliği azaltma konusundaki ilan ettiği hedeflerinde başarısız olmuştur. Chirac'ın başarısızlığı Mitterrand'ın popülaritesinin keskin bir biçimde artmasına neden olmuştur. Bu dönemde Mitterrand yeni bir rol keşfetti: Hakem cumhurbaşkanı. Hükümet, yönetmeye teşvik edilecekti fakat ulusun hakemi olarak 1958 anayasasının 5. Maddesine göre Mitterrand, Fransız halkı adına konuşarak hükümet politikalarını eleştirme hakkını saklı tutmuştur. Bu yeni duruş işe yararmış ve 1988'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mitterrand, bölünmüş sağ karşısında yeniden seçilmiştir (Cole, 2005: 36-37; Fayet and Fayet, 2009: 402).

Fransa'da 1988 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 24 Nisan 1988, ikinci turu ise 8 Mayıs 1988 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk turda, Arlette Laguiller, Pierre Boussel, André Lajoinie, Pierre Juquin, François Mitterrand, Michel Rocard, Antoine Waechter, Raymond Barre, Valéry Giscard d'Estaing, François Léotard, Jacques Chirac ve Jean-Marie Le Pen yarışmıştır. 31 027 972 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %81,38'ine denktir) ilk turun galipleri François Mitterrand ve Raymond Barre olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı ikinci turda 32 085 071 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %84,06'sına denktir), Mitterrand oyların %54,02'sini alarak

Fransa'da 1988 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci defa cumhurbaşkanı seçilmiştir (www.conseil-constitutionnel.fr). Michel Rocard başbakan olarak görevlendirilmiştir.

Tablo 11. Fransa'da 1988 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
François Mitterrand	10 367 220	%34,1	16 704 279	%54
Jacques Chirac	6 063 514	%19,9	14 218 970	%46,0
Raymond Barre	5 031 849	%16,5		
Jean-Marie Le Pen	4 375 894	%14,4		
André Lajoinie	2 055 995	%6,8		
Antoine Waechter	1 149 642	%3,8		
Pierre Juquin	639 084	%2,1		
Arlette Laguiller	606 017	%2,0		
Pierre Boussel	116 823	%0,4		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Mitterrand seçilmesinden hemen ardından ikinci defa parlamentoyu feshetmiştir. François Mitterrand, muhafazakâr muhalefetin zayıf olduğu parlamentoda açık ve istikrarlı bir çoğunluğa ulaşmayı çalışmıştır. Cumhurbaşkanlığı kampanyasında olduğu gibi, siyasi partilerin sağ-sol güç mücadelesi yapmak yerine birbirleriyle işbirliği yapacakları bir açılım çağrısında bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Mitterrand ve Başbakanı Michel Rocard, ılımlı bir şekilde, PS'nin kazanması halinde bile, hükümeti sosyalist olmayanları özellikle merkezilere açacağına söz vermiştir. 5-12 Haziran 1988 tarihlerinde gerçekleşen parlamento seçimleri sonucunda, iki turun sonunda PS mecliste sandalyelerin 262'sini alarak çoğunluğu elde etmiştir. PS'yi 130 sandalye ile UDF takip etmektedir. Böylece parlamentoda hiçbir parti çoğunluğu elde edememiştir. UDF ise ilk kez toplam sandalye sayısı bakımından RPR'yi geçebilmiştir (www.ipu.org). Fakat sosyalistler bazı merkez partilerle mecliste egemen olmak için yeterli sandalye elde etmek üzere koalisyon oluşturmayı başarmıştır. Mitterrand başbakanlık görevine bir sosyalisti atamıştır. Böylece *cohabitation* 1988 yılında sona ermiş ve cumhurbaşkanı ve başbakan yeniden aynı partiden olmuştur (www.ipu.org; Edmiston ve Duménil, 2010: 134; Fayet and Fayet, 2009: 403).

1991 yılında Savunma Bakanı Jean-Pierre Chevènement istifa etmiştir. Hükümetin Körfez Savaşı'na dâhil olma kararını onaylamıyordu. Aynı yıl Başbakan Michel Rocard görevinden istifa etmiş, Edith Cresson Fransa'nın ilk kadın başbakanı olmuştur. Bu gelişmelerin yaşandığı Fransa'da seçim kampanyaları 1 Mart 1993 tarihinde başlamıştır. Haziran 1988 seçimlerinde olduğu gibi, iki geleneksel muhafazakâr parti olan RPR ve UDF UPF altında ittifak oluşturmuş ve tek adaylı seçim bölgelerinin çoğunda ortak bir aday belirlemişlerdir. Böylece asıl mücadele iktidardaki Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın partisi olan Sosyalist Parti'ye karşı verilmiştir. Ayrıca kamuoyu yoklamaları, güçleri birleştiren çevreci partilerin güçlü bir gösterisini de öngörmüştür. Öte yandan, seçim kampanyalarının kısmen adayların harcamalarındaki yeni sınırlamalar nedeniyle renksiz geçtiği ifade edilmektedir. Tartışılan başlıca meseleler, ülkenin ekonomisi, ticaret ve yolsuzluk skandallarıyla darbe yiyen Sosyalistlerin uzun süren yönetimiydi. PS, zayıflayan ekonomi ve yıllar süren iktidarı sonrasında yeni fikirlerin başarısız kalması nedeniyle eleştirilmiştir. Eski başbakan Jacques Chirac liderliğindeki RPR, ABD ile Avrupa Topluluğu arasındaki yakın tarihli bir tarım ticareti anlaşmasına ve ortak tarım politikasının AT reformlarına karşı güçlü bir muhalefeti dile getirmiştir. Ayrıca göç konusunda daha sıkı kontroller yapılması çağrısında bulunmuştur. Beş merkez ve merkez sağ partiden oluşan UDF, eski Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing tarafından yönetilmiş ve partnerleri ile Maastricht Antlaşması üzerine uyuşmazlık yaşarken ticaret konularında anlaşmaya varmıştır. Ekonomi ile ilgili olarak, PS, işsizliğin azaltılmasına yardımcı olmak için Avrupa çapında büyümeye yönelik bir girişime desteğini vurgulamıştır. Önde gelen PS liderlerinden biri olan eski Başbakan Michel Rocard, Fransız siyasi solunu yeniden yapılandırmak ve merkezci politikalara yaklaştırmak için “büyük patlama” önermiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Mitterrand, kamuoyunun artık desteklemediğini düşündüğü Michel Rocard'ı görevden almış, yerine Édith Cresson atanmıştır. Fransa'nın ilk kadın başbakanıdır. Fakat bir yıl dolmadan görevden alınmış ve yerini Pierre Bérégovoy almıştır. Bu dönemin son önemli gelişmelerinden birisi olarak 1992 yılında Fransa'nın referandumla Maastricht Anlaşması onaylanmıştır. Bérégovoy, PS'yi 1993 parlamento seçimlerine hazırlamıştır. Ancak Mitterrand'ın ikinci görev dönemi AIDS'li hastaların kanlarının teste tabi tutulmadan başka hastalara verildiği ve birçok ölüme neden olduğu bulaşıcı kan davası, Crédit Lyonnais skandalı, PS'nin gizli finansman skandalı gibi skandallarla sona ermiştir (www.ipu.org; Fayet and Fayet, 2009: 404).

21-28 Mart 1993 tarihlerinde gerçekleşen parlamento seçimleri sonucunda, iki turun sonunda RPR mecliste sandalyelerin 205'ini alarak çoğunluğu elde etmiştir. RPR'yi 177 sandalye ile UDF takip etmektedir. 1993 yılında parlamento seçimlerinde sağ çoğunluğu elde etmesi nedeniyle Mitterrand sağcı bir başbakan atamak zorunda kalmıştır. 29 Mart 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Mitterrand, Edouard Balladur'u başbakan olarak atamıştır. Böylece bir Sosyalist cumhurbaşkanı ile muhalefet hükümet arasında ikinci bir "birlikte yaşama" dönemi başlamıştır. Mitterrand'ın da ikinci yedi yıllık görevinde ikinci bir "birlikte yaşama" ortaya çıkmıştır. Böylece Mitterrand'ın uzun dönem cumhurbaşkanlığındaki son bölüm, Balladur Hükümeti'nin Mart 1993'te göreve gelmesiyle başlamıştır (Edmiston ve Duménil, 2010: 134; IPU, France, Assemblée nationale, Elections in 1993).

Mitterrand'ın ikinci görev döneminde öne çıkan konuların başında Fransız ekonomisi gelmekteydi. Fransız ekonomisinin Avrupa entegrasyonu sürecine ve küreselleşmeye adaptasyonu konuları bu dönemde üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Mitterrand'ın cumhurbaşkanlığı döneminde tek pazara vurgu yapılmış, piyasanın liberalleşmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. 1950'lerde Avrupa davasının önemli destekçilerinden biri olan Mitterrand, cumhurbaşkanlığı görevini yürütürken Avrupa'ya yönelik inançlarından caymamış ve gücünü Avrupa tek pazarının tamamlanmasını teşvik etmeye yönelik kullanmıştır. Ülkeyi daha rekabetçi hale getirmek amacıyla ekonomik modernleşmeyi bir ulusal hedef olarak benimsemiştir. Dış politikada ise Mitterrand geleneksel çizgiden sapmamıştır. Atlantik İttifakı'nı tartışmış, Sovyetler'in Avrupa füze krizindeki pozisyonunu özellikle 1983'ün başlarında Alman Federal Meclisi'nde yaptığı konuşmada eleştirmiştir. Yeni bir nükleer denizaltı inşa etme kararıyla stratejik nükleer caydırıcılığa kişisel olarak bakışını ortaya koymuştur. Her zaman Almanya'nın bölünmesinden yana olmuştur (Thiébaud, 2014: 9).

Mitterrand, "hayatı değiştirmek" isteyen cumhurbaşkanıydı: 60 yaşında emeklilik, çalışma süresinde düşüş, ücretli tatillerin uzatılması gibi bir dizi konu üzerinde çalışmıştır. Ölüm cezasını kaldırmış ve sefelinin toplumsal meseleler ve özgürlükler üzerine yürüttüğü çalışmaları tamamlamıştır. Desantralizasyonu başlatmış ve ortak pazar ile para birliği oluşturmak için Avrupa bütünleşme sürecini hızlandırmıştır (Flahault ve Tronquoy, 2017: 14). 1995 yılında Mitterrand ikinci yedi yıllık görevini tamamlamış ve üçüncü defa aday olmamaya karar vermiştir (Edmiston ve Duménil, 2010: 134).

3.3.13.2.5. Jacques Chirac Dönemi (1995-2007)

Fransa’da 1995 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 23 Nisan 1995, ikinci turu ise 7 Mayıs 1995 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk turda; Arlette Laguiller, Robert Hue, Michel Rocard, Jacques Delors, Lionel Jospin, Dominique Voynet, Valéry Giscard d’Estaing, Edouard Balladur, Jacques Chirac, Philippe de Villiers, Jean-Marie Le Pen ve Jacques Cheminade yarışmıştır. 31 345 794 seçmenin oy kullandığı (Toplam seçmenin %78,38’ine denktir) ilk turun galipleri Jacques Chirac ve Lionel Jospin olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı ikinci turda 31 845 819 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %79,66’sına denktir), Chirac oyların %52,64’ünü alarak Fransa’da 1995 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nin beşinci cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.conseil-constitutionnel.fr). Chirac’ın bu seçim zaferi, Sosyalistlerin 14 yıllık cumhurbaşkanlığı hâkimiyetine de son vermiştir. Mitterrand’tan farklı olarak Chirac, parlamentoda çoğunluğa sahipti. Bu nedenle başbakanı atama konusunda özgürdü ve partisinden Alain Juppé’yi başbakan olarak atamıştır (Edmiston ve Duménil, 2010: 135)

Tablo 12. Fransa’da 1995 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
Jacques Chirac	6 348 375	%20,8	15 763 027	%52,6
Lionel Jospin	7 097 786	%23,3	14 180 644	%47,4
Edouard Balladur	5 658 796	%18,6		
Jean-Marie Le Pen	4 570 838	%15,0		
Robert Hue	2 632 460	%8,6		
Arlette Laguiller	1 615 552	%5,3		
Philippe de Villiers	1 443 186	%4,7		
Dominique Voynet	1 010 681	%3,32		
Jacques Cheminade	84 959	%0,28		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Jacques Chirac, 1977-1995 yılları arasında Paris Belediye Başkanı’ydı, ama daha da önemlisi Fransa’nın güneybatısında kırsal bir alan olan ve uzun süre Fransız radikalizminin toprakları olan Corrze departmanının Genel Konsey Başkanı’ydı (Thiébault, 2014: 9-10).

Chirac'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ile, 21 yıllık Gaullizm deneyiminin ardından Elysée Sarayı'nda yeniden toparlanmaya tanıklık edilmiştir. İşsizliğin azaltılması, toplumsal kırılmanın iyileşmesi ve yeni bir ekonomik başlangıç kampanya sırasında verilen sözler arasındaydı. Chirac, cumhurbaşkanı seçilir seçilmez kampanya sırasında verdiği vaadler ile ekonomik ve uluslararası gerçeklikler arasında denge kurmaya çalışmıştır. Bu dönemin başbakanı, eski dışişleri bakanı (1993-95) Alain Juppé'dir. Avrupa entegrasyonunun önemli bir destekçisiydi. 1999 yılına kadar Avrupa tek para birimine geçiş konusunda Fransa'nın niyetini dile getirmiştir (Cole, 2005: 39).

Cumhurbaşkanı Chirac da, Ekim 1995'te Fransa'yı tek para birimine katılmaya hazırlamak için güçlü bir taahhütte bulunmuş ve bu seçeneğe eşlik edecek bir ekonomik tasarruf tedbirleri paketi açıklamıştır. 1995 yılında Fransız toplumundaki bölünmeleri azaltmaya yönelik programıyla seçilen Chirac, bir ekonomik ve toplumsal reform programı uygulamak zorunda kalmıştır. Toplumsal paydaşlarla önceden fikir alışverişinde bulunmadan sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinde reform planının kamuoyuna açıklanması ciddi bir krize neden olmuştur. 1995 yılının sonuna kadar Juppé Hükümeti, hayatta kalmak için mücadele vermiştir. Juppé Planı'na itiraz etmek için yüzbinlerce protestocu sokaklara çıkmış ve Fransa yeni bir krize sürüklenmiştir. Alınan tedbirler Aralık 1995'te çok sayıda çalışanın dâhil olduğu bir ay süren greve yol açmıştır. Cumhurbaşkanı Chirac ve Başbakan Juppé, ülkeyi felce uğratan şiddetli toplumsal çatışma ile mücadele etmiştir. Hükümet, Kasım-Aralık 1995'te grevden sağ çıkmış fakat reform önerilerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Fakat buna rağmen Başbakan Juppé'nin kamuoyunun gözündeki prestiji iyileşmemiştir (Cole, 2005: 39-40; Fayet and Fayet, 2009: 405; Thiébault, 2014: 10).

Öte yandan uluslararası ilişkiler alanında Gaullist bağımsızlık ilkelerine sürekli olarak atıfta bulunmuştur. Göreve gelir gelmez uluslararası politikada Gaullist ruhu tekrar bulmaya karar vermiştir. Fransız Polinezyası'nda yer alan Mururoa Takımadaları'nda uluslararası sahnede bomba etkisi yaratan nükleer denemeler gerçekleştirilmiş, askerlik mesleği yaratılarak ordunun profesyonelleştirilmesi yönünde önemli bir adım atılmış, Eski-Yugoslavya'daki kanlı çatışmaya son verme sürecinde rol almak istemiştir (Fayet and Fayet, 2009: 405). Yine Gaullist dış politika hedefinin bir uzantısı olarak Dışişleri bakanı ve eski cumhurbaşkanlığı genel sekreteri Dominique de Villepin'in desteğiyle Irak'ın lideri Saddam Hüseyin'i devirmek ve Irak rejimini değiştirmek için kurulan askeri ittifakta ABD ile bir araya gelmeyi reddetmiştir (Thiébault, 2014: 10). Chirac,

Irak'a karşı savaşa izin veren BM (Birleşmiş Milletler)'nin tüm kararlarını veto edeceğini açıklamıştır (Le Parisien, 20.11.2019).⁵¹

1995 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Jacques Chirac, sağ kanat partileri sandalyelerin yaklaşık beşte dördlük çoğunluğa sahip olmasına rağmen, 21 Nisan 1997 tarihinde, normal tarihinden bir yıl önce, meclisi lağvetmeye karar vermiştir. Bu karar, üç temel kaygıdan doğmuştur: 1) 1993'ten bu yana art arda sağ hükümetler (Juppé Hükümeti'nin ardından Balladur Hükümeti) tarafından gerçekleştirilen reformların devam ettirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla yeniden canlandırılmış bir çoğunluk elde etmek; 2) Fransa'yı, Avrupa Birliği'nin, tek bir para birimine geçiş gibi, başlıca hedeflerini karşılamak için güçlü bir konuma getirmek ve son olarak, 3) Aşırı sağ Ulusal Cephe'nin desteğini yıpratmak. Erken seçim sürpriziyle karşılaşan muhalefet, daha önce cumhurbaşkanlığı seçimlerinde başarısız olan Sosyalist Parti'nin Birinci Sekreteri Lionel Jospin liderliğinde seçimlere hazırlanmıştır. Sağın kampanyası ise Başbakan Alain Juppé (RPR) tarafından yönetilmiştir. RPR'nin bazı sandalyeleri kaybetmesi, ancak yeni yasama döneminde çoğunluğu elde tutması bekleniyordu. Kampanyada ülke ekonomisi ve Avrupa'da işbirliği konularına odaklanılmıştır. Her iki konu da önemli fikir ayrılıkları yaşanmıştır. 25 Mayıs-1 Haziran 1997 tarihlerinde gerçekleşen parlamento seçimleri sonucunda, iki turun sonunda PS mecliste sandalyelerin 246'sını kazanarak çoğunluğu elde etmiştir. Fakat mutlak çoğunluk için gerekli 289 sandalyeye ulaşamamıştır. PS'yi, 139 sandalye ile RPR takip etmektedir. Cumhurbaşkanı Chirac, Jospin'i hükümet kurması için görevlendirmiş ve komünistlerde ve yeşillerden bakanların da bulunduğu yeni hükümet, 4 Haziran 1997 tarihinde kurulmuştur. Böylece Fransa'da, sağcı bir Cumhurbaşkanı ile sol Hükümet arasında üçüncü kez bir "birlikte yaşama" dönemine girilmiştir. Meclis, 12 Haziran 1997 tarihinde toplandığında, François Mitterrand'ın cumhurbaşkanlığı döneminde başbakanlık görevini yürüten ve 1988-1992 yılları arasında da meclis başkanı olan Sosyalist Parti'den Laurent Fabius'u meclis başkanı olarak seçilmiştir (Edmiston ve Duménil, 2010: 135; IPU, France, Assemblée nationale, Elections in 1997; Fayet and Fayet, 2009: 405).

Jospin Hükümeti (1997-2002), iki büyük seçim reformu gerçekleştirmiştir. Bunlardan birisi seçim görevlerinin birikiminin sınırlandırılması üzerine kanunun kabul edilmesidir. Reformun amacı, seçilenlerin kendilerini işlerine tamamen adanmalarını sağlamak için yetki

⁵¹ Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın açıklaması için bkz. "Déclaration du président de la république Française, Monsieur Jacques Chirac", <https://www.ina.fr/video/2257663001>

birikimini sınırlandırmaktır. Parlamentodaki görevin yürütülmesi birden fazla yerel görevin (bölgesel, genel veya belediye meclis üyeliği) yürütülmesiyle uyuşmamaktadır. Bu, ulusal bir parlamenterin yalnızca bir yerel yürütme görevini gerçekleştirebileceği anlamına gelir. Bir diğer reform siyasi hayatta erkek ve kadınlar arasında eşitlik üzerine kanunun kabul edilmesidir. Fransa, kadın ve erkeğin siyasi düzeyde temsilinde eşitlikten yana bir kanunu kabul eden ilk ülkedir. Eşitlik konusundaki tartışmalar 1999 yılında başlamış ve bu eşitliği destekleyenler özellikle Fransa'daki kadınların siyasi hayatta yeterince temsil edilmediğini ve kanunun siyasi partileri kota koymaya veya belirli bir yüzde belirlemeye mecbur bırakacağını düşünmüşlerdir. Eşitlik kanunu 2000 yılında kabul edilmiş ve ilk kez 2001 belediye seçimlerinde uygulanmıştır. Bu kanun, eşitlik ilkesini liste ve orantılı temsil için zorunlu kılmıştır. Bu nedenle her liste eşit sayıda kadın ve erkekten oluşmalıdır. Fakat Jospin Hükümeti, tartışmalı meselelere de neden olmuştur. Özellikle haftalık çalışma saatini bazı sektörlerde 35 saate düşürmesi oldukça tartışılmıştır. Öncelik işsizlikle mücadele idi ve çalışma süresinin paylaşılması istihdam yaratmak için etkili bir araç olarak ortaya çıkmıştır (Edmiston ve Duménil, 2010: 136-137; Fayet and Fayet, 2009: 405).

Chirac ile Jospin'in uzun birlikte yaşama dönemi 2002 cumhurbaşkanlığı seçimleri ile sona ermiştir. Bu iki devlet adamı bu kez, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde karşı karşıya gelmişlerdir. Fransa'da 2002 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 21 Nisan 2002, ikinci turu ise 5 Mayıs 2002 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk turda; Bruno Megnet, Corinne Lepage, Daniel Gluckstein, François Bayrou, Jacques Chirac, Jean-Marie Le Pen, Christine Boutin, Robert Hue, Jean-Pierre Chevenement, Alain Madelin, Arlette Laguiller ve Olivier Besancenot yarışmıştır. 29 497 888 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %71,60'ına denktir) ilk turun galipleri Jacques Chirac ve Jean-Marie Le Pen olmuştur. Bu seçimin en öngörülemez olayı, Le Pen'in ilk turdaki başarısının Jospin'in ikinci tura çıkmaktan alıkoymuş olmasıdır. Sosyalist Parti ilk kez, kurulduğu 1971 yılından bu yana cumhurbaşkanlığı yarışında ikinci turda temsil edilememiştir. Öte yandan seçmen katılımında düşüşün artmaya devam etmesi ve adayların sayısındaki artış Fransızların yöneticilere ve kurumlara karşı ilgisizliğinin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir (Edmiston ve Duménil, 2010: 135; Fayet and Fayet, 2009: 406; www.interieur.gouv.fr). Jospin Hükümeti'nin izlediği politikaların seçmendeki yansıması bu şekilde olmuştur. Chirac ve Le Pen'in yarıştığı ikinci turda 32 832 832 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %79,71'ine denktir), Le Pen'e karşı harekete geçen sol ve cumhuriyetçi oylar Chirac'a yönelmiş ve Chirac

oyların %82,21'ini alarak Fransa'da 2002 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci defa cumhurbaşkanı seçilmiştir (www.interieur.gouv.fr; Edmiston ve Duménil, 2010: 135-36). Le Pen'in ilk turda göstermiş olduğu başarı Fransa ve Avrupa'da şok dalgası yaratmıştır. İlk turda göstermiş olduğu başarısızlık sebebiyle Lionel Jospin Sosyalist Parti liderliğinden istifa etmiştir.

Tablo 13. Fransa'da 2002 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
Jacques Chirac	5 665 855	%19,9	25 537 956	%82,2
Jean-Marie Le Pen	4 804 713	%16,9	5 525 032	%17,8
Lionel Jospin	4 610 113	%16,2		
François Bayrou	1 949 170	%6,8		
Arlette Laguiller	1 630 045	%5,7		
Jean-Pierre Chevènement	1 518 528	%5,3		
Noel Mamère	1 495 724	%5,2		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Chirac'ın ikinci dönemde Gaullist geleneklere geri döndüğü anlaşılıyor. Cumhurbaşkanı Chirac'ın ana odağı dış politika, Avrupa işleri ve savunma alanındaydı. Dış politikada Irak'taki 2002 savaşı ile Chirac enerjisini tamamen seferber etmiştir. Savaşa muhalefet, Chirac'a, Gaullist geleneğinden gelen Fransız halkıyla doğrudan bir ilişki kurma fırsatı vermiştir. Cumhurbaşkanı Chirac'ın Irak'taki savaşı reddetmesi ezici bir şekilde kamuoyu tarafından desteklenmiştir. Dış politikada benzer çizginin izlenmesi Almanya ile daha yakın ilişkilerin kurulmasına fırsat vermiştir (Cole, 2005: 43).

Nisan 2002 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından parlamento seçimleri için kampanyalar başlamıştır. Başbakan ve aynı zamanda seçimlerde aday olan Jospin, Sosyalist Parti genel başkanlığı görevinden istifa etmiş ve parlamento seçimlerinde yer almamıştır. Kampanya sırasında, RPR, Liberal Demokrasi ve UDF'nin bazı üyelerinden oluşan UMP, seçmenlerden Cumhurbaşkanı Chirac'a bir başka "birlikte yaşama" döneminden kaçınmak için Ulusal Meclis'te net ve uyumlu bir çoğunluk sağlanmasını istemiştir. Sosyalist Parti; Yeşiller ve Komünist Parti seçim bölgelerinden ortak aday çıkarmak için anlaşma yapmıştır. Zira aşırı sağ, ilk turda birkaç rakip adayı seçerse solu ortadan kaldırmakla tehdit etmiştir (IPU, France Assemblée nationale,

Elections in 2002). Solun, 2002 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turundan aldığı ders ittifakı önemli bir seçenek olarak gün yüzüne çıkarmıştı.

Tablo 14. Fransa’da 2002 Genel Seçim Sonuçları

	Birinci Tur			İkinci Tur			
Seçmen sayısı	40.969.239			36.784.296			
Oy kullanan seçmen sayısı	26.390.474			22.184.913			
Seçime katılma oranı	%64,4			%60,3			
Partiler	Birinci turda aldığı oy sayısı	Oy oranı	Birinci turda kazandığı sandalye sayısı	İkinci turda aldığı oy sayısı	Oy oranı	İkinci turda kazandığı sandalye sayısı	Toplam sandalye sayısı
UMP	8.620.070	33,4	46	10.029.762	47,3	309	355
PS	6.142.656	23,8	2	7.481.990	35,3	138	140
UDF	1.240.103	4,8	6	832.785	3,9	23	29
PCF	1.267.789	4,9	0	690.807	3,3	21	21
PRG	389.780	1,5	0	455.360	2,1	7	7
Yeşiller	1.145.781	4,4	0	677.929	3,2	3	3
RPF	94.218	0,4	0	61.605	0,3	2	2
DL	108.824	0,4	2	-	-	-	2
MPF	202.849	0,8	1	-	-	-	1
FN	2.873.556	11,1	0	393.205	1,9	0	0
PR	308.666	1,2	0	12.679	0,1	0	0
CPNT	422.481	1,6	0	-	-	-	0
LCR	320.623	1,2	0	-	-	-	0
LO	304.080	1,2	0	-	-	-	0
MNR	278.291	1,1	0	-	-	-	0
DVD	1.002.107	3,9	1	274.374	1,3	8	9
DVG	355.363	1,4	0	268.530	1,3	6	6
DIV	753.594	2,9	0	41.725	0,2	2	2

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Fransa'da 9-16 Haziran 2002 tarihlerinde milletvekili seçimleri yapılmış ve Ulusal Meclis'in yeni 577 üyesi seçilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, 2002 genel seçimlerinde, seçmen sayısı ile sandığa giden seçmen sayısı arasında önemli bir fark vardır. Birinci turda seçmenlerin %35,6'sı, ikinci turda ise %39,7'si sandığa gitmemiştir. Seçim sonuçlarına bakıldığında, birinci turda en çok oy alan UMP (Halk Hareketi için Birlik), ikinci turun sonunda en çok oyu almayı başarmış ve mecliste iki turun ardından 355 sandalye elde etmiştir. UMP'yi PS (Sosyalist Parti) takip etmiş ve iki turun sonucunda 140 sandalye kazanarak meclisteki en büyük muhalefet grubunu oluşturmuştur. %12,5'lik seçim barajı nedeniyle 2002 seçimlerinde ilk turda geçerli oyların %44,44'ü temsil edilememiştir, fakat ikinci turda baraj uygulaması olmaması nedeniyle bu oran düşmekte ve böylece 2002 seçimlerinde ikinci turda geçerli oyların sadece %2'si mecliste temsil edilememiştir.

Fransa'da 2002 yılı seçimleri sonucunda mecliste sandalye dağılımına bakılacak olursa; UMP (Halk Hareketi için Birlik), milletvekili genel seçimlerinde, parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğunu kazanmıştır. UMP, 365 milletvekili ile sandalyelerin %63,26'sını elde etmiştir. Sandalyelerin iktidar-muhalefet arasındaki dağılımına bakarsak, sandalyelerin %63,26'sı iktidara ait iken %37,74'ü muhalefet gruplarına ve bağımsızlara aittir. Yeni hükümet, 17 Haziran 2002 tarihinde ilan edilmiştir. Jean-Pierre Raffarin'in başbakanlık görevi devam etmiştir. Jean-Louis Debré, 25 Haziran 2002 tarihinde meclis başkanı olarak seçilmiştir (IPU, France, Assemblée nationale, Elections in 2002). Böylece Raffarin'in yeni merkez sağ hükümeti, Cumhurbaşkanı Chirac ile Sosyalist Lionel Jospin arasındaki "birlikte yaşama" dönemine son vermiştir. Sağ, Ulusal Meclis'te büyük bir çoğunluk elde etmiştir. Sağın bu zaferi, Chirac'a sağ bir hükümet atamasına imkân sağlamıştır.

12 yıllık Jacques Chirac (1995-2007) dönemi, cumhurbaşkanlığı görev süresinin beş yıla düşürülmesi, seçim takviminin değiştirilmesi ve Avrupa anayasa anlaşmasının reddedilmesi ile kurumsal düzeyde damgasını vurmuştur. 1995 yılında cumhurbaşkanı seçilen Chirac, 1997 yılında parlamento seçimlerini kaybetmiştir. Bu ise sağdan bir cumhurbaşkanı ve soldan bir başbakan arasında beş yıllık bir *cohabitation*'un yolunu açmıştır. 2002 yılında ikinci bir dönem için yeniden cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 2004 yılındaki bölgesel ve Avrupa seçimlerinin yanı sıra 2005 Avrupa referandumu sağın yine reddedildiğini göstermiştir. Daha sonra, Ekim-Kasım 2005'te kentsel şiddetin patlak vermesi, 2006 ilkbaharında ilk işe alım sözleşmesine (C.P.E) karşı güçlü bir toplumsal hareket ve işsizlikte hafif bir düşüş koşullarında Nicolas

Sarkozy kendini 2007 yılında sağ siyaseti yeniden kurmak için istekli olan yeni cumhurbaşkanı olarak empoze etmeyi başarmıştır (Bréchon, t.y.). Kültür şokunu reddetmiş ve Fransa'yı barış ve diyalog kampına yerleştirmiştir. Fransız toplum modelini korumak ve desantralizasyonu başlatmakla ilgileniyordu. Çevrenin korunması öncelikleri arasındaydı ve buna anayasada yer verilmesini sağlamıştır. Referandumla cumhurbaşkanlığı görev süresini yedi yıldan beş yıla indirdirmiştir (Flahault ve Tronquoy, 2017: 17).

3.3.13.2.6. Nicolas Sarkozy Dönemi (2007-2012)

Fransa'da 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 22 Nisan 2007, ikinci turu ise 6 Mayıs 2007 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk turda; Olivier Besancenot, Marie-George Buffet, Gérard Schivardi, François Bayrou, José Bové, Dominique Voynet, Philippe de Villiers, Ségolène Royal, Arlette Laguiller, Nicolas Sarkozy yarışmıştır. 37 254 242 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %83,77'sine denktir) ilk turun galipleri Ségolène Royal ve Nicolas Sarkozy olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı ikinci turda 37 342 004 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %83,97'sine denktir), Sarkozy oyların %53,06'sını alarak Fransa'da 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin altıncı cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.interieur.gouv.fr). Böylece ülkeyi hem ekonomik hem de sosyal olarak yeni bir döneme götürme sözü veren eski İçişleri Bakanı ve UMP'nin lideri Nicolas Sarkozy, Sosyalist Parti'den Ségolène Royal'i mağlup ederek cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda kesin bir zafer elde etmiştir (IPU, France, Elections in 2007).

Tablo 15. Fransa’da 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
Nicolas Sarkozy	11 448 663	%31,2	18 983 138	%53,1
Ségolène Royal	9 500 112	%25,9	16 790 440	%46,9
François Bayrou	6 820 119	%18,6		
Jean-Marie Le Pen	3 834 530	%10,4		
Olivier Besancenot	1 498 581	%4,1		
Philippe de Villiers	818 407	%2,2		
Marie-George Buffet	707 268	%1,9		
Dominique Voynet	576 666	%1,6		
Arlette Laguiller	487 857	%1,3		
José Bové	483 008	%1,3		
Frédéric Nihous	420 645	%1,1		
Gérard Schivardi	123 540	%0,3		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Siyaset sahnesinde ortaya çıkışından beri Nicolas Sarkozy, ne kişilik olarak ne de siyasi bir aktör olarak geleneksel beklentilere uyan biriydi. Kırsal kökenlerine bağlılıklarının altını çizen Jacques Chirac ve François Mitterrand gibi bazı seleflerinin aksine, Sarkozy tek ebeveynli bir ailede büyüyen Macar bir göçmen çocuğuydu. Ecole Nationale d’Administration’nun arketip ürünleri olan Jacques Chirac ve Giscard Valéry d’Estaing gibi cumhurbaşkanlarının ya da Fransız üniversite sisteminin klasik entelektüel kalıbından çıkan Georges Pompidou ve François Mitterrand’ın aksine, Paris’teki Institut d’Etudes Politiques’deki eğitimini tamamladıktan sonra mütevazı bir avukat olarak hayatını devam ettirmiştir (Raymond, 2013: 1). Bernard (2012)’a göre Sarkozy, Paris banliyösünde doğup büyüyen bir Macar kökenli avukat olarak geleneksel Fransız siyasi seçkinlerinden temelde farklı olması anlamında olağanüstüydü (The Guardian, 07.05.2012).

Sarkozy, başbakanlık görevine 19 Mayıs 2007 tarihinde François Fillon’u atamıştır (JORF n°115 du 19 mai 2007). Sarkozy döneminde, cumhurbaşkanlığı kurumunun otoritesi başbakanın zararına olacak şekilde yayılmıştır. Bu bakış açısına göre, başbakan için ayrılmış bir alan yoktur.

Başbakanlık kurumu, hükümetin eylem koordinatörü, parlamenter çoğunluğun başı ve cumhurbaşkanına danışman olarak çalışmaktadır (Perrineau, 2013: 182-183).

Haziran ayında bir kez daha seçimler nedeniyle UMP ile PS karşı karşıya kalmıştır. Cumhurbaşkanı Sarkozy, programını yürütmek için ihtiyaç duyduğu çoğunluk konusunda ısrarcıydı. Seçim öncesi anketler UMP için büyük bir zafer öngörüyordu. Öte yandan Mayıs ayı sonlarında Savunma Bakanı Hervé Morin öncülüğünde Yeni Merkez partisi kurulmuştur. Bayrou'ya sadık UDF üyeleri, siyasi bölünmenin her iki tarafıyla seçim ittifakını reddeden Fransız Demokrasi-Demokratik Hareket Birliği'ni (MoDem) kurmuşlardır (IPU, France, Assemblée nationale, Elections in 2007). Böyle bir ortamda gerçekleşen Fransa'da 2007 milletvekili seçimlerinde, tabloda görüldüğü üzere, seçmen sayısı ile sandığa giden seçmen sayısı arasında önemli bir fark vardır. Birinci turda seçmenlerin %39,6'sı, ikinci turda ise %40'ı sandığa gitmemiştir. Birinci turda en çok oy alan UMP (Halk Hareketi için Birlik), ikinci turun sonunda en çok oyu almayı başarmış ve mecliste iki turun ardından 313 sandalye elde etmiştir. UMP'yi PS (Sosyalist Parti) takip etmiş ve iki turun sonucunda 186 sandalye kazanarak meclisteki ikinci çoğunluk partisi olmuştur. 2007 seçimlerinde, geçerli oyların birinci turda %29,74'ü, ikinci turda %0,08'i mecliste temsil edilememiştir. Fransa'da 2007 yılı seçimleri sonucunda mecliste sandalye dağılımına bakılacak olursa; UMP (Halk Hareketi için Birlik), 21 Nisan 2017 – 06 Mayıs 2007 tarihlerinde gerçekleşen milletvekili genel seçimlerinde, parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğunu kazanmıştır. UMP, 320 milletvekili ile sandalyelerin %55,46'sını elde etmiştir. Sandalyelerin iktidar-muhalefet arasındaki dağılımına bakarsak, sandalyelerin %55,46'sı iktidara ait iken %44,54'ü muhalefet gruplarına ve bağımsızlara aittir. Parlamento seçimlerinde UMP galip gelse de bir önceki seçimlere nazaran sandalye sayısında azalma yaşanmıştır.

Tablo 16. Fransa’da 2007 Genel Seçim Sonuçları

	Birinci Tur			İkinci Tur			
Seçmen sayısı	43.896.043			35.224.953			
Oy kullanan seçmen sayısı	26.521.824			21.129.002			
Seçime katılma oranı	%60,4			%60,0			
Partiler	Birinci turda aldığı oy sayısı	Oy oranı	Birinci turda kazandığı sandalye sayısı	İkinci turda aldığı oy	Oy oranı	İkinci turda kazandığı sandalye sayısı	Toplam sandalye sayısı
UMP	10.289.737	39,5	98	9.461.087	46,4	215	313
PS	6.436.521	24,7	1	8.624.472	42,3	185	186
MAJ	616.440	2,4	8	433.057	2,1	14	22
PCF	1.115.663	4,3	0	464.739	2,3	15	15
PRG	343.565	1,3	0	333.194	1,6	7	7
Yeşiller	845.977	3,3	0	90.975	0,4	4	4
UDF	1.981.107	7,6	0	100.115	0,5	3	3
MPF	312.581	1,2	1	-	-	-	0
FN	1.116.136	4,3	0	17.107	0,1	0	0
CPNT	213.427	0,8	0	-	-	-	0
DVD	641.842	2,5	2	238.588	1,2	7	9
DVG	513.407	2,0	0	503.556	2,5	15	15
DIV	1.600.063	6,1	0	139.552	0,7	2	2

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

2007 Haziran seçimlerinde Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin UMP’si mecliste bir çoğunluk elde ederek tek başına yönetebilecek sayıya ulaşmış olmasına rağmen Sarkozy, bir açılım siyaseti izlemiş ve meclisteki diğer siyasi parti temsilcilerinden oluşan bir hükümet oluşturmuştur. Örneğin, Yeni Merkez partisinin üyeleri yer alıyordu. Böylece hükümet teknik olarak geniş bir

koalisyona dayanıyordu. Buna ek olarak, hükümet UMP ile bağı olmayan kişileri de kapsıyordu. Bunların en bilinenlerin başında Sosyalist Parti (PS) üyesi Bernard Kouchner yer alıyordu. Kouchner, dış işleri bakanı olarak atanmıştı. Bunun üzerinde Sosyalist Parti, Kouchner'i partiden ihraç etmiştir. Bir diğer isim Radikal Parti lideri Jean-Louis Borloo idi. Sarkozy, yedi kadın ve Fransa'nın Arap kökenli ilk üst düzey bakanını içeren merkez sağ bir hükümet ilan etmiştir. Önceki Fransız hükümetlerinin erkek ve beyaz baskınlığı göz önüne alındığında en şaşırtıcı nokta yeni Adalet Bakanı'nın Arap kökenli bir kadın olmasıydı. Bir başka isim, François Bayrou'ya yakın olan merkez siyasetçi Hervé Morin'nin Savunma Bakanı olarak atanmasıydı. Sonuç olarak, yeni hükümet, cumhurbaşkanlığı çoğunluğu kavramının güzel bir kanıtı olmuştur. Cumhurbaşkanı, Ulusal Meclis'teki çoğunluğuna dayanabilirdi, fakat kendi partisinin dışından da aldığı destekle seçilmesi nedeniyle, yeni hükümet cumhurbaşkanlığı seçimindeki koalisyonun çeşitliliğini yansıtmıştır (Elgie, 2013: 24; Common Dreams, 19.05.2007).

Sarkozy, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde zafer elde etmek için öncesinde uzun zaman hazırlanmıştır. İçişleri bakanı olduğu 2002 yılından itibaren sağlam bir politika izlemiş ve cumhurbaşkanlığı imajını sabırla inşa etmiştir (Bréchon, t.y.). Sarkozy'nin özel hayatındaki ve kariyerindeki olağanüstülük Fransız siyasetine de yansımış ve 2007 yılında cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Fransa, ulusal siyasette yeni bir aşamaya geçmiştir. Sarkozy'nin seçimi, önceden söylenemez olanı söylemeye ve ulusun iyiliği için gerekli gördüğünde sert tedbirler almaya hazır sert ve yenilikçi bir lider imajlı bir adayın zaferi görülmüştür. De Gaulle'den sonraki üç cumhurbaşkanının olduğu gibi, sadece merkez sağın bir temsilcisi olarak görülmek istemediğini kampanyasının başlangıcından itibaren dile getirmiştir. Sarkozy daha ziyade geçmişten kopma ve tamamen farklı bir şey yapma misyonu olduğuna vurgu yapıyordu. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı Chirac'ın altında üç kilit bakanlık görevi üstlenmesine ve o dönemde izlenen politikalarda önemli bir etkiye sahip olmasına rağmen, seçim kampanyaları sırasında en çok kullandığı kelime "la rupture" (kopuş) idi. Bu kopuş, siyasi bir kopuşu ifade ediyordu. Chirac döneminin iktidar uygulamasından ve Beşinci Cumhuriyet Dönemi kurumlarının alışkanlıklarından ve aşırı korumacı ekonomiden bir kopuştu. Aynı zamanda kültürel bir kopuş. Fransa'nın yıllarca süren ekonomik durgunluğu, toplumsal çekişmeyi ve uluslararası sahnede var olan cansız imajı bir kenara bırakması gerektiğini savunuyordu. O'na göre ülkenin modernleşme sürecine girmesi gerekiyordu. Sarkozy, derin değişiklikler yapmak üzere seçilmişti. İş yapan bir adam olarak görülmek istiyordu ve "*Her zaman harekete geçmek istedim.*" diyordu (Hewlett,

2011: 1-2; Perrineau, 2008: 13). Sarkozy, tüm alanlarda kopuşun liderliğini üstlenmişti (Flahault ve Tronquoy, 2017: 17). Bernard (2012) şöyle diyordu: 12 yıllık Chirac yönetiminden sonra, Sarkozy hem içte hem de dışta taze hava solumasıydı.

Nicolas Sarkozy hiperaktif bir cumhurbaşkanı olarak tasvir ediliyordu. O'nun için "hiper başkan" veya "çok yönlü başkan" gibi tabirler kullanılıyordu. Görev dönemi 'hızlı' cumhurbaşkanlığı olarak nitelendiriliyordu. O'na göre; ülke, on iki yıllık "Chiracizm" ve beş yıllık "birlikte yaşama"nın ardından uyandırılması gerekiyordu. Thiébault'a göre Sarkozy, 1958 yılından beri Fransa'nın tüm cumhurbaşkanları arasında en pragmatik olanıydı. Özellikle ekonomik konularda liberalizmin destekçisi olarak takdim edilmiştir. Popülistliği ve otoriter eğilimleri nedeniyle 'bonapartist' cumhurbaşkanı olarak da yorumlanıyordu (Thiébault, 2014: 6-10; Cole, 2012: 7; Hewlett, 2011: 3).

2007 yılında, Nicolas Sarkozy'nin programı, "*Ensemble tout devient possible*" (Birlikte herşey mümkün) olarak adlandırılmıştı. Bu belgede Sarkozy, bir dizi anayasal reform yapma sözü veriyordu. Cumhurbaşkanlığı ile alakalı olarak, iki dönem görev süresi sınırı koyma sözü vermişti. Yine parlamenterlerin kamu sektöründeki görevlerini sürdürme hakkına sahip olacağı sözünü veriyordu. Amacı, çok güçlü bir cumhurbaşkanı olmayacağı ve kontrol-denge sistemini güçlendireceği mesajını vermektir. Sarkozy, verdiği sözlere uygun olarak, seçilmesinin ardından anayasa değişikliklerine hız kazandırmış ve gerekli adımları atarak 1958 Anayasası'nın yirmiden fazla maddesini etkileyen değişiklik tekliflerini sunmuştur. Reformlar Temmuz 2008'de parlamentodan geçmiştir (Elgie, 2013: 21).

Nicolas Sarkozy'nin seçilmesinden birkaç ay sonra küresel çapta mali ve ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Bu, 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra en büyük mali ve ekonomik krizdir. 2008 yılının son 6 ayında Avrupa Birliği'nin dönem başkanlığını ve G-8 ve G-20'nin dönem başkanlığını yürüten Sarkozy, krizle mücadele etmek amacıyla uluslararası görüşmelerde yer alarak öneriler sunmuştur (Jabko ve Massoc, 2012: 321). Aynı zamanda krizin Fransa'daki ekonomik ve toplumsal etkileri ile mücadele etmiştir. Seçim kampanyalarında söz verdiği kamu açığını azaltmaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bunun yerine toplumsal hoşnutsuzluğu azaltmak amacıyla 2008 Avrupa Birliği teşvik planının bir parçası olarak bir teşvik paketini uygulamaya koymuştur (The Financial Times, 04. 12. 2008). Öte yandan 2010 yılında mart ayından kasım ayına kadar emeklilik yaşındaki artış kamu ve özel sektörde çok sayıda grev ve gösteriye yol açmıştır (Julaud, t.y.; www.france24.com/fr/). Görev süresi dolunca 2012

cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmuş, yeniden seçilerek kaldığı yerden devam etmeyi planlamıştır.

3.3.13.2.7. François Hollande Dönemi (2012-2017)

Fransa’da 2012 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 22 Nisan 2012, ikinci turu ise 6 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk turda; Eva Joly, Marine Le Pen, Nicolas Sarkozy, Jean-Luc Mélenchon, Philippe Poutou, Nathalie Arthaud, Jacques Cheminade, François Bayrou, Nicolas Dupont-Aignan ve François Hollande yarışmıştır. 35 883 209 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %77,96’sına denktir) ilk turun galipleri François Hollande ve Nicolas Sarkozy olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı ikinci turda 34 861 353 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %75,68’ine denktir), Hollande oyların %51,64’ünü alarak Fransa’da 2012 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nin yedinci cumhurbaşkanı seçilmiştir (www.interieur.gouv.fr). 1988 yılındaki solun zaferinden bu yana, François Hollande, Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde seçilen ikinci sosyalist cumhurbaşkanıdır (Clift, 2012: 106).

Tablo 17. Fransa’da 2012 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
François Hollande	10 272 705	%28,68	18 000 668	%
Nicolas Sarkozy	9 753 629	%27,12	16 860 685	%
Marine Le Pen	6 421 426	%17,90		
Jean-Luc Mélenchon	3 984 822	%11,10		
François Bayrou	3 275 122	%9,13		
Eva Joly	828 345	%2,31		
Nicolas Dupont-Aignan	643 907	%1,79		
Philippe Poutou	411 160	%1,15		
Nathalie Arthaud	202 548	%0,56		
Jacques Cheminade	89 545	%0,25		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Fransa'da 10-11 Haziran 2012 tarihlerinde gerçekleşen parlamento seçimlerinde seçmen sayısı ile sandığa giden seçmen sayısı arasında önemli bir farkın olduğu dikkat çekmektedir. Birinci turda seçmenlerin %42,8'i, ikinci turda ise %44,6'sı sandığa gitmemiştir. Seçim sonucunda; Sosyalist Parti mecliste sandalyelerin %51,14'ünü elde etmiştir. Birinci turda en çok oy alan Sosyalist Parti, ikinci turda da en çok oyu almayı başarmış ve mecliste iki turun ardından 280 sandalye kazanmıştır. UMP (Halk Hareketi için Birlik) %33,98 sandalye oranı ile muhalefet grupları arasında en yüksek sandalye sayısına sahip siyasi partidir. UMP, iki turun sonucunda 194 sandalye kazanarak meclisteki ikinci çoğunluk partisi olmuştur. İktidar-muhalefet arasındaki sandalye dağılımına bakarsak iktidar partisinin %51,14'lük sandalye oranı karşısında %48,86 sandalye oranı ile muhalefet grupları ve bağımsızlar durmaktadır. UMP'nin bu seçimler sonucunda, önemli sayıda sandalye kaybederek meclisteki çoğunluğu kaybettiği fakat aynı zamanda mecliste en büyük muhalefet gücünü temsil ettiği görülmektedir. Son olarak, 2012 seçimlerinde, birinci turda geçerli oyların %27,31'i, ikinci turda %2,46'sı mecliste temsil edilememiştir. Böylece 2012 ulusal seçimleri 1988 yılından beri ilk kez sosyalist bir adayın cumhurbaşkanlığını, 1997 yılından beri de ilk sosyalist kaynaklı parlamenter çoğunluğun ve hükümetin ortaya çıkışını göstermiştir (Goodliffe, 2012: 1).

Tablo 18. Fransa’da 2012 Genel Seçim Sonuçları

	Birinci Tur			İkinci Tur			
Seçmen sayısı	46.082.104			43.233.648			
Oy kullanan seçmen sayısı	26.369.126			23.952.486			
Seçime katılma oranı	%57,2			%55,4			
Partiler	Birinci turda aldığı oy sayısı	Oy oranı	Birinci turda kazandığı sandalye sayısı	İkinci turda aldığı oy sayısı	Oy oranı	İkinci turda kazandığı sandalye sayısı	Toplam sandalye sayısı
PS	7.618.326	29,4	22	9.420.889	40,9	258	280
UMP	7.037.268	27,1	9	8.740.628	38,0	185	194
Yeşiller	1.418.264	5,5	1	829.036	3,6	16	17
Yeni Merkez	569.897	2,2	1	568.319	2,5	11	12
PRG	428.898	1,7	1	538.331	2,3	11	12
Sol Cephe	1.793.192	6,9	0	249.498	1,1	10	10
PRV	321.124	1,2	0	311.199	1,4	6	6
FN	3.528.663	13,6	0	842.695	3,7	2	2
AC	156.026	0,6	0	123.132	0,5	2	2
CpF	458.098	1,8	0	113.196	0,5	2	2
DVD	910.034	3,5	1	417.940	1,8	14	15
DVG	881.555	3,4	1	709.395	3,1	21	22
DIV	831.514	3,3	0	165.050	0,7	3	3

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

François Hollande, seçim kampanyası sırasında Fransız sol partilerinin geleneksel teorilerin uygun bir söylem geliştirmiştir. Formüllerinden biri finans dünyasına karşı duruşuyla ilgiliydi. Fakat politikaları hızla neo-liberalizme ve onunla ilişkili kemer sıkma politikalarına dönüşmüştür.

Örneğin sunduğu programda Fransız toplumunun liberalleşmesi lehine bazı önlemler alınmasını içermekteydi. Bunlar arasında en çarpıcı olanı, “eşcinsel evliliğin” tanınmasıydı. Hükümet “marriage pour tous” (herkes için evlilik) mottosu ile ilerlemiştir. Tasarıda eşcinsel çiftlerin çocukları evlat edinme hakkı vardı. Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman gruplar sağcı politikacılar gibi tepki göstermiştir. François Fillon, “tamamen karşı” olduğunu açıklamıştır. 13 Ocak 2013 tarihinde tasarı karşıtları ‘Manif pour tous’ (herkes için gösteri) düzenlemiştir. Son yıllardaki en büyük gösterilerden biriydi. Muhalif hareketlere rağmen, Cumhurbaşkanı Hollande, 18 Mayıs 2013 tarihinde eşcinsel çiftlerin evliliği hakkındaki kanunu (JORF n°0114 du 18 mai 2013) onaylamıştır. Böylece Fransa eşcinsel evliliği yasallaştıran yedinci Avrupa Birliği üyesi devlet olmuştur. Bu adımlar seçim öncesi verilen sözlere ters düşmekteydi. Görevinin ilk ayları, toplumun bazı kesimlerinin isteksizliğine rağmen, bu önlemlerden bazılarını uygulamayla geçmiştir. Ancak yüksek işsizlik oranı, devlet harcamalarının yüksekliği gibi ekonomik zorluklar Hollande’ı toplumsal paydaşlar arasında görüşmeler yapmaya ve toplumsal uzlaşımın sağlanmasına yöneltmiş, böylece daha pragmatik önlemler almaya yönelik adımlar atılmıştır. İzlediği siyaset için “sosyal demokrat” ifadesini bile kullanmıştır. Oysa bu söylem, her zaman sosyalist ideolojiyi savunan Fransız sol partilerinin geleneksel ideolojisinden bir kopuşu temsil ediyordu. Sansasyonel özel hayatı seçmenin hayal kırıklığına eklenmiş ve kısa süre sonra Beşinci Cumhuriyet’in en popüler olmayan cumhurbaşkanı olmuştur. Beş yıl içinde Sosyalist Parti mahvolmuştu ve Fransa rotasını önemli derecede değiştirmiştir (Sowerwine, 2018: 432-433; Thiébault, 2014: 10).

Görevinin ilk dönemlerinde François Hollande, Nicolas Sarkozy’nin aksine daha geleneksel biçimde ilerlemek istemiştir. Hollande başbakan olarak mütevazı bir işçi sınıfı geçmişine sahip Jean-Marc Ayrault’yu atamıştır. Bakanlık görevlerine eşit sayıda kadın ve erkek atamıştır. Fas doğumlu Najat Vallaud-Belkacem’i Kadın Hakları Bakanı olarak atamış. Hollande, yönetimi başbakan Jean-Marc Ayrault’ya bırakarak daha geri planda kalmayı tercih etmiştir. Örneğin Ayrault, Chirac döneminde 11 Eylül olayları sonrasında Afganistan’a ABD’ye yardım etmek amacıyla gönderilen 4000 kişilik Fransız askeri birliği geri çekmiş, 60000 yeni öğretmen alınmış, artan emeklilik yaşı konusunda teknik meseleleri çözmüş ve genel sağlık sigortasındaki boşlukları doldurmuştur. Bu tercih, ılımlı bir yönetişime dönüşü temsil etmektedir. İzlediği bu siyaset kimi çevrelerce eleştiriye maruz kalmıştır. Kampanyalar sırasında farklı şekilde yönetme

sözü veren Hollande, ultra-klasik bir yöntem tercih etmiştir (Sowerwine, 2018: 432; Thiébault, 2014: 6-7).

Yolsuzluk sorunu hükümeti sarsmıştır. 4-5 Aralık 2012 tarihlerinde, Médiapart Bütçe Bakanı Jérôme Cahuzac'ın muhasebesinin telesekreterine bıraktığı ve yasadışı İsviçre banka hesabını tartıştığı bir mesaj bağlantısı paylaşmıştır. Üç aylık inkârın ardından, 19 Mart 2013 tarihinde resmi olarak vergi kaçakçılığı ile suçlanmıştır. İtiraf etmiş ve istifa etmiştir. 2016 yılında suçlu bulunmuş ve üç yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Hollande döneminde yolsuzluk olaylarına karışan beş bakandan ilkiydi (Sowerwine, 2018: 432).

Hollande, cumhurbaşkanlığı görevini yürütürken birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. İşsizliğin artması, İş Kanunu ile ilgili protestolar ve İslami terörizme karşı mücadele bunlar arasında en önemlileri olarak sayılabilir. Hollande seçim kampanyalarında işsizliği azaltma hedefinden bahsettiği halde INSEE'nin raporuna göre 2015'in üçüncü çeyreğinde %10.2 ile Fransa'da işsizlik 1997 yılından beri en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Le Monde, 03.12.2015).

Gençlik ve eğitim öncelikleri arasında ilan edilmişti. Kamu borçlarının ve işsizliğin azaltılması da (lois "Macron" et "El Khomri") hedeflerinin merkezinde yer alıyordu. Herkes için evlilik projesiyle önemli bir toplumsal reformu gerçekleştirmiştir. Yine bu cumhurbaşkanı döneminde terörizmle mücadele konusu üzerinde durulmuş ve ulusal topraklar ve Fransa dışındaki topraklarda pek çok dış operasyonda Fransız askeri kuvvetleri görev yapmıştır (Mali, Suriye, Irak) (Flahault ve Tronquoy, 2017: 17). Hollande, 1 Aralık 2016 tarihinde, 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmayacağını açıklamıştır (www.lemonde.fr, 01.12.2016).

3.3.13.2.8. Emmanuel Macron Dönemi (2017-...)

Fransa'da 2017 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 23 Nisan 2017, ikinci turu ise 7 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. 23 Nisan 2017 tarihindeki ilk turda; Emmanuel Macron, Marine Le Pen, François Fillon, Jean-Luc Mélenchon, Benoit Hamon, Nicolas Dupont-Aignan, Jean Lassalle, Philippe Poutou, François Asselineau, Nathalie Arthaud ve Jacques Cheminade yarışmıştır. 36 054 394 seçmenin oy kullandığı (toplam seçmenin %75,77'sine denktir) ilk turun galipleri Emmanuel Macron ve Marine Le Pen olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı 7 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleşen ikinci turda 31 381 603 seçmen oy kullanmış (toplam seçmenin %65,97'sine denktir), Macron oyların %66,10'unu alarak Fransa'da 2017 Cumhurbaşkanlığı

seçimlerinde, aynı zamanda kurucusu olduğu LRM (İlerleyen Cumhuriyet)⁵²'nin adayı olarak Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin sekizinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. Macron'nun canlı yüzü, gösterişli iletişim stratejisi, yaşı, siyaset kariyerinin olmaması ve hiç seçilmemiş olması onun lehine oldu (Demossier, Lees, Mondon and Parish, 2019: 3). Burada dikkat çeken bir gelişme, Ulusal Cephe (Front National)⁵³ lideri Marine Le Pen'in seçimlerde ikinci tura kalabilecek başarıyı göstermiş olmasıdır. Bu durum Fransa'da aşırı sağın yükselmekte olduğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Tablo 19. Fransa'da 2017 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

Adaylar	Birinci turda aldığı oy sayısı	Birinci turda aldığı oy oranı	İkinci turda aldığı oy sayısı	İkinci turda aldığı oy oranı
Emmanuel Macron	8 656 346	%18,19	20 743 128	%66,10
Marine Le Pen	7 678 491	%16,14	10 638 475	%33,90
François Fillon	7 212 995	%15,16		
Jean-Luc Mélenchon	7 059 951	%14,84		
Benoit Hamon	2 291 288	%4,82		
Nicolas Dupont-Aignan	1 695 000	%3,56		
Jean Lassalle	435 301	%0,91		
Philippe Poutou	394 505	%0,83		
François Asselineau	332 547	%0,70		
Natalie Arthaud	232 384	%0,49		
Jacques Cheminade	65 586	%0,14		

Kaynak: Election Resources on the Internet, <http://electionresources.org/>

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından gerçekleşen parlamento seçimlerinde ise birinci turda seçmenlerin %51,30'u, ikinci turda ise %57,36'sı sandığa gitmemiştir. Seçmenlerin

⁵² Siyasi bir hareket olarak "La République En Marche", bir başka isimle "En Marche!", 6 Nisan 2016 tarihinde kurulmuş ve 7 Mayıs 2017 tarihindeki cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar Emmanuel Macron tarafından yönetilmiştir. Hareket hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron> ve <https://en-marche.fr/le-mouvement>

⁵³ 2018 yılında Ulusal Cephe'nin adı daha fazla seçmene ulaşabilmek amacıyla Ulusal Birleşme (Rassemblement National/RN) olarak değiştirilmiştir.

seçimlere düşük katılım eğilimi Fransa’da bu son seçimde de devam etmiştir. 2017 seçimlerinde Fransa’da 2017 yılı seçimleri sonucunda mecliste sandalye dağılımına bakılacak olursa; LRM (İlerleyen Cumhuriyet) mecliste sandalyelerin %53,38’ini (308) elde etmiştir. LR (Cumhuriyetçiler) %19.41 sandalye oranı (112) ile muhalefet grupları arasında en yüksek sandalye sayısına sahip siyasi gruptur. İktidar-muhalefet arasındaki sandalye dağılımına bakarsak iktidar partisinin %53,38’lik sandalye oranı karşısında %46,62’lik sandalye oranı ile muhalefet grupları ve bağımsızlar durmaktadır. 2017 seçimlerinde, ilk turda geçerli oyların %67,16’sı temsil edilmemiş, ikinci turda ise tüm oylar temsil edilmiştir (www.interieur.gouv.fr). Böylece Emmanuel Macron liderliğindeki LRM, oldukça yeni bir siyasi hareket olmakla birlikte hem cumhurbaşkanlığı seçimlerinde önemli bir başarı elde etmiş, hem de parlamentoda çoğunluğu kazanabilmiştir.

Tablo 20. Fransa’da 2017 Genel Seçim Sonuçları

	Birinci Tur			İkinci Tur			
Seçmen sayısı	47.570.988			47.293.103			
Oy kullanan seçmen sayısı	23.167.508			20.164.615			
Seçime katılma oranı	%48,70			%42,64			
Partiler	Birinci turda aldığı oy sayısı	Oy oranı	Birinci turda kazandığı sandalye sayısı	İkinci turda aldığı oy sayısı	Oy oranı	İkinci turda kazandığı sandalye sayısı	Toplam sandalye sayısı
EXG	175.214	0,77	-	-	-	-	-
PCF	615.487	2,72	-	217.833	1,20	10	10
LFI	2.497.622	11,03	-	883.573	4,86	17	17
PS	1.685.677	7,44	-	1.032.842	5,68	30	30
PRG	106.311	0,47	-	64.860	0,36	3	3
DVG	362.281	1,60	1	263.488	1,45	11	12
ECO	973.527	4,30	-	23.197	0,13	1	1
DIV	500.309	2,21	-	100.574	0,55	3	3
REG	204.049	0,90	-	137.490	0,76	5	5
LRM	6.391.269	28,21	2	7.826.245	43,06	306	308
MoDem	932.227	4,12	-	1.100.656	6,06	42	42
UDI	687.225	3,03	1	551.784	3,04	17	18
LR	3.573.427	15,77	-	4.040.203	22,23	112	112
DVD	625.345	2,76	-	306.074	1,68	6	6
DLF	265.420	1,17	-	17.344	0,10	1	1
FN	2.990.454	13,20	-	1.590.869	8,75	8	8
EXD	68.320	0,30	-	19.034	0,10	1	1

Kaynak: Ministère de l’intérieur, www.interieur.gouv.fr/

Fransa, genellikle “istisna” olarak nitelendirilmiştir. Birçok yönden, çağdaş Fransız siyasi ve kültürel manzarası istisnai olmaya devam etmektedir. Macron Dönemi, şimdiye kadar yepyeni bir siyasi partinin gelişmesinden ziyade bir dizi siyasi gelişmeye tanıklık etmiştir. Macron, cumhurbaşkanlığı henüz yeni olmasına rağmen özellikle iç siyasette önemli krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bunların başında, 17 Kasım 2018 tarihinde Fransa’da gösterilerle başlayan ve daha sonra Belçika ve Hollanda gibi yakın ülkelere sıçrayan bir protesto hareketi olan Sarı Yelekliler Hareketi (Mouvement des gilets jaunes) gelmektedir. Kitlesele bir protesto hareketi ülkeyi 2018’in sonlarından itibaren neredeyse durma noktasına getirmiştir (Demossier, Lees, Mondon and Parish, 2019: 1). Esasen bu hareketi, bir toplumsal muhalefet örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Farklı yaş, şehir ve mesleklerden oluşan eylemciler yükselen akaryakıt fiyatları, yüksek yaşam maliyetleri ve hükümetin vergi reformlarının olumsuz etkileri karşısında değişim talep etmekte ve Cumhurbaşkanı Macron’un istifası çağrısında bulunmaktadırlar. Kriz devam etmekte olduğu için sonuçları konusunda kesin bir analiz yapmak henüz güçtür.

Sonuç olarak, 1789 Devrimi’den Beşinci Cumhuriyet’in ilan edildiği 1958 yılına kadar Fransa’da pek çok kez rejim değişikliği gerçekleşmiş ya da hükümet bunalımları yaşanmıştır. Bu siyasi istikrarsızlığın doğal bir sonucu olarak da anayasal istikrarsızlık ortaya çıkmış ve karşılaşılan siyasi krizlere çözüm getirelemeyince de yeni bir anayasa yürürlüğe konmuştur. Fakat Charles de Gaulle’ün liderliğinde ilan edilen Beşinci Cumhuriyet Dönemi Fransa’da yeni bir başlangıcı ifade etmektedir. Diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de pek çok ciddi siyasi krizle karşı karşıya kalınmış ancak diğer dönemlerden farklı olarak çözüm yeni bir anayasa ilan etmek olmamıştır. Krizlere çözüm üretme konusunda Beşinci Cumhuriyet Dönemi diğer dönemlere nazaran daha başarılı olmuş, siyasi ve anayasal istikrara kavuşulmuştur. Fransız toplumu demokratik değerlerle buluşması her ne kadar 1789 Devrimi’ne dayansa da bu değerler üzerinde toplumun belli bir uzlaşmaya varması çok uzun zaman almıştır. Bu anlamda Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde demokratik değerlerin kabulü ve uygulanması bağlamında önemli bir olgunlaşmanın gerçekleştiğini söylemek mümkündür. İktidar-muhalefet ilişkilerinin demokratik zeminde ilerlemesi olağan hale gelmiştir. Fransa’nın demokratik rejimler kategorisinde yer alabilmesinin esas kaynağı da budur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'DA BEŞİNCİ CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE SİYASİ MUHALEFETİN REKABET EDEBİLME KAPASİTESİ

Muhalefetin varlığı, fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi ve iktidar karşısında yüksek rekabet edebilme potansiyeline sahip olması siyasi çoğulculuğun var olduğunun en önemli göstergeleridir. Tamamen iktidarın kontrol ve güdümündeki bir siyasi alanda siyasi çoğulculuktan söz etmek imkânsızdır. Bu nedenle, temel hak ve özgürlüklerin, meclis iç tüzüğüne, seçim uygulamaları ve siyasi parti uygulamalarının muhalefet partilerine var olma, temsil ve faaliyetlerini özgürce sürdürebilme kanallarını açık tutmuş olması gerekir. Bu bağlamda temel hak ve özgürlükler, parlamento çalışma usulleri, seçim ve siyasi parti uygulamaları muhalefet partilerinin bu fonksiyonunu gereği gibi yerine getirmelerine olanak sağlayacak biçimde tasarlanmış olması büyük önem taşımaktadır. Anayasal ve yasal düzenlemelere ek olarak toplumun da demokratik ve çoğulcu bir siyasi kültüre sahip olması gerekir. Siyasi kültürün bir demokratik sistemi destekleyecek özelliklere sahip olmaması durumunda o sistemin başarıya ulaşma şansı düşüktür.

Bugünkü Fransız siyasi rejimi, 4 Ekim 1958 tarihli Anayasaya dayanmakta olup bu dönemin adı “Beşinci Cumhuriyet”tir. Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nin en belirgin özelliği, yasama karşısında güçlü bir yürütmenin var olduğu yarı-başkanlık sisteminin uygulanıyor olmasıdır. Ancak bu sistemin en büyük sakıncalarından birisi, başkanlık sisteminde olduğu gibi, rejimin otoriterleşme riskinin varlığıdır. Hem 1958 Anayasası'nın yapım sürecinde hem de Charles de Gaulle'ün cumhurbaşkanlığı döneminde siyasi muhalefetin en büyük eleştirileri bu noktada toplanmaktaydı. Özellikle 1962 yılında cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini öngören bir seçim sistemi değişikliğine gidilmesi sürecinde iktidar-muhalefet karşı karşıya gelmiştir. Muhalefet partileri, rejimin otoriterleşme riskine işaret ediyorlardı. Düzenlenen referandumla cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ilkesi kabul edilmiştir. Değişiklik sonrasında Fransa, bir otoriter bir rejime dönüşmemiş, ancak toplumsal muhalefetin görünürlüğünün arttığı bir dönem başlamıştır. 1968 olayları, bu anlamda en önemli örneği oluşturmaktadır. Ancak 1968 olayları, Fransa'da iktidarın karşısına hak ve özgürlük talepleriyle çıkan muhalefetin ne ilk ne de son girişimiydi. Fransa'da her an bir grev, gösteri veya yürüyüşle karşılaşmak olağan bir durumdur. Bu muhalefet etme biçimleri öylesine sık gerçekleşir ki

Fransa'da hayat adeta felç olur. Günlük yaşamın akışı derinden etkilenir. Hükümetin aldığı kararlara tepki göstermek amacıyla benzin istasyonlarına kilit vurulur, otobüs şoförleri kontağı kapatır, tren seferleri iptal edilir, üniversite öğrencileri fakülteleri işgal eder ve eğitim durma noktasına gelir. İşçilerin çalışma koşulları nedeniyle yaptığı grevler yüzünden başkent Paris'te bulunan en önemli turistik duraklardan biri olan Eiffel Kulesi'nin zaman zaman kapılarını ziyaretçilere kapattığı da görülmektedir. Son olarak 2018 yılının son aylarında "Sarı Yelekliler Hareketi" adında bir muhalefet hareketi ortaya çıkmıştır. Kitlesele protesto hareketi, ülkeyi siyasi ve ekonomik olarak durma noktasına getirmiştir. Toplumsal muhalefetin hak ve özgürlük mücadelesinde şiddete başvuracak kadar ileri gitmesi siyasi muhalefetin iktidar karşısında varlık gösterememesinin ya da rekabet edebilme kapasitesinin zayıflığının bir sonucu olabilir. Peki Fransa için böyle bir şeyden bahsetmek mümkün müdür? Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkan siyasi ve hukuki yapı ile toplumun siyasi kültürü siyasi muhalefet için ne tür koşullar yaratmaktadır? İktidar karşısında siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini zayıflatan herhangi bir unsurun varlığından bahsedilebilir mi? Bu bağlamda eski bir demokrasi örneği olan ve uygulamaları nedeniyle çoğu zaman bir model olarak sunulan Fransa'da siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini ortaya koymak önem taşımaktadır.

Bu bölümde, anayasa, meclis içtüzüğü, seçim ve siyasi parti uygulamaları ile siyasi kültür faktörleri bağlamında Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi tespit edilmektedir.

4.1. Anayasa

Anayasa, bir devletin ana kuruluşunu anlatan ve örgütleyen belgelerdir (Sevinç, 2012: 215). Anayasa, uygulandığı toplumdaki hâkim ideolojiyi yansıtan, siyasi iktidara meşruiyet kazandıran ve siyasi iktidarı organize eden üstün kurallar bütünü olarak tanımlanabilir (Gönenç, 2007: 155). Anayasalar, toplumlara altın tepşiler içinde sunulmaz. Tam tersine, anayasa aklın ve insani mücadelenin eseridir. Bu nedenle anayasaları, olgusal ve düşünce tarihinde anayasacılık hareketleri olarak geçen kıvılcımların yaktıkları ateşler olarak algılamak gerekmektedir. Anayasacılık hareketleri deyimiyle, insan hak ve özgürlüklerin yazılı belgelerle yaptırımı bağlanması amacına yönelik çetin tarihsel mücadeleler akla gelmektedir. Öyleyse, anayasalara, bu türden mücadele ve gelişmelerin bir sonucu olarak bakılmalıdır. Bu şekilde anayasaların arka

planı ve altında yatan toplumsal, ekonomik ve siyasi gerçekler daha iyi anlaşılabilir ve anayasal hükümler daha uygun yorumlanabilir (İba, 2008: 9).

Anayasacılığın en önemli özelliği, keyfi yönetimin aksine, devlet iktidarını hukuki bir biçimde sınırlamaktır. Dolayısıyla anayasa yapmanın amacı, devleti sınırlamak ve yönetenlerin hukuka ve kurallara uymasını sağlamaktır. Bu nedenle, anayasacılık, devletin temel fonksiyonlarının, farklı organlar tarafından yerine getirilmesini, temel hak ve özgürlüklerin tanınmasını ve güvence altına alınmasını, yönetenlerin yetkilerinin hukuk kurallarıyla belirlenmesini ve yargılama yetkisinin bağımsız mahkemelerce yerine getirilmesini gerektirmektedir (Tunç, Bilir ve Yavuz, 2015: 11).

Fransa'da bu süreç, 1789 Fransız Devrimi ile başlamıştır. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, Fransa'da hak ve özgürlüklere yer veren ilk anayasal belgedir. Bu belgeyi, bir dizi anayasa takip etmiştir. Her anayasa Fransa'da farklı bir siyasi yapı kurmuştur. Öyle ki Fransa, siyasi deneylerin bir laboratuvarı haline gelmiştir. Nitekim anayasa yapımında, Fransa adeta bir dünya rekoru kırmıştır. Fransa, geçirdiği tarihsel ve siyasi süreçlerin de etkisiyle, uzun mücadelelerin ardından, çoğulcu bir siyasi yapıya kavuşmuştur. 1958 yılında Beşinci Cumhuriyet Dönemi'ne geçilmesiyle birlikte Fransa'da yeni bir anayasa yürürlüğe girmiştir. Böylece günümüzde Fransa'da 1958 Anayasası yürürlüktedir. Stevens (2003: 31)'a göre, Beşinci Cumhuriyet anayasasının temel başarısı onun uzun ömürlülüğüne dayanmaktadır. Başlıca siyasi partiler ve kamuoyunun çoğunluğu mevcut anayasal çerçeve üzerine uzlaşmışlardır. Birtakım değişiklikler yapılmakla birlikte başka bir anayasanın yapılması siyasi gündeme şimdiye kadar gelmemiştir.

1958 Anayasası'nın 1. maddesine göre, "Fransa, bölünmez, laik, demokratik sosyal bir Cumhuriyettir.". Bu madde, Fransa'nın yönetim şekli açısından bir cumhuriyet olduğunu ilan etmektedir. 1958 Anayasası'nın 3. maddesi de cumhuriyetle bağlantılı olarak ulusal egemenlik ilkesine yer vermektedir. Buna göre, "Ulusal egemenlik halka aittir, bunu temsilcileri aracılığıyla ve halkoylamasıyla kullanır. Halkın hiçbir kesimi veya hiçbir fert egemenliğin kullanılmasını kendisine mal edemez.". Böylece anayasanın ilk maddesinde monarşi veya benzeri yönetim şekillerini kesin bir şekilde reddetmektedir. Bu madde, aynı zamanda özellikle Anayasa Konseyi tarafından egemenliğin uluslararası örgüt yararına olacak şekilde devredilmesini ya da transfer edilmesini yasaklama olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca, 1958 Anayasası ilk maddede, cumhuriyetin nitelikleri arasında “demokratik” olma özelliğini belirtmektedir. Demokratik devlet ilkesinin gereği olarak temel hak ve özgürlüklerin düzenlenme biçimi, siyasi muhalefet açısından önem taşımaktadır. Siyasi partilerde örgütlenme hakkı, seçme ve seçilme hakkı ve düşünce ve ifade özgürlüğü bu anlamda siyasi muhalefet için diğer hak ve özgürlüklere oranla daha belirgin bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bu hak ve özgürlüklerin düzenlenme biçimi, Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini anlama noktasında bizlere önemli bilgiler sunmaktadır.

Fakat Fransa’da 1958 Anayasası’nda temel hak ve özgürlükler ile ilgili bir bölüm düzenlenmemiştir. Bununla ilgili olarak başlangıç kısmına bakmak gerekir. Fransa’da yürürlükte olan anayasa, başlangıçlı olan bir anayasadır. Dayandığı siyasi, ekonomik ve sosyal felsefenin ışığında kişi hak ve özgürlüklerini, devlet organlarının örgütlenişini ve devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiyi düzenleyen anayasalar, başlangıç metinleri ile sistemin üzerine inşa edildiği felsefeyi ortaya koymayı amaçlar. Anayasaların başlangıç kısımları, anayasanın dayandığı temel felsefeyi ve ideolojik prensipleri ortaya koyan, anayasanın yapılış sebeplerini açıklayan, edebi bir üslupla yazılmış, en ulusal ve en özel metinlerdir (Doğan, 2012: 1). Tanör ve Yüzbaşıoğlu (2013: 29)’na göre ise, başlangıç, “anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkelerin belirtildiği bölümdür”. Gönenç (2007: 150)’e göre; “bir anayasanın başlangıç bölümü, o anayasanın ilan edilmesine neden olan olayları, o anayasa ile hedeflenen toplum tasarımını, o anayasanın ilan edildiği toplumu bir arada tutan kolektivite bağının temel unsurlarını açıklar.” Anayasaların yapılış sebeplerini ve dayandıkları temel felsefeyi açıklayan ve genel olarak edebi bir üslupla yazılmış bulunan başlangıç bölümlerinin hukuki değeri daha çok, pozitif anayasa normlarının yorumlanmasına katkı sağlamasındadır. Bu bakımdan anayasaların başlangıç bölümleri göz ardı edilemez öneme sahip olduğu ifade edilebilir (Özbudun, 2013: 75; Tunç, Bilir ve Yavuz, 2015: 61). Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan anayasalarda, anayasanın felsefesini içeren bir başlangıç kısmının anayasaların başına konması bir teamül haline gelmiştir (Aldıkaçtı, 1982: 184).

1958 Anayasası’nın başlangıç kısmına bakılacak olunursa temel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak şu ifadelerin yer aldığı görülmektedir: “Fransız halkı, 1789 Beyannamesinde tanımlanan, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında teyit edilip tamamlanan insan haklarına ve milli egemenlik ilkelerine, aynı şekilde 2004 Çevre Şartında belirtilen hak ve ödevlere bağlılığını ihtişamla ilan eder.”. Böylece Fransa, Anayasaya bir Haklar Bildirgesi eklemek ya da

anayasasında ayrıntılarıyla temel hak ve özgürlükler bölümü oluşturmak yerine, devrim sonucu oluşturulan beyannamenin, 1946 Anayasası'nın başlangıç kısmının ve 2004 Çevre Şartı'nın esas alındığını bu belgelere atıf yaparak Beşinci Cumhuriyet Dönemi anayasasının başlangıç kısmında belirtmektedir. Böylece siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi üzerinde etkili olan temel hak ve özgürlükler için bu belgeler temel belge konumundadır. Bu belgelere diğer yasal düzenlemeler ve içtihat eşlik etmektedir. Öte yandan anayasaların başlangıç kısımlarının hukuki değerinin olup olmadığı, anayasanın diğer kuralları gibi pozitif hukukun bir parçasını oluşturup oluşturmadığı ya da anayasadaki ahlaki ve felsefi prensiplerin bir özeti olarak bir sembol gibi kabul edilip edilmemesi gerektiğine ilişkin tartışmalar devam ederken (Aldıkaçtı, 1982: 184) 1958 Anayasası'nın başlangıç kısmının anayasal bir değere sahip olduğu 16 Temmuz 1971 tarihinde Anayasa Konseyi tarafından verilen bir kararla teyit edilmiştir. Bu kararda Konsey, anayasanın başlangıç kısmını anayasallık denetiminde ölçüt norm olarak kullanmıştır (Décision n° 71-44 du 16 juillet 1971).

Temel hak ve özgürlüklerin anayasada ele alınma biçimlerine başka ülkeler üzerinden bakıldığında örneğin Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Fransa'nın aksine temel hak ve özgürlüklerin anayasada düzenlendiği görülmektedir. Anayasanın ilk 19 maddesinde temel haklar yer almaktadır. Bir başka Avrupa ülkesi olan İtalya'da ise Almanya'da olduğu gibi temel hak ve özgürlüklere anayasada doğrudan yer verilmektedir. İtalyan anayasasının 13 ile 54. maddeler arasındaki Birinci Bölüm başlığı altında "Yurttaşların Hak ve Ödevleri" sıralanmaktadır. 1978 yılında yürürlüğe giren İspanya Anayasası kapsamında da temel hak ve özgürlüklere ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir. Anayasanın Kısım I başlığı altında temel haklar ve ödevler sıralanmaktadır. Böylece Almanya, İtalya ve İspanya'da temel hak ve özgürlüklere anayasada ayrıntılı bir şekilde yer verilirken Fransa'da bu ülkelerin aksine temel hak ve özgürlükler başlangıç kısmında yer almaktadır.

4.1.1. Siyasi Partilerde Örgütlenme Hakkı

Halkın kendisini yönetecek temsilcileri oyuyla belirlemesi anlamına gelen Seçimler, demokrasinin temel araçlarından biridir. Ancak buna karşın, sadece seçimlerin varlığı, demokratik yönetimin göstergesi sayılamaz. Farklı görüşleri temsil eden partilerin özgürce örgütlenebilmeleri ve seçim döneminde her türlü baskıdan uzak ve özgürlükçü bir ortamda yarışabilmeleri bu anlamda önem taşımaktadır. Bu unsurların var olması durumunda seçimler

yönetimlere demokratik meşruiyet kazandırabilirler. Tek partili ve tek adaylı seçimlerde seçmenin değil iktidarın istek ve talepleri önem taşır ve bu parti, dikta yönetimlerinin uygulama aracına dönüşürler. Bu tür biçimsel seçimleri, temsili demokrasiyle bağdaştırmak mümkün değildir (Aliefendioğlu, 2005: 72). Bu anlamda seçim serbestliğinin gerçek bir anlam taşıması, seçmenlerin çeşitli alternatifler arasında serbest bir seçme yapabilmelerine bağlıdır. Çağdaş demokratik devlette bu alternatifler, siyasi partiler tarafından oluşturulmaktadır. Seçmene, partiler tarafından kendisine sunulan alternatif siyasi programlar arasında bir seçim yapma imkânı sağlanır ve oy verdiği parti iktidara gelmesi durumunda o programın uygulanacağından emindir. Partisiz bir toplumda ise buna imkân yoktur. Böyle bir toplumda seçmen seçtiği temsilcilerin çeşitli kamusal politika sorunları karşısında nasıl bir tutum takınacağını önceden bilemez. Dolayısıyla, halkın devlet yönetimine katılması, çok daha sınırlı ölçüde gerçekleşir (Özbudun, 2013: 92).

Çağdaş toplum ise örgütlü toplumdur. Örgüt, bir amaca ulaşmak için kullanılan araçtır. Tek tek hak arayarak haksızlıkların ortadan kaldırılması olanaksızdır. Bu somut gerçek ve nesnel olgular, insanları birlikte ve örgütlü hak aramaya, baskılara birlikte karşı koymaya zorlamıştır. Örgütler, bu gereksinimden doğmuştur. Örgütsüz toplumlar dağınık olurlar ve bir güç oluşturamazlar. Örgütlü azınlık örgütsüz çoğunluğu egemenliği altına alır ve kendi koşullarına göre yönetir (Serim, 1994: 84). Siyasi düşüncenin toplumda örgütlenmesinin en etkili biçimi siyasi partilerdir. Siyasi partiler, demokratik rejimlerin temel aktörleridir ve çok partili siyasi hayatın varlığı, bu rejimlerin en önemli özelliklerinden birisidir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2013: 189).

Demokrasi, birden çok siyasi partinin var olduğu bir yönetim biçimidir. Bu anlamda siyasi partisiz bir demokrasi düşünülemez. Siyasi partiler, çoğulculuğun gerçekleşmesinde, halkın yönetime katılımını sağlamada ve siyasi sosyalleşmede başat bir rol üstlenmektedir. Çoğulculuğun gerçekleşebilmesi için demokratik rejimler, siyasi partilerle ilgili gerekli hukuksal alt yapıyı hazırlamakla yükümlüdür (Serim, 1994: 92). Bu bakımdan örgütlenme özgürlüğünün hem ülkelerin yasal düzenlemelerinde hem de uluslararası anlaşma metinlerinde siyasi partiler çatısı altında güvence altına alındığı görülmektedir. Bir siyasi parti kurma, bir siyasi partiye üye olma, bir siyasi partinin üyeliğinden ayrılmaya ilişkin düzenlemeler siyasi partilerde örgütlenme hakkının temelini oluşturmaktadır.

Fransa’da örgütlenme özgürlüğüne ilişkin ilk düzenleme, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde yer almıştır. Ancak bu doğrudan örgütlenme özgürlüğüne bir atıf şeklinde değildir. Genel anlamda özgürlükten bahsedilmektedir. Bildirge’nin 2. Maddesine göre; “*Her siyasi toplumun amacı, insanın doğal ve zamanaşımı ile kaybedilmeyen haklarını korumaktır. Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.*”. Bu Bildirge, Fransız kamu hukukunda anayasal bir değere sahip olduğu için bu madde, temel özgürlükler arasında yer alan örgütlenme özgürlüğü konusunda esas alınmaktadır.

Fransa’da devrimden sonra uzun süre örgütlenme özgürlüğü, yöneticiler tarafından bir tehdit olarak algılanıyordu ve bu nedenle bir şüphe konusuydu. Bu özgürlük, daha çok işçi hakları bağlamında ele alınıyordu. Örneğin, 1810 yılında yürürlükte olan Ceza Kanunu’nun 291. maddesi yirmiden fazla üyenin olduğu tüm örgütlenmeleri yasaklıyordu. Örgütlenme özgürlüğüne, başkalarının hak ve özgürlüklerini ve kamu güvenliğini saklı tutarak, hem başlangıç kısmında hem de bir madde altında yer verilmesi için 1848 yılını beklemek gerekmiştir. Ancak başkalarının hak ve özgürlükleri ve kamu güvenliği konularındaki kısıtlamalar, ilan edilmiş olan özgürlüklerin sınırlandırmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim 19 Haziran 1849 tarihli kanunla kulüpler ve kamusal toplantılar yasaklanıyordu. İkinci İmparatorluk Dönemi’nde örgütlenmeler resmi olarak yasaklanmıştır. Sadece bazı yardımlaşma, işçi veya köylülerin gruplaşmalarına hoşgörü gösterilmiştir. Üçüncü Cumhuriyet Dönemi’nde ise örgütlenme özgürlüğü, gerçek bir hukuki tanıma elde edebilmiştir. Bununla birlikte bu özgürlük, temel bir özgürlük olarak ele alınmıyordu. Nitekim 1875 ile 1901 yılları arasında bu konuda önemli tartışmalar yaşanmıştır. Muhafazakârlar kamu düzenini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle karşı çıkarken liberaller ve cumhuriyetçiler ise Devrim’den miras kalan bireyciliği tehdit edeceği ve kiliseyi güçlendireceği gerekçesiyle korkuyorlardı. Her şeye rağmen örgütlenme özgürlüğünü ele alan 1 Temmuz 1901 tarihli Dernek Kanunu Milletvekilleri Meclisi’nde 216’ya karşı 312 oyla ve Senato’da 95’e karşı 169 oyla kabul edilmiştir.

Açık bir anayasal metnin yokluğunda içtihat, örgütlenme özgürlüğüne dair kapsamlı bir anlayış benimsemiştir. Danıştay, örgütlenme özgürlüğünün anayasal karakterini iki meşhur kararla onaylamıştır. Bunlardan birisi, “Amicale des Annamites de Paris” Davası’dır (CE Ass., 11 juillet 1956, Amicale des Annamites de Paris, n° 26638, Rec. 317). 11 Temmuz 1956 yılında Danıştay tarafından incelemeye alınmış olan bu dava, Cumhuriyet yasalarınca tanınmış temel

ilke⁵⁴ olarak örgütlenme özgürlüğüne yer vermesi nedeniyle önem taşımaktadır. Bir diğeri de, “Association des anciens combattants” Davası’dır. 24 Ocak 1958 tarihli bu davada örgütlenme özgürlüğü anayasal özgürlük olarak nitelendirilmektedir (CE, 24 janvier 1958, Association des anciens combattants et victimes de la guerre du département d’Oran, Rec. 38). Ancak esas olarak 16 Temmuz 1971 tarihli Anayasa Konseyi kararı, örgütlenme özgürlüğünün anayasal çerçevede ele alınmasını mümkün kılmıştır. Kararda “*Örgütlenme (dernek) özgürlüğünün Cumhuriyet’in temel kanunları tarafından tanınan ve Anayasa’nın başlangıç kısmında da ciddiyle vurgulanan ilkeler arasında yer aldığına...*” işaret edilmektedir (Décision 71-44 DC - 16 juillet 1971). Başka bir ifadeyle Konsey, bu kararıyla birlikte, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinde “ölçü norm” olarak kullanılan anayasallık bloğunu 1958 Anayasası’nda açıkça sayılan temel hakların çok ötesine taşımış oluyordu. Zira “Cumhuriyet’in temel kanunları tarafından tanınan (...) ilkeler...”, 1958 Anayasası’nda değil, 1958 Anayasası’nın “Başlangıç” kısmında atıf yapılan 1946 Anayasası’nın “Başlangıç” kısmında söz edilen unsurlar arasında yer almaktaydı. 1946 Anayasası’nın başlangıç kısmına bakıldığında bir dizi temel hakkın ve çok önemli bazı temel ilkelerin 18 madde halinde sıralandığı görülmektedir. Bu kısımda kadın-erkek eşitliğinden ayrımcılık yasağına, eğitim hakkından çalışma, sendika kurma ve grev haklarına kadar pek çok temel hakka değinilmekte ve bunlara ilişkin çeşitli güvenceler sıralanmaktadır. Böylece Anayasa Konseyi, 1958 Anayasası’nda “açıkça sayılmayan” pek çok temel hakkı, 1946 Anayasası’nın “Başlangıç” kısmında sayıldıkları gerekçesiyle anayasal denetimde ölçü norm seviyesine yükseltmiştir (Kontacı, 2017: 443-444).

Öte yandan Fransa’da siyasi partiler kanunu bulunmamaktadır. Fransa’da siyasi partiler, 1 Temmuz 1901 tarihli Dernek Kanunu’na tabidir. Dolayısıyla dernek statüsünde olan siyasi partinin kurulması, üye olunması ve üyeliğin sonlandırılmasına ilişkin düzenlemeler için 1 Temmuz 1901 tarihli Dernek Kanunu’na bakmak gerekir.

İlgili kanuna göre, dernek, iki ya da daha fazla kişinin, bilgi veya çalışmalarını kâr etme amacı dışında, sürekli olarak bir araya getirdiği bir anlaşmadır (Dernek Kanunu, m.1). Bu tür örgütlenmeler, herhangi bir izin almaksızın veya önceden herhangi bir bildirim yapmaksızın özgür bir şekilde kurulabilirler. Üstelik Anayasa Konseyi, 1971 yılında vermiş olduğu kararda

⁵⁴ Cumhuriyet yasalarınca tanınmış temel ilkeler olarak Anayasa Konseyi tarafından belirlenmiş 11 önemli ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler, anayasal düzeyde kabul edilen ilkelere dir. Bunlar; örgütlenme özgürlüğü, savunma hakkı, bireysel özgürlükler, eğitim özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, idari yargı özgürlüğü, akademisyen bağımsızlığı, kamu gücünün yetki kullanımında alınan kararların düzeltilmesi veya iptali için idari yargının münhasır yetkisi, taşınmaz özel mülkiyetin yasal vasisi, çocuk ceza adaletinin varlığı, Alsace-Moselle yerel hukukunun sürdürülebilirliği ilkesi.

idareye derneğin konusu ya da amacı ile ilgili soruşturma yürütmesini yasaklamaktadır. Vatandaşlar özgür bir şekilde siyasi partilere üye olabilirler. 16 yaşından küçük herkes, yasal temsilcisinin yazılı onayı ile bir derneğin kurulmasına katılabilir ve 1990 tarihli Medeni Kanun'un öngördüğü koşullar çerçevesinde herhangi bir derneğin idaresinden sorumlu olabilir. Ayrıca yasal temsilcisinin yazılı onayına istinaden tasarruf eylemleri haricinde dernek yönetimi için gerekli tüm işlemleri yapabilir. 16 yaşını tamamlamış olan herkes özgür bir şekilde bir derneğe katılabilir ve 1990 tarihli Medeni Kanun'un öngördüğü koşullar çerçevesinde herhangi bir derneğin idaresinden sorumlu olabilir. Küçüklerin yasal temsilcileri, kararname ile belirlenen koşullar çerçevesinde dernek tarafından gecikmeden bilgilendirilir. Yasal temsilci tarafından açıkça karşı çıkılmadığı sürece, tasarruf eylemleri haricinde, dernek idaresi için gerekli tüm işlemleri yerine getirebilir (Dernek Kanunu, m.2). Kuruluş ve üyelik sürecindeki özgürlükçü nitelikli parti üyeliğinin sonlandırılması sürecinde de görülmektedir. Siyasi parti üyeleri, istedikleri zaman üyeliklerini sonlandırabilirler (Dernek Kanunu, m.4). Bu bağlamda Fransa'da siyasi parti kurma, üye olma ve üyeliği sonlandırma konularında kısacası örgütlenme özgürlüğü konusunda sınırlayıcı ve yasaklayıcı değil özgürlükçü bir yaklaşımın hâkim olduğu, örgütlenme özgürlüğü olmadan muhalif görüşlerin de örgütlenemeyeceği gerçeğinden hareketle bu özgürlükçü yaklaşımın siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi üzerinde olumlu bir etki yaratabileceği ifade edilebilir.

Kökenleri devrime dayanmakla birlikte, siyasi partilerin rolü ilk kez 1958 Anayasası'yla tanınmıştır. 4 Ekim 1958 tarihli Fransız Anayasası, siyasi partileri diğer siyasi grup ve örgütlerden ayrı olarak ele almamış ve onları daha çok bir seçim örgütü olarak düzenlemiştir. Nitekim Anayasa'nın 4. maddesine göre; "Siyasi parti ve siyasi gruplar oy vermenin tecellisine katkıda bulunurlar. Bunlar, serbestçe kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar. Ulusal egemenlik ve demokrasi ilkelerine saygı göstermek zorundadırlar. Farklı fikirlerin ifade edilebilmesi ve siyasi partilerin ve siyasi grupların Ulusun demokratik hayatına eşit şekilde katılabilmesi kanunlarla garanti edilir". Böylece 1958 Anayasası, siyasi partilerin serbestçe kurulabileceği ve faaliyet gösterebileceğini, fakat ulusal egemenliğe ve demokrasiye saygı göstermek zorunda olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü üzere madde metninde, siyasi partiler ile diğer siyasi örgütler arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Bunun yanında siyasi partilerin işlevi de yalnızca seçimlerde oyun belirlenmesi ile sınırlı tutulmuştur (Akartürk, 2008: 78-79). Fransız kamu hukuku öğretisinde partiler, seçimlere ve devlet iktidarının oluşumuna katılarak, siyasi

yaşamı etkilemeye çalışan örgütlü gruplar olarak görülmektedir. Ancak, ne Anayasa’da, ne de yasalarda parti tanımına ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır. 1958 Anayasası kapsamında parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılmaya ilişkin herhangi bir düzenleme de yer almamaktadır. Sadece örgütlenme özgürlüğüne sahip oldukları ve özgürce faaliyet gösterebileceklerine ilişkin bir ifade yer almaktadır. Bunlarla ilgili düzenlemeler 1901 Dernek Kanunu’nda yer almaktadır.

Fransa’da çok partili sisteminin varlığı, Fransız siyasi yaşamının önemli bir özelliğidir. Nitekim Fransa’da 2015 sayımlarına göre, 451 adet siyasi parti bulunmaktadır (Commission nationale des comptes de campagne et des financements politiques, 16.06.2017, www.cncfp.fr). Duverger (1974: 306)’ye göre, Fransız çok partili sistemi, kamuoyundaki belli başlı bölünmelerin birbirleriyle çakışmamasının sonucudur. Fransa’da siyasi partilerin üye sayılarına bakılacak olursa, bu konuda resmi bir araştırmanın veya resmi bir kaydın olmadığı görülmektedir. Her siyasi parti kendi üye sayısını resmi internet sitesinde yayınlamaktadır. 2015 yılı verilere göre Fransa’nın önde gelen siyasi partilerinden UMP (Halk Hareketi İçin Birlik)’nin 175.900 üyesi, PS (Sosyalist Parti)’nin 160.128 üyesi ve FN (Ulusal Cephe)’nin 51.551 üyesi bulunmaktadır (Le Monde, 30.06.2017, www.lemonde.fr). Üyelik konusunda böylesine özgürlükçü düzenlemelerin varlığına rağmen, Fransa’da siyasi parti üyeliğinin oldukça düşük rakamlarda kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, dernek üye sayısı yüksektir. 18 yaşından büyük Fransız vatandaşlarının %46’sı bir derneğe üyedir. Dernek sayısı ise 2012 verilerine göre yaklaşık 1.300.000’dir (www.associatheque.fr, 17.12.2017). Fransa’da siyasi partilerden ziyade sosyo-kültürel ve ekonomik amaçlı derneklerin tercih edildiği görülmektedir.

Siyasi partilerde örgütlenme özgürlüğünün diğer ülkelerde düzenlenme biçimlerine bakıldığında örneğin İspanya Anayasası’nın 6. maddesinde siyasi partiler konusunun ele alındığı görülmektedir. Buna göre; “Siyasi partiler siyasi çoğulculuğun ifadesidir; halk iradesinin oluşumu ve ifadesine katkıda bulunurlar ve siyasi katılımın temel araçlarıdır. Anayasa ve kanunlara saygı koşuluyla kurulmaları ve faaliyet göstermeleri serbesttir. İçyapıları ve faaliyetleri demokratik olmalıdır.” Siyasi partilerin siyasi çoğulculukla ilişkisi üzerinde durulmakta ve hem kurulma hem faaliyetlerini yürütme süreçlerinde özgür oldukları açıkça belirtilmektedir. Buna ek olarak, içyapıları ve faaliyetleri konusunda bir kısıtlama getirilmekte ve hem içyapılarının hem de faaliyetlerinin demokratik bir nitelik göstermeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır. İtalyan Anayasası’nda ise “Bütün yurttaşların, demokratik yöntemle, ulusal siyasetin belirlenmesine

katılmak üzere, partiler halinde serbestçe birleşmek hakları vardır” ifadesi yer almaktadır. Bu anlamda İtalyan Anayasası’nda da siyasi partiler çatısı altında örgütlenme özgürlüğüne sahip oldukları belirtilmektedir. Federal Almanya Anayasası’nda ise siyasi partiler, 21. madde kapsamında ele alınmaktadır. Buna göre; “Partiler, halkın siyasi iradesinin oluşumuna yardım ederler. Kurulmaları serbesttir. İç düzenleri demokrasi ilkelerine uygun olmalıdır. Maddi olanaklarının kaynağı hakkında açıkça hesap vermek zorundadır...” ifadesi yer almaktadır. Almanya’daki düzenlemenin İspanya’ya daha benzer olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, özgürlüğe yer verilirken nasıl bir nitelik taşıması gerektiği üzerinde de durmakta ve bu özgürlüğün bir sınırı olduğu görülmektedir. Bu noktada aynı zamanda Fransa ile de benzerlik göstermektedirler.

4.1.2. Seçme ve Seçilme Hakkı

Günümüzde genel olarak demokrasi ile temsili sisteme dayalı demokrasi özdeşleşmiştir. Siyasi kararları alanlar ile bu kararların uygulandığı kişiler arasında iletişimi gerçekleştiren bir bağ niteliğinde olan seçimler (Çam, 2005: 481), temsilcilerin belirlenmesi, yurttaşların siyasi hayata katılımını gerçekleştirmesinin yanı sıra günümüzde sisteme meşruiyet sağlaması, siyasi gerginlikleri azaltması, ülkenin genel siyasetinin belirlenmesi işlevlerine de sahiptir. Seçimler, günümüzde, sistemin demokratikliğini belirleyen ve pekiştiren önemli unsurların başında gelmektedir (Hakyemez, 2007: 21). Demokratik sürecin özü, gerçekte seçimlerde ve seçme fiilinde saklıdır. Seçimler onayın yani konsensüsün varlığını kanıtlar ve varsayımlı veya sahte onayı ortadan kaldırır (Sartori, 2014: 117). Bu süreci tamamlayan en önemli faktör ise seçme ve seçilme hakkının varlığıdır. Demokrasi, en basit yaklaşımla, “Yöneticilerin tüm yönetilenler tarafından serbest ve dürüst seçimler yoluyla seçildikleri bir rejim” şeklinde tanımlanabilir. O halde seçme hakkı ve seçim özgürlüğünü, demokratik bir devlet yönetimi için vazgeçilmez şartlar kapsamında değerlendirmek mümkün hale gelmektedir (Özbudun, 2013: 89).

Fransa’da seçimler sayesinde siyasi iktidar halka dayandırılmakta, halk yönetim süreçlerine katılabilmekte, kendi kendini yönetebilmekte ve böylece hem yöneten hem de yönetilen pozisyonunda yer alabilmektedir. Düzenlenen seçimlerle vatandaşlar özgür tercihleriyle yöneticileri seçmekte ve onlara hükümet etme yetkisi vermektedir. Böylece siyasi iktidarı kullanacak kadro, yönetilenler tarafından belirlenmekte ve bir sonraki seçime kadar bu kadroya egemenlik yetkisi verilmektedir. Öte yandan seçimin demokratik bir toplumun varlığı için

zorunlu bir unsur olduğu kabul edilmekle birlikte tek başına yeterli olmadığı gerçeğinden hareketle diğerk demokratik ÷lkelerde olduğu gibi Fransa'da da siyasi iktidarı belirlemek için düzenlenen seçimler birtakım özelliklere sahiptir. Fransa'da her şeyden önce seçimler özgürdür. Seçmenler istedikleri tercihi yapma konusunda herhangi bir baskı altında değildirler. Seçmen olabilme yeterliliğine sahip olan Fransızlar, önlerine konulmuş alternatifler arasından herhangi bir korku ve baskıya maruz kalmadan, kendi özgür tercihlerini yapabilmektedir. Bu anlamda Fransa'da seçim, bir ödev ya da zorunluluk değil, bir hak olarak kabul edilmektedir. Fransa'da aynı zamanda eşit seçim hakkı vardır. Başka bir ifadeyle, oy hakkı genel bir haktır. Hiçbir ayırım yapılmaksızın her Fransız seçmen seçimlerde oy verme hakkına sahiptir. Ve tüm seçmenler yalnızca bir oya sahiptirler. Bazı seçmenler oyunun diğerlerininkinden daha değerli sayılması mümkün değildir. 1958 Anayasası da bu bağlamda demokratik seçim ilkelerini güvence altına almaktadır. Buna göre, “Anayasada öngör÷len koşullar dâhilinde, seçimler tek dereceli veya iki dereceli olabilir. Fakat, daima genel, eşit ve gizlidir.”. Böylece demokratik seçimlerin temel unsurları arasında olan genel ve eşit oy hakkı ile seçimlerin gizliliğı ilkesine Fransız Anayasası'nda yer verilmiştir.

Fransa'da 5 Mart 1848 tarihinde erkeklere genel oy hakkı tanınmıştır. Böylece 21 yaşındaki tüm Fransız erkekler seçmen olmuş ve medeni ve siyasi haklarını kullanabilmeye başlamıştır. Seçilme hakkı ise 25 yaşın üstündeki tüm erkek seçmenlere sağlanmıştır. Bu dönem itibarıyla, gizli oy ilkesi de uygulanmaya başlanmıştır. 1 Temmuz 1901 tarihinde kendisini temsil edecek bir eşi olmayan kadınlara oy hakkı verilmesini öngören ilk kanun teklifi verilmesine rağmen bir sonuç alınamamıştır. 3 Mayıs 1908 tarihinde de kadınlara oy hakkı verilmesi için Paris'te gösteri düzenlenmiş ancak sonuç değişmemiştir. 21 Nisan 1944 tarihli yönetmelikle birlikte 21 yaşından büyük kadınlara da oy hakkı verilmiştir. Böylece Fransızlar, kadın-erkek ayırımı olmaksızın, gerçek anlamda genel oy hakkına kavuşabilmiştir. Fransa'da kadınlar ilk kez 29 Nisan 1945 tarihindeki belediye seçimlerinde oy kullanabilmişlerdir. Yasama seçimlerine ise ilk kez 21 Ekim 1945 tarihinde katılmışlar ve 33 kadın milletvekili Ulusal Meclis'e girebilmiştir. 17 Ağustos 1945 tarihli yönetmelikle üç silahlı askerler de oy hakkı elde etmişlerdir. 7 Mayıs 1946 tarihli “Lamine Guèye Kanunu” olarak da bilinen yönetmelikle Fransa'ya bağlı deniz-aşırı ÷lkelerde yaşayanlar da oy hakkı kazanmıştır. İlgili kanun 1946 Anayasası'nın 80. maddesinde de yer almıştır. 23 Haziran 1956 tarihli kanun ile bir önceki düzenlemede yer alan antidemokratik uygulamalar ortadan kaldırılmıştır. Son olarak 5 Temmuz 1974 tarihli kanun ile dönemin

Cumhurbaşkanı Valéry Giscard-d'Estaing oy verme yaşını 21'den 18'e düşürmüştür (www.vie-publique.fr; Edmiston ve Duménil, 2010: 129).

1958 Anayasası'nın 3. maddesine göre, “yasanın belirlediği koşullar çerçevesinde, reşit olan, sivil ve siyasi haklarını kullanabilen kadın-erkek her Fransız vatandaşı seçmendir.”. Bu bağlamda Fransa'da mevcut anayasa oy vermek için 3 şart öngörmektedir: 1. Fransız vatandaşı olmak, 2. Reşit olmak, 3. Medeni ve siyasi haklarını kullanmak. Fransız Seçim Kanunu da, 18 yaşını tamamlayan, medeni ve siyasi haklarını kullanan ve kanun tarafından öngörülen hiçbir yetersizliğe sahip olmayan tüm kadın ve erkek Fransızların seçmen olduğunu ifade etmektedir (Seçim Kanunu, m. 2). Hâkim, koruma altındaki kişinin oy hakkını askıya alabilir veya ortadan kaldıracaktır. Seçim Kanunu, mahkemelerin oy verme ve seçim hakkını yasakladığı kişilerin hâkim tarafından belirlenen sürede seçmen listesine kaydının zorunlu olmadığına işaret etmektedir (Seçim Kanunu, m. 5-6). Böylece 18 yaşını doldurmuş, seçmen listelerinde kayıtlı, hâkim kararıyla vesayet altında olmayan, mahkeme tarafından mahkûm edilmeyen ve bu anlamda medeni ve siyasi haklarını kullanabilen Fransız vatandaşı olan herkes seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptir.

Öte yandan Fransa'da tüm seçmenler, seçimlerde aday olabilir ve seçilebilirler. Fakat adaylık için bazı şartları karşılıyor olmaları gerekmektedir: 1. Fransız vatandaşı olmak, 2. Oy verme hakkına sahip olmak, 3. Reşit olmak, 4. Ahlaklı olmak ve askerlik görevlerini yerine getirmiş olmak. Seçimlerde aday olmaya engel tek meslek askerliktir. Aktif olarak askerlik görevinde bulunanlar veya yasal bir süre boyunca askerlik hizmetinde bulunanlar seçimlerde aday olamaz (Seçim Kanunu, m. 46). Böylece temel haklar arasında yer alan seçme ve seçilme hakkının düzenlenme biçiminde siyasi muhalefeti kısıtlayıcı ya da engelleyici, vatandaşlar arasında bir ayırım gözetecek herhangi bir hükmün olmadığı, oldukça demokratik ve eşitlikçi bir bakış açısıyla düzenlendiği açık bir şekilde görülmektedir.

Seçme seçilme hakkının diğer ülkelerde düzenlenme biçimine bakıldığında örneğin Federal Almanya Anayasası'nın 38. maddesinde seçimlere, seçmenlere ve adaylara ilişkin bilgiler verilmektedir. Buna göre; “Alman Federal Meclisin milletvekilleri genel, doğrudan, serbest, eşit ve gizli oyla seçilirler...18 yaşını bitiren seçme, reşitlik yaşını bitiren seçilme hakkına sahiptir” ifadesi yer almaktadır. İspanya Anayasası'nın 23. Maddesinde de “Vatandaşların, doğrudan veya genel oyla periyodik seçimlerde serbestçe seçilen temsilciler aracılığıyla kamu

işlerine katılma hakkı vardır” denilmektedir. Seçimlerin nitelikleri ile seçme ve seçilme hakkının bu ülkelerde Fransa’ya benzer biçimde düzenlendiği görülmektedir.

4.1.3. Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Birinci haklar kuşağı olarak ifade edilen kişisel ve siyasi haklar kapsamında yer alan düşünce özgürlüğü, kişinin istediği düşünceye, inanca ya da kanaate sahip olabilmesidir. İfade özgürlüğü ise, kişinin özgürce düşünebilme, düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanmama, bunları açıklama ve yayma hakkının dokunulmazlığı anlamına gelmektedir (Algan, 2015: 66). İfade özgürlüğünün olmadığı bir yerde demokrasiden bahsedilemez. Zira “İfade özgürlüğü, özgürlükçü bir demokratik düzen için kurucu öğedir. Çünkü düşünsel tartışmayı ve kendi varlık nedeni olan düşüncelerin savaşını olanaklı kılar. Bir anlamda her özgürlüğün temelidir.”. Böylece kamusal eleştiri sayesinde azınlığı yöneten çoğunluk karşısında zayıf konumda olan azınlığa mevcut sistemde söz hakkı tanınmış olmaktadır (Erdoğan, 2012: 217).

İfade özgürlüğü, her türlü meşru ifade açıklaması yöntemiyle siyasi iktidarın kendisinin ve eylemlerinin eleştirilmesini, azınlıkta kalan kendi görüşlerini özgürce açıklama ve muhalefet söz konusu olduğunda iktidar ile rekabet edebilmesini yine aynı iktidara karşı güvence altına almaktadır. İfade özgürlüğü, her türlü ifade açıklamasını güvence altına almakla beraber, fiili olarak bu özgürlüğün sağladığı korumaya en çok gereksinim duyanlar kamu makamlarının, iktidarın ya da çoğunluğun benimsemediği, azınlıkta kalan ifade açıklamalarıdır. Bu ifadeler gerek iktidar, gerekse çoğunluk tarafından haksız, yanlış, rahatsız edici, taraflı, provokatif, hatta kötü niyetli, düşmanca, şok edici gibi sıfatlarla nitelenebilir ve şiddetli tepki ve suçlamalarla da karşılaşabilirler. Oysa çoğulculuğun ve demokratik bir tartışma ortamının varlığı için yalnızca kamu makamlarının hoşuna giden ifadenin değil, her türlü ifadenin özgürce açıklanabilmesi gerekir. Bu nedenle, kural olarak her türlü ifade açıklamasını kapsamına alan ifade özgürlüğü, aslında azınlıkta kalan ve çoğunluğun ve iktidarların değişen ölçülerde tepkisini çeken görüşler için yaşamsal önem taşır. Bir adım öteye geçilerek, ifade özgürlüğünün aslında bu ifadeleri korumak için öngörüldüğünü söylemek bile yanlış olmaz. Bu açıdan, ifade özgürlüğü asıl olarak azınlıkta kalan görüşlerin, siyasal alanda da muhalefetin özgürlüğünü garanti eden bir özgürlük olarak nitelenebilir (Algan, 2015: 65-66).

Sonuç olarak, düşünce ve ifade özgürlükleri, muhalefetin, özellikle siyasi konularda oldukça geniş bir hareket alanına sahip olmalarını güvence altına alan yönüyle (Algan, 2015: 68),

siyasi muhalefetin özünü oluştururlar. En önemli demokratik değerlerin başında gelen düşünce ve ifade özgürlüğünün olmaması halinde toplumda yer alan farklı görüş ve düşüncelere erişmek imkânsızdır. Düşünce ve ifade özgürlüğü, bu bağlamda muhalefetin yaşamasının en önemli koşullarından biridir. Spinoza'ya göre düşünce ve ifade özgürlüğüne izin verilmeksizin hiçbir devlet akılcı bir şekilde yönetilemez. Yönetimin amacı, insanları kuklalara dönüştürmek olmamalı, her yönetim insanların akıllarını ve bedenlerini geliştirmelerini sağlamanın önünü açmalıdır. İfade özgürlüğünün olmadığı bir yerde yıkım kaçınılmazdır. Onun düşüncesinde baskı kuran bir devletin gücü her daim tehlike altındadır. Oysa insan, doğası gereği böyle bir baskıya karşı koyma eğilimine sahiptir (Demir, 2013: 47).

Fransız hukuku, ifade özgürlüğünü demokratik bir toplumun temel bir bileşeni olarak kabul etmektedir. Bu özgürlük, Fransız Anayasası'na atıfta bulunularak dâhil edilen 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile korunmaktadır. İfade özgürlüğüne, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesinde yer verilmektedir. İlgili maddeye göre; “Düşüncelerin ve inançların serbest iletimi insanın en değerli haklarından biridir. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir, ancak bu özgürlüğün yasada belirlenen kötüye kullanılması hallerinden sorumlu olur.”. İfade özgürlüğü Fransız hukukunda temel bir haktır. Fransız mahkemeleri de ifade özgürlüğünü pek çok kararında temel hak olarak kabul etmiştir. Anayasa Konseyi, 10 Haziran 2009 tarihli kararında “İfade ve iletişim özgürlüğü, uygulanması demokrasinin bir koşulu olduğu ve diğer hak ve özgürlüklere saygının garantilerinden biri olduğu için çok daha değerli” olduğunu belirtmektedir (Décision n° 2009-580 DC du 10 juin 2009).

Düşünce ve ifade özgürlüğünün başka ülkelerde düzenlenme biçimlerine bakıldığında örneğin Federal Almanya'da Anayasa'nın “açıklama özgürlüğü” başlıklı 5. maddesine göre; “Herkesin, düşüncesini söz, yazı ve resimle serbestçe açıklayıp yaymak, herkese açık olan kaynaklardan –hiçbir engelleme uğramadan- bilgi edinmek hakkı vardır”. İtalyan Anayasası'nın 21. Maddesine göre ise, “Düşüncelerini söz, yazı ve diğer bütün yayım araçlarıyla serbestçe açıklamak hakkı herkese tanınmıştır. Basın, izin ya da sansüre tabi tutulamaz”. İspanya Anayasası'nın 13. maddesinde ifade özgürlüğü konusu ele alınmaktadır. Buna göre; “Kişilerin ve toplulukların fikir, din ve ibadet özgürlükleri güvence altındadır ve bunların ifade edilmesinde, kanunla korunan kamu düzeninin devamı için gerekli olanların dışında hiçbir sınır yoktur.” denilmektedir. Anayasanın 20. maddesinde de ifade özgürlüğü konusuna yer verilmektedir. Buna göre; anayasa tarafından düşüncelerin, fikirlerin ve görüşlerin, söz, yazı veya başka herhangi bir

iletişim aracıyla, serbestçe ifade etme ve yayma hakkının tanındığı ve korunduğu belirtilmektedir. Fransa'nın aksine Almanya, İtalya ve İspanya'da ifade özgürlüğünün anayasada ayrıntısıyla ele alındığı görülmektedir. Ancak başlangıç kısmı ve diğer yasal düzenlemeler dikkate alındığında ifade özgürlüğü konusunda Fransa ile bu ülkeler arasında herhangi bir fark yoktur.

Öte yandan ifade özgürlüğü temel bir hak olmasına rağmen mutlak bir hak değildir ve bu bağlamda, bu özgürlüğün kullanımına ilişkin olarak birtakım sınırlamalar da öngörülmektedir. Strachey (1979: 39)'ye göre; ifade özgürlüğü olmadan seçmenlerin siyasi partiler arasında bir seçim yapabilmesi mümkün değildir. Yarışan aday-hükümetler, yani siyasi partiler, seçmenlerin kendilerini desteklemelerini sağlamak için istediklerini söyleyip yazabilmelidirler. Ancak bu özgürlüğün sonsuz olmasına imkân yoktur. Her toplumda söylenmesine ve yapılmasına izin verilemeyecek şeyler vardır. Fransız hukukunda da bu özgürlüğün sınırları bulunmaktadır. Fransa'da hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlama İnsan ve Yurtaş Hakları Bildirisi'nin 4. maddesinde yer almaktadır. Buna göre, "Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan sınırlarla belirlidir. Bu sınırlar ise ancak yasa ile belirlenebilir.". 5. madde ise "Yasa ancak toplum için zararlı fiilleri yasaklayabilir. Yasanın yasaklamadığı bir şey engellenemez ve hiç kimse yasanın emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz." demektedir. Dolayısıyla anayasal belge değerinde olan 1789 Bildirisi çerçevesinde ifade özgürlüğünün sınırı, başkasının özgürlüğünün zarar gördüğü nokta olarak belirlenmiştir.

İfade özgürlüğünün sınırları, kanunlar çerçevesinde de kişilerin ve kişilik haklarının korunması yönüyle ele alınmaktadır. Hakaret ve küfür ile ilgili metinler (Basın Kanunu, m. 29), özel hayata saldırı (Medeni Kanun, m. 9), masumiyet karinesinin korunması (Medeni Kanun, m. 9/1), ırkçı, dini veya ulusal temelli hakaret (Medeni Kanun, m. 32), aynı gerekçelerle ayrımcılık, nefret ve şiddeti kışkırtma (Medeni Kanun, m. 24/6), bazı temel kamusal çıkarların ve ulusal savunma sırlarıyla ilgili bazı belgelerin (Ceza Kanunu, m. 413/9 ve devamı) veya mahkeme sürecinde davalara ilişkin belgelerin (Ceza Kanunu, m. 38) korunması, savaş suçlularından ve insanlığa karşı suçları tanımama (Basın Kanunu, m. 24) ifade özgürlüğü kapsamında yer almamaktadır.

Bu bağlamda özel hayatın korunması, masumiyet karinesinin korunması, hakaret ve hakaretlerin önlenmesi, kamu düzenini korumak adına ifade özgürlüğü sınırlandırılabilir. Aynı şekilde Fransız hukuku, Holokost'u ve insanlığa karşı diğer suçları reddeden veya meşrulaştıran

nefret söylemi ve konuşmayı, devlet kurumlarına ve makam sahiplerine hakareti ve kamu makamları tarafından düzenlenen halka açık etkinliklerde ulusal marş ve bayrağa saygısızlık yapılmasını yasaklamaktadır. Hiçbir suç fiilen işlenmemiş olsa bile başkalarını bu suçlardan birine teşvik etmek de yasa dışı faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Böylece Fransa’da ifade özgürlüğü diğer özgürlükler ve haklar ile kamu düzeni gibi diğer zorunluluklarla dengelenmeye çalışılmıştır. Bunlar pek çok demokratik ülkede var olan sınırlamalardır. Dolayısıyla siyasi muhalefetin siyaset sahnesinde varlık göstermesini ve rekabet edebilmesini engelleyici herhangi bir hükmün yer almadığı açık bir şekilde görülmektedir.

4.2. Meclis İçtüzüğü

Yasama meclislerinin kendi iç çalışmalarını düzenlemek amacıyla koydukları kurallar olan içtüzük, bir tür “sessiz anayasa” olarak da nitelendirilmektedir. İktidar/muhalefet ilişkilerinin parlamento çatısı altında dengeli bir biçimde yürütülmesinde önemli bir rol üstlenen içtüzükler, parlamento içi muhalefetin görünürlüğüne artıran ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yürütebilmesine ilişkin hükümler içermeleri nedeniyle önem taşımaktadırlar. Bunlar parlamento içi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini güçlendirmektedir. Bu anlamda bir ülkede anayasanın demokratik olması gerekli, ancak tek başına yeterli değildir. Bunun yanında meclis içtüzüklerinin çoğulculuk ilkesini göz önünde bulunduracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Fransa’nın genel itibariyle zayıf bir yasama organına sahip olduğu kabul edilmektedir. Bunun en önemli nedeni ise, Dördüncü Cumhuriyet Dönemi’nde (1946-1958) tecrübe edilen ve uzun süren siyasi istikrarsızlıkların, 1958 yılında yeni bir anayasa yazmakta olanları güçlü bir yürütmenin öne çıktığı “rasyonelleştirilmiş” bir parlamentarizme yöneltilmiş olmasıdır. Bu da, parlamentonun gücünün önemli derecede sınırlandırılması ile sonuçlanmıştır. Fransız siyasi sistemi, 1958 Anayasası’nın kabulüyle birlikte ciddi bir değişime uğramış, yasama organını öne çıkararak yaklaşım terk edilerek yürütmenin ve özellikle cumhurbaşkanının önemli derecede güçlendiği bir yapıya dönüşmüştür (Çelebi, 2012: 83). Böylece rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin temelleri 1958 Anayasası ile atılmıştır. Bu siyasi sistemin işleyişi ise 3 Haziran 1959 tarihli Ulusal Meclis İç Tüzüğü ile desteklenmektedir. Yürürlüğe girdiği tarihten bu yana içtüzükte toplam 35 değişiklik yapılmıştır. Parlamento içinde yer alan muhalefet partilerinin en temel işlevlerinden biri, parlamentonun işleyişine ve denetim faaliyetlerine katılmadır. Bu

bağlamda, meclis içtüzüğü parlamento içi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini doğrudan doğruya belirleyen bir faktör olarak ele alınabilir.

Bu bölüm, üç başlıktan oluşmaktadır: İlk olarak, “Parlamento İçi Muhalefetin Ulusal Meclis’in Yönetiminde ve Komisyonlarında Temsili”, ardından “Parlamento İçi Muhalefetin Genel Kurul Çalışmalarına Katılımı” ve son olarak “Parlamento İçi Muhalefetin Denetleme ve Hesap Verebilirliği Sağlama Fonksiyonu ve Araçları” alt başlıkları ele alınmaktadır.

4.2.1. Parlamento İçi Muhalefetin Ulusal Meclis’in Yönetiminde ve Komisyonlarında Temsili

Anayasal sistemlerde çoğunluğun yönetme hakkının karşısında muhalefetin yasamanın işleyişine katılımı, ulusal kararların meşruiyetini sağlamakta, çoğulcu bir siyasi sistemin kurulmasına hizmet etmektedir. Bu sayede toplumsal anayasal denge, parlamento içinde de kurulmuş olmaktadır. Anayasal muhalefetin kurumsal yönetime – komisyon ve genel kurul çalışmalarına – katılmasına ilişkin tercih edilen kurallar, onu sadece görünür değil, aynı zamanda etkili kılmaktadır. Böylelikle anayasal muhalefet, karşı iktidar niteliğine sahip olabilmekte, rekabet edebilme kapasitesi yüksek bir siyasi aktör haline gelmektedir. Meclis çalışmaları meclis başkanının yönetiminde gerçekleştirilmektedir. Ancak meclis başkanı bunu genellikle tek başına değil, ona yardımcı olacak organlarla birlikte yapar. Meclis başkanı ve yardımcı organlardan oluşan ve parlamento içinde çalışmaları düzenleyen bu idari yönetimde, siyasi partilerden üyelerin bulunması ve bu üyelerin belirlenme usulü, muhalefetin parlamentonun iç yönetiminde söz sahibi olup olmadığının belirlenmesinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bunun dışında, muhalefetin parlamento içinde statü sahibi olmasının parlamento çalışmalarındaki bir diğer karşılığı, maddi yasama işlevinin mutfağı sayılan komisyonların oluşumuna katılmasıdır. Bu komisyonların üyelerinin belirlenme yöntemiyle, görev ve yetkileri muhalefetin asıl yasama çalışmalarının ve temel politika tercihlerinin yapıldığı bu küçük meclislerde söz sahibi olabildiği bir iktidar alanı yaratabilmektedir (Yılmaz, 2016: 141). Fransız meclisinin örgütlenmesi ve işleyişi ile ilgili hükümler, içtüzüğün birinci başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bölümde sırasıyla “Meclis Başkanlık Divanı’nda Temsil” ve “Komisyonlarda Temsil” başlıkları ele alınmaktadır.

4.2.1.1. Meclis Başkanlık Divanı’nda Temsil

Meclisler, siyasi tartışmaların gerçekleştirildiği ve siyasi görüşlerin halkın temsilcileri aracılığıyla dile getirildiği demokrasi kültürünün başat kurumları arasında yer almaktadır. Bunun yanında “meclisler, siyasi iktidar sahipleri ile toplumdaki azınlıkların birbirleriyle mücadele ettiği ve birbirlerinin gücü ve etkinliğini zayıflatmak için uğraştığı mekânlardır.”. Bu mekânlar, siyasi olarak birbirlerine rakip olan, başka bir ifadeyle iktidar mücadelesinin tarafları olan siyasi partilerin içinde bulunduğu yapılardır. Ancak meclislerin kurallara uygun bir şekilde ve herhangi bir aksaklık yaşanmadan çalışabilmesini sağlamak için her durumda tarafsız kalacak bir lidere, bir meclis başkanına ihtiyacı vardır. Meclis başkanı bu yapıda tek başına çalışmaz. Meclisi birlikte idare ettiği meclis başkanlık divanı olarak adlandırılan yardımcı bir heyete sahiptir (Tekin, 2019: 121). Meclis başkanı ve başkanlık divanı, parlamento yaşamının anayasa ve içtüzük hükümlerine göre aksamadan sürmesini sağlamakla görevli organların başında gelmektedir. Bu organlar, yasama organı içinde yürütme işlevi görmekte; böylece, yasama organı adına parlamentonun iç ve dış etkinliklerini düzenleme, destekleme ve temsil etme görevlerini üstlenmiş olmaktadır. Bu anlamda Meclis Başkanlığı ve Başkanlık Divanı yasama organının “somut eli” gibidir (Saygılı, 2008: 104).

Parlamentonun işleyişinden sorumlu idari kurul olan başkanlık divanı, başkan ve divan üyelerinden oluşmaktadır. Bu itibarla, hem başkanlık seçimi hem de divanın oluşturuluş biçimindeki tercih, çoğunluğun yanında muhalefetin parlamentonun idari yapısına katılımını ve etkisini belirlemektedir (Yılmaz, 2016: 142). Tekin (2019: 122)’e göre; liberal bir anayasal sistemde, siyasi iktidar ve muhalefet arasında dengenin sağlanması gerekmektedir. Yönetim gücünü elinde bulunduramaması nedeniyle iktidar karşısında zaten zayıf konumda olan parlamento için muhalefetin çeşitli pozitif ayrıcalıklar ile durumunun iyileştirilmesi önem taşımaktadır. Bu ise ancak muhalefetin yönetim sürecine katılımının artırılması ile mümkün hale gelecektir. Bu araçlardan birisi de meclis başkanlık divanında parlamento içi muhalefetin temsiline imkân tanınmasıdır.

Fransa’da, Ulusal Meclis İçtüzüğü’nün birinci başlığının üçüncü bölümünde Başkanlık Divanı’nın oluşumu ve seçim biçimi ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Fransa’da Ulusal Meclis Başkanlık Divanı bir başkan, 6 başkan yardımcısı, 3 idareci üye (*questeur*) ve 12 sekreterden oluşmaktadır (İçtüzük, m. 8). Ayrıca 4 Haziran 2019 tarihli 281 sayılı kararla grup başkanlarına oy hakkı olmaksızın Başkanlık Divanı toplantılarına katılabilme hakkı getirilmiştir (İçtüzük, m. 8/6). Muhalefetin Ulusal Meclis Başkanlık Divanı toplantılarına bu şekilde katılımının

sağlanması hem şeffaflığı artırmaya hem de muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini ve görünürlüğünü artırmaya yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Meclis başkanının ne zaman seçileceği ve bu sürede meclise kimin başkanlık edeceği önemli konular arasında yer almaktadır. Seçim sonrasında parlamento toplandığında gündemin ilk maddesi genellikle başkanlık divanının seçimidir. Pek çok ülke için başkanın seçilme sürecinin yönetimine liderlik etmesi için en yaşlı üyenin seçilmesi bir gelenek haline gelmiştir (OPPD, 2010: 10). Fransa da bu ülkelerden birisidir ve yasama meclisinin ilk oturumunda en yaşlı üye, Ulusal Meclis Başkanı'nı seçmeye davet eder (İçtüzük, m. 9). Başkanın seçimiyle ilgili olarak, çoğu parlamento, adayın ilk veya ikinci oylamada üyelerin çoğunluğunun desteğini almasını bekler (OPPD, 2010: 11). Ayrıca başkanlık seçimlerinin gizli yapılması gerektiğine dair düzenlemeler olduğu da görülmektedir. Tekin (2019: 128)'in de belirttiği gibi, başkanın tarafsızlığının sağlanabilmesi için getirilen bu yasal düzenleme ile milletvekillerine, üyesi oldukları partilerin baskısı altında kalmadan özgür iradeleriyle istediği adayı başkan olarak seçme hakkı getirilmesinin amaçlanmaktadır. Gizli oylama, milletvekillerine özgür iradeleriyle karar vermelerini sağlamaktadır. Fransa'da da Ulusal Meclis Başkanı, gizli oyla seçilir ve ilk iki oylamada kullanılan oyların salt çoğunluğunu alması gerekir. Salt çoğunluğun her iki turda da elde edilememesi durumunda ise üçüncü oylamaya geçilir ve bu oylamada nispi çoğunluk yeterli kabul edilmektedir (İçtüzük, m. 9). Başkan seçiminde uzlaşının sağlanamaması durumunda ortaya çıkabilecek siyasi bir krize nispi çoğunluk kuralı getirilerek engel olunmaya çalışılmıştır. Öte yandan oyların eşit olması durumunda ise, en yaşlı aday başkan olarak seçilmektedir (İçtüzük, m. 9/2).

Devletin önemli dördüncü kişisi olarak meclis başkanı, Fransız siyasi hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle 23 Temmuz 2008 tarihli anayasa değişikliği ile meclis başkanının rolü güçlendirilmiştir. Meclis başkanı, meclis toplantılarını, Başkanlık Divanı toplantılarını ve Başkanlar Konferansı toplantılarını yürütür ve bunlara başkanlık eder; meclisin iç ve dış güvenliğini gözetmekten sorumludur; Ulusal Meclis'in iletişimleri meclis başkanı tarafından yürütülür (İçtüzük, m. 13). 1958 yılından bu yana bu görevi, sırasıyla, Jacques Chaban-Delmas (1958-1969, 1978-1981 ve 1986-1988), Achille Peretti (1969-1973), Edgar Faure (1973-1978), Louis Mermaz (1981-1986), Laurent Fabius (1988-1992 et 1997-2000), Henri Emmanuelli (1992-1993), Philippe Séguin (1993-1997), Raymond Forni (2000- 2002), Jean-Louis Debré (2002-Mart 2007), Patrick Ollier (Mart-Haziran 2007), Bernard Accoyer (2007-2012), Claude

Bartolone (2012-2017), François de Rugy (Haziran 2017-Eylül 2018) ve Richard Ferrand (Eylül 2018'den bu yana) üstlenmiştir.

Diğer üyelerin seçimi ise, her yasama yılının başında, başkanın seçilmesini takip eden oturumda gerçekleşir ve Ulusal Meclis'in yenilenmesinden önceki yıl haricinde her yıl yenilenir. Sekreteryâ fonksiyonlarını yerine getiren meclisin en genç altı üyesi başkana yardımcı olur. Başkan yardımcıları, idareci üyeler ve sekreterlerin seçimi, Başkanlık Divanı'nda meclisin siyasi yapılanmasını yansıtmaya ve kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğe saygı göstermeye gayret edilerek gerçekleşir.⁵⁵ Meclis Başkanı, Divan'ın tüm fonksiyonlarını gruplar arasında dağıtımını ve bu fonksiyonlar için aday listesini belirlemek için grup başkanlarını bir araya getirir (İçtüzük, m. 10). Başkan dışındaki üyelerin seçiminde meclisin siyasi yapılanmasının dikkate alınması, parlamento içi muhalefetin görünürlüğünü artıran bir faktör olarak değerlendirilebilir. Burada salt çoğunluk partisini değil azınlık durumunda kalan siyasi partilerin üyelerinin de Başkanlık Divanı'nda temsil edilebileceği görülmektedir. Ayrıca idareci üyelik pozisyonlarından biri muhalefet grubuna ait olan bir milletvekiline ayrılmıştır (İçtüzük, m. 10/7). Bu da parlamento içi muhalefetin Başkanlık Divanı'nda temsili açısından oldukça önemli bir uygulamadır.

Diğer ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında örneğin İspanya'da Başkanlık Divanı anlamında gelen Büro, Kongre'nin yönetiminden sorumludur. Büro, başkan ve 8 diğer üye olmak üzere toplam 9 üyeden oluşmaktadır. Büro üyeleri Kongre içinden seçilir. Başkanlık seçiminde her milletvekili, desteklediği bir adayın ismini seçim pusulasının üzerine yazar. Bir aday üye tamsayısının salt çoğunluğunu alması halinde Kongre Başkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluğun sağlanamaması durumunda ikinci oylamaya geçilir. İlk oylamada en yüksek oyu almış iki aday ikinci oylamaya katılır ve bu oylamada en çok oyu alan kişi Başkan seçilmiş olur. Diğer üyelerin seçiminde ise güç oranında temsil ilkesi gözetilir (Bakırcı, 2014: 22-23). Parlamento içi muhalefetin temsili noktasında tek avantajlı görülebilecek unsur, başkan dışındaki üyelerin seçiminde güç oranında temsil ilkesinin gözetiliyor olmasıdır. İtalya'da başkan ve diğer üyeler olmak üzere 16 üyeden oluşan Büro'nun seçimine ilişkin düzenleme İçtüzüğün 2. Bölümünde yer almaktadır. İlgili bölümde parlamentoda yer alan tüm grupların Büro'da temsil edilmesi öngörülmektedir. İtalya'da da İspanya'ya benzer bir uygulamanın olduğu görülmektedir. Fransa örneğinde olduğu gibi bu ülkelerde idareci üyeliklerden birisinin muhalefete ayrılması ve

⁵⁵ Bu fıkra, 28 Kasım 2014 tarih ve 437 sayılı Karar ile yeniden düzenlenmiş ve ilgili fıkraya "ve kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğe saygı göstermeye..." cümlesi eklenmiştir. Bkz. Texte adopté n° 437 "Petite loi", <http://www.assemblee-nationale.fr/14/ta/ta0437.asp> (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

üyelerin seçiminde kadın-erkek eşitliğinin dikkate alınması şeklinde bir uygulama yoktur. Fransa'nın bu anlamda iyi bir model oluşturduğu söylenebilir.

4.2.1.2. Komisyonlarda Temsil

Meclis komisyonları, “sayıları birden fazla olan, belli sayıda milletvekillerinden oluşan ve belli uzmanlık alanlarına göre faaliyet gösteren “meclis altı” yapılar” şeklinde tanımlanmaktadır (Tekin, 2019: 138). Komisyon sistemlerinin yapısı ve gücü büyük ölçüde değişiklik gösterse de hemen hemen tüm parlamentolarda komisyonlar kurulmaktadır (OPPD, 2010: 52). Komisyonlar, partilerin, özellikle de muhalefet partilerinin etki edebileceği alanların başında gelmektedir. Komisyonların tasarlanma biçimi, muhalefet partiler açısından önem taşımaktadır. Bu komisyonların güçlü ve etkin olacak şekilde tasarlanması ve komisyonda bulunan muhalefet partilerinin konumunun güçlendirilmesi, muhalefetin siyasi iktidar karşısında alternatif politikalar üretmesine yardımcı olabilir. Bunun yanında bu imkân sayesinde muhalefet, siyasi iktidarın çıkaracağı kanunların şekillendirebilecek ve yasama organını yönlendirebilecektir. Böylece muhalefet, yasamada etkin bir konuma taşınmış olabilecektir (Tekin, 2019: 140).

Parlamento genel kurulunda kabul edilecek kararların olgunlaştırıldığı aşamalar olan ve basitçe yasama organlarının mutfağı olarak da tanımlanan komisyonlar, parlamentoda bulunan siyasi parti temsilcilerinden oluşmaktadır. Genellikle kabul edilen ve birçok uluslararası hukuk metinlerinde tavsiye edilen dağılım ise, partilerin sandalye sayısına oranlı olmasıdır.⁵⁶ Buna göre de muhalefet parti veya partileri komisyonlarda temsil edilmektedir (Yılmaz, 2016: 151).

Fransa'da özel ve sürekli olmak üzere iki komisyon türü bulunmaktadır.

Özel Komisyonlar

Özel komisyonların oluşumu ve seçim şekli birinci başlığın sekizinci bölümünde yer almaktadır. Özel komisyonlar, kanun tasarı veya tekliflerini incelemek üzere –bütçe tasarıları hariç-, Hükümet veya Ulusal Meclis inisiyatifiyle oluşturulur. Böyle bir komisyonun kurulmasına bir sürekli komisyonun başkanı veya siyasi parti grup başkanı veya 15 milletvekilinin talebi üzerine karar verilebilir. Bu talep, kanun tasarı ya da teklifinin dağıtılmasını takiben en geç iki gün içinde sunulmalıdır. Talep; Hükümet, grup başkanları ve sürekli komisyonlara bildirilir.

⁵⁶ Les outils du controle parlementaire étude comparative portant sur 88 parlements nationaux, IPU, 2007, s. 17.

Hükümet, bir sürekli komisyon veya siyasi parti grup başkanı itiraz etmezse komisyon kurulur. İtiraz olması halinde görüşmeye geçilir. Bu görüşme sırasında, sadece Hükümet ve beş dakikayı aşmayan bir süre için muhalefet yetkilisi, itiraz talebini yapan kişi veya bu talebi imzalayan ilk kişi ve ilgili sürekli komisyonların başkanları konuşabilir (İçtüzük, m. 30-31). Muhalefete sınırlı olmakla birlikte söz hakkının verilmesi önemli bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan özel komisyonlar, grupların güçleri oranında temsilini sağlayacak şekilde belirlenen 70 üyeden oluşur. Hiçbir özel komisyonda, aynı sürekli komisyona mensup 34'ten fazla üye bulunamaz. Özel komisyonlarda bağımsız bir milletvekili de yer almaktadır (İçtüzük, m. 33). 2019 değişikliği öncesinde ise bağımsız milletvekili sayısı “en fazla iki” şeklindeydi. Meclis Başkanı; grup başkanlarına, gösterdikleri adayların isimlerini bildirmeleri için oturum döneminde en çok iki, oturum dönemi dışında en çok beş günlük bir süre tanır. Grup başkanları tarafından aday gösterilenlerin isimleri ilan edilir ve resmi gazetede yayımlanır. Özel komisyona tayin edildikten sonra mensubu olduğu grubun üyeliğinden ayrılan vekilin komisyon üyeliği de kendiliğinden düşer (İçtüzük, m. 34). Özel komisyon, kendisine havale edilmiş kanun tasarısı veya teklifi sonuçlanana dek, yetkili kalmaktadır (İçtüzük, m. 35).

Komisyonlarda temsilin sandalye sayısına orantılı olması tavsiyesine özel komisyonlar için uyulduğu görülmektedir. Böylece muhalefetin özel komisyonlarda temsili garanti altına alınmıştır. Ayrıca bağımsız milletvekillerinin meclis içerisindeki sayısı ne olursa olsun bir milletvekili ile bağımsızların temsil ediliyor olması farklı görüş ve düşüncelerin özel komisyonlarda temsilini mümkün kılması açısından önemli bir uygulamadır.

Sürekli Komisyonlar

Fransa'da sekiz adet sürekli komisyon bulunmaktadır: Kültürel işler ve eğitim komisyonu, ekonomik işler komisyonu, dış işleri komisyonu, sosyal işler komisyonu, milli savunma ve silahlı kuvvetler komisyonu, sürdürülebilir kalkınma, alan ve bölge planlaması komisyonu, maliye, genel ekonomi ve bütçe izleme komisyonu, anayasal kanunlar, yasama ve Cumhuriyetin genel idaresi komisyonu (İçtüzük, m. 36).

“Komisyonların azami üye sayısı, Ulusal Meclis üye tamsayısının sekizde biridir” (İçtüzük, m. 36/19). Komisyonlarda siyasi partilerin güçleri oranında temsili esastır. Komisyon üyelikleri gruplar arasında dağıtıldıktan sonra kalan üyelikler bağımsızlara verilir. Bu sandalyelere aday olanlar arasında uzlaşmanın sağlanamaması durumunda, en yaşlı milletvekiline

öncelik verilir. Komisyon üyeleri, yasama döneminin başında siyasi parti grup başkanları tarafından Meclis Başkanı'na bildirilir; Başkan üyelerin isimlerini ilan eder ve resmi gazetede yayımlar. Genel seçimlerin yapılacağı yılın öncesindeki yasama yılı hariç olmak üzere, takip eden takvim yıllarındaki yasama yılı başlangıçlarında, komisyon üyeleri aynı yöntemle yeniden belirlenir (İçtüzük, m. 37; Çelebi, 2012: 64). Bir milletvekili sadece bir sürekli komisyona üye olabilir. Bununla birlikte üyesi olmadığı komisyonların toplantılarına katılabilir. Komisyona tayin edildikten sonra ait olduğu grubun üyeliğinden ayrılan vekilinin komisyon üyeliği de kendiliğinden düşer (İçtüzük, m. 38). Komisyon üyelikleri belirlendikten sonra Meclis Başkanı, sürekli komisyonları başkanlık divanlarını seçmek amacıyla toplantıya çağırır. Komisyon başkanlık divanları, 1 başkan, 4 başkan vekili ve 4 kâtipten oluşur. Sosyal İşler Komisyonu ile Maliye, Genel Ekonomi ve Bütçe İzleme Komisyonu'nun Başkanlık Divanlarında ayrıca bir genel raportör yer almaktadır. Her divanın oluşumu, meclisin siyasi yapılanmasını yansıtmaya, tüm oluşumların temsilini sağlamaya ve kadınlar ile erkekler arasındaki eşitliğe saygı göstermeye çalışır. Bir sürekli komisyonun divanında yer almayan gruplar, üyelerinden birini bu komisyona toplantılarına katılmak üzere oy hakkı olmaksızın atayabilir. Komisyonların başkanlık divanları gizli oyla seçilir. Divandaki her görev için aday sayısı sandalye sayısından fazla değilse seçim yapılmaz. İlk turda salt çoğunluk sağlanamazsa üçüncü turda basit çoğunluk yeterli görülür ve en fazla oyu alan aday seçilir. Eşitlik olması halinde daha yaşlı olan üye seçilir (İçtüzük, m. 39).

Özel komisyonlarda olduğu gibi sürekli komisyonlarda da siyasi partilerin güçleri oranında temsili esas alınmıştır. Komisyonlarda temsilin sandalye sayısına orantılı olması tavsiyesine sürekli komisyonlar için de uyulduğu görülmektedir. Böylece muhalefetin sürekli komisyonlarda da temsili garanti altına alınmıştır. Ayrıca bir milletvekilinin üyesi olmadığı komisyonların toplantılarına katılabilme hakkına sahip olması şeffaflık açısından önem taşımaktadır.

Bu bağlamda İçtüzükte özel ve sürekli komisyonlarda temsil konusunun parlamento içi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini güçlendirecek ve etkinliğini artıracak, aynı zamanda şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendirecek yönde ele alındığı görülmektedir.

Komisyonlarda temsil konusunda diğer ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında örneğin Birleşik Krallık'ta Avam Kamarası'nda uzmanlığa dayanmayan komisyonların bulunduğu görülmektedir. Bu komisyonlar uzmanlığa dayalı olmamasının yanında aynı zamanda

geçicidirler. Başka bir ifadeyle çalışma sona erince dağılırlar. Komisyon çalışmalarında partilerin sandalye dağılımı esas alınmaktadır. Ancak belli konuları araştırmak üzere kurulan komisyonların başkanlarının muhalefet partisinden olması uygulaması bulunmaktadır. Örneğin *Public Accounts Committee*'ye muhalefetin en kıdemli üyesi başkanlık etmektedir. Almanya'da ise uzmanlığa dayanan komisyonlar bulunmaktadır. Bundestag İçtüzüğü'nün 12. maddesine göre komisyon başkanlıkları nispi orana göre belirlenmektedir, ancak başkan yardımcılığı görevi her zaman muhalefete ayrılmaktadır. Buna ek olarak bütçe komisyonunun başkanının muhalefetten seçilmesi ilkesi benimsenmekte ve uygulanmaktadır (Yılmaz, 2016: 152, 154-155). İspanya'da da birçok ülkede olduğu gibi komisyonların üye sayısının belirlenmesinde parti gruplarının güç oranında temsil ilkesi uygulanmaktadır. Ancak bu ilkenin istisnaları da bulunmaktadır. Üyelerin Statüsü Komisyonu ile Dilekçe Komisyonuna her parlamenter grup bir üye vermektedir. Bu uygulamaya ek olarak, dilekçe komisyonunda her gruba bir üyelik verilmektedir (Bakırcı, 2014: 38). Genel olarak değerlendirildiğinde Birleşik Krallık, Almanya ve İspanya'da farklı grupların komisyonlarda temsilini mümkün kılacak düzenlemelerin olduğu görülmekte ve bu bağlamda Fransa ile benzerlik göstermektedirler.

4.2.1. Parlamento İçi Muhalefetin Genel Kurul Çalışmalarına Katılımı

Yasama organlarında, temsilcilerin genel kurul çalışmalarına katılımının nasıl belirleneceği sorunu da muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini ve etkinliğini doğrudan etkileyen düzenlemelerden biridir. Söz konusu yasama organı çalışması olduğuna göre, çoğunluk-muhalefet dengesinin eşitlik üzerine kurulması beklenir ve önerilmektedir. Ancak sıklıkla karşılaşılan durum, yasama organındaki güç dengesiyle paralel olmaktadır (Yılmaz, 2016: 158). Bu başlık altında parlamento içi muhalefetin sırasıyla gündem belirleme, söz alma ve kanun teklif etme fonksiyonlarının yerine getirilmesinde ne derece etkili olabildiği ve içtüzüğün buna ne kadar imkân sağladığı üzerinde durulacaktır.

4.2.1.1. Gündem Belirleme

Gündemin kimin tarafından belirleneceği, tartışmalara yön veren ve asıl olarak politikanın kim tarafından belirlendiğine ilişkin önemli bir ölçüttür. Yasama organı içinde muhalefetin etkili olabildiği hususlardan biri, yasama çalışmalarına ilişkin gündemi belli konularda ya da durumlarda belirleme yetkisidir. Demokratik işleyişe sahip yasama organlarında, çoğunluğun

karar alma gücüne karşı muhalefetin de hangi konunun ne zaman ve ne sürede tartışılacağını belirlemesi önemli bir karşı ağırlık oluşturmaktadır (Yılmaz, 2016: 158-159).

Pek çok anayasal sistem parlamentoya kendi gündemini kabul etme konusunda bir esneklik sağlamaktadır. Bununla birlikte bazıları hükümete bu konuda önemli ve hâkim bir rol vermektedir. Hükümetin hâkim olduğu yerlerde muhalefet partilerinin parlamento gündemine madde koyma konusunda azınlık hakkını kullandığı “muhalefet günleri”nin olduğu görülmektedir. Bir parlamentonun kendi gündemini belirlemesi halinde bu genellikle konuşmacı veya başkanlar konferansı konuşmacısı tarafından yapılan teklife dayanmaktadır (OPPD, 2010: 22).

Fransa’da gündem belirleme konusunda ilk olarak anayasaya bakmak gerekir. Çünkü 1958 Anayasası’nda bu konunun ele alındığı görülmektedir. Anayasa’nın 29. maddesine göre “Parlamento, Başbakan ya da Ulusal Meclisin üyelerinin çoğunluğunun istemi üzerine olağanüstü olarak ve belirli bir gündemle toplanır.”. Ayrıca 48. maddenin 2. fıkrasına göre “Aylık oturumların ilk iki haftasında, öncelikle ve Hükümetin saptadığı sıraya göre, Hükümet tarafından verilen yasa tasarıları ve Hükümetin kabul ettiği yasa teklifleri görüşülür.”. 3. fıkraya göre ise “..., Maliye yasa teklifleri, Sosyal Güvenliğin finansmanına ilişkin yasa teklifleri ve aşağıdaki hükümlere tabi olarak, diğer Meclisin en az altı hafta önce sunacağı diğer yasa metinlerinin yanı sıra olağanüstü hallerle ilgili yasa teklifleri ve 35’inci maddede anılan yetki talepleri, Hükümetin talebi üzerine, öncelikli olarak Meclisin gündemine alınır.”. Bu maddeler saklı kalarak Ulusal Meclis gündemi Başkanlar Konferansı’nın teklifi üzerine belirlenir.

Oturumun açılmasından önce ya da hükümetin kurulmasından sonra hükümet, metinlerin incelenmesi ve gündeme dâhil edilmesini isteyeceği tartışmalar için oturum sırasında ayırmayı planladığı haftaları Başkanlar Konferansı’na bildirir. Meclisin gündemindeki öncelikli kayıtlı talepler, Başkanlar Konferansı toplantısından en geç bir gün önce Başbakan tarafından meclis başkanına gönderilir ve konferansın üyeleri bilgilendirilir. 136. maddenin 3. fıkrası hükümleri saklı kalarak grup başkanları ve komisyon başkanları gündeme alınması için tekliflerini Başkanlar Konferansı toplantısından en geç dört gün önce meclis başkanına gönderir. Başkanlar Konferansı, haftalık toplantısı sırasında, Anayasanın 48. maddesinde tanımlanan önceliklere uygun olarak o hafta ve devamındaki üç hafta için gündem hazırlar. Konferans milletvekillerinden gelen sorulara ve hükümetin cevaplarına ayrılan oturum/oturumları ve

gerekirse 133 ve 134. maddelerde öngörülen koşullar çerçevesinde tartışmasız sözlü sorulara ayrılan oturumları belirler.

Muhalefet grubunun ya da azınlık grubunun başkanları ise, Anayasa'nın 48. maddesinin 4. fıkrasında⁵⁷ öngörülen haftanın gündemine dâhil olma hakkını elde eder. Anayasanın 48. maddesinin 5. fıkrasında yer alan düzenlemeye göre ise, “*Ayda en az bir oturum da öncelikle, ilgili Mecliste grubu bulunan muhalefet partilerinin yanı sıra azınlık gruplarının girişimiyle, her iki Meclisin belirlediği gündeme ayrılır.*” Bu hüküm muhalefete, seçmenlerinin ve halkın dikkatini çekmek istediği önemli siyasi konuları gündeme taşıyabilme imkânı tanımaktadır. Dolayısıyla gündem belirleme fonksiyonunu etkin bir şekilde yerine getirebilmesi açısından önemli bir anayasal kaynağa sahiptir. Muhalefet ve azınlık grupları, bu günün gündeme dâhil etmek istedikleri konuları Anayasanın 48. maddesinin 5. fıkrası uyarınca ayrılmış olan bir önceki günü izleyen Başkanlar Konferansı'nda bildirirler. Seanslar her olağan oturumun başında muhalefet grupları ile azınlık grupları arasında sayısal önemlerine göre bölünür. Bu grupların her birinin olağan oturumun başında ilgili grubun talebi üzerinde aynı ay içinde birkaç güne yayılabilecek olan en az üç seansı vardır. Belirlenen gündem hızlı bir şekilde ilan edilir ve hükümete, grup başkanlarına ve komisyon başkanlarına bildirilir.

Birleşik Krallık'ta ise gündemin belirlenmesinde hükümetin ağırlığı olmakla birlikte 1985 yılından bu yana ana muhalefetin her yasama yılında 20 gün tartışma konusunu belirleme yetkisi bulunmaktadır. Düzenlemeye göre, 19 günü ana muhalefete 1 günü de diğer azınlık partilerine verilmektedir (Yılmaz, 2016: 160). Birleşik Krallık'ta parlamento içi muhalefeti güçlü kılan bu düzenlemenin benzerinin Fransa'da da olduğu görülmektedir. Fransa'da gündem belirleme, Birleşik Krallık'tan farklı olarak muhalefet için anayasal bir haktır.

4.2.1.2. Söz Alma Hakkı

Milletvekillerinin genel kurul çalışmalarına katılımını sağlayan en etkili ve önemli araç, tartışılan konuda söz alarak görüşlerini açıklamak ve önerge vererek taleplerini dile getirmeleridir. Söz ve önerge verme hakkı, temsili demokrasilerde sadece temsilcinin kullanmasının zorunlu olduğu değil kullanmasının da kısıtlanmaması gereken haklardanır. Çünkü temsil edilenin iradesi ancak bu yollarla parlamentoya yansıtılabilmektedir. Bu konuda getirilebilecek sınırlamalar ancak yasama faaliyetinin süresiz şekilde sürüncemede kalmasına

⁵⁷ “Parlamentonun bir toplantısı, öncelikle ve Meclislerin belirleyeceği sırada, Hükümetin faaliyetlerinin denetimi ile kamu politikalarının değerlendirilmesine tahsis olunur.”

yönelik olarak kabul edilebilir. Söz ve önerge hakkının Kelsen'in ifadesiyle çoğunluğa karşı *meşru müdafaa* niteliğinde bir engelleme aracı olarak kullanılmasıyla yasama çalışmalarının belirli sürelerde tamamlanması arasındaki hassas dengenin kurulması gereklidir. Muhalefetteki temsilcilerin söz hakkını kullanma süreleri, çoğunluk temsilcileri ile eşit olmalıdır (Yılmaz, 2016: 163). Kimin ne zaman, ne kadar süre ve hangi sırada konuşabileceğine ilişkin kararlar parlamentonun düzgün çalışması bakımından önem taşımaktadır ve aynı zamanda çoğulcu tartışmaların gerçekleşmesine imkân tanımaktadır. Dengenin sağlanması, bir parlamentonun imajı ve itibarı açısından önemlidir (OPPD, 2010: 26).

Söz hakkı, Ulusal Meclis İçtüzüğü'nün 49. maddesinde oldukça detaylı şekilde düzenlenmiştir. Bu süreç, Başkanlar Konferansı tarafından düzenlenir. Başkanlar Konferansı gündemdeki konuların tartışılması sürecini düzenler. Her gruba, beş veya on dakikalık bir konuşma süresi tanınır. Süre eğer on dakika ise, gruplar iki konuşmacı görevlendirebilir. Hiçbir gruba üye olmayan bir milletvekili beş dakikalık bir süreyle araya girer. İstisnai olarak, özel konularda, Başkanlar Konferansı süreyi ve kanuna aykırı konuşma yapanı geri çekebilir. Anayasanın 48. maddesinin 5. fıkrasında öngörülen oturum gününün gündemine giren konuların genel tartışması sırasında muhalefet veya azınlık grubunun konuşmacısının on dakikalık bir süresi vardır. Genel tartışmada konuşmacıları kayıtları grup başkanları tarafından yapılır. Bu göstergeler ışığında, meclis başkanı müdahalelerin sırasını belirler. Konferans ayrıca bir konunun tamamının inceleme süresini de belirleyebilir. Bu durumda, şöyle bir prosedür uygulanır: Her gruba asgari süre ayrılmıştır. Bu süre muhalefet grupları için daha fazladır. Artan süre diğer gruplar arasında sayısal önemlerine göre paylaşılır. Konferans ayrıca en az sayılarıyla orantılı olarak genel bir süreye sahip olması gereken bağımsız üyeler için ayrılan konuşma süresini de düzenler. Başkan ve komisyon raportörleri dışındaki üyeler tarafından yapılan tüm müdahaleler 6. fıkra uyarınca tahsis edilen süreden düşülür. Başkan İçtüzükle açık bir ilişkileri olmadığını düşünürse 58. madde 1. fıkraya dayalı müdahalelere harcanan süre de sayılır. Bir grup başkanı veya delegesi tarafından 58. maddenin 5. fıkrası uyarınca talep edilen toplantının askı alınmasına ayrılan süre hesaplanan süre talep edilen süreyi aşmayacak şekilde hesaplanır. Grup başkanları 7. fıkraya göre ayrılan süreden sayılmayan kişisel zamana sahiptir. Bu süre grup başkanı başına bir saattir. Bir grup başkanı bu kişisel zamanın yarısını bir metin okuma süresi için belirlenen bir grup üyesine aktarabilir. Başkanlar konferansı tarafından tanımlanan prosedürlere göre, bir grup başkanı programlanan sürenin başkanlar konferansı tarafından belirlenen asgari süreye eşit

olması hakkını elde edebilir. Olağan oturumun başlangıcını takip eden on iki ay boyunca, bir grup başkanı, Başkanlar Konferansı tarafından belirlenen bir maksimum sınır dâhilinde, grubuna ayrılan sürenin istisnai olarak uzatılması hakkını elde edebilir.

Söz alma hakkının diğer ülkelerdeki uygulamalarına bakıldığında örneğin İtalya’da İçtüzüğün 24/7. maddesine göre, hükümetin kanun tasarılarının görüşülmesi sırasında, muhalefet toplamda çoğunluğa tanınan süreden daha fazla süreye sahiptir (Yılmaz, 2016: 163). Bu düzenleme ile İtalya’nın Fransa ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

4.2.1.3. Kanun Teklif Etme

Yasama, kolektif kararların alındığı organdır ve maddi olarak bireyler üzerinde sonuç doğuran genel, objektif ve sürekli kararlarına da kanun denmektedir. Tarihsel gelişimi içinde kararlar kral tarafından alınmaktayken önce taleplerin krala iletilmesi sonrasında parlamentonun krala karşı üstünlüğünü kazanması ve onun yetkilerini sınırlandırmasıyla, siyasi kararları alma yetkisi demokratik meşruiyete sahip parlamentolara geçmiştir (Yılmaz, 2016: 166). Kanun teklifi ve tasarı ayrımı ilk defa Fransa’da, tüm parlamento üyelerine kanun teklif etme ve hükümete de kanun tasarıları hazırlama yetkisi veren 1830 Anayasasıyla gerçekleşmiştir.

Çalışma konusu açısından parlamento üyelerine tanınan kanun teklif etme yetkisi oldukça önemli bir konudur. Zira kanun teklif etme yetkisi toplumsal ihtiyaçların nasıl karşılanacağına ilişkin tercihleri yansıttığından muhalefete politika üretebilme imkânı sağlamaktadır. Parlamente rejim çoğunluğun yönetme hakkı üzerine kurulu olduğu için her ne kadar kanun teklif etme yetkisi tüm parlamento üyelerine tanınsa da, bunların çoğunluğun desteği olmadan kanunlaşma şanslarının oldukça düşük olduğudur. Ancak bu durum her zaman sadece muhalefet partisi milletvekillerinin teklifleri için olumsuz bir sonuç yaratmamakta; zaman zaman çoğunluğa sahip partinin üyesinin de teklifinin kabul edilmesi için partisinin desteği gerekmektedir. Çoğunluğun desteklemediği düzenleme önerilerinin kanunlaşması zor olsa da, milletvekilleri ama özellikle muhalefetteki milletvekilleri bu yöntemi yeni bir siyasi politika alternatifinin mümkün olduğunu ortaya koyarak halkı bilgilendirme ve aynı zamanda çoğunluğun desteklediği hükümetin önerisine karşı pazarlık imkânı yaratabilmeyi sağlamak için kullanabilmektedirler (Yılmaz, 2016: 166-167).

Fransa’da kanun insiyatifi hükümete ve parlamentoya aittir. Hükümet, kanun tasarısı sunabilirken parlamento kanun teklifleri sunabilir. Tüm kanun tasarı ve teklifleri Ulusal Meclis

ve Senato’da değerlendirilmekte ve oylanmaktadır. Parlamento tarafından hazırlanan kanun teklifleri meclis başkanlığına sunulur. Yasama sürecine ilişkin işleyiş, meclis içtüzüğü’nün ikinci başlığı altında yer almaktadır. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, 1958 Anayasası’nın temel amacı, güçlü ve istikrarlı hükümetlerin oluşmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda anayasa kapsamında parlamentonun yetkileri sınırlandırılmış, buna karşın yürütmenin yetkileri artırılmıştır. Yürütmeden yana olan bu yetki dağılımı yasama sürecinde daha belirgin hale gelmektedir. Zira Fransa’da yasama yetkisi, yürütme lehine sınırlandırılmıştır. Yasama yetkisinin, yürütme lehine sınırlandırılması, kanun tasarıları ile kanun tekliflerinin sayısının da farklılaşmasına neden olmaktadır.

Tablo 21. Dönemler İtibariyle Kanun Tasarıları ve Kanun Tekliflerinin Kanunlaşma Oranı

Yasama Dönemi	Kanun Tasarısı			Kanun Teklifi		
	Gelen	Kanunlaşan	Oran (%)	Gelen	Kanunlaşan	Oran (%)
12	1035	411	39,71	1537	24	1,56
13	697	328	47,06	1439	40	2,78
Genel Toplam	1732	739	42,67	2976	64	2,15

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Dönemler itibariyle kanun tasarıları ile kanun tekliflerinin kanunlaşma oranına bakarsak, 12. Yasama döneminde kanun tasarılarının %39,71’i kanunlaşırken kanun tekliflerinin sadece %1,56’sı kanunlaşmıştır. 13. Yasama döneminde ise kanun tasarılarının %47,06’sı kanunlaşmıştır. Kanun tekliflerinin ise %2,78’i kanunlaşmıştır. Bu veriler yasama faaliyetlerinde hükümet kanadının ne kadar etkin olduğunu, buna karşın parlamentonun etkinliğinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 22. Dönemler İtibariyle Kanun Tekliflerinin İktidar ve Muhalefet Arasındaki Dağılımı

Yasama Dönemi	İktidar		Muhalefet	
	Kanun Teklifi	Oranı (%)	Kanun Teklifi	Oranı (%)
12	1134	73,78	403	26,22
13	1218	73,33	443	26,67
Genel Toplam	2352	73,55	846	26,45

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Dönemler itibariyle kanun tekliflerinin iktidar ve muhalefet arasındaki dağılımına bakarsak, 12. Yasama döneminde kanun tekliflerinin %73,78'i iktidar tarafından, %26,22'si muhalefet grupları tarafından verilmiştir. 13. Yasama döneminde ise kanun tekliflerinin %73,33'ü iktidar tarafından, %26,67'si muhalefet grupları tarafından verilmiştir. Böylece kanun teklifleri konusunda muhalefetin iktidar karşısında zayıf kaldığı gözlenmektedir.

Tablo 23. Dönemler İtibariyle Muhalefetin Kanun Tekliflerinin Kanunlaşma Oranı

Yasama Dönemi	Kanun Teklifi	Kanunlaşan	Oranı (%)
12	403	1	0,25
13	443	5	1,13
Genel Toplam	846	6	0,71

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Dönemler itibariyle muhalefetin kanun tekliflerinin kanunlaşma oranına bakarsak, 12. Yasama döneminde %0,25 ve 13. Yasama döneminde %1,13 olduğu görülmekte ve bu veriler yasama faaliyetlerinde muhalefet gruplarının etkinliğinin zayıf olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

4.2.3. Parlamento İçi Muhalefetin Denetleme ve Hesap Verebilirliği Sağlama Fonksiyonu ve Araçları

Muhalefetin yasama organında kullandığı araçlardan bazıları, çoğunluğun desteklediği politika hakkında bilgilenme ve buna bağlı olarak da halkı bilgilendirmektir. Bu yolla hem iktidardaki partiye oy vermiş olan seçmenlere hem de kendi seçmenlerine ulaşmak ve iktidar partisi üzerinden kendisine politika alanı açma imkânı bulmaktadır. Bilgilenme ve bilgilendirmenin etkin ve etkili kullanımının iktidarın politikasında değişiklik yapmaya iten sonuçları, muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirgin hale getirmektedir. Çoğunluğa sahip hükümetler aritmetik olarak istediklerini gerçekleştirme gücüne sahip olsa da parlamentoda birden fazla partinin varlığı, hükümeti yaptığı tercihleri açıklamaya zorlayan bir arenaya dönüştürebilmektedir. Muhalefetin genel kurul yoluyla bilgilenme ve halkı bilgilendirmesi soru ve genel görüşme araçlarıyla mümkün olabilmektedir (Yılmaz, 2016: 182).

Yasama organı tarafından belirlenmiş yasaların düzenli ve sistematik bir biçimde yürürlüğe konmasından sorumlu erk olarak siyasi sistemlerin merkezinde yer alan ve siyasi

sistemlerin en görünür, en belirgin ve en önemli ögesi olan (Akçalı, 2014: 59) yürütme organının siyasi açıdan denetleme yetkisine yasama organı yani parlamentolar sahiptir. Ancak anayasal sistemler aslen çoğunluk-muhalefet dengesi üzerine kurulmuş olduklarından, denetim yetkisini asıl olarak yürütmeyi desteklemeyen grup olan muhalefet kullanmaktadır. Şu halde yürütme organının hesap verebilirliğini ilk olarak muhalefetin girişimleri sağlayabilecektir. Bu itibarla denetimin, yasamaya ait bir fonksiyon olmasından çok, muhalefet tarafından ifa edilen bir fonksiyon olduğu söylenebilir (Yılmaz, 2016: 225-226).

4.2.3.1. Hükümet Açıklamaları

İçtüzük'ün 132. maddesi, bir denetim yolu olarak sınıflandırılan “hükümet açıklamaları”nı düzenlemektedir. “Bir grubun talebi üzerine gerekirse Hükümet, Anayasa'nın 50/1 sayılı maddesi gereğince Meclis önünde bir açıklama yapabilir. Böyle bir açıklama bir tartışmaya yer verebilir ve eğer Hükümet karar alırsa sorumluluğunu üstlenmeksizin bir oy konusu yapabilir.” (İçtüzük, m. 132/1). “Önceki fıkrada bahsedilen Hükümetin açıklamalarına yer veren görüşme için, başkanlar konferansı gruplara ve hiçbir gruba üye olmayan milletvekillerine ayrılan genel bir süre belirler. Gruplara verilen sürenin yarısı muhalefet gruplarına ayrılır. Devamında bu sürenin bir kısmı muhalefet grupları diğer kısmı sayısal önemleri oranında diğer gruplar arasında paylaşılır. Her grup minimum on dakikalık zamana sahiptir. Hiçbir gruba ait olmayan bir üyeye ise en az beş dakikalık bir süre ayrılır.” (İçtüzük, m. 132/2). Bir denetim yolu olarak hükümet açıklamaları düzenlemesinde parlamento içi muhalefeti etkin duruma getiren en belirgin nokta, görüşmeler için ayrılan genel süresinin yarısının muhalefet gruplarına ayrılmasıdır. Böylece hükümet açıklamaları genel bir siyasi beyanın ötesinde muhalefet gruplarının hükümeti etkin bir biçimde denetleyebildiği bir araç haline gelmektedir.

Söz alma kaydı ve araya girme sırası, İçtüzük'ün 49. maddesinin 4 ve 5. fıkralarında öngörülen koşullarda yer almaktadır. Hükümet araya giren konuşmacılara cevap vermek için en son söz alır.” (İçtüzük, m. 132/3 ve 132/4). “Hükümet, açıklamalarının bir oyla sonuçlanacağına karar verdiği zaman, Başkanlar Konferansı oy açıklamalarına izin verebilir. Bu durumda, söz beş dakikalığına görüşmenin kapanmasından sonra her grubun konuşmacısına verilir.” (İçtüzük, m. 132/5). “Başkan, hükümet açıklamasını oya sunar. Oylama 66'ncı maddenin II'nci fıkrasına uyumlu olarak gerçekleşir.” (İçtüzük, m. 132/6). “Hükümet meclis önünde görüşmesiz bir

açıklama yapmayı da talep edebilir. Bu durumda, hükümet açıklamasından sonra, başkan her gruptan tek bir konuşmacıya ona cevap vermesi için izin verebilir. Herhangi bir türde hiçbir oylama gerçekleşemez.” (İçtüzük, m. 132/7). Bu denetim aracının tek olumsuz tarafı, hükümet açıklamalarının oylama konusu yapıp yapılmayacağına hükümetin bizzat kendisinin karar veriyor oluşudur. Fakat görüşmeler için ayrılan genel sürenin yarısının muhalefet gruplarına ayrılıyor olması bu aracı parlamento içi muhalefet açısından önemli kılmaktadır.

4.2.3.2. Soru

Soru, parlamenter sistemlerde genellikle hükümete karşı, onun doğrudan siyasi sorumluluğuna yol açmadan kullanılabilen araçtır. Bütün milletvekilleri bu aracı kullanabilir. Muhalefet bu yolu yürütme organının faaliyetlerini sorgulamak için kullanırken, çoğunluk üyesi milletvekili de sorudan, yürütme organının bir politikasına halkın dikkatini çekmek için faydalanabilir. Bu yönü itibariyle soru, her ne kadar yürütme organının doğrudan sorumluluğunu gündeme getirmese de, çoğunluk ve muhalefetin politikalarını halka açıklamasına yarayan önemli bir denge aracıdır. Zira hükümetin sessiz kalma hakkına benzer bir hakkı bulunmamaktadır (Norton, 1993: 112).

Bugün Ulusal Meclis’te, denetim yollarının en eskisi olan soru mekanizmasının (İçtüzük, m. 133-135) iki farklı uygulaması mevcuttur: Sözlü soru ve yazılı soru.

-Sözlü Soru

Sözlü soru; görüşmesiz sözlü soru ve hükümete sözlü soru ve olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir.

Görüşmesiz Sözlü Soru

Anayasanın 48. maddesinin 4. fıkrasına göre; “*Parlamentonun bir toplantısı, öncelikle ve Meclislerin belirleyeceği sırada, Hükümetin faaliyetlerinin denetimi ile kamu politikalarının değerlendirilmesine tahsis olunur.*” Bu maddeye uygun olarak, Başkanlar Konferansı, görüşmesiz sözlü soru seanslarını organize edebilir ve yine bu maddeye uygun olarak haftanın bir veya birkaç seansını rezerve etmeyi teklif edebilir (İçtüzük, m. 134/1). İçtüzüğün 133.

maddesinin 2, 3 ve 5. fıkraları bir önceki fıkrada belirlenen seanslara uygulanır (İçtüzük, m. 134/2). Buna göre, her hafta, önceki fıkra altında tayin edilen oturum ya da oturumlar çerçevesinde öngörülen soruların yarısı, bir muhalefet grubunun üye milletvekili tarafından sorulur (İçtüzük, m. 133/2). Bu seansların her birinde, her grup en az bir soru sorar. Sorulan ilk soru, muhalefet ya da azınlık grubuna veya hiçbir gruba üye olmayan milletvekiline ayrılan haktır (İçtüzük, m. 133/3 ve 133/4). Başkanlar Konferansı, hiçbir gruba ait olmayan yani bağımsız milletvekillerinin soru sorma koşullarını tayin eder (İçtüzük, m. 133/5). Seanslarda sorulacak soruların yarısının muhalefet grubuna verilmesi, sorulan ilk sorunun muhalefet ya da azınlık grubuna ayrılmış bir hak olması ve parlamento içi muhalefetin öznelereinden biri olan bağımsız milletvekillerinin parti grupları arasında etkisiz kalmalarının önüne geçmek ve bu yolla oy veren vatandaşların meclis çatısı altında temsilini sağlamak amacıyla soru sormalarının önünü açan düzenleme parlamento içi muhalefeti önemli bir konuma taşıması ve etkin duruma getirmesi anlamında önemli bir düzenlemedir.

23 Temmuz 2008 tarihli anayasa reformundan beri, Başkanlar Konferansı görüşmesiz sözlü soru seanslarının Salı ve Perşembe sabahları gerçekleşmesi ilkesini benimsemiştir. Her seans 32 soru sorulabilir. Her soru için, sorunun sorulması, bakanın cevabı ve buna karşılık verilecek cevap dâhil 6 dakikalık bir zaman dilimi öngörülmektedir.⁵⁸

Tabloda görüldüğü üzere, Fransa'da 11. yasama döneminde verilen toplam 1765 adet görüşmesiz sözlü soru önergesinin %39'u iktidar, %61'i muhalefet tarafından verilmiştir. 12. yasama döneminde verilen toplam 1919 adet görüşmesiz sözlü soru önergesinin %59'u iktidar, %41'i muhalefet tarafından verilmiştir. 13. yasama döneminde verilen toplam 1682 adet görüşmesiz sözlü soru önergesinin %44'ü iktidar, %56'sı muhalefet tarafından verilmiştir. 14. yasama döneminde verilen toplam 1682 adet görüşmesiz sözlü soru önergesinin %3'ü iktidar, %97'si muhalefet tarafından verilmiştir. Fransa'da son 4 yasama döneminde toplam 7122 adet görüşmesiz sözlü soru önergesi verilmiş, bu soruların %37'si iktidar, %63'ü muhalefet tarafından verilmiştir. Böylece bir parlamenter denetim yolu olarak görüşmesiz sözlü sorunun Fransa'da genel olarak muhalefet tarafından tercih edilen bir mekanizma olduğu görülmektedir.

⁵⁸ Role et pouvoir de l'Assemblée Nationale, Fiche de synthèse n° 51: Les questions, www.assemblee-nationale.fr, 24.07.2017.

Tablo 24. Fransa’da Dönemler İtibariyle Görüşmesiz Sözlü Soruların İktidar ve Muhalefet Arasındaki Dağılımı

Yasama Dönemi	İktidar	Oran	Muhalefet	Oran	Genel Toplam
11. Yasama Dönemi	694	39	1071	61	1765
12. Yasama Dönemi	1138	59	781	41	1919
13. Yasama Dönemi	780	44	976	56	1756
14. Yasama Dönemi	57	3	1625	97	1682
Genel Toplam	2669	37	4453	63	7122

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Tabloya bakıldığında, 11. yasama döneminde muhalefetin verdiği 1071 görüşmesiz sözlü soru önergesinin %97’si, 12. yasama döneminde 781 önergenin %97’si, 13. yasama döneminde 976 önergenin %97’si, 14. yasama döneminde 1625 önergenin %98’si cevaplandırılmıştır. Genel toplama bakıldığında ise, toplam 4 yasama döneminde verilen 4453 önergenin %97’si cevaplandırılmıştır. Böylece muhalefet tarafından verilen görüşmesiz sözlü soru önergelerinin neredeyse tamamına yakınının cevaplandırılmış olduğu görülmektedir.

Tablo 25. Fransa’da Dönemler İtibariyle Muhalefetin Görüşmesiz Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplanma Oranı

Yasama Dönemi	Muhalefet		
	Önerge Sayısı	Cevaplanan	Oran
11. Yasama Dönemi	1071	1034	97
12. Yasama Dönemi	781	757	97
13. Yasama Dönemi	976	947	97
14. Yasama Dönemi	1625	1588	98
Genel Toplam	4453	4326	97

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Hükümete Sözlü Soru

Başkanlar Konferansı, Anayasa’nın 48. maddesinin 6. fıkrasına uyumlu olarak, milletvekillerinin sorularına ve Hükümetin cevaplarına ayrılan haftalık seans ya da seansları

olağanüstü oturumlar da dâhil tayin eder (İçtüzük, m. 133/1).⁵⁹ Bu çerçevede, Ulusal Meclis, Hükümet ile uyum içinde sözlü soru seanslarını serbest bir şekilde yönetir. Her hafta, önceki fıkra altında tayin edilen oturum ya da oturumlar çerçevesinde öngörülen soruların yarısı, bir muhalefet grubunun üye milletvekili tarafından sorulur (İçtüzük, m. 133/2). Bu seansların her birinde, her grup en az bir soru sorar. Sorulan ilk soru, muhalefet ya da azınlık grubuna veya hiçbir gruba ait olmayan milletvekiline ayrılan haktır (İçtüzük, m. 133/3 ve 133/4). Öte yandan, Başkanlar Konferansı, hiçbir gruba ait olmayan yani bağımsız milletvekillerinin soru sorma koşullarını tayin eder (İçtüzük, m. 133/5).

Seanslarda sorulacak soruların yarısının muhalefet grubuna verilmesi parlamento içi muhalefeti önemli bir konuma taşıması ve etkin duruma getirmesi anlamında önemli bir düzenlemedir. Özellikle sorulan ilk sorunun muhalefet ya da azınlık grubuna ayrılmış bir hak olması bir denetim yolu olarak soru mekanizmasının önemini daha da artıran bir düzenleme olmuştur. Buna ek olarak parlamento içi muhalefetin öznelerinden biri olan bağımsız milletvekillerinin parti grupları arasında etkisiz kalmalarının önüne geçmek ve bu yolla oy veren vatandaşların meclis çatısı altında temsilini sağlamak amacıyla soru sormalarının önünü açmak önemli bir düzenlemedir.

Başlarda hükümete sözlü soru sorulması için haftada bir saatlik bir seans ayrılırken 1995 yılında yapılan bir düzenleme sonrasında olağan oturumlarda Salı ve Çarşamba günleri öğleden sonra olmak üzere birer saatlik iki seans verilmiştir. Öte yandan 23 Temmuz 2008 anayasa revizyonundan beri olağanüstü oturumlarda haftada bir saatlik seans uygulaması da uygulanmaktadır. Hükümete sözlü soru seansları Şubat 2009'da yeniden düzenlenmiştir. Buna göre; her soruya ayrılan zaman 2 dakika soru ve 2 dakika cevap için olmak üzere 5 dakikadan 4 dakikaya indirilmiştir. Bu indirim, seans başına 12 soru yerine 15 soru sorulmasına imkân tanımıştır. Bağımsız milletvekilleri ise tüm 8 seans boyunca soru sorabilir.⁶⁰

⁵⁹ “Parlamentonun haftada en az bir toplantısı, öncelikle Parlamento üyelerinin soruları ile Hükümetin cevaplarına tahsis olunur.”. Bkz. 1958 Anayasası, m. 48/6.

⁶⁰ Rôle et pouvoir de l'Assemblée Nationale, Fiche de synthèse n° 51: Les questions, www.assemblee-nationale.fr, 24.07.2017.

Tablo 26. Fransa’da Dönemler İtibariyle Hükümete Sözlü Soru Önergelerinin İktidar ve Muhalefet Arasındaki Dağılımı

Yasama Dönemi	İktidar	Oran	Muhalefet	Oran	Genel Toplam
11. Yasama Dönemi	1066	32	2299	68	3365
12. Yasama Dönemi	1895	57	1402	43	3297
13. Yasama Dönemi	1710	42	2322	58	4032
14. Yasama Dönemi	175	4	4543	96	4718
Genel Toplam	4846	31	10566	69	15412

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Tabloda görüldüğü üzere, Fransa’da 11. yasama döneminde verilen toplam 3365 adet hükümete sözlü soru önergesinin %32’si iktidar, %68’si muhalefet tarafından verilmiştir. 12. yasama döneminde verilen toplam 3297 adet hükümete sözlü soru önergesinin %57’si iktidar, %43’ü muhalefet tarafından verilmiştir. 13. yasama döneminde verilen toplam 4032 adet hükümete sözlü soru önergesinin %42’si iktidar, %58’i muhalefet tarafından verilmiştir. Son olarak 14. yasama döneminde verilen 4718 adet hükümete sözlü soru önergesinin %4’ü iktidar, %96’sı muhalefet tarafından verilmiştir. Genel toplamda hükümete sözlü soru önergelerinin %31’i iktidar, %69’u muhalefet tarafından verilmiştir. Görüşmesiz sözlü sorudaki muhalefet ağırlığı burada da görülmektedir. Böylece bir parlamenter denetim yolu olarak hükümete sözlü soru önergesi, tıpkı görüşmesiz sözlü soru önergesi gibi, Fransa’da genel olarak muhalefet tarafından tercih edilen bir mekanizmadır.

Tablo 27. Fransa’da Dönemler İtibariyle Muhalefetin Hükümete Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplanma Oranı

Yasama Dönemi	Muhalefet		
	Önerge Sayısı	Cevaplanan	Oran
11. Yasama Dönemi	2299	2292	99,7
12. Yasama Dönemi	1402	1402	100
13. Yasama Dönemi	2322	2322	100
14. Yasama Dönemi	4543	4543	100
Genel Toplam	10566	10559	99,9

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Tabloda görüldüğü gibi, 11. yasama döneminde muhalefetin verdiği hükümete sözlü soru önermelerinin %99,7'si; 12., 13. ve 14. yasama dönemlerinde ise tamamı cevaplandırılmıştır. Aynı şekilde burada da muhalefet tarafından verilen hükümete sözlü soru önermelerinin neredeyse tamamına yakınının cevaplandırıldığı görülmektedir.

-Yazılı Soru

Milletvekilleri bakana yazılı sorular sorabilir. Hükümetin genel siyaseti ile ilgili olan sorular ise Başbakan'a sorulur. Başkanlar Konferansı, her olağan oturumun başından önce, bir sonraki olağan oturumun başlangıcına kadar her milletvekili tarafından sorulabilen yazılı soruların azami sayısını belirler (İçtüzük, m. 135/1 ve 135/2). Yazılı sorular, özet olarak yazılmalı ve soruyu anlamak için tamamıyla gerekli unsurlar ile sınırlandırılmalıdır. Üçüncü kişilere ilişkin kişisel hiçbir suçlama içermemelidir (İçtüzük, m. 135/3). Yazılı soru sormak isteyen herhangi bir milletvekili, belgeyi Hükümete bildiren Meclis Başkanı'na intikal ettirir (İçtüzük, m. 135/4). Yazılı sorular, oturumlar boyunca ve oturum dışında, Resmi Gazete'de yayınlanır (İçtüzük, m. 135/5). Bakanların cevapları soruların yayınlanmasını takiben iki ay içinde yayınlanmak zorundadır. Bu süre hiçbir kesinti içermez (İçtüzük, m. 135/6). 6. fıkrada bahsedilen sürenin sonunda, grup başkanları cevapsız kalan soruların bazılarını dikkat çekmek zorundadır. Uyarı, Resmi Gazete'de belirtilir. Bakanlar bu durumda on gün süre içerisinde cevaplamak zorundadır (İçtüzük, m. 135/7). Soruların cevaplanması için süre kısıtlamasının olması, parlamento içi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini ve etkinliğini artıran bir husustur.

Tablo 28. Fransa'da Dönemler İtibariyle Yazılı Soru Önergelerinin İktidar ve Muhalefet Arasındaki Dağılımı

Yasama Dönemi	İktidar	Oran	Muhalefet	Oran	Genel Toplam
11. Yasama Dönemi	20398	27	55779	73	76177
12. Yasama Dönemi	84783	69	38635	31	123418
13. Yasama Dönemi	74426	56	58384	44	132810
14. Yasama Dönemi	5017	5	99122	95	104139

Genel Toplam	184624	42	251920	58	436544
--------------	--------	----	--------	----	--------

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Tabloya göre, 11. yasama döneminde verilen 76177 adet yazılı soru önergesinin %27'si iktidar, %73'ü muhalefet tarafından verilmiştir. 12. yasama döneminde verilen 123418 adet yazılı soru önergesinin %69'u iktidar, %31'i muhalefet tarafından verilmiştir. 13. yasama döneminde verilen 132810 adet yazılı soru önergesinin %56'sı iktidar, %44'ü muhalefet tarafından verilmiştir. Son olarak, 14. yasama döneminde verilen 104139 adet yazılı soru önergesinin %5'i iktidar, %95'i muhalefet tarafından verilmiştir. Genel toplamda ise verilen 436544 adet yazılı soru önergesinin %42'si iktidar, %58'i muhalefet tarafından verilmiştir. Muhalefetin yazılı soru önergelerinde de ağırlığı devam etmektedir.

Tablo 29. Fransa'da Dönemler İtibariyle Muhalefetin Yazılı Soru Önergelerinin Cevaplanma Oranı

Yasama Dönemi	Muhalefet		
	Önerge Sayısı	Cevaplanan	Oran
11. Yasama Dönemi	55779	45161	81
12. Yasama Dönemi	38635	32809	85
13. Yasama Dönemi	58384	48125	82
14. Yasama Dönemi	99122	82029	83
Genel Toplam	251920	208124	83

Kaynak: Assamblée Nationale, www.assemblee-nationale.fr

Tabloda görüldüğü gibi, 11. yasama döneminde muhalefetin yazılı soru önergelerinin %81'i, 12. yasama döneminde %85'i, 13. yasama döneminde %82'si, 14. yasama döneminde %83'ü cevaplandırılmıştır. Genel toplama bakıldığında ise, 4 yasama döneminde verilen toplam 251920 önergenin %83'ü cevaplandırılmıştır. Burada cevaplandırılma oranının diğerlerine göre daha düşük, buna karşılık verilen önerge sayısının çok daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Soru mekanizmasının diğer ülkelerde nasıl uygulandığına bakıldığında örneğin İtalya'da muhalefet için herhangi bir ayrıcalık olmadığı görülmektedir. Soru mekanizması, İçtüzüğün 29. Bölümünde düzenlenmektedir. Buna göre, milletvekilleri soruyu meclis başkanına iletirler. Soru, yazılı basit bir sorudan oluşmalıdır. Soru başkanlığa sunulduktan 2 hafta sonra soru saatinin ilk

oturumunda gündeme gelmektedir. Aynı milletvekilinin 2'den fazla sorusu herhangi bir oturumun gündemine giremez. Gündem tamamen başka konular için ayrılmadıkça her oturumun en az ilk 40 dakikası sorulara ayrılmaktadır. Birleşik Krallık'ta ise soru mekanizması, milletvekillerinin sahip olduğu en önemli denetim aracının başında gelmektedir. Ülkede haftanın ilk dört gününün öğleden sonraları soru saati olarak belirlenmiştir. Sorunun hangi gün cevaplanacağını soru sahibinin belirlemesi bu mekanizmanın etkinliğini artıran bir noktadır. Bunun yanında verilen cevaba karşılık tamamlayıcı soru sorma hakkının tanınmış olması bu mekanizmayı yine güçlendiren bir noktadır. Soru sahibinin cevabı yeterli bulmaması halinde, Başkandan yani Speaker'dan sorunun Avam Kamarası genel kurulunda görüşülmesini isteme hakkı da bulunmaktadır. Yine, bir milletvekili herhangi bir konuyu hemen öğrenmek isterse başbakanı veya ilgili bakanı kürsüye davet ederek, ona bazı sorular sorabilir ve bu sorulara anında cevap verilir. Böylelikle bir siyasi diyalog kurularak soru mekanizmasının etkinliği artırılmış olmaktadır (Tunç, 1997: 79-80). İtalya'ya nazaran Birleşik Krallık'ta soru mekanizması daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Fakat Fransa'da seanslarda sorulacak soruların yarısının muhalefet grubuna verilmesi ve sorulan ilk sorunun muhalefet ya da azınlık grubuna ayrılmış bir hak olmasına rağmen İtalya ya da Birleşik Krallık'ta bu tarz düzenlemeler bulunmamaktadır.

4.2.3.3. Hükümet Programı veya Hükümetin Genel Siyaset Beyanı Üzerine Görüşme

Anayasanın 49. maddesinin 1. fıkrası uyarınca, Başbakan hükümet programı veya genel siyaset beyanı üzerine hükümetin sorumluluğunu üstlendiğinde, Başkanlar Konferansı, 132. maddenin 2 ila 4. fıkrası arasındaki fıkralarında öngörülen şartlarda görüşme organize eder (İçtüzük, m. 152/1). Buna göre, “Başkanlar Konferansı gruplara ve hiçbir gruba üye olmayan milletvekillerine ayrılan genel bir süre belirler. Gruplara verilen sürenin yarısı muhalefet gruplarına ayrılır. Devamında bu sürenin bir kısmı muhalefet grupları diğer kısmı sayısal önemleri oranında diğer gruplar arasında paylaşılır. Her grup minimum on dakikalık zamana sahiptir. Hiçbir gruba ait olmayan bir üyeye ise en az beş dakikalık bir süre ayrılır.” (İçtüzük, m. 132/2). Bir denetim yolu olarak hükümet açıklamaları düzenlemesinde parlamento içi muhalefeti güçlü ve etkin duruma getiren en belirgin nokta görüşmeler için ayrılan genel süresinin yarısının muhalefet gruplarına ayrılmasıdır. Böylece hükümet açıklamaları genel bir siyasi beyanın ötesinde muhalefet gruplarının hükümeti etkin bir biçimde denetleyebildiği bir araç haline

gelmektedir. Söz alma kaydı ve araya girme sırası İçtüzüğün 49. maddesinin 3 ve 4. fıkralarında öngörülen koşullarda yer almaktadır. Hükümet araya giren konuşmacılara cevap vermek için en son söz alır.” (İçtüzük, m. 132/3 ve 132/4). Görüşmenin kapanmasından sonra, her grup tarafından seçilen konuşmacıya 15'er dakikalık ve diğer konuşmacılara 5'er dakikalık oy açıklaması için söz verilir. Kapanmaya ilişkin düzenlemeler sonunculara uygulanır (İçtüzük, m. 152/2). Başkan, hükümetin programının veya beyanının onayını oya sunar. Oylama, 66. maddenin II. paragrafına uygun olarak gerçekleşir (İçtüzük, m. 152/3). Oy, kullanılan oyların salt çoğunluğu ile alınır (İçtüzük, m. 152/4).

Genel görüşme birçok ülke tarafından uygulanan bir denetim mekanizmasıdır. Örneğin İngiliz Parlamentosu'nda genel görüşme bir denetim aracı olarak kabul görmektedir. Parlamentonun her iki kanadında da bu denetim yoluna başvurulabilmektedir. Avusturya'da da genel görüşme mekanizması uygulanmaktadır. Bir oturumda belli bir sayıda üyenin en az 48 saat önceden konu ile birlikte genel görüşme talep etmesi halinde gerçekleşmektedir. Bu denetim yolu herhangi bir siyasi sorumluluğa yol açmamaktadır. Fransa'da görüşmeler için ayrılan genel süresinin yarısının muhalefet gruplarına ayrılmasına rağmen Birleşik Krallık ya da Avusturya'da muhalefet grupları için böyle bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu yönüyle Fransa, özgün bir uygulama ortaya koymaktadır.

4.2.3.4. Meclis Soruşturması⁶¹

Meclis soruşturması parlamenter sistemde yasama organının, yürütme organının siyasi ve cezai sorumluluğuna gitme aracı olarak kabul edilmektedir. Parlamento, soruşturma yetkisini komisyonlar eliyle gerçekleştirmekte ve bu komisyonun yaptığı soruşturma sonucuna göre yürütme hakkında sorumluluğa yol açan ya da yürütme organını soruşturma konusunda aklayan kararı almaktadır. Bu itibarla soruşturma komisyonlarının nasıl oluşacağına ilişkin düzenlemeler, denetim yetkisinin kullanılması ve etkinliği üzerinde önemli etkisi bulunan hususlardır (Yılmaz, 2016: 237).

⁶¹ Fransa'da, 1789 devriminden önce bakanlar, sadece kendisini atayan krala karşı sorumlu tutuluyordu. Ancak 1789 Bildirisi'nde "Toplum bütün kamu görevlilerinden hesap sorma hakkına sahiptir." ifadesinin yer aldığı 15. madde nedeniyle üst düzey kamu görevlilerinin sorumluluk durumu değişmeye başlamıştır. 1795 Anayasası'nın yapım aşamasında dönemin siyasetçisi Sièyes, anayasayı yasama organına karşı korumak amacıyla bir Anayasa Jürisi kurulmasını önermiş ve bu öneri 1799 Anayasası'nın yapım aşamasında Napoléon Bonaparte tarafından benimsenerek seksen üyeden oluşan ilk koruyucu Senato oluşturulmuştur. Fransa'da Anayasa Konseyi'nin temelini oluşturan bu gelenek, 1946 ve 1958 Anayasaları'nda da devam etmiştir. Bkz. Tunç, H., 2012. "Meclis Soruşturması", Parlamenter Denetim Sempozyumu, 07.05.2012, TBMM, Ankara, s. 114.

Meclis soruşturması, İçtüzüğün 137 ile 143. Maddeleri arasında düzenlenmektedir. Soruşturma komisyonu, bir başkan, dört başkan yardımcısı ve dört sekreterden oluşmaktadır. Atamalar meclisin siyasi yapılanmasını yansıtacak şekilde gerçekleşir (İçtüzük, m. 143/1). Meclis soruşturma komisyonunun başkanlığı ya da raportörlüğü görevi, muhalefet grubuna ait bir milletvekili tarafından yerine getirilmektedir (İçtüzük, m. 143/2). Komisyon başkanlığı görevinin muhalefete veriliyor olması, parlamento içi muhalefetin görünürlüğü ve etkinliği açısından oldukça önemli bir uygulamadır.

Meclis soruşturmasının diğer ülkelerde uygulanma biçimlerine bakıldığında Almanya'nın bu noktada en etkili uygulamaya sahip olduğu ifade edilmektedir. Almanya'da Bundestag üyelerinin dörtte birinin teklifi üzerine komisyon kurulmaktadır. Bu mekanizmanın ABD'de de yer aldığı görülmektedir. Karar verme, suçlandırma ve yargılama aşamaları ABD'de tamamen siyasi organların eline bırakılmıştır (Yılmaz, 2016: 237). Bu ülkelerde meclis soruşturması mekanizması var olmakla birlikte örneğin Fransa'daki soruşturma komisyonu başkanlığının muhalefete verilmesi gibi bir uygulamanın olmadığı görülmektedir.

4.2.3.5. Güvensizlik Önergesi

Gensoru, başkanlık ve meclis hükümeti rejimleri dışındaki siyasi rejimlerde yürütme organının siyasi sorumluluğuna gidilmesini mümkün kılan bir denetim aracıdır. Parlamenter rejimler, çoğunluğun hükümet eliyle yürütülen siyasi iktidarı üzerine kuruludur. Başka bir ifadeyle, hükümet, çoğunluk istediği sürece görevde kalır ve çoğunluk istediğinde hükümetin istifa etmesi, hükümetin siyasi sorumluluğudur (Yılmaz, 2016: 228).

Gensoru mekanizmasına⁶², ilk olarak Fransa'da 1791 tarihli Fransız Ulusal Meclis İçtüzüğünde yer verilmiş ve asıl şeklini 1830-1848 yıllarında Temmuz Monarşisi döneminde almaya başlamıştır. Güvensizlik önergesi, Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde Ulusal Meclis tarafından Hükümet üzerinde yürütülen temel denetim araçlarından birisidir. Bu aracın, teorik olarak Hükümetin yaşama hakkı ya da ölüm hakkına sahip olduğu da söylenebilir (www.vie-publique.fr). Bir güvensizlik önergesi, "Güvensizlik Önergesi" başlıklı bir metnin, Mecliste dolu

⁶² Gensoru, ilk defa Fransa'da ortaya çıkmıştır. Temmuz Monarşisi döneminde uygulama esasları belirlenen gensoru, esasında Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet dönemlerinde büyük bir gelişme göstermiştir. Ancak gensoru uygulandığı dönemlerde, hükümet istikrarsızlığının nedeni olarak görüldüğünden 1958 Anayasası'nda bu araca yer verilmemiş; bunun yerine çok sıkı şartlara bağlanan güvensizlik önergesine yer verilmiştir. Bilir, F., 2012. "Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru", Parlamenter Denetim Sempozyumu, 7 Mayıs 2012, TBMM, Ankara, s. 140. Bununla birlikte, "gensoru" kelimesi meclis içtüzüğünde yer almaktadır.

bulunan sandalye sayısının en az onda birine denk gelen sayıda milletvekilinin imzasını içeren listeye birlikte Meclis Başkanlığına sunulması sonrasında işleme alınır (İçtüzük, m. 153/1). Aynı milletvekili aynı anda birkaç güvensizlik önergesi imzalayamaz. Güvensizlik önergeleri gerekçelendirilebilirler (İçtüzük, m. 153/2 ve 153/3). Sunulduktan sonra hiçbir imza ne çekilebilir ne de eklenebilir. Başkan, hükümete önergeyi bildirir, önergeyi ilan tahtasına astırır ve en yakın birleşim sırasında meclisi bilgilendirir. Değişmez imza listesi, oturum tutanaklarında yayınlanır (İçtüzük, m. 153/4).

Başkanlar Konferansı, önerenin müzakere gününü, önerenin sunulmasıyla başlayan 48 saatlik anayasal bekleme süresinin sona ermesinden sonraki üç birleşim gününden birinde olmak kaydıyla belirler (İçtüzük, m. 154/1). Görüşme, 132. maddenin 2 ile 4. fıkraları arasındaki fıkralarda öngörülen şartlarda organize edilir.” Buna göre, “Başkanlar Konferansı gruplara ve hiçbir gruba üye olmayan milletvekillerine ayrılan genel bir süre belirler. Gruplara verilen sürenin yarısı muhalefet gruplarına ayrılır. Devamında bu sürenin bir kısmı muhalefet grupları diğer kısmı sayısal önemleri oranında diğer gruplar arasında paylaşılır. Her grup minimum on dakikalık zamana sahiptir. Hiçbir gruba ait olmayan bir üyeye ise en az beş dakikalık bir süre ayrılır.” (İçtüzük, m. 132/2). Bir denetim yolu olarak güvensizlik önergesi düzenlemesinde parlamento içi muhalefeti etkin duruma getiren en belirgin nokta, görüşmeler için ayrılan genel süresinin yarısının muhalefet gruplarına ayrılmasıdır. Böylece güvensizlik önergesi, muhalefet gruplarının hükümeti etkin bir biçimde denetleyebildiği bir araç haline gelmektedir. “Söz alma kaydı ve araya girme sırası, İçtüzüğün 49. maddesinin 3 ve 4. fıkralarında öngörülen koşullarda yer almaktadır. Hükümet araya giren konuşmacılara cevap vermek için en son söz alır.” (İçtüzük, m. 132/3 ve 132/4).

Eğer birden fazla önerge sunulmuşsa, konferans her birinin ayrı ayrı oylanması şartıyla, birlikte müzakere edilmelerine karar verebilir (İçtüzük, m. 154/2). Müzakeresine başlandıktan sonra önergeler geri çekilemez. Müzakereler başladıktan sonra, oylamaya kadar devam ettirilmelidir (İçtüzük, m. 154/3). Genel müzakereden sonra, her grup tarafından seçilen konuşmacıya 15'er dakikalık ve diğer konuşmacılara 5'er dakikalık oy açıklaması için söz verilir. Bu sonunculara kapanışa ilişkin hükümler uygulanır (İçtüzük, m. 154/4). Güvensizlik önergesinde değişiklik olamaz (İçtüzük, m. 154/5). Sadece önergeyi destekleyen milletvekilleri oylamaya katılır. Oylama 66. maddenin II. paragrafına uygun olarak gerçekleşir (İçtüzük, m. 154/6).

Anayasa'nın 49. maddenin 3. fıkrası gereğince, Başbakan bir metnin oylanması üzerine Hükümetin sorumluluğunu üstlendiğinde, görüşme hemen 24 saat askıya alınır (İçtüzük, m. 155/1). Bu sürede, 153. maddede öngörülen şartları karşılayan bir güvensizlik önergesi, Millet Meclisi Başkanına verilebilir. Önergenin kaleme alınması, Anayasa'nın 49. Maddesinin 3. fıkrasını amaçlamak zorundadır. Önerge, derhal ilan edilir (İçtüzük, m. 155/2). Gerekirse, Meclis Başkanı daha önce belirtilen süre içinde bir güvensizlik önergesinin verilmesini not alır. Bunu hükümete bildirir. Aksi durumda, Başkan aynı sürenin sonunda ilgili belgenin kabulünü not alır. Bunu hükümete bildirir (İçtüzük, m. 155/3).

Başkan hemen ya da bir sonraki oturumun açılışında meclisi bilgilendirir (İçtüzük, m. 155/4). 2. fıkrada bahsi geçen gündem kaydı, müzakere ve gensoru oylaması bu bölümde yer alan koşullar altında gerçekleşir (İçtüzük, m. 155/5). Hükümete gensoru vermek isteyen milletvekili, 153. madde tarafından belirlenen koşulları karşılayan bir güvensizlik önergesi talebini ekleyerek bu konuda Meclis Başkanını halka açık oturumlar esnasında bilgilendirir. Güvensizlik önergesi ile ilgili bildirim, ilan, gündem belirleme, tartışma ve oylama 153 ve 154. maddelerde öngörülen koşullarda gerçekleşir. Tartışmada, gensorunun yazarı öncelikle söz alır (İçtüzük, m. 156/1 ve 156/2).

Güvensizlik önergesine genellikle muhalefet partileri kesin sonuç elde edemeseler dahi başvurmaktadır. Güvensizlik önergesinin başarıya ulaşma şansının düşüklüğüne rağmen, muhalefet partilerinin bu denetim aracına başvurmalarının temel nedeni, çoğunluk partisi ile aynı fikirde olmadıklarını göstermek için halkın dikkatini meclise çekmek olarak yorumlanabilir. Örneğin, Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde, güvensizlik önergesi 1962 yılında olmak üzere sadece bir kez kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesi konusunda mecliste yaşanan anlaşmazlık nedeniyle böyle bu araca başvurulmuş ve Cumhurbaşkanı, meclisi dağıtmıştır. O tarihten bu yana, hiçbir güvensizlik önergesi kabul edilmemiştir. Fakat bu durum, bu denetim aracının hiç kullanılmadığı anlamına gelmemektedir (www.vie-publique.fr).

Kabinenin geniş ve kuvvetli çoğunluklarla desteklendiği ülkelerde, bu denetim mekanizması ya hiç kabul edilmemiş veya pratikte işlemez bir hale gelmiş bulunmaktadır. Örneğin, İngiltere'de, bu denetim mekanizması hiç kabul edilmediği görülmektedir (Tunç, 1997: 86). Yine Fransa'da güvensizlik önergesi görüşmeleri için ayrılan genel süresinin yarısının muhalefet gruplarına ayrılması söz konusuysen İngiltere'de bu tarz bir uygulama bulunmamaktadır.

4.2.3.6. Parlamento Kanalı

Meclis çalışmalarının yazılı şekilde kaydedilmesinin yanında görsel iletişim araçları kullanılarak yayınlanması halkın seçimlerden sonra farklı görüşlerin temsilcilerini takip edebilmesini sağladığından demokratik yönetimlerde şeffaflığın ve seçimlerde de hesap verebilirliğin gerçekleşmesine hizmet etmektedir. Dünyada meclis çalışmalarının televizyonla yayınlanması ilk defa 1936 yılında Yeni Zelanda’da gerçekleşmiş; düzenli şekilde ve canlı olarak ilk yayın ise 1977 yılında Kanada’da başlamıştır. Halk tarafından izleniyor olma, hem çoğunluk hem muhalefet hem de tek tek temsilciler üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Genel Kurul çalışmalarının canlı olarak yayınlanması, bir yandan çoğunluk için gelecek seçimlerde durumunu korumayı muhalefet içinse çoğunluk olabilmeyi sağlayabileceğinden, her iki grubu da en iyi performanslarını sergilemeye; diğer yandan milletvekillerini de gelecek seçimlerde aday olarak gösterebilmeyi ve seçim çevrelerindeki oylarını arttırabilmeyi sağlayacak şekilde davranmaya sevk eder. Meclis çalışmalarının yayınlanması, yasama faaliyetlerinde popülizme neden olması sebebiyle eleştirilmekteyse de, muhalefetin medya yoluyla halkın bilgilendirilmesine yarayan bir araç olarak da kabul edilmektedir. Bu yayınların devletin yayın organı ya da ulusal yayın yapan organlar tarafından yapılıyor olması, meclis çalışmalarının tüm vatandaşlara ulaşabilmesi açısından etki alanı oldukça geniştir. Ama burada önemli olan husus, bu yolla yapılan yayının çoğunluk politikasının tek taraflı propaganda aracına dönüşmesinin engellenmesidir (Yılmaz, 2016: 189-190).

Fransa’da bu konuda görevli bir parlamento kanalı bulunmaktadır. Bu kanal Jacques Chirac’ın cumhurbaşkanlığı döneminde 30 Aralık 1999 tarihinde kabul edilen bir kanun (Loi n° 99-1174 du 30 décembre 1999) ile “Parlamento Kanalı” ismi altında kurulmuştur. Bu kanun maddeleri daha sonra, İletişim Özgürlüğüne İlişkin Kanun’un (Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986) kapsamına dâhil edilmiştir.

Ulusal Meclis⁶³, başkanlık divanı gözetiminde, kablolu ve kablosuz olarak çalışmalarını sunmak ve raporlamak için bir program hazırlar ve dağıtır. Bu program meclisteki grupların çoğunluğuna saygı göstererek parlamento kurumlarının işleyişi ile ilgili olabilir ve kamuya açık tartışmalara yer verebilir (Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986, m. 45-1). Bu kanal; parlamento ile ilgili, eğitsel ve yurttaşlığa dair programlar aracılığıyla kamu yaşamında vatandaşların kamu hizmeti, bilgilendirme ve eğitim misyonunu yerine getirmektedir. Editoryal bağımsızlığının bir

⁶³ Bu süreç Senato için de geçerlidir.

parçası olarak kanal, programlarının tarafsızlığını sağlamaktadır. Parlamento Kanalı olarak isimlendirilen program şirketi, Ulusal Meclis'in çalışmalarını sunan yayınların ve beraberindeki yayınların tasarımları ve programlanmasından sorumludur. Şirket, programların yapımı ve yönetimini sağlamaktadır. Bu program şirketi, meclis başkanlık divanı tarafından meclis başkanının teklifi üzerine üç yıllığına atanan genel müdür tarafından yönetilir. Diğer yönetim organlarının niteliği, oluşumu, atama yöntemi ve yetkileri tüzükte düzenlenmektedir. Parlamento Kanalı, herhangi bir reklam veya tele-alışveriş programı yayınlamayabilir (Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986, m. 45-2). Bu programlar tüm abonelere ücretsiz olarak sunulmaktadır (Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986, m. 45-3).

Kanalın çalışma usulleri meclis içtüzüğü'nün 5. Başlığı altında ele alınmaktadır. Bir giriş ve iki madde altında (30 ve 31. maddeler) parlamento kanalı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Giriş bölümünde öncelikle düşünce ve ifade akımlarının çoğulculuğunun anayasal gerekliliğinden bahsedilerek 30 Aralık 1999 tarihli yasanın kuruluş felsefesine ve ilgili yasaya atıfta bulunularak kanalın genel içeriğine değinilmektedir. Ayrıca program şirketinin yayın süresince uyması gereken kurallara yer vermektedir. Buna göre; program şirketi kamu hizmeti misyonunun yerine getirilmesi ve yayın bağımsızlığı çerçevesinde programlarının çoğulculuğunu, nesnellliğini ve tarafsızlığını sağlamayı taahhüt eder; meclis gruplarına adil ifade koşulları sağlar; televizyon izleyicisinin bilgisinin doğruluğunu tehlikeye atabilecek herhangi bir sürece başvurmadan kaçınır. Öte yandan yapımı ve dağıtımı Meclis Başkanlık Divanı'nın kontrolünde olan kanalın akışı Görsel-İşitsel Yüksek Konseyi'nin kontrolüne tabi değildir. Aynı şekilde seçim dönemlerinde Konseyin tavsiyeleri bu kanalı bağlamaz. Seçim dönemlerinde uygulanan anayasal ve yasal ilkelere saygının sağlanması Meclis Başkanlık Divanı'nın kontrolindedir. Giriş bölümünde çoğulculuk, nesnellik ve tarafsızlık vurgusunun olması parlamento içi muhalefet açısından önemlidir. Ayrıca meclis gruplarına adil ifade koşullarının sağlanacağı noktası doğrudan muhalefetin varlığına gösterilen saygının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

30. madde, Parlamento Kanalı yayınlarının akışı ile ilgilidir. Kanalın kabloyla dağıtılan veya uydu üzerinden yayınlanan televizyon hizmetleri için geçerli düzenleyici hükümlere tabi olduğundan bahsedilmektedir. 31. maddede ise, seçim döneminde Parlamento Kanalı'nın işleyişi ile ilgili hükümlere yer verilmektedir. Buna göre; seçim döneminde Parlamento Kanalı, düşünce ve ifade akımlarına saygı gösterilmesine özellikle dikkat eder. Parlamento Kanalı, seçim dönemi boyunca doğrudan seçim kampanyası ile bağlantılı olan yayınlardan kaçınır ve adayların eşitliğini

baltalayan bir seçim propagandası aracı olarak görülmeyen tartışmalar ya da röportajlar gibi programların yayınlanmasını sağlar. Ayrıca kanalın yazı kurulu, siyasi partilerin ve adaylarının açıklama ve yazılarının seçiminde sürekli olarak bir denge kaygısı sergiler ve yorumlarının tarafsızlığına özellikle dikkat eder. Meclis Başkanlık Divanı'nın talebi üzerine kanal, konuşma sürelerini hesaplar. Seçim döneminde parlamento kanalında konuşan milletvekilleri, seçim propagandası veya tartışmasının bir unsuru olarak görülebilecek herhangi bir açıklamadan, seçim polemiğinden ve özellikle adaylıklarından, muhaliflerinden bahsetmekten ve seçim kampanyasının temaları hakkında yorum yapmaktan kaçınırlar. Öte yandan resmi seçim kampanyasının açılış tarihine kadar, Parlamento Kanalı'nın aday olacak çalışanları propaganda araçları önünde adayların eşitliğini ve seçimin güvenilirliğini baltalayacak herhangi bir etkinin olmamasına dikkat ederler. Resmi seçim kampanyasının açılışından seçim sonuçlarının açıklandığı güne kadar yayında olmalarına izin verilmez.

Bunlara ek olarak, Parlamento Kanalı; Seçim Kanunu'nun bazı maddelerine tabidir. Bunlar arasında konu ile ilgili olanlar 49. madde (2. paragraf), 52/1. madde ve 52/2. maddedir. 49. madde (2. paragraf)'ye göre; seçimden önceki günden gece yarısına kadar seçim propagandası niteliğinde bir mesajın elektronik yollarla kamuya bir iletişim aracıyla yayımlanması ya da yayılması yasaktır. 52/1. maddeye göre; seçim ayının ilk gününden önceki altı ay boyunca ve oylamanın yapıldığı tarihe kadar, herhangi bir ticari reklam sürecinin basın tarafından veya görsel-işitsel iletişim araçlarıyla seçim propagandası amacıyla kullanılması yasaktır. 55/2. maddeye göre; genel seçimlerde, kısmi veya nihai seçim sonuçları, Fransız anakararındaki son seçim sandığının kapatılmasından önce hiçbir şekilde kamuoyuna iletilemez. Sonuçların ilanı için deniz-aşırı bölgelerde de ilgili bölgenin her birinde son seçim sandığının kapatılması beklenir.

Ayrıca Bazı Kamuoyu Yoklamalarının Yayımı ve Dağıtımını Hakkında 19 Temmuz 1977 tarihli 77-808 Sayılı Kanun'un 11. maddesine tabidir. Bu maddeye göre; genel seçimler ve referandum durumunda, seçimden önceki gün ve seçim günü, hiçbir kamuoyu yoklaması herhangi bir şekilde yayın, yayım ya da yorum konusu olamaz. Cumhurbaşkanı, milletvekilleri ve Avrupa Parlamentosu temsilcilerinin seçilmesi ve ulusal referandumlar için bu yasak tüm ülke genelinde seçimden bir önceki Cumartesi günü gece yarısından (gece saat 12) itibaren geçerlidir. Bu yasak, son oy merkezi kapandığında sona erer.

Fransa gibi parlamento çalışmalarını canlı olarak veren ülkeler arasında Almanya, Belçika, İngiltere, Danimarka, Hollanda, İspanya, İtalya gibi ülkeler yer almaktadır. Buna karşılık Avusturya ve Bulgaristan'da parlamento çalışmaları canlı yayınlanmamaktadır. Almanya, Hollanda, İngiltere, İtalya gibi ülkeler Fransa gibi 24 saat yayın yapmaktadır. Almanya, Belçika, İngiltere, Danimarka, Hollanda, İspanya, İtalya gibi ülkeler Fransa'da olduğu gibi Genel Kurul çalışmalarının tamamını verirken Avusturya, Belçika, Bulgaristan ve Romanya ise sadece bir kısmını vermektedir. Öte yandan Fransa'da İktüzük parlamento kanalı ilişkin ayrıntılı bir düzenlemeye sahipken İtalya ve İspanya gibi ülkeler için aynı şeyi söylemek zordur. Özellikle seçim dönemlerinde parlamento kanallarının dikkat etmesi gereken kurallar konusunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Fransa'nın hem yasama dönemlerinde hem de seçim dönemlerinde parlamento kanalının siyasi çoğulculuk ilkesini gözetmesi gerektiği İktüzük kapsamında açıkça belirtilmektedir. Bu anlamda Fransa'nın diğer ülkelerden farklı olarak muhalefetin rekabet etme kapasitesini artıran bir uygulamaya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4.3. Seçim Uygulamaları

Muhalefet hakkının siyasi muhalefet eliyle etkili kullanılabilmesi bakımından siyasi partilerin seçimlerde mümkün olduğunca eşit koşullarda yarışa girmeleri büyük önem taşır. Çoğulcu demokratik bir sistemin varlığını sürdürmesinin, diğer faktörlerin yanında, çok partili sistemin ve siyasi alanda makul bir rekabet ortamının gerçekleştirilmesine de bağlı olduğu açıktır. Siyasi partilerin kuruluşları, faaliyetlerini sürdürmeleri ve birbirleriyle rekabet edebilmeleri, kendilerine pek çok güvencenin ayırım gözetilmeksizin sağlanmasına bağlıdır. Uygulamada bunun mutlak olarak sağlanması ancak bir ideal olarak görülse de, en azından siyasi partiler arasında birinin ya da birkaçının kayırılmasından kaynaklanan orantısız bir dengesizliğe fırsat verilmemesi, özellikle toplumsal desteği daha kısıtlı olanaklara sahip olan ve doğal olarak siyasi muhalefeti oluşturan siyasi partiler için büyük önem taşır. Sonuç olarak siyasi alanda çoğulcu, demokratik ve rekabetçi ortamın varlığı, hem siyasi partiler, hem seçmenler, hem de demokratik sistemin kendisi için yaşamsaldır. Bu bakımdan, bu ortamı bir bütün olarak sağlamaya elverişli bir seçim sisteminin benimsenmesi gerekir (Algan, 2015: 274-275). Anayasa ne denli demokratik olursa olsun, seçim kanunu ve ilgili diğer mevzuat demokrasi ile uyumlu değilse, demokratik seçim kavramından söz etmek imkânsız hale gelecektir.

Seçimlerin, temsil, demokratik katılım ve hoşgörü ve uzlaştırma işlevleri vardır: Seçimler sayesinde yönetilenler temsil edilirler; yönetim yetkisinin seçimler sonucu oluşan temsili çoğunluk tarafından kullanılması olanaklı hale gelir. Serbestçe ve dürüstçe yapılan seçimler sonucu çoğunluğu elde eden parti/partiler, iktidarlarına meşruiyet kazandırmış olurlar. Seçimler, farklı görüşleri temsil eden siyasi partilerin serbestçe örgütlenmelerini ve özgür ve dürüst bir seçim ortamında rekabet edebilmelerini sağlar ve böylece toplumdaki gerilimi azaltır, siyasi tansiyonu düşürür ve toplumsal uzlaşmayı sağlar. Çoğunlukçuluk, çoğunluğun istencinin yerine getirilmesi; çoğulculuk, farklı fikir ve görüşlerin özgürce ortaya atılabilmesi ve azınlığın kendilerini ifade edebilmesi ve son olarak, katılımcılık, siyasi kararların alınmasında halkın sürece dahil olması anlamına gelmektedir. Seçimler, çoğunlukçuluk, çoğulculuk ve katılımcılık ilkelerinin yaşama geçirilmesinin en önemli araçlarıdır. Demokrasilerde çoğunluğun desteğine sahip olan iktidar, azınlığın yasal yollarla iktidar olma yollarını kapamamalıdır (Aliefendioğlu, 2005: 74, 96).

Bu bölümde, Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde uygulanan seçim sistemlerine yer verilmekte, bu sistemlerin genel Fransız siyasetine etkileri incelenmekte ve mevcut seçim uygulamaları siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesine etkileri bağlamında değerlendirilmektedir.

4.3.1. Fransa'da Seçim Uygulamaları

Fransa'daki mevcut seçim sistemi, Beşinci Cumhuriyet'in kurulduğu 1958 yılına dayanmaktadır. Seçim sistemi, ilk olarak, Beşinci Cumhuriyet'in anayasası olan 1958 Anayasası'nın 3. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre, ulusal egemenliğin halka ait olduğu ve bunu temsilcileri aracılığıyla ve halkoylaması yoluyla kullanabileceği (m.3/1) vurgu yapıldıktan sonra “anayasada öngörülen koşullar dâhilinde, seçimler tek dereceli veya iki dereceli olabilir. Fakat daima genel, eşit ve gizlidir” (m.3/3) ifadesine yer verilerek demokratik seçim ilkelerinin benimsendiği görülmektedir. Kavramsal çerçeve bölümünde de üzerinde durulduğu gibi, seçim, demokratik bir toplumun varlığı için zorunlu bir unsur olmakla birlikte tek başına yeterli sayılamaz. Demokratik bir rejimde siyasi iktidarı belirlemek üzere düzenlenen seçimler birtakım özelliklere sahip olmalıdır. 1958 Anayasası'nın 3/3. maddesinde de bu özelliklere yer verildiği görülmektedir. Buna göre seçimlerin genelliği, eşitliği ve gizliliğine yer verilmektedir. Böylece seçimlerin anayasal anlamda demokratik nitelik taşıdığı açık bir şekilde görülmektedir.

Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde iki turlu çoğunluk sistemi⁶⁴ uygulanmaktadır (Seçim Kanunu, m.123). İki turlu tek isimli çoğunluk formülü, tüm adayların serbestçe ilgili hukuki düzenlemelerde belirtilen oranlarda oy alarak seçilmek için yarıştığı bir sistemdir (Erdoğan, 2013: 111). Seçimlerin iki turlu oluşu, Fransız seçim sisteminin en özgün özelliği olarak kabul edilebilir (Blais ve Loewen, 2009: 345). Sadece Mart 1986'da gerçekleştirilen yasama organı seçimleri nisbi temsile göre yapılmış ancak çok geçmeden tekrar eski sisteme dönmüştür.⁶⁵ 10 Temmuz 1986 tarihli yasayla oluşturulan çoğunluk sistemi bugün de yürürlüktedir.

Fransız parlamentosunun iki kanadından biri olan Ulusal Meclis'in üyelerinin seçimi için ülke, her biri bir milletvekili çıkararak 577 seçim bölgesine bölünmüştür. Bu sisteme göre geçerli oyların çoğunluğunu alan aday veya adaylar seçilir. Fakat ilk turda geçerli oyların mutlak çoğunluğunun alınmaması ve kayıtlı seçmenlerin dörtte birine eşit oy elde edememesi durumlarında hiçbir aday seçilmez. Başka bir ifadeyle, adaylardan herhangi birisi ilk turda kazanabilmek için oyların mutlak çoğunluğunu almak zorundadır. Bu koşulun sağlanmaması halinde ikinci tura geçilir. Fakat adayların ikinci tura katılabilmeleri için de ilk turda oyların en az %12,5'ini alması zorunludur. İkinci turda ise, basit çoğunluğu elde eden aday seçilir (Seçim Kanunu, m. 126; Hoyoy, 2018: 677; Völk, 2012: 211-212; Akyıldız, 2016: 132; İba, 2017: 153; Gosselin and Filion, 2007: 204-205). İlk turda adayların mutlak çoğunluğu sağlayamaması durumu, Fransa'da "ballotage" kelimesi ile ifade edilmektedir.

Atay (1999: 30-31) konuyu bir örnekle açıklamaktadır: "Bir seçim çevresinde bir sandalye için 95000 kayıtlı seçmenin olduğunu varsayalım. Seçime beş aday katılmış olsun. İlk turda 79000 oy geçerli sayılsın. Adaylardan A: 31000, B: 19000, C: 14700, D: 2000 ve E: 12300 oy almış olsun. Mutlak çoğunluk 39501 olduğu için *ballotage* söz konusudur." Yani hiçbir aday

⁶⁴ Dar bölge ve iki turlu çoğunluk sistemi Fransa'da ilk olarak İkinci İmparatorluk Dönemi (1852-1870)'nde uygulanmıştır. Üçüncü Cumhuriyet Dönemi (1870-1940)'nde aynı sistem 1871 ve 1875 seçimlerinde uygulanmıştır. 1885 yılında ise, dar bölge ve iki turlu çoğunluk sistemi yerine listeli ve iki turlu çoğunluk sistemi uygulanmıştır. 1889 yılında tekrar dar bölge ve iki turlu çoğunluk sistemine dönmüştür. Bu sistem, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uygulanmıştır. 1919 yılında Dessoye Kanunu ile listeli seçime dayanan çoğunluk ve nisbi temsil arası bir sistem yürürlüğe girmiştir. 1927 yılında tekrar iki turlu ve tek isimli çoğunluk sistemine dönmüştür. Bu uygulama 1940 yılına kadar devam etmiştir. 1946 Anayasası ile kurulan Dördüncü Cumhuriyet Dönemi (1946-1958)'nde, 1951 yılına kadar nisbi temsil sistemi uygulanmıştır. 1951 yılında nisbi temsil sistemine getirilen büyük değişikliklerle çoğunluk sistemi denilebilecek bir sistem uygulanmıştır. Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde ise 13 Ekim 1958 Ordonnance'ı ile, iki turlu ve tek isimli çoğunluk sistemine dönmüştür. Bkz. Teziç, E., 1967. Fransız Seçimleri. *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 40.

⁶⁵ Bu uygulama için bkz. Frears, J., 1986. The French Electoral System in 1986: PR by lists and highest average, *Parliamentary Affairs*, 39(4), 489-495; Knapp, A., 1987. Proportional but bipolar: France's electoral system in 1986, *West European Politics*, 10(1), 89-114.

mutlak çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu durumda ikinci tur zorunlu hale gelmektedir. “Bu tura en az %12,5 oy almış olan adaylar katılabileceğinden, D elenmiş olur. C imzalanan ittifak anlaşması gereğince B lehine seçimden çekilmiş ve E seçime katılmaya devam etmiş olsun. İkinci turda 81000 geçerli oy olsun. Buna göre: A: 33000, B: 37000 ve E: 11000 oy aldığı kabul edilirse; aday B basit çoğunluğu elde ettiği için, seçilmiş ilan edilir.” Burada en önemli noktalardan birisi, ilk turda %12,5’lik seçim barajı nedeniyle temsil edilmeyen oyların telafisinin siyasi partilerin seçimlerde işbirliği yapmalarına imkân tanıyan yasal düzenlemelerle aşılma istenmesidir.

Günümüzde Fransa cumhurbaşkanlığı seçimleri ise, çoğunluk kuralı altında doğrudan halk tarafından seçilmesi ilkesiyle gerçekleşmektedir. İlk turda kimse salt çoğunluk elde edemezse ikinci tur gerçekleşir. 1962 yılından beri hiçbir aday bu çoğunluğa ulaşamamıştır. İkinci tura ise sadece ilk turda en çok oy alan iki aday katılabilir (Hoyo, 2018: 677).

Beşinci Cumhuriyet’in en özgün özelliklerinden birisi, hem cumhurbaşkanlığı hem de yasama seçimleri için iki türlü sistemin kullanılmasıdır. Fakat iki seçimde aynı şekilde uygulanmaz. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sadece en çok oy alan iki adayın ikinci turda yer almasına izin verilirken yasama seçimlerinde ikinci tur için ilk turda kayıtlı seçmenlerin en az %12,5’inin desteğine ihtiyaç vardır. Ancak her iki seçimdeki temel kural, ilk turda seçilmek için salt çoğunluğun alınması ve bu koşulun sağlanması halinde ikinci turun yapılmasıdır (Blais ve Loewen, 2009: 345). Öte yandan Fransa, yasama seçimleri için iki türlü sistem uygulamasıyla tek gelişmiş demokrasi örneğidir (Blais, 2010: 79).

4.3.2. Fransa’da Seçim Uygulamalarının Etkileri

Bu bölümde, Fransa’da, birtakım değişiklikler yapılmakla beraber, Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde uygulanan seçim sisteminin etkileri üzerinde durulmakta ve siyasi muhalefet açısından ne tür sonuçları olduğuna yer verilmektedir. Dördüncü Cumhuriyet, Sartori’nin “kutuplaşmış çoğulculuk” (polarised pluralism) olarak nitelendirdiği bir parti sistemine dönüşmüştü. Bu, parçalanmış bir merkezin hem sağ hem de sol kanatlardan şiddetli bir şekilde saldırıya uğradığı bir sistemi ifade etmekteydi. 1940’ların sonlarında ve 1950’lerde, rejime, sistem karşıtı büyük partiler – solda Komünistler, sağda Gaullistler - tarafından muhalefet edilmiş ve rejim, merkezde bir grup parçalanmış parti tarafından desteklenmiştir. Dördüncü Cumhuriyet, merkez partilerden hükümetler oluşturarak ve Komünistler ile Gaullistler’i reddederek varlığını sürdürmüştür. Sonunda, Dördüncü Cumhuriyet’in çözüm bulamadığı Cezayir krizi rejimin

yıkılmasına neden olmuştur. Dördüncü Cumhuriyet, krizi bastırma konusunda yetersiz kalmış ve Cumhurbaşkanı Coty, 1 Haziran 1958 tarihinde, de Gaulle'ü çağırıştır. De Gaulle'ün liderliğinde kurulan son hükümet; mevcut rejimin dağılmasına ve Beşinci Cumhuriyet'in kurulmasına yönelik çalışmalar yürütmüştür (Bell, 2002: 40-41).

Beşinci Cumhuriyet'in temelleri atılırken üzerinde önemle durulan konulardan birisi de parti sistemi idi. De Gaulle'ün amaçlarından birisi Dördüncü Cumhuriyet'in kaotik parti sistemini yeniden düzenlemektir. Aslında Beşinci Cumhuriyet, sistemin şekli ve uygulamaları farklılık gösterse de Dördüncü Cumhuriyet kadar partilerin egemen olduğu bir dönemdir. Cumhurbaşkanı adaylarının bir siyasi partinin desteğine sahip olması gerekir; adaylar partinin temsilcisi olurlar ve parti, seçim kampanyasını yürütür. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra genel seçimleri kazanmak ve meclise hâkim olmak için partinin desteğine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla Beşinci Cumhuriyet'te siyasi partiler kenara çekilmemişler, sistem içerisinde kritik rol üstlenmeye devam etmişlerdir (Bell, 2002: 41).

Yapılmak istenen, tam olarak, ortaya çıkan hükümet istikrarsızlıklarına engel olacak bir seçim sistemi ve parti sistemi yapılandırmaktır. Dördüncü Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli sorunlarından birisi, hükümet istikrarsızlığı idi. Beşinci Cumhuriyet Dönemi ile uygulamaya konulan bu seçim sistemi bir çözüm olarak görülmüştür. Nitekim istikrarsızlık sorunu Beşinci Cumhuriyet'in seçim kanunu ve anayasası ile çözülmüştür. Maus (1988: 317), çoğunlukçu seçim kanununun en belirgin sonucunun hükümet istikrarı olduğunu iddia etmektedir. Ve Debré (1981: 22), hükümet istikrarı ve çoğunluk ilkesi yoluyla 1958 Anayasası'nın kriz sayısını azalttığıнын inkâr edilemez olduğunu söylemektedir. Peki, Beşinci Cumhuriyet ile birlikte uygulamaya konan seçim sistemi Fransız siyasetinde ne tür sonuçlar yaratmıştır?

Beşinci Cumhuriyet siyaseti, Dördüncü Cumhuriyet'in "kutuplaşmış çoğulculuğunu" bir çoğunluk koalisyonları sistemine dönüştürmüştür. Fransız iki turlu sistemin çok partili mantığına ek olarak, farklı ve bir şekilde dengeleyici ittifak kurma mantığı da vardır. Bu mantık yarışın ikinci turuyla ilişkilendirilir. Mevcut sistem, ikinci turdan önce partiler arasında uzlaşma ve ittifakları teşvik etmektedir. İkinci tura kalan adayların kazanabilmeleri için genellikle ilk tur oylarını artırmaları gerekir. Bu nedenle ittifak kurmaları için teşvik vardır. İdeolojik bakımdan birbirine yakın olan partiler, ikinci turda kazanma şanslarının az olduğu seçim çevrelerinde, daha güçlü olan partinin lehine adaylıktan çekilmektedir. Bu haliyle sistem, iki partiyi değil, ılımlı sağ ve ılımlı sol partilerden oluşan iki bloku teşvik etmektedir (Elgie, 2005: 126; Gürbüz, 1997: 24;

Şaylan, 1981: 86). Özbudun (1995: 536), sistemin avantajlarını şöyle sıralamaktadır: “İttifaka giren partilerin çoğunluğu kazandıkları takdirde, hükümet düzeyinde işbirliğinde bulunmaları daha kolaydır. Siyasi mücadelenin iki blok arasında cereyan etmesi, iktidarın iki parti sisteminde olduğu gibi nisbeten düzenli aralıklarla el değiştirmesine imkân verir. Sistem karşıtı partiler, ikinci turda yalnız kaldıkları için, parlamentoda büyük ölçüde eksik temsil edilirler”.

Seçim sistemi, iki ittifak arasındaki rekabeti teşvik ederken bağımsız partileri veya grupları, özellikle de küçük partileri cezalandırmaktadır. Bağımsız partiler ile küçük partiler böyle bir ittifak kurmaya teşvik edilirler. Üstelik iki turlu sistem seçmenlere oylarını boşa harcamamaları konusunda belli bir cesaret vermektedir. Bu açıdan, büyük partilerin üst düzey politikacılarının “kullanışlı oy” (le vote utile) hakkında konuşmaları yaygındır. Bu çağrı ilk turdan önce yapılır. Net etkisi, iki turlu sistemin çok partili mantığının ikili ittifak kurma mantığı tarafından dengelenmesidir (Elgie, 2005: 126).

İki turlu sistemin ittifak kurma zorunluluğu 1958 yılından beri açıkça gösterilmiştir. Merkez sağ, Gaullistler şeklinde, egemen siyasi parti olarak ortaya çıkmış ve Giscard d’Estaing’in Bağımsız Cumhuriyetçileri gibi Gaullist olmayan merkez sağın desteğiyle bir hükümet oluşturabilmiştir. Başka bir örnek; 1970’lerin başlarında Komünistler ve Sosyalistler, solun birliği için seçim ittifakı kurmuşlardır. Bu birlik hükümet için ortak programa dayanıyordu ve karşılıklı bir seçim anlaşmasına neden olmuştur. Genel olarak, iki parti ikinci turda birbirleriyle yarışmama konusunda anlaşmışlardır. Bu düzenleme, sol adayın seçilme imkânını en üst düzeye çıkarmıştır. Nitekim François Mitterrand’ın cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda birleşik solun adayı olduğu 1974 yılında bir adım daha ileri gidilmiştir. Başarısızdı, fakat seçim anlaşmasının faydaları açıktı. 1976 yılında iki parti arasındaki bu anlaşma sona ermiş, fakat seçim düzenlemesi o zamandan beri varlığını devam ettirmektedir (Elgie, 2005: 126).

İki turlu sistem özellikle sol ve sağ arasında ikili bir rekabeti teşvik etmiştir. 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında Antoine Waechter önderliğindeki Yeşiller, herhangi bir ortak program ya da karşılıklı bir seçim düzenlemesini kabul etmemiş, solla herhangi bir ittifak kurmaktan kaçınmıştır. Fakat sonuç, mecliste hiç sandalye kazanılamamış veya hükümet politikasını etkileme şansı elde edememiş olmasıydı. Bununla birlikte, Yeşiller’in liderliğine Dominique Voynet seçildiğinde, durum değişmiştir. 1997 parlamento seçimlerinde Yeşiller, sosyalistlerle anlaşma yapmış ve bu seçimlerde Yeşiller ilk kez Ulusal Meclis’te yedi sandalye kazanmış ve

Voynet sosyalist liderliğindeki hükümette Çevre Bakanı olarak atanmıştır (Elgie, 2005: 127-128).

Bununla birlikte sol-sağ rekabeti merkezde yürümektedir. Seçim sisteminin parti sistemi üzerindeki nihai sonucu, merkez sol-sağ rekabetini teşvik etmesidir. Her iki turda seçmenleri motive eden farklı faktörler vardır. İlk turda, parti tercihlerine göre oy kullanırlar. İkincisinde ise, tercih ettikleri parti olmayabilir, bu nedenle ikinci tercihlerine oy vermek zorunda kalabilirler. Net etkisi ise iki türlü sistemin radikallere yönelik desteği azaltma eğiliminde olmasıdır. 1958 yılından bu yana Fransa'da tercihlerin sol-sağ ekseninde olma eğilimi vardır. Bu nedenle, hem sol hem de sağ ittifaklar seçmenlerini artırmak için merkeze doğru hareket etme eğilimindedirler. Nitekim 1970'lerin başında komünistler sistemin ittifak kurma mantığını anlamış ve sosyalistlerle bir anlaşma yapmaya istekliydi (Sartori 1997: 65). 1974 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerinde birleşik sol adayı François Mitterrand, seçimlerin radikal uçlardan ziyade merkezde kazanıldığını fark etmiş ve merkezi destekleyen seçmenleri kazanmak için sol birliğin programından uzaklaşmaya başlamıştır. Yedi yıl sonra aynı stratejiyi benimseyen Mitterrand başarılı olmuştur (Elgie, 2005: 128). Beşinci Cumhuriyet siyaseti çok farklıydı ve parti sistemi tamamen farklı bir şekilde sağ/sol kutuplaşması etrafında işliyordu (Bell, 2002: 41).

Öte yandan Beşinci Cumhuriyet ile kabul edilen seçim sisteminin küçük partilerin rekabet gücü üzerinde önemli etkileri olmuştur. Her şeyden önce, Fransa'da iki türlü seçim sistemi, çok partili rekabeti teşvik etmektedir. Sistemin çok partili mantığı ise seçimin ilk turu ile ilgilidir. Daha küçük partiler ilk turda rekabet ederek kaybedecek hiçbir şeyleri olmadığını düşünebilirler. Fakat aksine, bunu yaparak kazanç sağlayabilirler. Çünkü yeterince geniş bir destek elde edebilirlerse, ittifak kurma sürecinin ikinci aşaması için vazgeçilmez hale gelebilirler (Elgie, 2005: 123).

Fransa'da seçimlerde baraj uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulama da siyasi partiler rekabet kapasiteleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Fransa'da iki türlü sistemin çok partili olmasına neden olan faktörlerden biri, ikinci turda rekabet edebilmek için adayların geçmesi gereken barajdır. 1958 yılında %5 olan baraj, önce 1966 yılında %10'a, ardından 1976 yılında %12,5'e yükseltilmiştir. Bu baraj uygulaması, daha küçük partileri cezalandırmış ve kullanışlı oy (*vote utile*) çağrısını desteklemiştir (Elgie, 2005: 123). Bartolini (1984: 107'den akt. Elgie, 2005: 123)'nin belirttiği üzere, bu uygulama, çoğunluğa sahip olmayan adayın ikinci turdan otomatik

dışlanması ve küçük oluşumların şantaj potansiyelinin neredeyse sıfıra inmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, Fransa’da seçim uygulamalarının daha çok istikrar ilkesine öncelik verdiği, Dördüncü Cumhuriyet’in yarattığı istikrarsızlıkların tekrar yaşanmasını engelleyecek seçim uygulamalarının benimsendiği görülmektedir. Bu uygulamalar küçük partilerin rekabet gücünü sınırladıysa da meclis çatısı altında temsil edilebilmesinin sağlanabilmesi amacıyla partilerin kimliklerinden vazgeçmesine gerek kalmadığı bir yol izlenmektedir. Fransa’da oy pusulasında kendi isim ve adaylarının açıkça bulunacağı bir şekilde seçim ittifakına girmesinin önünü açacak yasal düzenlemelerin varlığı temsilde adalet ilkesinin sağlanması noktasında önem taşımaktadır.

4.4. Siyasi Parti Uygulamaları

Bu bölümde, Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde “Muhalefetin Anayasal Statüsü”, “Siyasi Partilerin Kapatılması”, “Siyasi Partilere Devlet Yardımı” ve “Siyasi Partilerin Propaganda Yapma Hakkı” başlıkları ele alınmaktadır.

4.4.1. Muhalefetin Anayasal Statüsü

Vidal-Naquet (2009: 154)’nin de belirttiği gibi, muhalefetin yeri, sadece çoğulcu demokrasinin sonucu değil, aynı zamanda onun kriteridir. Bu yüzden demokrasi, muhalefet çatısı altında bir araya gelen azınlığa saygı ile özdeşleşmektedir. Kelsen (1988: 92)’e göre, “demokrasinin özelliği” olan çoğunluğun hâkimiyeti muhalefeti/azınlığı tanır ve korur. Demokrasi kavramının bu içeriğine uygun olarak, muhalefet tanınmalı ve ona gerçek bir statü verilmelidir. Muhalefetin tanınması, kurumlar arasında dengenin yeniden kurulmasına da imkân sağlayacaktır. Vidal-Naquet’nin üzerinde durduğu gibi, bu, parlamentoya yeni haklar verilmesi anlamına gelmez. Zaten bu yeterli de değildir. Bunun da ötesinde, muhalefete tanınan rol, modern demokrasi çerçevesinde, kuvvetler ayrılığı teorisinin yenilenmesine fırsat tanıyacaktır. Çoğunluğun hâkimiyetindeki bir parlamenter rejimde yürütme-yasama kuvvetlerinin kaynaşması kuvvetler ayrılığı teorisine zarar verir. Favoreu (2004: 338)’nin da altını çizdiği gibi,

“Yürütme gücü ile yasama gücü arasındaki geleneksel karşılıklı meydan okuma, artık giderek çoğunluk ile muhalefet arasındaki meydan okumanın önüne çekiliyor. Büyük Britanya’da ya da diğer Avrupa parlamenter sistemlerinde olduğu gibi Fransa’da anayasal rejim aslında iki düşman kamp arasında belirgin bir bölünmeyle karakterize

edilir: Ulusal Meclis ya da Avam Kamarası çoğunluğu tarafından desteklenen yürütme kampı ve Parlamentoda temsil edilen azınlık kampı, yani muhalefet kampı.”

Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde kuvvetlerin çoğunluğun ellerinde toplanması rejimin başkanlaştırılması olarak ortaya çıkmıştır. Çoğunluğu tarafından desteklenen cumhurbaşkanının ellerinde kuvvetlerin toplanması muhalefete özel hakların verilmesi ile dengelenmelidir, böylece muhalefet rolünü, yani çoğunluğa muhalefet etmeyi, gerçek bir şekilde yerine getirebilir (Vidal-Naquet, 2009: 155).

1958 Anayasası, başlangıçta parlamento içi muhalefete yetkiler aktarılmasına izin vermemiştir. Uzun süre muhalefet kavramının Fransız pozitif hukukunda yeri yoktu. Muhalefetin statüsü sorunu 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Özellikle Valéry Giscard d’Estaing’in cumhurbaşkanlığı döneminde Anayasa Konseyi’nin kararlarında muhalefete yönelik referanslarının artması ve daha çok muhalefetin hizmetine bir araç olarak sunulan “Hükümete Soru” nun oluşturulması ile somut hale gelmiştir (Vidal-Naquet, 2009: 153). Bununla birlikte, 1978 yılında henüz muhalefet kavramı ortaya çıkmadan, muhalefetin bazı kavramları seçim kanununun partilerin radyo ve televizyonun seçim kampanyalarına katılmalarını ilgilendiren 167-1 maddesinin 3. fıkrası yoluyla Fransız pozitif hukukuna entegre edilmiştir. Bu düzenlemeye göre; Ulusal Meclis’te parlamenter gruplar tarafından temsil edilmeyen tüm parti ve siyasi gruplar talepleri doğrultusunda en az 75 aday göstermeleri durumunda görsel–işitsel iletişimin kamu hizmeti yayınlarına birinci turda 7 dakikalık, ikinci turda 5 dakikalık süre için erişime sahiptir.

1980’li yıllarda seçimler sonucu gerçekleşen çoğunluk ve muhalefet arasındaki ilk görev değişimi, bugünün çoğunluğuna yarının azınlığının koşullarına hazırlanma zorunluluğunu fark ettirmiştir. Fakat anayasal düzenlemeler için 2000’li yılları beklemek gerekmiştir. Kamulaştırma konusunda mecliste yaşanan bir tartışma sırasında Sosyalist milletvekili André Laignel’in sağ milletvekillerine yönelik söylediği “*Vous avez juridiquement tort parce que vous etes politiquement minoritaires*” (Hukuki olarak haksızsınız çünkü siyasi olarak azınlıksınız) söz bu dönemdeki muhalefet algısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ulusal Meclis İçtüzüğü’nü yeniden düzenlemek amacıyla kabul edilen 7 Haziran 2006 tarihli önerge, “muhalefet” terimini ilk kez Fransız hukukuna ve doğrudan anlamıyla entegre etmiştir. Yapılan bir anayasal düzenleme ile parlamento içi muhalefete yasal bir statü tanınmıştır. 2008 yılındaki büyük çaplı anayasal revizyonla birlikte, parlamento içi muhalefet Fransız

Anayasası'na dâhil edilmiştir.⁶⁶ Anayasanın 48. maddesine eklenen yeni düzenlemeye göre; “Ayda en az bir oturumun öncelikle ilgili Mecliste grubu bulunan muhalefet partilerinin yanı sıra azınlık gruplarının girişimiyle, her iki Meclisin belirlediği gündeme ayrılır.” Bu düzenleme ile muhalefete gündem belirleme hakkı tanınmaktadır. Aynı yaklaşım doğrultusunda anayasanın 51/1. maddesi ile bir düzenleme gerçekleştirilmiştir. “Mecliste ihdas edilmiş Parlamento gruplarının hakları Meclislerin kendi İçtüzükleriyle düzenlenir. Meclis İçtüzüğü ilgili Mecliste ihdas edilen muhalefet gruplarının yanı sıra azınlık gruplarının da özel haklarını tanır.” maddesi ile muhalefete muhalefet adı altında grup kurabilme hakkı tanınmaktadır (Vidal-Naquet, 2009: 153). Buna ek olarak, bu düzenleme ile her azınlığın muhalefet olmadığına da dikkat çekilmektedir. Bu düzenlemeler, muhalefetin statüsünün anayasal açıdan tanınması olarak değerlendirilebilir. Fransa’da muhalefetin anayasal olarak tanınması, Nezzar (2013) tarafından, Fransız siyasi sisteminin İngiliz parlamenter modeline doğru evrilmesi olarak yorumlanmıştır.

Bu reform öncesinde bazı girişimler de olmuş fakat Anayasa Konseyi’nin engeline takılmıştır. Örneğin 7 Haziran 2006 tarihinde Ulusal Meclis, dönemin meclis başkanı Jean-Louis Debré’nin girişimiyle, muhalefete mensup olarak bilinen parti gruplarına bazı haklar tanımak için parti gruplarına hükümetten yana ya da hükümetten yana olmadığını ifade etmelerine izin vermeyi amaçlayan bir önerge öneren içtüzüğün değişikliğine girişmiştir. Fakat Anayasa Konseyi 22 Haziran 2006 tarihli kararında bu değişikliğe karşı çıkmıştır. Gerekçe olarak da Anayasa’nın 4. maddesi gösterilmiştir. Buna göre, “Siyasi parti ve siyasi gruplar serbestçe kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.”. Konsey’e göre 7 Haziran 2006 tarihli değişiklik, bu maddeye aykırılık oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, 2008 yılında yapılan anayasal revizyon çerçevesinde ayda en az bir oturumun öncelikli olarak muhalefet partilerinin ve azınlık gruplarının girişimiyle meclis gündeminin belirlenmesi ve muhalefete muhalefet adı altında grup kurabilme hakkının tanınması parlamento içi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini artıran ve bu anlamda çoğulcu bir bakış açısıyla yapılmış bir düzenleme olarak değerlendirilebilir.

4.4.2. Siyasi Partilerin Kapatılması

⁶⁶ Beşinci Cumhuriyetin kurumlarının modernleştirilmesi hakkında 23 Temmuz 2008 tarihli 2008-724 sayılı kanun için bkz. Loi constitutionnelle no 2008-724 du 23 juillet 2008 de modernisation des institutions de la Ve République, JORF n° 0171-24 juillet 2008.

Siyasi partiler, seçimler yoluyla siyasi iktidarı ele geçirmeyi ya da en azından ona ortak olmayı hedefleyen sürekli örgütlerdir. Günümüzde bir ülkenin demokratik rejimler kategorisinde yer alabilmesi için gerekli koşullardan birisi, çoğulculuk ilkesinin gereği olarak, o ülkede birden çok siyasi partinin var olmasıdır. Bu bağlamda, siyasi partiler, demokratik rejimlerin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Fakat bu unsuru tamamlayan bir başka önemli nokta da siyasi partilerin faaliyetlerini özgür bir şekilde yerine getirebilmesidir. Bununla birlikte pek çok ülkede siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin birtakım yasal düzenlemeler ve uygulamaların var olduğu da görülmektedir. Bu başlık altında, demokratik rejimler kategorisinde yer alan ve Avrupa demokrasisinin önde gelen örneklerinden biri olan Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi partilerin yasal statüsü ve kapatılması rejimi incelenmekte ve siyasi partilerin iç hukukta nasıl düzenlendiği ve hangi durumlarda kapatılabileceği ortaya konulmaktadır.

1958 Anayasası'nın 4. maddesi, partileri "ulusal egemenlik ve demokrasi ilkesine saygı göstermek"le yükümlü tutmakla birlikte, doğrudan bir parti yasağı öngörmemiştir. Fransa'da 1901 tarihli Dernek Kanunu'na tabi olan siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin temel yasal düzenlemeler de bu kanun kapsamında yer almaktadır. Dolayısıyla Fransa'da siyasi partilerin hangi durumlarda kapatılabileceği sorusunun cevabı, hangi durumlarda derneklerin kapatılabileceği sorusunun cevabı ile aynıdır. Kapatılma konusunda siyasi partiler için ayrı bir düzenleme yapılmamıştır. 1901 Dernek Kanunu'nun 3. maddesine göre; meşru olmayan, kanunlara, ahlaka aykırı bir neden üzerine ya da konu amacıyla kurulan ya da ulusal toprak bütünlüğüne ve yönetimin cumhuriyet şekline saldırmayı hedefleyen *tüm dernekler* hükümsüz ve geçersizdir.

Dernekler veya toplulukların kapatılmasına ilişkin bir başka yasal düzenleme, 10 Ocak 1936 tarihli muharebe grupları ve özel milisler hakkında kanundur. Fakat bu kanun, İç Güvenlik Kanunu'nun yasama kısmına ilişkin 12 Mart 2012 tarihli 2012-351 sayılı yönetmelikle yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte günümüzde bu kanunun maddeleri, İç Güvenlik Kanunu kapsamında ele alınmaktadır. Dolayısıyla derneklerin veya toplulukların kapatılması konusu, İç Güvenlik Kanunu'nun "Düzen ve Kamu Güvenliği" başlıklı 2. Kitabının "Kamu Düzeni" başlıklı 1. Başlığının "Bazı toplulukların ve derneklerin askıya alınması ya da kapatılması" başlıklı 2. Bölümünün "Muharebe Grupları ve Özel Milisler" başlıklı L 212-1 sayılı madde altında düzenlenmektedir. Bu maddeye göre şu faaliyetlerden en az birisini gerçekleştiren örgütler ve topluluklar Bakanlar Konseyi kararıyla kapatılır:

1. Sokaklarda silahlı gösterileri provoke edenler;
2. Şekli ve askeri örgütlenmesi ile savaş ya da özel milis gruplarının karakteri taşıyanlar;
3. Ulusal toprak bütünlüğüne zarar verme veya Hükümetin cumhuriyet biçimine zorla zarar verme amacı olanlar;
4. Cumhuriyetin meşruluğunun yeniden kurulmasını ilgilendiren önlemleri başarısız kılmaya yönelik faaliyet;
5. Ya düşmanla işbirliği ile suçlanan bireyleri bir araya getirme ya bu işbirliğini yüceltme amacı olanlar;
6. Ya kökü ya da belli bir etniğe, bir ulusa, bir ırka ya da bir dine ait olması ya da ait olmaması nedeniyle bir kişiye ya da bir grup insana yönelik ayrımcılığı, nefreti ya da şiddeti provoke edenler ya da bu ayrımcılığı, nefreti ya da şiddeti haklılaştıracak ya da destekleyecek fikirleri ya da teorileri yayanlar;
7. Fransa'da ya da yurtdışında terör eylemlerini provoke etmek amacıyla Fransız toprakları üzerinde ya da bu topraklardan başlayarak eylemler yürütenler.

Bu bağlamda Fransa'da bu eylemlerden herhangi birisinin gerçekleştirilmesi, temelde kamu düzeninin ihlali olarak değerlendirilmekte ve ilgili eylemi ifa eden dernek veya topluluğun kapatılması ile sonuçlanmaktadır. Öte yandan Fransa'da 13 Kasım 2015 tarihinde Paris'in birinci, onuncu ve onbirinci bölgeleriyle birlikte Fransa Stadyumu'nda düzenlenen silahlı ve bombalı saldırılar sonrasında olağanüstü hal ilan edilmiş ve kapatılma konusunda yeni bir düzenleme yürürlüğe girmiştir. Buna göre, L 212-1. Maddenin hükümleri saklı kalmak kaydıyla, kamu düzenine yönelik ciddi bir ihlal eylemi gerçekleştiren veya bu eylemlerin gerçekleşmesini kolaylaştıran veya kışkırtan derneklerin Bakanlar Kurulu kararı ile feshedilmesine yönelik bir karar alınmıştır (JORF n° 0270 du 21 novembre 2015).⁶⁷

Bununla birlikte Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde bu yasal düzenlemeye dayanarak herhangi bir kapatma kararı alınmamıştır. Siyasi muhalefet açısından değerlendirildiğinde, bu yasal düzenlemelerin çoğulculuk ilkesine aykırı herhangi bir içeriğe sahip olmadığı, pek çok demokratik ülkede var olan yasal düzenlemelerle uyduğu ve bu anlamda siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini zayıflatan herhangi bir unsurun yer almadığı ifade edilebilir.

⁶⁷ Kanunla ilgili hükümetin resmi internet sitesinde yapılan açıklama için ayrıca bkz. “*Renforcement de la loi sur l'état d'urgence: quelles sont les nouvelles mesures?*”, <https://www.gouvernement.fr/renforcement-de-la-loi-sur-l-etat-d-urgence-quelles-sont-les-nouvelles-mesures-3287>

Parti kapatılması konusunda diğer ülkelerin uygulamalarına bakıldığında örneğin Almanya’da parti yasaklarının anayasal bir düzenlemeye sahip olduğu görülmektedir. Anayasa’nın 21/2. maddesine göre; “Amaçlarına ve taraftarlarının tutumuna göre, özgür ve demokratik temel düzeni zedelemek veya ortadan kaldırmak veya Alman Federal Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye sokmak eğilimini gösteren siyasi partiler, Anayasaya aykırıdır. Anayasaya aykırılık hakkında Federal Anayasa Mahkemesi karar verir.” İspanya’da parti yasağına ilişkin doğrudan anayasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte Anayasa’nın 6. maddesinde siyasi partilerin hangi durumlarda özgür olduklarını ve nasıl olmaları gerektiği konusuna yer verilmektedir. Buna göre; “Anayasa ve kanunlara saygı koşuluyla kurulmaları ve faaliyet göstermeleri serbesttir. İçyapıları ve faaliyetleri demokratik olmalıdır.” Bu düzenlemenin yasaklama başlığı altında Ceza Kanunu’nda yer aldığı görülmektedir. Ceza Kanunu’nun 5. maddesine göre illegal örgüt olarak tanımlanan bir durumun oluşması ve partinin örgüt ya da etkinliği ile antidemokratik bir tutum ya da davranış içinde olması halinde partilerin yasaklanması ya da faaliyetlerinin durdurulması söz konusudur. Bu düzenlemeye ek olarak İspanya’da siyasi partiler, Anayasa’nın derneklerle ilgili 22/5. maddesinde yer alan yasaklara da tabidirler. Buna göre gizli ve yarı askeri niteliğe sahip olmaları yasaklanmaktadır. Fransa ile karşılaştırıldığında Fransa’da toplumsal muhalefet hareketlerinin yoğun bir şekilde gerçekleşmesi ve hatta şiddete varan noktalara ulaşması, bunun yanında son yıllarda ülkede terör saldırılarının artması nedeniyle parti kapatma kriterlerine bu unsurların dâhil olduğu ve ülke koşullarının yasal düzenlemeler üzerinde belirleyici olduğu görülmektedir. Öte yandan Fransa’nın parti yasaklarına ilişkin anayasal bir düzenlemeye sahip olmaması onu Almanya ve İspanya’dan farklı kılmaktadır.

4.4.3. Siyasi Partilere Devlet Yardımı

Seçim döneminde siyasi partilere devlet yardımında adillik ilkesinin gözetilmesi, seçimlerde siyasi partilerin eşit ve adil rekabet edebilmelerini sağlamaktadır. Finansman düzenlemeleri, özellikle muhalefet partileri açısından özel bir öneme sahiptir. Muhalefet partilerinin seçim öncesi dönemde iktidar karşısında alternatif politika ve programlarını tanıtabilmeleri ve toplumun her kesimine erişebilmeleri adil finansman ile sağlanabilir.

1980’li yılların sonuna kadar siyasi partilerin finansmanı konusunda herhangi bir yasal düzenleme yoktu. Fakat günümüzde Avrupa demokrasisinin en önemli ülkelerinden biri olan Fransa siyasi partilerin finansmanı konusu oldukça detaylı bir hukuki düzenlemeye sahiptir.

Fransa'da siyasi partilerin finansmanı, 1988 ile 2013 yılları arasında ardı ardına kabul edilen kanunlar çerçevesinde ele alınmıştır. Fransa'da bu konu ile ilgili ilk yasal düzenlemeler 1988 yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Fransa'da o yıllarda ortaya çıkan parti finansmanı ve seçim kampanyası skandalları bu tür yasal düzenlemelerin varlığını zorunlu kılmıştır (Le Monde, 11.07.2017).

11 Nisan 1988 tarihinde kabul edilen siyasi hayatın finansal şeffaflığına ilişkin 88-226 ve 88-227 numaralı iki organik yasa, Fransa'da siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanı konusunda normatif bir çerçeve oluşturan ilk belgelerdir. Partilerin finansmanında şeffaflık ilkesi öngören 88-226 sayılı yasaya göre, özellikle Cumhurbaşkanı'nın, milletvekillerinin ve adayların malvarlıklarının ve seçimlerde kullandıkları finansman kaynağının kamuya açıklanması ilkesi benimsenmiştir. 12 Mart 1988 tarihli 88-227 sayılı siyasi hayatın finansal şeffaflığına ilişkin kanun ise, siyasi partilerin finansmanı ile ilgili hükümler içermektedir. Bu kanunda siyasi partilerin finansmanı kamusal finansman ve özel finansman olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Fransa'da siyasi partilerin kamusal finansmanına ilişkin hukuki düzenleme 88-227 sayılı kanunun 8-10. maddelerinde yer almaktadır. Buna göre; siyasi partiler, kanunda belirtilen şartlar dâhilinde devlet tarafından doğrudan verilen maddi yardımdan yararlanırlar. Milletvekili genel seçimleri bakımından siyasi partilerin yararlanabilecekleri yardımlar konusunda bir ayırım yapılmaktadır. Bu ayırıma göre bazı siyasi partiler milletvekili genel seçimlerinde aldıkları oy oranına göre yardımdan yararlanırken parlamentoda temsil edilen siyasi partilerin ise ayrıca yardım almaya hak kazandıkları görülmektedir. Milletvekili genel seçimlerinde adayları en az elli seçim bölgesinde %1 ve daha fazla oy alan siyasi partiler devlet yardımından yararlanabilirler. Buna ek olarak, Fransa'nın yalnızca denizaşırı topraklarından en az bir veya daha fazlasında aday gösteren ve adayları %1'den fazla oy alan siyasi partiler de kamu finansmanından yararlanmaya hak kazanırlar. Bu kamu yardımı partilerin almış oldukları oy oranları nispetinde partiler arasında bölüştürülür. Diğer yandan siyasi partileri meclislere temsil eden milletvekili ve senatör sayıları hesaplanarak devlet yardımı verilmektedir (Odyakmaz, Çınarlı ve Özcan, 2012: 15; Loi n° 88-227 du 11 mars 1988; Le Monde, 11.07.2017).

Seçim masraflarının üst sınırını ve finansal yardımın genel seçimlerde en az 50 seçim bölgesinden aday gösterecek olan siyasi partiler ile parlamentoda temsil edilen siyasi partiler arasında bölünmesini ele alan 15 Ocak 1990 tarihli 90-55 sayılı seçim masraflarının

sınırlandırılması ve siyasi faaliyetlerin finansmanının açıklanmasına ilişkin kanun kabul edilmiştir.⁶⁸ Bu kanun, daha sonra 29 Ocak 1993 tarihli 93-122 sayılı kanun ve 19 Ocak 1995 tarihli 95-65 sayılı kanun çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. “Sapin Kanunu” olarak da bilinen, 29 Ocak 1993 tarihli 93-122 sayılı yolsuzluğun önlenmesi ve ekonomik hayatın ve kamu prosedürlerinin şeffaflığına ilişkin kanun kabul edilmiştir.⁶⁹ Ardından 19 Ocak 1995 tarihli 95-65 sayılı siyasi hayatın finansmanına ilişkin kanun kabul edilmiştir.⁷⁰ 6 Haziran 2000 tarihinde 2000-493 sayılı kadınlara ve erkeklere seçimlere eşit erişimi sağlayan kanun kabul edilmiştir.⁷¹ 11 Nisan 2003 tarihinde 2003-327 sayılı bölge üyeleri ve Avrupa Parlamentosu temsilcilerinin seçimi ile siyasi partilere devlet yardımı hakkında kanun kabul edilmiştir.⁷² Son olarak, 11 Ekim 2013 tarihinde 2013-907 sayılı siyasi hayatın şeffaflığı hakkında bir kanun kabul edilmiştir.⁷³

Öte yandan Avrupa demokrasisinin en önemli ülkelerinden biri olarak kabul edilen Fransa’da seçim kampanyalarının ve siyasi partilerin finansmanının denetimi konusu oldukça detaylı hukuki düzenlemelere tabi tutulmuştur. Fransa’da seçim harcamalarını sınırlama ve siyasi faaliyetlerin finansmanını açıklama hakkında 15 Ocak 1990 tarihli 90-55 sayılı kanunla kurulan ve 19 Haziran 1990 tarihinde çalışmaya başlayan CNCCFP (Seçim Hesapları ve Siyasi Finansmanlar Milli Komisyonu) seçim kampanyalarının denetiminden sorumlu başlıca organdır. Devlet Konseyi’nin 2001 yılındaki raporunda belirtildiği üzere bağımsız idari otorite niteliğine sahip olan bu kurum biri seçim kampanyaları diğeri siyasi partilere ilişkin olmak üzere iki temel görev alanı vardır.⁷⁴

Sonuç olarak, siyasi muhalefet açısından değerlendirildiğinde, bu yasal düzenlemelerin çoğulculuk ilkesine aykırı herhangi bir içeriğe sahip olmadığı, aksine iktidar olma ihtimali düşük olan siyasi partilere dahi devletin mali yardımda bulunduğu, onların görünürlüğüne artırdığı ve

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Loi n° 90-55 du 15 janvier 1990 relative à la limitation des dépenses électorales et à la clarification du financement des activités politiques, www.legifrance.gouv.fr, 17.10.2017.

⁶⁹ Loi n° 93-122 du 29 janvier 1993 relative à la prévention de la corruption et à la transparence de la vie économique et des procédures publiques, www.legifrance.gouv.fr, 17.10.2017.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Loi n° 95-65 du 19 janvier 1995 relative au financement de la vie politique, www.legifrance.gouv.fr, 17.10.2017.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Loi n° 2000-493 du 6 juin 2000 tendant à favoriser l’égal accès des femmes et des hommes aux mandats électoraux et fonctions électives, www.legifrance.gouv.fr, 04.11.2017.

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz. Loi n° 2003-327 du 11 avril 2003 relative à l’élection des conseillers régionaux et des représentants au Parlement européen ainsi qu’à l’aide publique aux partis politiques, www.legifrance.gouv.fr, 04.11.2017.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Loi n° 2013-907 du 11 octobre 2013 relative à la transparence de la vie publique, www.legifrance.gouv.fr, 04.11.2017.

⁷⁴ Bkz. Commission nationale des comptes de campagne et des financements politiques, <http://www.cnccfp.fr/>, 11 Temmuz 2017.

bu anlamda siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini zayıflatan herhangi bir unsurun yer almadığı ifade edilebilir.

Diğer ülkelerde siyasi partilere yapılan devlet yardımına ilişkin düzenlemelere bakıldığında örneğin Almanya'da devlet yardımı alabilmek için siyasi partilerin federal düzeyde kullanılan toplam geçerli oyların %0,5'ini almaları yeterli görülmektedir. Ayrıca, eyaletler düzeyinde yapılan seçimlerde de 16 eyaletten herhangi birinde %1 oranında oy almış olmak devlet yardımı için yeterli kabul edilmektedir. Avusturya'da mecliste grubu olan ve grubu olmayan partilerin seçimlerde %1'in üzerinde oy almaları devlet yardımından faydalanmaları için yeterli görülmektedir. Macaristan'da da önceki seçimlerde %1'den fazla oy alan siyasi partilere devlet yardımı yapılmaktadır. Fransa'da da alt sınır olarak %1'in kabul edilmiş olması ele alınan ülkelerle benzerlik içinde olduğunu göstermektedir.

4.4.4. Siyasi Partilerin Propaganda Yapma Hakkı

Görsel-işitsel medyada seçim sürecinde her siyasi eğilimin adil hatta eşit bir şekilde siyasi reklam yapması siyasi çoğulculuk açısından önem taşımaktadır. Muhalefetin görsel-işitsel medyada siyasi reklam yapamaması, adil siyasi rekabet ilkesinin göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. Bu şekilde muhalefet kanadının seçmen kitlesine erişme imkânı da ortadan kalkmış olmakta ve bu kesim seçimlerde iktidar karşısında dezavantajlı duruma düşmektedir. Bu durumu muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini sınırlandıran bir faktör olarak değerlendirmek mümkündür. Görsel-işitsel medyada ayırt etmeksizin her türden düşünceye yer verilmesi siyasi çoğulculuk ilkesinin gözetildiğinin bir göstergesidir. Bu bölümde Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi partilerin propaganda yapma hakkının nasıl bir yasal düzenlemeye sahip olduğuna yer verilmekte ve bu düzenlemenin siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi açısından ne tür etkileri olduğu tespit edilmektedir.

Fransa'da radyo yayıncılığı, 1920'li yıllarda başlamıştır. Düzenli olarak yayın yapan ilk radyo istasyonu, Radio-Tour Eiffel'dir. Bu radyo istasyonu, 1921 yılında Postalar Bakanlığı'na bağlı bir devlet hizmeti olarak kurulmuştur. İlk özel radyo istasyonu ise 1922 yılının sonlarında yayın yapmaya başlayan *Radio-Paris*'dir. Radyo'nun Fransız siyasi hayatında önem kazanmaya başlaması için 1936 yılını beklemek gerekmiştir. Radyo, 1936 yılında seçim kampanyalarında resmi olarak kullanılmaya başlanmış ve Fransa'da siyasi tartışmalar üzerinde etkili olmaya başlamıştır. 1938 yılı itibariyle Fransa'da 4 milyonun üzerinde radyo alıcısı vardı. Oysa 1935

yılıının başlarında bu rakam 2 milyonun altındaydı. Radyonun kitlesel ikna aracı olarak potansiyeli ise İkinci Dünya Savaşı öncesi anlaşılmaya başlanmış, savaşın başlamasıyla da radyonun tartışılmaz bir siyasi öneme sahip olduğu açık bir şekilde görülmüştür. 1940-1944 yılları arasında Fransa'da yaşanan siyasi kaos radyo yayınlarına da yansımıştı. Fransa bu dönemde Nazilere (*Radio Paris*), Pétain'e (*Radio Vichy*) ve Direniş'e (*Radio Londre*) sempatik görüşlerini ifade eden radyo istasyonlarının olduğu sözlü bir savaş sahnesidir. Pétain, Vichy Rejimi'ne destek almak için radyoyu kullanırken Charles de Gaulle BBC üzerinden Fransız direnişinin simgesi olarak yayın yapmıştır. Politikacılar radyonun siyasi açıdan stratejik önemini anlamışlardı, fakat bu konuda de Gaulle diğerlerinden daha becerikliydi. De Gaulle, 18 Haziran 1940 tarihinde, ilk ve en önemli yayınında, BBC'nin Londra stüdyosundan yaptığı çağrı ile yurttaşlarına seslenerek Nazilere karşı mücadeleye devam etmelerini söylemiştir (Kuhn, 2011: 9-10).

18 Haziran 1940 tarihinde, Almanların işgalinden birkaç gün sonra, Londra'da bulunan General Charles de Gaulle, Fransızları işgalciye karşı direnmeye teşvik etmek ve onlara Fransa'nın kurtarılacağına söz vermek için çok ünlü bir konuşma yapmıştır. 18 Haziran tarihli bu çağrı, BBC'den yayınlanmıştır. Bu çağrı pek çok Fransıza ulaşmıştır. De Gaulle, radyonun Fransızları bu dava çatısı altında toplamada oynayabileceği rolü anlamıştı. Medyanın gücünü unutmamak gerekiyordu. Özgürleşmenin ardından Fransa'daki tüm radyo ağları kamulaştırılmış ve tüm radyo istasyonları devlet kontrolü altına alınmıştır (Edmiston ve Duménil, 2010 : 271).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da radyo giderek daha yaygın bir iletişim aracı haline gelmiştir. Savaş sonrasında politikacılar radyonun siyasi gücünün farkına varmalarının ardından bu gücü kendi siyasi amaçları için kullanmaya karar vermişlerdir. Savaş sonrasında hızlıca kabul edilen mevzuatın ana hükmü, Enformasyon Bakanı'nın sorumluluğunda kamu hizmeti hedefleriyle devlet tekelinde yayın yapılmasının onaylanmasıydı. 1980'lerin başlarına kadar radyo hizmetlerinin sağlanmasındaki devlet tekeli, Fransız yayıncılığına ilişkin tüm mevzuatlarda yer almıştır. 1981 yılına kadar özel veya ticari hiçbir rekabete izin verilmemiştir (Kuhn, 2011: 15).

Fransa, sanayileşmiş diğer ülkelere kıyasla (ABD ve Büyük Britanya gibi) televizyon dönemine girme konusunda ise daha yavaş kalmıştır. Fransız televizyonu resmi olarak 1935 yılında kurulmuş olmasına ve düzenli yayınlar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış olmasına rağmen 1950'lerin sonlarına kadar kitle izleyici ortaya çıkmamıştı. 1961 yılında Fransız

hane halkının yaklaşık %80'i bir radyoya sahipken %20'sinden daha azının televizyonu vardı. 1960'larda televizyon satışlarındaki yükseliş oldukça etkileyiciydi. Televizyona sahip olan hane halkı sayısı ciddi oranda artış göstermişti. 1960 yılında iki milyonun üzerinde olan sayı, 1969 yılında yaklaşık on milyona yükselmişti. Ortalama bir Fransız yetişkin tarafından televizyon izlemek için harcanan süre, bireysel bakış açısındaki radikal değişikliklerden ziyade neredeyse tamamen medyanın genişleyen pazar nüfuzu nedeniyle, 1964'te 57 dakikadan 1969'da 107 dakikaya yükselmiştir. 1964 yılında ikinci bir ulusal kanal kurulmuş, 1967 yılında ise renkli televizyon gelmiştir. 1960'ların sonunda televizyon, Fransız halkı için ulusal ve uluslararası temel kitle aracı olarak basını ve radyoyu yerinden etmiştir. Televizyon aynı zamanda yerli eğlencenin ana kaynağı ve kültürün en önemli yayıcısı olmuştur. General de Gaulle, 1969 yılında görevinden istifa ettiğinde televizyon, Fransız tarihinin en yaygın kitle iletişim aracı haline gelmişti. Bu dönemde tıpkı radyo yayıncılığında olduğu gibi televizyon yayıncılığı da devlet tekelindeydi. 1964 yılında Gaullist hükümet tarafından kurulan *Office de Radiodiffusion – Télévision Française* (ORTF) aracılığıyla yayıncılığa kurumsal bir kimlik kazandırılmıştır. Siyasi olarak bu, Gaullist devletin kontrolünün güçlü bir sembolüydü. Zaman zaman devlet ile televizyon haber medyası arasındaki ilişki, rejimin otoriter tarzından büyük ölçüde etkilenmiştir. Nitekim Fransa'da de Gaulle'ün başkanlığı döneminde (1958-1969) bu durum açıkça ortaya çıkmıştır. De Gaulle, televizyonu Beşinci Cumhuriyet'in yeni rejimini meşrulaştırmanın bir aracı olarak kullanmak istemiştir. Bu dönemlerde sansür ve buna bağlı baskıcı uygulamalar devlet ve televizyon arasındaki ilişkide çok belirgindi; çünkü güçlü liderler ideolojik amaçlarla iradelerini televizyon üzerinden empoze etmeye çalışmışlardır. De Gaulle'ün başkanlığı sırasında Enformasyon Bakanlığı televizyondaki siyasi bilgilerini öyle yakından kontrol edilmesini sağladı ki rejim bir yorumcu tarafından hükümetin “telekrasi” si olarak tanımlanmıştır (Kuhn, 2011: 18; Kuhn ve Stanyer, 1999: 12).

Bu şartlar altında, yayıncılık sektöründeki reformun Beşinci Cumhuriyet'in Gaullist olmayan ilk cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing için bir öncelik olması şaşırtıcı değildi. 1974 yılında cumhurbaşkanı seçilen Valéry Giscard d'Estaing büyük bir reform yapılacağını açıklamıştır. Yeni başkan başlattığı reform kapsamında ORTF'yi dağıtmış ve üç kamu televizyon şirketi olan TF1, Antenne 2 ve FR3'ü içeren ayrı örgütsel birimler oluşturmuştur. Bu reform, üç kanal arasında önemli derecede bir rekabeti teşvik etmiş, nitekim 1974 yılından itibaren bu üç kanal arasında gerçek bir rekabet yaşanmaya başlamış, ancak kamu yayıncılığına yönelik tekelin

yasal statüsünü korumuş ve pazardaki herhangi bir özel müdahaleyi engellemiştir. Dolayısıyla yapılan reform bir özelleştirme anlamına gelmiyordu ve devlet radyo-televizyon yayıncılığında tekeli korumuştur. Fransa’da görsel-işitsel iletişim alanında devlet tekelinin ortadan kalkması için 1982 yılını beklemek gerekmiştir. Sosyalist lider François Mitterrand’ın 1981 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçim zaferi Fransız televizyon sisteminin yapıları ve düzenlemelerinde köklü değişimin katalizörü olarak rol almıştır. Mitterrand, seçilmesiyle birlikte televizyon hayatında yeni bir dönemi açmıştır. Atılan bu önemli liberalleşme adımında, 1981 seçimleri öncesinde seçmene medya alanında rekabet başlatma sözü vermiş olmaları etkili olmuştur. Kampanya sırasında, François Mitterrand iktidar ile televizyonu birbirine bağlayan göbek bağı kesmek istediğini dile getirmiştir (Kuhn ve Stanyer, 1999: 4; Lecomte, 1998: 49; Edmiston ve Duménil, 2010: 274-275).

Sosyalistlerin 1982’deki görsel-işitsel iletişim konusundaki mevzuatı (*la loi Fillioud*) sağcı hükümetin yayıncılığının kontrolünün bir sembolü olarak görülen devlet tekeli ortadan kaldırmıştır. Bu kanuna göre, “*Vatandaşlar özgür ve çoğulcu görsel-işitsel iletişim hakkına sahiptirler.*” Kısa sürede binlerce radyo kurulmuştur. Başlangıçta radyoların reklam yayınlama hakkı yoktu. Sadece yerel örgütler tarafından finanse ediliyorlardı. Reklama 1984 yılında izin verilmiştir. Ayrıca 1982 yılında radyo ve televizyon alanını düzenlemek amacıyla Görsel-İşitsel İletişim Yüksek Konseyi (HACA - *La Haute Autorité de La Communication Audiovisuelle*) adlı kurul oluşturulmuştur. Yüksek Otorite’nin kurulması, yayıncılığın siyasi olarak liberalleştirilmesi yönünde önemli bir adımı temsil ediyordu. Böylece devlet tekeline son veriliyordu. 1984 yılında Avrupa’nın ilk karasal ödemeli TV kanalı *Canal Plus* kurulmuştur. 1986 yılında ise cumhurbaşkanının kişisel teşvikiyle 5 ve TV 6 (daha sonra M6 adını almıştır) ticari kanalları kurulmuştur (Kuhn, 2011: 22; Edmiston ve Duménil, 2010: 272). Lecomte (1998: 49) tarafından HACA, televizyon ile siyasi iktidar arasında kurulmuş bir “tampon” otorite olarak nitelendirilmektedir.

1986 yılında parlamento seçimlerinde sağ partiler çoğunluğu kazanmış, böylece farklı partilerden olan cumhurbaşkanı ve başbakanın *cohabitation*’un ilk dönemine (1986-1988) girilmiştir. Jacques Chirac’ın liderliğindeki yeni muhafazakâr hükümetin ilk reformlarından biri yayıncılığın yeniden düzenlenmesi konusuydu. 1986 genel seçimindeki muhafazakâr zaferin ardından, başbakan Chirac liderliğindeki hükümet yeni bir görsel-işitsel mevzuatı (*la loi Léotard*) tanıtmıştır (Kuhn ve Stanyer, 1999: 4). 30 Eylül 1986 tarih ve 86-1067 sayılı “Léotard Kanunu”

olarak da bilinen iletişim özgürlüğüne ilişkin kanun (Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986), Fransa'nın görsel-işitsel iletişimini düzenleyen temel kanundur. Yeni hükümet Yüksek Otorite'yi yeni bir düzenleyici yapı olan İletişim ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu (*Commission Nationale de la Communication et des Libertés* –CNCL) ile değiştirmiştir. Böylece HACA, 1986 yılında feshedilerek görev ve yetkileri CNCL'ye devredilmiştir. 1988 yılında Mitterrand, yedi yıllık ikinci cumhurbaşkanlığı dönemini kazanmış ve parlamento seçimlerinin ardından merkez sol bir hükümet seçilmiştir. Mitterrand tarafından siyasi partizanlıkla suçlanan CNCL yerine, 17 Ocak 1989 tarihinde bir başka düzenleyici otorite olan Görsel-İşitsel Yüksek Konseyi (*Conseil Supérieur de l'Audiovisuel* – CSA) kurulmuştur. Böylece CSA'nın kurulmasıyla CNCL'nin misyonu sona ermiştir (Kuhn, 2011: 22). Ana misyonu, Fransa'da görsel-işitsel iletişim özgürlüğünü sağlamak olan CSA, başkan ve altı danışmandan oluşan yedi kişilik bir konsey tarafından yönetilmektedir. CSA'nın başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Diğer altı üye ise Senato ve Millet Meclisi başkanları tarafından atanmaktadır. Senato ve Ulusal Meclis Başkanı üçer üye belirleyebilmektedir. Bu atamalarda kadınların ve erkeklerin eşit temsili ilkesi gözetilmelidir. Bu adaylar Senato ve Millet Meclisi'nin kültür işleri komisyonları tarafından onaylanmalıdır. Başkan dışında diğer üyelerin üçü iki yılda bir yenilenir. Üye olmak için en az 65 yaşında olmak gerekir. Konsey'in bağımsızlığını sağlamak adına üyelerin hiçbir siyasi partiyle bağı olamaz ve gelir getirici faaliyetlerde bulunamazlar. CSA'nın işleyişi, tematik çalışma gruplarına dayanmaktadır. Toplamda on iki adet çalışma grubu bulunmaktadır. Her danışman, birkaç çalışma grubuna başkanlık yapar ya da başkan yardımcılığı görevini üstlenir (www.csa.fr).

Sonuç olarak, Fransa'da 1981 yılı sonrasında devletin görsel-işitsel iletişim tekelinin sona ermesinden bu yana bu alanda yasama faaliyetlerinin yoğun olduğu görülmektedir. Medya sektörünü düzenlemek amacıyla bir düzineden fazla yasa onaylanmış, onlarca kararname çıkarılmış ve 1986 kanunu üzerinde onlarca değişiklik yapılmıştır. Bu durum Almiron-Roig (2010) tarafından “*yasama hiperaktivitesi*” olarak nitelendirilmektedir.

Görsel-işitsel medyanın, Fransa'da 1980'li yıllara kadar devlete ait ve devlet tarafından organize edilen bir alan olması nedeniyle bu döneme kadar radyo ve televizyon kanalı sınırlı sayıda kalmıştır. Ancak 1980'li yıllarda, hükümet, yayın üzerindeki kamu tekeli yeniden yapılandırmaya ve kısıtlamaları kaldırmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda kanalların sayısında artış yaşandığı ve özel medya kanallarının bu süreçte yeni bir aktör olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. Zaman içerisinde televizyon kanalları siyasi iletişimin önemli araçları haline

gelmiştir. Görsel-işitsel medya araçları siyasi programlarda siyasi liderler ve aday olmak isteyenler hakkında seçmenlere bilgi sunması bakımından önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır. Geleneksel haber formatının dışında popüler siyasi programlar da dikkat çekmektedir. “*Mots croisés (Crosswords)*”, “*Cent minutes pour convaincre (100 minutes to convince)*” ve “*France Europe express*” gibi siyasi şovlar siyasi liderler ve olaylar hakkında kitlelere bilgi sağlaması bakımından önemli bir rol üstlenmektedirler. Diğer yandan son yıllarda, siyasi liderler ve aday olmak isteyenler siyasi iletişimin yeni şekillerinde boy göstermektedir. “*Vivement Dimanche*”, “*Tout le monde en parle*” ve “*On ne peut pas plaire à tout le monde*” gibi eğlence ve bilginin bir arada yer aldığı siyasi programlar yayınlanmaya başlamıştır.

Siyasi içerikli programların nicelik ve nitelik açısından çeşitliliği, görsel-işitsel medya araçlarından özellikle televizyonun Fransızların daha fazla hayatında yer edindiğini de göstermektedir. Bu konuda birtakım çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Fransa’da ADERA tarafından Haziran 2014 - Ekim 2017 tarihleri arasında kamuoyu yoklaması yapılmıştır. Araştırma, ulusal çapta 18 yaş üzeri Fransız nüfusun tamamını temsil eden 1511 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan kamuoyu araştırmasında iki soruya verilen cevaplar Fransa’da görsel-işitsel medyanın yeri hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan birisi, “Siyaset konusunda bilgilenmek için ilk olarak hangisini kullanırsınız?” sorusudur. Bir diğeri de, “Genellikle haftada kaç gün televizyonda haberleri izlersiniz?” sorusudur. 1511 kişiye Haziran 2014 – Ekim 2017 tarihleri arasında olmak üzere 12 farklı tarihte bu sorular yöneltmiştir.

Tablo 30. Fransızların Siyaset Konusunda Bilgilenmek İçin Başvurdukları Kitle-İletişim Araçlarının Kullanım Oranları

	Haziran 2014	Ekim 2014	Aralık 2014	Şubat 2015	Mayıs 2015	Ekim 2015	2015 Seçimleri Sonrası	Şubat 2016	Eylül 2016	Aralık 2016	Nisan 2017	Ekim 2017
Televizyon	53	54	54	54	51	50	53	51	54	54	55	49
Radyo	13	14	13	13	12	14	11	14	12	13	10	12
İnternet	25	23	23	23	26	24	25	24	24	24	25	28
Basın	9	10	10	10	11	12	11	11	10	9	10	11
	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100

Kaynak: CEVIPOF⁷⁵, 2017.

Tabloda görüldüğü üzere, Fransızların yarısından fazlası siyaset konusunda bilgilenmek için ilk olarak televizyonu tercih etmektedir. Televizyonu internet, radyo ve son olarak basın takip etmektedir.

Tablo 31. Fransızların Televizyon Üzerinden Haberleri Günlük İzleme Oranları

	Haziran 2014	Ekim 2014	Aralık 2014	Şubat 2015	Mayıs 2015	Ekim 2015	2015 Seçimleri Sonrası	Şubat 2016	Eylül 2016	Aralık 2016	Nisan 2017	Ekim 2017
0	6	7	6	5	8	7	8	7	8	8	7	9
1	5	4	5	5	6	5	5	6	5	5	5	7
2	6	7	6	6	6	6	7	7	6	7	6	6
3	5	5	6	6	5	5	5	5	6	5	4	6
4	4	5	4	4	4	5	4	4	4	4	4	5
5	16	14	15	14	17	14	16	16	16	16	13	16
6	6	6	6	6	6	6	5	6	6	7	5	6
7	52	52	53	53	51	49	52	49	49	48	56	45
	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100

Kaynak: CEVIPOF, 2017.

Tabloda görüldüğü üzere, Fransızların yarısından fazlası haftada 7 gün televizyonda haberleri izlemektedir. Elde edilen cevaplar Fransızların günlük yaşamında televizyonun önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Kantar Public tarafından 2019 yılında 3-7 Ocak tarihleri arasında 18 yaş üzerindeki 1024 kişi ile yüz yüze gerçekleştirilen ankette habere erişim konusunda sorulan “*Ulusal ya da uluslararası gündem hakkında genellikle hangi araçtan bilgi alırsınız?*” sorusuna televizyon cevabını verenlerin oranı %46’dır. Televizyonu %29 ile internet ve %18 ile radyo takip etmektedir (Kantar Public, 2019).

Siyasi partilerin, seçim döneminde kendilerini tanıtılabilmelerinin en önemli araçlarından birisi kitle iletişim araçlarıdır. Bunlar arasında televizyon ve radyo ayrı bir yere sahiptir. Televizyon ve radyo kanalları, seçim kampanyaları esnasında siyasi partilere izleyecekleri

⁷⁵ Le Centre de recherches politiques de Sciences Po : Paris Siyasi Bilimler Akademisi (Science Po) Siyaset Araştırmaları Merkezi.

siyaseti ve adayları seçmen kitlesine tanıtmaya şansı vermektedir. Fransa’da Dördüncü Cumhuriyet’in sonundan itibaren adayların görsel-işitsel medyaya erişmeleri konusunda ilkeler güvence altına alınmaya başlanmıştır. İlk yayın kampanyası, 2 Ocak 1956 tarihindeki genel seçimler için düzenlenmiştir. Çıkarılan kararnamede her siyasi partiye radyoda on beş dakika ve televizyonda beş dakika süre verilmiştir. 1956 yılından itibaren adaylar arasında eşitlik ilkesi, radyo ve televizyonlarda yapılan resmi kampanyalarda ortaya konulmuştur. Ancak bu süre zarfında programlara erişim iktidar sahiplerine ayrılmış gibi görünüyordu ve bu durum 1965 seçimlerine kadar devam etmiştir. 1965 seçimlerinde Fransız halkı muhalif partileri radyo ve televizyonda keşfetmiş ve siyasi partiler ve adayları için medyaya daha adil erişimin sağlanmaya başlanmıştır. Günümüzde adayların medyaya erişimini düzenleyen temel kurum CSA’dır. CSA’nın konumuz açısından taşıdığı önem, seçim kampanyaları sırasında üstlendiği görevle ortaya çıkmaktadır. CSA, seçim kampanyası sırasında görüş ve düşünce çeşitliliğini sağlama görevini iki yolla gerçekleştirmektedir: Öncelikle, Fransa’da görsel-işitsel iletişimi düzenleyen ana aktör olarak CSA, seçime katılan adayların ve siyasi örgütlerin medyaya erişimlerinin yayıncılar tarafından garanti altına alınması gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunur. İkinci olarak, CSA, resmi seçim kampanyası programlarının devlete ait radyo ve televizyon kanalları üzerinden yayınlanmasını ve iletilmesini organize eder (Lange ve Ward, 2004: 103).

30 Eylül 1986 tarih ve 86-1067 sayılı “Léotard Kanunu” olarak da bilinen iletişim özgürlüğüne ilişkin kanun⁷⁶, Fransa’nın görsel-işitsel iletişimini düzenleyen temel kanundur. 30 Eylül 1986 tarihli 86-1067 sayılı iletişim özgürlüğüne ilişkin kanun her şeyden önce 1789 Bildirisi’nde de yer alan iletişim özgürlüğü ilkesine vurgu yapmaktadır. Buna göre; radyo ve televizyonlar iletişim kurmada ve istedikleri fikri, görüntüyü ve sesi yaymakta özgürdür. Fakat bu özgürlük, mutlak değildir. İlgili kanun, bu konuda bir dizi sınırlamaya da yer vermektedir. Bunlardan birisi de çoğulculuk ilkesine saygıdır. Bu ilke, medyada çok farklı siyasi akım ve fikrin ifade edilmesine imkân tanımaktadır. Siyasi konuları ele alan her televizyon veya radyo, çeşitli siyasi parti veya kişiliğe yer vermelidir. Siyasi çoğulculuk ilkesi, kasıtlı veya kasıtsız bir siyasi partiyi veya kişiliği kayıran herhangi bir medyadan etkilenme korkusu olmadan her seçmenin kendi görüşünü oluşturma özgürlüğünü garanti altına alır. Anayasa Konseyi de, çoğulculuğa saygının demokrasinin şartlarından birisi olarak görmektedir (Décision no 86-217

⁷⁶ Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication (Loi Léotard), www.legifrance.gouv.fr

DC du 18 septembre 1986). Bu kanunun 16. maddesi, CSA'yı bu yayınların yapımı ve programlamasını tanımlamakla görevlendirmektedir. Seçim kampanyaları sırasında, yine aynı maddede öngörüldüğü üzere, CSA, yayıncılara, çoğulculuğa saygı koşullarını şart koşan tavsiyeler sunar. Bu tavsiyeler 30 Eylül 1986 tarihli kanun ile düzenlenen tüm televizyon ve radyo editörlerine uygulanır ve programların hepsini ilgilendirir. Konsey, her seçim kampanyası boyunca hakkaniyeti ve yayın üzerinden adayların erişimini ve tanıtımını sağlamak için partilerin konuşma ve yayın yapma zamanlarının düzenli incelemelerini yürütür.

21 Temmuz 2009 tarihinde CSA, radyo ve televizyon yayınlarında siyasi çoğulculuğun sağlanması için 30 Eylül 1986 tarihli 86-1067 sayılı iletişim özgürlüğüne ilişkin kanunun 1., 3/1. ve 13. maddelerine dayanarak birtakım kararlar almıştır (Délibération no 2009-60 du 21 juillet 2009). Buna göre; radyo ve televizyon hizmetlerinin editörleri, siyasi çoğulculuk ilkesine saygı duyar. Görsel-işitsel iletişim araçlarının sadece seçim dönemlerinde değil, genel anlamda siyasi çoğulculuk ilkesine saygı göstermelidir.

Bu kapsamda CSA tarafından seçim kampanyaları üç döneme ayrılmıştır:

1.Dönem: 1 Şubat-19 Mart tarihleri arasında kapsamaktadır. Bu dönemde açıklanan adaylar ve aday adayları ilan edilmektedir. Eşit konuşma süresi ve yayın hakkına sahiptirler.

2.Dönem: 19 Mart-10 Nisan tarihleri arasında kapsamaktadır. Adaylar bu dönemde seçmenle buluşmaya başlamıştır. İlk dönemde olduğu gibi bu dönemde de adaylar eşit konuşma süresi ve yayın hakkına sahiptir. Eşit konuşma süresi ve yayın hakkına ek olarak benzer programların içeriklerine ilişkin birtakım düzenlemeler öngörülmektedir.

3.Dönem: Seçim kampanyasının resmi olarak başladığı dönemdir. 10 Nisan-7 Mayıs tarihleri arasında kapsamaktadır. Eşit konuşma süresi ve yayın hakkına ek olarak benzer programların içeriklerine ilişkin birtakım düzenlemeler öngörülmektedir.

2017 cumhurbaşkanlığı seçimleri, önceki seçimler karşısında özel bir öneme sahiptir. 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hemen öncesinde bu seçimlerde geçerli olmak üzere, adaylar arasında eşitlik ilkesinin gözetilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu dönem, diğer seçimlerde Nisan ayında gerçekleşen ilk turun öncesinde sadece altı hafta sürmekteydi. Yeni düzenleme ile dönem, 1 Şubat 2017 tarihinden itibaren başlatılmıştır. Eşitlik ilkesi, seçim kampanyaları boyunca temsil ettiği görüş ne olursa olsun tüm adayların cumhurbaşkanlığı seçimlerini ele alan görsel-işitsel medyaların her birisinde eşit konuşma süresi ve eşit yayın süresinden yararlanmasını mümkün kılmaktadır. Fakat bu ilke, iki istisnai durumda uygulanamaz. Birincisi, adayın olağanüstü

durumda olduğunu belirtirse; ikincisi ise adaylardan birisi kamu görevini yerine getiriyorsa. Öte yandan eşitlik ilkesi sadece konuşma süresini sınırlamaz, aynı zamanda yayın süresini de sınırlar. Yayın süresi uzmanlar ve gazeteciler arasında yapılan tartışmaları, siyasi yorumları, röportajları ve gazete analizlerini kapsamaktadır. Aynı mantıkta, seçim kampanyalarının ikinci dönemi boyunca, adayların seyirci anlamında dezavantajlı saatlere maruz kalmasından kaçınmak için benzer programlama koşullarında eşitlik gözetilmelidir. Resmi kampanya süresi boyunca, yani ilk turdan 15 gün önce ve iki tur arasında, konuşma süresinin ve yayın süresinin eşitliği ilkesi tüm adayların yararına uygulanır. Böylece 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazırlanan adayların hepsi seçim kampanyalarında ilk kez eşitlik ilkesinden faydalanmış ve görsel-işitsel medyada siyasi çoğulculuk ilkesinin bu şekilde gözetildiği görülmüştür.

Sonuç olarak, Fransa’da radyo ve televizyonculuk alanında devlet tekelinin ortadan kaldırılmasının ardından çoğulculuk ilkesinin daha fazla ön plana çıktığı görülmekte, bununla birlikte seçimler öncesinde propaganda yapma hakkının özellikle 2000’li yıllarda atılan yasal adımlarla yeniden ele alındığı ve bu anlamda muhalefetin görünürlüğünün önemli derecede artırıldığı gözlenmektedir. Radyo ve televizyonun sadece iktidarın bir aracı olmadığı, muhalefetin de iktidar kadar erişim hakkının olduğu yasal düzenlemelerle güvence altına alındığı görülmektedir.

Özellikle seçim dönemlerinde siyasi rakipler arasında eşitliği sağlamaya yönelik diğer ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında ABD dikkat çekmektedir. ABD’de “eşit zaman kuralı” uygulanmaktadır. Seçim dönemlerinde siyasi rakipler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla radyo ve televizyonlarda eşitlik ilkesi gözetilmektedir. Bu yönüyle Fransa ile önemli bir benzerliğe sahiptir.

4.5. Siyasi Kültür

Demokrasinin pekişmesi, sadece demokratik siyasi kurumlara ilişkin yasal çerçevenin tamamlanmış olmasıyla ilgili değildir, aynı zamanda siyasi kültürle de ilgilidir. Güçlü bir demokrasiye sahip olabilmek için uygun bir siyasi kültürün de var olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, istikrarlı ve etkin bir demokratik yönetimin kurulması, yönetsel ve politik yapıların dışında halkın siyasi süreçlere yönelik eğilimlerine yani siyasi kültüre dayanmaktadır. Siyasi kültür, bir demokratik sistemi destekleyecek nitelikte olmadıkça o sistemin başarı şansı zayıf olacaktır. Demokrasinin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi ve pekişmesi için, siyasi kültür ve siyasi

yapının uyumlu olması gerekir (Ercins, 2012: 99). Bu bölümde Fransa'da siyasi kültürün yapısı ortaya konulmaktadır. Toplumsal hoşgörü, kişiler arası güven, siyasi ve toplumsal kurumlara güven, seçmenlerin siyasi ilgi düzeyleri, demokrasiye, sivil ve siyasi özgürlüklere güven Fransa'da siyasi kültürü tespit etmeyi sağlayacak önemli faktörlerdir. Siyasi kültür hakkında bilgi edinmemizi sağlayan bu faktörler, aynı zamanda ülkedeki demokrasinin durumu ve seyri hakkında da belli bir çerçeve sunmaktadır. Bu açıdan siyasi kültür, demokrasiyle doğrudan ilişkili olan siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleme noktasında önemli bir unsurdur.

4.5.1. Fransa'da Toplumsal Hoşgörü

Demokratik ilkelerin hayata geçmesine ve yerleşmesine sağlayan faktörlerin başında toplumsal hoşgörü gelmektedir. Demokrasi, açık toplum düşüncesine dayanmaktadır; bir başka ifadeyle, her türlü fikrin serbest rekabet ortamında özgürce yarışması demokrasi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Düşünce yapısı ve yaşam tarzı farklı olanlara katlanmak ve hoşgörülü olmak demokratik yurttaşlık kültürünün en önemli öğelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Hoşgörünün olmaması halinde toplumsal uzlaşmanın sağlanması da imkansızdır (Gökçe, Akgün ve Afacan, 2001: 6-7). Toplumsal hoşgörü, bu yönüyle aynı zamanda muhalefetin var olabilmesinin ve varlık gösterebilmesinin de önemli bir koşuludur. Çoğunluğun savunduğu fikirlerin dışında farklı fikirlerin savunulması ancak toplumsal hoşgörünün hâkim olduğu çoğulcu bir toplum yapısında mümkün olabilir.

Hoşgörü, demokratik nitelikteki siyasi kültürün vazgeçilmez unsurlarında yer almaktadır. Farklı olanın herkes tarafından kabul edilmesi ve saygı görmesi yani kimse tarafından öteki olarak görülmemesi demokrasinin sürdürülebilirliği açısından büyük öneme sahiptir. Hoşgörüsüzlük, toplumsal yaşamda insanların birbirlerine güven duymamalarına yol açmasının yanında demokrasinin sağlıklı işleyişini de olumsuz yönde etkilediği bir gerçektir. Demokrasi, farklılığı ötekileştirmeden kabul etmeyi ve farklı grupların birbirlerinin varlığına, özgürlüğüne, meşruiyetine ve siyasi eşitliğine saygı göstermeyi ve tahammül etmeyi içermektedir. Kısacası demokrasi, dışlanan her şeyin kabul edilmesini talep etmektedir. Demokrasi, ancak yetkin ve sorumlu yurttaşlar tarafından güvence altına alınabilir. Toplumda bireylerin birbirine güvenmesi ve farklılıklarına rağmen birbirine hoşgörü ile yaklaşması, toplumun bir arada yaşama becerisi gösterebilmesi noktasında büyük öneme sahiptir. Eğer bir ülkede farklı düşüncelere ve farklı olanlara tahammül gösterilmiyorsa orada demokrasinin toplumsal bazda yeterince gelişmediği

söylenbilir. Birbirine hoşgörü göstermeyen bireylerden oluşan bir toplumda demokrasinin kurulabilmesi, kurulsu bile pekişmesi zordur (Ercins, 2012: 93, 99). Böyle bir ortamda muhalefetin varlık gösterebilmesi de zordur.

Dünya Değerler Araştırması'nın Fransa ayağında Fransızların toplumsal hoşgörü düzeylerini tespit etmek üzere ankete katılanlara kendilerine sunulan listeden hangi gruplara komşu olmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. 2017-2020 dönemi verilerine göre; katılımcıların %57'si uyuşturucu madde kullananları, %41'i çok içki içenleri, %10'u göçmenler ve yabancı işçileri, %8'i eşcinselleri, %4'ü başka ırktan insanları komşu olarak istememektedir. Uyuşturucu kullananlar ve çok içki içenler en çok komşu olarak istenmeyen gruplardır. Uyuşturucu kullananları komşu olarak istemeyenlerin oranı yıllar içerisinde kademeli olarak artmıştır. Dikkat çeken değişimlerden birisi göçmen ve yabancı işçiler ile başka ırktan insanları komşu olarak istemeyenlerin oranında gerçekleşmiştir. 2005-2009 dönemine göre 2017-2020 döneminde bu grupları komşu olarak istemeyenlerin oranında düşüş görülmektedir. Öte yandan 2005-2009 verilerine göre farklı bir dinden insanları komşu olarak istemeyenlerin oranı %26, farklı bir dil konuşanları komşu olarak istemeyenlerin oranı %23 ve evli olmayan çiftleri komşu olarak istemeyenlerin oranı %11'dir. Başka ırktan insanları komşu olarak istemeyenlerin oranında 2009'a kadar bir yükselme, fakat sonrasında bir düşüş gözlenmektedir. Benzer bir durum göçmen ve yabancı işçiler için de gerçekleşmiştir.

Tablo 32. Fransa'da Komşu Olarak İstenmeyen Gruplar

	1981- 1984	1989- 1993	1999- 2004	2005- 2009	2017- 2020
Uyuşturucu kullananlar	-	44	48	54	57
Çok içki içenler	47	50	47	50	41
Göçmen ve yabancı işçiler	6	13	12	17	10
Başka ırktan insanlar	5	9	9	11	4
Eşcinseller	-	-	16	15	8
Farklı bir dinden insanlar	-	-	-	26	-
Evli olmayan çiftler	-	-	-	11	-
Farklı bir dil konuşan insanlar	-	-	-	23	-

Kaynak: World Values Survey, 2020.

Öte yandan hoşgörü ve başkalarına saygının çocuklara evde öğretilmesini önemli görenlerin oranı %84'tür. Bunu önemsiz bulanların oranı ise %15'tir. Önemli görenlerin oranların 1981-1984 döneminde %59, 1989-1993 döneminde %78, 1999-2004 döneminde %85, 2005-2009 döneminde %87'dir. 2017-2020 döneminde bir önceki döneme göre %3'lük bir düşüş olsa da ilk dönemden itibaren önemli oranda yükselmiş olduğu dikkate değerdir.

Fransa, Avrupa en çok Müslüman nüfusa sahip ülkedir. Göçmenler konusunda izlenen politikalar konusunda kimi zaman tepki görmektedir. Örneğin, Fransa'da İngiltere'ye geçiş noktasında bulunan Calais Kampı, Avrupa göçmen krizinin sembollerinden birisidir. Bu kampın tahliye edilmesi ve bu süreçte polisin şiddete başvurması göçmenler konusunda Fransa'nın kötü bir imaja sahip olmasına neden oldu. CEVIPOF'un 2020 verilerine göre katılımcıların %60'ı Fransa'da çok fazla göçmen olduğunu düşünüyor. Aralık 2009'da %49 olan bu oran Şubat 2015'te %69'a kadar yükselmiştir. Şubat 2020'ye kadar kademeli olarak düştüğü gözlene de halen yüksek bir oran olduğu söylenebilir.

Tablo 33. Fransa'da Göçmen Algısı (2009-2020)

	Fransa'da çok fazla göçmen var.
Aralık 2009	49
Aralık 2010	59
Ekim 2011	60
Aralık 2012	65
Aralık 2013	67
Aralık 2014	67
Şubat 2015	69
Aralık 2015	64
Aralık 2016	64
Aralık 2017	63
Aralık 2018	60
Şubat 2020	60

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

CEVIPOF (2020) verilerine göre; katılımcıların %62'si İslam'ın Cumhuriyet için bir tehdit olduğunu düşünüyor. Bu oran, yıllar içerisinde düştüğü dönemler olsa da genel itibariyle yükselmiştir. Şubat 2015'te bu oran %56 iken Şubat 2020'de %62'ye yükselmiştir. Katılımcıların

%52'si göçün kültürel zenginliğin, %41'i ekonomik zenginliğin bir kaynağı olduğunu düşünüyor. Göçü kültürel zenginliğin bir kaynağı olarak görenlerin oranlarında Şubat 2015'e kıyasla Şubat 2020 döneminde %1'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Katılımcıların %37'si Fransa'da doğan göçmen çocuklarının gerçek Fransız olmadıklarını düşünüyor. Bu oranın Şubat 2015'te %3 daha fazla olduğu görülmektedir. Bu verilerin Dünya Değerler Araştırması'nın hoşgörüsüyle ilişkin verileri ile uyduğu söylenebilir.

Tablo 34. Fransa'da İslam ve Göç Algısı (2015-2020)

	Şubat 2015	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
İslam, Cumhuriyet için bir tehdittir.	56	58	62	60	60	62
Göç, kültürel zenginliğin bir kaynağıdır.	-	53	55	47	53	52
Göç, ekonomik zenginliğin bir kaynağıdır.	-	-	-	-	-	41
Fransa'da doğan göçmen çocukları gerçek Fransız değildir.	40	39	43	37	38	37

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta göçü kültürel zenginliğin bir kaynağı olarak görenlerin oranlarına bakıldığında bu oranların sırasıyla %52, %54 ve %62'dir. Göçü kültürel zenginliğin bir kaynağı olarak görmeyenlerin oranı yine sırasıyla %44, %43, %33'tür. Göçü ekonomik zenginliğin bir kaynağı olarak görenlerin oranlarına bakmak gerekirse bu oranların sırasıyla %41, %48 ve %58; görmeyenlerin oranları ise %54, %49 ve %37'dir. Böylece göçü kültürel ve ekonomik zenginliğin bir kaynağı olarak görenlerin oranlarının Fransa'da diğer iki Avrupa ülkesine kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak toplumsal hoşgörü konusunda Fransa, Almanya ile Birleşik Krallık'ın gerisinde kaldığı söylenebilir.

Tablo 35. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta Göç ve Göçmen Algısı

	Fransa		Almanya		Birleşik Krallık	
	+	-	+	-	+	-
Göç, kültürel zenginliğin bir kaynağıdır.	52	44	54	43	62	33
Göç, ekonomik zenginliğin bir kaynağıdır.	41	54	48	49	58	37
Fransa'da doğan göçmen çocukları gerçek Fransız/Alman/Britanyalı değildir.	37	59	41	55	34	62

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Siyasi eğilimler de bu noktada incelenmesi gereken bir unsurdur. CEVIPOF'un 2020 verilerine göre katılımcıların %28'i siyasi olarak kendisini sağda, %19'u merkezde, %18'i solda, %9'u aşırı sağda ve %4'ü aşırı solda konumlandırıyor. Burada özellikle aşırı uçlar toplumun toleranslı olup olmamasıyla ilişkilendirilebilir. 2016 Aralık toplamda %22 olan aşırı kanattakilerin oranı Şubat 2020'de %13'e gerilediği görülmektedir. Ancak kendisini aşırı sağcı olarak nitelendirenlerin oranı Aralık 2016-Aralık 2017 aralığında belirgin bir düşüş yaşamış olsa da Aralık 2017'den başlayarak Şubat 2020'ye kadar bir artış eğilimi gösterdiği de gözden kaçırılmamalıdır. Aynı şekilde sağda kademeli bir artış gözlenmektedir. Aşırı sağdaki bu yükselişin aksine aşırı sol düşüş eğilimi göstermektedir. Fransa'da aşırı sağda yükselişin toplumsal hoşgörüyü ilişkin yukarıda belirtilen verilerle birbirini desteklediği söylenebilir. Aşırı sağın yükselişi ile hoşgörüsüzlüğün artışı arasında bir ilişki kurmak mümkündür.

Tablo 36. Fransa'da Siyasi Eğilimler (2016-2020)

	Sağ	Merkez	Sol	Aşırı Sağ	Aşırı Sol
Aralık 2016	24	19	18	13	9
Aralık 2017	26	20	19	7	6
Aralık 2018	27	17	19	8	5
Şubat 2020	28	19	18	9	4

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında aşırı solda oranların her üçünde de %4 olduğu, ancak aşırı sağda Fransa'nın önde olduğu görülmektedir. Kendisini aşırı sağda konumlandırılanların oranı Almanya'da %4 ve Birleşik Krallık'ta %6 iken bu oran Fransa'da %9'dur.

Tablo 37. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta Siyasi Eğilimler

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Aşırı sol	4	4	4
Sol	18	25	18
Merkez	19	30	17
Sağ	28	29	38
Aşırı Sağ	9	4	6

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

İlk turu 22 Nisan 2012, ikinci turu ise 6 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleşen seçimlerin ilk turunda; Eva Joly, Marine Le Pen, Nicolas Sarkozy, Jean-Luc Mélenchon, Philippe Poutou, Nathalie Arthaud, Jacques Cheminade, François Bayrou, Nicolas Dupont-Aignan ve François Hollande yarışmış ve bu turun galipleri François Hollande ve Nicolas Sarkozy olmuştur. Bu iki adayın yarıştığı ikinci turda, Hollande oyların %51,64'ünü alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hollande, Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde seçilen ikinci sosyalist cumhurbaşkanı olmasının yanında bu seçimlerin Fransız siyaseti açısından en önemli sonucu, Ulusal Cephe (Front National)'in lideri Marine Le Pen'in %17,90'lık bir oy almış olmasıdır. 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde babası Jean-Marie Le Pen adaylığı koymuş, ancak oyların %10,4'ü alabilmişti. Ulusal Cephe'nin yeni lideri ile aldıkları oy %7,5 artış göstermiştir. Bir başka önemli gelişme 2017 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gerçekleşmiştir. Marine Le Pen, bu seçimlerin ilk turunda oyların %16,14'ünü almış ve ikinci tura kalmayı başarmıştır. Her ne kadar ikinci turu kazanamasa da Ulusal Cephe'nin Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ilk kez ikinci tura kalması Fransa'da aşırı sağın yükselmekte olduğu yönünde değerlendirmelerin yapılmasına neden olmuştur. Güçlenen Ulusal Cephe'nin en önemli özelliği göç karşıtı olmasıdır. Ulusal Cephe, göç karşıtı kampanya yaparak 1986 milletvekili seçimlerinde 35 sandalye kazanarak ilk kez Ulusal Meclis'e girmişti. Bu süreç, kızı Marine Le Pen ile devam etmektedir.

Fransa’da aşırı sağın yükselmesini tetikleyen önemli gelişmelerden birisinin gerçekleşen terör saldırıları olduğu söylenebilir. 7 Ocak 2015 tarihinde Charlie Hebdo isimli derginin Paris’teki ofislerinden birine gelerek otomatik tüfekle saldırmıştı. Saldırı sonucunda 12 kişi hayatını kaybetmişti. Charlie Hebdo, içerisinde çeşitli karikatürler, röportajlar, polemikler ve şakalar yer alan haftalık yayınlanan bir dergidir. Dergide Hz. Muhammed’in ve diğer Müslüman liderlerin karikatürlerinin yayınlanması tepki çekmişti. Saldırıyı yapan silahlı kişiler, Arap Yarımadası El-Kaide’nden olduklarını açıklamıştı. 13 Kasım 2015 tarihinde Paris’in birinci, onuncu ve onbirinci bölgeleriyle birlikte Fransa Stadyumu’nda düzenlenen silahlı ve bombalı saldırılar sonrasında onlarca insan hayatını kaybetmiş ve ülkede olağanüstü hal ilan edilmişti. 14 Temmuz 2016 tarihinde Fransa’nın Nice şehrinde Fransız Devrimi’nin yıl dönümü olan Bastille Günü kutlamalarının yapıldığı sırada bir kişi kalabalığın içine kamyon sürerek intihar saldırısı gerçekleştirmişti. Saldırılarda 84 kişi hayatını kaybetmiş, 100’den fazlası yaralanmıştı. 29 Ekim 2020 tarihinde Nice kentindeki Notre Dame Kilisesi içinde terör saldırısı gerçekleşmiş ve en az üç kişi hayatını kaybetmiş, birçok kişi de yaralanmıştı. Macron tarafından bu saldırı, “İslamcı terör saldırısı” olarak nitelendirilmiş ve “Saldırıya uğrayan, açıkça Fransa’dır” demişti. Bu olaydan birkaç saat sonra Avignon şehrinde de sokakta çevresindekileri bıçakla öldürmekle tehdit edip “Allahu Ekber” diye bağırarak bir kişi polis tarafından vurularak öldürülmüştü. Aşırı sağın yükselmesine neden olan gelişmelerden bir diğeri de ülkede göçmen sayısındaki artıştır.

Sonuç olarak, bu veriler Fransa’da toplumsal hoşgörünün azalmakta olduğunu gösteriyor. Özellikle göç ve göçmenler konusunda hoşgörünün giderek azaldığı dikkat çekmektedir. Aşırı sağın yükselişi bunun en önemli göstergesidir. Demokrasinin bir hoşgörü rejimi olduğu hatırlanacak olursa Fransa’da bu eğilim, demokrasi açısından bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde muhalefetin varlığı açısından sorunlu bir durum ortaya çıkaracaktır. Farklı olanın kendini ifade etmesi bu koşullarda mümkün olmayacaktır.

4.5.2. Fransa’da Kişiler Arası Güven

Bir diğer faktörler de yurttaşların birlikte hareket edebilme yeteneğidir. Coleman, kişiler arası sosyal güveni, “bireylerin kendileriyle doğrudan bir ilişkisi ya da tanışıklığı olmayan kişilere karşı saygılı olma, bu kişilerle arasında genel bir bağ hissetme ve bu insanları güvenilir olarak görme ölçüsü” şeklinde tanımlamaktadır (Coleman’dan (1990)’dan aktaran Aytaç, Çarkoğlu ve Ertan, 2017: 3). Aynı şekilde, Delhey ve Newton, güveni “tanımadığımız kişilerin

bilerek veya istemeyerek bize zarar vermeyeceğine ve mümkün olması durumunda bizim çıkarlarımızı gözeteyeceğine olan inanç” olarak tanımlamaktadır (Delhey and Newton (2005)’dan aktaran Aytaç, Çarkoğlu ve Ertan, 2017: 3).

Demokrasinin, çoğulcu toplum düşüncesine dayandığı söylenebilir. Çoğulculuk ilkesi, belli bir toplumda birbirinden farklı siyasi, ekonomik ve ideolojik önceliklere sahip olan bireylerin kendisi gibi düşünenlerle bir araya gelerek ortak hareket etmek üzere örgütlenmeleri ve ortaya çıkan bu farklı grupların kendi aralarında siyasi iktidarı etkilemek için rekabet etmesi düşüncesine dayanmaktadır. Yurttaşların birlikte hareket edebilmelerinin koşullarından birisi de en azından birbirlerine güvenebilmeleridir (Gökçe, Akgün ve Afacan, 2001: 7). Inglehart (1988: 1204)’a göre, geniş ölçekli bir demokrasinin gelişimi ve sürekliliği için kişiler arası güvenin gerekli olan en temel tutumsal özelliklerden biri olduğunu ileri sürmektedir.

Putnam’a göre; sosyal sermayesi gelişmiş olan toplumlarda kurumsal performans da en üst düzeyde gerçekleşmektedir. Putnam, bunun nedenini sosyal sermayenin gönüllü yardımlaşmayı teşvik etmesine bağlamaktadır. O’na göre sosyal sermayenin en önemli bileşeni güvendir. Toplumsal güvenin toplumda yerleşmiş olan karşılıklı normlarının varlığı ve yurttaş katılımı ağlarının düzeyiyle ölçüldüğünü ileri sürmektedir. Bu anlamda bir toplumda katılım ağları ne kadar yoğunsa yurttaşlar da o oranda toplumsal ortak yarar için yardımlaşmayı benimseyeceklerdir (Putnam ve diğ. (1993)’den aktaran Ercins, 2012: 90).

Dünya Değerler Araştırması’nın Fransa ayağında “Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?” sorusuna katılımcıların %26’sı güvenilir cevabını vermiştir. 1981-1984 dönemine oranla %4’lük bir artış gerçekleşmiştir.

CEVIPOF (2020) verilerine göre; katılımcıların %33’ü insanların çoğuna güvenebiliriz derken %66’sı başkalarıyla çalışırken yeterince dikkatli değiliz cevabını vermektedir. Aralık 2009’dan günümüze kadar değerlendirildiğinde oranlarda önemli sapmaların olmadığı da görülmektedir.

Tablo 38. Fransa’da Kişiler Arası Güven (2009-2020)

	İnsanların Çoğuna Güvenilebiliriz.	Başkalarıyla Çalışırken Yeterince Dikkatli Değiliz.
Aralık 2009	32	66
Aralık 2010	31	69
Aralık 2011	30	70
Aralık 2012	26	73
Aralık 2013	24	75
Aralık 2014	25	74
Şubat 2015	29	70
Aralık 2015	28	71
Aralık 2016	26	73
Aralık 2017	29	69
Aralık 2018	30	68
Şubat 2020	33	66

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Avrupa’nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında Almanya ve Birleşik Krallık’a göre Fransa’da “İnsanların çoğuna güvenilebiliriz.” diyenlerin oranı daha düşük görünmektedir. Buna paralel olarak “Başkalarıyla çalışırken yeterince dikkatli değiliz.” diyenlerin oranı Fransa’da daha yüksektir.

Tablo 39. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Kişiler Arası Güven

	İnsanların çoğuna güvenilebiliriz.	Başkalarıyla çalışırken yeterince dikkatli değiliz.
Fransa	33	66
Almanya	46	52
Birleşik Krallık	46	52

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

CEVIPOF (2020) verilerine göre; Fransızların %94’ü ailesine, %71’i komşularına, %59’u başka bir milletten olan insanlara, %43’ü ilk kez karşılaştıkları insanlara güvenmektedir. 2018 yılı verileri ile karşılaştırıldığında aileye olan güvenin %1 oranında, ilk kez karşılaştıkları insanlara olan güvenin %2 oranında arttığı, ancak başka milletten insanlara olan güvenin %3

oranında düştüğü görölmektedir. 2009 yılı verileri ile karşılaştırıldığında aileye, komşuya ve ilk kez karşılaştıkları insanlara olan güven oranlarında önemli bir artış olmadığı, ancak başka milletten insanlara olan güvende ciddi bir düşüş gerçekleştiği görölmektedir. Bu veriler aslında göç algısıyla da paralellik göstermektedir.

Tablo 40. Fransa’da Başkalarına Güven (2009-2020)

	Aile	Komşular	Başka Milletten İnsanlar	İlk Kez Karşılaştığı İnsanlar
Aralık 2009	95	75	72	44
Aralık 2010	91	73	64	45
Ekim 2011	90	74	65	39
Aralık 2012	95	74	65	44
Aralık 2013	94	74	60	42
Aralık 2014	94	74	63	44
şubat 2015	95	76	65	41
Aralık 2015	93	76	65	47
Aralık 2016	94	75	65	45
Aralık 2017	92	68	60	40
Aralık 2018	93	71	62	41
şubat 2020	94	71	59	43

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Avrupa’nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında aileye, komşulara, başka milletten olan insanlara ve ilk kez karşılaştığı insanlara güven konusunda aralarında çok ciddi farklılıklar olmadığı görölmektedir. Özellikle Fransa ile Almanya’nın güven oranlarının birbirine daha benzer olduğu da gözlenmektedir. Ancak komşulara ve başka milletten insanlara güven duyma konusunda Fransa’nın az da olsa oran açısından Almanya ve Birleşik Krallık gerisinde kaldığı görölmektedir.

Tablo 41. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta Başkalarına Güven

		Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Aile	Güveniyorum	94	94	92
	Güvenmiyorum	5	5	7
Komşular	Güveniyorum	71	76	75
	Güvenmiyorum	27	23	23
Başka Milletten İnsanlar	Güveniyorum	59	61	69
	Güvenmiyorum	37	37	27
İlk Kez Karşılaştığı İnsanlar	Güveniyorum	43	42	54
	Güvenmiyorum	54	56	42

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

CEVIPOF (2020) verilerine göre; Fransızların %35'i insanların çoğunun kendilerinden çıkar sağlamak istediğini düşünüyor. Buna karşılık %62'sine göre insanların çoğu düzgün davranmak için elinden geleni yapıyor. Oranların yıllar içinde değişip değişmediğine bakıldığında Aralık 2009'dan Şubat 2020 dönemine kadar önemli sayılabilecek bir değişiklik göze çarpmaktadır. Aralık 2009'da insanların çoğunun kendisinden çıkar sağlamak istediğini düşünenlerin oranı %26 iken bu oran Aralık 2020'de %35'e yükselmiştir. Buna paralel olarak Aralık 2009'da insanların çoğunun düzgün davranmak için elinden geleni yaptığına inanların oranı %70 iken bu oran Aralık 2020'de %62'ye düşmüştür.

Tablo 42. Fransa’da İnsanların Davranış Algısı (2009-2020)

	İnsanların çoğu sizden yararlanmak istiyor.	İnsanların çoğu düzgün davranmak için elinden geleni yapıyor.
Aralık 2009	26	70
Aralık 2010	38	61
Aralık 2011	38	62
Aralık 2012	36	61
Aralık 2013	37	61
Aralık 2014	39	58
Şubat 2015	36	62
Aralık 2015	37	61
Aralık 2016	38	60
Aralık 2017	40	56
Aralık 2018	37	60
Şubat 2020	35	62

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Avrupa’nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında insanların çoğunun kendilerinden çıkar sağlamak istediği düşünenlerin oranı ile insanların çoğunun düzgün davranmak için elinden geleni yaptığını düşünenlerin oranı bu üç ülkede ciddi sayılabilecek bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 43. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta İnsanların Davranış Algıları (1)

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
İnsanların çoğu sizden çıkar sağlamak istiyor.	35	35	38
İnsanların çoğu düzgün davranmak için elinden geleni yapıyor.	62	62	58

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

CEVIPOF (2020) verilerine göre; Fransızların %62’si çoğu insanın birbirinden çıkar sağlamaya çalıştığını düşünüyor. %36’sına göre ise çoğu insan birbirine saygı duyuyor. Çoğu insanın birbirinden çıkar sağlamaya çalıştığını düşünenlerin oranı Almanya ve Birleşik Krallık’ta sırasıyla %45 ve %44’tür. Fransa ile aralarında önemli bir fark olduğunu görülmektedir. Aynı

şekilde çoğu insanın birbirine saygı duyduğunu düşünenlerin oranı Almanya ve Birleşik Krallık'ta sırasıyla %53 ve %54'tür.

Tablo 44. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta İnsanların Davranış Algıları (2)

	Çoğu insan birbirinden çıkar sağlamaya çalışıyor.	Çoğu insan birbirine saygı duyuyor.
Fransa	62	36
Almanya	45	53
Birleşik Krallık	44	54

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Fransa'da kişiler arası güven konusunda ilk kez karşılaşılan insanlara daha az güvenildiği ancak yıllar içerisindeki seyri incelendiğinde başka milletten insanlara duyulan güven oranında belirgin bir düşüş olduğu dikkat çekmektedir. Önemli bir çoğunluk insanların düzgün davranmak için elinden geleni yaptığını düşünüyor, ancak insanların kendilerinden yararlanmak istediğini düşünenlerin oranında önemli bir artış olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Büyük bir çoğunluk çoğu insanın birbirinden çıkar sağlamaya çalıştığını düşünüyor. Bu veriler, Fransa'da kişiler arası güvenin az da olsa azalmakta olduğunu, özellikle farklı milletten insanlara olan güvenin belirgin bir biçimde azaldığını göstermektedir. Üstelik birçok veride Almanya ve Birleşik Krallık'ın gerisinde kaldığı görülmektedir. Ancak demokrasinin gelişimi ve sürekliliği açısından gerekli en temel tutumsal özelliklerden birinin kişilerarası güven olduğunu tekrar göz önünde bulundurursak kişiler arası güven verilerinin demokrasinin sürdürülebilirliği ve muhalefetin sistem içerisinde varlık gösterebilmesi açısından ciddi bir tehdit olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte güven oranlarının düşüş eğilimi göstermesi, gelecek dönemlerde Fransız demokrasisi için sorun yaratabilir. Demokrasinin önemli bir özelliği olan örgütlenme, kişiler arası güvenin olması durumunda gerçekleşir. Bu bakımdan güvensizliğin artması örgütlenmeyi etkileyecek ve demokrasinin sürdürülebilirliğini tehdit edecektir.

4.5.3. Fransa'da Siyasi ve Toplumsal Kurumlara Güven

Demokrasinin gerçekleşmesi ve sürdürülebilirliği açısından önemli olan diğer bir faktör de demokrasinin temel taşları olarak değerlendirilen siyasi kurum ve kurallara yönelik güven duygusudur. Siyaset bilimciler, kurumlara güven ile sistemin meşruluğu arasındaki ilişkiye dikkat

çekmektedirler. Kurumlara karşı gösterilen aşırı güvensizliğin, halktaki yaygın moral bozukluğunun, artan hayal kırıklıklarının ve siyasi yabancılaşmanın bir demokratik sistem için tehlikeli ve sağlıksız bir gösterge olduğunu ifade etmektedirler. Uzun vadede kurumlara yönelik bu güven erozyonunun kurulu sistemin meşruluğunu yok edeceğini savunmaktadırlar. Easton da (1965) “halk desteğinin belli bir minimum düzeyin altına düşmesi durumunda, her çeşit siyasal sistemin varlığının tehlikeye düşeceğini” söylemektedir (Gökçe, Akgün ve Afacan, 2001: 7). Bir ülkede yaşayan yurttaşların var olan siyasi kurumlara olan güven, o ülkedeki siyasi rejimin meşruluğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Toplumsal kurumlara duyulan güven ise, o toplumun birlik, bütünlük ve istikrarın yanı sıra ekonomik ve sosyal krizlere dayanıklılık açısından da önem taşır (Gökçe, Akgün ve Afacan, 2001: 10).

Dünya Değerler Araştırması'nın 2017-2020 dönemi verilerine göre Fransa'da katılımcıların %77,9'u polise, %77,7'si orduya, %58,3'ü mahkemelere, %52,6'sı devlet memurlarına, %39'u kiliseye, %34,7'si sendikalara, %33,1'i parlamentoya, %30,7'si hükümete %30,2'si basına, %11,5'i siyasi partilere güvenmektedir. Polis, ordu, mahkeme ve devlet memurları dışındaki kurumlara güvenin zayıf olduğu görülmektedir. Toplumsal örgütlenmenin yoğun olduğu Fransa'da sendikalara güvenenlerin oranındaki düşüklük dikkat çekicidir. Özellikle parlamentoya, hükümete ve siyasi partilere güvenenlerin oranındaki düşüklük dikkat çekmektedir. Bu veriler ışığında, Fransa'da en az güven duyulan kurumların siyasi kurumlar olduğu söylenebilir.

Tablo 45. Fransa’da Kurumlara Güven (2009-2020)

	Aralık 2009	Aralık 2010	Ekim 2011	Aralık 2012	Aralık 2013	Aralık 2014	Şubat 2015	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
Hastaneler	83	78	80	82	79	83	82	82	83	76	78	80
Ordu	-	-	-	73	74	76	83	81	82	75	74	76
Okul	-	-	-	73	67	67	68	69	66	65	69	70
Sosyal Güvenlik	-	-	-	-	-	-	-	62	67	61	65	69
Polis	63	64	65	66	68	69	80	75	78	73	74	66
Adalet	-	-	-	45	44	48	52	44	44	44	44	46
Medya	24	27	23	23	23	25	30	24	24	24	23	28
Katolik Kilisesi/Dini Yetkililer	-	-	-	-	46	51	56	49	50	43	38	27
Sendikalar	36	33	35	35	28	27	29	27	29	27	27	27
Sosyal Ağlar (Facebook, Twitter gibi)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	17
Siyasi Partiler	14	13	13	12	11	9	14	12	11	9	9	13

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Benzer sonuçlara CEVIPOF verilerinde de görmek mümkündür. CEVIPOF 2020 verilerine göre; Fransızlar en çok orduya en az siyasi partilere güveniyor. Orduya güvenenlerin oranı %76 iken siyasi partilere güvenenlerin oranı %13. Yıllar içindeki değişimlerine bakıldığında en çok değişimin Katolik Kilisesine/Dini Yetkililere güvenenlerin oranında gerçekleştiği görülmekte, Aralık 2013’te %46’dan Şubat 2020’de %27’ye gerilemiştir. Sendikalara güvenenlerin oranındaki düşüklük burada da kendini göstermektedir. 2020 verilerine göre Fransızların sadece %27’si bu kurumlara güvenmektedir.

Tablo 46. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta Kurumlara Güven

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Hastaneler	80	72	85
Ordu	76	58	78
Okul	70	69	77
Sosyal Güvenlik	69	60	49
Polis	66	78	73
Adalet	46	63	59
Medya	28	41	29
Katolik Kilisesi/Dini Sorumlular	27	28	41
Sendikalar	27	53	48
Sosyal Ağlar (Facebook, Twitter gibi)	17	24	28
Siyasi Partiler	13	29	27

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

CEVIPOF (2020) verilerine göre; Fransızlar siyasi kurumlar arasında en çok belediye meclislerine güveniyor. Belediye meclisini departman (genel) meclisi ve bölge meclisi takip ediyor. Aralık 2009'dan beri yapılan on araştırmada da bu sıralamanın değişmediği görülmektedir. Fransa'da yerel yönetimlere güvenenlerin oranının daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Siyasi kurumlar arasında ise en az güvenileni hükümettir. Hükümetin arkasından Cumhurbaşkanlığı Kurumu ve Ulusal Meclis gelmektedir. Bu üç siyasi kuruma güveniyorum diyenlerin oranları yıllar içindeki değişimine bakıldığında bazı dönemler haricinde düştüğü görülmektedir. Örneğin Ulusal Meclise güveniyorum diyenleri oranı Aralık 2009'da %38 iken Şubat 2020'de %31'e; Cumhurbaşkanlığı Kurumuna güveniyorum diyenlerin oranı Aralık 2009'da %33 iken Şubat 2020'de %30'a ve Hükümete güveniyorum diyenlerin oranı Aralık 2009'da %32 iken Şubat 2020'de %27'ye gerilemiştir.

Güçlü liderlik, Fransız toplumunda de Gaulle 'den bu yana önemli bir yer edinmiş olmakla birlikte sistem içinde cumhurbaşkanının sahip olduğu güç, son dönemde tartışmaların ana odağını oluşturmaktadır. Sistemin temel direği olan cumhurbaşkanlığı kurumuna güvenenlerin oranındaki dalgalanmalar da bunun en önemli yansımasıdır.

Tablo 47. Fransa’da Siyasi Kurumlara Güven (2009-2020)

	Aralık 2009	Aralık 2012	Aralık 2013	Aralık 2014	Şubat 2015	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
Belediye Meclisi	66	56	62	66	68	65	64	53	54	60
Departman (Genel) Meclisi	56	44	48	53	58	55	56	43	43	50
Bölge Meclisi	58	45	50	54	57	55	54	41	41	49
Anayasa Konseyi	-	-	-	-	-	-	-	-	36	43
Senato	-	-	38	42	38	44	44	29	26	33
Ulusal Meclis	38	28	36	39	41	41	42	29	23	31
Cumhurbaşkanlığı Kurumu	33	31	31	29	40	35	34	33	23	30
Hükümet	32	26	25	23	33	29	28	29	22	27

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

2020 verilerine göre Avrupa’nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında belediye meclisine güvenenlerin oranı sırasıyla %60, %58 ve %48’dir. Bölge meclisine güvenenlerin oranı Fransa’da %49 iken Almanya’da bu oran %50’dir. Bu üç ülkede yerel yönetimlere güven noktasında aralarında çok önemli bir farklılık olduğunu söylemek zordur. Parlamentonun Ulusal Meclis (Almanya’da Der Bundestag, Birleşik Krallık’ta The House of Commons) kanadına güvenenlerin oranları Fransa’da %31, Almanya’da %47, Birleşik Krallık’ta %39’dur. Hükümete güvenenlerin oranları Almanya’da %45 ve Birleşik Krallık’ta %41 iken Fransa’da bu oran %27’dir. Her üç ülkede de Ulusal Meclis ve Hükümete güvenenlerin oranı %50’nin altında kalmıştır. Ayrıca Fransa, bu iki kuruma güven konusunda diğer iki ülkenin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 48. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Siyasi Kurumlara Güven

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Belediye Meclisi	60	58	48
Bölge Meclisi	49	50	-
Ulusal Meclis	31	47	39
Hükümet	27	45	41

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Siyasetçilere güven konusunda yerel yönetim liderleri ve temsilcilerinin daha fazla güven kazandığı görülmektedir. 2020 yılı verilere göre Belediye Başkanı %63 ile ilk sırada yer almaktadır. Onu %45 ile Genel Meclis üyeleri ve %44 ile Bölge Meclisi üyeleri takip etmektedir. Milletvekillerine güvenenlerin oranı %37 iken mevcut Başbakan ve Cumhurbaşkanına güvenenlerin oranı sırasıyla %31 ve %30'dur. Aralık 2013'ten Şubat 2020 dönemine kadar yapılan araştırmalarda Cumhurbaşkanına güvenenlerin oranı %23 ile %36 arasında değişkenlik göstermektedir. Aralık 2018 ve Şubat 2020 verileri karşılaştırıldığında tüm siyasi lider ve siyasetçilere güvenenlerin oranlarının yükseldiği görülmektedir. Ancak Aralık 2013 – Şubat 2020 arasındaki veriler en az güven duyulan siyasetçinin Cumhurbaşkanı olduğunu ortaya koymaktadır. Cumhurbaşkanını Başbakan ve Milletvekilleri takip etmektedir.

Tablo 49. Fransa'da Siyasetçilere Güven (2009-2020)

	Belediye Başkanı	Genel Meclis Üyesi	Bölge Meclisi Üyeleri	Milletvekili	Mevcut Başbakan	Mevcut Cumhurbaşkanı
Aralık 2009	65	54	53	47	38	-
Aralık 2010	52	43	42	38	38	-
Ekim 2011	54	44	42	37	33	-
Aralık 2012	57	43	41	40	28	-
Aralık 2013	61	45	44	41	25	26
Aralık 2014	66	51	49	42	34	23
Şubat 2015	67	54	52	48	43	31
Aralık 2015	63	49	49	42	33	29
Aralık 2016	64	49	48	45	35	25
Aralık 2017	55	40	39	35	36	36
Aralık 2018	58	38	36	31	25	23
Şubat 2020	63	45	44	37	31	30

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

2020 verilerine göre Avrupa'nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında Belediye Başkanına güvenenlerin oranları sırasıyla %63, %63 ve %46'dır. Bölge Meclisi üyelerine güvenenlerin oranları Fransa'da %45 iken Almanya'da %50'dir. Milletvekillerine güveniyorum diyenlerin oranı Fransa'da %37, Almanya'da %48 ve

Birleşik Krallık'ta %45'tir. Başbakana güveniyorum diyenlerin oranı Fransa'da %31, Almanya'da %49 ve Birleşik Krallık'ta %44'tür. Genel olarak Fransa'da siyasetçilere güvenenlerin oranlarının diğer Avrupa ülkesinin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 50. Fransa'da Siyasetçilerin Dürüstlüğü Algısı (2014-2020)

	Aralık 2014	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
Daha çok dürüst	22	22	23	25	24	26
Daha çok sahtekâr	77	76	75	71	72	71

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Fransız seçilenler ile siyasi yöneticilerin daha çok dürüst mü sahtekâr mı olduğu sorulduğunda daha çok dürüst ya da daha çok sahtekâr cevabını verenlerin oranlarının yıllar içinde çok fazla değişime uğramadığı görülmektedir. Bununla birlikte daha çok dürüst diyenlerin oranı yükselirken buna paralel olarak daha çok sahtekârdır diyenlerin oranı düşme eğilimi göstermektedir.

Tablo 51. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta Siyasetçilerin Dürüstlüğü Algısı

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Daha çok dürüst	26	46	42
Daha çok sahtekâr	71	51	54

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

2020 verilerine göre Avrupa'nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında seçilenlerin ve siyasi yöneticilerin daha çok dürüst olduğunu düşünenlerin oranları sırasıyla %26, %46 ve %42. Daha çok sahtekâr olduğunu düşünenlerin oranları ise sırayla %71, %51 ve %54'tür. Seçilenlerin ve siyasi yöneticilerin daha çok dürüst olduğunu düşünenlerin oranı dikkate alındığında Fransa'nın diğer Avrupa ülkesinin belirgin bir biçimde gerisinde kaldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Fransa'da siyasi kurumlardan ziyade toplumsal kurumlara güven daha yüksektir. Ancak siyasi kurumlara olan güvenin düşüklüğü, sistemin işleyişi açısından kaygı vericidir. Özellikle demokratik rejimlerin bel kemiği olan siyasi partilere güven çok düşüktür. Yarı başkanlık sisteminin özü olan Cumhurbaşkanına güvenenlerin oranı da yine düşüktür.

Bunun yanında siyasetçilere olan güven konusunda da diğer iki ülkenin gerisinde kaldığı görülmektedir. Özellikle Cumhurbaşkanı, Parlamento ve Hükümete güvenenlerin oranındaki düşüklük sistemin meşruiyeti açısından ilerleyen dönemlerde sıkıntı yaratabilir. Siyasi partiler, demokratik seçimlerin en önemli aktörleridir ve onlara olan güven düşüklüğü, seçimler açısından ve farklı görüş ve inançların temsili açısından önemli bir tehdittir.

4.5.4. Fransa’da Seçmenlerin Siyasi İlgisi Düzeyleri

Demokratik sistemlerin ayırt edici özelliklerinden biri de halkın siyasi olaylara ilgi duyması ve bunun sonucunda da katılım talebini artırmasıdır. Yönetenler üzerinde halk denetiminin sürekliliğinin sağlanabilmesi için, yurttaşların siyasete ilgi duymaları, siyasi olayları sürekli izlemeleri ve gerektiğinde meşru ve yasal siyasi katılma yollarını kullanarak karar mercilerini etkileyebilmeleri gerekmektedir. Bu şekilde hem yöneten-yönetilen arasında düzenli bir iletişimin kurulması sağlanacak, hem de kendilerinin halk tarafından sürekli olarak izlenildiğini bilen siyasetçiler devlet işlerini yürütürken daha dikkatli olmak zorunda kalacaklardır (Gökçe, Akgün ve Afacan, 2001: 7, 11).

Dünya Değerler Araştırmasının 2017-2020 dönemi verilerine göre “Siyasete ne derece ilgi duyduğunuzu söyler misiniz?” sorusuna Fransızların %39,9’u ilgiliyim cevabını vermektedir. Siyasetin kendileri için ne kadar önemli oldukları sorusuna ise %38,9’u önemli cevabını vermektedir. Ancak CEVIPOF (2020) verileri daha farklı bir sonuç ortaya koymaktadır. Siyasetle ilgileniyorum diyenlerin oranı %52, ilgilenmiyorum diyenlerin oranı %47’dir. Siyasete yönelik ilginin yıllar içindeki değişimine bakıldığında belirgin bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Tablo 52. Fransa’da Siyasete İlgi (2009-2020)

	Siyasetle ilgileniyorum.	Siyasetle ilgilenmiyorum.
Aralık 2009	55	44
Aralık 2010	58	41
Ekim 2011	60	39
Aralık 2012	59	41
Aralık 2013	57	42
Aralık 2014	58	41
Şubat 2015	59	41
Aralık 2015	56	43
Aralık 2016	56	44
Aralık 2017	51	48
Aralık 2018	53	46
Şubat 2020	52	47

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

2020 verilerine göre Avrupa’nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında siyasetle ilgileniyorum diyenlerin oranları sırasıyla %52, %77 ve %60; ilgilenmiyorum diyenlerin oranları %47, %22, %39. Bu veriler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında Fransa’da siyasete ilginin Almanya ve Birleşik Krallık’a kıyasla daha düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Almanya ile arasında ciddi bir farklılık olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 53. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Siyasete İlgi

	Siyasetle ilgileniyorum.	Siyasetle ilgilenmiyorum.
Fransa	52	47
Almanya	77	22
Birleşik Krallık	60	39

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Siyasete karşı nasıl bir duygu besledikleri sorulduğunda Fransızların %19’u olumlu duygulara, %79’u ise olumsuz duygulara sahip olduklarını söylüyor. Siyasete karşı olumlu duyguların yıllar içindeki değişimine bakıldığında Aralık 2010’dan Şubat 2020’ye kadar az da olsa bir yükselme gözlenmektedir. Buna paralel olarak olumsuz duygular da düşüş vardır.

Tablo 54. Fransa’da Siyasete Yönelik Duygu (2010-2020)

	Aralık 2010	Ekim 2011	Aralık 2012	Aralık 2013	Aralık 2014	Şubat 2015	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
Olumlu	23	28	20	17	14	21	17	18	22	17	19
Olumsuz	76	71	79	82	85	78	82	81	76	81	79

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

2020 verilerine göre Avrupa’nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında siyasete karşı olumlu duygulara sahip olanların oranları sırasıyla %19, %34 ve %34’tür. Olumsuz duyguya sahip olanların oranları ise sırasıyla %79, %65 ve %64’tür. Fransa’da diğer iki ülkeye göre siyasete olumsuz duygu besleyenlerin oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 55. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Siyasete Yönelik Duygu

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Olumlu	19	34	34
Olumsuz	79	65	64

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Sonuç olarak, Fransa’da siyasete yönelik ilginin yıllar içindeki değişimine bakıldığında belirgin bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Ancak ilginin genel olarak düşük olduğu söylenebilir. Özellikle Fransa’da siyasete ilginin Almanya ve Birleşik Krallık’a kıyasla daha düşük olduğu gözlenmektedir. Siyasete karşı olumlu duyguların yıllar içindeki değişimine bakıldığında az da olsa bir yükselme olduğu görülüyor. Bununla birlikte, Fransa’da diğer iki ülkeye göre siyasete olumsuz duygu besleyenlerin oranının daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Fransa’da seçimlere katılım düşüklüğünün nedenlerinden birisi, siyasete yönelik ilgi düşüklüğü ve olumsuz duygu besleme olabilir. Siyasete yönelik ilgi düşüklüğü ve olumsuz duygu besleme, demokrasinin en önemli unsurlarından olan katılımın etkili bir şekilde gerçekleşmesini engellemektedir. Katılım düşüklüğü ise temsil sorununu ortaya çıkarmaktadır. Fransa’da seçmenlerin neredeyse yarısı sandığa gitmemektedir. Bu durum, demokrasinin sürdürülebilirliği açısından ciddi bir tehdittir. Farklı görüş ve inançların etkili bir şekilde temsil edilmemesi, muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini olumsuz yönde etkileyen bir faktördür.

4.5.5. Fransa’da Demokrasiye, Sivil ve Siyasi Özgürlüklere Destek

Fransızların demokrasiye yönelik tutumlarına bakıldığında demokrasiyi destekleyici bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Dünya Değerler Araştırması verilerine göre, muhalefetin parlamento dışında ifade edilme biçimlerinden olan dilekçe yazma, boykota katılma, yasal/barışçıl gösterilere katılma desteklenirken resmi olmayan grevlere katılma konusunda çoğunluk olumsuz görüş bildirmektedir. Fransızların demokrasinin işleyişine ilişkin görüşlerine bakıldığında çoğunluk oyların adil olarak sayıldığını, muhalefet adaylarının rekabet etmesinin engellenmediğini, zenginlerin seçimleri satın almadığını, seçmenlerin sandıkta şiddetle tehdit edilmediğini düşünmektedir. Ayrıca siyasi şiddetin, Fransızlar tarafından büyük oranda desteklenmediği görülmektedir. Güçlü bir lidere sahip olmayı çoğunluk desteklememektedir. Üstelik bu oranın giderek yükseldiği gözlenmektedir. Ordu yönetimini büyük bir çoğunluk desteklememektedir. Buna karşılık demokratik bir siyasi sisteme sahip olmayı büyük bir çoğunluk iyi olarak görmektedir. İnsanların özgür seçimlerde liderlerini seçmelerini büyük bir çoğunluk demokrasinin temel bir gereği olarak görmektedir. Fransızların çoğunluğu seçim görevlilerinin adil olduğunu düşünüyor. Sivil hakların baskıya karşı insanların özgürlüğünü koruduğu düşüncesinin büyük bir çoğunluk desteklemektedir. Kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması büyük bir çoğunluk tarafından desteklenmektedir. Yine büyük bir çoğunluk tarafından demokrasi önemli görülmektedir. Fransızların çoğunluğu ülkede demokrasi olduğunu düşünüyor. Ülkeyi yönetmek için uygulanan siyasi sisteme yönelik destek ise düşük görünmektedir.

CEVIPOF (2020) verilerine göre; “Oy vermek gereklidir, çünkü seçimler yoluyla bir şeyleri değiştirebiliriz” düşüncesine katılanların oranı %61 iken “Oy vermek çok işe yaramaz, çünkü siyasetçiler halkın iradesini dikkate almazlar” düşüncesine katılanların oranı ise %37’dir. 2020 verilerine göre Avrupa’nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında “Oy vermek gerekir, çünkü seçimler yoluyla bir şeyleri değiştirebiliriz” düşüncesine katılanların oranları sırasıyla %61, %62 ve %59’dur. “Oy vermek çok işe yaramaz, çünkü siyasetçiler halkın iradesini dikkate almazlar” düşüncesine katılanların oranları ise sırasıyla %37, %36 ve %39’dur. Bu üç ülkede oy vermenin gerekli olduğunu düşünenlerin oranları birbirine çok yakındır.

Tablo 56. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta Oy Verme Algısı

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Gereklidir	61	62	59
Çok işe yaramaz.	37	36	39

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

2020 verilerine göre fikirlerinizi savunmak için bir gösteriye katılmaya hazır mısınız sorusuna katılımcıların %54'ü evet, %44'ü hayır cevabını vermektedir. Yıllar içindeki seyrine bakıldığında Ocak 2015 saldırılarının hemen arkasından Şubat 2015'te yapılan araştırmada evet diyenlerin oranı aniden yükselişe geçmiş fakat 9 ay sonra Aralık 2015'te tekrar ani bir düşüş gözlenmektedir. Buna paralel olarak hayır diyenlerin oranı aynı dönemlerde önce aniden düşüyor ve ardından yükseliyor.

Tablo 57. Fransa'da Gösterilere Katılma Eğilimi (2009-2020)

	Aralık 2009	Aralık 2010	Ekim 2011	Aralık 2012	Aralık 2013	Aralık 2014	Şubat 2015	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
Evet	51	50	57	59	61	60	66	53	58	51	55	54
Hayır	47	49	42	40	38	39	33	46	41	46	42	44

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında evet diyenlerin oranı en yüksek %54'lük oranla Fransa'dadır. Bu oran, Almanya'da %49, Birleşik Krallık'ta %48'dir. Hayır diyenlerin oranı Fransa'da %44 iken diğer iki ülkede %50'dir.

2020 verilerine göre vatandaşların Fransa'da alınan kararlar üzerinde en fazla etkiye sahip olmasını sağlayan araç/araçlar nelerdir sorusuna katılımcıların %54'ü seçimlere katılmak cevabını vermektedir. %28'i şirketleri ya da ürünleri boykot etmek, %23'ü grev yapmak, yine %23'ü sokaklarda gösteri yapmak, %11'i kamu otoritelerine sivil itaatsizlik göstermek, %4'ü bir sendika altında mücadele etmek, yine %4'ü internet, blog ya da forum üzerinden tartışmak, %12'si de bunların hiçbirini cevabını vermektedir. Yıllar içindeki seyrine bakıldığında bu yöntemlerin etkili olduğunu düşünenlerin oranların giderek düştüğü gözlenmektedir.

Tablo 58. Fransa’da Vatandaşların Alınan Kararlarda Etkili Olmalarını Sağlayan Araçlar

	Aralık 2009	Aralık 2010	Aralık 2012	Aralık 2013	Aralık 2014	Şubat 2015	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
Seçimlerde oy kullanmak	61	67	65	63	61	62	58	60	61	55	54
Şirketleri ve ürünleri boykot etmek	35	35	38	29	29	27	41	39	43	37	28
Grev yapmak	27	20	21	23	22	19	20	19	21	27	23
Sokaklarda gösteri yapmak	30	23	32	32	30	35	31	26	26	42	23
Kamu otoritelerine sivil itaatsizlik göstermek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Bir sendika, dernek ya da hükümet dışı örgütte mücadele vermek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Bir siyasi partide mücadele vermek	12	11	9	7	6	6	8	7	8	8	5
Bir sendikada mücadele etmek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
İnternet, blog ya da forum üzerinden tartışmak	8	4	7	4	4	3	7	6	8	5	4

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Seçimlerle ilgili veriler ayrı bir önem taşımaktadır. Seçimlerin etkili bir araç olduğunu düşünenlerin oranının yıllar içerisinde düşmesi sadece bir veri değildir. Bunun en belirgin yansıması seçim sandıklarında görülmektedir. Fransa’da seçimlere katılım oldukça düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Örneğin, 2002 genel seçimlerinde, seçmen sayısı ile sandığa giden seçmen sayısı arasında önemli bir fark vardır. Birinci turda seçmenlerin %35,6’sı, ikinci turda ise %39,7’si sandığa gitmemiştir. Fransa’da 2007 milletvekili seçimlerinde Birinci turda seçmenlerin %39,6’sı, ikinci turda ise %40’ı sandığa gitmemiştir. Fransa’da 10-11 Haziran 2012 tarihlerinde gerçekleşen milletvekili seçimlerinde, 2017 seçimlerinde ise Birinci turda seçmenlerin %42,8’i, ikinci turda ise %44,6’sı sandığa gitmemiştir. Katılımın düşüklüğü temsil sorununu gündeme getirmiştir.

Tablo 59. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık’ta Vatandaşların Alınan Kararlarda Etkili Olmalarını Sağlayan Araçlar

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Seçimlerde oy kullanmak	54	48	60
Şirketleri ve ürünleri boykot etmek	28	19	29
Grev yapmak	23	17	12
Sokaklarda gösteri yapmak	23	25	12
Kamu otoritelerine sivil itaatsizlik göstermek	11	12	7
Bir sendika, dernek ya da hükümet dışı örgütte mücadele vermek	8	8	12
Bir siyasi partide mücadele vermek	5	20	16
Bir sendikada mücadele etmek	4	10	9
İnternet, blog ya da forum üzerinden tartışmak	4	7	10
Hiçbiri	12	12	10

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Demokratik bir sisteme sahip olmayı katılımcıların %75’i iyi bir şey, %18’i kötü bir şey olarak görmektedir. Katılımcıların %55’i ülke için neyin en iyisi olduğuna karar verenin hükümet değil vatandaşlar olmasını iyi bir şey, %41’i kötü bir şey olarak görmektedir. Katılımcıların %52’si uzmanların karar vermesini iyi bir şey, %41’i kötü bir şey olarak görmektedir. Katılımcıların %33’ü ne parlamento ne de seçimlerle ilgilenmeyen güçlü bir adamın başta

olmasını iyi bir şey, %62'si kötü bir şey olarak görmektedir. Katılımcıların %15'i ülkeyi ordunun yönetmesini iyi bir şey, %81'i kötü bir şey olarak görmektedir.

Tablo 60. Fransa'da Farklı Siyasi Sistem Türlerine İlişkin Görüşler (2014-2020)

	Aralık 2014	Şubat 2015	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
Demokratik bir siyasi sisteme sahip olmak iyi bir şeydir.	89	91	90	91	84	86	75
Ülke için neyin iyi olacağına karar verenin hükümetin değil vatandaşların olması iyi bir şeydir.	64	56	60	62	55	56	55
Ülke içi neyin iyi olacağına karar verenin hükümetin değil uzmanların olması iyi bir şeydir.	59	56	59	59	51	50	52
Ne parlamento ne de seçimlerle ilgilenmeyen güçlü bir adamın başta olması iyi bir şeydir.	48	51	47	49	42	35	33
Ülkeyi ordunun yönetmesi iyi bir şeydir.	12	15	17	17	15	15	15

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Katılımcıların %81'ine göre demokrasi, sorunlar yaratabilir, ama yine de diğer yönetim biçimlerine göre daha iyidir. Bu düşünceye katılmayanların oranı ise %19'dur. Demokrasinin sorunlar yaratabileceği, ama yine de diğer yönetim biçimlerine göre daha iyi olduğu fikrine katılanların oranına yıllar içerisindeki seyrine bakıldığında Aralık 2013'te %83, Aralık 2014'te %85, Şubat 2015'te %86, Aralık 2015'te %84, Aralık 2016'da %85, Aralık 2017'de %78, Aralık 2018'de %80 ve Şubat 2020'de %81 olduğu görülmektedir. Aralık 2017'de önemli bir gerileme olsa da genel olarak değerlendirildiğinde yaklaşık oranlarda olduğu söylenebilir.

Tablo 61. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta Farklı Siyasi Sistem Türlerine İlişkin Görüşler

		Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
Demokratik bir sisteme sahip olmak	İyi	75	78	79
	Kötü	18	17	14
Ülke için neyin iyi olacağına karar verenin hükümetin değil vatandaşların olması	İyi	55	62	59
	Kötü	41	34	35
Ülke için neyin iyi olacağına karar verenin hükümetin değil uzmanların olması	İyi	52	56	52
	Kötü	41	39	41
Ne parlamento ne de seçimlerle ilgilenmeyen güçlü bir adamın başta olması	İyi	33	44	47
	Kötü	62	50	47
Ülkeyi ordunun yönetmesi	İyi	15	14	25
	Kötü	81	82	71

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Demokrasinin Fransa'daki işleyişi sorulduğunda CEVIPOF (2020) verilerine göre; katılımcıların %35'i Fransa'da demokrasinin iyi işlediğini, %64'ü ise iyi işlemediğini düşünüyor. Bu oranların yıllar içindeki değişimine bakıldığında Fransa'da demokrasinin iyi işlediğini düşünenlerin oranının gerilediği, buna paralel olarak iyi işlemediğini düşünenlerin oranının arttığı görülmektedir. Katılımcıların %50'sine göre milletvekilleri kurayla çekilen vatandaşlardan oluşsaydı Fransa'da demokrasi daha iyi işleyebilirdi. Temsili demokrasinin burada %50 tarafından desteklenmeyen demokrasi modeli olduğu sonucu çıkarılabilir. Katılımcıların %41'ine göre demokraside hiçbir şey ilerlemiyor, daha az demokrasi ama daha fazla verimlilik daha iyi olurdu.

Tablo 62. Fransa'da Vatandaşların Demokrasinin Ülkelerindeki İşleyişine İlişkin Görüşleri

	Aralık 2009	Aralık 2010	Ekim 2011	Aralık 2012	Aralık 2013	Aralık 2014	Şubat 2015	Aralık 2015	Aralık 2016	Aralık 2017	Aralık 2018	Şubat 2020
İyi	50	42	40	45	30	27	39	31	29	36	27	35
Kötü	48	57	60	54	69	73	61	67	70	61	70	64

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

2020 verilerine göre Avrupa'nın üç önemli demokrasisi Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık karşılaştırıldığında ülkelerinde demokrasinin iyi işlediğini düşünenlerin oranları sırasıyla %35, %55 ve %54'tür. Ülkelerinde demokrasinin iyi işlemediğini düşünenlerin oranları ise sırasıyla %64, %43 ve %44'tür. Fransa'nın bu konuda diğer iki ülkenin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 63. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta Vatandaşların Demokrasinin Ülkelerindeki İşleyişine İlişkin Görüşleri

	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık
İyi	35	55	54
Kötü	64	43	44

Kaynak: CEVIPOF, 2020.

Fransa'da dilekçe yazma, boykota katılma, yasal/barışçıl gösterilere katılma gibi muhalefet etme yolları desteklenirken resmi olmayan yollar desteklenmemektedir. Bu durum, muhalefetin yasal sınırlar içerisinde olduğu sürece destekleneceğinin bir göstergesidir. Öte yandan seçimler demokrasinin temel bir gereği olarak değerlendirilmekte, oy kullanmak önemli bir şey olarak görülmekte ve oyların adil olarak sayıldığı düşünülmektedir. Vatandaşların alınan kararlar üzerinde en fazla etkiye sahip olmasını sağlayan araç, seçimlerdir. Yine muhalefet adaylarının rekabet etmesinin engellenmediği, zenginlerin seçimleri satın almadığı, seçmenlerin sandıkta şiddetle tehdit edilmediğini düşünenler çoğunluktadır. Ordu yönetimi değil demokratik bir siyasi sisteme sahip olmak çoğunluk tarafından iyi bir şey olarak görülmektedir. Sorunlar yaratsa da çoğunluk tarafından demokrasi yine de diğer yönetim biçimlerine göre daha iyi olarak değerlendirilmektedir. Sivil hakların varlığı çoğunluk tarafından desteklenmektedir. Demokrasiye destek ve güven devam etmekle birlikte ülkedeki işleyişine yönelik olumsuz düşüncenin ağırlığı dikkat çekmektedir. Özellikle Almanya ve Birleşik Krallık ile karşılaştırıldığında belirgin farklılık olduğu görülmektedir. Demokrasinin sürdürülebilirliği halkın rejime yönelik desteği ve rejimin ülkedeki işleyişine yönelik halk desteği önemlidir. Fransa'da halk demokrasiyi desteklemekle birlikte demokrasinin ülkedeki işleyişine ilişkin olumsuz bir yaklaşım sergilemektedir. Üstelik ülkede demokrasinin kötü işlediğini söyleyenlerin oranında ciddi bir artış vardır. Bu durum muhalefet açısından önemli bir tehdit olarak görülmelidir. Çünkü muhalefet ancak demokrasinin işlediği bir sistemde tam anlamıyla varlık gösterebilir ve rekabet edebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Siyasi muhalefet ile ilgili kavramsal açıklamaların yer aldığı “Kavramsal Çerçeve”, “Fransa’da Anayasal ve Siyasi Gelişmeler” ve “Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesi” olmak üzere üç ana bölüm olarak kaleme alınan bu tez çalışmasının temel amacı, siyasi muhalefetin Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde rekabet edebilme kapasitesinin tespit edilmesiydi. İnceleme alanının siyasi rejimlerin bir türü olan demokratik rejimler olarak belirlendiği, tek vaka olarak Fransa’nın ele alındığı, Fransa’nın ise Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nin esas alındığı, demokratik rejimlerde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörlerin anayasa, meclis içtüzüğü, seçim uygulamaları, siyasi parti uygulamaları ve siyasi kültür ile sınırlandırıldığı, parlamentonun sadece Ulusal Meclis kanadının dikkate alındığı, Senato’nun inceleme dışı bırakıldığı bu çalışmada öncelikle demokratik rejimlerde siyasi muhalefet kavramsal ve kuramsal boyutlarıyla incelenmiş, ardından Fransız demokrasisi tarihsel bir perspektiften de ele alınmış, demokrasinin nasıl ortaya çıktığı, geliştiği, ne tür krizlerle karşılaştığı ve mevcut konumuna nasıl ulaştığı, iktidar-muhalefet ilişkilerinin nasıl bir değişim geçirdiği konusunda önemli bilgilere yer verilmiş, Beşinci Cumhuriyet’le ortaya çıkan siyasi yapıya ilişkin özellikler sıralanmış ve son olarak Fransa’da siyasi muhalefetin durumunu ortaya koyabilmek için öncelikle anayasa, meclis içtüzüğü, seçim ve siyasi parti uygulamaları siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini belirleyen yönleri itibariyle incelenerek gerekli olan hukuki altyapı ele alınmış ardından hukuki alt yapının tamamlayıcısı olarak siyasi kültür üzerinde durulmuştur.

Kavramsal çerçeve bölümünde ilk olarak siyasi rejimler üzerinde durulmuştur. Siyasi iktidarın kim veya kimler tarafından ve nasıl kullanılacağına ilişkin kurallar dizisi anlamına gelen siyasi rejimin literatürde pek çok çeşidine rastlanmış ancak daha çok demokratik rejimler – demokratik olmayan rejimler biçiminde sınıflandırıldığı görülmüştür. Bu tez kapsamında da bu sınıflandırma benimsenmiştir. Ancak tezde genel olarak bu sınıflandırmanın demokratik rejimler türüne odaklanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle demokrasi kavramı üzerinde durulmuş ve demokrasinin günümüzde bir ideali temsil ettiği, pek çok avantajının bulunduğu, ancak literatürde kavramın tanımlanmasına ilişkin bir anlaşmazlığın var olduğu ve bu anlamda demokrasinin tartışmalı bir kavram olduğu tespit edilmiştir. Tanımındaki bu muğlaklığın, her

türden yönetimin kendisini “demokrat”, “demokratik” veya “demokrasi” olarak nitelendirmesi nedeniyle aslında demokrasi açısından bir tehdit yarattığı da görülmüştür. Bu kimine göre tanımsal ve yorumsal karmaşa kimisine göre ise zenginliktir. Ortaya çıkan çıkmazdan kurtulmanın en iyi yolu, kavramın etimolojik anlamına başvurmaktır. Bu yol, Sartori başta olmak üzere birçok siyaset bilimci tarafından eleştirilse de bir temel sağlaması açısından önemlidir.

Ancak bu, yapılan eleştirilerin tümünden reddi anlamına gelmez. Bu çerçevede tarihi arka planı bilinmeden doğru anlaşılmasının mümkün olmayacağı anlayışından hareket edilerek demokrasinin 2500 yıllık serüveninin önemli duraklarına yer verilmiş ve neden, nasıl ve hangi koşullarda oluştuğu ve geliştiğine bakılmıştır. Bu süreçte demokrasinin içeriği ve anlamı ilk ortaya atıldığı dönemle aynı kalmadığı, zaman içerisinde büyük ve önemli değişikliklere uğradığı, her şeyden önce halkın yönetime katılma şekline ilişkin bir değişiklik gerçekleştiği ve 18. yüzyıla kadar etkisini sürdüren doğrudan demokrasi modelinden temsili demokrasi modeline doğru bir geçiş yaşandığı görülmüştür. Halk adına karar alma, artık seçim yoluyla işbaşına gelen temsilcilerdedir. Bir başka değişiklik, halkın kapsamı noktasında ortaya çıkmıştır. Kadınlar, köleler ve yabancıların siyasi katılımın dışında tutulduğu bir anlayış terk edilerek mümkün olduğunca geniş toplum kesimlerinin siyasete katılımının sağlanması yönündeki eğilim önem kazanmış ve genel oy ilkesi uygulanmaya başlanmıştır. Bir başka gelişme ise iktidarın sınırlandırılmasıyla ilgilidir. İngiliz düşünür John Locke ile Fransız düşünür Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı ve sınırlı iktidar olgularına dair fikirleri bu noktada çok önemli rol oynamıştır. İktidarın sınırlandırılmasının önemli aşamalarından birisi de temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye kavuşturulmuş olmasıydı. Böylece genel oy ilkesi, temsil kavramı ve iktidarın sınırlandırılması fikri çerçevesinde modern demokrasi anlayışı şekillenmiştir. Ancak bu yeni demokrasi anlayışının ülkeler tarafından uygulamaya geçirilmesi bir anda olmamış, zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda modern demokrasilerin gelişiminin Huntington'ın vurguladığı gibi dalgalar halinde gerçekleştiği görülmüştür. Bu uzun gelişme ve olgunlaşma sürecinin ardından bir rejimin artık demokratik olarak nitelendirilebilmesi için sahip olması gereken birtakım ilke ve nitelikler vardır. Bu ilke ve nitelikler, demokratik rejimleri demokratik olmayan rejimlerden ayırmaktadır. Özgürlük, eşitlik ve çoğulculuk ilkeleri üzerine inşa edilen demokratik rejimler; adil, özgür, eşit ve düzenli seçimlerin gerçekleştiği, yönetimin çoğunluğun elinde olduğu, siyasi iktidarın temel hak ve özgürlüklerle sınırlandırıldığı, seçilmişlerin

üstünlüğünün geçerli olduğu, hukukun üstünlüğünün var olduğu ve hesap verebilirlik ilkesinin uygulandığı rejimlerdir.

Siyasi muhalefet ise, bu tür rejimlerde anlamını bulmaktadır. Kavramsal çerçevenin bu aşamasında siyasi muhalefetin tanım çeşitliliğine yer verilmiş ve bir tanım ortaya konmuştur. Bu kapsamda siyasi muhalefet; iktidarı eleştirmek, denetlemek, etkilemek, sınırlamak, değiştirmek ve nihai olarak, onun yerine geçmek gibi amaçlarla siyasi anlamda birtakım eylemler gerçekleştiren, iktidar partisi dışındaki siyasi partilerdir. Siyasi muhalefet; demokratik rejimlerin sürdürülebilirliği noktasında vazgeçilmez bir unsurdur. Günümüzde siyasi muhalefetin varlığı, fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi ve iktidar karşısında rekabet edebilmesi demokratik rejimlerin en belirgin özelliğidir ve bu özellik, bu tür rejimlerin sürdürülebilirliği noktasında zorunlu bir unsur olarak görülmektedir. Bir başka ifadeyle, siyasi muhalefetin varlığı, fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi ve iktidar karşısında rekabet edebilmesi rejimin demokratik nitelikte olup olmamasıyla doğrudan ilişkilidir. Siyasi muhalefet, bu noktada karşımıza rejimin demokratik niteliğini tespit etmeye yönelik önemli bir ölçüt olarak çıkmaktadır. Siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilmesi kapasitesi, bu anlamda önem taşımaktadır. Anayasa, meclis içtüzüğü, siyasi parti uygulamaları, seçim uygulamaları ve siyasi kültür ise siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini belirleyen faktörler olarak ele alınmıştır.

Bir tek vaka çalışması olan bu tezde Avrupa demokrasisinin önde gelen örneklerinden biri olan Fransa, Lijphart'ın ortaya koyduğu yorumsayıcı vaka çalışması modeli çerçevesinde incelenmiştir. Bu anlamda genel bir teori oluşturmaktan ziyade vakaya odaklanılmış ve onunla ilgili derinlemesine araştırma yapılmıştır. Kavramsal çerçevenin ardından yeni bir bölüm altında Fransa'da yaşanan anayasal ve siyasi gelişmeler incelenmiştir. 1789 Devrimi, bu gelişmeler açısından bir milat özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu gelişmeler incelenirken ilk olarak 1789 Fransız Devrimi öncesi dönem, ardından 1789 Fransız Devrimi ve son olarak 1789 Fransız Devrimi sonrası dönem şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Devrim öncesi dönemde, eski rejim olarak adlandırılan mutlak monarşinin hâkim olduğu döneme ışık tutulmuştur. 17. yüzyıla kadar parçalanmış bir siyasi ve idari yapıya sahip olan Fransa'da, bu yüzyıl itibariyle mutlak monarşiyi güçlendirecek önemli adımlar atıldığı ve merkezi otoritenin sağlandığı, özellikle 14. Louis döneminde Fransa'nın itibarının zirveye çıktığı görülmüştür. Bu dönemde inşa edilen Versailles Sarayı monarşinin mutlaklığının en belirgin göstergelerinden biri olmuştur. Böylece Fransa

mutlak monarşi ile yönetilen, merkeziyetçiliğe dayanan güçlü bir devlet haline gelmiştir. Siyasi iktidarın tek sahibi olan kralın karşısında onu sınırlandıracak herhangi bir siyasi kurum yoktur. 1789 yılına kadar monarşiyi zayıflatmaya dönük muhalif girişimler ise başarıyla bastırıldığı görülmüştür. Devrim öncesinde Fransa'da toplumsal yapı bakımından hukuk önünde birbirinden çok keskin ve katı kurallarla ayrılmış üç farklı sınıf bulunmaktaydı. Monarşinin sınıflar arasındaki eşitsizliğe bir çözüm üretememesi, üstelik bu eşitsizliği körükleyecek politikalar izlemesi Fransa'da toplumsal muhalefetin güç kazanmasına neden olmuştur. Toplumsal, ekonomik ve siyasi krizleri çözmeye dönük atılan adımlardan bir sonuç alınamamış, monarşi zayıflarken muhalefet odakları güç kazanmaya başlamış ve bu süreç, Fransa'da devrime giden yolu hazırlamıştır. Bu süreçte Aydınlanma düşünürlerinin katkılarını göz ardı etmemek gerekir. Aydınlanma düşünürleri, ortaya koydukları fikirlerle Fransız Devrimi'ne giden sürece ivme kazandırmışlardır.

14 Temmuz 1789 günü mutlak monarşinin en önemli simgelerinden biri olan Bastille Hapishanesi'nin işgal edilmesiyle Fransız Devrimi başlamıştır. Üç hafta içerisinde eski rejimin ayrıcalıklı toplumsal yapısı darmadağın edilmiştir. 26 Ağustos günü insanların özgürlüğü, yasalar önünde eşitlik, herkese memur olabilme hakkı, söz ve basın özgürlüğü, özel mülkiyetin dokunulmazlığı ve vergilerin toplumda dengeli bir biçimde dağıtılması gibi temel hak ve özgürlükleri içeren Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi kabul edilmiştir. Devrim, Fransa'da yeni bir dönem başlatmış, ancak her şeyi yoluna koymamıştır. Her şeyden önce devrim gerçekleşmişti ancak devrim üzerine toplumsal uzlaşma hemen gerçekleşmemiş, devrim karşıtları uzun bir süre var olmaya devam etmiştir. Bunun yanında devrim sonrasında siyasi istikrara hemen ulaşılamamış ve siyasi dengenin kurulması oldukça çetrefilli olmuştur. 1789 Devrimi'nin hemen arkasından çalkantılı bir süreç başlamıştır. Özellikle devrim taraftarları ile karşı devrimciler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Üçüncü Cumhuriyet'e kadar bir dizi rejim değişikliği gerçekleşmiştir. Cumhuriyet üzerine toplumsal uzlaşma ise ancak Üçüncü Cumhuriyet Dönemi'nde sağlanabilmiştir. Bu döneme kadar her ne kadar örgütlenme, basın, düşünce ve ifade özgürlükleri ve seçme ve seçilme hakkı gibi birtakım temel hak ve özgürlüklere anayasalarda yer veriliyor olsa da rejimin tam anlamıyla demokratik niteliğinden bahsetmek güçtür. Bunun için 20. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekmiştir. Fransa'nın en uzun yönetim dizgesi olan Üçüncü Cumhuriyet'in ardından siyasi istikrarsızlık ülke gündeminde var olmaya devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman işgali sırasında kurulan Vichy Hükümeti, Geçici Hükümet ve savaş

sonrasında kurulan Dördüncü Cumhuriyet'in Fransa'ya bıraktığı en önemli mirasın, Charles de Gaulle olduğu tespit edilmiştir.

Bu siyasi aktörün liderliğinde Fransa'da geçmişte yaşanan krizleri bir daha yaşamamak amacıyla yeni bir siyasi sistem inşa edilmiştir. 1958 yılında yeni bir anayasa ilan edilmiş ve yasama karşısında yürütmenin güçlendirildiği bir siyasi sistem ortaya konulmuştur. 1962 yılında yapılan referandumla cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi uygulamasının kabulüyle yürütmenin başı olan cumhurbaşkanının sistem içerisindeki rolü ve gücü pekiştirilmiştir. Referandum, rejimin güçlenmesi açısından bariz bir öneme sahiptir. Bu sistemde hiçbir aday, çoğunluk koalisyonunun desteği olmaksızın yürütme gücüne hâkim olamaz. Böylece yürütmenin güçlü olduğu, iki turlu çoğunluk sisteminin uygulandığı, çok partinin bulunduğu ve koalisyonların vazgeçilmez olduğu bir siyasi yapı ortaya çıkmıştır. Charles de Gaulle'ün liderliğinde uygulanmaya başlanan yarı başkanlık sistemi, de Gaulle sonrasında görevi devralan Georges Pompidou, Valéry Giscard d'Estaing, François Mitterrand, Jacques Chirac, Nicolas Sarkozy, François Hollande ve Emmanuel Macron ile günümüze kadar devam ettirilmiştir.

Fransız siyasetinde Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde iktidar-muhalefet ilişkileri ve sistemin meşruiyeti açısından kritik gelişmeler yaşanmıştır. İlk olarak, 1962 yılında sistemin büyük bir krizle karşı karşıya geldiği söylenebilir. 1962 yılında Fransız lider de Gaulle, siyasi kariyerinde çok büyük bir sınav vermek zorunda kalmıştır. Muhalefet, anayasa değişikliği ile ortaya çıkan siyasi yapının otoriterleşmeye yol açacağı iddiasını taşıyan bir siyaset izlemiştir. De Gaulle bir başka sınavı 1968 olaylarında vermiştir. Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde toplumsal muhalefetin sesini yükselttiği ve görünürlüğünü artırdığı bir süreç yaşanmıştır. Ancak demokratik yollardan bir sapma gerçekleşmemiş ve seçimler gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde ise sol muhalefetin etkisinin arttığı bir dönem olmasına rağmen Gaullist partinin yerini korumaya devam ettiği görülmüştür. Bunda solun kendi içindeki bölünmüşlüğü önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Muhalefetin kendi içinde birlik oluşturamaması, seçim performansı üzerinde belirleyici olmuştur. Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde iktidar-muhalefet ilişkileri açısından yaşanan bir diğer gelişme, 1980'lerde gerçekleşmiştir. 1981 seçimleri sonucunda sol ve sağ arasında iktidarın ilk defa el değiştirdiğine şahit olunmuştur. Bunun yanında 1986 yılında ilk kez cumhurbaşkanı ve başbakan farklı siyasi eğilimleri temsil etmektedir. Böylece sol ve sağ arasındaki ilk birlikte yaşama dönemi başlamıştır. *Cohabitation* dönemleri, siyasi sistemi çıkmaza sokacağı düşünülse de herhangi bir kriz yaşanmadığı, üstelik sağ/sol arasında iktidarın el

değiştirdiği bu dönemlerde sistemin meşruiyetini de güçlendirdiği görülmüştür. Bir diğer önemli gelişme, 2000 yılındaki anayasa değişikliği ile gerçekleşmiştir. 2000 yılında yapılan anayasa değişikliği ile, önceki halinde görev süresi yedi yıl olan ve birden fazla kez seçilmeye izin veren ilgili maddedeki süre beş yıla indirilmiştir. Görev süresinin azaltılması sonucu cumhurbaşkanlığı seçimi ile yasama seçimlerinin aynı yıl yapılması sağlanarak *cohabitation* dönemi ile bu dönemin yarattığı krizler engellenmek istenmiştir.

1962 anayasa değişikliğinin üzerinden yaklaşık 60 yıl geçmekle birlikte Fransa'da rejim halen demokratik niteliğini korumakta ve yarı-başkanlık sistemi varlığını devam ettirmektedir. Bununla birlikte toplumsal muhalefetin özellikle son yıllarda daha da artması ve şiddete başvurması, cumhurbaşkanının gücü ile parlamentonun zayıflığının tartışmalara giderek daha fazla konu olması, seçimlere katılımın giderek düşmesi, aşırı sağın güçlenmesi ve hatta Ulusal Cephe liderinin son cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci tura kalması, göçmen karşıtı fikir ve hareketlerin artması gibi bir dizi gelişme demokrasi, siyasi çoğulculuk, özgürlük, eşitlik ve siyasi muhalefet gibi kavramların gündeme gelmesine neden olmuş, bu kavramların Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde nasıl bir yere sahip olduğu tartışmaların ana merkezini oluşturmuş ve Fransa'da yaşanan gelişmelerin bir demokrasi krizinin yansıması olup olmadığı sorgulanmıştır. Amacı Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini tespit etmek olan bu tezde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi analiz edilirken anayasa, meclis içtüzüğü, seçim ve siyasi parti uygulamaları ile siyasi kültür faktörleri dikkate alınmıştır.

Temel yasa anlamına gelen anayasa, bir devletin temel yapısını ve kurumlarını, bu kurumların işleyişini ve kişilerin hak ve özgürlüklerini düzenleyen belge olup amacı, hem devletin işleyişine hem de iktidarın sınırlandırılmasına ilişkin genel bir çerçeve oluşturmaktır. Bu belgenin düzenleniş biçimi, siyasi muhalefetin sistem içerisindeki konumu açısından önem taşımaktadır. Siyasi iktidar karşısında rekabet edebilen bir siyasi muhalefet için demokratik ve çoğulcu anlayışa sahip bir anayasanın varlığı zorunludur. Beşinci Cumhuriyet Dönemi anayasası olan 1958 Anayasası incelendiğinde “demokratik devlet” ilkesine yer verilmekle birlikte temel hak ve özgürlüklerle ilgili bir bölüm düzenlenmediği ancak anayasallık denetiminde ölçüt norm olarak kabul edilen başlangıç kısmında hak ve özgürlüklere atıf yapıldığı görülmüştür. Buna göre başlangıç kısmında yer alan 1789 Bildirisi, 1946 Anayasası'nın başlangıç kısmı ve 2004 Çevre Şartı esas alınmıştır.

Siyasi partiler, demokrasinin temel aktörleridir. Bu bakımdan hem ülkelerin yasal düzenlemelerinde hem de uluslararası anlaşma metinlerinde siyasi partiler çatısı altında örgütlenmenin güvence altına alındığı görülmektedir. Fransa’da örgütlenme özgürlüğü, Cumhuriyet’in temel yasalarınca tanınan ilkeler arasında yer almaktadır. Anayasada ise sadece siyasi partilerin örgütlenme özgürlüğüne sahip oldukları ve özgürce faaliyet gösterebileceklerine ilişkin bir ifade yer almaktadır. Fransa’da bir siyasi partiler kanunu bulunmamaktadır ve siyasi partiler, 1 Temmuz 1901 tarihli Dernek Kanunu’na tabidir. Bu kanun incelendiğinde, Fransa’da siyasi partilerde örgütlenme özgürlüğü konusunda sınırlayıcı ve yasaklayıcı değil, özgürlükçü bir yaklaşımın hâkim olduğu görülmüştür. Demokrasinin en belirgin özelliklerinden birisi de seçimlerin varlığıdır. Bu süreci tamamlayan en önemli faktör ise seçme ve seçilme hakkının varlığıdır. Fransa’da seçme ve seçilme hakkı anayasa ile güvence altına alınmıştır. Böylece temel haklar arasında yer alan seçme ve seçilme hakkının düzenlenme biçiminde siyasi muhalefeti kısıtlayıcı ya da engelleyici, vatandaşlar arasında bir ayırım gözetecek, muhalif aday ya da partiyi destekleyen vatandaşların seçme fiilini yerine getirmelerini ve muhalif görüşlere sahip siyasetçilerin aday olmasını engelleyici herhangi bir hükmün olmadığı, demokratik ve eşitlikçi bir bakış açısıyla düzenlendiği görülmüştür. Düşünce ve ifade özgürlüğü, siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Siyasi muhalefetin hareket alanının genişliği ile doğrudan ilgilidir. Fransa’da ifade özgürlüğü, temel haktır, ancak mutlak değildir. Özel hayatın korunması, masumiyet karinesinin korunması, hakaret ve hakaretlerin önlenmesi, kamu düzenini korumak adına ifade özgürlüğü sınırlandırılabilir. Aynı şekilde Fransız hukuku, Holokost’u ve insanlığa karşı diğer suçları reddeden veya meşrulaştıran nefret söylemi ve konuşmayı, devlet kurumlarına ve makam sahiplerine hakareti ve kamu makamları tarafından düzenlenen halka açık etkinliklerde ulusal marş ve bayrağa saygısızlık yapılmasını yasaklamaktadır. Hiçbir suç fiilen işlenmemiş olsa bile başkalarını bu suçlardan birine teşvik etmek de yasa dışı faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Böylece Fransa’da ifade özgürlüğü diğer özgürlükler ve haklar ile kamu düzeni gibi diğer zorunluluklarla dengelenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla siyasi muhalefetin siyaset sahnesinde varlık göstermesini ve rekabet edebilmesini engelleyici herhangi bir hükmün yer almadığı açık bir şekilde görülmüştür. Sonuç olarak, anayasada “demokratik devlet” ilkesine yer verilmesinin bir sonucu olarak siyasi muhalefetle ilgili temel hak ve özgürlükler arasında yer alan siyasi partilerde örgütlenme hakkı, seçme ve seçilme hakkı ve düşünce ve ifade özgürlüğü hem anayasal hem de yasal düzenlemelerinde

koruma altına alınmış, bununla birlikte bu hak ve özgürlüklere birtakım sınırlamalar da getirilmiştir.

İktidar/muhalefet ilişkilerinin parlamento çatısı altında dengeli bir biçimde yürütülmesinde önemli bir rol üstlenen içtüzükler, parlamento içi muhalefetin görünürlüğünü artıran ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yürütebilmesine ilişkin hükümler içermeleri nedeniyle önem taşımaktadırlar. Bunlar parlamento içi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini güçlendirmektedir. Bu anlamda bir ülkede anayasanın demokratik olması gerekli, ancak tek başına yeterli değildir. Bunun yanında meclis içtüzüklerinin çoğulculuk ilkesini göz önünde bulunduracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Fransa'da uygulanan 3 Haziran 1959 tarihli Ulusal Meclis İç Tüzüğü doğrultusunda Meclis Başkanlık Divanında temsil, parlamento içi muhalefetin Genel Kurul çalışmalarına katılımı ve parlamento içi muhalefetin denetleme ve hesap verebilirliğini sağlama fonksiyonu ve araçları konuları üzerinden muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi analiz edilmiştir.

Grup başkanlarına oy hakkı olmaksızın Başkanlık Divanı toplantılarına katılabilme hakkının sağlanması hem şeffaflığı artırmaya hem de muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini ve görünürlüğünü artırmaya yönelik önemli bir adımdır. Başkan dışındaki üyelerin seçiminde meclisin siyasi yapılanmasının dikkate alınması, parlamento içi muhalefetin görünürlüğünü artıran bir faktör olduğu görülmüştür. Burada salt çoğunluk partisini değil azınlık durumunda kalan siyasi partilerin üyelerinin de Başkanlık Divanı'nda temsil edilebileceği görülmektedir. Ayrıca idareci üyelik pozisyonlarından biri muhalefet grubuna ait olan bir milletvekiline ayrılmıştır. Bu da parlamento içi muhalefetin Başkanlık Divanı'nda temsili açısından oldukça önemli bir uygulamadır. Özel komisyonların kurulma sürecinde parlamento içi muhalefete sınırlı olmakla birlikte söz hakkının verilmesi, bu komisyonlarda grupların güçleri oranında temsiline sağlanıyor olması ve her özel komisyonda bağımsız bir milletvekilinin yer alması parlamento içi muhalefetin meclis çalışmalarında varlık gösterebilmesi açısından önemli hükümlerdir. Yine sürekli komisyonlarda siyasi partilerin güçleri oranında temsil ediliyor olması ve bir milletvekilinin üyesi olmadığı komisyonların toplantılarına katılabilme hakkına sahip olması parlamento içi muhalefet açısından önemli hükümlerdir. Bu bağlamda İçtüzükte özel ve sürekli komisyonlarda temsil konusunun parlamento içi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini güçlendirecek ve etkinliğini artıracak, aynı zamanda şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendirecek yönde ele alındığı görülmüştür. Öte yanda Fransa'da parlamento içi muhalefete,

seçmenlerinin ve halkın dikkatini çekmek istediği önemli siyasi konuları gündeme taşıyabilme imkânı tanımaktadır. Dolayısıyla gündem belirleme fonksiyonunu etkin bir şekilde yerine getirebilmesi açısından önemli bir anayasal kaynağa sahip olduğu görülmüştür.

Kimin ne zaman, ne kadar süre ve hangi sırada konuşabileceğine ilişkin kararlar parlamentonun düzgün çalışması bakımından önem taşımaktadır ve aynı zamanda çoğulcu tartışmaların gerçekleşmesine imkân tanımaktadır. Fransa'da Ulusal Meclis'te her gruba, beş veya on dakikalık bir konuşma süresi tanınır. Anayasanın 48. maddesinin 5. fıkrasında öngörülen oturum gününün gündemine giren konuların genel tartışması sırasında ise muhalefet veya azınlık grubunun konuşmacısının on dakikalık bir süresi vardır. Bu uygulamalar parlamento içi muhalefetin görünürlüğü ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi noktasında önem taşımaktadır.

Fransa'nın genel olarak yürütme karşısında zayıf bir yasama organına sahip olduğu kabul edilmektedir. Ulaşılan sayısal veriler yasama faaliyetlerinde hükümet kanadının parlamento karşısında ne kadar etkin olduğunu da ortaya koymaktadır. Fransa'da dönemler itibariyle kanun tekliflerinin iktidar ve muhalefet arasındaki dağılımına bakıldığında yasama faaliyetlerinde muhalefet gruplarının etkinliğinin zayıf olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Böylece kanun teklifleri konusunda muhalefetin iktidar karşısında oldukça zayıf kaldığı gözlenmektedir. Fakat yürütme organına tanıdığı bütün üstünlüklere rağmen, 1958 Anayasasının hükümet üzerindeki parlamento denetlemesini temelinden kaldırmadığı da bir gerçektir. Hükümetin parlamento önünde sorumlu olması kuralı yine mevcuttur. Demokratik ülke olmanın gereği olarak yasama organının yürütmeyi denetlemesine imkân veren araçlar varlığını korumaya devam etmiş, hatta bazı noktalarda güçlendirilmiştir. Fransa'da yürürlükte olan içtüzükte yer alan denetim araçları şunlardır: Hükümet açıklamaları, soru, hükümet programı veya hükümetin genel siyaset beyanı üzerine görüşme, meclis soruşturması, meclis araştırması, meclis soruşturması, güvensizlik önermeleri ve gensoru.

Fransa'da bir siyasi grubun talebi üzerine gerekirse Hükümet Ulusal Meclis önünde bir açıklama yapabilir. Bir denetim yolu olarak hükümet açıklamaları düzenlemesinde parlamento içi muhalefeti etkin duruma getiren en belirgin nokta görüşmeler için ayrılan genel süresinin yarısının muhalefet gruplarına ayrılmasıdır. Böylece hükümet açıklamaları genel bir siyasi beyanın ötesinde muhalefet gruplarının hükümeti etkin bir biçimde denetleyebildiği bir araç haline gelmektedir. Bu denetim aracının tek olumsuz tarafı, hükümet açıklamalarının oylama

konusu yapıp yapılmayacağına hükümetin bizzat kendisinin karar veriyor oluşudur. Fakat görüşmeler için ayrılan genel sürenin yarısının muhalefet gruplarına ayrılıyor olması bu aracı önemli kılmaktadır. Fransa'da sözlü soru, görüşmesiz sözlü soru ve hükümete sözlü soru olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Bu iki soru mekanizmasının siyasi muhalefet açısından taşıdığı önem şu şekilde ifade edilebilir: Seanslarda sorulacak soruların yarısının muhalefet grubuna verilmesi, sorulan ilk sorunun muhalefet ya da azınlık grubuna ayrılmış bir hak olması ve parlamento içi muhalefetin öznelerinden biri olan bağımsız milletvekillerinin parti grupları arasında etkisiz kalmalarının önüne geçmek ve bu yolla oy veren vatandaşların meclis çatısı altında temsilini sağlamak amacıyla soru sormalarının önünü açan düzenleme parlamento içi muhalefeti önemli bir konuma taşıması ve etkin duruma getirmesi anlamında önemli bir düzenlemedir. Fransa'da bir denetim yolu olarak güvensizlik önergesi düzenlemesinde parlamento içi muhalefeti etkin duruma getiren en belirgin nokta görüşmeler için ayrılan genel süresinin yarısının muhalefet gruplarına ayrılmasıdır. Böylece güvensizlik önergesi, muhalefet gruplarının hükümeti etkin bir biçimde denetleyebildiği bir araç haline gelmektedir. Ulusal Meclis İhtüzüğü'nün incelenmesi sonucu, Fransa'da parlamento içi muhalefete içtüzükte oldukça yer verildiği ve parlamento içi muhalefetin Ulusal Meclis'in yönetiminde ve komisyonlarında temsilini, Genel Kurul çalışmalarına katılımını ve denetleme ve hesap verebilirliği sağlamaya ilişkin hükümler çoğulcu bir bakış açısıyla düzenlendiği görülmektedir.

Fransa'da 1999 yılından beri parlamento çalışmalarını yayınlayan bir kanal bulunmaktadır. Kanalın kuruluş kanununda çoğulculuk, nesnellik ve tarafsızlık ilkelerine vurgu yapılırken meclis gruplarına adil ifade koşulları sağlanacağına ve televizyon izleyicisinin bilgisinin doğruluğunu tehlikeye atabilecek herhangi bir sürece başvurmadan kaçınılacağına değinilmektedir. Bu ifadeler parlamento içi muhalefetin varlık gösterebilmesi iktidar karşısında rekabet edebilmesi açısından önem taşımaktadır. Seçim döneminde Parlamento Kanalı, düşünce ve ifade akımlarına saygı gösterilmesine özellikle dikkat eder. Kanal, seçim dönemi boyunca doğrudan seçim kampanyası ile bağlantılı olan yayınlardan kaçınır ve adayların eşitliğini baltalayan bir seçim propagandası aracı olarak görülmemeyen tartışmalar ya da röportajlar gibi programların yayınlanmasını sağlar. Siyasi partilerin ve adaylarının açıklama ve yazılarının seçiminde denge gözetir ve yorumlarda tarafsızlığını korur. Meclis Başkanlık Divanı'nın talebi üzerine kanal, konuşma sürelerini hesaplar. Seçim döneminde parlamento kanalında konuşan milletvekilleri, seçim propagandası veya tartışmasının bir unsuru olarak görülebilecek herhangi

bir açıklamadan, seçim polemiğinden ve özellikle adaylıklarından, muhaliflerinden bahsetmekten ve seçim kampanyasının temaları hakkında yorum yapmaktan kaçınırlar. Öte yandan resmi seçim kampanyasının açılış tarihine kadar, Parlamento Kanalı'nın aday olacak çalışanları propaganda araçları önünde adayların eşitliğini ve seçimin güvenilirliğini baltalayacak herhangi bir etkinin olmamasına dikkat ederler. Resmi seçim kampanyasının açılışından seçim sonuçlarının açıklandığı güne kadar yayında olmalarına izin verilmez. Seçimden önceki günden gece yarısına kadar seçim propagandası niteliğinde bir mesajın elektronik yollarla kamuya bir iletişim aracıyla yayımlanması ya da yayılması yasaktır. Seçim ayının ilk gününden önceki altı ay boyunca ve oylamanın yapıldığı tarihe kadar, herhangi bir ticari reklam sürecinin basın tarafından veya görsel-işitsel iletişim araçlarıyla seçim propagandası amacıyla kullanılması yasaktır. Kısmi veya nihai seçim sonuçları, son seçim sandığının kapatılmasından önce hiçbir şekilde kamuoyuna iletilemez. Seçimden önceki gün ve seçim günü, hiçbir kamuoyu yoklaması herhangi bir şekilde yayın, yayım ya da yorum konusu olamaz. Tüm bu hukuki düzenlemeler, siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme kapasitesini olumlu yönde etkileyecek niteliktedir. Bunların çoğulcu bir bakış açısıyla düzenlendiği söylenebilir.

Siyasi alanda çoğulcu, demokratik ve rekabetçi ortamın varlığı, hem siyasi partiler, hem seçmenler, hem de demokratik sistemin kendisi için yaşamsaldır. Bu bakımdan, bu ortamı bir bütün olarak sağlamaya elverişli bir seçim sisteminin benimsenmesi gerekir. Hangi seçim sistemi benimsenirse benimsensin, amaç, muhalefeti dışlamayarak, çok sesliliği sağlamak olmalıdır. Anayasa ne denli demokratik olursa olsun, seçim kanunu ve ilgili diğer mevzuat demokrasi ile uyumlu değilse, demokratik seçim kavramından söz etmek imkânsız hale gelecektir. Eğer bir seçim sistemi, sürekli olarak belli bir partiyi ya da toplumsal grubu sistemden dışlıyorsa, bu toplumsal grubun üyeleri sistem karşıtı reaksiyonlarını daha farklı yöntemlerle göstermeye başlayabilirler. Seçim uygulamalarına bakıldığında Fransa'da iki türlü çoğunluk sisteminin uygulandığı görülmektedir. Seçim uygulamalarının herhangi bir antidemokratik unsur içermediği ve muhalefete iktidar olabilme şansı tanıdığı görülmüştür. Buna ek olarak, seçim sistemi, Fransa'da siyasi istikrarın yeniden kurulmasını sağlamasının yanında birtakım sonuçlar yaratmıştır. Sistem, partiler arasında koalisyonu teşvik etmektedir. Özellikle küçük partiler için ittifaka dâhil olmak dışında pek bir seçenek yoktur. Bu sistem Fransa'da sağ ve soldan oluşan iki bloklu bir siyasi yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Sağ ve sol arasında ikili bir rekabet vardır. Ancak bu rekabet aşırıları arasında merkez partiler arasında yürümektedir. İki türlü sistem radikallere

yönelik desteği azaltma eğilimine sahiptir. Öte yandan Türkiye’de olduğu gibi Fransa’da da seçim barajının varlığı dikkat çekmektedir. İlk turda %12,5 oranında bir seçim barajı uygulaması olduğu görülmüştür. Her seçim sisteminin kendine özgü dezavantajları vardır. Bu anlamda mükemmel ya da ideal bir sistemden bahsetmek güçtür. Fransa’da uygulanan seçim sisteminin en belirgin dezavantajlarından birisi de küçük partilerin tek seçeneğinin ittifaka dâhil olmasıdır. Küçük partilere ve/veya adaylarına ittifaka dâhil olmanın dışında siyasi temsil anlamında başka bir seçenek bırakılmaması muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini zayıflatan bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Küçük partileri destekleyen seçmenler, mevcut seçim sistemi nedeniyle temsil edilmeyeceğini düşünüp seçimlere katılmayabilir. Kendisini herhangi bir ittifakın parçası görmeyen küçük partiler, ittifakın dışında kalarak temsil gücüne erişemeyebilir ve parlamento dışı kalabilirler. Ancak küçük partilerin meclis çatısı altında temsil edilebilmesinin sağlanabilmesini kolaylaştırmak için partilerin kimliklerinden vazgeçmeyeceği ve oy pusulasında kendi isim ve adaylarının açıkça bulunacağı bir şekilde seçim ittifakına girmesinin önünü açacak yasal düzenlemelerin varlığı Fransız demokrasisinin önemli özelliklerinden birisidir. Bu özellik, sistemin küçük partiler açısından yarattığı dezavantajları bir nebze yumuşatmaktadır.

Demokratik rejimlerde muhalefetin önemini göstermek amacıyla ana muhalefet partilerine ya da parlamento içinde yer alan muhalefet partilerine veya gruplarına yasal statünün tanındığı da görülmektedir. Fransa’da 1958 Anayasası, başlangıçta parlamento içinde yer alan muhalefete yetkiler aktarılmasına izin vermemiştir. Ulusal Meclis İçtüzüğünü yeniden düzenlemek amacıyla kabul edilen 7 Haziran 2006 tarihli önerge, muhalefet terimini ilk kez Fransız hukukuna ve doğrudan anlamıyla dâhil etmiştir. Yapılan bir anayasal düzenleme ile parlamento içi muhalefete yasal bir statü tanınmıştır. Fransa’da ana muhalefet olarak değil de parlamento içi muhalefete bir bütün olarak statü tanınmıştır.

Siyasi partiler halkın siyasete katılımının araçları oldukları kadar, çoğulcu siyasetin de temel unsurları ve hatta güvenceleridirler. Fransa’da çoğulcu demokrasinin bel kemiğini oluşturan örgütlenme özgürlüğünün kullanımına saygı duyulduğu, özellikle siyasi partilerin kurulması ve faaliyet göstermesi konularında sınırlayıcı bir anlayışa sahip olunmadığı görülmektedir. Siyasi partilerin anayasal ve yasal güvencelere kavuşturulduğu ve siyasi partilerin kapatılması konusunda oldukça sınırlı bir çerçevenin çizildiği ve diğer demokratik ülkelerden farklı, dikkat çeken antidemokratik bir uygulamanın olmadığı gözlenmektedir. Bu bağlamda

siyasi sistem içerisinde çok sesliliğin devamına yönelik önemli anayasal ve yasal güvencelerin var olduğu ve siyasi muhalefetin iktidar mücadelesinin dışına itilmediği tespit edilmiştir.

Siyasi partilerin finansmanı konusunda devlet yardımının temel amaçlarından biri, çoğulcu demokratik siyasi yapının devamını sağlamaktır. Siyasi çoğulculuğun temeli, sadece büyük partilerin desteklenmesine dayanmamaktadır. Büyük partilerin yanında küçük partilerin de siyasi rekabete eşit koşullarda katılması sağlanmalıdır. Siyasi partilere devlet yardımına ilişkin düzenlemeler, bu anlamda özellikle muhalefet partileri açısından özel bir öneme sahiptir. Muhalefet partilerinin seçim öncesi dönemde iktidar karşısında alternatif politika ve programlarını tanıtabilmeleri ve toplumun her kesimine erişebilmeleri adil devlet yardımı ile sağlanabilir. Doğrudan devlet yardımlarından yararlanmak için aranan kriterin, oy oranı olarak belirlendiği ülkelerde bu oran %0,5 ile %3 arasında değişmektedir. Parlamentoda temsil şartının arandığı ülkelerde ise %2 ile %5 arasında değişen oranlardaki seçim barajı aynı zamanda kamusal desteklerden yararlanma kriteri olarak esas alınmaktadır. Fransa, siyasi partilerin finansmanı konusu oldukça detaylı bir hukuki düzenlemeye sahiptir. Finansman konusunun özel ve devlet yardımları olarak iki biçimde düzenlendiği, ancak devlet yardımlarının siyasi partilerin en önemli gelir kaynağını oluşturduğu tespit edilmiştir. Devlet yardımlarının dağıtılmasında Fransa'da %1'lik bir alt sınırın belirlendiği görülmektedir.

Siyasi etkinliğin her aşamasında var olan propagandanın en yoğun ve önemli kullanımı seçimler sırasında gerçekleşir. Bu dönemde adayların radyo ve televizyon programlarına katılmaları, siyasi programlarını açıklamaları ve bu şekilde siyasi reklam yapmaları günümüzde en çok kullanılan propaganda yöntemleri arasında yer almaktadır. Adaylar mitinglerde hitap edebileceği kitleden çok daha fazlasına kitle iletişim araçları aracılığıyla ulaşır. Fakat burada esas olarak, görsel-işitsel medya araçlarında siyasi çoğulculuğun ne derece gözetildiği konusu önem taşımaktadır. Bu araçlarda sadece iktidarın temsil ettiği düşüncelere değil, iktidara gelmeyi hedefleyen muhalefetin de düşüncelerine yer verilmesi gerekmektedir. Zira medyada seçim sürecinde her siyasi eğilimin adil hatta eşit bir şekilde siyasi reklam yapması siyasi çoğulculuk açısından önem taşımaktadır. Fransa'da siyasi propaganda hakkının gözetilmesinden sorumlu bir kurumun bulunduğu, bu kurumun, özellikle seçim dönemlerinde televizyon ve radyo kanallarının siyasi çoğulculuk ilkesine saygı gösterip göstermediğini denetlediği görülmüştür. Yasal düzenlemelerde en çok dikkat çeken nokta ise Fransa'da çoğunluk partisi ile muhalefete eşit konuşma süresinin tanınmış olmasıdır.

Bir ülkede istikrarlı bir demokrasi olması ihtimali, eğer vatandaşlar ve liderler demokratik düşünceyi, değerleri ve uygulamaları desteklerse artar. Ülkede demokratik siyasi kültür mevcutsa istikrarlı bir demokrasi de ortaya çıkacaktır. Demokrasinin gerçek anlamda başarıya ulaşmasında yalnızca siyasi partiler, seçimler, anayasa, yasalar ve bürokrasi yeterli değildir, bunun yanında demokratik sistemi destekleyen bir siyasi kültürün de var olması gerekir. Bir toplum eğer anti-demokratik bir kültür yapısına sahipse bu, o toplumda demokratik normların yaygınlaşmasını, demokratik kurumların meşruluk kazanmasını ve bu tür kurumların doğup etkin şekilde işleyişini önlemese bile büyük oranda güçleştirecektir. Bir ülkede demokratik unsurların varlık derecesi ve niteliği o ülke vatandaşları arasında paylaşılan demokrasi kültürünü geliştirdiği gibi, demokratik kültürün gelişmesi de o ülkedeki demokratik unsurların daha sağlıklı ve işlevsel çalışmasını sağlar. Demokratik bir siyasi kültürün hâkim olduğu bir toplumda siyasi muhalefetin varlık göstermesi, görünürlüğünün yüksek olması, fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmesi ve böylece iktidar karşısında rekabet edebilmesi mümkün hale gelecektir. Yapılan kamuoyu araştırmaları, Fransa'da toplumsal hoşgörünün azalmakta olduğunu gösteriyor. Özellikle göç ve göçmenler konusunda hoşgörünün giderek azaldığı dikkat çekmektedir. Aşırı sağın yükselişi bunun en önemli göstergesidir. Demokrasinin bir hoşgörü rejimi olduğu hatırlanacak olursa Fransa'da bu eğilim, demokrasi açısından bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde muhalefetin varlığı açısından sorunlu bir durum ortaya çıkaracaktır. Farklı olanın kendini ifade etmesi bu koşullarda mümkün olmayacaktır.

Fransa'da kişiler arası güven konusunda ilk kez karşılaşılan insanlara daha az güvenildiği ancak yıllar içerisindeki seyri izlendiğinde başka milletten insanlara duyulan güven oranında belirgin bir düşüş olduğu dikkat çekmektedir. Önemli bir çoğunluk insanların düzgün davranmak için elinden geleni yaptığını düşünüyor, ancak insanların kendilerinden yararlanmak istediğini düşünenlerin oranında önemli bir artış olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Büyük bir çoğunluk çoğu insanın birbirinden çıkar sağlamaya çalıştığını düşünüyor. Bu veriler, Fransa'da kişiler arası güvenin az da olsa azalmakta olduğunu, özellikle farklı milletten insanlara olan güvenin belirgin bir biçimde azaldığını göstermektedir. Ancak demokrasinin gelişimi ve sürekliliği açısından gerekli en temel tutumsal özelliklerden birinin kişilerarası güven olduğunu tekrar göz önünde bulundurursak kişiler arası güven verilerinin demokrasinin sürdürülebilirliği ve muhalefetin sistem içerisinde varlık gösterebilmesi açısından ciddi bir tehdit olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte güven oranlarının düşüş eğilimi göstermesi, gelecek dönemlerde Fransız demokrasisi için

sorun yaratabilir. Demokrasinin önemli bir özelliği olan örgütlenme, kişiler arası güvenin olması durumunda gerçekleşir. Bu bakımdan güvensizliğin artması örgütlenmeyi etkileyecek ve demokrasinin sürdürülebilirliğini tehdit edecektir.

Fransa'da siyasi kurumlardan ziyade toplumsal kurumlara güven daha yüksektir. Ancak siyasi kurumlara olan güvenin düşüklüğü, sistemin işleyişi açısından kaygı vericidir. Özellikle demokratik rejimlerin bel kemiği olan siyasi partilere güven çok düşüktür. Yarı başkanlık sisteminin özü olan Cumhurbaşkanına güvenenlerin oranı da yine düşüktür. Bunun yanında siyasetçilere olan güven konusunda da diğer iki ülkenin gerisinde kaldığı görülmektedir. Özellikle Cumhurbaşkanı, Parlamento ve Hükümete güvenenlerin oranındaki düşüklük sistemin meşruiyeti açısından ilerleyen dönemlerde sıkıntı yaratabilir. Siyasi partiler, demokratik seçimlerin en önemli aktörleridir ve onlara olan güven düşüklüğü, seçimler açısından ve farklı görüş ve inançların temsili açısından önemli bir tehdittir.

Fransa'da siyasete yönelik ilginin yıllar içindeki değişimine bakıldığında belirgin bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Ancak ilginin genel olarak düşük olduğu söylenebilir. Siyasete karşı olumlu duyguların yıllar içindeki değişimine bakıldığında az da olsa bir yükselme olduğu görülüyor. Bununla birlikte, Fransa'da diğer iki ülkeye göre siyasete olumsuz duygu besleyenlerin oranının daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Fransa'da seçimlere katılım düşüklüğünün nedenlerinden birisi, siyasete yönelik ilgi düşüklüğü ve olumsuz duygu besleme olabilir. Siyasete yönelik ilgi düşüklüğü ve olumsuz duygu besleme, demokrasinin en önemli unsurlarından olan katılımın etkili bir şekilde gerçekleşmesini engellemektedir. Katılım düşüklüğü ise temsil sorununu ortaya çıkarmaktadır. Fransa'da seçmenlerin neredeyse yarısı sandığa gitmemektedir. Bu durum, demokrasinin sürdürülebilirliği açısından ciddi bir tehdittir. Farklı görüş ve inançların etkili bir şekilde temsil edilmemesi, muhalefetin rekabet edebilme kapasitesini olumsuz yönde etkileyen bir faktördür.

Fransa'da demokrasi üzerinde belli bir uzlaşmanın sağlandığından bahsetmek mümkündür. Fransa'da tarihsel süreçte rejim istikrarsızlıkları olağan bir durumdur. Çok farklı rejim deneyimleri yaşamıştır. Devrimden beri uygulanan tüm siyasi rejimler toplumda birtakım itirazlarla karşılaşmıştır. Toplumun tümü tarafından kabul edilmiş bir dizi kurum bulunmadan birçok rejim biçimi denenmiştir. Bir rejim düştüğünde taraftarları yeni rejimin zayıflıklarından yararlanmak için fırsat aramışlardır. Fakat Beşinci Cumhuriyet Dönemi ile birlikte Fransa siyasi istikrara kavuşmuştur. Demokrasi üzerinde de toplumsal bir uzlaşının sağlandığını söylemek

mümkündür. Fransız halkı diğer rejim çeşitleri arasında en çok demokrasiyi desteklemektedir. Fransa’da dilekçe yazma, boykota katılma, yasal/barışçıl gösterilere katılma gibi muhalefet etme yolları desteklenirken resmi olmayan yollar desteklenmemektedir. Bu durum, muhalefetin yasal sınırlar içerisinde olduğu sürece destekleneceğinin bir göstergesidir. Öte yandan seçimler demokrasinin temel bir gereği olarak değerlendirilmekte, oy kullanmak önemli bir şey olarak görülmekte ve oyların adil olarak sayıldığı düşünülmektedir. Vatandaşların alınan kararlar üzerinde en fazla etkiye sahip olmasını sağlayan araç, seçimlerdir. Yine muhalefet adaylarının rekabet etmesinin engellenmediği, zenginlerin seçimleri satın almadığı, seçmenlerin sandıkta şiddetle tehdit edilmediğini düşünenler çoğunluktadır. Ordu yönetimi değil demokratik bir siyasi sisteme sahip olmak çoğunluk tarafından iyi bir şey olarak görülmektedir. Sorunlar yaratsa da çoğunluk tarafından demokrasi yine de diğer yönetim biçimlerine göre daha iyi olarak değerlendirilmektedir. Sivil hakların varlığı çoğunluk tarafından desteklenmektedir. Demokrasiye destek ve güven devam etmekle birlikte ülkedeki işleyişine yönelik olumsuz düşüncenin ağırlığı dikkat çekmektedir. Demokrasinin sürdürülebilirliği halkın rejime yönelik desteği ve rejimin ülkedeki işleyişine yönelik halk desteği önemlidir. Fransa’da halk demokrasiyi desteklemekle birlikte demokrasinin ülkedeki işleyişine ilişkin olumsuz bir yaklaşım sergilemektedir. Üstelik ülkede demokrasinin kötü işlediğini söyleyenlerin oranında ciddi bir artış vardır. Bu durum muhalefet açısından önemli bir tehdit olarak görülmelidir. Çünkü muhalefet ancak demokrasinin işlediği bir sistemde tam anlamıyla varlık gösterebilir ve rekabet edebilir.

Sonuç olarak, Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi muhalefetin fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmesini sağlayacak güçlü ve etkili yasal araçlarla donatıldığı görülmektedir. Bir demokratik rejim olarak Fransa’da anayasal/yasal düzenlemelerin demokratik ve çoğulcu niteliğinin oldukça belirgin ve muhalefeti önceleyici olduğu ve siyasi muhalefetin mevcut sistemde fonksiyonlarını etkin bir biçimde yerine getirebilmesi, varlık gösterebilmesi ve iktidar karşısında rekabet edebilmesi için uygun koşulları yarattığı söylenebilir. Ancak bu araçları anlamlı ve sürdürülebilir kılacak ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin demokratik bir zemine sürdürülmesini sağlayacak olan bir siyasi kültüre sahip olup olmadığı noktasında bazı soru işaretleri vardır. Göç ve göçmenlere yönelik toplumsal hoşgörünün azalması, kişiler arası güvenin azalmaya başlaması, siyasetçilere, özellikle sistemin bel kemiği olan cumhurbaşkanına güvenin azalmaya başlaması, siyasi kurumlara güvenin azalması, siyasi ilginin ve katılımın düşmesi, siyasete yönelik olumsuz duygular hissedenlerin çoğalması dikkate alınması gereken

unsurlardır. Demokrasiyi sadece kurumlardan ibaret görmek mümkün değildir. Siyasi kültür bu kurumların tamamlayıcısıdır. Veriler Fransa’da siyasi kültürün demokratik niteliğinin zayıflamaya başladığını gösteriyor. Bu durum, Fransız demokrasisi ve muhalefetin varlığı açısından önemli bir tehdit olarak görülmelidir. Demokrasinin tehlike altında olduğu bir toplumda siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitenin de sınırlı olacağını söylemek yanlış bir çıkarım olmayacaktır.

Bu bağlamda, Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi muhalefetin fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmesini sağlayacak güçlü ve etkili yasal araçlarla donatıldığı ve bu araçları anlamlı ve sürdürülebilir kılacak ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin demokratik bir zeminde sürdürülmesini sağlayacak olan bir siyasi kültüre sahip olduğu görülmektedir. Bir demokratik rejim olarak Fransa’da anayasal/yasal düzenlemeler ile siyasi kültürün demokratik ve çoğulcu niteliğinin oldukça belirgin ve muhalefeti önceleyici olduğu ve siyasi muhalefetin mevcut sistemde fonksiyonlarını etkin bir biçimde yerine getirebilmesi, varlık gösterebilmesi ve iktidar karşısında rekabet edebilmesi için uygun bir ortamın var olduğu tespit edilmektedir. Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi muhalefetin iktidar karşısında rekabet edebilme noktasında yüksek bir kapasiteye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak Fransa’da siyasi kültürün demokratik niteliğinin zayıflama eğilimi göstermesi nedeniyle hem demokrasinin sürdürülebilirliği hem de siyasi muhalefetin varlığı ve rekabet edebilme kapasitesi açısından bir tehdidin var olduğu da dikkat çekmektedir. Bu anlamda demokratik siyasi kültürün zayıflamasına neden olan sorunlara etkili çözümler üretilememesi durumunda rejim ve doğal olarak siyasi muhalefetin varlığı da tehlike altına girecektir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2015). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (8. Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2004). *Tanrı Devletinden Kral Devlete* (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B. ve Köker, L. (1994). *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı* (Birinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Akad, M. ve Dinçkol, B. V. (2009). *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Akartürk, E. A. (2008). *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları: İki Yanı Keskin Bıçak: Demokrasilerde Partiler Kapatılabilir mi?*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Akay, E. (2006). *Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür ve Siyasal Katılım Arasındaki İlişkinin Kavramsal Analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Akbal, İ. (2008). *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Akçalı, P. (2016). *Karşılaştırmalı Devlet Sistemleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akyıldız, P. (2016). Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7, 127-148.

- Alçora, E. (2015). *Türkiye’de Siyasi Parti Propagandası (1946-1960)*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Aldıkaçtı, O. (1982). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*. İstanbul: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Aleskerov, A. (2007). *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Algan, B. (2015). *Muhalefet Hakkı ve Türkiye’deki Görünümü*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aliefendioğlu, Y. (2005). Temsili Demokrasinin 'Seçim' Ayağı. *TBB Dergisi*, 60, 71-96.
- Aliyev, P. (2017). Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde Bir Parlamenter Denetim Yolu Olarak Soru Önergelerinin Etkinliği. *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13, 63-80.
- Almon, G. and Verba, S. (1972). *The Civic Culture*. Princeton: New Jersey University Press.
- Annesley, C. (2005). *A Political and Economic Dictionary of Western Europe* (First Edition). London and New York: Routledge.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. VII. Dizi-Sa. 169, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aron, R. (1968). *Democracy and Totalitarianism*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Arsblaster, A. (1999). *Demokrasi*, (N. Yılmaz, Çev.). Ankara: Doruk Yayınları.
- Arslanel, M. N. ve Eryücel, E. (2011). Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 1-20.
- Aşukin, N. S., Butirskiy, N. P., Veber, A. B. ve Davidov, A. İ. (1979). *Politika Sözlüğü* (M. Beyhan, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.

- Atar, Y. (2011). *Türk Anayasa Hukuku* (6. Baskı). Konya: Mimoza Yayınları.
- Atay, E. E. (1999). Fransa'daki Seçim Modelleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3(99), 25-46.
- Ateş, T. (2007). *Siyasal Tarih* (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, A. H. ve Aliyev, P. (2013). Yarı-Başkanlık Sistemi Fransa Örneği. T. Arslan (Ed.), *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye* (ss. 25-48), Ankara: Alfa Aktüel.
- Aydın, M. (2005). Türkiye'de Siyasal Partilere Devlet Yardımı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 54(4), 235-265. DOI: 10.1501/Hukfak_0000000380.
- Aydınlı, H. İ. ve Ayhan, V. (2004). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 62-91.
- Aytaç, A. E., Çarkoğlu, A. ve Ertan, G. (2017). Türkiye'de Kişilerarası Sosyal Güven ve Bireysel Belirleyiciler. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 44 (Nisan), 1-25.
- Azer, C. (2011). Görsel-İşitsel İletişim Özgürlüğünde Tekel ve Oligopol Sorununa Genel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(2), 197-226. DOI: 10.1501/Hukfak_0000001625.
- Bağçeci, Y. (2020). İnsan Hakları ve Şiddet İkileminde Fransız İhtilali ; Eylül Katliamı Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13 (69), 244-258. DOI: [10.17719/jisr.2020.3956](https://doi.org/10.17719/jisr.2020.3956)
- Bakırcı, F. (2014). İspanya Parlamentosu'nun Yapı ve İşleyişi Üzerine. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63 (1), 1-80 . DOI: 10.1501/Hukfak_0000001740
- Barker, R. (1971). *Studies in Opposition*. London: Macmillan.

- Batum, S. (2010). *99 Soruda Neden ve Nasıl Çağdaş Bir Anayasa* (2. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Beetham, D. and Boyle, K. (1998). *Demokrasinin Temelleri* (V. Bıçak, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları, Ankara.
- Berger, L. P. (1999). Günümüz Dünyasında Demokrasi (C. Aykan, Çev.). A. Yayla (Ed.), *Sosyal ve Siyasal Teori* (ss. 31-37), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Beriş, H. E. (2006). *Egemenliğin Dönüşümü: Tarihsel ve Siyasal Açından Egemenlik Kavramının Yeni Anlamı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bhagwan, V. and Bhushan, V. (2010). *World Constitution – A Comparative Study* (9th edition). New Delhi: Sterling Publishers.
- Bıçak, B. (2013). *Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet Dönemi ve Türk Modernleşmesine Yansımaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bilir, F., 2012. "Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru", Parlamenter Denetim Sempozyumu, 7 Mayıs 2012, TBMM, Ankara.
- Blais, A. (2010). The French electoral and party system in comparative perspective. *French Politics*, 8(1), 79-82. DOI: 10.1057/fp.2009.39
- Blais, A. and Loewen P. J. (2009). The Electoral System and its Effects. *West European Politics*, 32(2), 345–359. <https://doi.org/10.1080/01402380802670651>
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum* (M. A. Kılıçbay, Çev.) (Birinci Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.
- Bookchin, M. (2012). *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi: Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine*, (S. Ata, Çev.) (Birinci Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bosch, J. V. (2013). Political regime theory: identifying and defining three archetypes. *The Copernicus Journal of Political Studies*, 2(4), 78-96. <http://dx.doi.org/10.12775/18252>

- Brack, N. and Weinblum, S. (2011). Oppositions Politiques et Politiques d'Opposition : une introduction. *Revue internationale de politique comparée*, 18(2), 7-12. https://doi.org/10.3917/ripc.182.0007#xd_co_f=MDRiNTBjZjUtNTc4MC00YmM1LThhNGMtMTYzMzcwMWRmODM3~
- Brack, N. and Weinblum, S. (2011). Pour une approche renouvelée de l'opposition politique. *Revue internationale de politique comparée*, 18(2), 13-27. https://doi.org/10.3917/ripc.182.0013#xd_co_f=MDRiNTBjZjUtNTc4MC00YmM1LThhNGMtMTYzMzcwMWRmODM3~
- Canfora, Luciano (2010). *Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi*. Avrupa'yı Kurmak Dizisi: 14, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Caplan, J. (2017). *Hitler Almanyası 1933-1945*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Paradigma Felsefe Sözlüğü (Birinci Baskı)*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Chau, P. K. (2002). *The Relationship between the Government and the Opposition or Minority Parties in Selected Places*. Legislative Council Secretariat, Hong Kong.
- Civelek, J. (2011). 1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 9(1), 1-9.
- Clift, B. (2013). *Le Changement? French Socialism, the 2012 Presidential Election and the Politics of Economic Credibility amidst the Eurozone Crisis*. *Parliamentary Affairs*, 66(1), 106-123. <https://doi.org/10.1093/pa/gst005>
- Cole, A. (2005). *French Politics and Society (Second Edition)*. Harlow: Pearson Longman.
- Cole, A. (2012). The Fast Presidency? Nicolas Sarkozy and the political institutions of the Fifth Republic. *Contemporary French and Francophone Studies*, 16(3), 311-321. <https://doi.org/10.1080/17409292.2012.675638>
- Colliard, J. C. (1976). L'opposition parlementaire. *Les cahiers français*, 174.

- Coşkun, Z. (1984). *Seçim Sistemlerinin Parti Sistemlerine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Cotteret, J. M. ve Emeri, C. (1975). *Seçim Sistemleri* (T. Gökçül, Çev.). İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Council of Europe Committee of Ministers. (2003). *Recommendation Rec (2003) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Common Rules Against Corruption in the Funding of Political Parties and Electoral Campaigns*. Council of Europe.
- Crick, B. (2002). *Democracy: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Curran, V. G. (1998). The Legalization of Racism in a Constitution State: Democracy's Suicide in Vichy France. *Hastings Law Journal*, 50, 1-96.
- Çam, E. (2000). *Çağdaş Devlet Sistemleri* (Birinci Baskı). İstanbul: DER Yayınları.
- Çam, E. (2005). *Siyaset Bilimine Giriş* (9. Baskı). İstanbul: DER Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. ve Pekkaya, M. (2015). Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Tercihine Etkisi: Zonguldak Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 10(3), 91-115.
- Çelik, F. (2013). Erken Dönem Fransız Cumhuriyetçiliğinin İlliberal Yönleri: Tarihsel ve Teorik Bir Analiz. *Liberal Düşünce Dergisi*, 18(71), 107-122.
- Çelik, F. (2016). Cumhuriyet Fransa'sının Düşünsel ve Sosyo-Politik Kökenleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), 93-108.
- Çetikıran Balcı, E. (2018). İsteme Özgürlüğünden Eylem Özgürlüğüne: Kant'ın Özgürlük Görüşü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 20-32. DOI: 10.32600/huefd.434145
- Çetin, H. (2007). *Çağdaş Siyasal Akımlar* (Birinci Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çilingir, L. (2019). Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 11, 31-43.

- Çoban, A. R. (2008). Devlet Siyasi Partilere Hakça ve Yeterli Düzeyde Yardım Yapıyor mu?. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 601-639.
- Çuçen, A. K. (2006). Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, s. 25-34.
- Dahl, R. A. (1966). *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven and London : Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven : Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri* (L. Köker, Çev.) (Birinci Baskı). Ankara : Yetkin Basımevi.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. (B. Kadioğlu, Çev.) (Birinci Baskı). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- De Gaulle, C. (1959). *Mémoires de guerre*. Tome III, Le Salut, 1944-1946.
- De Giorgi, E. (2011). L'opposition parlementaire en Italie et au Royaume-Uni : une opposition systémique ou axée sur les enjeux?. *Revue internationale de politique comparée*, 18(2), 93-113.
https://doi.org/10.3917/ripc.182.0093#xd_co_f=MDRiNTBjZjUtNTc4MC00YmM1LThhNGMtMTYzMzcwMWRmODM3~
- Debré, M. (1981). The Constitution of 1958, Its Raison d'Être and How it Evolved. In W. G. Andrews and S. Hoffman (Eds.), *The Fifth Republic at Twenty* (pp. 11-24), Albany: State University of New York Press.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(2): 597-611.
- Demirel, A. (1994). *Birinci Meclis'te Muhalefet "İkinci Grup"*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Demossier, M., Lees, D., Mondon, A. and Parish, N. (2019). *The Routledge Handbook of French Politics and Culture*. New York: Routledge.
- Dereli, E. (2011). *Karşılaştırmalı Bir Bakışla ABD ve Fransa Siyasal Sistemleri*. İstanbul: DER Yayınları.
- Diamond, L. ve Plattner, M. F. (1995). *Demokrasinin Küresel Yükselişi* (İ. Sezal ve F. Dilber, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Doğan, M. (2012). Başlangıç Hükümleri, Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları. Yayın No: 4, 1-14, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.
- Domenach, J. M. (2003). *Politika ve Propaganda* (T. Yücel, Çev.) (3. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Doob, L. W. (1966). *Public Opinion and Propaganda* (Second Edition). Hamden, Connecticut: Archon Books.
- Drogus, C. A. and Orvis, S. (2008). *Introducing comparative politics: Concept and cases in context* (1st edition). Washington: CQ Press.
- Duhamel, O. (1995). *Histoire constitutionnelle de la France*. Paris: Editions du Seuil.
- Dunbay, S. (2012). 23 Temmuz 2008 Tarihli Anayasa Reformu Işığında Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi. *Ankara Barosu Dergisi* (3), 293-316.
- Durdu, Z. (2013). *Türkiye 'de Siyasal Kültürü Anlamak*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Dursun, D. (2008). *Siyaset Bilimi* (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Duverger, M. (1964). *Les constitutions de la France*. Paris : PUF.
- Duverger, M. (1971). *Les constitutions de la France*. Paris: PUF.
- Duverger, M. (1974). *Siyasal Partiler*. (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Duverger, M. (1982). *Siyaset Sosyolojisi* (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Duverger, M. (1986). *Siyasal Rejimler* (T. Tançdoğan). İstanbul : Sosyal Yayınlar.
- Edmiston, W. and Duménil, A. (2015). *La France Contemporaine* (5th edition). Australia : Cengage Learning.
- Eldem, M. N. (2007). *Anayasalarımızda Siyasi Rejim Arayışı ve Yarı Başkanlık Çözümü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Elgie, R. (2006a). France, In C. Hay & A. Menon (Eds.). *European Politics* (pp. 67-85). Oxford: Oxford University Press (OUP).
- Elgie, R. (2006b). France: stacking the deck. In M. Gallagher & P. Mitchell (Eds.). *The politics of electoral systems* (pp. 70-87). Oxford: Oxford University Press (OUP).
- Elgie, R. (2013). The French presidency under Nicolas Sarkozy. In A. Cole, S. Meunier and V. Tiberj (Eds.). *Developments in French Politics 5* (pp. 19-34). London: Palgrave.
- Ercins, G. (2012). Türkiye'nin Demokratikleşmesinde Toplumsal Sorun Alanları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 79-102.
- Erdoğan, E. (1999). Seçim Sistemleri ve Siyasal Sonuçları. http://www.urbanhobbit.net/PDF/secim_sistemleri.pdf
- Erdoğan, M. (2001). *Anayasal Demokrasi* (4. Baskı). Ankara: Siyasi Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2003). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2011). *Anayasa Hukuku* (7. Baskı). Ankara: Orion Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2012). *İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2013). *Seçim Sistemleri ile Siyasal Partiler Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Eren, E. K. (2012). *Muhafazakâr Siyaset Anlayışı ve Demokrasi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Eroğlu, M. (2010). John Locke'un Devlet Teorisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 21, Temmuz, Ağustos, Eylül, 1-15.
- Eroğul, C. (2005). *Çağdaş Devlet Düzenleri* (4. Baskı). Ankara: Kırılgaç Yayınevi.
- Eroğul, C. (2010). *Anatüzeğe Giriş* (11. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- European Conference of Presidents of Parliament (ECPP). (2014). Theme 3: Majority and opposition – striking a balance in democracy. <http://www.assembly.coe.int/LifeRay/APCE/pdf/ConfPres/2014Oslo/20140911-ProcOsloT3-EN.pdf>
- Evcimen, G. (1977). Batı Demokrasilerinde Kurumsallaşmış Muhalefet: İşlevleri ve Sorunları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 43 (1-4), 138-147.
- Evran Topuzkanamış, Ş. (2012). Siyasi Partilere Devlet Yardımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 167-203.
- Eyigün, C. (2019). Kant'ın ve Foucault'un Gözünden Aydınlanmaya Bakmak. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, 3, 142-154. DOI: 10.32739/etkilesim.2019.3.50
- Favoreu, L. (2004). *Droit constitutionnel* (7e édition). Paris : Dalloz.
- Fayet, A. and Fayet, M. (2009). *L'Histoire de France*. Paris: Eyolles.
- Finley, M. I. (2003). *Antik ve Modern Demokrasi* (D. Türker, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Flahault, I. and Tronquoy, P. (2017). *Le president de la République en 30 questions*. Paris : LGDJ.

- Frears, J. (1986). The French Electoral System in 1986: PR by lists and highest average. *Parliamentary Affairs*, 39(4), 489-495. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.pa.a052061>
- Garrizmann J. L. (2017). How much power do oppositions have? Comparing the opportunity structures of parliamentary oppositions in 21 democracies. *The Journal of Legislative Studies*, 23(1), 1-30. <https://doi.org/10.1080/13572334.2017.1283913>
- Ghérardi, É. (2002). *Constitutions et vie politique de 1789 à nos jours*. Paris: Armand Colin.
- Goodliffe, G. (2012). *Introduction*. In G. Goodliffe and R. Brizzi. France after 2012. New York and Oxford: Berghahn.
- Gosselin, G. and Filion, M. (2007). *Régime politiques et sociétés dans le monde*. Canada: Les Presses de l'Université Laval.
- Gökçe, O, Akgün, B, Afacan, H. (2001). Konya'da Siyasal Kültür ve Demokratik Değerler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1 (1-2), 1-17.
- Gökdemir, M. (1961). *Siyasal Tarih ve Devletler Hukuku*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Gönenç, L. (2007). Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi. *AÜHFD*, 56, 145-168.
- Görmez, K. (1997). *Kent ve Siyaset*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Göze, A. (2005). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler* (10. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt 1*. Bursa : Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. (2002). *Anayasa Hukuku* (10. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, Ş. (2007). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gürbüz, Ö. (1997). Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemi İçin Öneriler. *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 14-29.

- Gürkan, E. (2011). 1791 ve 1793 Fransız Anayasaları'na İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13 (3), 183-214.
- Gürkan, Ü. (1998). Montesquieu ve Kanunların Ruhü. *AÜHF*, 40(1), 9-31.
https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000778
- Güvenir, M. (2015). Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 37(1), 215-250.
- Hague, R., Harrop, M. and Breslin, S. (1998). *Comparative Government and Politics: An Introduction*. Basingstoke : Macmillan Press.
- Hakyemez, Y. Ş. (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*. Ankara: SeçkinYayıncılık.
- Hakyemez, Y. Ş. (2007). Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 17-37.
- Hamon, F. and Troper, M. (2014). *Droit constitutionnel*. Paris : L. G. D.J.
- Hart, B. L. (2015). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi* (K. Bağrıaçık, Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hastings, M. (2011). Oppositions parlementaires, gouvernements minoritaires et démocraties inclusives. L'exemple des pays scandinaves. *Revue internationale de politique comparée*, 18(2), 45-58.
https://doi.org/10.3917/ripc.182.0045#xd_co_f=MDRiNTBjZjUtNTc4MC00YmM1LThhNGMtMTYzMzcwMWRmODM3~
- Hatipoğlu, A. (2009). Siyasi Partilere Hazine Yardımı: Sosyolojik Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, 233-250.

- Hayek, F. A. (2011). *The Constitution of Liberty*. Ronald Hamowy (Ed.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Hekimoğlu, H. B. (2010). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy* (Third Edition). Stanford: Stanford University Press.
- Hewlett, N. (2011). *The Sarkozy Phenomenon*. London: Imprint Academic.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş* (L. Köker, Çev.) (1. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (B.B. Özipek, Çev.) (9. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawn, E. J. (2003). *Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848* (B. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawn, E. J. (2009). *Fransız Devrimi'ne Bakış: İki Yüzyıl Sonra Marseillaise'in Yankıları* (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hocaoğlu, B. (2010). *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Huber, J. D. (1996). *Rationalizing Parliament: Legislative Institutions and Party Politics in France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huber, J. D. and Martinez-Gallardo, C. (2004). Cabinet Instability and the Accumulation of Experience: The French Fourth and Fifth Republics in Comparative Perspective. *British Journal of Political Science*, 34(1), 27-48. <https://doi.org/10.1017/S0007123403000334>
- Huntington, S. P. (2011). *Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme* (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Kilit Yayınları.
- Huntington, S. P. and Dominguez, J. I. (1985). *Siyasal Gelişme* (E. Özbudun). Ankara: Siyasi İlimler Derneği.

- Hüner, M. F. (2013). Antik Yunan Demokrasisi-Modern Demokrasi Karşılaştırması, Hukuk ve Adalet. *Eleştirel Hukuk Dergisi*, 13.
- Inglehart, R. (1988). The Renaissance of Political Culture. *The American Political Science Review*, 82(4), 1203-1230.
- Inter-Parliamentary Union. (1994). Declaration on Criteria For Free and Fair Elections. Inter-Parliamentary Council. <http://archive.ipu.org/cnl-e/154-free.htm>
- Ionescu, G. and de Madariaga, I. (1968). *Opposition: Past and Present of a Political Institution*. London: C. A. Watts.
- İba, Ş. (2008). *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- İba, Ş. (2017). *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- İslamoğlu, A. (2004). *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet (1908-1913)*. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- İşbir, B. (2009). Temsili Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11, Özel Sayı, 1571-1599.
- Jabko, N. and Massoc, E. (2012). Nicolas Sarkozy et la crise financière: Cherchez la rupture !. In J. de Maillard (ed.). *Politiques publiques 3: Les politiques publiques sous Sarkozy* (pp. 321-340). Paris: Presses de Sciences Po.
- Kant, I. (1984). *Seçilmiş Yazılar* (N. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Kapani, M. (2005). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kapani, M. (2016). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi. 52. Baskı.
- Karadut, İ. C. (2015). *21. Yüzyıl'da Ulus-Ötesi Demokrasi: Köken, Kapsam, Biçim ve Kısıtlılıklar*. Yayınlanmamış doktora tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

- Karahanoğulları, O. (2009). Fransa'da Kamu Yönetimi. B. Ayman Güler vd. (Ed.). *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri* (ss. 39-87). Ankara: İmge Yayınevi.
- Karpen, U. (1996). The International Experience of Opposition Politics. Lessons for South Africa?. In K. Hennie (ed.). *Parliamentary Dynamics: Understanding political life in the South African Parliament* (1-15), South Africa: Centre for International and Comparative Politics.
- Kelsen, H. (1988). *La démocratie, sa nature, sa valeur*. Paris: Economica.
- Kışlalı, A. T. (1991). *Siyasal Sistemler-Siyasa Çatışma ve Uzlaşma*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (1994). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (1995). *Siyasal Sistemler-Siyasa Çatışma ve Uzlaşma*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (2010). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kirchheimer, O. (1958). France from the Fourth to the Fifth Republic. *Social Research*, 25(4), 379-414.
- Knapp, A. (1987). Proportional but bipolar: France's electoral system in 1986. *West European Politics*. 10(1), 89-114. <https://doi.org/10.1080/01402388708424616>
- Koç, A. K. (2018). İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi Üzerinden Bir Bakış. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(91-92), 53-72.
- Komşuoğlu, A. (2008). *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*. İstanbul: Bengi Yayınları.
- Kontacı, A. E. (2017). "Anayasal Sayılmayan Hakların Yargısal Korunması". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66(2), 427-459. DOI: 10.1501/Hukfak_0000001896.
- Köseoğlu, Y. ve Al, H. (2013). Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8(3), 103-125.

- Kubalı, H. N. (1971). *Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kubát, M. (2010). *Political Opposition in Theory and Central European Practice*, Vol. 3. Frankfurt: Peter Lang.
- Kuhn, R. (2011). *The Media in Contemporary France*. New York: Open University Press.
- Kuhn, R. and Stanyer, J. (1999). Television and the State. In M. Scriven and M. Lecomte (Eds.). *Television Broadcasting in Contemporary France and Britain*. Herndon: Berghahn Books.
- Kurt, Ö. (2016). Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde “Yurttaşlık Kültürü” Türkiye’dekinden Daha Gelişmiş Midir?. *EURO Politika*, 1, 14-33.
- Kuzu, B. (1997). Demokrasi ve Gerekleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 17, 103-110.
- Küçük, Ö. (2013). Batı'nın Batılılaşması: Zihinsel Dönüşümün Eylemsel Kökeni. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2) , 431-440.
- Lange, B. P. and Ward, D. (2004). *Media and Elections: A Handbook and Comparative Study*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lecomte, M. (1998). La libéralisation de la télévision des années Mitterrand, 1981-1995. *Modern and Contemporary France*, 6(1), 49-59. DOI: 10.1080/09639489808456411
- Lee, S. J. (2004). *Avrupa Tarihinden Kesitler (1494-1789)* (S. Aktur, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Lewis, G. (2003). Fransız Devrimi 1789-99. In D. Parker (ed.). *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991* (ss. 119-142). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Lijphart, A. (1971). Comparative Politics and the Comparative Method. *The American Political Science Review*, 65(3), pp. 682-693. DOI:10.2307/1955513

- Lijphart, A. (2006). *Demokrasi Motifleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları* (G. Ayas ve U. U. Bulsun, Çev.). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Lijphart, A. (2014). *Demokrasi Modelleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları* (G. Ayas ve U. U. Bulsun, Çev.) (2. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lijphart, A. (t.y.). *Çağdaş Demokrasiler: Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri* (E. Özbudun ve E. Onulduran, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Linz, J. J. (2008). *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (E. Özbudun, Çev.) (2. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Lippmann, W. (1939). The Indispensable Opposition. *Atlantic Monthly*.
- Lipson, L. (1984). *Demokratik Uygarlık* (H. Gülalp ve T. Alkan, Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lipson, L. (1999). Demokrasinin Felsefesi (M. Erdoğan, Çev.). *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar* (Ed. A. Yayla) (ss. 23-31). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Locke, J. (2007). *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme* (F. Bakırcı, Çev.). Kırılgaç Yayınevi: Ankara.
- Macksey, K. J. (2012). *İkinci Dünya Savaşı'nda Askeri Hatalar* (M. T. Akad, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Macridis, R. 1973. Oppositions in France. In B. N. McLennan (ed). *Political Opposition and Dissent* (pp. 51-72). New York: Dunellen.
- Mardin, Ş. (1966). Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol. *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)* (14. Baskı, 2004) içinde (s. 177-194) (M. Türköne ve T. Önder, Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marriott, E. (2015). *Bir Nefeste Dünya Tarihi* (E. Yılıgür, Çev.). İstanbul: Maya Kitap.

- Marrus, M. R. and Paxton, O. R. (1995). *Vichy France and the Jewis*. USA: Stanford University Press.
- Maus, D. (1988). La Constitution jugée par sa pratique. Réflexions pour un bilan. In O. Duhamel and J. L. Parodi (Eds.). *La Constitution de la Cinquième République* (pp.. 295-329), Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Mayo, H. Ç. (1964). *Demokratik Teoriye Giriş* (E. Kongar, Çev.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını.
- Mazıcı, N. (1984). *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*. İstanbul: Dilmel Yayınevi.
- Mazower, M. (2014). *Hitler İmparatorluğu, İşgal Avrupa'sından Nazi Yönetimi* (Y. Alogan, Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- McLennan, B. N. (1973). *Political Opposition and Dissent*. New York: Dunellen Publishing Co.
- McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi* (A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Mecidov, C. (2008). *Azerbaycan'da Demokratikleşme Süreci ve Siyasal Partiler: Çok Partili Hayata Geçiş*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Mény, Y. (2002). France. In J. M. Colomer (Ed.). *Political Institution in Europe* (2nd edition) (pp. 95-132). London and New York: Routledge.
- Metin, Y. (2007). Siyasal Muhalefetin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Korunması. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 11(3-4), 63-104.
- Moore Jr. B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri - Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü* (Ş. Tekeli ve A. Şenel, Çev.). Ankara: V Yayıncılık.
- Morange, J. (1990). İki Yüzyıl Sonra 1789 Bildirgesi (İ. Ö. Kaboğlu, Çev.). *TODAİE İnsan Hakları Yıllığı*. 12(1), 183-191.

- Morris, P. (1994). *French Politics Today*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Mumcu, A. ve Küzeci, E. (2012). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)* (6. Baskı). Ankara : Turhan Kitabevi.
- Neunreither, K. (1998). Governance without Opposition: The Case of the European Union. *Government and Opposition*, 33(4), pp. 419-441. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1998.tb00460.x>
- Nezzar, R. (22 Şubat 2013). L'opposition parlementaire en France. *Les Chevaliers des Grands Arrêts*. <https://chevaliersdesgrandsarrets.com/2013/02/22/opposition-parlementaire/#note50> (Erişim Tarihi: 24.10.2020)
- Nitas, K. (2005). *Fransa Yönetim Sistemi*. T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi. http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/fransa.pdf (Erişim Tarihi: 24.10.2020).
- Nord, P. (2010). *France's New Deal: From the Thirties to the Postwar Era*. Princeton: Princeton University Press.
- Norton, P. (2008). Making Sense of Opposition. *The Journal of Legislative Studies*, 14(1-2), 236-250. <https://doi.org/10.1080/13572330801921257>
- Odyakmaz Z. (1996). Siyasi Partilerin Kapatılması İle İlgili Hükümlerde Uyumsuzluklar ve Uygulamalardaki Güçlükler. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 13, 231-245.
- Odyakmaz, Z., Çınarlı, S., Özcan, C. (2012). Fransa'da ve Türkiye'de Seçim Kampanyalarının ve Siyasî Partilerin Finansmanının Denetimi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2): 7-26. DOI: 10.15337/SUHFD.2017.63
- Oktay, C. (2009). *Siyaset Bilimi İncelemeleri*. İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.

- Okday, C. (2018). Çoğunlukçu Kurumsallaşmış Yarı-Başkanlık Rejimi: Fransa. E. Kalaycıoğlu ve D. Kağnıcıoğlu (Eds.), *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler* (ss. 72-103). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Okutan, E. (2011). *Türkiye’de Siyasal Muhalefet: Geçmişten Günümüze Muhalefette Zemin Kaymaları*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Orwell, G. (1946). “Politics and The English Language”. Horizon, London: UK. <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/politics-and-the-english-language/> (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Ozankaya, Ö. (1992). Kendi Kaleminden Bir Politika Sanatçısı General de Gaulle’ün Tarihsel Konuşmaları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47(1), 379-394. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001543
- Özalp, A. (2009). ”Liberal Demokrasinin Derinleştirilmesi Gereği ve Müzakereci Demokrasi”, Uluslararası Davraz Kongresi (s. 1-14), S.D.Ü, 24-27 Eylül 2009, Isparta, Türkiye.
- Özbudun, E. (1974). *Siyasal Partiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44 (1), 521-539. DOI: 10.1501/Hukfak_00000000725
- Özbudun, E. (2013). *Türk Anayasa Hukuku* (14. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Öztuna, Y. 2006. *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınevi.
- Parla, T. (1991). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Atatürk’ün Nutku Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2001). Recommendation 1516 (2001) on the Financing of Political Parties, May 22, 2001.

- Perrineau, P. (2008). Introduction : Un vote de rupture. In P. Perrineau (ed.). *Le vote de rupture: Les élections présidentielle et législatives d'avril-juin 2007* (pp. 13-17). Paris: Presses de Sciences Po.
- Perrineau, P. (2013). Nicolas Sarkozy: 'Sarkozysm', a New Presidential Leadership. In D. S. Bell and J. Gaffney (Eds.). *The Presidents of the French Fifth Republic* (First Edition) (pp. 181-195). UK: Palgrave Macmillan.
- Piastra, R. (2017). *Les Présidents de 1870 à nos jours* (Deuxième Edition). Paris : Groupe Eyrolles.
- Platon (2007). *Devlet* (N. Tunç, Çev.) (Birinci Baskı). İstanbul : Oda Yayınları.
- Popoola, A. (2007). "Sustaining Democracy and Democratic Development in a Plural Society: Nigeria". Delivered at the Annual General Meeting of the Nigerian Bar Association, Ilorin (August).
- Popper, K. R. (1989). Demokrasi Teorisine Dair (Ü. Özdağ, Çev.). *İlim ve Sanat* (ss. 25-27). Ocak-Şubat.
- Price, R. (2012). *Fransa'nın Kısa Tarihi* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Rancière, J. (2015). *Demokrasi Nefreti* (U. Özmakas, Çev.) (2. Baskı). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi* (F. Aytuna, Çev.). Ankara : İnkılap Kitabevi.
- Robinson, E. (2010). Ancient Democracy. M. Bevir (ed.). *Encyclopedia of Political Theory* (First Edition) (pp. 45-46). UK: Sage Publications.
- Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür* (B. Seçilmişoğlu, Çev.) (Birinci Baskı). Ankara: Adres Yayınları.

- Roskin, M. G. (2013). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür* (B. Seçilmişoğlu, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Roskin, M. G. (2014). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür* (B. Seçilmişoğlu, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Rozenberg, O. et Thiers, È. (2013). *L'opposition parlementaire*. Paris : La documentation française.
- Rudé, G. (2015). *Fransız Devrimi* (A. İ. Dalgıç, Çev.) (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sabuncu, M. Y. (2006). Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları. *Anayasa Yargısı*, 23, 191-197.
- Safran, W. (1991). *The French Polity* (Third Edition). New York: Longman.
- Safran, W. (2003). The Context of French Politics. In M. D. Hancock vd. (Eds.). *Politics in Europe* (3rd edition) (pp. 86-165). New York and London: Chatham House Publishers Seven Bridges Press.
- Safran, W. (2016). *The French Polity* (17th edition). New York: Routledge.
- Sander, O. (2006). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e* (15. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sargent, L. T. (2009). *Contemporary Political Ideologies* (14th edition). Belmont, CA: Wadsworth.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyasal Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye'de Demokrasi ve Siyasi Partiler*. Bursa: Alfa Yayınları.
- Sarıca, M. (1980). *Siyasal Tarih*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sarıca, M. (1993). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği* (Prof. Dr. E. Özbudun, Çev.) (Birinci Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Çev.) (Birinci Baskı). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Sav, A., (1999). Seçim Propagandası. *Anayasa Yargısı Dergisi*. 16, 330-341.
- Saygılı, A. (2008). Meclis Başkanlık Divanının Bireysel ve Düzenleyici İşlemleri. *Ankara Barosu Dergisi*, 66(3), 104-107.
- Schain, M. A. (2010). Politics in France. In G. A. Almon vd. (Eds.). *Comparative Politics Today: A World View* (9th edition) (pp. 200-251). Longman: Pearson.
- Schapiro, J. S. (1966). *Çağdaş Düşüncede Toplumsal Tepki* (M. Köksal ve M. Harmancı, çev.). İstanbul: Köprü Yayınları.
- Schapiro, L. (1965). Foreword. *Government and Opposition*, 1(1), 1-6. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1965.tb00361.x>
- Schmidt, M. G. (2002). Demokrasi Kuramlarına Giriş (M. E. Köktaş, Çev.) (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Serim, B. (1994). Örgütlenme Özgürlüğü “Depolitizasyon” ve Engeller. *Amme İdaresi Dergisi*, 27 (1), 83-105.
- Shkel, S. and Shakirova, E. (2014). Political Opposition in the Hybrid Regime: The Post-Soviet Russia Experience. *In the World of Scientific Discoveries*, 9, 3(57). <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2375731>
- Sieyès, E. J. (2002). *Qu'est-ce que le Tiers état?*. Paris: Editions du Boucher.
- Smith, W. (1997). Introduction: France in the making. In S. Perry (ed.), *Aspects of Contemporary France* (pp.1-21). London and New York: Routledge.

- Soboul, A. (1969). *1789 Fransız İnkılabı Tarihi* (Ş. Hulusi, Çev.). İstanbul: Cem Yayınev
- Sørensen, G. (1993). *Democracy and Democratization* (First edition). Boulder: Westview Press.
- Sowerwine, C. (2018). *France since 1870: Culture, Politics and Society* (Third Edition). London: Palgrave.
- Soysal, M. (1964). *Dış Politika ve Parlamento, Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Ankara : AÜSBF Yayınları.
- Soysal, M. (1964). *Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sönmezöglü, F. (1996). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (2. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Sözen, Y. (2014). *Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler*. Ed. S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin, *Karşılaştırmalı Siyaset* (2. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Stevens, A. (2003). *Government and Politics of France*. UK : Macmillan Education.
- Strachey, J. (1979). *Büyük Uyanış: Emperyalizmden Hürriyete* (1. Baskı). İstanbul: Tur Yayınları.
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2): 419-426.
- Suğur, S. (2011). *Klasik Sosyoloji Tarihi*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Surel, Y. (2011). L'opposition au Parlement Quelques éléments de comparaison. *Revue internationale de politique comparée*, 18(2), 115-129. https://doi.org/10.3917/ripc.182.0115#xd_co_f=MDRiNTBjZjUtNTc4MC00YmM1LThhNGMtMTYzMzcwMWRmODM3~

- Sweets, J. (1986). *Choices in Vichy France: The French Under Nazi Occupation*. USA: Oxford University Press.
- Şaylan, G. (1981). *Çağdaş Siyasal Sistemler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Şaylan, G. (1998). *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi* (1. Baskı). Ankara: TODAİE.
- Şenel, A. (2010). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tanilli, S. (2001). *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş* (2. Baskı). İstanbul: Adam Yayınları.
- Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2013). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (13. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Taşkesen, A. (2011). *Türkiye’de Demokrasi Sancuları*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Tekeli, S., Kahya, E., Dosay, M., Demir, R., Topdemir, H. G. (1999). *Bilim Tarihine Giriş* (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tekin, A. (2019). *Liberal Anayasal Sistemlerde Parlamento İçi Muhalefetin Rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Teziç, E. (2009). *Anayasa Hukuku* (13. Baskı). İstanbul: Beta Basım.
- Teziç, E., 1967. Fransız Seçimleri. *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1, 40-48.
- Tilly, C. (1995). *Avrupa’da Devrimler: 1492-1992*. (Ö. Arıkan, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Timur, T. (2016). *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*. İstanbul: Yordam Kitap
- Touraine, A. (1997). *Demokrasi Nedir* (O. Kural, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Tuna, I. (2018). *Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1960)*. İstanbul: Libra.
- Tunaya T. Z. (1995). *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952* (2. Baskı). İstanbul: Arba Yayınları.
- Tunç, H. (1997). *Parlamento İçi Muhalefet*. Konya: Cemre Yayınları.
- Tunç, H. (2012). Hükümetin Siyasi ve Hukuki Denetiminde Meclis Soruşturması. *Parlamentar Denetim Sempozyumu* (ss. 110-134), Ankara: TBMM.
- Tunç, H., Bilir, F. ve Yavuz B. (2015). *Türk Anayasa Hukuku* (7. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış* (2. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Turgut, N. (1984). *Siyasal Muhalefet* (1. Baskı). Ankara: Birey Toplum Yayıncılık.
- Turhan, M. (1995). *Siyaset ve Anayasa*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Türk, H. S. (1995). Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanunu Önerisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 44(1-4), 553-563. https://doi.org/10.1501/Hukfak_00000000700
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih : 1789-1994*. İstanbul : Filiz Kitabevi.
- Uygun, O. (2000). Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 17, 256-272.
- Uygun, O. (2014). *Demokrasi: Tarihsel, Siyasi ve Felsefi Boyutlar* (2. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Uzun, C. D. (2010). *Anayasa Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Üçok, C. (1975). *Hukuk Fakültesi Öğrencileri İçin Siyasal Tarih: 1789-1960*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.

- Van Den Bosch, J. (2013). Political regime theory: identifying and defining three archetypes. *The Copernicus Journal of Political Studies*, 2(4), 78-96. <http://dx.doi.org/10.12775/18252>
- Venice Commission (2001). Guidelines and report on the financing of political parties (Doc. CDL-INF(2001)008). Strasbourg, 23 March 2001.
- Venice Commission (European Commission for Democracy through Law). (2010). *Report on The Role of the opposition in a democratic parliament* (Doc. CDL-AD(2010)025). Venice, 15-16 October 2010.
- Vidal-Naquet, A. (2009). L'institutionnalisation de l'opposition. Quel statut pour quelle opposition?. *Revue française de droit constitutionnel*, 77 (1), 153-173. https://doi.org/10.3917/rfdc.077.0153#xd_co_f=MDRiNTBjZjUtNTc4MC00YmM1LThhNGMtMTYzMzcwMWRmODM3~
- Völk, K. (2012). Turnout in Parliamentary Election. In O. W. Gabriel, S. I. Keil and E. Kerrouche (Eds.), *Political Participation in France and Germany* (pp. 209-236). Colchester, UK: ECPR Press.
- Woodruff, W. (2006). *Modern Dünya Tarihi* (H. Vardar ve A. Vardar, Çev.). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Yarç, S. ve Taşkesen, A. (2016). İki Farklı Demokrasi Pratiği; Totaliter Demokrasi ve Liquid (Akışkan) Demokrasi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (37), 555-565. <https://doi.org/10.16992/ASOS.11827>
- Yavuz, B. (2009). Çoğulcu Demokras, Anlayışı ve İnsan Hakları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIII (1-2), ss. 283-302.
- Yavuz, E. ve Özgül, M. E. (2016). 1982 Sonrası Anayasa Mahkemesinin Verdiği Siyasi Parti Kapatma Kararlarının Demokratikleşme Bağlamında İncelenmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4 (4), 1-27.
- Yayla, A. (2011). *Siyasi Düşünce Sözlüğü* (5. Baskı) Ankara: Adres Yayınları.

Yeliseyeva, N. V. (2010). *Yakın Çağlar Tarihi* (Ö. İnce, Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, M. (2001). *Milli Egemenlik Kavramı ve Türkiye’de Seçim Sistemleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Yılğın, R. (2019). *Yerli Sosyolojinin İmkân ve Sınırlılıkları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Yılmaz, L. (2003). *Siyasal Kültür – Kriz Etkileşimi Çerçevesinde Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Yılmaz, A. (2000). *Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yılmaz, D. (2016). *Bir Denge unsuru olarak Anayasal Muhalefetin Parlamento İçindeki İktidarı*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Yin, R. K. (1984). *Case study research: design and methods* (Third Edition). California: Sage Publications.

Yüksel, N. (2007). *Siyasetin Kamusal Finansmanı (Siyasi Partilere Devlet Yardımı)*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını.

Anayasal/Yasal Metinler:

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789.5076.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

- 1791 Anayasası (Constitution de 1791 - 3 et 4 septembre 1791), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1791.5082.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).
- 1793 Anayasası (Constitution de l'An I - Première République - 24 juin 1793), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-du-24-juin-1793.5084.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).
- 1795 Anayasası (Constitution de l'An III - Directoire - 5 fructidor An III, 22 août 1795), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-du-5-fructidor-an-iii.5086.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).
- 1799 Anayasası (Constitution de l'An VIII - Consulat - 22 frimaire An VIII, 13 décembre 1799), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-du-22-frimaire-an-viii.5087.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).
- 1814 Şartı (Charte de 1814 - 1ère Restauration - 4 juin 1814), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/charte-constitutionnelle-du-4-juin-1814.5102.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).
- 1830 Şartı (Charte de 1830, monarchie de Juillet - 14 août 1830), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/charte-constitutionnelle-du-14-aout-1830.5104.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).
- 1848 Anayasası (Constitution de 1848, IIe République - 4 novembre 1848), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1848-ii-republique.5106.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

1852 Anayasası (Constitution de 1852, Second Empire - 14 janvier 1852), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1852-second-empire.5107.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

1875 Anayasası (Lois constitutionnelles de 1875, IIIe République - 24, 25 février et 16 juillet 1875), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1875-iiie-republique.5108.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

1881 Basın Kanunu (Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse), <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070722> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

1946 Anayasası (Constitution de 1946 IVe République - 27 octobre 1946), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1946-ive-republique.5109.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

1958 Anayasası (Constitution de 1958 Ve République - 4 octobre 1958), <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur.5074.html>

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

Décision n° 59-2 PDR du 8 janvier 1959, « Proclamation des résultats du scrutin du 21 décembre 1958 pour l'élection du Président de la République, Président de la Communauté » (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

Décision n° 86-217 DC du 18 septembre 1986, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1986/86-217-dc/decision-n-86-217-dc-du-18-septembre-1986.8289.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

Décret du 17 mai 2007 portant nomination du Premier ministre, JORF n°115 du 19 mai 2007
page 9714 texte n° 1,

[https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000649193&cat
egorieLien=id](https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000649193&categorieLien=id) (Erişim Tarihi: 21.10.2020).

Délibération n° 2009-60 du 21 juillet 2009 relative au principe de pluralisme politique dans les services de radio et de télévision, JORF n° 0174 du 30 juillet 2009 page 12675 texte n° 86, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000020913951> (Erişim Tarihi: 21.10.2020).

Ulusal Meclis İçtüzüğü Règlement de l'Assemblée Nationale, http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/reglement_2015_01.pdf (Erişim Tarihi: 21.10.2020).

Ceza Kanunu (Code pénal), <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719> (Erişim Tarihi: 21.10.2020).

Medeni Kanunu (Code Civil), <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721> (Erişim Tarihi: 21.10.2020).

La Loi n° 2013-404 du 17 mai 2013 ouvrant le mariage aux couples de personnes de meme sexe, <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2013/5/17/JUSC1236338L/jo/texte> (Erişim Tarihi: 20.10.2020).

Loi constitutionnelle n° 93-952 du 27 juillet 1993 portant révision de la Constitution du 4 octobre 1958 et modifiant ses titres VIII, IX, X et XVIII JORF n° 172 du 28 juillet 1993 page 10600, [https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000529277&cat
egorieLien=id](https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000529277&categorieLien=id) (Erişim Tarihi: 12.10.2020).

Loi constitutionnelle n° 95-880 du 4 août 1995 portant extension du champ d'application du référendum, instituant une session parlementaire ordinaire unique, modifiant le régime de l'inviolabilité parlementaire et abrogeant les dispositions relatives à la Communauté et les dispositions transitoires,

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000188958>
(Erişim Tarihi: 11.10.2020).

Loi constitutionnelle n° 2008-724 du 23 juillet 2008 de modernisation des institutions de la Ve République, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-revisions-constitutionnelles/loi-constitutionnelle-n-2008-724-du-23-juillet-2008.16312.html> (Erişim Tarihi: 11.10.2020).

Loi n° 2000-493 du 6 juin 2000 tendant à favoriser l'égal accès des femmes et des hommes aux mandats électoraux et fonctions électives, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000400185>
(Erişim Tarihi: 10.10.2020).

Loi n° 2003-327 du 11 avril 2003 relative à l'élection des conseillers régionaux et des représentants au Parlement européen ainsi qu'à l'aide publique aux partis politiques, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000237704>
(Erişim Tarihi: 10.10.2020).

Loi n° 2013-907 du 11 octobre 2013 relative à la transparence de la vie publique, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000028056315>
(Erişim Tarihi: 10.10.2020).

Loi n° 2015-1501 du 20 novembre 2015 prorogeant l'application de la loi n° 55-385 du 3 avril 1955 relative à l'état d'urgence et renforçant l'efficacité de ses dispositions, [https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000031500831&cat
egorieLien=id](https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000031500831&categorieLien=id) (Erişim Tarihi: 10.10.2020).

Loi n° 77-808 du 19 juillet 1977 relative à la publication et à la diffusion de certains sondages d'opinion, [https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT00000052
2846](https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000522846) (Erişim Tarihi: 10.10.2020).

Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication (Loi Létard), <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006068930> (Erişim Tarihi: 05.10.2020).

Loi n° 88-227 du 11 mars 1988 relative à la transparence financière de la vie politique, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000321646> (Erişim Tarihi: 01.10.2020).

Loi n° 90-55 du 15 janvier 1990 relative à la limitation des dépenses électorales et à la clarification du financement des activités politiques, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000341734&dateTexte=19900116> (Erişim Tarihi: 10.10.2020).

Loi n° 93-122 du 29 janvier 1993 relative à la prévention de la corruption et à la transparence de la vie économique et des procédures publiques, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000711604> (Erişim Tarihi: 11.10.2020).

Loi n° 95-65 du 19 janvier 1995 relative au financement de la vie politique, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000186650&dateTexte=> (Erişim Tarihi: 10.10.2020).

Loi n° 99-1174 du 30 décembre 1999 portant creation de la Chaine parlementaire, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000005628933>

Magna Carta, <http://www.legislation.gov.uk/aep/Edw1cc1929/25/9/contents> (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2020).

Standing Orders of the Congress of Deputies, https://www.legislationline.org/download/id/3603/file/Spain_standing_orders_congress_deputies_2004_en.pdf (Erişim Tarihi: 14.03.2021).

İspanya

Anayasası,

http://mahmudcelaleddinoktenaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/44/10/761717/dosyalar/2019_10/13124433_Yspanya_AnayasasY.pdf (Erişim Tarihi: 14.03.2021).

Federal

Almanya

Cumhuriyeti

Anayasası,

https://m.bpb.de/system/files/dokument_pdf/Grundgesetz_TR_endg%C3%BCltig.pdf
(Erişim Tarihi : 14.03.2021).

Rules of Procedure of the Chamber of Deputies - Republic of Italy,

https://en.camera.it/application/xmanager/projects/camera_eng/file/RULES_OF_PROCEDURE_CHAMBRE_OF_DEPUTIES.pdf (Erişim Tarihi: 14.03.2021).

İnternet Kaynakları:

"Sarkozy unveils €26bn stimulus package". The Financial Times. 4 December 2008.

<https://www.ft.com/content/4bd82562-c203-11dd-a350-000077b07658> (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

“Déclaration du président de la république Française, Monsieur Jacque Chirac”,

<https://www.ina.fr/video/2257663001> (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

“Des Républicains au PS, la désertion des militants”, Le Monde, 22.09.2015.

http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2015/09/22/des-republicains-au-ps-la-desertion-des-militants_4766932_4355770.html (Erişim Tarihi: 30.06.2017).

“François Hollande: “J’ai décidé de ne pas être candidat à l’élection présidentielle”. Le Monde, 1

Aralık 2016. https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/video/2016/12/01/francois-hollande-j-ai-decide-de-ne-pas-etre-candidat-a-l-election-presidentielle_5041819_4854003.html (Erişim tarihi: 20.11.2019).

- “Jacques Chirac, l’homme qui a dit non à la guerre en Irak”, Le Parisien, 26 Eylül 2019.
<http://www.leparisien.fr/politique/jacques-chirac-l-homme-qui-a-dit-non-a-la-guerre-en-irak-26-09-2019-8160591.php> erişim tarihi 20.11.2019 (Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- “Le Conseil constitutionnel valide la réforme des retraites”, France 24, 09.11.2010,
<https://www.france24.com/fr/20101109-retraites-le-conseil-constitutionnel-valide-reforme>
(Erişim Tarihi: 15.01.2020).
- “Le financement des partis politiques depuis 1988”, Le Monde, 06 Eylül 2016,
http://www.lemonde.fr/politique/article/2016/09/06/le-financement-des-partis-politiques-depuis-1988_4993472_823448.html (Erişim Tarihi: 11.07.2017).
- “Quelques reperes sur les associations en France aujourd’hui”,
https://www.assoiatheque.fr/fr/fichiers/divers/reperes_asso-paris_CPCA.pdf (Erişim Tarihi: 17.12.2017).
- “Renforcement de la loi sur l’état d’urgence: quelles sont les nouvelles mesures?”,
<https://www.gouvernement.fr/renforcement-de-la-loi-sur-l-etat-d-urgence-queelles-sont-les-nouvelles-mesures-3287> (Erişim Tarihi: 15.02.2020).
- “Sarkozy Unveils his New ‘Rainbow’ Government”, Common Dreams, 19.05.2007
<https://www.commondreams.org/news/2007/05/19/sarkozy-unveils-his-new-rainbow-government?amp> (Erişim Tarihi: 11.03.2020).
- « Cinquième République - Les années Chirac (1995-2007) », Encyclopædia Universalis [en ligne]. <http://www.universalis.fr/encyclopedie/cinquieme-republique-les-annees-chirac-1995-2007/> (Erişim Tarihi: 7.01.2020).
- « Cinquième République - Les années Sarkozy (2007-2012) », Encyclopædia Universalis [en ligne]. <http://www.universalis.fr/encyclopedie/cinquieme-republique-les-annees-sarkozy-2007-2012/> (Erişim Tarihi: 7.01.2020).

«Le chômage en France au plus haut depuis 1997, selon l’Insee », Le Monde, 3 Aralık 2015.
https://www.lemonde.fr/emploi/article/2015/12/03/le-chomage-en-france-au-plus-haut-depuis-1997-selon-l-insee_4822785_1698637.html (Erişim Tarihi: 15.02.2020).

Bernard, B.,2012. “Why Nicolas Sarkozy was an extraordinary president”, The Guardian, 7 May 2012,
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/may/07/nicolas-sarkozy-extraordinary-president> (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

Bréchon, P. t.y. « CINQUIÈME RÉPUBLIQUE - La période post-gaullienne (1969-1981) », Encyclopædia Universalis [en ligne]. <http://www.universalis.fr/encyclopedie/cinquieme-republique-la-periode-post-gaullienne-1969-1981/> (Erişim Tarihi: 7.01.2020).

CEVIPOF. (2017). *Dynamiques Politiques 2014-2017, Baromètre des priorités politiques et des dynamiques électorales.*
<http://www.sciencespo.fr/cevipof/sites/sciencespo.fr.cevipof/files/RapportDynamiquesPolOct2017.pdf> (erişim tarihi: 30.10.2018)

CEVIPOF. (2020). « En qu(o)i les Français ont-ils confiance aujourd’hui ? », <https://www.sciencespo.fr/cevipof/sites/sciencespo.fr.cevipof/files/OpinionWay%20pour%20le%20CEVIPOF-Barome%CC%80tre%20de%20la%20confiance%20en%20politique%20-%20vague11%20-%20Comparaison-1.pdf> (Erişim Tarihi : 12.11.2020)

Fransa’da 2002 Genel Seçim Sonuçları,
<http://www.electionresources.org/fr/deputies.php?election=2002> (Erişim Tarihi: 06.11.2017).

Fransa’da 2007 Genel Seçim Sonuçları,
<http://electionresources.org/fr/deputies.php?election=2007> (Erişim Tarihi: 22.06.2017).

Fransa’da 2012 Genel Seçim Sonuçları,
<http://electionresources.org/fr/deputies.php?election=2012®ion=FR> (Erişim Tarihi: 22.06.2017).

Fransa'da 2017 Genel Seçim Sonuçları, [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/electionresult_legislatives-2017/\(path\)/legislatives-2017/FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/electionresult_legislatives-2017/(path)/legislatives-2017/FE.html) (Erişim Tarihi: 22.06.2017).

Fransa'da Dönemler İtibariyle Verilen Tüm Soru Önergeleri, <http://www2.assemblee-nationale.fr/recherche/questions> (Erişim Tarihi: 13.07.2017).

IPU (Inter-Parliamentary Union), France, Elections in 1968, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/FRANCE_1968_E.PDF (Erişim Tarihi: 13.07.2017).

IPU (Inter-Parliamentary Union), France, Elections in 1980-1981, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/FRANCE_1980_1981_E.PDF (Erişim Tarihi: 13.07.2017).

IPU (Inter-Parliamentary Union), France, Elections in 1986, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/FRANCE_1986_E.PDF (Erişim Tarihi: 14.07.2017).

IPU (Inter-Parliamentary Union), France, Elections in 1988, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/FRANCE_1988_E.PDF (Erişim Tarihi: 14.07.2017).

IPU (Inter-Parliamentary Union), France, Elections in 1993, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2113_93.htm (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

IPU (Inter-Parliamentary Union), France, Elections in 1997, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2113_97.htm (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

IPU (Inter-Parliamentary Union), France, Elections in 2002, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2113_02.htm (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

IPU (Inter-Parliamentary Union), France, Elections in 2007, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2113_07.htm (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

Kalaycıoğlu, E. “Siyasal Sistem ve Rejim Nedir?”, Sarkaç, 8 Kasım 2017 <https://sarkac.org/2017/11/siyasal-sistem-ve-rejim-nedir-ersin-kalaycioglu/> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Kantar Public, La confiance des Français dans les media, 2019.
<https://fr.kantar.com/m%C3%A9dias/digital/2019/barometre-2019-de-la-confiance-des-francais-dans-les-media/> (Erişim Tarihi: 03.10.2020).

La fete nationale du 14 juillet, <http://www.elysee.fr/la-presidence/la-fete-nationale-du-14-juillet/>
(Erişim Tarihi: 02.10.2017).

Le 14 juillet, naissance d'une fete nationale,
http://www.cndp.fr/fileadmin/user_upload/POUR_MEMOIRE/14_juillet/PM_14juillet.pdf
(Erişim Tarihi: 02.10.2019).

Manière, F., 2019. "27 Juillet 1794 Arrestation de Robespierre",
https://www.herodote.net/27_juillet_1794-evenement-17940727.php (28.12.2019).

Overview 1959-2016, European Court of Human Rights (ECHR),
http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592016_ENG.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2017).

Publication générale des comptes des partis et groupements politiques au titre de l'exercice 2015,
http://www.cncfp.fr/docs/partis/comptes/cncfp_comptes_2015.pdf (Erişim Tarihi: 16.06.2017).

Role et pouvoir de l'Assemblée Nationale, Fiche de synthèse n° 51: Les questions,
<http://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/role-et-pouvoirs-de-l-assemblee-nationale/les-fonctions-de-l-assemblee-nationale/les-fonctions-de-controle-et-l-information-des-deputes/les-questions> (Erişim Tarihi: 24.07.2017).

The Commission's activities,
http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_activities&lang=EN (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

The Venice Commission of the Council of Europe,
http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_Presentation&lang=EN (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

Resmi Kurumlar:

Assamblée Nationale (Ulusal Meclis'in Resmi İnternet Sitesi), www.assemblee-nationale.fr

Commission nationale des comptes de campagne et des financements politiques,
<http://www.cnccfp.fr/>

Conseil Constitutionnel, www.conseil-constitutionnel.fr

CSA-Le Conseil Supérieur de l'Audiovisuel, www.csa.fr

Direction de l'information légale et administrative: vie-publique.fr, www.vie-publique.fr

Institut national de la statistique et des études économiques, <https://insee.fr/fr/accueil>

Présidence de la République Française (Cumhurbaşkanlığı'nın Resmi İnternet Sitesi),
www.elysee.fr

Sénat, www.senat.fr

Türk Dil Kurumu (TDK), <https://www.tdk.gov.tr/>